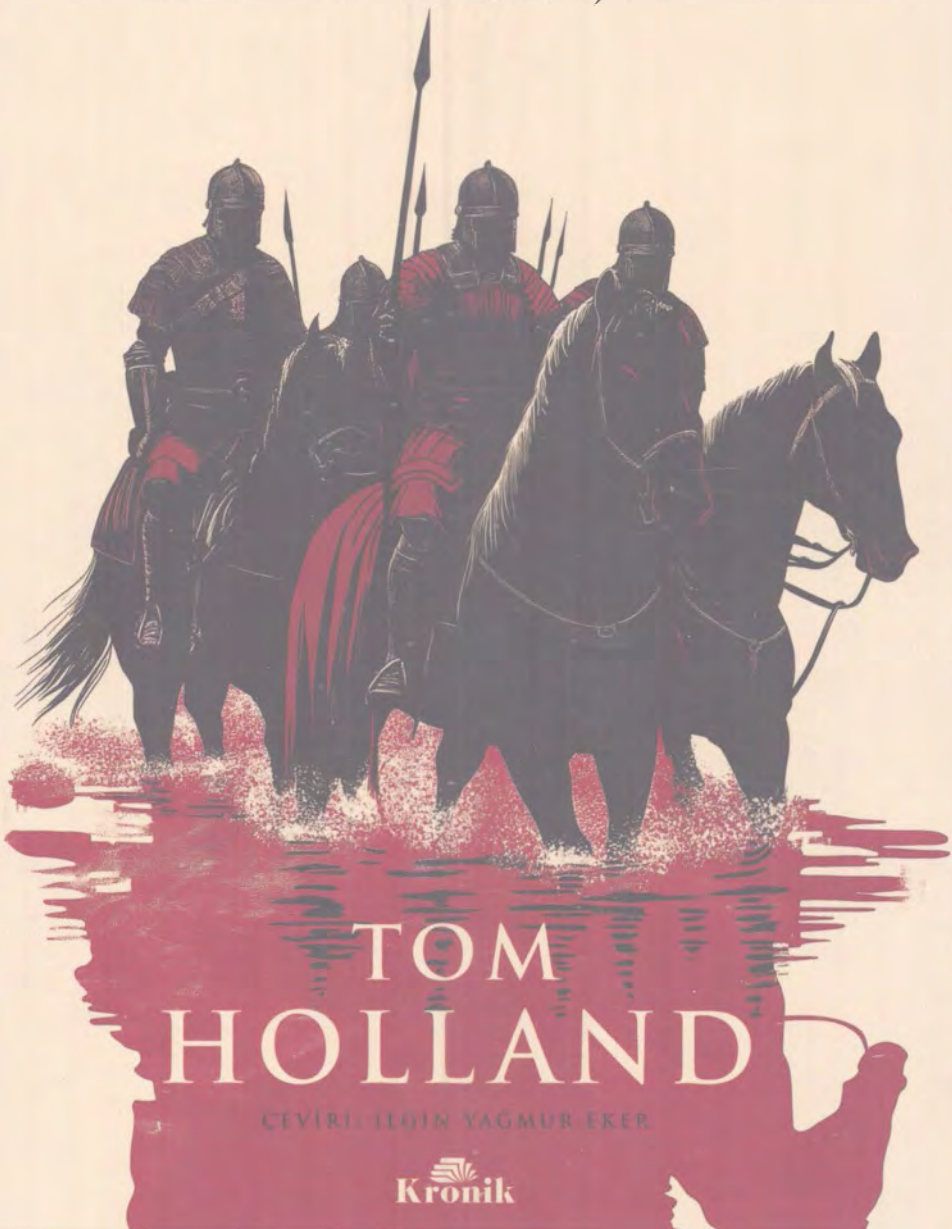
RUBICON

ROMA CUMHURİYETİ'NİN ZAFERİ VE TRAJEDİSİ

TOM HOLLAND

ÇEVİRİ: İLGİN YAĞMUR EKER

Kronik

RUBICON
Roma Cumhuriyeti'nin Zaferi ve Trajedisi

—

TOM HOLLAND

KRONIK KİTAP: 616
Antik Çağ Serisi: 27

YAYIN YÖNETMENİ
Adem Koçal

ÇEVİRİ
Ilgın Yağmur Fıker

EDİTÖR
Ali Kaan Cerit

KAPAK TASARIMI
Kutan Ural

MİZANPAJ
Kronik Kitap

1. Baskı, Şubat 2025, İstanbul

ISBN
978-625-6228-64-1

KRONİK KİTAP
Şakayıklı Sk. N°8, Levent
İstanbul - 34330 - Türkiye
Telefon: (0212) 243 13 23
Faks: (0212) 243 13 28
kronik@kronikkitap.com

Kültür Bakanlığı Yayıncılık Sertifika No: 49639

www.kronikkitap.com
kronikkitap

BASKI VE CİLT
Optimum Basım
Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51/1
34295 K. Çekmece / İstanbul
Telefon: (0212) 463 71 25
Matbaa Sertifika No: 41707

YAYIN HAKLARI
© Tom Holland, 2003, New York, "Rubicon" özgün adıyla Little Brown tarafından yayımlanan, telif hakları AnatoliaLit Telif Ajansı aracılığıyla alınan bu kitabın Türkiye'deki tüm yayın hakları Kronik Yayıncılık A.Ş.'ye aittir. Tanıtım amacıyla yapılacak alıntılar dışında, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz, yayınlanamaz.

RUBICON

ROMA CUMHURİYETİ'NİN ZAFERİ VE TRAJEDİSİ

TOM HOLLAND

ÇEVİRİ ILGIN YAĞMUR EKER

Kronik

Tom Holland

Tom Holland ödüllü bir antikçağ tarihçisi, klasik Yunan metinleri çevirmeni ve bir belgesel yazarıdır. Hessell-Tiltman Tarih Ödülü'nün sahibi ve Samuel Johnson Ödülü'nün finalisti olan *Rubicon* ve Anglo-Hellen Birliği'nin Runciman Ödülü'nü kazanan *Persian Fire* da dahil olmak üzere altı farklı kitabın da yazarıdır. *Guardian*, *Times of London*, *Wall Street Journal* ve *New York Times*'a düzenli olarak katkıda bulunur. Londra'da yaşamını sürdürmektedir.

Ilgın Yağmur Eker

1997 İstanbul doğumludur. Lisans öğrenimini İstanbul Üniversitesi Tarih bölümünde, yüksek lisansını ise İstanbul Medeniyet Üniversitesi Tarih bölümünde, imparator Nero dönemi Hristiyanlığı üzerine yazdığı tezle tamamlamıştır. Halen İstanbul Üniversitesi Tarih bölümü, Genel Türk Tarihi anabilim dalında doktora öğrenimine devam etmektedir.

Eliza için.
Dünyaya hoş geldin.

İçindekiler

	Teşekkür	9
	Harita Listesi	10
	Notlar	11
	Giriş	13
	Ön Söz	17
1	PARADOKSAL CUMHURİYET	31
2	SIBYLLA'NIN LANETİ	61
3	NEYSE Kİ BİR HANIMEFENDİ	89
4	YERLİNİN DÖNÜŞÜ	111
5	ŞÖHRET BİR PAYANDADIR	137
6	LEŞTEN BİR ZİYAFET	179
7	SEFA BORCU	207
8	TRIUMVIRATUS	241
9	ICARUS'UN KANATLARI	277
10	DÜNYA SAVAŞI	323
11	CUMHURİYET'İN ÖLÜMÜ	363
	Zaman Çizelgesi	403
	Bibliografya	409
	Dizin	419

Teşekkür

Bu kitabın yazılmasında emeği geçen pek çok kişiye şükran borçluyum. Londra'daki editörlerim Richard Beswick ile Stephen Guise'e ve New York'taki editörlerim Bill Thomas ile Gerry Howard'a; menajerlerin en iyisi ve arkadaşların en sevgilisi olan Patrick Walsh'a; taslağı okuyan ilk kişi olduğu ve sadık dostluğu, teşviki ve tavsiyeleri için Jamie Muir'e; katı bir *pater familias* olmayı başaramadığımda sıkboğaz etmekle tehdit etse de bana bu kadar yardımcı olduğu için Caroline Muir'e; beni sayamayacağım kadar çok hatadan kurtardığı için Mary Beard'a; hatalar konusunda aynı şeyi yaptığı için Catharine Edwards'a; Pompeius'un perçemine benim kadar takıntılı olduğu ve tüm sohbeti ile desteği için Lizzie Speller'a; Roma'daki British School'daki herkese ve onu bir başka sikke koleksiyonuna daha sürüklerken (çok fazla) sızlanmadığı için Hilary Bell'e; Londra Kütüphanesi ve Roma Araştırmalarını Geliştirme Derneği[1] kütüphanesi çalışanlarına; beni geç Cumhuriyet dönemiyle ilk kez tanıştıran Arthur Jarvis ve Michael Symonds'a çok teşekkür ederim. Ve elbette hepsinden önemlisi, Romalılar dışında hiçbir şeye zaman ayıramayacakmışım gibi göründüğüm zamanlarda aklımı başımda tutan sevgili karım ve kızım Sadie ve Katy'ye: "*Ita sum ab omnibus destitutus ut tantum requietis habeam quantum cum uxore et filiola consumitur.*"[2]

1 İng. *Society for the Promotion of Roman Studies.* (ç. n.)

2 "*Herkes beni o kadar hayal kırıklığına uğrattı ki, yalnız karım ve küçük kızımla geçirdiğim zaman ölçüsünde dinlenebildim.*" (ç.n.)

Harita Listesi

1	MÖ 140'ta Roma Dünyası	28
2	MÖ 140'ta Roma	50
3	MÖ Birinci Yüzyılda İtalya	78
4	MÖ Birinci Yüzyılda Campania	79
5	Forum ve Çevresi	113
6	MÖ 50'de Doğu Akdeniz	186
7	MÖ 60'ta Galya	264
8	MS 14'te Roma	398
9	MS 14'te Roma Dünyası	400

Notlar

Aksi belirtilmedikçe yazar alıntılarında aşağıdaki metinlere atıfta bulunulmuştur: Appianus, *İç Savaşlar*; Asconius, *Cicero'nun Beş Söylevi Üzerine Yorumlar*; Aulus Gellius, *Noctes Atticae*; Cassius Dio, *Rhomaike Historia*; Catullus, *Carmen*; Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historica*; Florus, *Roma Tarihinin Özeti*; Livius, *Ab Urbe Condita*; Lucanus, *Pharsalia*; Lucretius, *De Rerum Natura*; Macrobius, *Saturnalia*; Orosius, *Historiarum Adversus Paganos*; Petronius, *Satyricon*; Yaşlı Plinius, *Naturalis Historia*; Polybios, *Historiae*; Publilius Syrus, *Sententiae*: Quintilianus, *Institutio Oratoria*; Stabon, *Geographika*; Valerius Maximus, *Factorum et Dictorum Memorabilium*; Velleius Paterculus, *Historiae Romanae*.

Giriş

"Tüm tarih modern tarihtir." diye yazar İtalyan filozof Benedetto Croce. Tarihçilerin geçmişi yorumlamalarında kendilerini çağlarının varsayım ve kaygılarından etkilenmekten alamadıkları bu kavrayışın çıkarımları, uzun zaman önce ölmüş olan insanlar hakkında yazanların özellikle temkinli olmaları gereken bir şeydir. Son birkaç senedir bunu akılda tutmayı daha kolay buluyorum. *Rubicon*'u bitirdiğimden beri Romalılar bana yabancılaştılar. Onların imparatorluklarının Hristiyanlığı kabul etmesi, bizimle Hristiyanlık öncesi dünya arasında bir tür yangın emniyeti gibi duruyor. Neredeyse on senedir, Constantinus'un din değiştirmesini takip eden yüzyıllarda çeşitli tektanrılı inanışların Avrupa ve Orta Doğu boyunca birer devlet dini olarak kabul görmeye başladıkları süreci araştırıyor ve yazıyorum. Bana öyle geliyor ki bunun neticesi, uzun vadede antikitenin sonunu getirecek kadar radikal bir ahlak, duygu ve sosyal değer dönüşümü olmuştur. Caesar ve Cicero'nun, Spartacus ile Kleopatra'nın dünyası, şimdi bana *Rubicon*'u yazarken olduğundan çok daha fazla yabancı görünüyor.

Yine de bunun hikâyenin günümüze ulaşan yalnız bir parçası olduğunu kabul etmek zorundayım. Yirmi birinci yüzyılda, klasik dünyayı günümüzle olan paralellikleri bakımından inceleme alışkanlığı yirminci yüzyılın sonunda olduğundan çok daha derin bir şekilde köklenmiştir. Şimdi, Romalılarla alakalı kitaplar ve filmler böyle çokken, ilk kez Cumhuriyet'in çöküşü hakkında yazmaya başladığım doksanların sonlarında Roma tarihine dair hemen hemen hiç öykü olmadığını hatırlamak şaşırtıcı olabilir. Berlin duvarının yıkılışının, savaş sonrası düzenin sonunu getirmesinin üzerinden tam on yıl geçmiş olmasına rağmen tarihin, eğer konuyla alakalıysa

Nazileri, Sovyetleri veya her ikisini birden içermesi gerektiği varsayımları sürüyor gibiydi. Halihazırda Soğuk Savaş sona ermiş olsa da buz tabakasının altından, uzun zamandır baskılanmış olan kimlikler ve düşmanlıklar ortaya çıkmaya başlamıştı. Doksanlı yıllar boyunca Balkanlarda, Kafkasya'da, Antik Roma'nın bir eyaleti olan Iudaea'da sivilce gibi patlayan birçok çatışma, Stalin ve Hitler'den çok eskiye uzanan köklere sahipti. Toplumumuzun giderek çeşitlenen yapısının "İngiliz değerleri"nin doğası üzerine ıstıraplı fikirleri harekete geçirdiği Britanya'da bile, antik tarihin siyasi ve ahlaki belirsizlikleri, birdenbire tümden yeni bir ilgiye kavuşmuş gibi görünüyordu. İyi ya da kötü yurttaşlık meseleleri, Roma deneyiminin tam kalbinde yatıyordu. Bana öyle geliyordu ki klasikbilimler, beklenmedik bir biçimde rağbet kazanmaya başlıyordu.

Yakında daha da fazlası olacaktı. Roma Cumhuriyeti'nin zafer ve trajedisi hakkında bir kitap yazma fikrimi ilk kez ortaya attığım 2000 yılında dört bir yandan yükselen kelime "küreselleşme" idi. Çelişkili zafer ve panik duygularını tetikleyen çekinik bir dünya algısı, antik tarihin Starbucks çağının merak uyandırıcı bulunabilecek bir çehresi olarak beni etkiledi. Petronius, Roma Cumhuriyet'inin son nesli hakkında "Şimdiye kadar galip Romalı, tüm dünyayı, denizi, karayı ve yıldızların seyrini zaten elinde tutuyordu. Ama yine de daha fazlasını istedi." diye yazmıştı. İşte karşınızda 1 Mayıs protestocularının ve hatta Bill Gates'in dahi hoşuna gidebileceğini düşündüğüm bir çözümleme.

Gerçi kitabımı yazmaya başladığım 2001 yazında, Geç Cumhuriyet Dönemi Romalıları daha da ilginç birer örnek olmak üzerelerdi. Bütün zorluklar içinde bir tanesi beni daha çok uğraştırdı; Roma'nın Yakın Doğu'ya yönelik politikasının dolambaçlı evrimini kanlı canlı, zorba doğrudan yönetimden tarafsız olarak nasıl genel okuyucu kitlesinin ilgisini çeker hale getirecektim? Elbette bir anlatı olarak şiddetli dramatik unsurların olmadığını söylemek mümkün değildi; örneğin 11 Eylül 2001'de, 80.000 Romalı ve İtalyalı tacirin tek bir gecede öldürüldüğü organize bir saldırı olan Ephesus Katliamı hakkında yazıyordum. Bu vahşetin sorumlusu, Mithradates isimli güce

aç bir Yakın Doğu despotuydu ve Romalılar, ordularını cezalandırıcı bir yenilgiye uğrattıktan sonra onu, ağır bir barış antlaşması dayatmakla yetinerek salıvermişlerdi. Takip eden on beş yıl boyunca bu hatalı kararı düzeltmek için çaba harcadılar. Çok sayıda *casus belli*[1] ileri sürüldü; bunlar arasında Mithradates'in kendisine uygulanan silah yaptırımlarını çiğnemesi ve teröristleri etkin olarak desteklemesi de vardı. Sonunda şahinler yola koyuldu. MÖ 74'te savaş ilan edildi ve ilk başarısızlıklardan sonra Mithradates'in iktidarı yıkıldı. 2002 senesinin baharında, siyasi ufukta Irak Krizi'nin öncü fırtına bulutları belirmeye başlarken benim hakkında yazdığım şeyler bunlardı.

Hikayemi devam ettirirken gün içinde yazdıklarım, ana haberlerde işittiklerim yüzünden yeniden ve yeniden, ürkünç bir sonla biteceklerdi; Romalılar, Mithradates'i Armenia'nın yabanlarında vahşi bir kazı kovalarcasına avlarlarken, Amerikan özel kuvvetleri de Usame bin Ladin'i ele geçirmek için Tora Bora'yı tarıyorlardı; Roma halkının ne idiği belirsiz "korsanların" güçlerine karşı verilen savaşı büyütmek için geleneksel özgürlüklerinin çoğu askıya alınırken, yeni ve kapsamlı terörle mücadele yasaları ortaya konuyordu; geleceğin imparatoru Augustus tarafından gergin *Senatus*'u savaşa girmeye teşvik etmek amacıyla Antonius ve Kleopatra aleyhine deliller uydurulmasına benzer şekilde İngiliz hükümeti de Saddam Hüseyin aleyhindeki delil dosyasını yayınlıyordu.

Bunlar belki de koşullara bağlı olarak kasten ileri sürülen benzerliklerdir, ki bu her halükârda düşündürücüdür. Roma komşularına tartışılmaz bir süper güç gibi davranan, burada *dictator*'ları[2] himaye edip orada deviren ve dilediğinde ağırlığını etrafa saçan ilk ve -yakın zamana kadar- tek cumhuriyetti. Nihai sonuç elbette imparatorluk rejimi ve bir imparatorun yönetimi olacaktı; bu 21. yüzyılın ilk yıllarında *pax Americana*'ya delalet ettiğine dair bir gazete klişesine dönüşen bir *imperium*'du.[3] Yine de George W. Bush'un Washington'ı

1 Latince "savaş sebebi" anlamına gelen bir tamlama. (ç.n.)

2 Türkçeye "diktatör" şeklinde geçmiş olan bu Latince kelime, Cumhuriyet döneminde Senato tarafından acil durumlarda atanan, mutlak güce sahip bir *magistratus*u tanımlamak için kullanılırdı. (ç.n.)

3 Antik Roma'da komuta yetkisi. (ç.n.)

ile imparatorların Roma'sını kıyaslamak hedeften açıkça uzaktı; Cumhuriyet'in kendi büyüklüğüne karşı tutumunu simgeleyen, aşırıya kaçan gücün cazibesini ve tanrıları gücendirme korkusunu karakterize eden iç içe geçmiş bir kibir ve endişe, sanırım ben Rubicon'u kaleme alırken de akılda kalıcı, çağdaş bir tınıya sahipti.

Bir İngiliz gazetesi 2003 yılında, Saddam Hüseyin'in devrilmesinden hemen önce, dünyanın dört bir yanından çok sayıdaki tarihçiye gönderdiği bir anket aracılığıyla araştırmacılardan ilginç bir şekilde Irak Krizi'ne benzediğini düşündükleri bir tarihi olayı belirtmelerini istedi. Araştırmacıların bazıları Süveyş Krizi derken bazıları Münih Krizi'ni söyledi ve hatta birkaçı da Birinci Dünya Savaşı'nın tırmanışından bahsetti. Ama hiç kimse 20. yüzyılın ötesine geri dönmeyi göze alamadı; kesinlikle hiç kimse klasik geçmişin karanlığına dalmayı düşünmedi. Bu, hakkında hiçbir şey bilmediğimiz uzak, çok uzak bir dönem miydi? Belki de. Fakat öyle olsa bile MÖ 74'ün karanlık tarihi, Amerika'nın neden Orta Doğu'da savaşa girmek zorunda olduğunu anlamak için tarihi bir rehber olarak kullanmak isteyenlere, gücünün ona sunduğu ayartmaları ve intikam açlığının gerektirdiklerini kavrama konusunda 1939'dan ya da 1956'dan çok daha fazla katkı sağlıyordu.

Günümüzde Amerikan hegemonyası, 21. yüzyılın ilk yıllarında olduğundan çok daha yıpranmış görünürken bile Cumhuriyet'in büyüklüğünün ve çöküşünün dramı, ürkütücü bir gölge olmayı sürdürmektedir. Evet, dünyayı ele geçiren ve bunu yaparken de özgürlüklerini kaybeden Romalılar yabancı ve tuhaf bir halktılar; gelgelelim belki de tam da bu yüzden onları incelemekte ve onların tutku ve ıstıraplarında kendi belli başlı parlamalarımızı tanımlamakta bu denli zorlanıyoruz. Olaylar ve dram açısından zengin olan Roma tarihi, her zaman en iyi bilim kurgu eserlerinin bir niteliğini taşıyacaktır: Bazen tuhaf olduğu kadar rahatsız edici şekilde tanıdık da gelebilen bir dünyanın anlatısı.

Tom Holland
Londra, Nisan 2013

Ön Söz

Tarih 10 Ocak yani Roma'nın kuruluşundan yedi yüz beş ve İsa'nın doğumundan kırk dokuz sene sonrası idi. Güneş, Apenin Dağları'nın ardında çoktan batmıştı. XIII. Legio'nun askerleri karanlıkla yığılmış halde, marş komutunda eksiksiz bir biçimde sıralanmış olarak topluca bekliyorlardı. Gece çetin olabilirdi ancak onlar bu zorluklara alışmışlardı. Sekiz senedir birbirini takip eden kanlı seferlerde, kara kışta, yazın kavurucu sıcağında ve dünyanın bilinen sınırlarına kadar Galya'nın valisini takip ediyorlardı. Şimdi kuzeydeki vahşi topraklardan döndüklerinde, kendilerini çok farklı bir sınırda bulmuşlardı. Önlerinde dar bir nehir akıyordu. Lejyonerlerin olduğu taraf Galya Eyaleti'ydi; uzakta İtalya ve Roma'ya açılan yol vardı. Ancak XIII. Legio'nun askerleri bu yolu takip ederlerse yalnızca kendi eyalet sınırlarının ötesine geçmekle kalmayıp aynı zamanda Roma halkının en katı yasalarından birini de ihlal ederek ölümcül bir suç işleyeceklerdi. Yani aslında bir iç savaş ilan edeceklerdi. Fakat bu durum lejyonerlerin sınıra yürüyerek kendilerini adeta çeliktenmiş gibi güçlü gösterdikleri bir dönüm noktasıydı. Soğuğa karşı ayaklarını yere vurarak borazancıların onları harekete geçirmesini beklemişlerdi. Silahlarını omuzlayıp Rubicon'u geçmek üzere ilerlemişlerdi.

Peki ya davet ne zaman gelecekti? Geceleyin netliğini kaybeden ve dağdaki karlardan süzülen sularla kabaran nehrin sesi duyulabiliyordu fakat borazanlar hala suskundu. XIII. Legio'nun askerleri kulaklarını kabartmışlardı. Bekletilmeye alışkın değillerdi. Normalde bir savaş tehlikesi görüldüğünde harekete geçer ve birer yıldırım gibi çarpışırlardı. Komutanları olan Galya valisi, hücum, baskın ve hız kabiliyetleriyle tanınan bir adamdı. Yalnız bu da değil, aynı gün öğleden sonra onlara Rubicon'u geçmeleri emrini vermişti. O halde

en nihayetinde sınıra vardıkları şu anda niçin aniden durdurulmuşlardı? Karanlıkta komutanı çok az kişi görebilmesine karşın Galya valisi, çevresine doluşmuş olan subaylarına kararsızlık içinde işkence çekiyormuş gibi görünüyordu. Gaius Iulius Caesar, adamlarını daha ileri götürmek yerine Rubicon'un bulanık sularına baktı ve tek kelime etmedi. Zihni, sessizlik içindeydi.

Romalıların böyle anlar için bir sözleri vardı. Buna "*discrimen*" diyorlardı; bu, bütün bir ömür boyunca elde edilen başarıların tehlikeye düşebileceği, vahim ve dayanılmaz bir gerilim anıydı. Azameti arzulayan herhangi bir Romalı gibi Caesar'ın kariyeri de bu tür kriz anlarının peş peşe dizilmesinden meydana geliyordu. Ceasar geleceğini defalarca tehlikeye atmış ve defalarca muzaffer olmuştu. Bu, Romalıların gözünde bir erkeğin en belirgin özelliğiydi. Yine de Caesar'ın Rubicon'un kıyılarında karşı karşıya kaldığı ikilem eşi benzeri görülmemiş derecede ıstırap vericiydi ve daha da önemlisi önceki başarılarının bir sonucuydu. Caesar on seneden kısa bir süre içinde sekiz yüz kenti, üç yüz kabileyi ve tüm Galya'yı teslim olmaya zorlamıştı fakat Romalılara göre aşırı başarı, bir kutlama sebebi olduğu kadar endişe kaynağı da olabilirdi. Sonuçta onlar bir cumhuriyetin vatandaşlarıydı ve hiç kimsenin, diğerlerini sonsuza dek gölgede bırakmasına izin verilemezdi. Caesar'ın kıskanç ve kaygılı düşmanları, onu komuta yetkesinden mahrum bırakmak için uzun zamandır manevralar yapıyorlardı. Nihayet 49 yılının kışında onu köşeye sıkıştırmayı başarmışlardı. Sonunda Caesar için kader anı gelmişti. Ya yasaya boyun eğerek buyruğundan vazgeçecek ve kariyerinin mahvıyla yüzleşecekti ya da Rubicon'u geçecekti.

"Zarlar atıldı."[1] Bir kumarbazın iştiyakı içinde salt risk alan biri olarak Caesar, nihayetinde askerlerine ilerleme emrini verebildi. Mantıklı bir hesaplama yapıldığında tehlike hem çok büyük hem de öngörülemezdi. İtalya'ya yürüyen Caesar, dünyayı bir savaş riski ile karşı karşıya bıraktığını biliyordu ve bunu yoldaşlarına itiraf

1 Bu deyiş, genellikle Latince "*alea iacta est*" şeklinde alıntılanır fakat gerçekte, Atinalı oyun yazarı Menandros'tan alınmış ve Caesar tarafından da Yunanca söylenmiştir. Bkz. Plutarkhos, *Pompeius*, 60 ve *Caesar*, 32.

ederken aynı zamanda bu olasılık karşısında ürpermişti. İleri görüşlü olmasına rağmen Caesar bile kararının tüm sonuçlarını öngöremezdi. "*Discrimen*"in "kriz anı" anlamına ek olarak başka bir anlamı daha vardır; "dönüm noktası" Bu, her halükârda Rubicon'un ifade ettiği şeydi. Caesar Rubicon'u geçerek hakikaten de dünyayı savaşa sürüklemişti ama aynı zamanda Batı tarihi için büyük önemi bulunan Roma'nın eski özgürlüklerinin yıkılmasına ve bu özgürlüklerin enkazı üzerine bir monarşi kurulmasına da yardım etmişti. Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden çok sonra dahi Rubicon ile ifade bulan karşıtlıklar (özgürlük ve despotizm, anarşi ve düzen, cumhuriyet ve otokrasi), Roma'nın haleflerinin düşüncelerine dadanmaya devam edecekti. Cılız ve pek bilinmeyen bir nehir olması muhtemel Rubicon'un konumu en nihayetinde unutulmuş olmasına rağmen yine de adı hala hatırlanıyor. Bu duruma şaşmamalı. Caesar'ın Rubicon'u geçmesi o kadar belirleyiciydi ki o zamandan bu zamana atılan her belirleyici adımın bir simgesi haline geldi.

Bu olayla birlikte bir devir daha kapandı. Bir zamanlar Akdeniz'in dört bir yanına dağılmış özgür kentler vardı. Yunan dünyasında olduğu kadar İtalya'da da bu kentlerde kendilerini bir firavunun veya şehinşahın uyruğu olarak değil vatandaşlar olarak tanımlayan ve onları kölelerden ayıran değerlerle; konuşma özgürlüğüyle, özel mülkiyetle, yasalar karşısındaki haklarla böbürlenen insanlar yaşıyordu. Ne var ki evvela Büyük İskender ve halefleri, ardından da Roma gibi yeni imparatorlukların yükselişiyle beraber bu tür vatandaşların bağımsızlıkları her yerde tedricen kısıtlandı. MÖ birinci yüzyıla gelindiğinde sadece bir özgür kent kalmıştı ve bu da Roma'nın kendisiydi. Daha sonra Caesar Rubicon'u geçti, cumhuriyet yıkıldı ve geriye hiçbir şey kalmadı.

Neticede bin yıllık kent yönetimi sona erdi ve bir başka bin yıl ve hatta bundan da uzun bir süre boyunca tekrar yaşayan bir gerçeklik haline gelmedi. Rönesans'tan beri Rubicon'u geçmek, onun karşı kıyısına dönmek ve otokrasiyi geride bırakmak için pek çok girişimde bulunulmuştur. İngiliz, Amerikan ve Fransız devrimlerinin tümü, bilinçli olarak Roma Cumhuriyeti örneğinden esinlenilmiştir.

Thomas Hobbes, "Özellikle monarşiye isyan söz konusu olduğunda en sık rastlanan sebeplerden biri antik Yunanların ve Romalıların tarihlerinin ve politika kitaplarının okunmasıdır."[2] diye yakınır. Elbette Roma tarihinin dramalarından çıkarılacak tek ders, özgür bir cumhuriyetin çekiciliği değildi. Ne de olsa *consul*ken imparator olan Napoléon'dan aşağı kalır bir şahsiyet değildi ve 19. yüzyıl boyunca Bonapartist rejimler için en yaygın olarak kullanılan kelime, "Caesarist" idi. 1920 ve 30'larda cumhuriyetler,hemen hemen her yerde çöküyormuş gibi görünüyorlarken, bunların yıkıntılarının üzerinde tepinenler, hızla antik seleflerinin can çekişmeleriyle olan paralelliklere işaret etmekte gecikmediler. 1922'deMussolini, kasten Caesarvari kahramanca bir "Roma'ya yürüyüş" efsanesini üretti. Yeni bir Rubicon'un aşıldığına inanan tek kişi o değildi. Daha sonra Hitler, "Siyah gömlek olmasaydı, muhtemelen kahverengi gömlek de olmazdı. Roma'ya yürüyüş, tarihin dönüm noktalarından biriydi."[3] diyerek bu propagandaya katıldı.

Batı siyasetinde uzun bir gelenek, faşizmle korkunç bir doruğa ulaştı ve ardından miadını doldurdu. Mussolini, antik Roma örneğinden ilham alan son dünya lideriydi. Faşistler tabii ki onun gaddarlığından, çalımından ve katılığından heyecan duymuşlardı ancak günümüzde bir zamanlar Thomas Jefferson'ı harekete geçiren etkin vatandaşlık idealleri gibi en asil ideallerin bile modası geçmiş durumdadır. Zira bunlar fazla sert, fazla ciddi ve fazlaca sarsıcıdırlar. Zira bizim agresif postmodern çağımızda hiçbir şey, klasik olandan daha mide bulandırıcı olamaz. Romalılara taparcasına hayranlık duymak, tam da on dokuzuncu yüzyıla göreydi. John Updike'ın bir seferinde ifade ettiği üzere, "tüm bu baskıcı eski Roma değerlerinden"[4] kurtarıldık. Bunlar yüzyıllardır olduğu gibi artık modern yurttaşlık haklarımızın temel kaynağı olarak kabul edilmiyorlar. Antik toplumların hayal bile edemeyecekleri bir kıtada pek az insan, ikinci bir

2 Hobbes, *Leviathan*, bölüm 29.

3 *Hitler's Table-Talk*, takdim eden Hugh Trevor-Roper (1988, Oxford), s. 10.

4 Hughes-Hallett'ın *Cleopatra: Histories, Dreams and Distortions* kitabı hakkında New York Times (1990)'da yer alan bir inceleme yazısı.

Senato'nun neden ikinci bir Capitolinus Tepesi üzerinde bulunması gerektiği konusunda durup düşünür. Parthenon imgelemimizde hala ışıl ışıl parıldayabilir ama Forum neredeyse hiç parlamaz.

Yine de köklerimizi geriye, yalnız Atina'ya dek takip edecek olsak bile Batı demokrasilerinde kendimizi göklere çıkarırız. Aynı zamanda bizler iyi yönleriyle olduğu kadar kötü yönleriyle de Roma Cumhuriyeti'nin mirasçılarıyız. Bu başlık daha önce alınmış olmasaydı, bu kitaba *Yurttaşlar* adını verirdim, zira onlar, bu kitabın başkahramanıdırlar ve Cumhuriyet'in çöküşünün trajedisi, onların eseridir. Roma halkı da sonunda antik erdemlerden usanarak zahmetsiz köleliğin ve barışın konforunu tercih etmişti. Romalılar, her iki taraf için de yıkıcı olan, bitmek bilmeyen savaşlar yerine ekmeği ve sirki tercih etmişlerdi.[5] Romalıların da kabul ettiği üzere özgürlükleri yıkımlarının tohumlarını içeriyordu: bir Nero'nun ya da Domitianus'un yönetimi altında son derece bunaltıcı ahlaki çıkarıma ilham vermeye elverişli bir yansımayı içinde barındırıyordu. Öyle ki aradan geçen yüzyıllarda huzursuz etme gücünü hiç kaybetmedi.

Elbette Roma hürriyetinin bir zamanlar cafcaflı bir yapmacıklıktan daha fazlası olduğu konusunda ısrar etmek, Cumhuriyet'in her zaman bir sosyal demokrasi cenneti olduğunu iddia etmek anlamına gelmiyordu. Romalılar için özgürlük ve eşitlik birbirlerinden çok farklı şeylerdi. Yalnızca prangalı birer mahkûm olan köleler birbirlerine eşitlerdi. Bir vatandaş için hayatın özü rekabetti; varsıllık ve kazanılan oylar, başarı için kabul edilen ölçütlerdi. Bunun da ötesinde Cumhuriyet, Batı tarihinde oldukça yeni bir etki ve üstünlüğe sahip bir süper güçtü. Öte yandan bunların hiçbiri bir zamanlar kabul edilmiş olsa dahi, öyle ya da böyle, Cumhuriyet'in günümüzle olan ilişkisini azaltmaz. Tam tersi de düşünülebilir.

Bu kitabı yazmaya başladığımdan beri Roma'nın modern Amerika Birleşik Devletleri ile kıyaslanması hakikaten de biraz klişe halini aldı. Bir tarihçi için güncel meseleler tarafından kuşatılmış

5 Ekmek ve sirk, Latince "panem et circenses", antik Roma'da halkı memnun etmek amacıyla yapılan tahıl yardımlarını ve düzenlenen eğlenceleri tanımlamakta kullanılan, Romalı şair Iuvenalis'e atfedilen bir tabirdir. (ç.n.)

olma deneyimi sanılandan daha yaygındır. Birbirlerine yabancı ve uzak görünen dönemlerin aniden rahatsız edici bir biçimde odak noktası halini almaları sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Özellikle de bizim acayip dünyamıza çok benzeyen klasik dünya, her daim bu sürekli değişen niteliğe sahip olmuştur. 1930'ların sonu kadar yakın bir tarihte, Oxford'un büyük klasik bilimcisi Ronald Syme, Caesar'ın iktidara yükselişinde faşist ve komünist *dictator*lar çağının gelişini haber veren bir "Roma devrimi" görmüştü. Denebilir ki Roma dünyanın sarsıntılarının ışığında daima yeniden ve yeniden yorumlanmıştır. Syme, uzun ve saygın bir geleneğin mirasçısıydı. Cumhuriyet tarihinden hem kendi memleketi Floransa için hem de Cumhuriyet'in yok edicisiyle adaş olan Cesare Borgia için dersler çıkaran Machiavelli'ye kadar uzanan bir gelenekti bu. "Sağduyulu insanlar olması gerekeni öngörmek isteyen kimselerin, geçmişte yaşananlar konusunda düşünmeleri gerektiğini söylerler ve bu hesapsız ya da temelsizce değildir, çünkü dünyada herhangi bir zaman diliminde olup biten her şey, antik zamanlarda olanlarla sahici bir benzerliğe sahiptir."[6] Bu iddianın garip göründüğü dönemler olduğu gibi öyle görülmediği dönemler de vardır ve günümüzde kesinlikle ikinci seçenek geçerlidir. Roma bir dünya gücü konumuna yükselen ilk ve yakın zamana dek tek cumhuriyetti, ki tarihin bizim zamanımıza ayna tutan daha merak uyandırıcı bir evresi olduğunu düşünmek gerçekten zordur. Ne kadar belli belirsiz, soluk ve biçimsiz olsa da bir an için bu aynada görülebilen tek şey jeopolitiğin, küreselleşmenin ve *pax Americana*'nın geniş sınırları da değildir. Koi sazanından[7] *Mockney*'e,[8] *Mockney*'den ünlü şeflere varıncaya dek heveslerimiz ve saplantılarımız da Roma Cumhuriyeti tarihçisinde kati bir *déjà vu* hissi uyandırmaktan öteye gidemeyecektir.

Yine de paralellikler aldatıcı olabilirler. Zira Romalıların bizimkinden çok farklı fiziksel, duygusal ve entelektüel koşullar altında yaşamış olduklarını söylemeye gerek bile yoktur. Onların

6 Niccolò Machiavelli, *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio*, 3.43.

7 Kökeni Japonya olan büyük bir tür akvaryum balığı. (ç.n.)

8 Çoğunlukla Londra ve çevresinde konuşulan *Cockney* aksanını taklit etmeye çalışan kimseler için kullanılan bir tabir. (ç.n.)

uygarlıklarının bazı yönleri, bize tanıdık gelen birtakım şeyleri içinde barındırıyor olabilir ama bu her zaman geçerli değildir. Aslında Romalılar, çoğunlukla en tanıdık göründükleri zamanlarda, en yabancı hallerinde olabilirler. Hanımının zalimliğinden yakınan bir şair yahut ölmüş kızının yasını tutan bir baba; bunlar, bize doğrudan insan doğasında kalıcı olan bir şeyden bahsediyormuş gibi görünebilirler fakat yine de bir Romalının cinsel ilişkilerle ya da aile hayatıyla ilgili varsayımları bize düpedüz aykırı gelecektir. Cumhuriyet'in kendisine nefes veren değerleri, vatandaşlarının istekleri, ritüelleri ve davranış kodları da böyledir. Bunlar ve Romalılara dair bize tiksinç gelen pek çok şey idrak edildiğinde, bizim düşünce biçimimize göre apaçık suç teşkil eden eylemler de her ne kadar bağışlanamaz olsalar da en azından daha iyi anlaşılabilirler. Bir arenada kan dökülmesi, büyük bir kentin yok edilmesi, tüm dünyanın ele geçirilmesi; Romalıların düşünce biçimine göre bunlar şanlı başarılar sayılırlardı. Cumhuriyet'i, ancak sebeplerini görerek anlamayı umabiliriz.

Çoktan geçip gitmiş bir çağın zihniyetine bürünmeye çalışmak doğal olarak son derece tehlikeli ve hayalperest bir girişimdir. Şans bu ya, klasik bilimciler açısından Cumhuriyet'in son yirmi yılı söylevler, hatıratlar ve hatta şahsi yazışmalar gibi zengin kaynaklarla Roma tarihinin en iyi belgelenmiş evresidir. Gerçi bunlar bile yalnız böyle bir karanlığın karşısına kondukları için birer zenginlik olarak parıldarlar. Kim bilir belki bir gün MS 20. yüzyılın kayıtları da tıpkı eski Roma'nınkiler gibi bölük pörçük fragmanlar haline geldiğinde, sadece Hitler'in yayınlarına ve Churchill'in anılarına dayanan bir İkinci Dünya Savaşı tarihi yazılabilir. Ne var ki cepheden gelen mektupların ve askerlerin günlüklerinin dahil olmadığı böyle bir tarih, yaşanmışlığın tüm boyutlarından kopuk olacaktır. Eski Çağ tarihçilerinin tamamen aşina oldukları bir sessizlik ortaya çıkacaktır; Shakespeare'in Fluellen'ının[9] sözlerini biraz çarpıtırsak, "Pompeius'un ordugahında ne laklağa ne de boşboğazlığa yer vardı." Ne köylünün kulübesinden ne kenar mahalle sakininin gecekondusundan ne de tarladaki kölenin barakasında. Bazen kadınların,

9 Shakespeare'in *V. Henry* oyununda yer alan kurgusal bir karakter. (ç.n.)

ancak sadece en soylu olanların erkekler tarafından dinlendikleri, alıntılandıkları veya yanlış alıntılandıkları doğrudur. Roma tarihinde yönetici sınıfa mensup olanlar dışında herhangi birine dair ayrıntıları aramak, samanlıkta iğne aramaktan farksızdır.

Büyük olaylara ve olağanüstü adamlara dair hikayeler ne kadar muhteşem görünürlerse görünsünler, gerçekte Campagnia'da uzun kavislerinin ardından birdenbire tarlaların beliriverdiği bir su kemerine benzerler. Romalılar, kendi kaderlerinin böyle olmasından her zaman korkmuşlardı. Romalıların ilk büyük tarihçilerinden Sallustius, şöyle demektedir "Ancak hiç şüphesiz Fortuna[10] her şeye hükmeder, bütün olayları doğru olduğunca değil, dilediğince yüceltir veya gölgede bırakır."[11] Ne ironiktir ki Sallustius'un kendi yazılarının kaderi bu acı etkiyi örneklemek olmuştur. Bir Caesar taraftarı olan Sallustius, hamisinin iktidara gelmesinden hemen önceki yılların bir tarihini kaleme almıştı ve bu çalışma, okuyucularının büyük çoğunluğu tarafından açıkça övülmüştü. Eğer günümüze ulaşmış olsaydı MÖ 78'den 67'ye kadar belirleyici ve dramatik olaylar açısından zengin, on senelik bir çağdaş anlatıma sahip olabilirdik. Halihazırda Sallustius'un şaheserinden geriye yalnızca dağınık fragmanlar kaldı. Yine de bunlardan ve başka bilgi kırıntılarından yeniden bir anlatı inşa edilebilir fakat bozulan asla onarılmaz.

Klasik bilimcilerin aşırı dogmatik görünmekten çekinmelerine şaşmamalı. Antik dünya hakkında bir hükme varmak ve onu doğrudan doğruya tanımlamak günah sayılır. Zira kaynakların en bol olduğu zamanlarda bile her yerde belirsizlikler ve çelişkiler ortaya çıkmaktadır. Mesela bu kitaba adını veren meşhur olayı ele alalım. Geçmişin anlattığım gibi olması muhtemel olsa da kesinlikten söz edilemez. Bir kaynak bize Rubicon'un gün doğumundan sonra geçildiğini söylerken diğerleri, Caesar bizzat nehrin kıyısına vardığında öncü birliklerin çoktan İtalya'ya geçmiş olduklarını ima ederler. Tarihlendirme bile ancak konuyla alakası olmayan ikincil olaylardan hareketle yapılabilir. 10 Ocak civarında bilimsel bir fikir birliği

10 Roma mitolojisinde şans tanrıçası, Türkçede "Talih" olarak da bilinir. (ç.n.)

11 Sallustius, *Catilina*, 8.

oluşmasına rağmen 10 Ocak ile 14 Ocak arasındaki herhangi bir gün de tartışılmaktadır. Üstelik Iulius takviminden önceki takvimin saçmalıkları nedeniyle, Romalıların ocak ayına denk düşen ay aslında bizim kasım ayımızdı.

Kısacası okuyucu bu kitaptaki pek çok ifadenin karşıt bir yorumla makul biçimde çelişebileceğini temel bir kural olarak kabul etmelidir. Hemen eklemeliyim ki bu, çaresiz hissettirmesi gereken bir tavsiye değil, daha ziyade kırık parçalardan bir araya getirilmiş fakat daha belirgin bazı gedikleri ve ek yerlerini gizleyecek tarzda bir anlatı inşa edebilmek için elzem olan bir önsözdür. Bunun mümkün olması, yani Cumhuriyet'in yıkılmasıyla ilgili olaylardan gerçekten tutarlı bir hikâye oluşturulabileceği düşüncesi, Eski Çağ tarihçileri için daima dönemin en büyük ilgi alanlarından biri olmuştur. Bu yüzden özür dilemek için hiçbir neden göremiyorum. Hapiste büyülenmiş halde geçen uzun bir sürenin ardından hikayeci tarih, şimdi yeniden ve kesin bir biçimde moda oldu. Birçok kimsenin iddia ettiği üzere sadece geçmişteki tesadüfi olaylara yapay bir şablon dayatmak suretiyle işleyebiliyorsa bile bu durum, kendi başına bir dezavantaj yaratmaz. Aslında bu, bizi Romalıların zihniyetine yaklaştırmaya yardımcı olabilir. Ne de olsa Romalılar arasında kendini kendi tarihinin kahramanı olan görmeyen vatandaş pek azdı. Bu Roma'yı felakete sürükleyen bir tutumdu ama aynı zamanda Cumhuriyet'in yıkılışının destanına kendine özgü, korkutucu ve epik bir renk katmıştı. Olaylar cereyan ettikten ancak bir kuşak sonra insanlar hayret içinde başlarını sallayarak böyle bir zamanın ve böyle özel şahsiyetlerin varlıklarından afallamış halde, hayretle kafa sallamaya başlamışlardı. Yarım asır sonra İmparator Tiberius'un methiyecisi Velleius Paterculus, "Böylesine olağanüstü karakterlere sahip insanların yaşadığı bir çağa dikkat çekmek, neredeyse lüzumsuz bir görev gibi görünüyor."[12] diye haykıracak ve hemen ardından bu düşüncelerini yazıya dökecekti. Paterculus da diğer tüm Romalıların bildiği gibi halkının dehasının en görkemli eylemlerde, büyük işlerde ve kayda değer başarılarda olduğunu

12 Velleius Paterculus, 2.36.

biliyordu. Bu yüzden bu deha, en iyi ancak hikayeleştirme yoluyla anlaşılabilirdi.

Cumhuriyet'in çöküşünün üzerinden iki bin yıldan daha uzun zaman geçmiş olmasına karşın onun dramasında rol alan erkek ve kadınların "olağanüstü karakter"leri hala şaşırtıcıdır. Gelgelelim Roma Cumhuriyeti'nin kendisi de belki bir Caesar, bir Cicero ya da bir Kleopatra kadar tanınmasa da hepsinden daha olağanüstüdür. Eğer Cumhuriyet hakkında asla bilemeyeceğimiz çok şey varsa, hayata döndürülebilecek de çok şey var demektir; bunlar, antik kabartmalı mermerlerden yarısı görünen, yüzleri altından ve ateşten bir geçmişle aydınlatılan vatandaşların, yabancı ama kimi zaman da ürkütücü derecede tanıdık bir dünyanın parıltılarıdır.

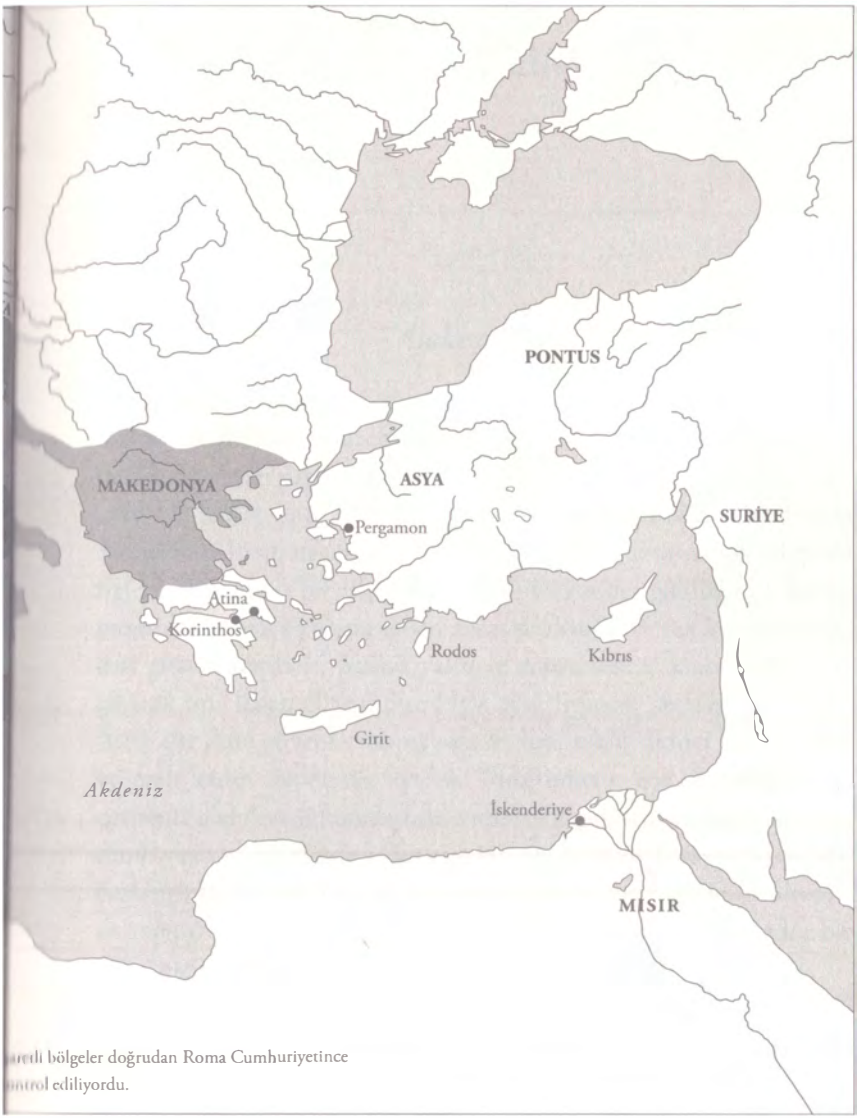
İnsan doğası, evrensel olarak özgürlük arzusuyla
ve köleliğe karşı bir nefretle aşılanmıştır.
Caesar, *Bellum Gallicum*[1]

Sadece birkaçı özgürlüğü tercih ediyor,
çoğunluk, adil efendilerden başka bir şey istemiyor.
Sallustius, *Historiae*

1 Latince orijinal adı *Commentarii de Bello Gallico* olan eser, kısaca *Bellum Gallicum* "Gallia Savaşı" olarak da bilinir. (ç.n.)

MÖ 140'ta Roma Dünyası

...rtili bölgeler doğrudan Roma Cumhuriyetince
...ntrol ediliyordu.

1

PARADOKSAL CUMHURİYET

Ataların Sesi

Başlangıçta Cumhuriyet'ten önce Roma krallar tarafından yönetilmekteydi. Bu krallardan biri olan Tarquinius isimli kibirli bir tiran hakkında tüyler ürpertici bir hikaye anlatılır. Hikâyeye göre bir gün yaşlı bir kadın onu sarayında ziyaret etmeye gelmişti. Kucağında dokuz tane kitap taşıyordu. Bunları Tarquinius'a sunarken talep ettiği ücret o kadar büyüktü ki Tarquinius kadına güldü. Yaşlı kadın pazarlık yapmaya yeltenmeden arkasını döndü ve tek kelime etmeden gitti. Kitapların üçünü yaktı ve sonra tekrar kralın huzuruna çıkarak ona kalan ciltleri öncekiyle aynı fiyattan satmayı teklif etti. Artık kendine güveni azalmış olsa da kral teklifi ikinci kez reddetti ve yaşlı kadın ikinci kez ayrıldı. Tarquinius o ana dek neleri geri çevirmiş olabileceği konusunda endişeye kapılmıştı ve bu yüzden gizemli yaşlı kadın elinde sadece üç kitapla yeniden ortaya çıktığında, başlangıçta dokuz kitap için istenen ücreti ödemek zorunda olmasına rağmen aceleyle kitapları satın aldı. Parasını alan yaşlı kadın bir daha hiç görünmemek üzere ortadan kayboldu.

Kimdi bu yaşlı kadın? Kitapların çok etkili kehanetler içerdiği ortaya çıkmıştı, ki Romalılar çok geçmeden bunların tek bir kadının, Sibylla'ya ait eserler olabileceğini fark ettiler. Fakat Sibylla hakkında anlatılan efsaneler tuhaf ve kafa karıştırıcı olduklarından bu, yalnızca daha fazla sorunun gündeme gelmesine sebep olan bir tanımlamaydı. Sibylla'nın Troia Savaşı'nı önceden bildirdiği

varsayımından hareketle insanlar onun on kadın peygamberin meydana getirdiği bir bileşim mi, bir ölümsüz mü yoksa bin yıl yaşamaya yazgılı biri mi olduğunu tartışıyorlardı. Daha sofistike olan bazıları onun hakikatte var olup olmadığını bile merak etmişlerdi. Aslında yalnızca iki şey sağlam bir inançla ileri sürülebilirdi; onun kitaplarının Eski Yunanca olarak incelikli bir dille yazıldığı kesindi ve bu kitapların içinde gelecek olaylara dair örnekler okunabilirdi. Tarquinius'un gecikmiş kurnazlığı sayesinde Romalılar kendilerini dünyanın geleceğine açılan bir pencerenin önünde bulmuşlardı.

Ne var ki bunun Tarquinius'a pek faydası olmadı. MÖ 509'daki bir saray darbesiyle iktidarını kaybetti. Krallar kentin kuruluşundan beri, yani iki yüz yılı aşkın bir süredir Roma'da hüküm sürüyorlardı ama yedinci sıradaki Tarquinius aynı zamanda kralların sonuncusu oldu.[1] Onun sınır dışı edilmesiyle birlikte monarşinin kendisi de devrildi ve yerine özgür bir cumhuriyet ilan edildi. O andan itibaren "kral" unvanı, Roma halkı tarafından neredeyse patolojik bir nefretle karşılanacak, ne zaman anılsa ürperti ve çekinceye neden olacaktı. Özgürlük Tarquinius'a karşı yapılan darbenin parolası olmuştu ve özgürlük, yani efendisi olmayan bir kentin özgürlüğü, artık her yurttaşın doğuştan hakkı ve ölçütü olarak tasdik edilmişti. Cumhuriyetin kurucuları onu geleceğin müstakbel tiranlarının hırslarından korumak için dikkate değer bir formül üzerinde karar kıldılar. Sürgündeki Tarquinius'un yetkilerini, her ikisi de seçilmiş olan ve bir yıldan uzun süre görevde kalmalarına asla izin verilmeyen iki memur arasında dikkatle bölüştürdüler. Bunlar *consul*lardı[2] ve onların, birbirlerinin hırslarına karşı yurttaşlarının başında nöbet tutan varlıkları, Cumhuriyet'in yol gösterici ilkesinin coşkulu bir ifadesiydi; bu ilke Roma'da bir daha asla tek kişinin en üstün konumda hüküm sürmesine izin verilmemesi ilkesiydi. Öte yandan *consul*luğun getirdiği yenilik şaşırtıcı görünse de Romalıları geçmişlerinden tamamen koparacak kadar radikal değildi. Monarşi

1 Geç Cumhuriyet Dönemi'nin büyük bilgini Varro'ya göre Sibylla tarafından ziyaret edilen Tarquinius, Roma'nın *beşinci* kralı Tarquinius Priscus idi.

2 Esasen *consul*lar, *praetor* olarak adlandırılıyorlardı. Erken Roma tarihinin kasveti, bu tür kargaşalıklardan ileri gelir.

kaldırılmış olabilirdi ama çok az şey değişmişti. Yeni Cumhuriyet'in kökenleri geçmişe, çoğu kez gerçekten çok eskilere dek uzanıyordu. *Consul*ların *toga*ları,[3] makamlarının bir ayrıcalığı olarak kralların moruyla[4] çevrelenirdi. *Auspicium*'a[5] başvurularını yine Roma'nın kuruluşundan çok önceye dayanan ritüellere göre yaparlardı. Elbette hepsinden daha muhteşem olanı, sürgün edilen Tarquinius'un geride bıraktığı kitaplar, yani kadim ve büyük olasılıkla ebedi Sibylla'nın yazılarından müteşekkil üç akıl ermez kehanet rulosuydu.

Ruloların sundukları bilgiler öyle yüksek bir öneme sahipti ki bunlara erişim katı bir şekilde devlet sırrı olarak düzenlendi. Metinleri kopyaladıkları tespit edilen vatandaşlar bir çuvala konulup denize atılacaklardı. Sadece en tehlikeli durumlarda, korkutucu alametler, Cumhuriyet'e yaklaşmakta olan bir felakete karşı uyarıda bulunduklarında kitaplara başvurmaya izin verilecekti. Daha sonra tüm alternatifler tüketildiğinde, özel olarak atanmış *magistratus*lara[6] kitapların yüksek güvenlik koşulları altında saklandıkları Iuppiter tapınağına çıkma yetkisi verilecekti. Burada parşömen ruloları açılırdı. Parmaklar, solmuş Yunanca satırları takip ederdi. Kehanetler çözülür ve öfkeli göklerin en iyi nasıl yatıştırılacağına dair tavsiyeler alınırdı.

Tavsiyeler her zaman bulunuyordu. Dindar olduğu kadar pratik de bir halk olan Romalıların kaderciliğe tahammülleri yoktu. Geleceği bilmekle ilgileniyorlardı çünkü ancak o zaman istikbali daha iyi bir noktada tutabileceklerine inanıyorlardı. Kan banyoları, ateş fokurdayan yarıklar, altın yiyen fareler: bu türden korkutucu alametler, icra memurlarının ödeme taleplerine benziyordu, bir bakıma bunlar, Roma halkının tanrılara karşı bir borç içinde olduklarına dair uyarılardı. Borcun geri ödenmesi için kente yabancı bir kültün getirilmesi, o zamana kadar bilinmeyen bir tanrıya

3 Antik Roma'da özellikle erkekler tarafından sıkça kullanılan, bir omuzdan sarkıtılan örtüye benzer giysi. (ç.n.)

4 Romalılar tarafından *purpura* olarak adlandırılan ve burada kastedilen mor renk, günümüzde algılanan mavi alt tonlu mordan ziyade bordo ile mürdüm renk arasında kalan sıcak tonlu bir renktir. (ç.n.)

5 Antik Roma'da kuşların gözlemlenmesiyle kehanetlerde bulunulması işi. (ç.n.)

6 Antik Roma'da üst düzey memurlara verilen isim. (ç.n.)

tapınılması gerekebilirdi. Daha alışılageldik şekliyle *magistratus*lar can havliyle ihmal edilmiş olabilecek gelenekleri belirlemeye çalıştıklarında bu durum harcamada kısıntılara neden oldu. Geçmişi her zaman olduğu haline geri döndürmek lazımdı ki, Cumhuriyet'in güvenliği garanti altına alınsın.

Bu her Romalının ruhunun derinliklerinde gömülü bir varsayımdı. Kuruluşunu takip eden yüzyılda Cumhuriye devamlı olarak daha fazla toplumsal çalkantılarla, vatandaş yığınlarının genişletilmiş yurttaşlık hakkı talepleriyle ve devamlı anayasal reformlarla sarsıldı ve yine de bu çalkantılı kargaşa dönemi boyunca Roma halkı, değişime karşı katı bir hoşnutsuzluk beslemekten asla vazgeçmedi. Cumhuriyet'in vatandaşları nazarında yenilik uğursuz çağrışımlara sahipti. Vatandaşlar ne kadar pragmatik olsalar da yeniliği olduğu gibi değil, yalnızca tanrıların iradesiyle veya antik bir gelenekle kuşandığında kabul edebilirlerdi. Eşit ölçüde muhafazakâr ve esnek olan Romalılar işe yarayanları muhafaza ettiler, başarısız olanları uyarladılar ve lüzumsuz hale gelenleri ise kutsal birer hurda olarak korudular. Cumhuriyet hem bir şantiye alanı hem de bir hurdalıktı. Roma'nın geleceği, geçmişinin karmaşası içinde inşa edildi.

Romalılar bunu bir paradoks olarak görmek şöyle dursun, doğal bir şeymiş gibi kanıksadılar. Atalarının geleneklerine sadık kalmazlarsa kentlerini nasıl zenginleştireceklerdi? Romalıların dindarlığını "batıl inanç"[7] olarak görme ve bunu müstehzi bir yönetici sınıf tarafından kitleler üzerinde oynanan bir oyun olarak yorumlama eğiliminde olan alan dışı araştırmacılar, meselenin özünü yanlış değerlendirdiler. Cumhuriyet diğer devletler gibi değildi. Yunanların kentleri iç savaşlarla ve devrimlerle düzenli olarak parçalanırken Roma bu tür felaketlere karşı dayanıklı olduğunu kanıtlamıştı. Cumhuriyet'in ilk yüzyılındaki tüm toplumsal çalkantılara rağmen bir kez bile kendi vatandaşlarının kanı memleketin sokaklarında dökülmemişti. Ortak bir yurttaşlık idealini safsataya indirgemek nasıl da Yunanlara özgü bir davranıştı! Bir Romalı için hiçbir şey bundan daha kutsal ya da önemli değildi. Sonuçta onu tanımlayan şey buydu. "Cumhuriyet"

7 Polybios, 6.56.

ile kastedilen, halk işi -*res publica*- idi. Bir Romalı, ancak dostlarının bakışlarında kendi yansımasını gördüğünde ve her dilde kendi adını işittiğinde gerçek bir "erkek" olduğunu anlayabilirdi.

Cumhuriyet'te iyi vatandaş, iyi olduğu kabul edilen vatandaştı. Romalılar, ahlaki mükemmellikle itibar arasında hiçbir fark göremiyorlardı, her ikisi için de aynı kelimeyi, *honesta*sı kullanmışlardı. Tüm şehrin onayı nihaiydi, yegâne değer ölçütüydü. Dargın vatandaşlar ne zaman sokağa çıksalar daha fazla onur ve payeye erişim talep edilmesinin sebebi buydu. Kamusal huzursuzluk sürekli olarak yeni bir *magistratus*luğun; 494'te *aedilis*liğin[8] ve *tribunus*luğun,[9] 447'de *quaestor*luğun,[10] 367'de *praetor*luğun[11] kurulmasına ilham verecekti. Görev ne kadar çok olursa sorumlulukların kapsamı da o kadar genişliyordu; sorumlulukların kapsamı ne kadar genişlerse başarı ve onaylanma fırsatları da o kadar çoğalıyordu. Övgü, her vatandaşın en çok arzuladığı şeydi, tıpkı kamu içinde utanmanın en büyük korkusu olduğu gibi. Bir Romalının rekabet duygusunun bozularak bencilce bir hırsa dönüşmesini engelleyen şey yasalar değil, her zaman izleniyor olmanın farkındalığıydı. Sivrilme yarışı her daim meşakkatli ve amansız olsa da bunda disiplinsiz ve boş kurumlanmaya yer olamazdı. Kişisel onuru tüm toplumun çıkarlarının üzerinde tutmak, bir barbarın yahut daha da fenası bir kralın davranışıydı.

O halde Cumhuriyet'in vatandaşları, dostlarıyla ilişkilerinde rekabetçi içgüdülerini ortak fayda için yumuşatmak üzerine eğitilmişlerdi. Fakat diğer devletlerle olan ilişkilerinde bu tür kısıtlamalar onları alıkoymuyorlardı. "Romalılar, diğer tüm uluslardan daha çok şan peşinde koşmuş ve övgüye doyumsuz olmuşlardır."[12] Romalıların onurlandırılmaya olan bu açlıklarının komşuları için sonuçları her zaman yıkıcıydı. Lejyonların yetenek ve acımasızlıklarının bileşimi, pek az rakibin hazırlıklı bulunduğu bir şeydi. Romalılar

8 Antik Roma'da bayındırlık faaliyetlerinden ve festivallerin düzenlenmesinden sorumlu memurlara verilen unvan. (ç.n.)

9 İdari veya askeri görevleri üstlenen memurlara verilen unvan. (ç.n.)

10 Hazineden sorumlu memurlara verilen unvan. (ç.n.)

11 Geniş yetkilere sahip yargı memurlarına verilen unvan. (ç.n.)

12 Cicero, *Pro Lege Manilia*, 19-21.

saygısızlık yüzünden bir şehre saldırıp kasıp kavurmak zorunda kaldıklarında buldukları her canlıyı katletmek, onların uygulamasıydı. Lejyonerlerin geride bıraktıkları yıkıntılar, her zaman insan cesetleri arasına dağılmış haldeki kopmuş köpek kafalarından veya parçalanmış sığır uzuvlarından ayırt edilebilirlerdi.[13] Romalılar, vahşi bir taşkınlık içinde değil, bir savaş makinesinin disiplinli bileşenleri olarak dehşet uyandırmak amacıyla öldürüyorlardı. Lejyonlarda hizmete sundukları cesaret, şehirlerinden duydukları gurur ve onun talihine olan inançlarıyla çelikleşmiş, her yurttaşın paylaşmak üzere yetiştirildiği bir duyguydu. Eşi benzeri görülmedik biçimde ölümcül ve Romalılara göre şanlı bir şey, savaş tarzlarını belirlemişti.

Buna rağmen İtalya'nın diğer eyaletlerinin ortasındaki yırtıcı hayvanın doğasına aymaları zaman aldı. Cumhuriyet'in ilk yüzyılı boyunca Romalılar, kendi kapılarından ancak on mil ötedeki şehirler üzerinde üstünlük kurmayı bir savaş olarak görüyorlardı. Gelgelelim en öldürücü etoburun bile bir emekleme dönemi olmalıydı ve Romalılar, büyük kalabalıklara baskın düzenlerlerken de önemsiz dağ kabileleriyle çatışırlarken de hükmetmek ve öldürmek için gerekli olan içgüdülerini geliştiriyorlardı. MÖ 360'larda, şehirlerini orta İtalya'nın hanımı olarak kurmuşlardı. Sonraki onyıllarda kuzeye ve güneye ilerlediler, başkaldırıyla karşılaştıkları her yerde onları ezdiler. 260'lara gelindiğinde, şaşırtıcı bir hızla tüm yarımadaya hâkim oldular. Onur, elbette bundan daha azını gerektirmiyordu. Romalılar, üstünlüklerini alçak gönüllükle kabul eden devletlere bir haminin istemcilerine iyilikler bahşetmesi gibi iltimaslar bahşederlerken onlara karşı çıkanlaraysa sadece biteviye mücadeleler sunarlardı. Hiçbir Romalı, şehrinin saygınlığını kaybetmesi olasılığına tahammül edemezdi. Buna katlanmaktansa her türlü eziyete dayanır, her mesafeyi kat ederlerdi.

Cumhuriyet'in bunu kelimenin tam anlamıyla ölümüne bir mücadelede ispatlamak zorunda kalacağı zaman, çok geçmeden gelip çattı. Kartaca ile yapılan savaşlar, o güne dek yapılmış en korkunç savaşlardı. Kuzey Afrika kıyısında, batı Akdeniz'in ticaret yollarına

13 Polybios, 10.15.

hâkim, Sami yerleşimcilerin olduğu bir şehir olan Kartaca, en az Roma'nınki kadar büyük kaynaklara sahipti. Ağırlıklı olarak bir deniz gücü olmasına karşın yüzyıllar boyunca kendini Sicilya'nın Yunan şehirlerine yönelik savaş devreleriyle şımartmıştı. Şimdi Messina Boğazı'nın ötesinde temkinli duran Romalılar, Sicilya'nın askeri denkleminde meşum fakat merak uyandırıcı yeni bir etmeni temsil ediyorlardı. Tahmin edileceği üzere adadaki Yunanlar, Kartaca ile uzun süredir devam eden çekişmelerine Cumhuriyet'in de karışmasına mâni olamamışlardı. Aynı şekilde tahmin edileceği üzere Cumhuriyet, bir kere davet edildikten sonra oyunu kurallarına uymayı reddediyordu. 264'te Roma, mukavele şartlarına ilişkin küçük bir anlaşmazlığı topyekûn bir savaşa dönüştürdü. Herhangi bir donanma geleneklerinin olmayışına ve düşman harekâtlarında veya fırtınalarda filo üstüne filo kaybetmelerine rağmen Romalılar, sonunda Kartaca'yı yenilgiye uğratabilmek için yirmi yılı aşkın süre korkunç zayiata katlandılar. Kendilerine dayatılan barış antlaşmasının şartlarına göre Kartacalılar, Sicilya'dan tamamen çekilmeyi taahhüt ediyorlardı. Roma, buna hiç niyetlenmemiş olduğu halde kendini denizaşırı bir imparatorluğun çekirdeğinde buldu. 227'de Sicilya, ilk Roma eyaleti olarak kuruldu.

Cumhuriyet'in sefer sahası çok geçmeden daha da genişleyecekti. Kartaca yenilmişti ama ezilmemişti. Sicilya'nın kaybedilmesiyle imparatorluğun dikkatlerini İspanya'ya çevirdi. Dağlarda her yere üşüşen cani kabilelere göğüs geren Kartacalılar, değerli metaller aramaya başladılar. Madenlerinden gelen zenginlik seli, kısa sürede düşmanlıkları yeniden sürdürmeyi düşünmelerine sebep oldu. Kartaca'nın en iyi komutanları, Cumhuriyet'te yüzleştikleri düşmanın doğası konusunda artık herhangi bir yanılsama içinde değillerdi. Topyekûn savaşın ayni olarak karşılanması gerekecekti ve Roma gücü tamamen yok edilmediği müddetçe zafer, imkânsız olacaktı.

218'de Hannibal'in Kartaca ordusunu İspanya'dan güney Galya'ya ve Alpler üzerine sevk etmesi, bunu başarmak içindi. Rakiplerinin çok ötesinde bir strateji ve taktik ustalığı sergileyerek üç Roma ordusunu sansasyonel bir yenilgiye uğratmıştı. Cannae'daki

zaferlerinin üçüncüsünde Hannibal, Cumhuriyet tarihinin en kötü askeri felaketine imza atarak sekiz lejyonu yok etti. Çağdaş savaşın her geleneğine ve beklentisine göre Roma, Hannibal'in zaferini kabullenerek ve barış talebinde bulunarak onu takip etmeliydi. Ne var ki felaket karşısında yalnızca sürekli bir meydan okuma sergiledi. Doğal olarak böyle bir anda Romalılar, kendilerine rehberlik etmesi için Sibylla'nın kehanetlerine yöneldiler. Bunlar, iki Galyalı ile iki Yunan'ın şehrin pazar yerine diri diri gömülmelerini öngörüyorlardı. *Magistratus*lar, Sibylla'nın tavsiyesine layıkıyla uydular. Bu şok edici barbarlık eylemiyle Roma halkı, şehirlerinin özgürlüğünü korumak için kabul etmeyeceği hiçbir şey olmadığını gösterdi. Özgürlüğün tek alternatifi, her zaman olduğu gibi ölümdü.

Cumhuriyet, yıldan yıla acımasızca kendini uçurumun eşiğinden alıyordu. Daha fazla ordu toplanmıştı; Sicilya alınmıştı; lejyonlar, Kartaca'nın İspanya'daki imparatorluğunu ele geçirmişlerdi. Cannae'dan on beş sene sonra Hannibal, bu kez Afrika topraklarında başka bir Roma ordusuyla karşılaştı. Yenildi. Kartaca artık mücadeleyi sürdürecek insan gücüne sahip değildi ve fatihinin şartları iletildiğinde Hannibal, yurttaşlarına onları kabul etmelerini salık verdi. Cannae'dan sonra Cumhuriyet'in yaptığının aksine o, şehrinin yok olması riskini almayı tercih etmiyordu. Buna rağmen Romalılar, Hannibal'in şahsında çabalarının ölçeğinde, arzularının kapsamında, kendilerine en çok benzeyen düşmanla karşılaştıklarını asla unutmadılar. Onun heykelleri, yüzyıllar sonra Roma'da hala ayakta duruyordu. Ki Romalılar, Kartaca'yı aciz bir yıkıntı haline getirdikten, eyaletlerine, donanmasına, ünlü savaş fillerine el koyduktan sonra dahi Kartaca'nın yeniden ayağa kalkmasından çekinmeye devam etmişlerdi. Böyle bir nefret, yabancı bir devlete ödeyebilecekleri en büyük iltifattı. Boyun eğmek söz konusu olduğunda Kartaca'ya güvenilemezdi. Romalılar, kendi ruhlarına bakıyorlar ve orada buldukları acımasızlığı en büyük hasımlarına atfediyorlardı.

Kendi bekalarını tehdit edebilecek bir gücün varlığına bir daha asla müsamaha göstermeyeceklerdi. Bunu riske atmak yerine fazla mağrur görünen bir rakibe karşı önleyici bir saldırı başlatmakta

kendilerini tamamen haklı hissediyorlardı. Böyle rakipleri bulmak kolaydı, hem de fazlasıyla kolay. Daha Hannibal ile yapılan savaştan önce bile Cumhuriyet, fırsat oldukça *magistratus*ların prenslere zorbalık ederek ve sınırları yeniden çizerek kendilerini tatmin edebilecekleri Balkanlar'a sefer düzenleme alışkanlığına düşmüştü. İtalyalıların da onaylayacakları üzere Romalıların, bu türden ağırlık atmalara köklü bir düşkünlükleri vardı ve bu, Cumhuriyet'in saygısızlığa asla tahammül etmemekteki kararlılığını olduğu gibi yansıtıyordu. Diğer yandan bu, Yunanistan'ın hain ve zorlayıcı derecede geçimsiz devletleri için az çok kavranması gereken bir dersti. Kargaşalıkları anlaşılırdı; Roma ile karşılaşmalarının ilk yıllarında Cumhuriyet, hiç de geleneksel bir emperyal güç gibi davranmıyordu. Lejyonlar, berrak bir gökten gelen şimşekler gibi yıkıcı bir etkiyle çakacak ve sonra ansızın ortadan kaybolacaklardı. Bu düzensiz müdahaleler, tüm hiddetlerine karşılık Roma'nın Yunan meselelerine olan ilgisini tamamen kaybetmiş göründüğü uzun dönemlerle kesintiye uğrayacaklardı. Müdahale ettiğinde dahi Adriyatik'teki saldırıları, barışı koruma girişimleri olarak sunulmaya devam etti. Yine de bunlardaki amaç toprak ilhakı değil, Cumhuriyet'in prestijinin açık bir şekilde tesis edilmesi ve kibirli yerel kuvvetin bastırılmasıydı.

Balkanlardaki Roma varlığının ilk yıllarında bu, bilfiil Makedonya anlamına geliyordu. Yunanistan'ın kuzeyinde bir krallık olan Makedonya, iki yüzyıl boyunca yarımadaya hakim olmuştu. Ülkenin kralı, Büyük İskender'in tahtının varisi olarak daima canının istediği kadar kibirli olabileceğini varsayıyordu. Cumhuriyet ordularıyla sürekli tekrarlanan cezalandırıcı çarpışmalara rağmen böyle varsayımlar hiçbir zaman tamamen ortadan kalkmamışlardı ve nihayetinde MÖ 168'de Roma'nın sabrı taşmıştı. Monarşiyi tümden fesheden Roma, önce Makedonya'yı dört kukla cumhuriyete böldü ve ardından 148'de barışı koruyan arabulucu konumundan işgalci güç konumuna geçişini tamamlayarak doğrudan bir yönetim kurdu. Yolların manzarayı bir ağın iplikleri misali çaprazlamasına kestiği İtalya'da olduğu gibi mühendislik hünerleri, askeri fethin başlattığı sürece son noktayı koydu. Muazzam bir taş ve çakıl ürünü olan

via Egnatia, Balkanlar'ın yabanlarından geçiyordu. Adriyatik'ten Ege Denizi'ne uzanan bu otoyol, Yunanistan'ı Roma'ya bağlayan yolun hayati bir parçasıydı. Aynı zamanda daha da egzotik ufuklara, şehirlerin altınla ve mermerle ışıldadıkları, sanat eserleri yönünden zengin ve gözden düşmüş yeme içme alışkanlıklarıyla Cumhuriyet'in ilgisini kesinlikle çekecekmiş gibi görünen Ege Denizi'nin maviliklerinin ötesine kolay ulaşım sağlıyordu. 190'da çoktan bir Roma ordusu Asia'yı kasıp kavurmuş, yerel despotun silahlı kuvvetlerini ezip geçmiş ve onu tüm Yakın Doğu'nun gözleri önünde küçük düşürmüştü. İki yerel süper güç olan Suriye ve Mısır, aceleyle gururlarını bir kenara bıraktılar, Romalı temsilcilerin işlerine karışmalarını hazmetmeyi öğrendiler ve aşağılık bir biçimde Cumhuriyet'in hegemonyasını kabul ettiler. Roma'nın resmi imparatorluğu hala sınırlıydı ve büyük ölçüde Makedonya, Sicilya ve İspanya'nın bazı bölgelerine hapsolmuş durumdaydı fakat MÖ 140'lara gelindiğinde erimi, Roma'da çok az insanın adını duyduğu yabancı diyarlara değin uzanır olmuştu. Roma'nın iktidara yükselişinin hızı ve kapsamı öyle şaşırtıcıydı ki hiç kimse, yani en azından Romalılar, bunun gerçekleştiğine inanamamıştı.

Eğer ülkelerinin başarılarından heyecan duyuyorlardıysa, o halde pek çok vatandaş da endişe duyuyordu. Her daim Romalı ahlakçıların yaptıklarını yapan ve bugünü olumsuz bir tutum içerisinde geçmişle kıyaslayan ahlakçılar, imparatorluğun zararlı etkilerinin kanıtlarını uzaklarda aramak zorunda kalmamışlardı. Eski normlar, altının akışıyla bozulmuş görünüyorlardı. Yağmayla beraber yabancı uygulamalar ve felsefeler de gelmişti. Doğu hazinelerinin Roma'nın kamusal alanlarına saçılması ya da sokaklarında yabancı dillerin konuşulması, gururun yanı sıra telaşa da sebep olmuştu. Romalılara imparatorluklarını kazandıran dayanıklı köylü değerleri hiçbir zaman, en bariz biçimde göz ardı edildikleri zamankinden daha takdire şayan görünmemişlerdi. "Cumhuriyet, kadim geleneklerin ve insan gücünün üzerinde kurulmuştur."[14] Hannibal'e karşı yapılan savaşın şafağından sonra muzafferane, böyle söylenmişti. Peki ya bu

14 Ennius, alıntılayan Cicero, *De re publica*, 5.1.

yapı taşları ufalanmaya başlarlarsa ne olacaktı? Cumhuriyet hakikaten de sendeleyip düşer miydi? Şehirlerinin durgun bir suyken süper güce sersemletici dönüşümü, Romalıların kafalarını karıştırmış ve onları, tanrıların kıskançlığını üzerlerine çekecekleri endişesine sevk etmişti. Rahatsız edici bir çelişkiyle onların dünyayla olan bağları hem başarılarının hem de düşüşlerinin bir ölçüsü olarak görülmeye başlamıştı.

Roma ne kadar büyük olursa olsun, muhtemel kaderinin alametleri eksik değildi. Canavarca kürtajlar, kuşların uğursuz uçuşları; böyle şaşkınlık uyandıran şeyler, Roma halkını tedirgin etmeye devam ediyordu ve şayet olağanüstülükler özellikle tehdit eder gibi görünüyorlarsa Sibylla'nın kehanet kitaplarına başvurmak gerekirdi. Her zaman olduğu gibi reçeteler mucibince keşfedilmiş, çözümler uygulanmıştı. Romalıların zamanla kendini kanıtlayan yöntemleri, başka bir deyişle atalarının gelenekleri yeniden dirilmiş ve yeniden doğrulanmıştı. Felaket önlenmişti. Cumhuriyet korunmuştu.

Ama yine de dünya ve beraberinde Cumhuriyet hızlandı, mutasyona uğradı. Bazı kriz işaretleri, onları iyileştirmek için eski ritüellerin tüm güçlerine meydan okudu. Roma halkının harekete geçirdiği türden değişiklikler, Sibylla'nın tavsiyeleriyle bile kolayca yavaşlatılamadılar. Bunu örneklendirmek için herhangi bir alamete, kehanete ihtiyaç yoktu, sadece dünyanın yeni başkentinde kısa bir yürüyüş yeterliydi. Roma'nın kaynayan sokaklarında her şey yolunda sayılmazdı.

Dünyanın Başkenti

Bir şehir, özgür bir şehir, bir erkeğin tam manasıyla erkek olabileceği yerdi. Romalılar bunu böyle kabul etmişlerdi. Vatandaşlığa yani *civitas*a sahip olmak demek, medeni olmak demekti ki bu, günümüzde hala yerleşik olan bir varsayımdır. Yalnızca bağımsız bir şehrin sağlayabileceği çerçeveler olmaksızın hayat, değersizdi. Bir vatandaş kendini diğerlerinin dostluğuyla, ortak sevinç ve kederlerle, hırs ve korkularla, bayramlarla, seçimlerle ve savaş disiplinleriyle

tanımlardı. Bir tanrının varlığıyla yaşayan bir tapınak gibi şehrin dokusu da içinde barınan komünyal yaşamla kutsal kılınmıştı. Bu yüzden vatandaşları için şehir manzarası, kutsal bir şeydi. Halkını şimdi olduğu hale getiren mirasın tanığıydı. Devletin ruhunun bilinmesine olanak sağlıyordu.

Dış güçler Roma ile ilk irtibata geçtiklerinde kendilerini genellikle bu düşünceden yeniden emin olmuş vaziyette bulurlardı. Yunan dünyasının güzel kentlerine kıyasla Roma, köhne ve geri kalmış bir yer gibi görünüyordu. Makedonya'daki saraylılar, şehrin tarifini her duyduklarında üstünlük taslayan bir tavırla kıkırdarlardı.[15] Onlara yaptığı çok iyi oldu. Gerçi dünya, Cumhuriyet'in karşısında el pençe divan durmayı öğrendiğinde bile Roma hakkında söylenenlerde bir taşra esintisi hala vardı. Ona çekidüzen vermek için aralıklı teşebbüslerde bulunulmuştu ancak bunların etkisi çok azdı. Hatta bazı Romalılar dahi Yunanların düzenli, iyi tasarlanmış kentlerine alıştıkça yer yer utanma hissedebilirlerdi. "Capualılar tepeleriyle ve derin vadileriyle, caddelerin üzerini kapatan çatılarıyla, ümitsiz yollarıyla, sıkışık arka sokaklarıyla Roma'yı, elverişli düz bir alana inşa edilmiş olan kendi şehirleri Capua ile karşılaştırdıklarında bizimle alay edecekler ve bize tepeden bakacaklar,"[16] diye kaygılanıyorlardı. Yine de Roma özgür bir şehirken Capua değildi.

Tabi olarak hiçbir Romalı, bunu gerçekten unutmadı. Bazen şehirleriyle alakalı sızlanabilirlerdi ama onun adının şanıyla övünmekten de asla vazgeçmezlerdi. Dünyanın hanımefendisi Roma, tanrılar tarafından kutsanmış olduğu ve yönetimi önceden tayin edildiği için seçikti. Bilginler, şehrin konumunun ruhu tüketen aşırı sıcaktan ve beyni donduran soğuktan uzaklığına dikkat çektiler; bu nedenle "yaşamak için en iyi yer, mutlu ortamı işgal ettiği gibi mükemmel bir şekilde dünyanın merkezine yerleştirilmiş olan, Roma halkına ait şehrin bulunduğu yerdir."[17] Tanrıların Roma halkına nazikçe sundukları tek avantaj, ılıman bir iklim değildi.

15 Livius, 40.5.

16 Cicero, *Orationes De lege Agraria*, 2.96.

17 Vitruvius, *De Architectura*, 6.1.10.

Burada kolayca müdafaa edilebilecek tepeler, denize erişim sağlayan bir nehir, vadileri verimli kılmak için kaynaklar ve taze esintiler vardı. Şehirlerini öven Romalı yazarları[18] okuyan biri, şehri yedi tepe üzerine inşa etmenin Romalıların kendi şehir planlama ilkelerine aykırı olduğunu, Tiber'in şiddetli sellere eğilimli olduğunu ve Roma vadilerinin sıtmayla dolu olduğunu asla tahmin edemezdi.[19] Romalıların şehirlerine duydukları aşk, bir sevgilinin göze batan kusurlarını birer meziyetmiş gibi gösterebilecek türdendi.

Bu idealize edilmiş Roma vizyonu, sefil gerçekliğin sebatlı bir gölgesiydi. Hiçbir şeyin bütünüyle göründüğü gibi olmadığı aldatıcı bir paradokslar ve ihtişamlar bileşimi oluşturmaya yardım etmişti. Şehirlerinin "dumanına, zenginliğine ve şamatasına"[20] rağmen Romalılar, bir zamanlar Tiber kıyılarında var olduğunu hayal etmekten hoşlandıkları ilkel idili düşlemekten asla vazgeçmediler. Roma, genişlemesinin yarattığı gerilimle eğilip bükülürken antik bir şehir devletinin kimi zaman bulanık kimi zaman belirgin olan çıplak kemikleri, sıkışık modern metropolde bir anlığına gün yüzüne çıkıyorlardı. Roma'da hatıralar, özenle korunuyorlardı. Şimdiki zaman, geçmişle sürekli bir uzlaşma içinde, geleneğe hürmetle huzursuz bir hareketle ve mite bağlılıkla, dik kafalılıkla meşguldü. Şehirleri kalabalıklaştıkça ve yozlaştıkça Romalılar, Roma'nın hala Roma olduğuna ilişkin bir güvenceyi daha da çok arzuluyorlardı.

Böylece tanrılara sunulan kurbanların dumanları, tıpkı geçmiş zamanlarda "her türden" ağaçların bir tepeyi, Aventinus'u tamamen kaplaması gibi yedi tepe üzerinde yükselmeye devam etti.[21] Roma'da ormanlar çoktan yok olmuşlardı ve şehrin sunakları hala gökyüzüne halkalar halinde duman tüttürüyorlardıysa aynı şeyi sayısız ocak ateşi, fırın ve atölye de yapıyordu. Şehir görünmeden çok önce, uzakta beliren kahverengi bir sis, yolcuyu büyük şehre yaklaştığı hususunda önceden uyarırdı. Tek işaret sis de değildi. Arkaik geçmişte Cumhuriyet'in hasımları olan, meşhur isimlere sahip yakın

18 Özellikle bkz. Cicero, *De re publica*, 2.10-11.

19 Bkz. Brunt, *Italian Manpower*, s. 618.

20 Horatius, *Odes*, 3.29.12.

21 Halikarnassoslu Dionysios, *Rhomaike Arkhaiologia*, 3.43.

kasabalar şimdi terk edilmiş, Roma'nın çekici etkisiyle boşalmış, dağınık birkaç hana indirgenmiş durumdalardı.

Ne var ki yolcu ileri doğru devam ettikçe, yol kenarlarına sıralanmış yeni yerleşimler bulacaktı. Giderek büyüyen nüfusu barındırmaktan aciz olan Roma, dikiş yerlerinden patlamaya başlamıştı. Gecekondu mahalleleri, tüm büyük ana yollar boyunca uzanıyordu. Ölüler burada da mevcutlardı ve büyük via Appia boyunca sahile ve güneye doğru uzanan nekropoller, haydutlarla ve ucuz fahişelerle dillere düşmüştü. Buna karşın her mezar yıkılmaya terk edilmemişti. Yolcu, Roma'nın kapılarına yanaştığında ara sıra şehirden gelen, selvi ağaçlarının gölgesindeki bir mezardan esen rüzgarla taşınan, ölümün parfümü mür[22] ve sinamekiyle iyileştirilmiş pis bir koku duyabilirdi. Böyle bir an, geçmişle birlik duygusu Roma'da ortak ve biricikti. Öte yandan bir mezarlığın sessizliği şiddeti ve fuhşu nasıl içinde barındırıyorsa en kutsanmış ve ebedi mekanlar da tahrif edilmekten muaf değillerdi. Mezarlara her zaman seçim propagandası sloganlarını yasaklayan uyarı ilanları asılırdı lakin yine de duvar yazıları görülürdü. Cumhuriyet'in merkezi olan Roma'da siyaset bulaşıcıydı. Seçimler, yalnızca fethedilmiş kentlerde önemsizdi. Başka toplumlarda siyasi yaşamı kısırlaştıran Roma, artık dünyanın arzu ve rüyalar sahnesi olarak üstün bir konumdaydı.

Gerçi duvar yazılarıyla tahrip edilmiş mezarlar bile bir yolcuyu şehir kapılarının ötesindeki kızılca kıyamete hazırlayamazdı. Roma sokakları hiçbir zaman dayatılmış bir planlamaya sahip olmamışlardı. Bu, tasarım odaklı bir despot gerektirirdi ki, Romalı *magistratus*ların bir yıldan uzun süre görevde kaldıkları nadiren görülen bir şeydi. Sonuç olarak şehir, kontrol edilemeyen dürtülerin ve ihtiyaçların keyfince, kaotik bir biçimde büyümüştü. Roma'nın iki büyük işlek caddesinin birinden, *via Sacra* veya *via Nova*'dan sapan bir ziyaretçi, çok geçmeden umutsuz kalabalığın arasına karışırdı. "Bir müteahhit, katırları ve hamallarıyla sıcaklamış ve ter içinde acele ediyor, dev bir vincin halatında taş ve kereste kıvrılıyor, cenaze ağıtçıları yer kapmak için heybetli at arabalarıyla yarışıyor, işte orada kuduz bir

22 Kokulu ve yapışkan bir tür reçine. (ç.n.)

köpek koşturuyor, burada dişi bir domuz, çamurda yuvarlanıyor."[23] Bu girdaba kapılan bir yolcu, neredeyse kaybolmaya mahkumdu.

Vatandaşları bile kendi şehirlerini kafa karıştırıcı buluyorlardı. Bunu aşmanın tek yolu, dikkate değer yer işaretlerini ezberlemekti; bu işaret belki bir incir ağacı, bir pazarın kemer altı ya da hepsinden iyisi, dar sokakların yarattığı labirentin üzerinde görünecek kadar büyük bir tapınak olabilirdi. Neyse ki Roma dindar bir şehirdi ve tapınakları boldu. Romalıların geçmişe saygısı, antik yapıların, bir zamanlar içinde bulundukları açık alanlar çoktan tuğlaların arasında kaybolmuşken bile hemen hemen hiç yıkılmadıkları anlamına geliyordu. Tapınaklar, varoşların yahut et pazarlarının üzerinde yükseliyor, kimlikleri unutulmuş olan örtülü heykelleri saklıyorlardı ama hiç kimse onları yıkmayı düşünmemişti. Şehrin ilk günlerinden kalma fosillerde, taşlarda korunan bu arkaik geçmişin parçaları, Romalılara ümitsizce ihtiyaç duydukları bir dayanma duygusu sağlıyordu. Ruhları saran tanrılar misali baki, bir fırtınada sallanan çapalar gibi duruyorlardı.

Bu arada her yanda çekiç sesleri, gürüldeyen vagon tekerlekleri ve çöken molozların ortasında şehir, durmaksızın inşa ediliyor, ters yüz ediliyor ve yeniden inşa ediliyordu. Müteahhitler her zaman ilave alanı sıkıştırmanın ve fazladan kar elde etmenin yollarını arıyorlardı. Gecekondular, yangınlardan artakalan molozlardan yabani otlar gibi filizlenmişlerdi. Sorumlu *magistratus*lar, sokakları temiz tutmak için ellerinden gelenin en iyisini yapmalarına karşın buralar, sürekli pazar tezgahlarıyla yahut gecekonducuların barakalarıyla doluydu. Hepsinden kazançlısı, uzun zamandır antik surlarla çevrili olan bir şehirde müteahhitlerin gökyüzünü hedef almaya başlamalarıydı. Her yerden apartman blokları fışkırıyordu. MÖ ikinci ve birinci yüzyıllar boyunca mülk sahipleri, binalarını daha da yükseğe çıkarmak için birbirleriyle yarışacaklardı ki, kiralık evler derme çatma ve bakımsız olmalarıyla meşhur olduklarından bu, yasalarca hoş karşılanmayan bir gelişmeydi. Bununla beraber genel olarak çok katlı gecekonduların sunduğu harika vurgunculuk fırsatlarını

23 Horatius, *Epistulae*, 2.2.72-5.

engellemek için hayli zayıf güvenlik kuralları uygulamaya konuyordu. Altı veya daha fazla katın üzerine çıkıldığında kiracılar, ince duvarlı küçük odalara tıkılabilirlerdi, ta ki bina, eskisinden daha da yükseğe yeniden inşa edilmek üzere çökene kadar.

Bu apartman blokları Latincede *insulae*, başka bir deyişle "adalar" olarak biliniyorlardı, ki bu, onların caddelerdeki hayatın akışından nasıl ayrı durduklarını yansıtan imalı bir sözcüktü. Şehrin uçsuz bucaksızlığının doğurduğu yabancılaşmanın en acıklı şekilde hissedildiği yer, burasıydı. *Insulae*da kalanlar için köksüzlük, bir metafordan daha fazlasıydı. *Insula*ların zemin katlarında bile çoğunlukla kanalizasyon ya da temiz su yoktu. Buna rağmen Romalıların Yunanların gereksiz savurganlıklarıyla kendi kamusal yapılarının pratik değerini kıyaslamak suretiyle şehirlerini methetmek istediklerinde övündükleri şey, lağımlar ve su kemerleriydi. Roma'nın devasa merkezi kanalizasyonu olan Cloaca Maxima, Cumhuriyet'in kuruluşundan beri şehrin boşaltımını sağlıyordu. Doğuda yapılan yağmaların ardından inşa edilen su kemerleri, Romalıların komünyal yaşama bağlılıklarının eşit derecede görkemli bir ispatıydı. Otuz beş mile kadar uzanan bu su kemerleri, serin dağ suyunu şehrin merkezine taşıyorlardı. Yunanlar bile zaman zaman bunlardan etkilendiklerini itiraf edebilirlerdi. Bir coğrafyacı, "Su kemerleri, nehirler gibi akan suyun hacmini taşıyor." yazmıştı. "Roma'da bir sarnıcı, servis borusu ya da fışkıran bir çeşmesi olmayan neredeyse hiçbir ev yoktur."[24] Belli ki varoşlar, onun gezintisine dahil değildi.

Aslında hiçbir şey, Roma'nın ikilemlerini aynı anda hem en temiz hem de en pis şehir olduğu gerçeğinden daha iyi ortaya koyamazdı. Sokaklarından suyun yanı sıra pislik de akıyordu. Şayet Cumhuriyet'in en asil ve en kalıcı erdemleri, ifadelerini halka açık bir çeşmenin şırıltısında buluyorlardıysa o halde onun iğrençliğinin örneği de pislikti. Tüm Romalıların yaşamını simgeleyen bu engelli koşu yarışından çekilen yurttaşlar, kelimenin tam anlamıyla kafalarına sıçılması riskini göze alıyorlardı. Onlara "yıkanmamış avam", *plebs sordida* deniyordu. *Insulae*dan gelen atıklar, belli aralıklarla

24 Strabon, 5.3.8.

şehir surlarının ötesindeki bahçeleri gübrelemek için el arabalarıyla dışarı taşınırlardı ama buna rağmen kenarlarından taşan idrar dolu kavanozlar ve sokakları pislik içinde bırakan bok yığınları her zaman çok fazlaydı. Ölüm kalım olduğunda doğrudan yoksulların kendileri çöpe atılırlardı. Onlar, via Appia'nın yanındaki bir mezarın itibarını hak etmiyorlardı. Bunun yerine leşleri, diğer tüm çöplerle beraber en doğudaki şehir kapısı olan Esquilinus'un ötesindeki dev çukurlara atılırdı. Roma'ya bu güzergahtan yaklaşan yolcular, yolun etrafına saçılmış kemikler göreceklerdi. Burası, cesetlerin etlerini sıyırıp ölülerin çıplak hayaletlerini toplu mezarlarından çağırdıkları söylenen cadıların uğrak mekânı olan lanetli ve korkunç bir yerdi. Roma'da yetmezliğin sebep olduğu aşağılamalar, hayatın kendisinden de uzun yaşayabilirlerdi.

Böyle bir ölçekte bozulma, dünya için yeni bir şeydi. Şehirli yoksulların ıstırabı daha da fenaydı çünkü onları toplumun teselisinden mahrum bırakarak bir Romalıyı Romalı yapan her şeyi onlardan esirgiyordu. Bir apartmanın en üst katındaki hayatın tek başınalığı, bir vatandaşın en değer verdiği her şeyin antitezini temsil ediyordu. Toplumun ritüellerinden ve ritimlerinden kopmak demek, bir barbarın seviyesine inmek demekti. Cumhuriyet, düşmanlarına karşı olduğu kadar kendi vatandaşlarına karşı da boyun eğmezdi. Ondan vazgeçenlerden vazgeçmiş ve onları terk ettikten sonra, sonunda çöplerle birlikte süpürmüştü.

Roma'da hayatın böyle bir kaderden kaçınmak için umutsuz bir mücadeleye dönmüş olması şaşırtıcı sayılmazdı. Topluluk, bulunduğu her yerde yaşatılıyordu. Büyük şehir hayatının potansiyel anonimliği daima muzaffer değildi. Metropol her ne kadar geniş ve biçimsiz görünse de kaosuna meydan okuyan düzen kalıpları vardı. Tapınaklar, ilahi olanın yegâne mahzenleri değildi. Kavşakların da ruhani enerjiyle dolu olduğuna inanılıyordu. Müphem tanrılar, Lares, şehrin tüm ana caddelerinin kesişim noktalarını koruyorlardı. Sokaklar yani *vici* toplum yaşamının odak noktası olarak öyle önemliydi ki Romalılar şehrin bütün bir bölgesini tanımlamak için aynı kelimeyi kullanmışlardı. Bir *vicus*un sakinleri, her ocak ayında, Compitalia festivalinde

büyük bir halk ziyafeti düzenlerlerdi. Lares tapınağının dışında, mahalledeki her özgür erkek ve kadın için birer yün bebek ve her köle için bir yumak asılırdı. Bu görece eşitlik, aynı zamanda *vicus*u merkezine alan ve vatandaş, azatlı yahut köle fark etmeksizin herkese açık olan ticaret birliklerine de yansımıştı. Vatandaşların çoğu, bir Romalının evrensel hedefi olan prestiji, şehrin daha geniş bir sahnesinden ziyade bu derneklerde, *collegia*da kazanmaya çalışırdı. Bir vatandaş, bir *vicus*ta kendi denkleriyle tanışabilir, onlarla akşam yemeğine oturabilir, yıl boyu şenliklere dahil olabilir ve cenazesine matemlilerin katılacaklarından emin olarak yaşayabilirdi. Metropolün dört bir yanındaki topluluklardan meydana gelen bir yamalı bohçanın içinde geleneksel köy-kasaba yaşamının mahremiyetleri hala sürüyordu.

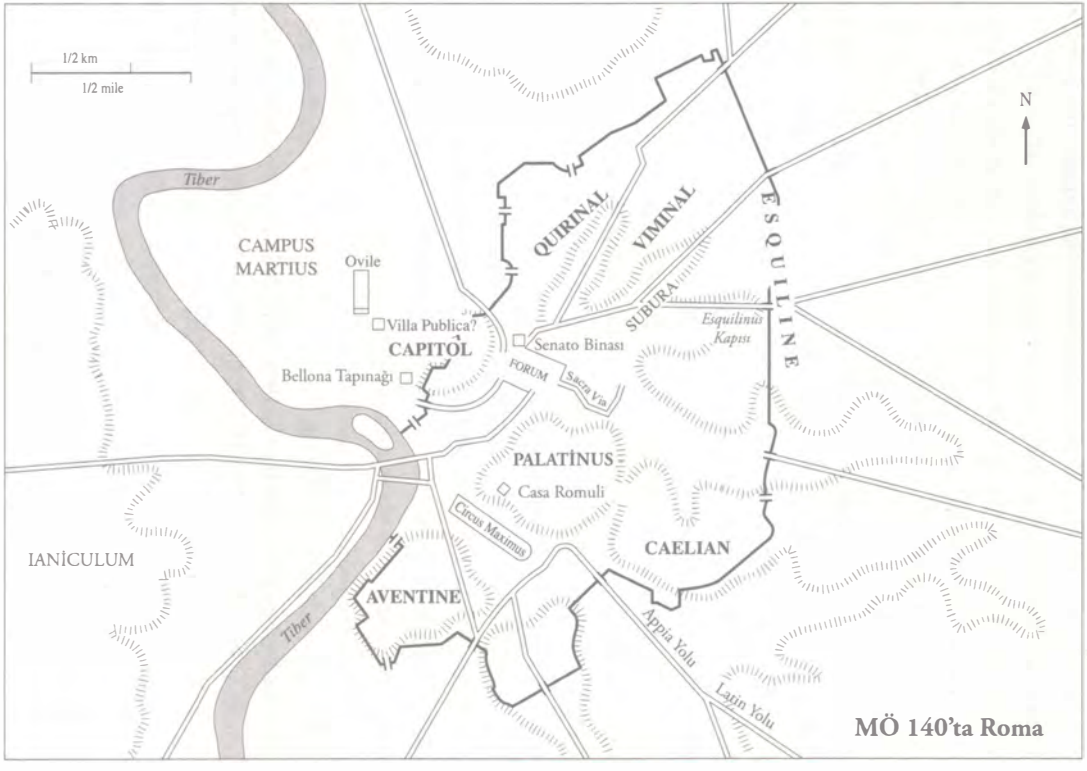
Hiçbiri, yabancıların şüphelerini yatıştırmadı. Bir ana caddede yürürken dar arka sokakların keşmekeşi karanlık ve tehditkâr görünebilir, hava yıkanmamış vücutların ve ticaretin pis kokusuyla ağırlaşabilirdi. Hassas burunlar için ikisi de eşit derecede zararlıydı. *Collegia*nın organize suçları örtbas etme işlevi gördüğüne dair korkular, üst sınıfların geçimini sağlamak zorunda olan herkesi içgüdüsel olarak küçümsemeleriyle çabucak birleşti. Ücretli çalışma fikri, züppelik nöbetlerine sebep oluyordu. Bu, villalarında rahatça tembellik eden zengin ahlakçıların etkisi altında kaldıkları saf köylü değerlerinin tümüne hakaret ediyordu. Onların "ayak takımı"nı aşağılamaları değişmezdi. Bu aşağılama sadece sokakta açlıktan kıvranan ya da *insulae*a tıkılmış biçareleri değil, aynı zamanda tüccarları, dükkân sahiplerini ve zanaatkarları da sarıp sarmalıyordu. "Muhtaçlık, her yoksulu namussuz yaptı."[25] diye varsayılıyordu. Böyle bir aşağılanmanın nesnesi olan kimseler bu duruma pek tabi olarak güceniyorlardı.[26] *Plebs*, bir asilzadenin dudaklarını bükmeksizin söyleyemediği bir kelimeydi ama *plebs*lerin kendileri, bundan muhakkak bir gurur duymaktalardı. Bir zamanlar hakaret olan kullanılan bir tanımlama sözcüğü, bir kimlik işareti haline gelmişti ve Roma'da bu tür işaretler her zaman çok kıymetlilerdi.

25 Publilius Syrus, 31.

26 Günümüze ulaşan yegâne yazılı kanıt olan mezar kitabelerine bakılarak söylenebilir.

Roma yaşamının diğer temelleri gibi sınıf ve statü ayrımları da şehrin kökenine ilişkin mitlerde derinden kökleşmişlerdi. Roma'nın en güney vadisinin öteki tarafında Aventinus tepesi uzanıyordu. Burası her daim göçmenlerin sonunda varacakları yerdi; tüm büyük şehirlerin sahip olduğu bir tahliye limanı, şehre yeni gelenlerin içgüdüsel olarak bir araya geldikleri ve birbirleriyle arkadaşlık edip birbirlerinin kafa karışıklıklarını paylaştıkları bir bölgeydi. Aventinus'a karşı ikinci bir tepe daha yükseliyordu. Bu tepede, yani Palatinus'ta hiç gecekondu mahallesi yoktu. Roma'daki tepeler özel olma eğilimindeydiler. Vadilerin yukarısında hava daha tazeydi, daha az öldürücüydü ve bu yüzden buradaki havayı solumak daha pahalıydı. Gerçi, Roma'nın yedi tepesi arasından Palatinus, açık ara en seçkin olanıydı. Şehrin elit kesimi burada kümelenmeyi seçmişti. Sadece çok ama çok zenginler buradaki fiyatları karşılayabilirlerdi. Yine de dünyanın en pahalı gayrimenkulünün üzerinde, aykırı bir şekilde sazlardan yapılmış bir çoban kulübesi duruyordu. Sazlar kuruyup dökülebilirlerdi ancak her zaman yenilenirlerdi, öyle ki dışarıdan bakıldığında kulübe, hiç değişmiyormuş gibi görünürdü. Bu, Romalıların korumacılıkların en yüksek bir zaferi; Roma'nın ilk kralı Romulus'un ve onun ikizi Remus'un çocukluk çağlarındaki eviydi.

Efsaneye göre her iki kardeş de bir şehir kurmaya karar vermiş fakat bu şehrin nerede olacağı ve hangi isimle anılacağı konusunda anlaşamamışlardı. Romulus Palatinus'ta, Remus ise Aventinus'ta oturmuş, tanrılardan bir işaret bekliyorlardı. Remus, tepede uçan altı akbaba görmüşken Romulus, on iki tane görmüştü. Bunu ilahi desteğin tartışılmaz bir delili olarak yorumlayan Romulus, derhal Palatinus'u tahkim etmiş ve yeni şehre kendi adını vermişti. Kin ve kıskançlık içindeki Remus ise bir hırgür sırasında kardeşi tarafından öldürülmüştü. Bu olay, iki tepenin kaderini geri dönülemez bir şekilde belirlemişti. O andan itibaren Palatinus kazananların, Aventinus ise kaybedenlerin olacaktı. Başarı ve başarısızlık, itibar ve utanç; şehrin coğrafyasında anlam kazanan, Roma yaşamının etrafında devrettiği ikiz kutuplardı.

1/2 km
1/2 mile
N
Tiber
CAMPUS MARTIUS
Ovile
Villa Publica?
CAPITOL
Bellona Tapınağı
Senato Binası
FORUM
Sacra Via
QUIRINAL
VIMINAL
ESQUILINE
SUBURA
Esquilinus Kapısı
PALATİNUS
Casa Romuli
Circus Maximus
CAELIAN
IANİCULUM
AVENTINE
Tiber
Appia Yolu
Latin Yolu
MÖ 140'ta Roma

Romulus ile Remus'un tepeleri arasında nasıl geniş bir vadi uzanıyorduysa villasındaki bir senatör ile kulübesindeki bir ayakkabı tamircisi arasındaki sosyal uçurum da öyleydi. Roma'da zenginliğin hiçbir incelikli derecesi, modern bir orta sınıfa yaklaşabilecek hiçbir şey yoktu. Bu bakımdan Palatinus ve Aventinus, hakikaten de gerçek birer *insula*, ayrı birer ada gibiydiler. Öte yandan iki tepeyi ayıran vadi, aynı zamanda neredeyse Romulus'un kendisi kadar eski bir sembolizm vasıtasıyla onları birleştiriyordu. Savaş arabaları, ta kralların zamanından beri Circus Maximus'un etrafında yarışıyorlardı. Tüm vadi boyunca uzanan Circus, şüphesiz Roma'nın en büyük kamusal alanıydı. Bir yanda eski püskü barakaların, diğer yanda zarif villaların çevrelediği burası, şehrin festivallerde bir araya geldiği yerdi. Burada iki yüz bin kadar yurttaş toplanabilirdi. Onu hem böyle arzulanır hem de korkulur kılan şey, bugüne dek başka hiçbir spor arenasında rakibi görülmemiş olan bu kapasitesiydi. Azamete, Circus'taki seyircilerin sağladıklarından daha gerçek bir ayna bulunamazdı. Burası, ister alkışlarla ister yuhalamalarla ve alay etmelerle olsun, bir yurttaşın halk içerisinde en çok tanımlanabileceği yerdi. Villasından Circus'a tepeden bakan her senatöre bu hatırlatılırdı. Kulübesinden aşağı bakan her ayakkabı tamircisi için de aynısı geçerliydi. Aralarında derinleşen tüm uçuruma karşın ortak bir topluluk ideali hem milyonerlerin hem yoksulların nezdinde hala sağlamdı. Bunların her ikisi de aynı cumhuriyetin vatandaşlarıydı. Nihayetinde ne Palatinus ne de Aventinus büsbütün bir ada değillerdi.

Labirentteki Kan

Roma toplumunun temel paradoksu -vahşi sınıf ayrımlarının hemen hemen dini bir cemaat duygusuyla bir arada var olabilmeleri- tarihi süresince gelişmişti. Otoritenin haraçlarına karşı bir devrim, elbette Cumhuriyet'in kuruluşuna esin vermişti. Buna rağmen Tarquinius'un sürülmesinin ve monarşinin lağvedilmesinin ardından *plebs*ler, kendilerini Roma'nın köklü aristokrasisi ve

patricii tarafından, krallar tarafından hiç uğratılmadıkları kadar zulme uğratılmış halde bulmuşlardı. Daha evvel *patricius* züppeler gibi züppeler yoktu. Onların süslü ayakkabılar giymeye hakları vardı. Tanrılarla sıkı fıkı olduklarını iddia ederlerdi. Hatta bazıları, tanrıların soyundan geldiklerini dahi öne sürerlerdi. Örneğin Iulia klanı, soyunu Troia kraliyet ailesinin bir prensi ve bizzat Venus'un oğlu olan Aeneas'a kadar götürüyordu. Bu, belirtilmek zorunda olunan nitelikte bir soy ağacıydı.

Sahiden de Cumhuriyet tarihinin ilk yıllarında Roma toplumu, tehlikeli bir biçimde hepten kemikleşmeye başlamıştı. Bununla birlikte aşağı bir kasta ait olduklarını kabullenmeyi reddeden *plebs*ler, ellerinden gelen tek yolla, greve giderek karşılık vermişlerdi. Protestolarının yeri, kaçınılmaz olarak Aventinus olmuştu.[27] Burada şehrin geri kalanını düzenli olarak, tamamen yeni bir şehir kurarak Remus'un özgün emellerini hayata geçirmekle tehdit edeceklerdi. Vadide kendi kibirleriyle pişmeye terk edilen *patricius*lar, zarafetten yoksun birkaç taviz vereceklerdi. Seneler içinde yavaş yavaş, sınıf sistemi her zamankinden daha geçirgen bir hale geldi. *Patricius* ve *plebs* arasındaki eski katı kutuplaşma çatırdamaya başlamıştı. *Plebs*ler, "Doğma büyüme Romalı olan birini sadece mütevazı bir soydan geldiği için *consul*luk ümidinden mahrum bırakmak hangi adalete sığar?"[28] diye sormuşlardı. Hiç adalet yoktu, sonunda bunda karar kılınmıştı. MÖ 367'de herhangi bir vatandaşın daha önce yalnızca *patricius*ların bir ayrıcalığı olan devletin büyük makamlarına seçilmelerine izin veren bir yasa çıkarılmıştı. Onların tanrılarla olan geleneksel yakınlıklarını tanıyan birkaç küçük rahiplik, *patricius*ların seçkin fanusu olarak kalmıştı. Kendilerini *plebs* rekabeti içinde bulan safkan ailelere bu, gerçekten de minik bir avuntu gibi görünmüş olmalıdır.

Yüzyıllar boyunca birçok klan, neredeyse tamamen yitmişti. Örneğin Iulia klanına mensup olanlar, Venus'un soyundan gelmenin *consul*luğa ulaşmakta kendilerine artık pek de fayda sağlamadığını

27 Piso ile Livius, *plebs*lerin ilk yürüyüşünün istikameti konusunda fikir ayrılığına düşerler; Piso istikametin Aventinus olduğunu iddia ederken Livius, yakındaki Kutsal Dağ olduğunu iddia eder.

28 Livius, 4.4.

fark etmişlerdi; nitekim bu büyük ödülü iki yüz yılda sadece iki kez kazanabilmişlerdi. Dünyada düşüşe geçen yalnız onların siyasi tahvilleri de değildi. Palatinus'un güzide yükseltilerinden uzaktakiler, yoksulların dolup taştıkları, kokuştukları vadilerin birinde sıkışıp kalmış ve mahallelerinin gitgide bir gecekondu mahallesine döndüğünü görmüşlerdi. Bir zamanlar küçük Subura köyü olan yer, Roma'nın en kötü şöhretli semti haline gelmişti. Iulia malikanesinin çehresi, su alan heybetli bir gemi gibi genelevlerin, meyhanelerin ve hatta ne şaşırtıcıdır ki bir sinagogun ardına gömülmüştü.

Şu durumda doğuştan edinilen ayrıcalıklar, Roma'da hiçbir şeyi garanti etmiyordu. Bir tanrıçanın soyundan gelenlerin bile kendilerini bir nevi Zürafa Sokak'ta[29] yaşarken bulabilecekleri gerçeği, başarısızlığın doğuracağı sonuçlardan korkanların sadece çok fakirler olmamasını sağlıyordu. Bir vatandaşın yaşamı, her sosyal düzeyde atalarının başarılarını taklit etmek ve eğer mümkünse onları geçmek için yapılan zorlu bir mücadeleydi. Cumhuriyet, ilkede olduğu kadar uygulamada da vahşice meritokratikti.[30] Gerçekten de Romalılar için özgürlüğün anlamı buydu. Tarihlerinin tamamının kölelikten aralıksız rekabetin dinamiklerine dayalı bir özgürlüğe evrildiği apaçıktı. Bu toplum modelinin üstünlüğünün kanıtı, akla gelebilecek her türlü alternatifi bozguna uğratmasında yatıyordu. Romalılar, bir hükümdarın ya da kendilerini ömür boyu süren bir aristokrat kliğinin köleleri olarak kalmış olsalardı dünyayı fethetmeyi asla başaramayacaklarını biliyorlardı. "Halk özgürlüğüne kavuştuktan sonra Cumhuriyet'in başarıları neredeyse akıl sır ermeyecek kadar büyüktü ki, her insanın kalbinde öyle bir şerefin özlemi tutuşuyordu."[31] En huysuz *patricius* bile bunu kabullenmek zorundaydı. Üst sınıflar, *plebs*i pasaklı bir ayak takımı olarak görmüş olabilirlerdi ama soyut ve dolayısıyla güvenli bir şekilde "kokusuz" bir Roma halkını idealize etmeleri hala mümkündü.

29 Metnin orijinalinde kullanılan kelime red-light district yani "kırmızı ışıklı bölge", büyük şehirlerde genelevlerin bulunduğu caddeleri tanımlamak için kullanılır. Biz bu tabiri yerlileştirmek amacıyla Zürafa Sokak ile değiştirmeyi tercih ettik. (ç.n.)

30 Meritokrasi, liyakate dayalı bir yönetim şeklidir. (ç.n.)

31 Sallustius, *Catilina*, 1.7.

Aslında böyle bir ikiyüzlülük, anayasanın bir ürünü değil tam manasıyla özü olan Cumhuriyet'i tanımlıyordu. Romalılar, siyasi sistemlerini mantıklı olup olmadıklarını değil işe yarayıp yaramadıklarını sorarak yargıladılar. Fakat şayet hükümetlerinin bir yönünün verimsiz veya adaletsiz olduğu kanıtlanırsa onu ortadan kaldırabilirlerdi. Aksi takdirde anayasalarını modernize etmeyi, Roma'yı yerle bir etmeye ve onu sıfırdan inşa etmeye hazır olacaklarından daha fazla düşünmezlerdi. Sonuç olarak Cumhuriyet, şehrin dokusuyla olduğu kadar çelişkilerle ve uyuşmazlıklarla da doluydu; yüzyıllardır birbirine yamanmış ilavelerin bir karışımıydı. Nasıl ki Roma sokakları bir labirenti meydana getiriyorlardıysa bir vatandaşın kamu hayatı boyunca geçmek zorunda olduğu sapa yollar da kafa karıştırıcı, tıkalı ve çıkmazlarla dolulardı. Buna rağmen takip edilmeleri lazımdı. Cumhuriyet, içinde barındırdığı rekabetin tüm acımasızlığına karşın, bozulmaz olduğu kadar kompleks ve akışkan kurallarla yapılandırılmıştı. Onlara hâkim olmak, bir ömür boyu sürecek bir işti. Yeteneğin ve tatbikin yanı sıra bu, bağlantıları, parayı ve boş zamanı gerektiriyordu. Sonuç, daha fazla paradokstu: Meritokrasi, gerçek ve insafsız olmakla birlikte yalnızca zenginlerin kendilerini siyasi bir kariyere adamaya güçlerinin yettiği bir toplumu kalıcılaştırmaya hizmet ediyordu. Bireyler azamete erişebilir, köklü aileler zayıflayabilirlerdi, ancak bu sayede hiyerarşiye olan inanç değişmeden devam etmişti.

Piramidin en altındakiler için bu, acı verici duygu karmaşalarıyla sonuçlandı. Yasal olarak Roma halkının yetkileri hemen hemen sınırsızdı: Çeşitli kurumlar aracılığıyla *magistratus*lar için oy kullanabiliyor, kanunlar çıkarabiliyor ve Roma'yı savaşa sokabiliyorlardı. Oysa anayasa, bir aynalar salonuydu. Bakış açısı değiştiğinde halk egemenliği, kolayca çok farklı bir şeyin görünümünü alabilirdi. Cumhuriyet'in bu şekil değiştiren niteliği karşısında afallayanlar, yalnız yabancılar değildi: Yunan bir tahlilci, "bizzat Romalıların, sistemin aristokrasi mi, demokrasi mi yoksa monarşi mi olduğunu kesin olarak belirtmenin imkânsız bulduklarını"[32] gözlemlemişti. Halkın

32 Polybios, 6.11.

yetkileri birer yanılsama değillerdi; en asil *magistratus* adayları bile seçmenlere yaltaklanmak için çaba sarf ediyor ve bunu yaparken en ufak bir utanç hissetmiyorlardı. Rekabetçi seçimler, Cumhuriyet'in işleyişi için olduğu kadar öz saygı için de hayli önemliydi.

> Özgür bir halkın ve bilhassa fetihleriyle dünya çapında büyük bir imparatorluk kuran Roma'nın bu yüce ve özgür halkının ayrıcalığı, herhangi bir makama aday olan herhangi bir kimse için oy vermeyi yahut vermemeyi seçebilmektir. Popüler düşünce dalgalarında savrulan bizler, kendimizi halkın iradesine adamalı, onu sevmeli, beslemeli, aleyhimize dönmüş gibi göründüğünde mutlu etmeye çalışmalıyız. İnsanların kullanımlarında sahip oldukları onurları umursamıyorsak, kendimizi onların çıkarlarının hizmetine sunmamıza ihtiyaç olmadığı açıktır. Fakat hedefimiz hakikaten de politik kazanımlarsa, o halde seçmenlerin gözüne girmeye çalışmaktan asla yorulmamalıyız.[33]

İnsanlar önemliydiler ve dahası, önemli olduklarının bilincindeydiler. Her seçmen gibi onlar da kendi menfaatleri için adayları terletmekten keyif alıyorlardı. Cumhuriyet'te "kitlelerden daha kararsız, halkın isteklerinden daha anlaşılmaz, tüm oylama sisteminden daha beklentileri boşa çıkaracak hiçbir şey yoktur."[34] Roma siyasetiyle alakalı öngörülemeyen çok şey varsa da fazlasıyla öngörülebilir olan daha çok şey vardı. Evet, halkın oyları vardı fakat yalnızca zenginlerin bir makam kazanma ümitleri vardı[35] ve tek başına bir servet bile bir adayın başarıya ulaşması için yeterli değildi. Romalı karakterin sert bir züppelik çizgisi vardı: Vatandaşlar bilfiil güçlü bir marka tanınırlığına sahip olan ailelere oy vermeyi tercih ediyorlar, devletin yüksek memurluklarına büyükbabadan sonra baba, babadan sonra oğul seçiliyor ve sersemletici bir istikrarla soyluların hanedanlık

33 Cicero, *Pro Plancio*, 11.

34 Cicero, *Pro Murena*, 36.

35 Neredeyse kesinlikle böyledir. Açık bir kanıt olmamakla beraber, kamu görevi için bir mülkiyet yeterliliği şartı vardı.

iddialarına boyun eğiliyordu. Elbette bir Romalının, onların önyargılarını paylaşmak için yönetici sınıfın bir üyesi olması şart değildi. En yoksul vatandaşların bile gayesi toplumu değiştirmek değil, daha iyi hale getirmekti. Eşitsizlik, Cumhuriyet vatandaşlarının topluluk duygusu için gönüllülükle ödedikleri bir bedeldi. *Plebs*lere *patricius*lar ile eşitlik getiren sınıf temelli ajitasyon, çoktan yitmiş bir geçmişe aitti; sadece kendisi değil, hayal edilmesi dahi adeta imkansızdı.

Durumun böyle olması, Cumhuriyet'e özgü bir ironiyi yansıtıyordu. *Plebs*ler zafer kazandıkları anda devrimci bir hareket olarak kendi kendilerini yok etmişlerdi. MÖ 367'de ilerlemeleri üzerindeki yasal kısıtlamaların kaldırılmasıyla zengin *plebs*ler, fakirlerin yanında yer alma dürtülerini tamamen kaybetmişlerdi. Yüksek başarıya sahip *plebs* aileleri, bunun yerine kendilerini *consul*luğu tekelleştirmek ve Palatinus'un tümünü satın almak gibi daha karlı faaliyetlere adamışlardı. İki buçuk asırlık iktidarın ardından *Hayvan Çiftliği*'ndeki[36] domuzlar gibi eski zalimlerinden ayırt edilemez bir hale bürünmüşlerdi. Hakikaten de belli açılardan üstünlük sağlamaya başlamışlardı. Esasen sınıf savaşının meyveleri olarak *patricius*lardan koparılan *magistratus*luklar, artık hırslı *plebs* soylularının kariyerlerini yükseltmeye hizmet ediyorlardı. Özellikle bir memuriyet, *tribunus*luk, tribünlere oynamak için muazzam fırsatlar sunuyordu. *Tribunus*lar, hoşlanmadıkları yasa tasarıları üzerinde meşhur "veto" hakkına sahip olmakla kalmıyor, aynı zamanda kendi yasa tasarılarını geçirmek için halk meclisleri de toplayabiliyorlardı. *Plebs* makamlarına aday olmaları yasaklanan *patricius*lar, ancak kızgınlık ve tiksinti karışımı bir duyguyla olanları izleyebilirlerdi.

Bir *tribunus*un elini oynaması pek tabii tehlikeli olabilirdi. Cumhuriyet'teki çoğu *magistratus*luk gibi onun makamı da fırsatların yanında görünmez tuzaklar da sunuyordu. Bununla birlikte bir *tribunus*un tavrını belirlemeye yardımcı olan yazılı olmayan kurallar, Roma siyasi yaşamının standartlarına göre bile çarpıcı bir biçimde paradoksallardı. Hileli oynamak için neredeyse sınırsız fırsatlar sunan bir makam da kutsal olan tarafından kısıtlanıyordu. Antik

36 Orijinal adıyla *Animal Farm*, George Orwell'in meşhur eseri. (ç.n.)

çağlardan beri olduğu üzere bir *tribunus*un şahsiyeti dokunulmazdı ve bu yaptırımı görmezden gelen herhangi biri, doğrudan tanrılara el kaldırmış sayılırdı. Bir *tribunus*, kutsal statüsünün karşılığında görev yaptığı yıl boyunca Roma'yı asla terk etmemek ve kapılarını her zaman açık tutmak zorundaydı. İnsanların sıkıntı ve şikayetleriyle yakinen ilgilenmesi, sokakta yolu ne zaman kesilse onları dinlemesi ve kamusal anıtlara karalayabilecekleri duvar yazılarını okuması, yeni önlemler almasını veya engellenmesini teşvik etmesi gerekiyordu. *Tribunus* olarak seçimlere katılmayı tercih eden bir aristokrat, kişisel hırsları ne kadar aşırı olursa olsun kendini beğenmiş görünmeyi göze alamazdı. Bazen kenar mahallelerden gelen bir *plebs*in konuştuğu ağzı etkileyecek kadar ileri gidebilirdi. Romalılar bu tür kimselere "*populares*" diyorlardı: bunlar, iletişim becerilerine güvenen politikacılardı.

Yine de bir *popularis*, halkın çıkarlarını savunurken aynı zamanda kendi sınıfının hassasiyetlerine de saygı duymak zorundaydı. Bu, büyük beceri gerektiren dengeleyici bir eylemdi. Eğer soylular arasındaki daha muhafazakâr unsurlar *tribunus*luğa her daim şüpheyle bakıyorlardıysa bu, büyük ölçüde makamın sahiplerine sunduğu eşsiz ayartmalardan kaynaklanıyordu. Bir *tribunus*un çok ileri girmesi, ayak takımıyla kolayca popüler olmanın cazibesine karşı koyamaması ve onlara radikal, Romalı olmayan reformlarla rüşvet vermesi riski her zaman mevcuttu. Varoşlar patlama noktasına geldikçe ve yoksullar için yaşam koşulları daha da sefilleştikçe elbette risk de artıyordu.

Sonunda kaçınılmaz teşebbüsü gerçekleştiren, kusursuz bir yetiştirilme tarzına sahip Tiberius ve Gaius Gracchus adında iki kardeş oldu. İlkin MÖ 133'te Tiberius, ardından on sene sonra Gaius, *tribunus*luklarını fakirlerin lehine reformları kabul ettirmeye zorlamak için kullandılar. Halka ait arazinin pay edilmesini ve kitlelere dağıtılmasını, hububatın piyasa fiyatının altında satılmasını ve hatta şok edici bir şekilde Cumhuriyet'in yoksul askerlerine kıyafet temin etmesini bile önerdiler. Bunlar gerçekten de radikal önerilerdi ve aristokrasi, bekleneceği üzere dehşete düşmüştü. Asilzadelerin

çoğuna göre Gracchusların halka düşkünlüklerinde amansız ve uğursuz bir şeyler vardı. Doğrusu Tiberius, kendi sınıfında toprak reformuyla ilgilenen ilk kişi değildi ama onun babacanlığı, akranları söz konusu olduğu müddetçe çok hızlıca ve çok ileriye ulaşıyordu. Gaius, daha da ürkütücü bir biçimde sınıflar arasındaki güç dengesinin tamamen dönüştürüleceği ve aristokrasinin değil halkın Roma'nın efendisi olacağı, kasten devrimci bir vizyona sahipti. Denkleri, kendini bir tiran olarak dayatmayı amaçlamadığı sürece herhangi bir asilzadenin bunu nasıl olup da savunabileceğini merak ediyorlardı. Bunları özellikle kaygı verici kılan şey, görev yılını bitiren Tiberius'un hemen tekrar seçilmek istemesi ve Gaius'un MÖ 122'de ardı ardına ikinci bir *tribunus*luk elde etmeyi hakikaten başarmış olmasıydı. Bunun gibi hukuksuzluklar nerede son bulmayabilirlerdi? Bir *tribunus*un karakteri ne kadar kutsal olabiliyorsa da doğrudan Cumhuriyet'in muhafaza edilmesi kadar kutsal değildi. Anayasayı savunmak için naralar iki kez yükselmiş ve iki kez yanıtlanmışlardı. Tiberius'un şiddetli bir arbedede bir tabureyle öldürülmesinden on iki yıl sonra 121'de Gaius da aristokrasinin temsilcileri tarafından öldürüldü. Cesedinin başı kesildi ve kafatasına kurşun döküldü. Cinayete kurban gitmesinin ardından üç bin yandaşı, yargılanmaksızın idam edildi.

Bu şiddet patlamalarıyla, kralların sürülmesinden beri Roma sokaklarında ilk kez kan dökülmüş oluyordu. Bunların grotesk nitelikleri, aristokratik paranoyanın ölçeğini canlı bir şekilde yansıtmaktaydı. Gracchus kardeşlerin Roma'nın kadim geçmişinden uyandırdıkları tek hayalet, tiranlık değildi. Örneğin Gaius'un *plebs* davası uğruna en kutsal noktada, Aventinus'ta ölmesi tesadüfi değildi. O ve destekçileri, oraya sığınarak kasten davalarını eski grevcilerinkiyle özdeşleştirmeye çalışmışlardı. Gaius'un uzun zamandır cansız olan sınıf mücadelelerini kışkırtma girişimi, yoksullar onun desteğiyle şahlanmakta başarısız olmalarına rağmen çoğu aristokrasi mensubunu korkunç bir sorumsuzluk eylemiyle protesto ediyordu. Gerçi misillemeler de onları tedirgin ediyordu. Kelle avı, uygar bir halkın işi sayılmazdı. Gaius Gracchus'un kurşunla ağırlaşmış

olan kafatasında, Cumhuriyet'in töreleri çiğnenip temelleri süpürüldüğünde neler olabileceğine dair habis bir işaret yakalanabiliyordu. Bu, Romalıların kulak vermeye fazlasıyla uygun oldukları bir uyarıydı. Nihayetinde Cumhuriyet, ortak varsayımları, örnekleri ve geçmişiyle birbirine bağlı bir topluluk değildiyse neydi? Bu mirası bir kenara atmak demek, gözlerini boşluğa dikmek demekti. Tiranlık yahut barbarlık; bunlar, Cumhuriyet'in yıkılması için alternatifler olacaktı.

Öyleyse burada son bir paradoks vardı. Vatandaşlarını içlerini kemiren bir prestij açlığına teşvik eden, övüngen rekabetlerle kaynaşan, karşısına çıkan herkesi alt edecek kadar agresif bir dinamizmi doğuran sistem, aynı zamanda felçlik halini de besliyordu. Bu, Gracchusların esas trajedisiydi. Evet, onlar kendi ihtişamlarıyla ilgileniyorlardı, ne de olsa Romalıydılar ama ayrıca yurttaşlarının kaderini iyileştirme arzularında gerçekten de tutkuluydular. Her iki kardeşin de kariyerleri, Roma'nın göze batan türlü türlü sorunlarıyla boğuşmak için cesur girişimlerdi. Bu bakımdan Gracchuslar, idealleri uğruna şehit olarak ölmüşlerdi. Diğer yandan soylu denkleri arasında bunu güven verici bir düşünce olarak görecek çok az insan vardı. Cumhuriyet'te siyasi hedefler ile kişisel hırslar arasında hiçbir ayrım yoktu. Nüfuz güçle, güç nüfuzla gelirdi. Gracchus'un kaderi, Cumhuriyet'e dallı budaklı reformları dayatmaya yönelik herhangi bir girişimin tiranlık olarak yorumlanacağını kati biçimde ortaya koymuştu. Radikal değişim programları ne kadar idealist olurlarsa olsunlar, ilhamları kaçınılmaz olarak her iki taraf için de yıkıcı rekabetlere dönüşecekti. Gracchuslar bunu yıkım noktasına kadar kanıtlamakla aslında uğrunda öldükleri reformları engellemişlerdi. Onları takip eden *tribunus*lar, benimsedikleri davalarda daha temkinli olacaklardı. Sosyal devrim, kalıcı olarak askıda kalacaktı.

Şehrin kendisi gibi Cumhuriyet de içinde barındırdığı bölünebilir gerilimlerle daima patlama noktasında görünüyordu. Roma'nın dayanmakla kalmayıp gittikçe şişmesi gibi anayasa da girdiği her krizden daha güçlü çıkıyormuş gibiydi. Sonuçta Romalılar onlara bu kadar başarı getiren bir düzene niçin sadık

kalmasınlardı? Bu düzen sinir bozucu, çok biçimli ve karmaşık olabilirdi ancak darbeleri yumuşatmasını, ayaklanmaları sindirmesini ve her felaketten sonra kendini yenilemesini sağlayan tam da bu nitelikleriydi. Dünyanın altını üstüne getirmiş olan Romalılar, cumhuriyetlerinin çehresinin hala değişmediğini bilmekle yatıştırılabilirlerdi. Vatandaşları birbirlerine bağlayan aynı topluluk mahremiyetleriydi, senelerine odaklanan aynı rekabet döngüleriydi, işlerini yapılandıran aynı kurum karmaşasıydı.

Ve sokaklara dökülen kan da olsa kolaylıkla temizlenebilirdi.

2

SIBYLLA'NIN LANETİ

Şehirlerin Yağmacısı

Gracchuslar ve yandaşlarının öldürülmelerinden çok önce Sibylla her şeyi görmüştü. Romalı, Romalıya düşman olacaktı. Sibylla'nın korkunç kehanetlerine göre şiddet yalnız başkentteki çekişmelerle de sınırlı kalmayacaktı. Onun gelecek vizyonu çok daha kasvetli, çok daha distopikti: "Yabancı işgalciler değil fakat kendi oğulların sana tecavüz edecek, ey İtalya, bu acımasız, sonu gelmeyen bir toplu tecavüz olacak ve seni cezalandıracak, ey meşhur ülke, tüm ahlaksızlıkların için seni bitkin ve yanan küller arasında yere serilmiş bırakacak. Ey kendi kendinin katili! Artık dürüst adamların anası değil, vahşi ve yırtıcı canavarların bakıcısısın!"[1]

Bu kötü alametlerden korkan Romalıları pek hoşnut edecek türden bir öngörü sayılmazdı. Neyse ki bu farklı dizeler Iuppiter'in[2] tapınağında her zaman bulundukları yerde, herhangi bir sızıntıya karşı güven içinde kilitli tutulan kendi kehanet kitaplarından kopyalanmamışlardı. Bunun yerine kan donduran kehanet, ilk olarak Roma'dan çok uzaktaki Doğu Akdeniz krallıklarında deveran etmeye başlamıştı. Göründüğü kadarıyla Sibylla'nın uğradığı tek halk Romalılar değildi. Onun kehanetleri Roma'da bir sır olarak sıkı bir biçimde korunmuş olabilirdi ancak Yunanlara ve Yahudilere

1 *Sibylla Kehanetleri*, 3.464-9.

2 Jüpiter gezegenine adını veren, Yunan tanrısı Zeus'un Roma'daki karşılığı olan göklerin tanrısı. (ç.n.)

verdiği kehanetler geniş ölçekte yayıldılar. Bunların çoğu açıkça Cumhuriyet'e atıfta bulunuyordu: "Batı denizinin ötesinden beyaz ve çok başlı bir imparatorluk yükselecek ve krallara yıkım ve dehşet getirerek kentten kente altın ve gümüş yağmalayarak egemenliği ölçüsüz olacak."[3] Romalılar mucizelere karşı ürkek olabilirlerdi ancak dünyanın gözünde kendileri de bir mucizeydi. Hem de en ölümcül olanıydı, ya da en azından Sibylla böyle söylüyordu.

Çünkü Cumhuriyet'in yükselişine ilişkin vizyonu gerçekten de karanlıktı. Antik kentler, büyük monarşiler ve ünlü imparatorluklar hepsi yok olacaktı. İnsanlık tek bir düzeni tanıyacaktı. Tek bir süper güç her şeye hükmedecekti. Fakat bu evrensel bir barışı doğurmayacaktı. Hem de hiçbir şekilde. Bilakis Romalıların kaderi kendi büyüklüklerin aşırıya kaçacaklardı. "Bir yıkım bataklığına batacaklar: Erkekler erkeklerle yatacak ve oğlanlar genelevlerde muhabbet tellallığı edecek; iç karışıklıklar onları yutacak ve her şey keşmekeşe ve düzensizliğe düşecek. Dünya fenalıklarla dolacak."[4]

Araştırmacılar bu dizeleri MÖ 140 civarına tarihlendirmekteler. Roma'nın üstünlüğü bu döneme kadar öyle iyi tesis edilmişti ki bu tasvirin gerçek bir Sibylla'nın yeteneklerine pek ihtiyacı yoktu. Cumhuriyet'in elinde bulunan benzerlerinin aksine, Doğu'daki Yunan dünyasında dolaşan kehanet kitapları hiçbir zaman geleceğin değiştirilebileceğini öne sürmediler. Tarih boyunca birbirini takip eden büyük imparatorluklar dizisinin vizyonu önünde, Roma'nın en büyük ve en zararlısı olarak görüldüğü bu vizyonda, sıradan ölümlüler çaresiz olarak tasvir edilmişlerdi. Sibylla sıfatının arkasına saklanan şairlerin, geleceği gördüklerini iddia ederlerken Cumhuriyet'i, öz çocukları tarafından paramparça edilmiş, "yırtıcı hayvanlar"ın annesi olarak görmelerine şaşırmamalıyız. Bu eşit derecede hüsnükuruntu ve ümitsizlik ile Roma'nın ezici gücünü başka türlü nasıl durdurulabileceğini hayal edememekten doğan bir kehanetti. "İnsanlığa umutsuzluk getirecekler ve sonra

3 *A.g.e.*, 3.175-80.
4 *A.g.e.*, 184-8.

vahşiliklerine ve kibirlerine yenilir yenilmez bu adamların çöküşü hakikaten de korkunç olacak."[5]

140'larda Sibylla'nın Romalıların vahşiliğinden ve kibrinden dem vururken kastettiği şeyin ne olduğuna dair hiçbir şüphe yoktu. Bu on yıl, Romalıların gücünün kaba gerçeğinin tüm dünyaya şüpheye yer bırakmayacak şekilde gösterildiği bir dönemdi. Yıkım, Akdeniz'i gölgeledi. Cumhuriyet ile olarak bitmemiş işleri bitirmeye ve Kartaca'nın hayalete benzeyen, yarım kalmış ömrünü sona erdirmeye karar verdi. Roma'da bile bunu onaylamayanlar vardı. Birçokları, Cumhuriyet'in adına yaraşır bir rakibe ihtiyacı olduğunu savunuyordu. Roma'nın büyüklüğü rekabet olmaksızın nasıl sürdürülebilirdi? Bu tür bir soru elbette yalnız amansız rekabetin tüm yurttaşlık erdemlerinin temeli olarak görüldüğü bir devlette sorulabilirdi. Öte yandan yurttaşların ekseriyeti, şaşırtıcı olmayan bir biçimde bunun sonuçlarını hazmetmeyi reddettiler. Zira bir asrı aşkın zamandır Kartacalıların zulmünü ve dinsizliğini şeytanileştiriyorlardı. Yurttaşların çoğu, böyle bir düşmanı korumak için niçin Romalı yaşam standartlarının uygulanması gerektiğini merak ediyordu. Bu soru, Kartaca'yı savaşa itmek için yapılan bir oylamayla beklendiği şekilde yanıtlandı. Cumhuriyet, Kartaca'nın tamamen imhasını hedefleyerek başarı ideallerinin mantıksal sonucunun ne olabileceğini gözler önüne serdi. Herhangi bir dostluk veya görev bağının aracılık etmediği böylesi bir gaddarlıkta Romalıların en iyi olma arzularının ölçüsüzlükleri yatıyordu.

149'da talihsiz Kartacalılara şehirlerini terk etmeleri için cezai bir emir verildi. Kartacalılar böyle bir talebe boyun eğmek yerine evlerini ve kutsal mekanlarını ölümüne savunmaya hazırlandılar. Bu karar elbette Roma'daki şahinlerin Kartacalılardan yapmalarını bekledikleri şeydi. Lejyonlar öldürmek üzere harekete geçtiler. Üç yıl boyunca Kartacalılar, ezici zorluklara ve kuşatmanın son aşamalarında Roma'nın en iyi askeri Scipio Aemilianus'un komutasına karşı direndiler. Nihayetinde 146'da şehir ele geçirildi, hazineleri boşaltıldı ve ateşe verildi. Cehennem tam on yedi gün boyunca şiddetle

5 *A.g.e.*, 182-3.

köpürdü. Romalılar dümdüz edilmiş ve dumanı tüten harabeler üzerine ölümcül bir yasak koydular ve bir daha bu yerde inşaat yapılmasını yasakladılar. Yedi yüz senelik tarih böylece silinmiş oldu.[6]

Bu arada dersi kaçıran varsa diye bir Roma ordusu, 146 yılının aynı baharını Yunanların burnunu sürterek geçirdi. O kış Yunanistan'ın güneyindeki birtakım kentler, Roma'nın bölgede tesis ettiği güç dengesini bozmaya yeltenmişti. Böyle bir küstahlık cezasız kalamazdı. Neredeyse daha başlamadan biten bir savaşta Yunan ordusu can sıkıcı bir eşek arısı gibi ezildi ve antik Korinthos kenti dumanı tüten bir moloz yığınına dönüştü. Uzun zamandır fahişelerinin kalitesi ve sanatının ihtişamıyla meşhur olan Korinthos'u yağmalama fırsatı coşkuyla karşılandı. Katledilen vatandaşların kadınları köleleştirilirken limandaki iskelelerde bulunan askerler, paha biçilmez tablolar üzerinde zar atıyorlardı. Etraflarında istiflenmiş, açık artırmalarda satılmaya veya Roma'ya geri gönderilmeye hazır olan yığınla heykel vardı.

Akdeniz'in en büyük şehirlerinden yalnız birinin değil ikisinin birden yok olması, korkunç bir rezaletti. Bu durum karşısında Sibylla'nın Roma aleyhinde, çifte yok oluş sahnelerinden çıkan dumanın üzerinde bir lanet imgelemesine şaşmamalı. Romalılar bile kendilerini az da olsa rahatsız hissediyorlardı. Artık nefsi müdafaa için dünyayı fethettikleri bahanesi öne sürülemezdi. Korinthos'un yağmalanmasına ilişkin hatıralar Romalılar tarafından her zaman utançla anımsanacaktı. Fakat Kartaca'ya karşı hissettikleri suçluluk duygusu, onlarda çok daha başka bir şeyi uyandırdı. Scipio'nun, alevlerin büyük kentin yıkılan duvarlarını sarmasını seyrederken gözyaşı döktüğü bile söyleniyordu. O, Roma'nın en tehlikeli düşmanının yok edilmesinde, Sibylla gibi Fortuna'nın işleyişinin zararlı gücünü görebilmişti. Cumhuriyet'in üstünlüğünün böylesine ezici bir çoğunluk tarafından onaylandığı, ona karşı durmayı umabilecek hiçbir düşmanın kalmadığı ve tüm dünyanın yağmalanmasının

6 Romalıların Kartaca'nın temellerini sabanla sürdükleri ve tuz ektikleri sık sık tekrarlanan hikâye, tam da bir hikâye gibi görünüyor. Elbette bundan bahseden hiçbir antik kaynak yoktur.

kaçınılmaz olduğu bir anda Scipio, onun ölümünü hayal etmişti. Aklında Homeros'un satırları vardı.

> "*Kutsal Troia'nın yok edileceği*
> *ve Priamos ile halkının katledileceği gün gelecek.*"[7]

Ne var ki Sibylla'nın aksine Scipio, Cumhuriyet'e kıyım ve yıkım getireceğini düşündüğü şeyi dillendirmedi.

Altında Boğulmak

146 yılının felaketlerinden evvel Yunanlar arasında "özgürlük"ün kesin tanımıyla alakalı bazı kafa karışıklıkları vardı. Romalılar bunu temin ettiklerini ileri sürerlerken bu ne anlama geliyordu? Elbette barbarlardan asla emin olunamazdı: Onların semantik kavrayışları ne yazık ki hayli yetersizdi. Gelgelelim sözcüklerin tehlikeli ve güvenilmez bir biçimde bakış açısına bağlı olabileceklerine işaret etmek için bir filozofa ihtiyaç yoktu. Ve bu, böylece kanıtlanmıştı. Kelimenin Yunanca ve Latince yorumları gerçekten de farklılardı. Yunanları bir *pater familias*ın sıkı eline ihtiyaç duyan huysuz çocuklar olarak görme eğiliminde olan Romalılar için "özgürlük", şehir devletlerinin Romalı vekillerce koyulan kurallara uymaları için bir fırsat anlamına geliyordu. Yunanlara göreyse bu, birbirleriyle dövüşmeleri için bir fırsat demekti. Doğrudan Korinthos'un yıkım trajedisine yol açan şey, bakış açılarındaki bu uyumsuzluktu.

146'dan sonra diplomatik dil üzerinde kelime oyunları yapmak artık mümkün değildi. Cumhuriyet ile müttefikleri arasındaki ilişkileri yöneten dostluk antlaşmaları şimdi acımasızca tanımlaşmıştı. Bunlar, Cumhuriyet'e hareket özgürlüğü sunarken onun müttefiklerine hiçbir şey sunmuyorlardı. Yunan şehirlerine hala sembolik bir özerklik izni veriliyormuş gibi görünmesinin tek nedeni, Roma'nın imparatorluğu yönetme zahmetine girmeden imparatorluğun kazançlarını istemesiydi. Yunanistan kıyılarının çok ötesindeki korkak

7 Appianus, *Pön Savaşları*, 132.

ve itaatkâr devletler de Cumhuriyet'in isteğini tahmin etme çabalarını iki katına çıkardılar. Doğulu monarşiler arasında Romalılar parmaklarını şıklattıklarında zıplayan türlü kraliyet dalkavukları bulunuyordu, zira en ufak bir bağımsızlık imasının bile savaş fillerinin sakatlanmasıyla ya da rakiplerin aniden tahta çıkarılmasıyla sonuçlanabileceğinin gayet farkındaydılar. Bugünkü Türkiye'nin batısının büyük bölümünü kontrol eden bir Yunan şehri olan Pergamon'un son hükümdarı, ortaya çıkan iş birliği ruhunu en uç noktaya taşıdı. 133'te tüm krallığını kendi rızasıyla Cumhuriyet'e bıraktı.

Bu, tarihteki en görkemli mirastı. Anıtlarının devasa görkemiyle ve kendisine tabi olan kentlerin zenginliğiyle bilinen Pergamon, Romalıların talana doyma hayallerinin bile ötesinde bir servet beklentisi oluşturuyordu. Peki bu mirasla ne yapılacaktı? Bu kararın sorumluluğu Roma'nın ileri gelenleri ve iyilerinden yaklaşık üç yüz kişiden meydana gelen ve içinde yer almayanlar tarafından dahi tanınan bir meclis olan Senatus'a aitti. Bu seçkin grubun üyeliği doğumla kendiliğinden belirlenmiyordu, ancak itibarını çok fazla kirletmediği sürece başarı ve itibar durumuna göre yüksek makamlarda bulunmuş herhangi bir vatandaş doğal olarak deftere kaydedilmeyi bekleyebilirdi. Bu, Senato'nun müzakerelerine müthiş bir manevi ağırlık kazandırıyordu ve *Senatus'un kararnameleri* teknik olarak hiçbir zaman kanun hükmüne sahip olmasa da *Senatus*, onları görmezden gelmeyi seçen bir *magistratus* ya cesurca ya da delice bir şey yapmış olurdu. Sonuçta Cumhuriyet, "*Senatus Populusque Romanus*" şeklinde formüle edildiği üzere *Senatus* ile halk arasında kurulan bir ortaklık değildiyse neydi? En ufak sikkelerin dahi üzerine basılmış, en muazzam tapınakların alınlıklarına kazınmış olan bu cümlenin kısaltması her yerde görülebilirdi: Bu, Roma yapılanmasının görkeminin muhteşem bir kısaltması olan "SPQR" idi.

Diğer yandan burada da her ortaklıkta olduğu gibi para konusunda çıkan bir anlaşmazlık kadar gerilim yaratan başka bir şey yoktu. Pergamon'dan gelen talih kuşunun haberleri halkın yiğit savunucusu Tiberius Gracchus'un kendi iddialı reformlarını finanse etmek için bu parayı kullanmayı önermesi için tam zamanında

ulaştı. İnsanlar doğal olarak onunla aynı fikri paylaşıyorlardı. Fakat Tiberius'un senatör arkadaşlarının çoğu bunu kabul etmediler veayak dirediler. Elbette bu kısmen Tiberius'un demagojisineve Senatus'un muhterem ayağını çiğnemeye cüret etmesinden duyulan hoşnutsuzluğu yansıtmaktaydı. Lakin muhalefette, basit bir öfke nöbetinden çok daha fazlası vardı. Bütün bir krallığı miras alma ihtimali, aslında köklü Roma ilkelerine bir hakaretti. Bunların başında altının ahlaki yozlaşmayla bağdaştırılması ve Asialılara yönelik derinden bir şüphe yer alıyordu. Senatörler elbette bu tür geleneksel değerleri diriltmeye çalışabilirlerdi lakin Pergamon mirasını bir utanç olarak görmelerinin daha pratik bir nedeni vardı. Eyaletleri yönetmenin külfetli olduğu varsayılıyordu. Yabancıları soyup soğana çevirmenin, onlara doğrudan bir yönetim dayatmaktan daha incelikli yolları vardı. *Senatus*'un Doğu'da uyguladığı bilinçli politika, daima sömürü ile geri çekilme arasında hassas bir denge sağlamak olmuştu. Görünüşe bakılırsa şimdi bu denge bozulma tehlikesiyle karşı karşıyaydı.

Başlangıçta *Senatus*, Tiberius'un katlinde çevirdiği dolapları saymazsak hiçbir şey yapmamıştı. Ancak krallığın anarşiye sürüklenmesi tüm bölgenin istikrarını tehdit eder duruma geldiğinde nihayet Pergamon'a bir ordu sevk edilmiş olsa da Cumhuriyet'in o zaman dahi yeni uyruklarının dize getirilmesi için birkaç sene süren düzensiz seferler gerekmişti. Yine de *Senatus*, Roma'nın Asia'daki ilk eyaletini kurmaktan kaçınıyordu. Bunun yerine krallığı düzenlemek için gönderilen temsilcilere, yerlerine geçtikleri kralların düzenlemelerini korumaları için dikkatli bir talimat verildi. Roma usulünde her zaman olduğu üzere vurgu, pek bir şey değişmemiş gibi davranmakta yatıyordu.

Böylece şehrini eşi benzeri olmayan bir dünya gücü pozisyonuna getirmekten, tüm Akdeniz'i fiilen denetimi altına almaktan ve kendisine karşı çıkmaya cüret eden herkesi yok etmekten sorumlu olan yönetici zümre, hala içgüdüsel olarak soyutlanma politikasına sarılıyordu. Söz konusu Romalı *magistratus*lar olduğu sürece Roma dışındaki topraklar her zaman olduğu gibi zafer kazanmaya yarayan bir alan olarak kaldılar. Yağma asla burun kıvrılacak bir şey olmasa

da hem bir şehrin hem de bir insanın en hakiki ölçüsü şeref olmaya devam etti. Roma aristokrasisinin üyeleri bu ideale tutunarak emirlerinin etkisinden mest olsalar da kendilerini haşin atalarının geleneklerine sadık kaldıklarına ikna edebilirlerdi. Asia'nın yorgun hükümdarları *Senatus*'un her türlü kaprisini öğrenmek için elçilerini sürünerek gönderdikleri, Afrika'nın bedevileri bir lejyon komutanının en ufak kaş çatmasıyla vahşiliklerini dizginledikleri ve Galya'nın yabani barbarları Cumhuriyet'in zapt edilemez gücüne meydan okumaktan korktukları sürece Roma memnundu... Roma'nın talep ettiği ve gereksinim duyduğu tek şey saygıydı.

Müteşebbisler ve finansörler ile zaten bahsetmeye gerek dahi olmayan yoksul kitle de dahil olmak üzere zaten kendi zenginliklerine ve statülerine güvenen *Senatus*'un seçkinleri buna inanmayı göze alabiliyorlarsa çok farklı fikirlere sahiptiler. Romalılar altını her zaman Doğu ile ilişkilendirmişlerdi. Şimdi Pergamon'un yerleşimiyle birlikte onu sistematik bir biçimde yağmalaya başlama fırsatı doğmuştu. Ne ironiktir ki bunun yolunu açan, Senatus'un Pergamon'un geleneksel yönetimine saygı gösterilmesi konusundaki ısrarıydı. Pergamon kralları için yönetim, tebaasından alabildiği kadarını vergilendirmek manasına geliyordu. Bu Romalıların çok şey öğreneceği bir örnekti. Savaşın kazanca dönüşmesi Cumhuriyet'in değişmez bir ilkesiyken Romalılar kazancı yağma olarak algılama eğilimindelerdi. Barbar Batı'da işgali genellikle vergilendirmenin izlediği doğruydu ancak bunun tek sebebi aksi halde hiçbir idarenin olamamasıydı. Doğu'da yönetim Roma'dan çok daha önce mevcuttu. Bu yüzden coşkuyla yağmalamak ve ardından bir iki tazminat ödemesi ile mali kaynakları doldurmak her zaman daha ucuz ve daha kolay görünmüştü.

Yine de Pergamon bir angaryadan ziyade parlak bir fırsat olduğunu gösterecek biçimde, vergilerin gerçekten ödenebileceğini ortaya koydu. Krallığı idare etmeleri için gönderilen memurlar çok geçmeden yolsuzluğa battılar. Onların faaliyetlerine dair abartılı söylentilerin fısıltıları Roma'ya ulaşmaya başladı. Öfke hakimdi: Pergamon, Roma halkının malıydı ve eğer kazanılacak bir şeyler

varsa Roma halkı da kendi payını istiyordu. Bu öfkenin sözcüsü öldürülen kardeşinin ardından *tribunus* olan ve Pergamon'un ganimetini elde etmeye en az Tiberius kadar istekli görünen Gaius Gracchus'tan başkası değildi. O da iddialı toplumsal reformlar öneriyordu ve onun da acil nakde ihtiyacı vardı. Böylece on yıllık bir çalkalanmanın ardından 123 senesinde Gaius Gracchus, sonunda önemli bir yasayı yürürlüğe koymayı başardı. Pergamon içinde bulunduğu şartlara göre düzenli vergilendirmeye tabi tutuldu. Bal küpünün kapağı artık iyice açılmıştı.[8]

Eşit derecede pragmatik ve alaycı olan yeni vergi rejimi, açgözlülüğü etkin biçimde beslemek suretiyle çalışıyordu. Doğulu hükümdarların tebaalarını sıkıştırmak için bel bağladıkları devasa bürokrasilerden yoksun olan Cumhuriyet, bunun yerine gerekli uzmanlığı sağlamak için özel sektöre yönelmişti. Açık arttırma ile satılan iltizam sözleşmeleriyle yükleniciler devlete olan vergi borcunun tamamını ödüyorlardı. Talep edilen meblağlar çok yüksek olduğu için, sadece en zenginler bunları ödeyebiliyorlardı ve ancak o zaman dahi bu kişiler bireysel yükleniciler değillerdi. Bunun yerine kaynaklar bir havuzda toplanacak ve ortaya çıkan şirketler büyük mali kaygılara uygun olarak itinayla yönetileceklerdi. Hisseler teklif edilebilir, genel kurullar toplanabilir, komisyon hizmetine idareciler seçilebilirdi. Eyaletlerde de bir konsorsiyumun çalışanları arasında vergi toplamaktan mesul personelin dışında askerler, denizciler ve postacılar da bulunurdu. Bu kartelleri yöneten iş insanlarına verilen *publicani* adı devletin temsilcisi olma işlevlerini hatırlatıyordu ama bun kişilerin sundukları hizmetlerde kamu yararına hiçbir şey yoktu. Kâr her şeydi ve ne kadar aşırı miktarda olursa o kadar iyiydi. Amaç yalnızca devlete borçlu olunan resmi vergiyi toplamak değil, aynı zamanda taşralıları bu soyup soğana çevrilme ayrıcalığı için fazladan ödemeye zorlamaktı. Gerektiğinde ticari ustalık haydutluğu tamamlayacaktı. Bir borçluya yıkıcı faiz oranlarıyla krediler teklif edilebilir ve sonra sülük gibi kanı emilerek bir zamanlar sahip

8 Badian, *Publicans and Sinners*'da, *publicani*nin Bergama'da 131 gibi erken bir tarihte faaliyet gösterdiğini savunur (s. 63). İkna edici bir çürütme için bkz. Gruen, *The Hellenistic World and the Coming of Rome*, s. 606–8.

olduğu her şey elinden alınıp köleleştirilebilirdi. Büyük şirketlerin hissedarları Roma'dan çok uzakta yaşattıkları acıyı umursuyorlar mıydı? Şehirler artık yağmalanmıyorlardı, lakin bunun yerine kan kaybından ölüyorlardı.

Roma'nın uyruklarının görünürde işkencecilerinin talanlarına karşı başvurabilecekleri bir merci vardı. Vergilendirme sistemi özelleştirilmişti fakat eyaletlerin yönetimi çoğu hala Cumhuriyet'in idealleriyle aşılanmış bulunan Senatus seçkinlerinin ellerinde kalmayı sürdürüyordu. Bu idealler, valileri uyruklarına barış ve adaletin nimetlerini sunmaya mecbur bıraktı. Gerçekte sunulan rüşvetler öyle kazançlıydı ki bunlar karşısında en katı ilkeler bile un ufak olmaya mahkumdu. Roma dürüstlüğü hızla hastalıklı bir şakaya dönüştü. Zavallı taşralılar için *publicani* ile onları yönetmek için gönderilen senatörler arasında pek az fark vardı. İkisinin de burunları aynı ganimet dolu çukurdaydı.

Pergamon'a yapılan tecavüz çok açıkça bir açgözlülük gösterisiydi. Roma'nın onuru için kazanılan Cumhuriyet'in gücünün geniş tesiri, bir para kazanma ruhsatı olarak çırılçıplak belirivermişti. Ortaya çıkan kısa yoldan zengin olma çabası kısa süre sonra bir izdiham halini aldı. Başlangıçta birer savaş aracı olarak inşa edilen karayolları, artık vergi memurunu kurbanına daha hızlı ulaştırmaya hizmet ediyorlardı; lejyonerlerin geride bıraktıkları yollar boyunca, verginin ağırlığı altında ezilen yük hayvanlarının nal sesleri vardı. Gitgide bir Roma gölü olan Akdeniz boyunca sömürgelerden gasp edilen nimetlerle tıka basa dolu gemiler, İtalya'ya yelken açıyorlardı. İmparatorluğun atardamarları altınla sertleşiyordu ve damarlar sertleştikçe Roma daha fazlasını sıkıp çıkarıyordu.

Kavrayışı sıkılaştıkça eyaletlerinin görünümü devasa parmaklar arazinin derinliklerine giriyormuş gibi değişmeye başladı. Doğu'daki büyük şehirler hazine için yağmalanırken Batı'da bu hazine topraktı. Sonuç, Sanayi Devrimi'ne dek bir daha tanık olunmayacak ölçekte bir madencilik oldu. Tahribat, hiçbir yerde İspanya'da olduğu kadar göz alıcı değildi. Birbiri ardına gelen gözlemciler gördüklerine şaşkınlıkla tanıklık ettiler. Çok uzaktaki Iudaea'da bile insanlar,

"Romalıların İspanya ülkesinde, oradaki gümüşü ve altını elde etmek için neler yaptıklarını duymuşlardı.[9]

Roma'nın bir yüzyılı aşkın süre önce Kartaca'dan ilhak ettiği madenler, onları alışılagelmiş hazlarıyla kullanmaya devam eden *publicani*nin ellerine teslim edilmişti. Tek bir tünel ağı yaklaşık iki yüz altmış kilometrekareden fazla bir alana yayılabilir ve kırk binden fazla köleyi yaşayan bir ölüm yaratabilirdi. Yamalı arazinin üzerinde her zaman, maden eritme ocaklarının dev bacalarından püsküren ve çıplak teni yakıp beyaza çevirecek kadar ağır kimyasallardan oluşan bir duman tabakası asılı duruyordu. Kuşlar, dumanın içinden uçarlarsa ölürlerdi. Roma gücü yayıldıkça gaz bulutları asla geride kalmadı.

Başlangıçta geniş bölgeleri sömürü için fazla ücra ve tehlikeli görülen İspanya, kabile üyelerinin uğrak yeri olarak öyle telafi edilemez biçimde vahşiydi ki insanlar eşkıyalığın onurlu bir meslek olduğuna inanıyor ve dişlerini fırçalamak için idrar kullanıyorlardı.[10] Lakin MÖ ikinci yüzyılın son yıllarına gelindiğinde yarımadanın kuzeyi dışındaki her yer ticarete açılmıştı.[11] Orta ve güneybatı İspanya'da devasa yeni madenler kazıldı. Grönland buzullarında yapılan kurşun ölçümleri bu dönem kurşun yoğunluğunda şaşırtıcı bir artış olduğunu göstermekte ve dışarı püskürtülen zehirli dumanın hacmini ortaya koymaktadır.[12] Eritilen cevher gümüştü; çıkarılan her bir ton gümüş için on bin tondan fazla kayanın taş ocağından çıkarılması gerektiği tahmin edilmektedir. Ayrıca MÖ birinci yüzyılın başlarında Roma darphanesinin her yıl elli ton gümüş kullandığı düşünülmektedir.[13]

9 1 Makkabiler, 8.3.

10 Şair Catullus'un aktarımına göre (37 ve 39). Bu muhtemelen bir şakaydı ancak Romalıların İspanya halkına yönelik önyargılarında kişisel hijyen standartları da rol oynamış olmalıdır.

11 İber Yarımadası MÖ 23 yılına kadar tamamen Roma kontrolü altına alınmamıştır.

12 Bkz. Hughes, *Pan's Travail*, s. 127.

13 Bu dönemde para arzının büyümesiyle alakalı bkz. Crawford, *Coinage and Money under the Roman Republic*, s. 173–81.

Asia'da olduğu gibi İspanya'da da kamu ve özel sektör arasında gizli bir mutabakat olmaksızın bu türden muazzam boyutlardaki operasyonlar gerçekleştirilemezdi. Roma'daki yatırımcılara uysal yerliler, düzgün limanlar ve iyi yollar sağlamanın karşılığında eyaletlerdeki Romalı idareciler giderek artan biçimde rüşvet beklemeye başladılar. Bundan kaynaklanan yolsuzluk asla kabul edilmeyeceği için daha da sinsiydi. Senatörler kasalarını doldururken dahi mali duruma karşı mağrur bir küçümseme sergiliyorlardı. Kârın hor görülmesi, yasada bile yer alıyordu; hiçbir senatörün denizaşırı ticaret gibi bayağı bir işle meşgul olmasına izin verilmediği gibi hiçbir *publicanus*un Senato'ya katılmasına da izin verilmiyordu. Fakat perde arkasında bu tür yasalar hedeflerini gerçekleştirmeye pek de yaramıyorlardı. Aksine vali ve yüklenicilerin en iyi nasıl iş birliği yapabileceğini belirleyerek sadece onları birbirine yakınlaştırmaya hizmet etti; sonunda ikisi de zengin olacaksa birinin diğerine ihtiyacı vardı. Neticede Roma idaresi giderek artan biçimde belki de en iyi haliyle askeri-mali bir kompleks olarak tanımlanabilecek bir yapıya evrilmeye başladı. Pergamon'un mirasını izleyen yıllarda kâr ve saygınlık amilleri daha da karmaşık bir hale büründüler. Geleneksel soyutlanma politikası giderek daha da tehdit altına girdi. Tüm bunlar yaşanırken eyalet sakinleri daha çok sömürüldüler.

Cumhuriyet'in her ideali ölmüş değildi. Yaşananlardan dehşete düşen bazı yöneticiler buna karşı bir tavır takınmaya çalıştılar. Bu tehlikeli bir politikaydı çünkü ticaret kartelleri, çıkarlarının cidden tehdit altında olduğunu fark ettikleri zaman hemen devreye giriyorlardı. Onların en bilindik kurbanları tebaasını vergi tahsildarlarına karşı savunmaya çalıştığı için MÖ 92'de *publicani* destekçileriyle dolu bir jüri önünde yargılanan ve dürüstlüğüyle bilinen eyalet idarecisi Rutilius Rufus idi. Büyük işletmeler mahkemenin işleyişini başarıyla yağlamışlardı; kasıtlı bir arsızlıkla seçilen suç irtikaptı. Mahkûm edildikten sonra Rufus mahkûm yine aynı arsızlıkla, sözde irtikap suçunu işlediği aynı eyalete sürgün edildi. Rufus burada coşkuyla onurlandırıldı ve yollarına çiçekler saçıldı.

Burası Asia eyaletiydi; bu topraklar eskiden Pergamon Krallığı'ydı ve kendilerine verilmesinden kırk yıl sonra bile hâlâ Romalıların en sevdiği sağmal ineğiydi... Rufus'un mahkumiyeti eyalet sakinlerine bardağı taşıran son damla gibi görünmüş olmalıydı; eğer hala kanıta ihtiyaç duyuluyorsa bu durum Roma'nın açgözlülüğünün kendini asla dizginleyemeyeceğinin kanıtıydı. Peki ne yapılabilirdi? Kimse karşılık vermeye cesaret edemiyordu. Korinthos'un kömürleşmiş molozları, bunu yapmanın tehlikelerini manidar biçimde ortaya koyuyordu. Vergiler kadar çaresizlik de Asialı Yunanları eziyordu. Cumhuriyeti, onun zorba finansörlerini ve yenilmez lejyonlarını sırtlarından atmayı nasıl umabilirlerdi?

Sonunda Rufus'un mahkûm edilmesinden üç sene sonra eyalet yetkilileri, para tırtıklama işini çok ileri götürdüler. Faaliyetlerini genişletmek isteyen Romalı iş çevreleri, doyumsuz gözlerini Karadeniz kıyısındaki günümüz Türkiye'sinin kuzeyinde bir krallık olan Pontos'a diktiler 89 yılının yazında Roma'nın Asia'daki komiseri Manius Aquillius istila için bir sebep uydurdu. Kendi birliklerinin yaşamını riske atmak yerine böylesi bir kışkırtmanın herhangi bir olumsuz sonucunu kolayca telafi edileceğini ölümcül bir rehavetle varsayarak kukla bir krala kendisi adına savaşmasını emretmeyi tercih etti. Ne var ki Pontos kralı Mithradates sıradan bir rakip değildi. Süslü bir propaganda konusunda uzman biri tarafından özenle hazırlanmış biyografisi bir peri masalı gibiydi. Çocukken kötü annesinin zulmüne maruz kalan genç prens bir ormana sığınmak mecburiyetinde kalmıştı. Geyikleri aşarak ve aslanlarla dövüşerek burada yedi sene yaşamıştı. Annesinin onu hâlâ öldürtmeye çalışabileceğinden endişe eden Mithradates, toksikolojiye de saplantılı bir ilgi duymuş ve zehre karşı bağışıklık kazanana kadar defalarca panzehir almıştı. Kısacası ailesinin tahtın önüne geçmesine izin verecek bir çocuk değildi. Galip bir ordunun başında başkentine dönen Mithradates, önce annesinin sonra da tedbir olsun diye erkek ve kız kardeşlerinin öldürülmesini emretmişti. Yirmi yılı aşkın bir süre sonra dahi her zamanki gibi güce aç ve acımasızdı ki bu durum

bir Roma kuklası için kesinlikle haddinden fazla bir istekti. İşgal aşağılayıcı bir şekilde püskürtüldü.

Fakat sonra daha belirleyici bir adım atıldı. Mithradates saldırıyı doğrudan Roma'ya yöneltip yöneltmeyeceğini karar vermek mecburiyetindeydi. Süper güçler hafife alınamazdı ancak Cumhuriyet ile savaş Mithradates'in tüm hükümdarlığı boyunca hazırlandığı bir meydan okumaydı. Her hırslı despot gibi o da saldırı kabiliyetlerini güçlendirmek için epey çalışmıştı ve ordusu, silahları altınla ve zırhları parlak mücevherlerle bezenmiş olduğu için kelimenin tam anlamıyla yepyeniydi. Mithradates gösteriş yapmayı sevse de aynı zamanda gizli kapaklı oyunlar çevirmekten de hoşlanıyordu: Asia'yı gizlice dolaştığı sırada taşralıların Roma'ya olan nefretlerine ikna olacak kadar çok şey görmüştü. Onu bir atılım gerçekleştirmeye her şeyden daha çok ikna eden şey buydu. Asia Eyaleti'ne geçerken eyaleti koruyan garnizonları yetersiz ve hazırlıksız, Yunan kentlerini ise onu bir kurtarıcı olarak selamlamak için can atar halde buldu. Birkaç hafta içinde eyaletteki Roma gücü tamamen çöktü ve Mithradates kendisini Ege Denizi'nin kıyısında buldu.

Mithradates anne katili bir barbar olarak Yunanların normalde kalplerini açacakları türden bir savunucu sayılmazdı. Yine de anne katili bir barbar, *publicani*den çok daha iyiydi ve öyle umutsuzca bir özgürlük hasreti vardı ve Roma'ya duyulan nefret öyle içtendi ki eyalet sakinleri kendilerine zulmedenleri başlarından atmak için her şeyi yapmaya hazırlardı. Roma'nın zincirlerinin çoktan kırıldığı 88 yılının yazında, bunu korkunç bir öfke patlamasıyla kanıtlayacaklardı. Yunan kentlerini geri dönülemez biçimde kendine bağlamayı hedefleyen Mithradates, onlara bir mektup yazarak Asia'da kalan tüm Romalıların ve İtaliklerin katledilmesini emretti. Yunanlar onun talimatlarını vahşi bir zevkle yerine getirdiler. Bu canilik saldırıların gizlilikle hazırlanmış ve mükemmel koordine edilmiş olması yüzünden çok daha dehşet vericiydi. Kurbanlar katiller tarafından toplanıp katledildiler, kutsal heykellere tutunurlarken parçalarına ayrıldılar veya denize kaçmaya çalışırlarken öldürüldüler. Cesetleri gömülmeksizin kent surlarının dışında çürümeye bırakıldılar. Tek

bir kanlı gecede seksen bin erkeğin, kadının ve çocuğun öldürüldüğü söylenmektedir.[14]

Bu olay Roma ekonomisine bir darbe olarak planlanmıştı ve hayli yıkıcıydı, ancak Roma'nın indirilen darbe çok daha kötüydü. Mithradates, Sibylla'nın kehanetlerini dirilterek ve kendisiyle daha alakalı görünmelerini sağlamak için onlara bazı yeni kehanetler ekleyerek nasıl bir propaganda ustası olduğunu zaten göstermişti. Kehanetlerdeki ortak tema, kibirli ve aç gözlü süper gücü alçaltmak için verilen ilahi bir cezanın aracısı olarak Doğu'dan büyük bir kralın ortaya çıkmasıydı. Tüccarların kitlesel olarak katledilmesi Mithradates'in bunu dramatize etmek için seçtiği yollardan yalnızca biriydi. En başta Mithradates'i savaşa kışkırtan Romalı memur Manius Aquillus'un infaz edilmesi daha hesaplı bir eylemdi. Yanlış zamanda hasta düşen talihsiz Aquillius yakalandı ve iki metrelik bir barbara zincirlenerek Pergamon'a geri götürüldü. Mithradates onu bir eşeğe bağlayıp alaycı kalabalığın arasından geçirdikten sonra bir miktar hazinenin eritilmesini emretti. Her şey hazır olduğunda Aquillius'un kafası geriye doğru çekildi, ağzı zorla açıldı ve erimiş metal boğazından aşağı akıtıldı. "Güneşin altındaki her ulusa, halka ve krala karşı savaşı pazarlayan Romalıların tek bir kalıcı güdüleri var; imparatorluk ve zenginlik için kökleşmiş bir açgözlülük."[15] Bu, Mithradates'in Cumhuriyet hakkındaki hükmüydü ve şimdi Roma'nın Asia'daki temsilcisinin şahsında sembolik bir biçimde adaleyi sağlıyordu. Manius Aquillius altında boğularak ölmüştü.

Gökyüzünde Bir Trompet

İmparatorluğun ganimetleriyle yüklü bir gemi İtalya'ya doğru yola çıktığında büyük olasılıkla Vesuvius'un çıplak tepesini hedef olarak alırdı. Denizciler ufku tarayarak yanardağın tanıdık düz tepeli siluetini ararlar ve yolculuklarının tehlikelerinden sağ salim

14 Valerius Maximus'a göre, bkz. 9.2. Rakamlar şüphelidir.

15 Sallustius, *Historiae*, 4, fragman 67. Bu sözlerin Mithradates'e ait olması pek olası değildir fakat Romalıların düşmanlarının içerlemesini takdir ettiklerinin bir göstergesi olarak her halükârda paha biçilemezdir.

kurtulmalarının bir işareti olarak onu bulduklarında tanrılara şükran duaları ederlerdi. Önlerinde yolculuğun sonu uzanıyordu. Denizciler körfezin parıldayan masmavi suları boyunca sahil hattına serpiştirilmiş kasabaları görürlerdi. Yunanistan'ın İtalya kıyılarındaki bu pitoresk dokunuşları yüzyıllar önce gelen -Napoli Körfezi'nde ticaret her daim beynelmilel olmuştu- yerleşimciler tarafından gerçekleştirilmişti. Eski bu limanlara artık pek fazla gemi yanaşmıyordu. Örneğin güneşin tadını çıkaran Napoli, çok farklı bir ticaretle geçimini sağlıyordu. Roma'ya yalnızca iki günlük mesafedeki eski sokakları son zamanlarda ister felsefe yaparak ister doktorlara müracaat ederek ya da isterlerse zeki ve kültürlü fahişelerle düşüp kalkarak Yunan yaşam tarzını tatmak isteyen turistlerle dolmaya başlamıştı. Bu sırada açık denizde büyük yük gemileri gelip geçerlerdi.

Bu günlerde gemilerin uğradıkları liman sahilin birkaç kilometre yukarısındaydı. Puteoli'de Romalı tüccarlar Yunan mirasının tüm izlerini yok etmişlerdi. Devasa beton dalgakıranlar Akdeniz'in her tarafından gelen gemilere yuvalık ederken bu gemiler Roma'nın doymak bilmez açlığını beslemek için tahıl ve Roma'nın işletmelerine güç sağlamak için köle taşırlardı. Lakin diğer yandan bunlar arasında Roma'nın uzak arazilerinden gelen heykeller, baharatlar, resimler ve tuhaf bitkiler gibi nadir şeyler de bulunurdu. Elbette sadece en zenginler bu gibi lüksleri karşılayabilirlerdi ama Puteoli'nin her iki yakasındaki sahil şeridini kaplayan ve kendileri de birer tüketim simgesi olan villalarda da giderek büyüyen bir pazar vardı. Her yerdeki süper zenginler gibi Roma aristokrasisi de en sevdikleri tatil beldesini özel tutmak istedikleri için buraları satın almaya başlamışlardı.

Bölgedeki emlak patlaması doksanlı yıllar boyunca başta Sergius Orata adlı bir istiridye yetiştiricisi olmak üzere becerikli girişimciler tarafından körüklendi. Roma'nın kabuklu deniz ürünlerine olan doyumsuz iştahından çıkar sağlamak isteyen Orata, yerel istiridye yataklarını o zamana dek akla hayale gelmeyecek bir ölçekte geliştirmişti. Denizin akışını düzenlemek için kanallar ve bentler inşa etmiş ve daha sonra dünyanın en lezzetli istiridyelerinin yurdu olarak tanıttığı komşu Lucrinus Gölü'nün ağzına yüksek güneşlikler

yükseltmişti. Çağdaşları, Orata'nın becerisinden o kadar etkilenmişlerdi ki denemiş olsaydı çatısında bile kabuklu deniz hayvanları yetiştirebileceğini iddia etmişlerdi. Fakat Orata'nın adını gerçekten duyuran şey başka bir teknik yenilikti; istiridye pazarını tekeline almasının ardından ısıtmalı yüzme havuzunu icat etmişti.

Kapalı bir Latince deyiş olan *balnae pensiles*'in -yani tam olarak asma banyoların- en azından en muhtemel anlamı bu gibi görünmektedir.[16] Bu icadın denizler dolusu ılık suyun askıya alınmasını gerektirdiği ve fevkalade rahatlatıcı olduğu söylenir ki icadın bu özellikleri Orata'nın onu istiridyeler kadar başarılı bir şekilde pazarlamasına yardımcı olmuştur. Çok kısa bir süre içinde, evvelce bir "asma banyonun" kurulmadığı hiçbir mülk tamamlanmış sayılamaz olmuştu. Elbette tüm bu kurulum işini yapan Orata'nın kendisiydi; villaları satın alıyor, yüzme havuzlarını inşa ediyor ve sonra da mülkleri elden çıkartıyordu.

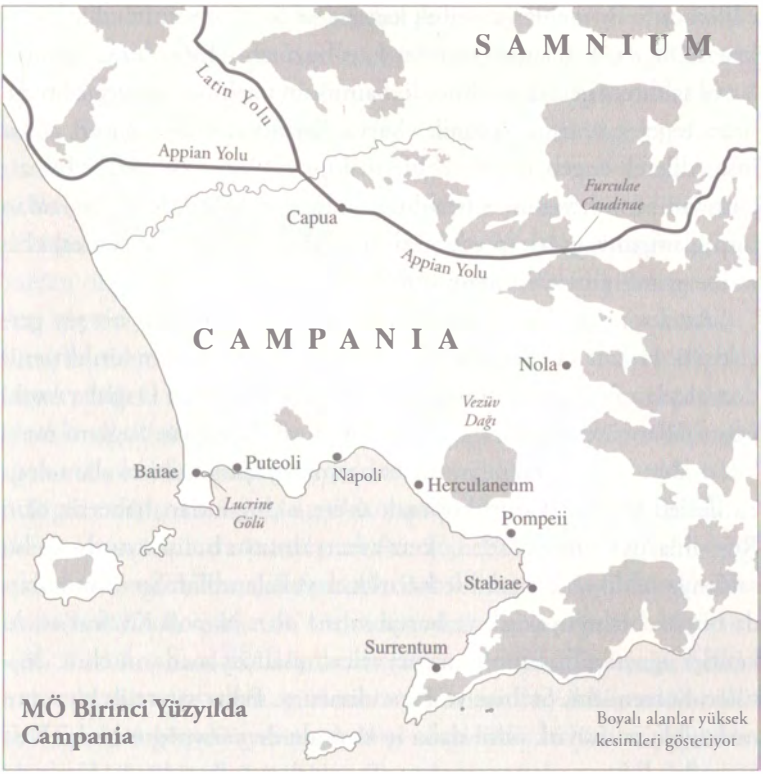
Spekülasyonlarının Napoli körfezini zenginlikle ve şıklıkla eş anlamlı hale getirmesi uzun sürmedi. Canlanma yalnız kıyıyla da sınırlı değildi. Sokaklarda yoğun parfüm kokularının yayıldığı Capua yahut iki asrı geçkindir Roma'nın ayrıcalıklı bir müttefiki olan Nola gibi antik şehirler gibi iç kesimlerde de her yerde huzur ve rahatlığın izleri vardı. Surların ötesinde elma ağaçları ve asmalarla dolu tarlalar, zeytinlikler ve kır çiçekleri Vesuvius'a ve denize doğru uzanıyordu. Burası İtalya'nın mücevheri, zenginlerin bereketli, kazançlı ve süslü oyun alanı olan Campania'ydı.

Fakat her yerde böyle bir canlanma gerçekleşmiyordu. Nola'nın ötesinde vadiler ovalardan çok farklı bir dünyaya doğru kıvrılıyordu. Samnium'da her yer dağlık ve çetindi. Arazinin sivri hatları nasıl aşağıdaki ovayla acımasız bir tezat oluşturuyorsa, taşlı, çalılıklarla kaplı topraktan geçimini sağlamak zorunda olan insanların karakteri

16 Orata'nın "asma banyo"larının gerçek doğası, pek çok spekülasyona yol açtı. Bazıları bunların sıcak bir duşu teşkil ettiğini, bazılarıysa Orata'nın lüks villalarda merkezi yeraltı ısıtma sistemi olan *hypocaust*u icat ettiğini öne sürdüler. Fakat eğer bir duşsa, bunu niçin banyo olarak tanımlardınız ki? Ve eğer bir *hypocaust* ise niçin yeni bir tabir uydurdunuz? Çeşitli alternatiflerin iyi bir analizi için bkz. Fagan, "Sergius Orata"

de öyleydi. Samnium'da istiridye ve ısıtmalı yüzme havuzlar yoktu, sadece tuhaf, kaba aksanları olan yontulmamış köylüler vardı. Büyücülük yapıyorlar, boyunlarına çirkin metal halkalar takıyorlar ve şaşırtıcı bir biçimde berberlerin kasık kıllarını toplum içinde tıraş etmelerine izin veriyorlardı. Romalıların onları hor gördüklerini söylemeye gerek yoktur.

Yine de bu vahşilerin yarımadanın hakimiyeti için kendileriyle mücadele eden son İtalyalı halk olduklarını asla tamamen unutamadılar. Nola'dan yalnızca on beş kilometre uzaklıkta Furculae Caudinae olarak bilinen bir dağ geçidinde Samnitler, Romalılara tarihlerinin en küçük düşürücü yenilgilerinden birini yaşatmışlardı. MÖ 321'de bütün bir ordu dar geçitte kapana kısılmış ve teslim olmaya zorlanmıştı. Samnitler esirlerini katletmek yerine onları tuniklerine kadar soyup mızraklardan oluşan bir boyunduruğun altına sokmayı tercih etmiş ve galipler olarak ise görkemli zırhları içinde durup zaferlerini izlemişlerdi. Ancak Samnitler, Romalıları bu şekilde aşağılayarak düşmanlarını ölümcül bir şekilde yanlış anlamışlardı. Kendileri dikte etmedikleri sürece barış Romalılar için tahammül

edilemezdi. Romalılar mutabık kalınan ve üzerine yemin edilen şartlara rağmen çok geçmeden antlaşmayı bozmanın bir yolunu bulmuşlar ve saldırıya geri dönmüşlerdi. Samnium usulünce ele geçirilmişti. Ücra tepeler üzerine koloniler ve vadilerin üzerinden geçen yollar inşa edilerek engebeli arazi ehlileştirilmişti. Orata'nın yüzme havuzlarından birinin yanında aylaklık edenler için Samnitlerin dağlardan inip Campania'yı harap edebildikleri çağ, hakikaten de çok eski bir tarihe aitmiş gibi görünüyor olmalıydı.

Ama sonra aniden MÖ 91'in sonlarında inanılmaz bir şey gerçekleşti. Hiçbir zaman tamamen sönmemiş olan kadim kinler yeniden alevlendi. Savaş, Samnit tepelerine geri döndü. Dağlılar sanki uzun yıllar süren işgal eriyip gitmiş gibi silahlandılar. Sağlam mevkilerinden boşalarak atalarının her zaman yaptığı gibi ovalara doğru ilerlediler. Fırtınanın kopmak üzere olduğundan habersiz olan Romalıların Campania'da çok az askeri unsuru bulunuyordu ve bu saldırıya tehlikeli bir şekilde hazırlıksız yakalandılar. Son zamanlarda büyük bir uyuşukluk ve barışa sahne olan Napoli Körfezi'ndeki kentler ağaçtan düşen olgun meyveler misali isyancıların eline düştüler; Surrentum, Stabiae ve Herculaneum. Fakat stratejik konumu nedeniyle en büyük ödül daha iç kesimlerde yatıyordu: Nola. Kısa süren bir kuşatmadan sonra kent Samnitlerin eline düştü. Kentteki garnizon isyancı güçlere katılmaya davet edilse de birlik komutanı ve kıdemli subaylar bu daveti küçümser bir tavırla reddedince açlıktan öldürüldüler. Kent güçlendirildi ve tedariki sağlandı. Çok geçmeden Nola isyancıların davalarının güçlü bir kalesi haline geldi.

Bu dava Samnitlerle sınırlı değildi. Nola'yı asilerin eline teslim eden ihanet münferit bir olay olmaktan çok uzaktı: örneğin Napoli'den ancak birkaç kilometre uzaklıkta Vesuvius'un yamacında bulunan Pompeii yerleşimi en başından beri isyana dahil olmuştu. İtalya'nın başka yerlerinde Roma'ya karşı gerçekleştirdikleri evvelki harekatları artık zar zor hatırlanan bir efsane çağından kalma olan kabileler ve kentlerde silaha davranmışlardı. Bununla beraber isyanın bilhassa odak noktası, Apeninler boyunca Samnium gibi dağlık ve geri kalarak köylülerin uzun süredir yoksulluktan kırıldığı

topraklardı. Kentleşmiş ovalara doğru patlamalarına böylesine vahşi bir nitelik kazandıran da buydu. İsyancılar işgal ettikleri ilk kent olan Asculum'u ele geçirdiklerinde bulabildikleri her Romalıyı katlettiler. Kendilerine katılmayı reddeden eşlere ise işkence yapılarak kafa derileri yüzülmüştü.

Bu tür gaddarlıklara dair anlatılar kinci ve ilkel bir barbarlıktan başka bir şey ifade etmeyebilir. Fakat çeşitli İtalyan devletlerini yöneten oligarşilerin bu nefreti serbest bırakmak için kendi gerekçeleri olmasaydı köylülerin nefretinin hiçbir ehemmiyeti olmazdı. Müttefiklerinin yönetici sınıflarını pohpohlamak ve onlara rüşvet vermek daima bir Roma uygulaması olmuştu; aslında geçmişte İtalyalıların sadakatini temin etmekte her şeyden çok bu politikanın başarısı söz konusuydu. Öte yandan topluluklarını etkilemek için kritik güce sahip olanlar -zenginler, toprak sahipleri ve okuryazarlar- giderek artan biçimde kendilerini Roma'ya yabancılaşmış bulmaya başladılar. Kızgınlıkları çok fazlaydı. Roma'nın savaşlarında askerlik hizmetinin yükü, asimetrik biçimde onların omuzlarına binmişti. Roma hukukunda daha düşük bir statüye sahiplerdi. Ancak belki de en rahatsız edici olanı, gözlerinin atalarının hayal bile edemediği bir fırsat ve güç dünyasına açılmış olmasıydı. İtalyalılar yalnızca Roma'nın imparatorluğunu oluşturmasına yardım etmekle kalmamışlardı, onu sömürmesine de gönüllü olarak katkıda bulunmuşlardı. Roma silahlarının götürdüğü her yerde İtalyan müteşebbisler de onları takip ediyordu. Eyaletlerde İtalyalı müttefiklere tam Roma vatandaşlarınınkinden neredeyse ayırt edilemeyecek ayrıcalıklar sağlanmıştı ve zavallı taşralılar iki sınıfı birbirinden ayırmakta kesinlikle zorlanarak onlardan eşit derecede "*Romaioi*" olarak nefret ediyorlardı. Gelgelelim memleketleri dışında efendi muamelesi gören bir zümre olmak İtalyalıları yumuşatmak bir yana, onları kendi ülkelerinde de benzer bir statüyü paylaşma konusunda cesaretlendirmiş gibi görünmektedir. Roma gücünün bu denli evrensel hale geldiği bir dönemde, Roma'nın İtalyalı siyasetçilerine her zaman tanıdığı sınırlı öz yönetim ayrıcalıklarının artık çok önemsiz görünmeye başlamış olması pek de şaşırtıcı değildir. Bir ya da iki yerel

sınır anlaşmazlığını karara bağlama hakkı, dünya hakimiyetiyle kıyaslandığında ne ifade edebilirdi ki?

Tıpkı Puteoli'nin kalabalık rıhtımları veya yakınlardaki keyif villalarının çok yönlülüğünün küçülen bir dünyayı yansıtması gibi İtalyalıların isyanı da kendi tarzıyla bunu ifade ediyordu. Ordularının büyük kısmı belli belirsiz hissedilen yerel bağlılıklarını savunmak için savaşıyor olabilirdi ama liderleri kesinlikle Roma'dan önceki yaşamın dar görüşlülüğüne geri dönmeyi arzu etmiyorlardı. Topluluklarını merkezi bir süper devletin pençesinden kurtarmaya çalışmak şöyle dursun, kendi başlarına yeni bir tane icat etmekten başka bir çare düşünemediler. Savaşın başlarında isyancı liderler yeni başkentleri olarak İtalya'nın kalbinde "tüm İtalyalıların Roma yerine paylaşabilecekleri bir şehir"[17] olan Corfinium'u seçmişlerdi. Kimse bu tedbirin sembolizmini gözden kaçırmasın diye hem Corfinium'a hem de yeni devletin kendisine "Italia" adı verildi. Sikkeler usulüne uygun olarak basıldı ve kuruluş safhasında olan bir idare tesis edildi. On dokuzuncu yüzyıla ve Garibaldi'ye kadar bağımsız bir İtalyan devleti kurmaya yönelik bunun gibi bir başka girişim daha olmayacaktı.

Lakin eğer taklit etme en içten gelen bir hayranlık biçimiyse İtalya'nın kurulması da en azından İtalyalı liderlerin büyük çoğunluğu için Roma'ya karşı bir isyanın, bir meydan okumadan ziyade hayal kırıklığına uğramış bir hayranlığın ifadesi olduğunu göstermektedir. Anayasadan sikkeye kadar her şey Romalılardan kopyalanmıştı. Kurulduğu andan itibaren güçsüz olan yeni devlet, İtalyalıların asıl hırsları olan Roma vatandaşlığına geçme konusunda hiçbir zaman ikinci planda kalmamıştı. Roma vatandaşlığının çok az fayda sağlayacağı sıradan askerler arasında bile, Cumhuriyet'e duyulan kızgınlığın bazen dostluk duygularıyla dengelendiğine dair işaretler vardır. Savaşın başlarında Roma'nın ana ordusunun Orta İtalya'da yenilgiye uğramasının ardından, sağ kalanlar kendilerini en az kendileri kadar iyi eğitilmiş ve silahlanmış askerlere karşı umutsuz bir müdafaa eylemi içinde buldular. MÖ 90 yazı boyunca zahmetli bir siper savaşı verdiler, isyancıların cephesini yavaş yavaş

17 Strabon, 5.4.2.

gerilettiler ve hasat zamanı yaklaşıp sefer mevsimi sona erdiğinde düşmanla son bir kez çarpışmaya hazırlandılar. Fakat iki ordu karşı karşıya dizildiğinde her iki taraftaki askerler de arkadaşlarını tanımaya, birbirlerine seslenmeye ve sonra silah bırakmaya başladılar. "Tehdit edici atmosfer dağıldı ve bunun yerine bir festival havasına büründü." Askerleri dostluklar kurarken Romalı komutan ile karşıdaki muhatabı da "barışı ve İtalyalıların vatandaşlık özlemini"[18] tartışmak üzere buluştular.

Görüşmeler doğal olarak başarısızlıkla sonuçlandı. Bir Romalı muharebe alanındaki bir düşmanına nasıl taviz verebilirdi? Yine de bir görüşmenin mümkün olması bile her iki tarafın da pişmanlık duyduğunu ortaya koyuyordu. Romalı komutanın kimliği bilhassa önemliydi. Gaius Marius, Cumhuriyet'in en meşhur askeriydi. Artık altmışlı yaşlarında olmasına ve atının sırtında eskisi kadar mahir olamasa da hala bir yıldız sayılırdı. İsyancılar onu tanıyor ve ona hayranlık besliyorlardı ve hatta savaşta pek çokları onun tarafından komuta edilmişti. Marius'un İtalyalı müttefiklerinin tüm taburlarına olağanüstü kahramanlıklarının ödülü olarak vatandaşlık verme alışkanlığı minnetle hatırlanıyordu. Marius'un Roma şehrinin yerlisi bile olmadığı gerçeği de öyleydi. Başkentten üç günlük mesafede, yoksulluğu ve uzaklığıyla ünlü ve başka pek bir özelliği olmayan küçük bir tepe kasabası olan Arpinum'da büyümüştü. Burası eski zamanlarda Romalılara karşı savaşan kabilelerin kalesiydi fakat yenilginin ardından asimilasyon ve nihayetinde ise vatandaşlık hakkı gelmişti. Ne var ki bu son adım diğer İtalyalı müttefiklerin vatandaşlık için kendi ümitsiz girişimlerini başlatmalarından bir asırdan daha kısa süre sonra atılmıştı, öyle ki Marius gibi böylesine gelecek vaat etmeyen bir başlangıçtan böylesine olağanüstü mevkilere yükselen bir adamın kariyeri, isyancılara ilham kaynağı olmaktan başka bir şey yapamazdı.

Olay yalnızca asilerle sınırlı değildi. İtalyalıların taleplerine sempati besleyen pek çok Romalı vardı. Sonuçta Roma bir göçmenler şehri olarak değilse ne olarak kurulmuştu ki? İlk Romalı kadınlar, Romulus zamanında kaçırılıp babalarıyla yeni kocaları arasında

18 Diodorus Siculus, 37.15.

köprü kuran, onlara savaşmamaları ve tek bir devletin vatandaşları olarak barış içinde yaşamaları için yalvaran Sabinlerdi. Ricaları başarılı olmuş ve Romalılar ile Sabinler birlikte yedi tepeye yerleşmişlerdi. Efsane vatandaşlık verme konusunda Roma kadar cömert bir başka şehrin daha olmadığı gerçeğini yansıtıyordu. Farklı geçmişlere ve kökenlere sahip insanların Romalı olmalarına ve Romalı değer ve inançları paylaşmalarına her zaman müsaade edilmişti. Elbette bunların başında Romalı olmayanlara karşı yenilmez bir küçümsemenin gelmesi de tam bir paradoks olmasa dahi bir ironiydi.

Ne yazık ki İtalyalıların isyanından önceki yıllarda, açıklık ve münhasırlık lehine olan argümanlar tehlikeli bir şekilde kutuplaşmaya başlamıştı. Birçoklarına göre teker teker bireylere ya da topluluklara vatandaşlık vermekle tüm İtalya'yı vatandaşlığa almak arasında dağlar kadar fark vardı. Romalı politikacıların şehirlerinin tehlikede olduğu korkusuyla tamamen şovenizm veya kibir tarafından motive edilmeleri gerekmiyordu – ki elbette böyle olanlar da oldukça fazlaydı. Roma'nın kadim kurumları İtalya'nın dört bir yanına dağılmış milyonlarca yeni vatandaşın aniden vatandaş yapılmasıyla nasıl başa çıkacaktı? Tehdit, muhafazakarlara o kadar korkunç görünüyordu ki onunla mücadele etme çabaları da umutsuzluğa dönüşmüştü. Vatandaş olmayan herkesi Roma'dan sınır dışı eden yasalar çıkarılmıştı. Daha da fenası kendi yasalarını öne çıkaran muhaliflere karşı şiddete başvuru da giderek artıyordu. MÖ 91'de İtalyalılara vatandaşlık hakkı verilmesini öngören bir tasarı ayaklanmalar ve şiddetli gösteriler arasında bir kenara itilmiş ve tasarı sahibi üzüntü içinde evine çekilirken, revakının gölgeli karanlığında bıçaklanarak öldürülmüştü. Katil asla bulunamamışsa da İtalyalı liderler kimi suçlayacaklarını iyi biliyorlardı. Suikasttan birkaç gün sonra askerlerini savaş için toplamaya başladılar.

Asculum'daki katliamlar ve kafa derisi yüzme haberleri Roma'ya ulaştığında, krizi tetikleyen çekişmeler içindeki rakip gruplar, şaşkınlık içinde bir birliktelik sergilemek zorunda kaldılar. İtalyalıların davasıyla en çok özdeşleşenler dahi kendilerini savaşa hazırlamışlardı. Marius'un harekatlarındaki aman vermeyen inatçılık, lejyonların eski

müttefikleriyle karşılaştıkları her yerde Roma'nın savaşının başlangıcını belirleyen bir dizi felaketi tersine çevirmek için uzun ve kanlı bir mücadelede kendini göstermişti. Marius'un İtalyalı düşmanıyla şartları müzakere etmek için masaya oturmasıyla beraber Roma davası, Kuzey İtalya'da istikrara kavuşmuştu; birkaç hafta sonra asilerin davası parçalanmaya başladı. Asculum'daki katliam, isyanın habercisi olmuştu ve Romalıların savaştaki ilk kesin zaferlerini kutlamalarını sağlayan da yine Asculum'dan gelen haberlerdi. Muzaffer komutan muhtemelen Roma'da en nefret edilen adam olan Gnaeus Pompeius "Strabo" idi ve ona lakabını veren şaşı gözleri kadar karakterinin sahteliğiyle de ünlüydü. Strabo, İtalya'nın doğu kıyısındaki Picenum'da geniş topraklara sahipti ve savaşın başlangıcından beri burada ablukaya alınmıştı. Diğer yandan sonbaharın başlamasıyla birlikte kış boyunca aç kalmak istemeyen Strabo, düşmana iki ani saldırı gerçekleştirerek onları kıskaca almayı başarmıştı. İsyancı ordunun kalıntıları talihin tersine dönmesini sağlayan Strabo'nun açlıktan boyun eğdirmesi için yerleşecekleri Asculum'a kaçmıştı.

Zafer artık giderek daha kesin görünmesiyle Senato kendi iyi yönlü kuşatma harekâtını başlattı. Saldırının bir kolu, sefer mevsimi dışında da askerî harekâtı sürdürmek, isyancıları Orta İtalya boyunca taciz etmek ve giderek perişan hale gelen ordularını kara kışın en yoğun olduğu dağlara çekilmeye zorlamayı amaçlıyordu. Kuşatmanın diğer kolu, İtalyalılara vatandaşlık verilmesini her zaman desteklemiş olan politikacılar tarafından idare ediliyordu. Askeri başarının artık Roma'ya cömert davranma imkânı verdiğinden emin olan bu politikacılar, en katı muhafazakârları bile uzun vadede müttefiklerin vatandaşlığa alınmasının bir alternatifi olmadığına ikna etmeyi başardılar. Buna binaen MÖ 90 yılının Ekim ayında bir yasa tasarısı önerildi ve kabul edildi. Yasa hükümlerine göre sadık kalan tüm İtalyan topluluklarına derhal Roma vatandaşlığı verildi ve isyancılara da silahlarını bırakmaları halinde zamanı gelince vatandaşlık verileceği vaat edildi. Birçokları için teklif karşı konulamazdı. 89 yaz aylarına gelindiğinde kuzey ve orta İtalya'nın büyük bölümü yeniden barış içindeydi.

Öte yandan mücadelenin köklerinin eski bir nefrete dayandığı Samnium'da çözüme öyle kolayca kavuşulmadı. İşte tam olarak bu anda, Cumhuriyet bitkin düşmüş ve hala arka bahçesindeki savaşla meşgulken Asia'dan telaşlandırıcı haberler gelmeye başladı. Samnitlerin dağların zirvelerine tutunan köyleri ile kozmopolit, mermer ve altın anıtlarla süslenmiş Yunan Doğu'sunun büyük şehirleri arasında büyük bir fark var gibi görünebilirdi, ancak Roma yönetimi bu farkı ortadan kaldırmıştı. Asia'nın sırtından geçinen İtalyalı iş insanları ve vergi toplayıcıları sürüsü arasında kesinlikle Samnitler de vardı. Orada, Samnium'da yurttaşlarını isyana iten Roma'ya karşı duyulan kızgınlığa neşeyle katkıda bulunmuşlardı. İtalya'da sürmekte olan savaşa karşın Asia'daki Romalılar ve İtalyalılar eyalet sakinlerinden para sızdırmakla o kadar meşgullerdi ki birbirleriyle yahut doğrusu herhangi başka biriyle savaşma endişesini taşımıyorlardı.

Derken Mithradates çıkageldi. 89'da Asia'daki Roma egemenliği çöktüğünde şok dalgaları tüm Akdeniz ekonomisine hızla yayıldı. İtalya feci bir çöküşe sürüklendi. İronik bir şekilde isyancı liderler yurttaşlarının Doğu'daki ticari bağlarını kullanarak Mithradates'e isyanlarına katılması için yalvarmışlardı, ama Mithradates nihayet davetlerine icabet ettiğinde bundan en çok etkilenenlerin İtalyalı iş adamları olduğunu gördüler. Buna karşılık Mithradates ile bir savaş ihtimali Roma'daki senato çevrelerinde açık bir zevkle karşılandı. Herkes Doğuluların yumuşak başlı olduklarını ve kadınlar gibi dövüştüklerini düşünüyordu. Daha da davetkar olanı bunun Doğuluların haddinden fazla zengin olmalarından kaynaklandığını da herkes biliyordu. Aristokratlar ağızlarını şapırdatırlarken neredeyse işitilebilir bir ses çıkmasına şaşırmamalı.

Özellikle bir adam komutanın kendi hakkı olduğunu düşünüyordu. Marius uzun zamandır gözlerini Mithradates ile yapılacak bir savaşa dikmişti. On yıl önce Asia'ya gitmiş ve Kral'la yüz yüze gelerek ona savaşmak için can atan bir adamın açık sözlülüğüyle ya Roma'dan daha güçlü olmasını ya da emirlerine itaat etmesini söylemişti. Bu vaka üzerine Mithradates gururunu bir kenara bırakıp savaştan caymayı başarmıştı. Yine de sonunda kandırıldığında onu

buna kışkırtan adamın Marius'un yakın bir müttefiki olması bir tesadüf olmayabilirdi. Roma'nın kukla kralını Pontus'u işgal etmesi için tahrik eden görevli Manius Aquillius, daha evvel Marius'un askeri yardımcısı ve *consul* meslektaşı olarak hizmet vermişti ve karşılığında Marius, Aquillius'un bir gasp suçlamasından beraat etmesini sağlamıştı. Olaylar ve kaynaklar bulanık olsa da Aquillius'un İtalya'da hayatta kalma mücadelesi vermekte olan Roma'nın Doğu'daki güvenliğine karşı görünüşte kayıtsız tavrına burada bir açıklama bulunması mümkün olabilir. Aquillius herhalde hamisine şanlı bir Asia savaşı sunmayı amaçlamıştı.[19]

Ama komplo -eğer gerçekten de böyleyse- bizzat Aquillius, Marius ve bütün bir Cumhuriyet için ölümcül sonuçlar doğuracaktı. On yıllardır Roma'yı etkisi altına almış olan, önce kendi sokaklarını ve ardından tüm İtalya'yı kasıp kavuran hizip çatışmalarının bulaşıcılığına yeni ve ölümcül bir tür eklenmek üzereydi. Doğu komutanlığı o kadar zengin bir ödüldü ki Marius bile bunu hafife alamazdı. Bunu isteyen aç ve hırslı başkaları da vardı. Durumun ne kadar kötü olduğu yakında açığa çıkacaktı.

MÖ 89 yılının o sonbaharında geleceğe bakan Roma halkı kendini kolektif bir paranoyanın pençesinde buldu. Korkunç bir savaş sona ermek üzereydi fakat zafere rağmen yalnızca kötü bir şeyler olacağı duygusu hakimdi. Görünüşe göre tanrılar bir kez daha Cumhuriyet'in kıyametine dair garip alametlerle konuşuyorlardı. Bunlar arasında en uğursuz olanı, bulutsuz be berrak bir gökyüzünden çınlayan bir trompet sesiydi. Notası o kadar buhranlıydı ki işitenlerin hepsi, korkudan çılgına dönmüşlerdi. *Augur*lar,[20] gergin bir biçimde kitaplarına başvurmuşlardı. Bunu yaptıklarında dehşet içinde böyle bir şaşırtıcı olayın anlamının şüpheye pek az yer bıraktığını fark ettiler: düzenin büyük bir sarsıntıyla değişeceği bir dönem yaklaşıyordu. Kaderinde dünyayı yok etmek olan bir devrimle bir çağ kapanacak, bir başkası başlayacaktı.

19 Teori Luce'nindir (1970). Karşıt görüş için bkz. McGing, *Foreign Policy*, s. 76.

20 Roma'da birtakım işaretleri, ki bunların en bilineni kuşların uçuş şekilleridir, yorumlamak suretiyle kehanette bulunan din görevlilerine verilen Latince unvan. (ç.n.)

3

NEYSE Kİ BİR HANIMEFENDİ

Rakipler

Doksanlarda Marius Napoli sahili boyunca mülk satın almak için arayışa çıkmıştı. Elbette Roma'nın süper zenginlerinin çoğu aynı şeyi yapıyordu lakin Marius'un uyuşukluğu ve efemineliğiyle adı çıkmış olan bir bölgeye yatırım yapması özellikle dikkat çekmişti. Konum, konum, konum: Büyük komutan Lucrinus Gölü'nün hemen güneyinde bir yer seçmişti; burada villası sadece Orata'nın istiridye yatakları için değil aynı zamanda yakınlardaki bir kaplıca kasabası olan Baiae'ın sülfür banyoları için de elverişli bir konumda olacaktı. Başka bir deyişle burası mükemmel bir emeklilik yuvası ve bu yüzden de aynı zamanda bir halkla ilişkiler felaketiydi. Kabuklu deniz mahsulleri ve sağlık merkezleri Romalıların savaş kahramanlarıyla bağdaştırmaya hevesli oldukları şeyler değillerdi. Hicivciler bayram ettiler. Alay ettikleri güçlü adam, yumuşamış ve oburlaşmıştı.

Ne var ki bu alay yanlış yönlendirilmişti. Marius'un kilo problemleri sadece yaygın bir dedikoduydu çünkü yaşlı general havuzunun kenarında uzanmak yerine halkın gözünün önünde kalmayı tercih etmişti. Roma onun gibi şöhretli bir adam için düşünülebilecek tek yerdi ve Marius'un emekli olmaya en ufak bir niyeti yoktu. İronik olarak bu durum kötü şöhretli villanın mimarisinden de okunabilirdi. Doğal bir burna inşa edilen bu yer hem düzeni hem de konumu açısından bir lejyon kampını taklit ediyordu ve her

zaman Marius'un komutanlığının belirgin özelliği olan tahkimat konusundaki bir heves sergiliyordu. Askeri erdemleri görkemli bir ihtişamla harmanlayan bu yapı, aslında büyük generalin kendisini nasıl görmekten hoşlandığının mükemmel bir ifadesiydi.

Eski subaylarından biri villayı incelerken, sadece eski komutanına kıyasla diğer herkesin kör olduğunu hüzünlü bir onay içinde hayretle söyleyebilmişti. MÖ 89 yazında bu subayın, örnek bir ordugâhı oluşturan nitelikleri takdir etmek için iyi bir nedeni vardı. On üç lejyondan oluşan geniş bir ordunun komutasındaki Lucius Cornelius Sulla, isyancıların elindeki ova kentlerini tek tek kuşatırken Marius'un villasından sahile doğru Campania'nın meyve bahçelerinin ve üzüm bağlarının üzerinde dumanlar yükseldi. Artık Sulla'nın çıraklık dönemi değildi. Bunun yerine Marius'un gölgesinden kurtulma mücadelesinin damga vurduğu bir kariyer, sonunda ona savaştaki belki de en yetenekli subay olarak itibar kazandırmıştı. Yine de biri kıdemli komutan ve diğeri hırslı çömez olan iki adam arasındaki rekabet çoktan zehirli bir hal almış olsa da Sulla hiçbir zaman eski komutanını küçümsemek gibi bir hataya düşmedi. Başkalarının Marius'un villasında dermansızlığın izlerini gördüğü yerde, Sulla ilham kaynağı buldu.

Buradaki yerleşim yalnızca tahkimat uzmanlığı konusunda öğretici bir örnek olmakla kalmıyordu. Yönetici sınıfların tatil mekanlarıyla dolu bir kıyı şeridinde Marius'un konutunun ihtişamı göze çarpıyordu. Geleneksel Roma ahlakı gösterişçi tüketimi hoş görmüyor olabilirdi ancak aynı zamanda hayatın özü olarak rekabeti teşvik ediyordu. Orata'nın böyle büyük bir kazanç elde etmesini sağlayan müşterilerinin statü sembollerine sahip olma çabalarıydı. İş bir yüzme havuzu inşa etmeye geldiğinde bile hiçbir Romalı itibarını kaybetmeyi göze alamazdı. Soylular için bir villa tatil evi olmaktan çok, sahibinin ihtişamının ve soyunun halka gösterilmesi açısından önemliydi.

Yine de Marius bir taşralıydı. Soylu bir kökenden ve davranışlarında incelikten yoksundu. Prestijini sadece kaba güçle kazanmıştı. Eğer onun villası aristokratların villalarından daha yüksekte

duruyorsa, o zaman Roma Cumhuriyeti'nde bir yabancının kazanmayı umabileceği statünün daha da canlı bir simgesi olarak hizmet ediyordu. Marius'un statüsü tartışılmazdı. Sadece hemen hemen her *magistratus*luk seçimini çoğu defa birkaç kere kazanmakla kalmamıştı, aynı zamanda gerçek bir *patricius* olan ve ailesinin çöküşüne rağmen hala bununla gurur duyan hakiki bir Iulia hanesi üyesiyle ile evlenmişti. Böylece Arpinum'dan hiç kimse onun aşk tanrıçasının soyundan gelen biriyle yattığını iddia edemezdi. Doğal olarak, bunların hiçbiri büyük adamın müesses nizamdaki popülaritesini artırmadı. Yine de Marius'un örneği kendisi de bir *patricius* olmasına rağmen Sulla'nın benimsemeye hevesli -ve hatta istekli- olacağı bir örnekti.

Çünkü genç adamın kariyeri de aslında yetiştirilme koşullarına karşı verdiği bir mücadeleydi. Soylu bir aileden gelmesine rağmen babası onu neredeyse beş parasız bırakarak ölmüştü ve gençliği boyunca Sulla'nın sahip olduğu imkânlar, iddialarıyla orantısız bir şekilde aşağılayıcı olmuştu. Yavaş yavaş sefil hanelerin ve daha da sefil arkadaşların -komedyenler, fahişeler ve travestiler- dünyasına gömülmüştü; ancak, akranlarının yarattığı büyük skandallara rağmen onlara hayatı boyunca dokunaklı bir sadakat gösterecekti. Sulla ondan uzaklaşmaya çalışırken bile *demi-monde*ın[1] tadını çıkarmış ve varoş yaşama zevkini de asla kaybetmemişti. Ağır içkiler içip şaka yaparak, barlarda düşüp kalkan birinin yetenekleriyle bir jigolonun doğal yetenekleriyle birleştiriyordu. Bunun yanında ise hem fiziksel olarak etkileyici hem de çekiciydi; delici mavi gözleri ve neredeyse kızıl olan altın sarısı saçlarıyla dikkat çekiyordu. Nihayetinde onu sınıfsızların saflarından kurtaran asıl şey cinsel çekiciliği olmuştu çünkü Roma'nın en çok kazanan fahişelerinden biri ona o kadar takıntılı hale gelmişti ki vasiyetinde sahip olduğu her şeyi ona bırakmıştı. Aynı zamanlarda Sulla'nın üvey annesi de ölmüştü ve benzer şekilde onu biricik varisi olarak atamıştı. Sulla ancak otuz yaşında, çoğu soylunun yıllarını yükselme basamaklarını tırmanmakla geçirdiği bir yaşta, nihayet siyasi kariyerini başlatacak paraya sahip olmuştu.

1 Geleneksel ahlak normlarının dışında bir yaşam tarzını benimsemiş olan gruplar için kullanılan, esasen "yarım dünya" anlamına gelen Fransızca tabir. (ç.n.)

O andan itibaren ender rastlanan bir parlaklıkla prestij aramış ve kazanmıştı. Yetenekleri istisnai olabilirdi ama hırsı değildi çünkü Roma'da bir adam şanlı işlerden elde edilen ün olmadan bir hiç sayılırdı. İster savaşta ister siyasi bir makamda kazanılmış olsun bu tür bir şöhretin getirdiği ödül, her zamankinden daha büyük başarılar ve daha büyük bir ödül elde etme fırsatıydı. Ve bu amansız, yokuş yukarı yarışın zirvesinde bir noktada Sulla'nın artık yaklaştığı yerde en büyük ödülün işareti bulunuyordu. Bu, tabii ki tesis edilişinden dört yüzyılı aşkın bir süre sonra bile hala tam anlamıyla görkemli bir *magistratus*luk olan *consul*luktu. Eğer Sulla bir tek bu makama seçilmeyi başarabilirse, otoritesi antik kralların güçleriyle olduğu kadar alametleriyle de onaylanacaktı. Sadece kraliyet moruyla çevrelenmiş olan togayı ve özel bir devlet makamını miras almakla kalmayacak, ayrıca ona her biri omzunda monarşinin tüm simgelerinden daha çok korkulan bir balta demeti olan *fasces*i taşıyan on iki kişilik bir koruma olan *lictor*lar eşlik edecekti. Kısacası gerçekten de *lictor*lar onun en tepeye ulaştığına dair herkese güvence vermeye yetecek bir refakatçi grubuydu.

Bunlar orada uzun süre kalacağından değildi. Bir *consul*, bir tiran değildi. Onun *fasces*i baskının değil halk tarafından özgürce bahşedilen bir otoritenin sembolü olarak hizmet ederdi. Seçmenlerin kaprislerine tabi olan, iktidarda tek bir seneyle sınırlı olan ve görevde tam olarak dengi meslektaşlarının eşlik ettiği Cumhuriyet *magistratus*larının, görevlerinde titiz bir biçimde davranmak dışında pek az seçenekleri vardı. Bir vatandaşın arzuları ne kadar büyük olursa olsun Romalıların geleneğe olan saygılarının sınırlarını nadiren bozarlardı. Cumhuriyet'in teşvik ettiği şey aynı zamanda ayaklar altına alınmasına da hizmet etti.

Ve her daim böyle olmuştu. Ortaya çıkan gerilim duygusunun baskısını hissetmeyen yüksek başarı sahibi kişi nadirdi. Cumhuriyetin idealleri, sebep oldukları açlığı inkâr etmeye hizmet ediyordu. Sonuç olarak şöhretin tadını almış bir Romalının kaderi çoğu zaman tükenmek bilmeyen bir huzursuzluk, doyurulamaz bir bağımlının kemirici acısı olabilirdi. Bu yüzden Marius altmışlı yaşlarında

ve sayısız paye kazanmış olmasına rağmen hala Mithradates'e karşı savaşta komutanlık yapmak için rakiplerini yenmeyi düşlüyordu. Sulla *consul*luğu kazansa dahi eski komutanının örneğini izlemesiyle alay konusu olmaya devam edecekti. Marius'un villası Campania kıyısındaki diğer villaların hepsini nasıl gölgede bırakmışsa onun prestiji de herhangi bir eski *consul*un prestijini geride bıraktı. Çoğu erkek, teamüller ve fırsatlarla sınırlı olarak hayatlarında bir kez *consul*luk makamını elinde tutabiliyordu. Marius, makamı eşi benzeri görülmedik biçimde altı kez elinde tutmuştu. Bir falcının kendisine yedincinin müjdesini verdiğini öne sürmekten hoşlanırdı.

Sulla'nın ondan nefret etmesine şaşırmamalıyız. Ondan nefret ediyor ve Marius'un kazanmış olduğu aynı ululuğu kazanmanın hayalini kuruyordu.

Düşünülmeyeni Düşünmek

MÖ 89 sonbaharının sonları, seçim zamanıydı. Sulla ordusunu terk edip kuzeye, Roma'ya yöneldi. Burada son zamanlardaki başarılarıyla parlayan bir şöhretle varmıştı. İlk olarak güçlendirilmiş savunmasıyla direnişini tek başına sürdüren Nola kenti geriye kalana dek Campania'daki isyancı şehirlerin tümünü teslim olmaya zorlamıştı. Sulla, bunun arkasına oluşturduğu tehdidi görmezden gelerek isyancıların iç bölgelerinin tam kalbine bir hançer darbesi indirdi. Samnium'u işgal ettikten sonra bir Samnit ordusunu bir dağ geçidinde pusuya düşürerek Furculae Caudinae'ın gecikmiş intikamını aldı ve ardından onları bozguna uğrattıktan sonra isyancıların başkentine yürüyüp üç saatlik acımasız bir saldırıyla burayı ele geçirdi. Nola diğer birkaç izole direniş grubuyla beraber karşı gelmeyi sürdürse de Sulla etkili bir şekilde isyanı tamamen sona erdirmişti.

Bu, gün gibi ortada bir başarıydı. Kazanılan zafer iyi bir şeydi de çünkü o sene seçimlerde bilhassa katı bir rekabet vardı. *Consul*luk her ne kadar büyük bir onur olsa da, 88 senesinde bunun çok daha büyük bir ödülün bileti olabileceği herkesin aklına gelmeye başlamıştı. Bu, elbette Mithradates'e karşı savaşın komutasıydı ve Marius'u

değersizleştirme zevki bir yana, yalnızca bir onur değil aynı zamanda inanılmaz bir kar da vaat eden bir görevdi. Sulla'nın bunu böyle umutsuzca istemesine şaşmamalı, ki Sulla istediği şeyi giderek daha fazla elde etme eğilimindeydi. İlk olarak Samnium'un fatihi olarak kazandığı itibar onu göreve getirdi. Ardından birkaç hafta sonra daha da tatlı bir başarı elde etti: Sulla'nın Mithradates'e karşı komutanlığı onaylandı. Sulla için zafer, Marius içinse aşağılanma vardı.

Halk eski gözdesine çok az sempati duyuyordu. Roma toplumu acımasız çifte standartlarla doluydu. Yaşlıları "aylaklığın ve hareketsizliğin ayartmalarından daha fazla sakınmaları gereken bir şey olmadığı"[2] konusunda uyaran bazı ahlakçılar, zarafetle yaşlanmayı reddettikleri takdirde onlarla vahşice alay edeceklerdi. Doğuya gitmeden önce İtalya'daki savaşı bitirmek isteyen yeni *consul*, hala direnen Nola'nın kuşatmasına geri döndüğünde Marius'a da Campania'ya gitmesi önerildi. Ne de olsa hicivcilerin işaret ettikleri üzere artık villasına yerleşmesi, Sulla sayesinde tamamen güvenli olacaktı. Roma'da kendini gülünç duruma düşürmek yerine, Marius neden kaçınılmaz olana boyun eğip Napoli Körfezi'ne çekilerek istiridyelerle kendisini tıka basa doyurmamıştı?

Marius bu soruyu halka açık bir antrenmana başlayarak yanıtladı. Her gün idman sahasındaydı; sınırlarını zorluyor, koşuyor, ata biniyor, mızrak ve kılıçla alıştırma yapıyordu. Kalabalığın toplanmaya, şaşkın şaşkın bakmaya ve tezahürat yapmaya başlaması uzun sürmedi. Aynı zamanda Marius da siyasi destek aramaya başladı. Esasen ihtiyacı olan şey Sulla'nın Mithradates'e karşı komutasını kendisine devreden bir yasayı halka teklif edebilecek bir adamdı. Bu, açıkça bir *tribunus*a ihtiyacı olduğu manasına geliyordu.

Bunların bir tanesini, sonradan propagandayla "zalim, pervasız, tamahkar, utanmaz ve herhangi bir vicdani ilkeden yoksun"[3] diye karalanacak olan Publius Sulpicius Rufus'un şahsında buldu, ki bu Sulla tarafından yaratıldığı düşünülecek olursa hayli zengin bir tanımdı. Başka ne olursa olsun Sulpicius prensip yoksunu bir adam değildi.

2 Cicero, *De Officiis*, 1.123.

3 Plutarkhos, *Sulla*, 8.

Sebepler onun için önemliydi, hatta mahvına neden olacak kadar. Bu mücadele azminin tam vatandaşlık verilmesine karşın hiçbir yerde, hala güçlü bir savunma gerektiren İtalyalıların haklarının yaşam boyu savunuculuğundan daha iyi etki ettiği gösterilmemişti. Senato'daki muhafazakârların vatandaşlık hakkını sulandırmaya çalışmasından korkan Sulpicius, bunun adil bir şekilde yapılmasını sağlamak için bir yasa tasarısı hazırlamış, *consul*lara danışmış ve ardından tasarısını halka sunmuştu. Ancak hem Sulla hem de *consul*luktaki meslektaşı Pompeius Rufus, Sulpicius'un kendisini destekleme taahhüdünde bulunduğunu düşünerek, bunun yerine tasarıya karşı çıkmayı ve yenilgiye uğramasını sağlamayı tercih etmişlerdi. Sulpicius, acı bir ihanet duygusuyla baş başaydı. Önceleri Rufus'u yakın bir dostu olarak kabul etmişti, şimdiyse intikam yemini ederek yeni bir ittifak arıyordu. Tam bu sırada Marius geldi. Komutan ve *tribunus*, hızla gizli bir anlaşmaya vardılar. Marius, Sulpicius'un yasasını desteklemeyi kabul ederken karşılığında Sulpicius, Sulla'nın komutanlığını Marius'a devretmeyi önereceğine söz verdi. Eli bu şekilde güçlenen Sulpicius, tasarısını yeniden sunmaya başladı. Eş zamanlı olarak destekçileri sokağa döküldü ve isyan, tüm şehri kasıp kavurdu.

Huzursuzluğun haberi, Sulla'ya Nola'nın dışındaki ordugahında ulaşmıştı. Paniğe kapılan komutan Roma'ya döndü. Varışında Pompeius Rufus'la gizli bir konsey toplasa da Sulpicius bunu haber alınca bir grup silahlı adamıyla birlikte toplantıyı dağıttı. Meydana gelen çatışmada Rufus'un oğlu öldürüldü, Rufus'un kendisi canını zor kurtardı ve Sulla, utanç verici bir şekilde kalabalıktan kaçarak Marius'un evine sığınmak zorunda kaldı. Bunu daha feci aşağılamalar takip edecekti. *Consul* olmasına rağmen Sulla kendini artık Sulpicius'un taleplerine direnmekte güçsüz halde buldu, çünkü Roma'yı yöneten *fasces* değil, *tribunus*un çeteleriydi. İtalyalıların lehindeki yasanın çıkarılmasını ve ihanetinin bedeli olarak Rufus'un *consul*lukten azledilmesini kabul etmeye zorlanan Sulla'nın kendisine de görevine devam etme ve Nola kuşatmasına geri dönme şansı dışında başka bir şey verilmemiş gibi görünmektedir. Bu aşamada Mithradates'e karşı komutanlıktan hiç söz edilmemekteydi. Sulla'nın

en azından görevinin kutsal kaldığından şüphe etmek için hiçbir sebebi yoktu. Yine de, makamının ihtişam ve dehşetle sergilendiği kampına dönerken, gösterişle gücünün özü arasında bu kadar ürkütücü bir hızla açılan uçurumu acı bir şekilde düşünmekten kendini alıkoyamamış olmalıdır. Saygınlığının uğradığı hasarı yalnızca bir Doğu zaferi onarabilirdi. Aksi takdirde onu şanla şereflendirmek şöyle dursun, *consul*luğu kariyerini sona erdirmekle tehdit ediyordu.

O halde Sulla için de Marius gibi riskler tehlikeli bir şekilde yükselmişti – ancak Sulla, Marius'tan farklı olarak bu risklerin daha ne kadar artması gerektiğini henüz fark etmemişti. Sonra Nola'ya giden yolda, Roma'nın tozunu üzerinde taşıyan başka bir haberci geldi. Kuşatma işleri arasında *consul*un huzuruna çıkarıldı. Habercinin Marius'un kurmay subaylarından biri olduğu ortaya çıktı ve Sulla'nın haberin kötü olduğunu anlaması için onu görmesi yeterliydi. Yine de, kötü olması beklenen haber bir şok etkisi yaptı. Sulla'ya bir oylama yapıldığı haberi verildi. Sulpicius'un önerdiği tasarı, Roma halkı tarafından onaylanmış ve kanun haline getirilmişti. Buna göre Sulla, Mithradates'e karşı komutanlık rütbesinden indirilmişti. Onun yerine geçecek kişi kaçınılmaz olarak Marius'tu. Kurmay subay ordunun komutasını almaya gelmişti. Sulpicius borcunu ödemişti.

Sulla önce şaşkınlık ve ardından öfke içinde çadırında çekildi. Orada bazı hızlı hesaplamalar yaptı. Nola'da yanında altı lejyon vardı. Bu lejyonlardan beşi Mithradates'e karşı savaşa ve biri de kuşatmanın devamına tahsis edilmişti ki böylece otuz bir adamı vardı. Sulla'nın önceki yaz komuta ettiği asker sayısının hayli altında olmasına rağmen bu kuvvet, yine de tehditkâr bir savaş gücü ağırlığını temsil ediyordu. Sadece İtalya'nın öbür ucundaki isyancıları temizlemekle meşgul olan Pompeius Strabo'nun lejyonları onlara rakip olmayı umabilirdi. Roma'ya dönen Marius'un ise tek bir lejyonu dahi yoktu.

İşin matematiği basitti. Öyleyse Marius bunu neden çözememişti ve bu kadar deneyime sahip biri, büyük rakibinin elinde savaş tecrübesi kazanmış altı lejyon bulunurken onu bir köşeye sıkıştırmaya nasıl karar vermişti? Belli ki, Sulla'nın bu işten savaşarak çıkabileceği ihtimali Marius'un aklının ucundan bile geçmemişti. Bu imkansızdı,

düşünülemezdi. Nihayetinde bir Roma ordusu, onu komuta eden generalin özel milisi değil, Cumhuriyet'in savaşta vücut bulmuş şekliydi. Ordu sadakatini, anayasanın öngördüğü usullerle komutasına atanan kişiye borçluydu. Cumhuriyet'in vatandaşları savaşa gittikleri müddetçe bu her zaman böyle olmuştu ve Marius'un işlerin değişebileceğini hayal etmek için herhangi bir sebebi yoktu.

Ne var ki Sulla'nın bir sebebi vardı; rakibine olan nefreti, arzularının düş kırıklığına uğramasına olan öfkesi ve davasının adilliğine olan mutlak inancı, benzersiz biçimde küstah ve tüyler ürpertici bir olasılığı düşünmesine yardım etti. Daha önce hiçbir vatandaş kendi şehrine karşı lejyonları yönetmemişti. Böyle bir adımı atan ilk kişi olmak ve böyle bir geleneğe karşı gelmek, bir Romalının tahammül edebileceğinin neredeyse ötesinde bir sorumluluk olmalıydı. Gerçi Sulla, tereddüt etmekten uzaktı ve en ufak bir çekincesi dahi yoktu. Daha sonra iddia edeceği gibi en başarılı operasyonlarının hepsi, olasılıkların ölçülü bir şekilde tartılmasının değil, ani bir ilham parıltısının sonucuydu. Bu tür parıltılar Sulla'ya ilahi olarak gönderilmiş gibi görülmektedir. Kötümser bir alaycı olsa da, aynı zamanda alışılmadık derecede dindar bir insandı. Bir tanrıçanın onu harekete geçirdiğine kesin olarak inanıyordu; büyük bir tanrıça, eylemlerinden etkilenebilecek tanrıların hepsinden daha güçlüydü. Ne yaparsa yapsın ne kadar yükseğe çıkarsa çıksın Sulla, gözdelerine hem cinsel çekicilik hem de servet bahşeden Venus'un korumasından emin olabilirdi.

Sonuçta, olağanüstü yükselişi başka nasıl açıklanabilirdi? Sadakatle büyük bir hazine oluşturan bir adam olarak her şeyi ona servetlerini bırakan iki kadına borçlu olduğunu asla unutmamıştı. Bu, Venus ile ilişkisine olan bakışını etkilemiş miydi? Tanrıçayı, kendisine sunabilecekleri karşılığında baştan çıkarılacak ve tapınılacak bir başka kadın olarak mı görmüştü? Sulla, hayatı boyunca albenisini fahişelerde olduğu kadar politikacılar ve askerler üzerinde de şüphesiz bir silah olarak kullanmıştı. Özellikle sıradan lejyonerlerini kendi safına kazanma konusunda ustaydı. Dillerini konuşabiliyor, şakalarının tadını çıkarabiliyordu ve çok geçmeden adamlarına

iyilik yapmaya hazır bir subay olarak itibarını artırdı. Yıllar içinde art arda kazandığı askerî zaferler ve cesur kişisel maceralarla pekişen olağanüstü şansla birleştiğinde, Sulla'nın askerleriyle olan popülaritesi pek de sürpriz değildi.

Yine de çoğunluğa göre onun albenisinde uğursuz bir şeyler vardı. Bu fizyonomisinden okunabilirdi. Çünkü Sulla ne kadar yakışıklı olsa da sert, mor bir tene ve ne zaman sinirlense yüzünün her yerinde beliren gizemli beyaz beneklere sahipti. Tıbbi görüş bu şekil bozukluğunu cinsel sapkınlığın bir sonucu olarak açıklıyordu ve bu teşhis Sulla'nın testislerinin olmadığı yönündeki ısrarlı hikâyeyi de doğruluyordu. Bu gibi söylentilerin çirkin doğası, onu hep rahatsız etmişti. Sulla ilk seferine atandığında komutanı olan Marius, yeni subayının içi boş itibarından tiksindiğini söylemişti. Çok sonra, Sulla askeri değerini fazlasıyla kanıtladığında ve daha az başarılı ancak daha köklü soyağacına sahip bir asilzadeyle övünürken asilzade, yalnızca babası tarafından hiçbir şey bırakılmadığı halde böyle bir zenginliğe ulaşmış olan bu adamda pek de doğru olmayan bir şeyler olduğu yorumunu yapmakla yetinecekti. Sulla'nın zaferlerinden duyulan bu rahatsızlık, sadece züppelik ve kıskançlık olarak görülemeyecek kadar tutarlı bir şekilde dile getiriliyordu. Örneğin Samnitlere karşı kazandığı büyük zaferler, lejyonları meşru komutanlarından almasını ve hatta kötü şöhretli bir olayda cinayete göz kırpmasını gerektirmişti. MÖ 89'un ilk aylarında Pompeii kuşatması sırasında bilhassa inatçı bir savunma, Roma birliklerinin komutanlarının ihanetinden şüphelenip onu linç etmelerine yol açmıştı. Sulla, kuşatmanın kontrolünü katledilen subaydan almak için geldiğinde, çok açıkça asileri cezalandırmayı başaramamış ve hatta cinayeti bizzat kendisinin kışkırttığı bile söylenir olmuştu. Böyle bir hikâyeye inanmakla kalmayıp adamları arasındaki popülaritesini artırması, itibarının belirsiz karakteri hakkında çok şey söylemektedir.

Elbette Sulla'nın birliklerinin bir subayı öldürmüş olması, onların küstah elçileri devirme zevki edindiklerini gösteriyor. Sulla onları tören alanında bir toplantıya çağırıp Roma'dan aldığı haberi verdiğinde, hemen Marius'un elçisine saldırdılar ve onu taşlayarak

öldürdüler. Ardından hiç beklenmedik bir şekilde, Sulla'nın kendilerini başkente götürmesi için yaygara kopardılar ve Sulla da bu talebi memnuniyetle kabul etti. Subayları bu plandan öylesine dehşete düştüler ki, biri hariç hepsi istifa etti, ancak Sulla kendini çoktan aştığını bildiğinden artık geri dönemezdi. Nola kuşatmasını sürdürmek üzere arkasında tek bir lejyon bırakarak kuzeye doğru ilerledi. Yaklaştığı haberi Roma'da şüpheyle karşılandı. Görevden alınan *consul* Pompeius Rufus gibi bazıları haberi memnuniyetle karşıladı ve Sulla'ya katılmak için acele ettiler, ancak çoğu kişi sadece şaşkınlık ve umutsuzluk hissediyordu. Sulla'yı utandırıp geri dönmesini sağlamak için telaşlı elçiler gönderildi ama Sulla her çağrıya sadece "Roma'yı tiranlarından kurtarmak için" yürüdüğünü söyleyerek cevap verdi. Bu tehditkâr amacın hedefinin kimler olduğunun fazlasıyla farkında olan Marius ile Sulpicius, umutsuzca zaman kazanmaya çalıştılar. Sulla Roma'nın varoşlarına yaklaşırken son bir heyet göndererek Senato'nun onun şikayetlerini tartışmak üzere toplanacağının ve kendilerinin de bu toplantıya katılıp kararlara uyacağının sözünü verdiler. Karşılığında tüm istedikleri, Sulla'nın Roma'nın kutsal sınırından yaklaşık on kilometre uzaklıkta kamp kurmasıydı.

Herkes bu sınırı aşmanın müthiş ve fakat korkunç bir önem arz ettiğini biliyordu. Roma tanrıların varlığıyla kutsal bir yerdi fakat burada, Romulus tarafından sabanla sürülerek işaretlenen ve krallar zamanından beri değiştirilmemiş olan antik sınır *pomerium*dan daha kutsal pek az mekân vardı. Silahlı herhangi bir vatandaşın oradan geçmesi kesinlikle yasaktı; *pomerium*un içinde şehrin koruyucusu ve barışın teminatçısı olan Iuppiter'in krallığı vardı. O, öfkelendirmesi çok tehlikeli olan bir tanrıydı, bu yüzden Sulla, Marius'un elçilerine şartlarını kabul edeceğini söylediğinde ona inanmış bile olabilirlerdi. Ne var ki Sulla ikiyüzlü davranıyordu: Marius'un elçileri Roma'ya geri döner dönmez lejyonlarına takip emri verdi ve şehir kapılarının üçünü zapt etmek için ayrı bölüklerle ilerledi. Iuppiter ne kadar güçlü olursa olsun, Sulla şans tanrıçası Venus'un ve onun kadar büyük olduğuna inandığı bir ilahın kutsamalarına güvenmeye devam ediyordu.

Lejyonerlerin *pomerium*u aşıp dar sokaklarda ilerlemeye başlamalarıyla birlikte yurttaşları, onları çatılardan atılan bir kiremit yağmuruna tuttular. Bu saldırı öylesine vahşiydi ki, Sulla çatılara ateş okları atılmasını emredinceye kadar askerler bir an için bocaladılar. Alevler çatırdamaya ve şehrin ana arterleri boyunca yayılmaya başladığında Sulla, bu yollarında en büyüğü olan *Via Sacra* boyunca Roma'nın kalbine doğru at sürdü. Marius ile Sulpicius, şehrin kölelerini ayaklandırmak için beyhude bir girişimin ardından çoktan kaçmışlardı. Her yerde, zırhlı muhafızlar yeni görevlerini üstlenmişlerdi. Senato binasının dışında zırhlar ve kılıçlar kuşanıldı. Akla sığmayacak bir şey gerçeklemişti. Bir komutan, kendini Roma'nın efendisi yapmıştı.

Bu, tehlikelere gebe bir zamandı. Daha sonraki nesiller geriye dönüp bakmanın avantajıyla, kâhinlerin uyardığı büyük dönüm noktasını göreceklerdi: eski çağın kapanışı, yeni bir çağın doğuşu. Kuşkusuz, bir Roma ordusunun Roma'ya ilerleyişi ile bir dönüm noktasına ulaşılmıştı. Masumiyet gibi bir şey yitmişti. Onur için rekabet her zaman Cumhuriyet'in can damarı olmuştu, ama şimdi bu rekabete ölümcül bir şey eklenmişti ve pusuda bekleyen bir zehir gibi varlığı kolay kolay unutulamazdı. Eskiden seçimlerde, bir davada veya Senato'daki bir tartışmada yenilgi, bir vatandaşın korkmak zorunda olduğu en kötü şeylerdi. Ancak Sulla, Marius'un peşine düşerek rekabeti ve kişisel nefreti yeni uç noktalara taşıyordu. O andan itibaren hem bir cazibe hem de bir korku olarak bunun anısı her hırslı yurttaşın peşini bırakmayacaktı.

Ve doğal olarak, kaderini belirleyen adımını attıktan sonra, Sulla avantajını kesin olarak elde etmek için çılgınca bir çaba içine girmişti. Senato'yu çağırarak muhaliflerinin devlet düşmanı olarak damgalanmalarını istedi. Senato, Sulla'nın muhafızlarının gergin bakışları altında alelacele bur isteğe itaat etti. Usulüne uygun olarak Marius, Sulpicius ve Marius'un küçük oğlu da dahil olmak üzere on kişinin daha yasal haklarının elinden alınmasına hükmedildi. Bir kölenin ihanetine uğrayan Sulpicius, yakalanıp öldürüldü ama diğer hükümlüler kaçtılar. Marius'un kendisi sazlıklarda saklandığı ve kiralık katillere meydan okuduğu bir dizi tüyler ürpertici maceranın

ardından, sonunda Afrika'nın nispeten güvenli kollarına ulaştı. Bu bakımdan Sulla'nın oynadığı kumar bir dereceye kadar başarısız olmuştu: yılan yaralanmıştı ama ölmemişti. Marius başka bir gün savaşmak için hayatta kalmıştı. Öte yandan Sulla hayal kırıklığına uğramış olmasına karşın boş yere endişelenmiyordu. Büyük rakibinin mahkûm edilmesi, kişisel bir intikam eyleminden çok daha fazlasını ifade ediyordu. Ayrıca başka bir mesaj vermeyi amaçlamıştı: endi davasını Cumhuriyet'in davasıyla özdeşleştirerek, Roma'ya yürüyüşünü Cumhuriyet'i savunmak için bir eylem olarak yeniden şekillendirmeyi umuyordu. Beş lejyon tarafından desteklenebilirdi fakat Sulla'nın meşruiyeti, herhangi bir kaba kuvvetin kullanımından daha mühim olmayı sürdürüyordu. Hüküm tartışması sırasında saygıdeğer bir senatör, Sulla'nın yüzüne Marius gibi büyük bir adamın asla bir halk düşmanı haline getirilmemesi gerektiğini söylediğinde Sulla, yaşlı adamın muhalefet etme hakkını tereddütsüz kabul etmişti. Ne zaman elinde olsa yurttaşlarının duyarlılıklarına benzer bir saygıyla davranırdı. Askeri despotu oynamaktan ziyade anayasanın savunucusu olarak poz vermeyi tercih ederdi.

Bu sadece ikiyüzlülük değildi. Eğer Sulla bir devrimciyse, bu büyük ölçüde statüko içindi. Herhangi bir yenilik işaretine düşman olarak, Sulpicius'un mevzuatının tamamını geçersiz ilan ettirdi. Bunun yerine, Senato'nun geleneksel üstünlüğünü desteklemeyi amaçlayan kendi yasalarını getirdi. Senato, sözde kurtarıcısına duyduğu hoşnutsuzluğa rağmen böyle önlemlere pek de karşı çıkmış olamazdı. Yine de Sulla, bir ikilem içinde kaldı. Mithradates'e karşı savaşmak için İtalya'yı terk etmeye hevesliydi ancak yokluğunda neler olabileceğinden korkuyor ve destekçilerini iktidar pozisyonlarında bırakmanın hayati önem taşıdığını biliyordu. Bununla birlikte yıllık seçimlere açık bir biçimde müdahale ederse hukukun üstünlüğünü somutlaştırma iddiası hayli gülünç bir hale gelirdi. Bu duruma geldikten sonra müttefiklerinin *consul*luklardan herhangi birini elde edemediğini görmenin acısını yaşadı. Doğrusu başarılı adaylardan biri olan Gnaeus Octavius da kendisi gibi doğuştan muhafazakardı fakat ikinci aday Cornelius Cinna, Sulla'yı kovuşturmayla

tehdit edecek kadar ileri gitmişti. Sulla, bu koşullar altında yenilgiyi elinden geldiğince güzel bir nezaketle kabul etti. Lakin yeni *consul*ların göreve başlamalarını kabul etmeden önce onlardan kutsal Capitolinus tepesinde, halkın huzurunda kendisinin yürürlükteki yasalarını asla bozmayacaklarına dair yemin etmelerini istedi. Belli ki şanslarını zorlamak istemeyen Octavius ile Cinna bu şartı kabul ettiler. Cinna, yemin ederken yerden bir taş alıp fırlattı ve halkın önünde Sulla'ya verdiği sözü tutmadığı takdirde kendisinin de aynı bu taş gibi Roma'dan atılması için dua etti.

Sulla, bu kadarıyla yetinmek mecburiyetindeydi. Ancak İtalya'dan Yunanistan'a geçmeden önce son bir tedbir daha aldı. Aynı anda hem sadık bir müttefikini ödüllendirmek hem de kendi güvenliğini temin etmek dileğiyle Strabo'nun lejyonlarının komutasının MÖ 88 yılındaki *consul*luğunda mevkidaşı olan Pompeius Rufus'a devredilmesini sağladı. Aslında bu tür bir önlem arkadaşının güvenliğini sağlamaktan çok uzaktı; yalnızca Sulla'nın askerlerinin Roma'ya onunla birlikte yürüme istekliliğinin sonuçlarına ne kadar kör olduğunu göstermeye yaradı. Tıpkı Marius'un elçisinin yaptığı gibi Rufus da yeni ordusunun kampına bir emirnameden başka bir şeyle gelmemişti. Strabo yerini almaya gelen adamı tehditkâr bir kibarlıkla karşıladı. Rufus'u birliklere tanıttıktan sonra bir iş için kampta bulunmayacağını ileri sürdü. Ertesi gün Rufus yeni komutanlığını kurban keserek kutladı. Sunağın yanında durduğu yerde toplanan bir grup asker onun çevresini sardılar ve tam kurbanlık bıçağını kaldırdığı sırada onu kavrayıp "sanki kurban kendisiymiş gibi"[4] öldürdüler. Bu durum karşısında öfkelendiğini dile getiren Strabo aceleyle kampa geri döndü fakat katil askerlerine karşı herhangi bir eylemde bulunmadı. Benzer koşullarda Sulla'nın yakasını bırakmayan söylentiler, artık kaçınılmaz olarak Strabo'ya da musallat olmuşlardı. Kendisinin yerine geçecek kişinin öldürülmesi emrini onun verdiğinden kuşku duyan pek az insan vardı.

Kendi askerleri tarafından öldürülen bir *consul*: Rufus'un kaderi, sonraki kuşağın karamsar hükmünü doğrular nitelikte görünebilir,

4 Valerius Maximus, 9.7.

Sulla'nın darbesinden sonra "askerî liderleri şiddetten alıkoyabilecek hiçbir şey kalmamıştı[5] – ne yasa ne Cumhuriyet kurumları ne de Roma sevgisi." Halbuki tam tersini gösteriyordu. Rufus'un öldürülmesini kendi başına bir darbe başlatarak takip etmekten çok uzak olan Strabo, kendini herhangi bir eylem sürecine adamaktan alıkoymuştu. Sulla'nın İtalya'dan gitmesiyle artık güç dengesini elinde tuttuğunun farkında olarak, 87 yılını hizipten hizbe sapmakla, en yüksek teklifi verene desteğini sunmakla ve bu arada daha da savurgan istemlerde bulunmakla harcamıştı. Böylesi bir açgözlülük ve şaşaa, sadece onun zaten muazzam olan popülaritesini artırmaya hizmet etti. Ardından yıl sonuna doğru intikam günü gelip çattı. Salgın hastalıktan ölmek üzereyken yattığı çadıra yıldırım düşmesiyle gerçekleşen muhteşem ölümünün ardından kalabalıklar, onun cenaze alayına saldırarak cesedini tabutundan çıkartarak çamurda sürüklediler. Bir *tribunus*un müdahalesi olmasaydı, parçalarına ayrılacaktı. İtibarın temel ölçüt olduğu bir toplumda Strabo'nun öldükten sonraki akıbeti, devletin çıkarlarıyla kumar oynamaya kalkışan herkes için tüyler ürpertici bir uyarıydı. Gelgelelim, olabildiğine doyumsuz ve fırsatlarla donanmış olan Strabo bile askeri *dictator*luğu hedeflemeyi düşünmemişti. Sulla'nın darbesi bir tecavüzdü ama görünen o ki öldürücü değildi. Cumhuriyet'in yasaları, kurumları ve Roma sevgisi geçerliliğini hala koruyordu.

Doğal olan da buydu. Vatandaşlarının gözünde Cumhuriyet, basit bir kurumdan, devrilmesi veya yürürlükten kaldırılması gereken politik bir düzenden çok daha fazlasıydı. Bunun yerine Roma kavramlarının en kutsalı olan gelenek tarafından kutsanmış, onu paylaşan herkes için eksiksiz bir varoluş modeli sağlıyordu. Yurttaş olmak demek özgür olduğunu bilmek demekti "ve Roma halkının hiçbir zaman özgür olmaması, göklerin tüm yasasına aykırı"ydı.[6] Bu tür bir kesinlik her vatandaşın kendilik algısını kaplıyordu. Sulla'nın

5 Appianus, 1.60.

6 Bu, uzun Cumhuriyet tarihinin herhangi bir noktasında öne sürülebilecek bir sav. Aslına bakılırsa bu, altıncı Philippica'da (19) Cicero tarafından özgür devletin yaşamak için sadece birkaç ayı kaldığında yapılırdı.

Roma üzerine yürümesiyle sona ermek şöyle dursun, Cumhuriyet'in yasalarına ve kurumlarına duyulan saygı devam etti çünkü bunlar Romalıların kendi kimliklerine dair en derin duygularının ifadesiydi. Evet, bir komutan kendi şehrine düşman olmuştu ama o bile bunu geleneksel düzeni savunmak için yaptığını iddia etmişti. Kesinlikle bir devrim olmamıştı. Sulla'nın Roma üzerine yürümesinin yarattığı tüm travmaya rağmen, hiç kimse Cumhuriyet'in kendisinin yıkılabileceğini hayal edemiyordu, çünkü hiç kimse onun yerine neyin geçebileceğini düşünemiyordu.

Böylece 88 yılının sarsıntılarından sonra da hayat devam etti. 87 yılı normal bir görünümle başlamıştı. Roma halkı tarafından seçilen iki *consul*, makam koltuklarına oturdu. Senato, onlara tavsiyede bulunmak için toplandı. Sokaklar askerlerden arındırıldı. Bu esnada Roma'nın üzerine yürümeye cesaret eden adam, Yunanistan'da karaya çıkıyordu. Artık kendi yurttaşlarına yönelmeyen vahşi yeteneklerini, nihayetinde uygun bir şekilde kullanabilecekti. Romalıların tüm geleneklerinin en serti olan ve kazanılması gereken bir savaş vardı; Cumhuriyet'in düşmanları ezilip cezalandırılmalıydı. Sulla doğuya doğru ilerliyordu.

Şakayı Kaçırmak

Altı sene önce MÖ 93'te Romalı bir komiser, Asia'ya giderken Atina'da duraklamıştı. Gellius Publicola, Yunan kültürüne olan ilgisini bir şakacının hassasiyetiyle birleştiren bir adamdı. Atina'nın hâlâ ününü koruduğu filozoflarla tanışmak isteyerek birbirleriyle çekişen felsefe okullarının çeşitli temsilcilerini çağırmış ve onları gayet dürüst bir yüz ifadesiyle, aralarındaki anlaşmazlıkları çözmeye davet etmişti. Eğer bu onların yeteneklerini aşarsa, o zaman devreye girmeye ve tartışmalarını onlar adına çözmeye çok nazik bir şekilde hazır olduğunu da eklemişti. Kırk yıl sonra Gellius'un Atinalı filozoflara yaptığı teklif, arkadaşları tarafından hala kıymetli bir zekâ örneği olarak hatırlanacaktı. "Herkes nasıl da kükredi!"[7]

7 Cicero, *De Legibus*, 1.53.

Filozofların Gellius'un şaka yaptığını tam olarak ne zaman anladıkları bilinmiyor. Bu şakayı Gellius'un kendisinin de yaptığı gibi oldukça gülünç bulup bulmadıklarını da bilmiyoruz. Öyle olmadığından şüphelenilebilir. Sonuçta felsefe Atina'da hala ciddi bir işti. Ukala bir Romalı muzip tarafından ders verilmesi fikri, Sokrates'in varislerini küçük düşüren bir aşağılama olarak görülmüş olmalıdır. Buna karşın hiç şüphesiz, içi boş da olsa kibarca gülmüşlerdi: Romalıların tartışmaları çözme tekliflerinin Yunanistan'da uğursuz bir etkisi vardı.

Zaten Atina'da küstahlık ve yaltakçılık, uzun zamandır aynı madalyonun iki yüzü gibiydiler. Tarihin kutsallığı, şehre Yunanistan'daki herhangi bir yerden daha fazla tutunmuştu. Atinalılar, Maraton Savaşı'nda Yunanistan'ı kurtaranların kendileri olduğunu ve bir zamanlar Akdeniz'deki en büyük deniz gücü olduklarını asla unutmadılar- ne de başkalarının unutmasına izin verdiler. Hala Akropolis'in üzerinde parıldayan Parthenon, Atina'nın üstünlük yıllarının kalıcı bir anıtı olarak duruyordu. Yine de hepsi gitmişti; çoktan gitmişti. Büyük İskender'in ölümünden sonraki yüzyılda oluşturulan Dünyanın Yedi Harikası listesinde Parthenon'nun yokluğu dikkat çekiciydi. Çok küçüktü, çok eskiydi, imparatorlukların yanı sıra anıtların da devasa hale geldikleri bir çağın varsayımlarını yansıtıyordu. Roma'nın süper devletiyle kıyaslandığında Atina, taşrada durgun bir suydu. Kentin imparatorluk anıları nostaljiden başka bir şey değildi. Atinalıların kendilerini hâlâ büyük bir güç olarak gördüklerini ima eden her türlü fikir, Romalılar tarafından alayla karşılanıyordu. Cumhuriyet'in Makedonya'ya karşı yürüttüğü seferler sırasında Atina, bir retorik şaheseriyle savaş ilan ederek ona destek vermeyi düşünmüştü. Romalılar bundan pek de etkilenmemişlerdi. "Bu, Atinalıların Makedon kralına karşı savaşıydı, bir laf dalaşıydı," diye burun çevirmişlerdi. "Kelimeler, Atinalılara kalan tek silahtır."[8]

Gellius'un şakası acımasızdı çünkü bu son silahın dahi onlardan alınabileceğini ima ediyordu. Aslında zaten öyle olmuştu. Filozoflar kabul etseler de etmeseler de Atina'nın altın çağının diğer tüm

8 Livius, 31.44.

mirası gibi salt hizmet endüstrisinin birer yardımcısı haline gelmişlerdi. Bilhassa Romalı hamilerin desteğinden özellikle iyi faydalananlar, spekülasyonlarını buna uygun bir şekilde şekillendirmeyi çoktan öğrenmişlerdi. Çağın en ünlü polimatı Posidonius bunun tipik örneğiydi. Atina'da eğitim görmüş olmasına rağmen Posidonius, geniş bir coğrafyada seyahat etmiş ve Roma'nın eyaletlerinde gözlemlediklerini – oldukça iyimser bir şekilde – insanlığın ortak bir düzeni olarak yorumlamıştı. Posidonius, eyalet çıkarlarının dürüst bir savunucusu olan Rutilius Rufus'un yakın bir arkadaşıydı ve belli ki arkadaşının kendisini yok eden *publicani*den daha hakiki bir Roma yüzü olduğuna inanıyordu. Posidonius, Cumhuriyet'in dünyaya getirmekte olduğu yeni düzende bir şekilde evrenin düzeninin bir yansımasını yakalamanın yolunu bulmuştu. Böyle bir yazgıyı kabullenmenin, Roma tebaasının ahlaki görevi olduğunu savunuyordu. Coğrafi ve kültürel farklılıklar, yakında ortadan kalkacaklardı. Tarihin sonu yaklaşıyordu.

Posidonius kendini abartılı terimlerle ifade etmiş olabilirdi ancak o, sadece halihazırda aşikâr olanı parlatıyordu. Roma'nın gelişi dünyayı gerçekten de daraltmıştı. Bunu fark etmek ya da kara çevirmek için bir filozof olmaya ihtiyaç yoktu. Atinalı yönetici sınıflar Romalı efendilerini bilhassa zorba cahiller olarak görmüş olabilirler, ancak böyle bir düşünceyi açıkça dile getirmekten daha iyisini biliyorlardı. Romalılar mağlup düşmanlarını fakirleştirmekten pek az vicdan azabı duymakla beraber dostlarını ödüllendirmek konusunda her zaman özenli olmuşlardı ve Atina da bundan yararlanmıştı. En büyük ödül 165'te, Rodos Cumhuriyeti'nin Roma'yı pek de canla başla desteklemediği son Makedon savaşının ardından gelmişti. Bu, Senato tarafından usulünce belirlenmişti. Rodos uzun süredir Doğu Akdeniz'deki en büyük ticaret deposuydu ve Romalılar onu cezalandırarak savaş alanında savaştıkları yıkıcı etkinin aynısıyla ekonomilerle de oynayabileceklerini ispatlamışlardı. Delos adasında ücretsiz bir liman açılarak Atina'ya sunuldu. Rodos, sonuç olarak gelirlerinin düştüğünü görürken Atina zengin olmuştu. Birinci yüzyılın başlarında Atinalılar o kadar zenginleştiler ki para birimleri, Roma'nın

teşvikiyle Yunan dünyası genelinde yasal para birimi haline geldi. Paralel ölçüler, İtalya ve Atina'da kullanılan farklı ağırlık sistemlerini senkronize etti. Ortaya çıkan ticaret patlamasından faydalanan yalnız Roma değildi. İtalya'dan gelen emtiayla dolu gemiler, Atina ve Delos limanlarını doldurmaya başladılar. Şimdi gözlerini kentlerinin ötesindeki dünyaya diken Atinalı üst sınıflar başarılarının kendilerine kalan tek ölçütüne, milyoner olmaya odaklanmışlardı.

Bu, elbette her Atinalıya açık bir seçenek değildi. Süper zenginler tarafından ve onlar için yönetilen bir ekonomide, yurttaşların bir azınlığı ne kadar zenginleşirse, çoğunluğun kızgınlığı da o kadar artıyordu. Bu antik dünyadaki tüm toplumlar için de geçerliydi fakat demokrasinin doğum yeri olan Atina'da belki de benzersiz bir şekilde böyleydi. Atinalı yoksullar arasında bağımsızlık hayalleri, halkın gücünün sade bir slogandan daha fazlası olduğu zamanın anılarıyla ayrışmaz bir biçimde bağlantılıydı. Elbette hiçbir şey, büyük iş dünyasını tedirgin etmek için bundan daha iyi tasarlanmış olamazdı. Hükümet üzerindeki kontrolünü giderek sıkılaştırırken, bir zamanlar Atina demokrasisini koruyan kurumların solmasına izin verildi. Ne var ki her şeyden azade, sırf turizm ticaretine iyi geldiği için bile bu kurumlar tamamen kaldırılmadılar. Burayı ziyaret eden Romalılar, eylem halindeki antika demokrasi gösterisinin tadını çıkardılar. Bazen Atina, bir müzeden ziyade bir hayvanat bahçesinin zevklerini takdim ediyordu.

Sonra MÖ 88'de, aniden her şey alt üst oldu. Atinalı iş dünyasının seçkinleri Mithradates'in ordularının Ege'nin karşı kıyısında zaferle kamp kurmasını dehşet içinde izlerken, yoksul yurttaşları sevinç çığlıkları atıyordu. Uzun süredir bastırılmış olan eski, umutsuz özgürlük eylemi şehri sarstı. Onu kollarını açarak karşılayan Mithradates'e bir elçilik heyeti gönderildi. Hızla bir anlaşmaya varıldı: kendisine bir liman sağlanması karşılığında Atina demokrasisini yeniden tesis edecekti. Rüzgârın hangi yönden estiğini anlayan Roma yanlısı iş insanları, şehirden kaçmaya başladılar. Demokrasi, çılgın sevinç gösterileri ve hatta vahşi katliam sahneleri arasında resmen yeniden kuruldu. Patlayan sınıf savaşından, şehrin kadim

düzenini ve geleneklerini korumayı vaat eden yeni bir hükümet ortaya çıktı. Atina Atina olduğu için, devrim Posidonius'un eski bir tartışma arkadaşı olan ve rakibinin Roma'ya olumlu bakış açısını paylaşmayan bir filozof, Aristion tarafından yönetildi. Diğer yandan savaşla parçalanmış olan İtalya'yla ve hep kazanan Mithradates ile çantada keklik bir ittifakla Aristion, Romalılardan çok fazla sorun çıkarmalarını beklemiyordu. Kendinden geçmiş Atinalılar için bağımsızlık ve demokrasi güvence altında görünüyordu. Sonra, 87 baharında Sulla Yunanistan'a ayak bastı.

Sullda doğrudan Atina'ya yöneldi. Neye uğradıklarını şaşıran Atinalılar, Roma'nın en acımasız generalinin komuta ettiği intikam dolu beş lejyonu duvarlarının önünde kamp kurmuş halde buldular. Bu kabusla karşı karşıya kalan Aristion'un tek taktiği, Sulla'nın yüzü hakkında kaba saba şarkılar bestelemek ve onu, yulaf ezmeli bir dutla kıyaslamaktı. Aristion, Sulla ve karısıyla alakalı abartılı el hareketleriyle tamamlanan müstehcen espriler yaparken bunlar, şehir surlarından söylenirlerdi. Posidonius'un iğneleyici bir şekilde yorumladığı üzere "kılıçların hiçbir zaman çocukların eline verilmemesi gerektiğinin"[9] kanıtıydı.

Komedyenlerden aldığı keyfin sınırları olan Sulla, Aristion'u kendine ait birkaç sivri hakaretle yanıtladı. Platon ile Aristoteles'in ders verdikleri koruların kesilmesini ve kuşatma araçlarının yapımında kullanılmasını emretti. Atinalı bir barış delegasyonu, Atinalı barış delegasyonlarının her zaman yapmış oldukları şeyi yapıp küstahça şehrin geçmişteki ihtişamı hakkında konuşmaya başladığında Sulla, bir el hareketiyle konuşmayı sonlandırarak "Roma beni buraya antik tarih dersi almam için yollamadı" dedi.[10] Bu reddediş-ler birlikte delegeleri haşlanmış ayakkabı derisi yemek ve açlıktan ölmek üzere şehirlerine geri gönderdi. Atina'nın kültürel sermayesi, artık limitini bitirmişti.

Sonunda kente saldırıldığında ve Sulla askerlerine yağmalama ve öldürme izni verdiğinde, kurbanların çoğu intihar etti. Korint'in

9 Posidonius, fragman 36.

10 Plutarkhos, *Sulla*, 13.

kaderinin ne olduğunu çok iyi biliyorlardı ve kentlerinin yok edilmesinden korkuyorlardı. Yıkım kesinlikle korkunçtu: liman yok edildi ve Akropolis yağmalandı; demokratik hükümete hizmet etmiş olan herkes idam edildi; destekçilerinin oy hakkı ellerinden alındı. Gelgelelim şehrin kendisi yerle bir edilmedi. Tarihi küçümsediğini ifade eden Sulla, büyük bir retorik gösterisiyle ölülere duyduğu saygıdan dolayı yaşayanları bağışladığını duyurdu. O konuşurken bile şehirden banliyölere doğru kan akıyordu.

Enkaz huzursuzluk ilk başladığında Sulla'ya kaçan iş insanlarından oluşan bir hükümete miras kaldı. Bunlar, bağımsızlığın ve refahın her bir yaprağının koparıldığı bir şehre geri döndüler. Atina'dan kuzeye doğru ilerleyen Sulla, Mithradates'in Yunanistan'a gönderdiği iki orduyla karşılaşıp onları bozguna uğratınca Roma yönetimi, şüpheye yer bırakmayacak şekilde onaylandı. Kısa süre sonra Sulla, Mithradates ile bizzat bir zirve düzenledi. Her iki adamın da anlaşmaya varmak için iyi nedenleri vardı. Oyunun bittiğini bilen Mithradates, krallığını elinde tutmak için çaresizdi. İtalya'daki düşmanlarından endişe eden Sulla, eve gitmeye can atıyordu. Saldırı gücünün kontrol altına alınmasını ve fethettiği tüm toprakları teslim etmeyi kabul etmesi karşılığında, seksen bin İtalyan'ın katili Sulla tarafından yanağına bir tokat kondurularak ödüllendirildi. Daha önce hiç kimse, Cumhuriyet ile bir savaştan böyle yara almadan çıkamamıştı. Mithradates dayak yemiş olabilirdi ama hala Pontus tahtında oturuyordu. Roma'nın işini ebediyen bitirmediğine pişman olacağı bir zaman gelecekti.

Zaten Sulla'nın intikamının ilk hedefi de zavallı Yunanlılar olmuştu. Asia eyaletindeki Roma yönetimi, ivedilikle yeniden tesis edilmişti. Sulla, Mithradates'i yaralamış olmasına rağmen, öldürülen yurttaşlarının intikamcısı rolüne bürünerek kurduğu baskıyı zevkle uyguladı. Kentlerden sadece beş yıllık vergi alınmakla kalmadı, aynı zamanda savaşın tüm masraflarını ödemeleri ve onlara baskı yapmak için gönderilen garnizonları barındırmaları da istendi. Şartlarının cömert olduğunu iddia etmekten hoşlanan Sulla, vergilerini topladı ve 84 yılında Yunanistan'a geri döndü. Artık Atina

kendisine karşı silahlanmadığına göre, onun kültürel mirasına duyduğu saygıyı muzaffer Romalı generallerin geleneksel yöntemiyle, yani onu yağmalayarak gösterebilirdi. Zeus tapınağının sütunları Roma'ya nakledilmek için yerlerinden söküldü. Atletler Sulla'nın zaferinin gösteri parçaları olarak toplandılar ve Olimpiyat Oyunları yıldızlarından o kadar yoksun kaldı ki, yalnızca kısa mesafe koşusu sahnelenebildi. Sulla'nın mizah anlayışını en çok memnun eden şey, Atina kütüphanelerinin toptan yağmalanmasıydı. Bundan böyle, Aristoteles üzerine çalışmak isteyenlerin bunu Roma'da yapmaları gerekecekti. Sulla'nın Atina felsefesinden aldığı intikam çok tatlıydı.

Yine de intikam kabiliyeti, henüz sınırlarına kadar denenmemişti. Senato'ya hitap ettiği bir mektupta gururla, Mithradates'in topraklarına kattığı tüm bölgeyi hemen hemen üç sene içinde geri kazandığına vurgu yapıyordu. Yunanistan ve Asia, Roma egemenliğini bir kez daha kabul etmişlerdi. Ya da Sulla öyleymiş gibi davranıyordu. Gerçekte, artık Cumhuriyet'i temsil etmiyordu. Roma'da kurduğu hükümet çökmüştü. Sulla'nın kendisi *in absentia*[11] ölüme mahkûm edilmiş, mülkü yerle bir edilmiş, ailesi kaçmaya zorlanmıştı. Parçalanmış Doğu'da Sulla'nın bu hakaretlere vereceği yanıtın ne olacağından şüphe duyan kimse yoktu. Artık Yunanistan ehlileştirildiğine göre eve dönmeye hazırdı. Hala şansına ve Venus'un korumasına güvenen Sulla, birliklerini yola çıkarmaya ve intikamını doğduğu şehre geri döndürmeye hazırlanıyordu.

Roma, bir kez daha onun gelişini beklemek ve ürpermek zorunda kalacaktı.

11 Latince "gıyaben", "yokluğunda" (ç.n.)

4

YERLİNİN DÖNÜŞÜ

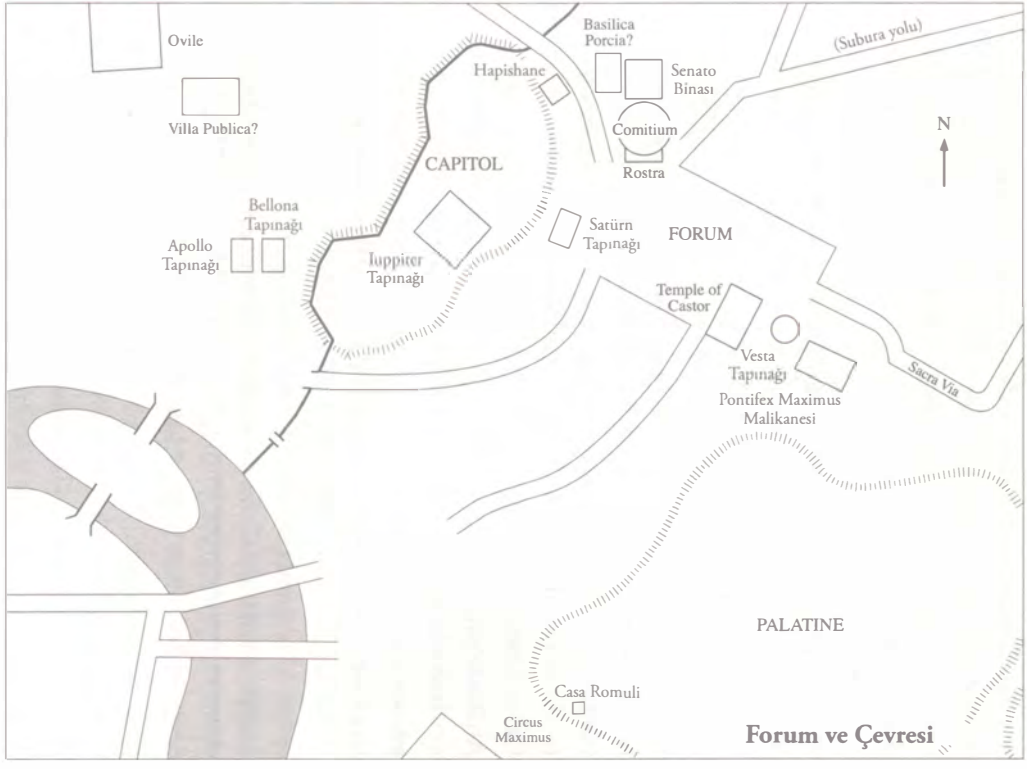
Sulla Diriliyor

MÖ 6 Temmuz 83'te, Roma'daki en büyük ve en kutsal yapıya yıldırım çarptı. Iuppiter'in kadim tapınağı, Capitolinus tepesinin zirvesinde yükseliyordu. Burada altınla kaplanmış bir tavanın altında, heykellerle ve kalkanlarla dolu ganimetlerin arasında, Roma'nın koruyucusunun mabedi vardı. Kralların artık çok geride kalmış olan günlerinde tapınağın temellerini kazan inşaat işçileri, bir insan kafası bulmuşlardı. Bu alameti yorumlamaları için çağrılan kahinler, Roma'nın gelecekte dünyanın başı olacağını öngördüklerini açıklamışlardı. Öyleyse Cumhuriyet'i azametine ulaştıranın Iuppiter olduğundan kim kuşku duyabilirdi? Senato'nun her yıl ilk toplantısını tanrının mabedinde yapmayı seçmesine şaşmamalıydı. Roma gücünün ilahi güç tarafından en çok etkilendiği yer burasıydı.

Fakat şimdi Iuppiter, kendi tapınağını bir yıldırımla yıkmaya karar vermişti. Bu, umutlandırıcı bir alamet değildi. Sibylla kitaplarının bunu açıklamasına pek de gerek yoktu, ki bu daha iyiydi çünkü onlar da alevler içinde yanıyorlardı. Peki tanrının öfkesinin sebebi neydi? Kalabalıklar felaketi seyretmek için toplanırlarken alevler, Forum'un her yerine kıvılcımlar ve dumanlar saçtı. Burası Roma'nın kalbiydi ve tanrıların tepesi Capitolinus'tan iktidarın tepesi Palatinus'a kadar uzanıyordu. Forum, Circus ile birlikte Roma vatandaşlarının şehir surları içinde özgürce kaynaşabilecekleri iki açık alandan biriydi. Son yıllarda şatafatlı olmaya başlamış,

pazarcılardan temizlenmiş ve lüks mağazalarla sıralanmıştı ama yine de Roma halkının birliğini şehrin herhangi bir yerinden daha fazla simgeliyordu. Durum, öteden beri buydu. Aslen bir bataklık olan bu alan, komşu tepelerin savaşan sakinleri için bir buluşma yeri sağlamak üzere kurutulmuştu. Bu nedenle Romalıların birer vatandaş olarak işlerini yürütmeyi öğrendikleri ilk yer burasıydı. Kentin kendisi gibi Forum da uyumsuz anıtlardan oluşan bir keşmekeşti; hem Cumhuriyet tarihinin bir müzesi hem de kentin yaşam merkeziydi. Avukatlar davalarını savunuyor, bankacılar kredi için pazarlık yapıyor, Vesta bakireleri tanrıçalarının ateşiyle ilgileniyor ve herkes, sohbet etmek ya da şöyle bir salınmak için buraya geliyordu. Ne var ki Forum'a hâkim olan şey siyasetti. Iuppiter tapınağının yıkımını seyreden kalabalıklar, Capitolinus'un eteğinde toplanmaya alışkındı. Vatandaşların, uzun zaman önce ele geçirilmiş olan gemilerin pruvalarından yapılma kavisli bir kürsüden hatiplerin kendilerine hitap ettiğini duymak için toplaştıkları yer olan Comitium buradaydı. Hemen bitişiğinde Senato'nun toplandığı Curia ve biraz güneyinde *tribunus*ların yasaları tartışmak ve oylamak üzere meclisleri topladıkları Castor ve Pollux tapınağı vardı. Binaların ve açık alanların bu ekseni boyunca Cumhuriyet'in politik yaşamının büyük tiyatrosu, Roma'nın vatandaşlarının hürriyetlerinin ve değerlerinin en güçlü ifadesi yatıyordu. O halde Capitolus'taki yangın şiddetlenirken, altındaki Forum'u öfkeli bir kırmızıya boyamış olması daha da manidardır. Kırmızı: Savaş ve kan dökme tanrısı Mars'ın rengi.

Daha sonra Sulla, Mars'ın dişi karşılığı olan Bellona'nın kendisini felaket konusunda önceden uyardığını öne sürecekti. İtalya'ya ayak bastıktan kısa süre sonra kölelerinden biri, zafer bir an önce gerçekleşmezse Capitolinus'un ateşle yok olacağını esinleyen öngörüsel bir transa girmişti. Sulla'nın batıl inançları onun bir propaganda ustası olmasını engellemedi ve hiç şüphesiz sürekli tekrarlanan bu hikâye usta bir biçimde rakiplerinin davasını karalamaya hizmet etti. Sulla'nın Yunanistan'a gitmeden evvel *consul* Cinna'yı Capitolinus'a götürdüğünü ve orada ona, yokluğunda kendisine saldırmayacağına dair yemin ettirdiğini halka kesinlikle hatırlatacaktı. Cinna neredeyse

Forum ve Çevresi

hemen sözünden dönmüştü. Capitolinus'un yakılmasının Sulla'ya bir lütuf gibi gelmesine şaşırmamak gerekti. Bundan sonra misillemelerini planlarken, tanrıların da öç istediklerine yönelik delil gösterebilirdi.

Aslına bakılırsa Cinna'nın ilk yeminini bozması, ihanet olduğu kadar bir nefsi müdafaa eylemiydi de. Sulla'nın geride bıraktığı acımasız siyasi ortamda, çekişmeler giderek daha büyük bir şiddete dönüşmeye devam etmişti. İtalyanların oy hakkı gibi her zaman baş belası olan bir konuda çıkan anlaşmazlık, 87 yılının iki *consul*unu açık savaşa itmeye yetmişti. *Consul* meslektaşı Octavius tarafından Roma'dan kovulan Cinna, çabucak geri dönüşünü zorlamanın yollarını aramamaya başlamıştı. İlk adımı, Nola önlerinde kamp kurmuş olan lejyon üzerinde onları memnun eden bir etki yaratmak olmuştu, bunun sonucu olarak ilgili lejyon sadece bir yıldan biraz fazla bir süre içinde ikinci kez kuşatmayı kaldırarak Roma'ya doğru yürümeye başlamıştı. Ancak Cinna, başka müttefikler de çağırmıştı. En ölümcül olanı bir lejyon değil, adının büyüsünü getirmişti. Gaius Marius, Kartaca'nın yıkıntıları arasında kara kara düşünerek Afrika'da geçirdiği uzun sürgün aylarından sonra geri dönmüştü.

İtalya'da gezerken kölelerden oluşan şahsi bir ordu toplayarak güçlerini Cinna ile birleştirdi ve ardından Roma'ya yöneldi. Şehir kolayca zapt edildi. Acıdan ve öfkeden psikopatlaşan Marius, düşmanlarına karşı acımasız bir tasfiye başlattı. Kaçmayı reddeden Octavius *consul* koltuğunda oturduğu yerde öldürüldü, başı Rostra'da onu zaferle sergileyen Cinna'ya getirildi. Marius'un diğer aleyhtarları ya kaçmış ya da gözle görülür bir acımasızlıkla katledilmişlerdi. Bu arada köle çeteleri hala şehirde dolaşırlarken yaşlı adam, sonunda uzun zamandır sözünü ettiği yedinci *consul*luğuna seçilmişti. Ne var ki makama gelmesiyle beraber kendini şiddetli içki nöbetlerine ve kabuslarına terk etti. İki hafta sonra da öldü.

Bu durum, Cinna'yı rejimin tartışmasız lideri haline getirmişti. Bir *dictator*un örneklemi küçümsemesiyle kendini üç yıl üst üste *consul*lukta tutmuş, Sulla'nın geri dönüşüne hazırlanmıştı. Sonra 84'te Sulla İtalya'yı işgal etmeye hazırlanırken, Cinna onu önceden ele geçirmeye ve savaşı Yunanistan'a taşımaya karar vermişti. Gerçi bu

sefer, *consul*un ordugahtaki hitabı onu hayal kırıklığına uğratmıştı. Askerleri ayaklanmış ve ortaya çıkan kargaşalıkta Cinna'nın kendisi de öldürülmüştü. Sulla'nın savaşta sertleşmiş lejyonlarının gelişinden korkan çoğu Romalı, Cinna'nın gitmesiyle barış için son bir şans olacağına inanmış olmalıdır. Fakat Sulla, Senato'daki tarafsızların ortaya koydukları önerileri küçümsemeyle geri çevirerek uzlaşmayı düşünmeyi dahi reddetmiştir. Cinna'nın kaybına rağmen Mariusçular, iktidar üzerindeki sıkı kontrollerini koruyabilmişlerdi ve şimdi her iki taraf da kendini ölümüne bir mücadeleye hazırlıyordu. Marius'un kan davası, yaşam tarzı babasının en büyük düşmanına karşı nefretini dindirmeye yetmeyen yakışıklı, meşhur bir zampara olan oğluna intikal etmişti. Iuppiter tapınağı Capitolinus'ta yanarken genç Marius olay yerine koşmuş ve tanrının heykelini veyahut Sibylla'nın kehanetlerini değil, daha fazla lejyon için ödeme yapmasını sağlayacak olan tapınak hazinelerini kurtarmıştı. Birkaç ay sonra 82 yılının *consul*luğuna seçildi. O sırada sadece yirmi altı yaşındaydı.

Şimdiye dek anayasanın böyle ukalaca suiistimal edilmesi normalleşmişti. Yıllarca Cinna ve onun yardakçıları tarafından hırslarının engellenmesine katlanan senatörler, *lictor*lardan oluşan koruma birliğiyle Forum'da dolaşan böyle genç bir adamı görünce sadece sessizce öfkelenebiliyorlardı. Yine de Mariusçular hiç şüphesiz popüler olmasalar da ellerindeki seçenek pek de iyimser bir tablo çizmiyordu. Sulla'ya kendi uzun süreli şiddet geçmişinin mirası olarak uğursuz bir nam yapışmıştı. Dönüşünü büyük bir destek dalgası karşılamadı. Onun Cumhuriyet'i onarma iddiasına en iyi ihtimalle şüpheyle yaklaşılıyordu. Ordular Roma'ya giden yolları kapattılar ve dağılmayı reddettiler

Yine de Sulla, 88'de Roma'ya ilk yürüyüşü sırasında, kendisine sadece tek bir subayın eşlik ettiği dönemde olduğu gibi, artık akranları arasında dışlanmış biri değildi. Beş senenin sonunda maiyeti soylularla dolup taşıyordu. Bunların çoğu Mariusçulara karşı şahsi kan davalarının peşindeydi. Bunların başında Roma'nın en ünlü ailelerinden birine mensup olan ve babası Marius'a karşı muhalefeti yönetmiş ve bu yüzden idam edilmiş olan Marcus Licinius Crassus

geliyordu. Ortaya çıkan tasfiyede Crassus'un erkek kardeşi de öldürülmüş ve ailenin İtalya'daki mülkleri ele geçirilmişti. Bu mallar kayda değer olmalıydı: Crassus'un babası parlak siyasi kariyerini, ticarete olan pek de senatörlere yakışmayan ilgisiyle birleştirmişti. Ailesinin "zengin" lakabına sahip olması boşuna değildi: Crassus, servetin gücün en kesin temeli olduğunun kabulünü babasından miras alacaktı. Daha sonra bir adamın kendi ordusunu idame ettirmeyi göze alabilecek kadar çok paraya sahip olmasının imkânsız olduğunu iddia etmesiyle dile düşecekti.[1] Bu, gençlik deneyimine dayanan bir yargıydı. Ailesinin katillerinden kaçan genç Crassus, babasının vali olarak etkisinin hayli kazançlı olduğu İspanya'ya gitmişti. Uzak bir sahilde saklansa bile, mağarasına yiyecek ve genç köle kızlar getiren bağımlıları sayesinde şık bir şekilde yaşayabilmişti. Birkaç ay bu tür erzakla geçindikten sonra, Cinna'nın ölüm haberi Crassus'u mirasının tamamını talep etmeye teşvik etmişti. Yalnızca bir vatandaş olmasına rağmen, yaklaşık iki bin beş yüz kişilik devasa bir ordu toplayarak eşi benzeri görülmemiş bir adım atmıştı. Crassus daha sonra bu orduyu Akdeniz'de dolaştırmış, çeşitli diğer Marius karşıtı gruplarla ittifaklar kurmuş ve sonunda Yunanistan'a yelken açarak, hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde yeni gelenleri büyük bir memnuniyetle kabul eden Sulla'ya katılmıştı.

Fakat en sıcak karşılama Crassus'tan bile genç ve büyüleyici olan bir savaş beyi için ayrılmıştı. Sulla, İtalya'ya geçmiş ve kuzeye doğru ilerliyordu ki, onun adına başka bir özel ordunun daha toplandığı ve kendisiyle buluşmak üzere güneye doğru yürüdüğü haberi geldi. Yollar çeşitli Marius güçleri tarafından kesildiğinden, Sulla takviye birliklerinin yok edilebileceği endişesini taşıyordu, ancak tam onları kurtarmak için ilerlerken yeni haberler geldi: acemi komutan bir dizi parlak zafer kazanmıştı ve bir *consul* ordusu bertaraf edilmişti. Şimdi bu ordu ilerideki yolda, tam düzene girmiş ve silahları ile yüzleri başarıdan parlar bir biçimde Sulla'yı bekliyordu. Sulla, bekleneceği üzere etkilenmişti. Acemi komutanın çadırına yaklaşarak atından indi. Genç bir adam bekliyordu, altın sarısı saçları

1 Cicero, *De Officiis*, 1.25.

dağınık bir şekilde toplanmıştı, profili İskender'inkine benziyordu. Sulla'yı "*imperator*" yani "komutan" olarak selamlamıştı ve karşılık olarak Sulla da onu "*imperator*" olarak selamladı. Bu, genellikle en başarılı askerlerin dahi kazanması yıllar süren bir onurdu. Gnaeus Pompeius henüz yirmi üç yaşındaydı.

Erken gelişmiş bir çalım, kendini gösterme konusundaki deha ve başarının ayrıcalıklarından neredeyse çocukça bir zevk alma: bunlar, Pompeius'un ihtişamlı yükselişinin belirleyici özellikleri olacaktı. Müdafinin kibrini anlaşılmaz bir alaycılıkla hoş gören Sulla, onu en başından itibaren ölçüp tartmıştı. Desteğini sağlamaya yardımcı olacaksa, genç adamı pohpohlamaktan son derece memnundu. Pompeius gönlünün hoş edilmesini hem istiyordu hem de bundan memnundu. Hain babası Pompeius Strabo'dan sadece İtalya'daki en büyük mülkünü değil, taraf değiştirme yeteneğini de miras almıştı. Crassus'un aksine Pompeius'un Mariusçu rejime kişisel bir düşmanlığı yoktu. Sulla'nın gelişinden önce Cinna'nın karargahıyla alakalı bilgi toplarken görülmüştü. Belli ki kampın isyanla çöküşünün görüntüsü onu Sulla'nın desteklenmesi gereken daha iyi bir adam olduğuna ikna etmişti. Pompeius'un her daim en karlı fırsatların kokusunu alan bir burnu vardı.

Onun ve Crassus'un her ikisinin de fark ettikleri şey, iç savaşın siyasi oyunun kurallarını değiştirdiğiydi. Genç neslin en zalim ve açık görüşlü olanlarına, büyüklerinden bir adım öteye geçmek için eşsiz bir fırsat sunulmuştu. Kendini genç Marius'un en ölümcül düşmanı olarak kabul eden Sulla, kendisi yaşlandıkça düşmanlarının gençleştiklerini alaycı bir biçimde ifade etmişti. Destekçileri de öyleydi. Özellikle Pompeius, ordusunu eline oyuncak geçmiş bir çocuğunun aldırmazlığıyla yönetiyordu. Romalılara göre gençliğin tutkuları şiddetli ve tehlikeliydi, onlara yalnızca disiplin gem vurabilirdi. Fakat Pompeius serbest bırakılmıştı. Düşmanları onu "*adulescentulus carnifex*", yani "genç kasap"[2] olarak etiketlemişlerdi. Kısa kariyeri boyunca gelenek veya hukuk konusunda ustalaşmak zorunda kalmayan Pompeius, ikisine de saygı duymadan öldürebilirdi.

2 Valerius Maximus, 6.2.

Biri onu dizginleyebilirdi elbette ama yine de bizzat Sulla'nın ortaya koyduğu örnek, "genç kasap"ı dahi gölgede bırakan bir vahşetti. Görünüşe bakılırsa kasti olarak Samnitleri son bir ayaklanmaya kışkırtmış, fırsatını buldukça katletmişti; sanki kendisini bir savaş beyi olarak değil, Roma'nın savunucusu olarak konumlandırıyordu. Samnium ve Campania bir kez daha acımasızca yağmalanmış ve bir kez daha, tarihte son kez Samnitler muhteşem zırhlarına ve sorguçlu miğferlerine sarılarak ovalara doğru ilerlediler. Zaten çökme noktasında olan Marius davasına katıldılar. Bir yıl süren iç savaşın ardından 83 yılıyla beraber bir *consul* İtalya'dan Afrika'ya kaçmıştı ve diğer *consul* genç Marius, Roma'nın kırk kilometre doğusundaki Praeneste dağ kasabasına sıkışıp kalmıştı. Sulla ile gölge oyunu oynayan Samnitler ilkin Marius'un yardımına koşmayı denedilerse de daha sonra aniden, artlarındaki Roma'nın korumasız kaldığının idrakine vararak çabucak dönüp başkente yürüdüler. Şaşıran Sulla, çılgınca bir hızla onları takip etti. Samnitler Roma'nın surlarına yaklaştıklarında, komutanları onlara şehri yerle bir etmelerini emretti. Komutan "İtalya'nın özgürlüklerine böylesi kötü davranan bu kurtların, kendilerini barındıran orman yok olmadan ortadan kalkacaklarını mı düşünüyorsunuz?"[3] diye haykırdı. Ancak Samnitler, dehşet içindeki şehrin ötesinden gelen kadın çığlıkları kulaklarında yankılanırken Porta Collina'nın önünde toplandıkları sırada Sulla yaklaşmaktaydı. Zaten süvari öncüleri öğlene kadar düşman hatlarını taciz etmeye başlamışlardı ve öğleden sonra, teğmenlerinin tavsiyesine karşı Sulla bitkin ordusuyla savaşa atılmaya hazırdı. Bütün akşam ve geceye kadar mücadele devam etti. Crassus Samnitlerin sol kanadını dağıtmıştı ancak Sulla, kendi kanadının da çöktüğünü ve birliklerinin şehir kapılarında ezilme tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu fark etmişti. Buna rağmen talih ondan yanaydı. Daima koruyucusu olan tanrılara dua ederek adamlarını topladı ve şafakta, Crassus'un nihayet başarıya ulaştığı haberi geldiğinde zafer artık onundu.

Porta Collina'daki kan banyosu belirleyici olmuştu. Düşmanlarının İtalya'da savaşa devam edecek daha fazla ordusu kalmamıştı.

3 Velleius Paterculus, 2.26.

Samnit mahkumları toplanmaya başladığında Sulla Roma'nın mutlak ve tartışmasız efendisiydi.

Sulla Felix

Porta Collina'da üç bin esir ele geçirildi. Üç bin Samnit daha Sulla'nın güvenli geçiş sözüne istinaden teslim oldu. Ancak kalelerinden çıkar çıkmaz toplandılar ve diğer Samnit esirlerin yanına götürüldüler. Bunlar zaten Campus Martius'ta, Capitolinus'un duvarlarının ötesinde kuzeye uzanan taşkın ovada hapsedilmişlerdi. Yenilgide bile Samnitler Roma'nın dışında tutuldular.

Sulla'nın bu hususta titizliği ironikti. Kendi lejyonları MÖ 88'de tabuyu yıkana kadar şehre giren yegâne silahlı adamlar, zafer alayında yürüyen yurttaşlar olmuştu. Yoksa Roma her daim askerlere kapalı olmuştu. Krallar zamanından beri siviller kendilerini askere dönüştüren yemini etmeden önce Campus Martius'ta -Mars Ovası- toplanmak zorundaydılar. Burada mal varlıklarına ve statülerine göre sınıflandırılırlardı çünkü barışta olduğu gibi savaşta da her vatandaşın yerini bilmesi gerekirdi. Hiyerarşinin zirvesinde, paraları kendi atlarına sahip olmaya yetecek kadar zengin olanlar, yani *equites* vardı; atlı sınıfının altında beş piyade sınıfı daha vardı; yığının tabanındaysa bir sapan ve birkaç sapan taşı bile alamayacak kadar fakir vatandaşlar, *proletarii* vardı. Bu yedinci sınıf sırayla "*centuria*" olarak bilinen farklı birimlere bölünmüştü. Bu, statünün son derece hassas bir şekilde düzenlenmesini sağlıyordu. "Sınıflar" ve "*centuria*lar" rdularının temelini oluşturmayı bıraktıktan çok sonra bile Romalılar bu kadar tatmin edici bir sistemi terk etmeyi kendilerine yediremediler. Bunun yerine, siyasi yaşamlarının merkezinde kalmaya devam etti.

Doğal olarak, *centuria centuria* en üst basamağa doğru tırmanma hayali kurmayan pek az vatandaş vardı. Bir Romalı ne kadar yükseğe tırmanırsa, onu daha da cezbedecek yeni ufuklar ortaya çıkıyordu. Örneğin bir *equites* olmak Senato üyeliğini de birden mümkün hale getiriyordu; Senato'ya katılmak bir *praetor*luk veya hatta *consul*luk gibi kışkırtıcı ümitler doğuracak büyük bir

*magistratus*luk ihtimalini göz önüne serebilirdi. Cumhuriyet'in en büyük ayrıcalığı, vatandaşlarından birine yurttaşlarının oylarına kendini sunma ve daha büyük bir şan kazanma fırsatı vermesiyle karakterize edilebilirdi. Başarısızlığın tipik işaretiyse kişinin babasından miras kalan sınıfı kaybetmesiydi.

Campus'un düz ve açık arazisinde sadece birkaç yapı bulunuyordu. Bunların en büyüğü hayvanları kapatmak için kullanılan türden çitlerle ve dar patikalarla dolu bir çevirmeydi. Romalılar buna *ovile* veya "koyun ağılı" diyorlardı. *Magistratus*luk seçimlerinin yapıldığı yer buraydı. Seçmenler koridorlarda ayrı bloklar halinde toplanırlardı. Cumhuriyet'in doğasında karmaşıklık vardı ve bu blokların organizasyonu seçimden seçime kafa karıştırıcı bir şekilde değişiyordu. Örneğin vatandaşlar *tribunus*lara oy vermek için kabilelere bölünürlerdi. Bunların kökeni inanılmaz derecede eskiydi ve Cumhuriyet genişleyip değiştikçe, tipik Roma tarzına uygun olarak değiştirilmişlerdi. İtalyanların hak sahibi olmasıyla birlikte, yeni yurttaşların akınıyla başa çıkabilmek için bir kez daha yeniden düzenlenmişlerdi. Her kabilenin her üyesinin oy hakkı vardı, ancak bunun *Ovile*'de şahsen teslim edilmesi gerektiğinden, pratikteki etkisi, yalnızca en zengin taşralıların hakkını kullanmak için Roma'ya seyahat etmeyi göze alabilmesini sağlamaktı. Bu da kaçınılmaz olarak oylamanın zenginler lehine çarpıtılmasına hizmet ediyordu. Çoğu Romalı için bu adil görünüyordu. Ne de olsa Cumhuriyet'e en çok katkıda bulunanlar zenginlerdi ve bu nedenle genellikle onların görüşlerinin en büyük ağırlığı taşıması gerektiği kabul edilirdi. Orantısız oy gücü, rütbenin bir başka avantajıydı.

Fakat bu ilke, hiçbir yerde en üst düzey *magistratus*luklar için yapılan seçimlerde olduğundan daha açıkça ifade edilmemişti. Sınıfların ve *centuria*ların asıl işlevleri hala bu seçimlerde hayaletvari bir yaşam sürüyordu. Vatandaşlar en eski atalarının savaşa gitmek için toplandıkları şekilde *consul*lara oy vermek için toplanırlardı. Tıpkı krallık zamanında olduğu gibi şafak vakti onları Campus'a çağırmak için askeri bir boru çalınırdı. Tiber'in ötesindeki Ianiculum tepesinde kırmızı bir bayrak dalgalanarak, hiçbir düşman görülmediğinin

sinyali verilirdi. Ardından yurttaşlar, en zenginleri önde ve en fakirleri arkada olmak üzere savaşa gider gibi sıraya girerlerdi. Bu, Ovile'ye ilk geçenlerin her zaman üst sınıflar olduğu anlamına gelirdi. Tabii onların tek ayrıcalığı bu da değildi. Oyları o kadar ağır basıyordu ki çoğunlukla bir seçimde karar almaya hizmet ederdi. Sonuç olarak diğer sınıfların oy kullanmalarının pek bir anlamı yoktu. Bir oyları süvarilerin oylarının bir kısmı kadar bile değildi, ayrıca zaten nadiren oy kullanmaları istenirdi. Yoksulların çoğu seçim yerinin dışında sıraya girerek geçirdikleri bir gün için maddi tazminat da almadıklarından, zamanlarını daha iyi işler için harcamaya karar vermiş olmalıydı. Atlıların da aynı fikirde olduklarına şüphe yoktur.

Öyle olsa bile seçim ateşine yenik düşmeyi göze alanlar için oylama gününün gerginliği, Roma kamu yaşamının en büyük heyecanlarından biriydi. Özel olarak beyazlatılmış togaları içindeki adaylar, destekçilerinin oluşturduğu kalabalık, bağırış çağırış ve alayların yarattığı hengâme, hepsi bu heyecan duygusuna katkıda bulunurdu. Müjdeciler ancak günün ilerleyen saatlerinde sonuçları açıklarlardı ve bu noktada başarılı adaylar büyük bir cümbüş ile karşılanır ve Ovile'den Capitolinus'a doğru daha fazla tezahürat arasında götürülürlerdi. Seçmenlerin çoğu kalıp bu dönüm noktasının gösterisini beklemeyi tercih ediyorlardı. Ancak sıcak bir günde, kalabalığın kaldırdığı kahverengi toz bulutlarıyla birlikte bu biraz dayanıklılık gerektirebilirdi. Campus'ta halka açık pek az imkân vardı. Yorgun seçmenlerin çoğu, Ovile'nin hemen arkasında yer alan duvarlarla çevrili bir hükümet binaları kompleksi olan Villa Publica'ya yönelme eğilimindelerdi. Burada dedikodu yapabilir, hava alıp güneşten uzak durabilirlerdi.

Sulla, Porta Collina savaşından sonra Samnit esirlerinin getirilmesini emretmişti. Samnit esirler iki katlı, kare planlı bir kabul salonu olan ve odaları savaş esirleri için hücre olarak kullanılmaya son derece uygun olan merkez binanın kemerlerinin ötesine hapsedilmişlerdi. Odaları süsleyen heykel ve resimlerin ihtişamı, onların Cumhuriyet yaşamındaki belirleyici rollerini yansıtıyordu çünkü Villa Publica, Roma toplumunun hiyerarşilerinin korunup

gözetildiği yerdi. Bir vatandaş, her beş yılda bir kendini oraya kaydettirmek zorundaydı. Ayrıca karısının adını, çocuklarının sayısını, köleleri ve hazır parasından karısının mücevherleri ve kıyafetlerine kadar mal ve mülklerini beyan etmek zorundaydı. Romalılar "kişisel zevk ve arzuların bile gözetime ve incelemeye tabi tutulmaları gerektiği"ne[4] inandıklarından, devletin her şeyi bilmeye hakkı vardı. Cumhuriyet'e en sağlam temellerini sağlayan şey bilgiydi; hakiki bilgi. Sınıflar, *centuria*lar ve kabileler, bir vatandaşın yurttaşları tarafından konumlandırılmasına olanak tanıyan her şey, nüfus sayımlarına yani *census*lara göre belirlenmişti. Ham bilgiler katipler tarafından derlendikten sonra her bir vatandaşı değerine göre yükseltme yahut alçaltma yetkisine sahip olan iki *magistratus* tarafından dikkatlice incelenecekti. *Magistratus*luk makamı *censor*luk, Cumhuriyet'teki en prestijli makamdı; *consul*luktan bile daha fazla bir siyasi kariyerin doruk noktası olarak kabul görüyordu. Bir *censor*un sorumlulukları o kadar hassastı ki yalnızca en üst düzey ve saygın vatandaşlara emanet edilebilirlerdi. Cumhuriyet'i bina eden her şeyin sürdürülmesi onların yargılarına bağlıydı. *Census* layıkıyla yapılmazsa toplumun tüm dokusunun parçalanacağından emin olmayan pek az Romalı vardı. Bu yüzden evrensel olarak "barışın efendisi ve koruyucusu" olarak kabul edilmesi şaşırtıcı değildi.

Sulla savaş esirlerini oldukları yere hapsederek en korkunç koşullarda bile ironi zevkini bir kez daha ortaya koyuyordu. İroni yakında daha da karanlık bir hal alacaktı. Capitolinus'un gölgesinde fakat Villa Publica'nın işitme mesafesinde Bellona tapınağı bulunuyordu. Sulla, onunla orada görüşmesi için Senato'ya buyruk göndermişti. Senatörler ona itaat etmek için acele ederken yukarı bakmış ve tepelerindeki Jüpiter tapınağının yanmış kalıntılarını görmüş olacaklardı. Zaferini hızlı kazanması gerektiğini ya da Capitolinus'un yok olacağını Sulla'ya haber veren tanrıça Bellona'ydı. Sulla, onun tapınağını Senato'ya hitap edeceği mekân olarak seçerek izleyicilerine hünerlilikle tanrıların gözdesi olarak önlerinde durduğunu ve ilahi takdirle Roma'nın kurtarıcısı olarak gönderildiğini hatırlattı.

4 Plutarkhos, *Yaşlı Cato*, 16.

Bunun pratikte ne manaya gelebileceği, yakında acımasızca ortaya çıkacaktı. Sulla, Mithradates'e karşı kazandığı zaferi anlatan konuşmasına başlarken senatörler, Samnit mahkumlardan gelen boğuk feryatları duymaya başlamışlardı. Görünürde çığlıklara karşı kayıtsız olan Sulla, nihayetinde duraksayıp senatörlere sözlerini kaçırmamalarını emredene kadar konuşmasını sürdürdü. Sulla, "Bazı suçlular, cezalarını çekiyorlar," diye küçümsemeyle durumu izah etti. "Endişeye lüzum yok, her şey benim emirlerim doğrultusunda yapılıyor" diye ekledi.[5]

Katliam tam anlamıyla bir felaketti. Mezbahanın sıkışıklığında cesetler üst üste yığılmışlardı. İnfazlar tamamlandıktan sonra cesetler Campus'tan sürüklenerek Tiber Nehri'ne atıldı ve "sonunda nehrin akıntıları masmavi açık denizde bir kan gölü oluşturana" kadar kıyılar ve köprüler pisliklerle doldu.[6] Villa Publica'nın üzerindeki lekeler o kadar kolay silinemeyecekti. *Census* sadece üç yıl önce burada yapılmıştı. Şimdi sayımların tamamlandığı odalar kan revan içindeydi. Sembolizm şok edici ve açıktı: Sulla, etkisini iyice hesaplamadan nadiren hareket ederdi. Villa Publica'yı kanla yıkayarak Cumhuriyet üzerinde gerçekleştirmeyi planladığı ameliyatı dramatik biçimde ifade etmişti. Eğer *census* gayrimeşru ise, o zaman onun onayladığı statü ve prestij hiyerarşileri de gayrimeşruydu. Devletin kadim temelleri istikrarsızdı ve çöküşün eşiğindeydi. Tanrı tarafından gönderilen Sulla, ne kadar kan dökülmesini gerektirirse gerektirsin onarımları gerçekleştirecekti.

Batıl inançları kaba kuvvetin gösterişiyle harmanlamakta bu Sulla'nın klasik bir hareketiydi. Senato'da buna karşı çıkmaya istekli, belki de yeterince aptal kimse yoktu. Sulla'nın en tatsız düşmanlarının bile onun zaferinin eşi benzeri görülmedik boyutunu kabullenmekten başka çareleri yoktu. Sulla için başarı, her zaman Fortuna'nın lütfunun en kesin kanıtı olmuştu. Bu yüzden Porta Collina'daki zaferde kendi rolünü küçümsemeyi ve Crassus'un payını abartmayı seçti; mütevazı olduğu için değil, tam tersine kendisini

5 Plutarkhos, *Sulla*, 30.

6 Lucanus, 2.220.

Fortuna'nın gözdesi -bir talih adamı- olarak göstermek istediği için. Antik yazarların bunu inanca mı yoksa alaycılığa mı bağlayacakları belli değildi, gerçi Sulla'nın durumunda her ikisi de daima harikulade uyumlu görünüyordu. Fakat kesin olan şuydu ki Roma'ya ilk yürüyen ve İtalya'yı "savaş, ateş ve katliam"[7] ile harap eden adam zaferinin tanrı vergisi olarak göstererek Cumhuriyet'in sıkıntılarının tüm suçundan kurtulmayı amaçlıyordu. Bu yüzden Sulla'nın Marius'un küllerini mezarından çıkarması ve onları Anio Nehri'ne saçması, hesaplanmış bir propaganda ve aynı zamanda ufak çaplı bir intikam hareketiydi. Cumhuriyet'i tehlikeli bir duruma getiren nefretin ta kendisi, yani büyük rakibiyle olan ölüm kalım mücadelesi, Cumhuriyet'in savunulması adına bir savaş olarak yeniden şekillendirilmişti. Bu şekilde Sulla, kendisi için mücadelesini verdiği üstünlük konumunu tek başına meşrulaştırabilirdi. Marius bile son aylarının dehşetengiz deliliği içinde, yedinci *consul*luğunun parampara meşruiyetinde kendini gizlemeye çalışmıştı. Gelgelelim Sulla benzer bir sahtekarlık girişiminde bulunmayacak kadar kurnazdı. Geleneksel bir *magistratus*luğun parçalarını toplamanın bir anlamı olmadığını biliyordu. Eğer gücünün çıplaklığını gizlemek istiyorsa, o zaman uygun bir kılık için başka bir yere bakması gerekecekti.

Fakat bunu yapmadan önce kesinlikle zaferinden emin olmak zorundaydı. Roma'dan ayrılarak Mariusçu davanın son kalesi olan komşu Praeneste yerleşimine yöneldi. Yolda şehrin teslim olduğu ve Marius'un oğlunun öldüğü haberini aldı. Roma'nın artık *consul*ları yoktu. Devletin iki başını yok edenin Sulla olduğu gerçeği, sadece konumunun anayasal anormalliğini vurgulamaya yarıyordu. Sulla, kendine olan inancı ile o kadar sevinçliydi ki, buna aldırmadı. Düşmanın soyunun kurutulmasını kendisine "Talihli Kişi" anlamına gelen *Felix* unvanını vererek kutladı. Bu unvan her daim değerli ve özel bir lakap olmuştu ama şimdi Sulla, bunu herkese duyurmaya kararlıydı. Böyle yaparak seçmen sürüsünün onun hükmünü onamak üzere Ovile'de olmayacağının sinyalini vermişti. Şans, Sulla'yı iktidara getirmişti ve şans -Sulla'nın meşhur şansı- Cumhuriyet'i

7 Appianus, 2.95.

kurtaracaktı. En sevdiği iş yapılana ve anayasa restore edilene kadar Fortuna, Roma'nın hanımefendisi olarak hüküm sürecekti.

Fortuna'nın saltanatının vahşi olduğu kanıtlanacaktı. Büyük olanların alaşağı edilmesi, önemsiz olanların ise yüceltilmesi; bunlar Fortuna'nın en keyif aldığı dramalardı. Elbette Cumhuriyet de kendi tarzında bunları gerçekleştiriyordu. Yine de ince ve hassas bir şekilde düzenlenmiş olan anayasa, her türlü şiddetli değişimi dizginleyecek şekilde gelişmişti. Romalılar için Yunan şehirlerini periyodik olarak saran toplu infazlar ve muhaliflerin mal varlıklarının ellerinden alınması söz konusu değildi. Atina'yı ele geçiren Sulla, tam da bu tür yöntemlere dayalı bir rejimi devirmişti. Şimdi ise Roma'yı ele geçirdikten sonra onu taklit etmeye hazırlanıyordu. "Yunanistan'ın okulu" Atina, diğer pek çok konuda olduğu gibi siyasi terör uygulamasında da hala ilham verebilirdi.

Ölüm timleri, Samnitler Villa Publica'da doğranırlarken bile Roma'nın dört bir yanına yayılmışlardı. Sulla onları dizginlemek için hiçbir teşebbüste bulunmadı. Kan dökülmesine alışkın olan destekçileri bile ortaya çıkan katliam karşısında dehşete düşmüşlerdi. İçlerinden biri, katillerin ne zaman kontrol altına alınacaklarını sormaya cesaret etti. Veya en azından aceleyle ekledi, "cezalandırılmasını istediklerinizin bir listesine sahip olmamıza izin verin."[8] Sulla alaycı bir tavırla Forum'da bir liste yayınladı. Listede Marius rejiminin tüm liderleri yer alıyordu. Hepsi ölüme mahkûm edilmişti. Mallarına el konuldu ve oğulları ile torunlarının göreve gelmeleri yasaklandı. Onları korumaya yardım eden herkes de aynı şekilde ölüme mahkûm edildi. Roma'nın siyasi elitinin tamamı yok edilmek üzere ortaya atıldılar.

Bunu daha fazla liste takip etti. Yüzlerce, belki binlerce isim ortaya çıktı. *Census*un grotesk bir parodisi olarak Marius sempatizanı olmayan ama zenginlikleri ve statüleri onları cazip hedefler haline getiren adamların isimleri gizlice listelere eklenmeye başlandı. Listeleri incelemek için Forum'da toplanan ceset hırsızları, kendi isimleri kolaylıkla bulabilirlerdi. Villalar, zevk bahçeleri, yüzme

8 Plutarkhos, *Sulla*, 31.

havuzları, artık hepsi potansiyel ölüm emirleriydi. Ödül avcıları her yerde avlarının izini sürüyorlardı. Kurbanların kesilmiş başları Roma'ya getirilecek ve Sulla, onları inceledikten ve vaat edilen ücreti ödedikten sonra, özellikle değerli örnekleri evlerinde zafer nişanesi olarak saklanabilecekti.

Böylesine ürkütücü bir hesap verme sisteminin kötüye kullanılması kolaydı. Kimse bunu Crassus'tan daha kârlı bir şekilde istismar etmedi; Crassus'un burnu, kendisi de müsaderelerden mustarip olan bir adamın kazanç kokusuna sahipti. Sulla'yı Porta Collina'da kurtaran komutan olarak ağırlığını koymak için ayrıcalıklı bir konumdaydı. Hediyeler usulüne uygun olarak gasp edildi, mülkler ucuza kapatıldı. Ne var ki Crassus masum bir milyonerin adını bir yasak listesine biraz pervasızca ekleyince Sulla'nın sabrı taştı. Ortaya çıkan skandalda iki adam arasındaki ilişkiler onarılamaz bir biçimde bozuldu ve Sulla eski subayından korumasını geri çekti. Crassus zaten o denli zengindi ki bunları umursamasına gerek yoktu.

Her zaman usta bir stratejist olan Sulla'ya gelince, o kavgaları yalnız bir politika meselesi olarak seçiyordu. Kendi müttefikini bu kadar açık bir şekilde aşağılayarak, Cumhuriyet'in bencil olmayan temizleyicisi olarak kendini gösterebilir, kişisel çıkar gözetmeden kanla yıkadığını ileri sürebilirdi. Öte yandan Crassus'un para hırsından duyduğu şaşkınlığın tüm gösterişine rağmen buna ikna olan pek az kimse vardı. Sulla'nın politikası her daim düşmanlarını azaltmak ve dostluklarını kuvvetlendirmekti. Crassus kimsenin asalağı olamayacak kadar güçlü ve hırslıydı ama Sulla'nın tehdit olarak görmediği kişiler gerektiği gibi ödüllendirilirdi. Sulla çoğu zaman bizzat, komik derecede düşük fiyatlarla mülk satardı. Bu, destekçilerini zenginleştirip rakiplerini mahvetmek için kasıtlı olarak izlediği bir politikaydı. "Sulla tüm yandaşlarını zenginliğe boğana kadar katliam sona ermedi."[9]

Cömert olmasına karşın yasaklamalardan en çok kazanç sağlayan Sulla'nın kendisiydi. Bir zamanlar bakımsız ucuz pansiyonlarda konaklamak zorunda kalan bir sefil, artık tarihteki herhangi bir

9 Sallustius, *Catilina*, 51.34.

Romalıdan daha zengindi. Yasaklar sırasında ölüme mahkûm edilmiş bir senatör, eski kölelerinden birinin evinde saklanırken bulundu. Azatlı köle mahkûm edilmek üzere Sulla'nın huzuruna getirildi. İki adam birbirini hemen tanıdı. Her ikisi de uzun zaman önce aynı apartman bloğundaki pansiyonları paylaşmıştı ve azatlı köle, idama götürülürken bile Sulla'ya bir zamanlar aralarında çok az fark olduğunu haykırıyordu. Bunu bir alay, bir meydan okuma çığlığı olarak söylemişti ama Sulla'nın böyle yorumlaması pek olası değildi. Hiçbir şey onun gerçekten de "Felix" olduğunu daha iyi gösteremezdi.

Dictator Sulla

Sulla hem inşa etmeyi hem de yok etmeyi amaçlamıştı. Roma sokakları kıpkırmızı olsa da Cumhuriyet'i sağlığına kavuşturmaktan bahsedebiliyordu. Her zaman olduğu gibi, fırsatçılık buz gibi bir inancın tersiydi. İçinden vahşice geçtiği savaşlar ve devrimler döngüsü, onun derinden gelen muhafazakârlığını azaltacak hiçbir şey yapmamıştı. Sulla, gerçek bir *patricius*un yeniliğe duyduğu küçümseyişe sahipti. Yurttaşlarına radikal yeni bir otokrasi modeli dayatmak istemekten çok, Roma'nın karşı karşıya olduğu krize çözüm bulmak için geçmişe baktı.

En acil olarak kendi pozisyonunu düzenleme ihtiyacıyla karşı karşıyaydı. Düşmanları yasal haklarından mahrum bırakılmış olsalar da Sulla, hala kendini seçmenlerin yargısına teslim etmeyi reddediyordu. Neyse ki elinin altında bunun bir örneği vardı. Cumhuriyet'in antik tarihi, hakikaten de seçilmeksizin mutlak güç kullanan vatandaşların örneklerini sunuyordu. Belli kriz anlarında *consul*ların yetkileri bazen askıya alınmış ve devletin kontrolünü ele geçirmesi için tek bir *magistratus* tayin edilmişti. Böyle bir memuriyet Sulla'nın ihtiyaçlarını mükemmel biçimde karşılardı. Bunun anayasal bir fosil olduğu gerçeği, onu azıcık bile endişelendirmiyordu. Sert ve tehditkâr imalarla Senato'yu eski memurluğu kullanır hale getirmeye ve kendisini de oraya atamaya ikna etti. Sonuç sadece onun üstünlüğünü yasallaştırmak değil, aynı zamanda ona

bir gelenek foyası vermek oldu. Nihayetinde Romalılar *dictator*luk kadar otantik ve Cumhuriyetçi bir *magistratus*luk tarafından tehdit edildiklerini nasıl düşünebilirlerdi?

Aslında yine de ona her zaman şüpheyle yaklaşılmıştı. İki eşit rütbeye sahip vatandaş arasında bölünmüş olan *consul*luktan farklı olarak, diktatörlüğün birleştirilmiş yetkileri Cumhuriyetçi ideallere doğrudan karşıt bir durumdu. Memuriyetin askıya alınmasının sebebi de buydu. Hannibal'e karşı yapılan savaşın en karanlık günlerinde bile vatandaşlar bu makama yalnız çok kısa, sabit süreler için atanmışlardı. Karıştırılmamış bir şarap gibi, *dictator*luğun da sarhoş edici ve tehlikeli bir tadı vardı. Ne var ki alkolden ve güçten eşit derecede hoşlanan Sulla, her ikisine olan düşkünlüğüyle gurur duyuyordu. Görev süresi için bir sınır kabul etmeyi reddetmişti. Bunun yerine anayasa "revize"[10] edilinceye kadar *dictator* kalacaktı. Bunun ne anlama gelebileceğine kendisi karar verecekti.

Bir *consul*un on iki *lictor*u vardı. Sulla'nın ise yirmi dört. Her biri omuzlarında yalnızca *fasces*i değil, aynı zamanda çubuklarla birlikte bir diktatörün yaşam ve ölüm gücünü simgeleyen bir balta da taşırdı. Başka hiçbir şey Sulla ile *magistratus*lar arasında var olan statü orantısızlığını daha iyi gösteremezdi. *Dictator* olarak atanır atanmaz *consul* seçimlerinin yapılmasını emretti. Adayların ikisi de kendisi tarafından seçildi. Kendi komutanlarından biri olan ve Praeneste'yi ele geçiren savaş kahramanı etkileyici biçimde diklenmeye yeltendiğinde Sulla onu geri çekilmesi konusunda uyardı ve reddedince de Forum'da herkesin içinde öldürttü. Sulla'nın, savaş kahramanlarının ne kadar tehlikeli olabileceklerini herkesten çok kavramasının bir nedeni vardı.

Bu, reformlarının tüm programını gölgeleyen bir ironiydi. Sulla'nın *dictator* olarak görevi gelecekte kimsenin onun yapmış olduğu şeyi bir daha yapmayacağından ve Roma'da bir ordu kurmayacağından emin olmaktı. Sulla'nın bunu bir paradoks olarak kabul edip etmediği meçhuldür. Eğer propagandasının ısrarla vurguladığı gibi, iç savaşı kışkırtma konusunda suçsuzsa, o zaman hata

10 Appianus, 1.99.

başka bir yerde olmalıydı. Ve eğer propagandasının da ısrar ettiği gibi hırs Marius ve Sulpicius'u Cumhuriyet'i tehlikeye atmaya teşvik etmişse, o zaman Cumhuriyet'in kendi kurumlarının yozlaşması onların gelişmesine izin vermişti. Sulla, en iyi olma isteğinin bir suç olduğunu düşünemeyecek kadar Romalıydı. Vatandaşlarının şan ve şöhret peşinde koşmalarını bastırmak gibi bir niyeti kesinlikle yoktu. Bundan ziyade bir kez daha devleti paramparça etmek yerine, Roma'nın daha büyük ihtişamına hizmet edebilmesi için onu yönlendirmeyi amaçladı.

Anayasanın karmaşıklıkları, kararsızlıkları ve paradoksları yeni *dictator*u çileden çıkarmıştı. Sulla, bunları boşluk olarak yorumlamış ve kapatmak için çok uğraşmıştı. Gelecekteki bir Marius'un yararlanabileceği hiçbir açıklık kalmamalıydı. Bunun yerine hırs sıkı bir şekilde düzenlenecekti. Her *magistratus*luğun bir yaş sınırı olacaktı. Kendi yirmili yaşlarını fahişelerin peşinde koşarak geçirmiş olan Sulla, aşırı başarılı gençlere karşı ayrımcılık yapma fırsatını çok sevmiş olmalıydı.

Onun yasasına göre otuz yaşın altındaki hiç kimsenin en düşük *magistratus*luğa bile seçilmesine izin verilmeyecekti. Bu makam olan *quaestor*luk, başarılı bir adaya bir yıllığına daha kıdemli *magistratus*lardan birine asistan olarak hizmet etme ve daha yaşlı bir adamdan bir şeyler öğrenme hakkı veriyordu. Hatta bazı *quaestor*lara Cumhuriyet'in maliyesini yönetmek gibi bağımsız sorumluluklar da verilebilir, böylece güçle ilgili disiplinlere ve görevlere alışırlardı. Bu önemli bir eğitimdi çünkü *quaestor* olarak görev yapan vatandaşlar, otuz dokuz yaşına ulaştıklarında daha da saygın bir onur olan *praetor*luğu hedefleme hakkına sahip olurlardı. Eğer bu makama seçilirlerse, bir yıl boyunca rütbeleri yalnızca *consul*lardan düşük olacaktı. Bir *praetor*un müthiş sorumlulukları ve ayrıcalıkları vardı: Cumhuriyet'in yasalarını yönetmek gibi ağır bir görevle yükümlü oldukları gibi Senato'yu toplantıya çağırma ve tartışmalara başkanlık etme hakkına da sahiplerdi. Bununla birlikte Sulla'nın yeni şemasına göre *praetor*luğun esas cazibesi, artık *consul*luğa giden merdivende zaruri bir adım olarak hizmet ediyor olmasıydı. *Consul*luk

en tepede, en ışıltılı ödül olarak kalmıştı. Her zaman olduğu gibi bunu ancak birkaçı kazanabilirdi fakat Sulla'nın reformlarının hedefi, gelecekte galiplerin rütbelerine layık olduklarını ispatlamalarını sağlamaktı. Artık genç Marius'un kariyerine benzer skandallar olmayacaktı. *Quaestorluk*tan *praetor*luğa, *praetor*luktan *consul*luğa; güce giden tek bir yol vardı ve kestirme yoktu.

Bu yasamanın bilinçli etkisi orta yaşı değerli kılmaktı. Bunda temel Roma içgüdüleriyle uyumluydu. Devlet adamlarının orta yaşlı olmaları bekleniyordu. Yunan hükümdarlar kendilerini doğallıktan uzak biçimde genç olarak betimlemiş olabilirlerdi ama Cumhuriyet'in betimi, kırışıklıklara, seyrelmiş saçlara ve sarkan gıdılara yönelik olumlu bir meyil olduğunu göstermektedir. Roma'nın geleneksel yönetim organı olan Senato'nun adını "yaşlı adam" anlamına gelen "*senex*" sözcüğünden alması ve senatörlerin kendilerini "babalar" unvanıyla şereflendirmekten hoşlanmaları bir tesadüf değildi. Tecrübe ve bilgelik açısından zengin bir meclisin, gençler ya da yoksullar gibi sorumsuz unsurlar üzerinde bir fren görevi görmesi düşüncesi, her muhafazakârın gönlünde yatan bir idealdi. Cumhuriyet mitolojisinde Roma'yı yücelten, Hannibal'ı yenen, kralları yıkan, dünyayı fetheden Senato'ydu. Sulla her fırsatta Senato'yu ayaklar altına almış olmasına rağmen Senato'nun otoritesini yeniden tesis etmeyi kariyerinin en önemli hedefi haline getirdi.

Onarım çalışması hemen gerekliydi. İç savaş ve yasaklar yüce meclisi zor durumda bırakmıştı. Senatonun üye sayısının üç yüzden yüz kişiye düşmesinde büyük rol oynayan Sulla, yeni gelenleri öyle bir gayretle destekledi ki, işini bitirdiğinde Senato tarihindeki en büyük sayıya ulaşmıştı. İş adamları, İtalyanlar, yağma zengini subaylar gibi toplumun her kesiminden atlılar aceleyle Senato binasına doldurduldu. Eşzamanlı olarak Senato içindeki kendini geliştirme imkanları da genişletilmişti. Sulla'nın reformları uyarınca herhangi bir yılda yapılan *praetor*luk sayısı altıdan sekize ve *quaestor*luk sayısı da sekizden yirmiye çıkarıldı ki bu reform iktidarın üst kademelerinin düzenli olarak taze kanla doldurulmasını sağlamak için bilinçli olarak girişilen bir işti. Yerleşik soyluların bu tür önlemler karşısında

dehşete düşmesi şaşırtıcı değildir. Ne var ki Roma züppeliği yeni gelenleri yerlerinde tutma konusunda yetenekliydi. Cumhuriyet'teki diğer herkes gibi senatörler de hiyerarşinin katı kurallarına bağlıydı. Rütbeler konuşma sırasını dahi belirlerdi ve genç senatörlerin nadiren konuşma şansları olurdu. Bir zamanlar Senato'nun açık sözlü eleştirmenleri olan kişiler bile Senato'ya terfi ettikten kısa bir süre sonra kendilerini susturulmuş olarak buldular. Düşmanlarına karşı cömertliğiyle tanınmayan Sulla, bazı muhalifleri kendi tarafına çekmenin en akıllıca yol olduğuna karar vermiş gibi görünmektedir.

Elbette bazıları hâlâ sınırın ötesindeydi. Sulla ayaktakımının isteklerini küçümsüyordu. Onları temsil edenlere de açık bir nefretle bakıyordu. Sulla, Senato'nun iktidarını tesis ederken bile tüm kan davalarını karakterize eden bir kincilikle *tribunus*luğun yetkilerini budadı. Sulpicius'un bir *tribunus* olduğunu asla unutmamıştı. *Tribunus*ların yetkilerinin her tırpanlanışı, kişisel intikamının hassas bir eylemiydi. Sulpicius'un yapmış olduğu üzere Sulla, *tribunus*ların bir *consul*a saldıran yasa tasarılarını bir daha asla teklif edememelerini sağlamak için yasa teklif etmelerini tümden yasakladı. Gelecekte *tribunus*luğun hırslı baş belalarını cezbetmesinin önüne geçmek için kariyerini ilerletme potansiyelini ortadan kaldırdı. Sulla dikkatle detaylandırılmış bir kötülükle bu memuriyeti elde etmiş olan herkesi daha fazla *magistratus*luk kazanmaktan men etti. *Quaestor*lar ve *praetor*lar *consul*luğun hayalini kurabilirlerdi ama *tribunus*lar artık bu hayali kuramazlardı. Memurlukları, hiçbir yere çıkmayan bir merdivenin basamağı olacaktı. İntikam, Sulla için her zamanki gibi tatlıydı

Anayasanın eski sütunlarından biri şimdi enkaz halindeydi. Sulla'nın Senato'daki muhafazakâr destekçileri bile şok olmuşlardı.[11] Daha önce hiç kimse böyle bir tahribata girişmemişti. *Dictator*, reformlarını bir restorasyon yani fazlalıkların ortadan temizlenmesi olarak sunmuştu. Oysa dağınıklık, Cumhuriyet'in özüydü. Sulla'nın elden geçirmeyi düşündüğü her yere yayılmıştı. Bu Roma'nın manzarasında da görülebilirdi. Provokasyona karşı değişmez tepkisi tek ve hızlı bir öldürücü darbe indirmek olan Sulla, kent dokusuna

11 Cicero, *De Legibus*, 3.23.

karşı da Mariusçulara ya da *tribunus*lara karşı olduğu kadar sabırsız olduğunu kısa sürede kanıtladı. Kentin sıkışıklığından bıkmış bir halde, Roma tarihinde bunu yapan ilk kişi olarak *pomerium*'u geri itti. Aynı soğukkanlılıkla, sıkışık ama saygıdeğer Senato Binası'nı yıktırdı ve kendi şişirilmiş yeni Senato'sunun oranlarına uyacak şekilde yeniden inşa etti. Senatörler pek de minnettar sayılmazlardı. Onlarca sene sonra Cumhuriyet'in tarihi kahramanları tarafından kutsanmış olan orijinal yapının yasını tutmaya devam ediyorlardı ve "genişletilmesinin onu küçültmesi"nden[12] yakınıyorlardı. Sulla tüm bu sızlanmaları küçümseyici bir omuz silkme ile geçiştirebiliyordu. Geleneğin yaptırımları onu sadece Capitolinus'ta kısıtlamıştı. Iuppiter tapınağı yakılmış olabilirdi ama ana hatları hala duruyordu. Küllerin arasından yeni bir tapınak yükselirken, Sulla'nın Atina'dan uygun bir şekilde yağmaladığı devasa sütunlar, orijinal, kutsal yapının sınırları içinde parıldıyordu. Anıtsallık, arkaik temeller üzerinde garip bir şekilde oturuyordu. Sulla'nın *dictator*luğu, kendine bundan daha uygun bir abide dikemezdi.

Ancak Sulla, Iuppiter'in büyük tapınağının tamamlanmasından çok önce görevden çekildi. Sulla MÖ 81'in sonlarında bir sabah, *lictor*ları olmadan aniden Forum'da beliriverdi. Tarihte hiçbir Romalının yapmadığı kadar çok sayıda yurttaşın ölümünden sorumlu olan bu adam, yüce gücün yaptırımlarını bir kenara bırakmıştı; "ne kendi halkından ne de sürgünlerden korkuyordu... İşte cesaretinin ve iyi talihinin büyüklüğü böyleydi."[13] Cesareti bir kez daha haklı çıkmıştı. Sulla bir korku figürü olarak kaldı. Sadece tek bir olayda biri onu yüzüne karşı eleştirmeye cesaret edebildi, o da Forum'da ona laf atan genç bir adamdı; sonra da bir şey elde edemeyince eve kadar onunla alay etti. Bunun dışında Sulla'nın adının yarattığı dehşet geçerliydi.

*Dictator*luktan istifa ettikten bir yıl sonra Sulla, *consul* olarak görev yaptı; ondan sonraki yıl ise görevden tamamen çekildi. Resmi yükümlülüklerinden kurtularak vahşi gençlik yaşamına geri döndü.

12 Cicero, *De Finibus Bonorum et Malorum*, 5.2.

13 Appianus, 1.103-4.

Bu becerisini hiç kaybetmediği bir yaşam tarzıydı. *Dictator* olarak Roma tarihinin en büyük partilerini düzenlemişti. Bunlara şehirdeki herkes davetliydi. Şişte kızartılan etler sokaklarda cızırdıyor, halka açık çeşmelerden yıllanmış şaraplar akıyordu. Vatandaşlar tıka basa yemişler ve herkes daha fazla yiyip içemeyecek hale geldiğinde etler delice bir israfla Tiber nehrine atılmıştı. Yalnızca bir vatandaş olan Sulla'nın partileri kaçınılmaz olarak daha mahremdi. Bütün gününü eski bohem takımıyla içki içerek geçirirdi. Baş döndürücü bir şekilde yükselmiş olsa da Sulla dostluklarında olduğu kadar düşmanlıklarında da sadıktı. Aktörler, dansçılar, belden aşağı vuranlar, hepsi yasaklıların mülklerinden kırıntılar atmışlardı. Yeteneği olmayanlara bir daha sahneye çıkmamaları için para verilmişti. Yetenekliler ne kadar yaşlanmış olurlarsa olsunlar el üstünde tutuluyorlardı. Sulla, acımasız bir alaycı olsa da yine de solgun bir travestinin gururunu okşar ve onu şımartırdı. "Kadın taklitçisi Metrobius daha iyi günler görmüştü ama Sulla ona hala ilk günkü gibi âşık olduğu konusunda ısrar etmekten asla vazgeçmedi."[14]

Şüphesiz aşırı gelişkin kaslarıyla Marius'un erkekliğini kanıtlamak gibi bir ihtiyacı yoktu: Campus Martius'ta Sulla için hiç antrenman yoktu. Campania'daki villasına çekildiğinde emekliliğin tadını çıkartıyordu. Cumhuriyet'i onarmıştı ve çalışmalarının meyvesi barıştı. Kriz son bulmuştu. Kim Sulla'yı Yunan tuniğinin içinde, Napoli'nin arka sokaklarında diğer turistlerle dolaşırken görüp de güzel zamanların döndüğünden kuşku duyabilirdi?

Gerçi Roma'da olduğu gibi İtalya'da da iyi zamanlar vahşet ve katliam üzerine kurulmuştu. Sulla'nın malikanesinin az ötesinde, planlı bir imha politikasıyla tırmıklanmış olan Samnium tepeleri yükseliyordu. Çevresinde Campania ovası boyunca dağılmış, Sulla'ya karşı direnişlerinden yara almış şehirler duruyordu. Napoli bile onun lejyonlarının saldırısına uğramıştı. Nola da sonunda düşmüştü. Yaklaşık on yıl boyunca kuşatma altında kalan isyancı kalesi, MÖ 80 yılına kadar direndi; teslim olmaktansa kendilerini yakarak yok olmaya ikna eden aynı zulüm manzarasından güç almıştı.

14 Plutarkhos, *Sulla*, 36.

Sulla, Nola'yı cezalandırmak ve kalıcı bir işgal gücü sağlamak için, şehirde emekli askerlerinden müteşekkil bir koloni kurmuştu; bu koloni Campania ve Samnium'un her yerinde dayatılan benzer yerleşimlerden biriydi. Düşmanlarının en inatçı kalesinde bile muzaffer olan Sulla, Nola'ya yeni ve aşağılayıcı bir isim vermekle övünmüştü: Colonia Felix. Yalnızca başka bir temellük eylemi ona daha fazla zevk vermiş olabilirdi. Kendi konutunun hemen aşağısında Marius'un ünlü villasına bulunuyordu; burası kayalıklara inşa edilmiş bir askeri kamp gibi, eski askerin ihtişamının ve erkeklik gururunun bir mabediydi. Sulla burayı kızı Cornelia'ya ucuza satmıştı. Açık yaralara tuz basmaya her daim inanmıştı.

Bu zalimlik asla unutulmayacak ya da affedilmeyecekti. Sulla, Romalılara bir otokratın tebaası olmanın ne anlama gelebileceğini ilk kez göstermiş ve bunun korkutucu ve öğretici olduğunu kanıtlamıştı. Bu o güne dek yapılmamış bir keşifti. Yasaklamalardan sonra hiç kimse, Roma'nın rekabete ve ihtişama olan açlığının yalnız düşmanları açısından değil kendi vatandaşları açısından da ne tür aşırı sonuçları olabileceğinden şüphe edemezdi. Bir zamanlar düşünülemez olan şey şimdi her Romalının zihninin derinliklerinde gizleniyordu: "Sulla bunu yapabildi. Ben niçin yapamıyorum?"[15]

Sulla'nın yerine gelen nesil bu soruya kendi cevabını vermek zorunda kalacaktı. Bunu yaparak Sulla'nın kendisinin nasıl değerlendirilmesi gerektiğini belirleyeceklerdi: "Anayasayı kurtaran mı yoksa yok eden mi olmuştu?" Korkunç bir şekilde kendini kanıtlamış olsa da, *dictator* aynı zamanda Cumhuriyet'i yeniden kurmak için çok çalışmış, ardında hiçbir halef bırakmamak için çaba göstermişti. Sürekli otokrasiye alışkın olan gelecek nesillerin tarihçileri, herhangi bir kimsenin gönüllülükle en yüksek güçten feragat etmesi gerektiği fikrini fantastik buluyorlardı. Yine de Sulla bunu yapmıştı. Kendi çağdaşlarının onu bu kadar şaşırtıcı ve tutarsız bir figür olarak görmelerine şaşmamalı. Muhtemelen karaciğer yetmezliğinden öldüğünde, kimse cesedinin ne yapılacağı konusunda bir fikir birliğine varamamıştı. Bir *consul* ona devlet töreniyle bir

15 Cicero, *Epistulae ad Atticum*, 9.10.

cenaze düzenlemek isterken diğeri cenaze töreninden tümden mahrum edilmesini istedi. Tahmin edileceği üzere tartışmayı çözen şey şiddet tehdidi oldu. Ölen komutanlarını Campania'dan getirmeleri için büyük bir emekli asker ordusu toplandı ve Roma halkı, kendini "Sulla'nın ordusundan ve cesedinden, sanki hala hayattaymış gibi korkar halde"[16] buldular. Ceset, Campus Martius'ta büyük bir cenaze ateşine atıldıktan hemen sonra ovadan esen şiddetli bir rüzgâr, alevleri körükledi. Ve ceset yağmurun yağmaya başlamasına kalmadan yanıp kül oldu.

Sulla, sonuna kadar talihli kaldı.

16 Appianus, 1.106.

5

ŞÖHRET BİR PAYANDADIR

Bir Patriciusun İlerleyişi

Genç bir Romalı asilzadenin hayatı fırsatlarla ve risklerle doluydu. İç savaş her ikisinin de yoğunluklarını artırmıştı. Sulla döneminde genç bir adam doğrudan yetişkin hayatının en derinlerine dalabilirdi. Bazıları olağanüstü kazançlar elde ettiler. En göz alıcı olanı ise Sulla'nın genç dehalara karşı yasalarıyla sarsılmadan, poz vermeye ve kendini beğenmeye devam eden Pompeius'un örneğiydi. *Dictator* otuz yaşın altındakilerin siyasi görevlere gelmesini yasaklamak için harekete geçtiğinde bile genç subayı Afrika'da Marius'a bağlı bir orduyu bozguna uğratıyor ve askerleri tarafından "Büyük" olarak selamlanıyordu. Ancak Pompeius istisnaiydi ve bu gerçekle övünüyordu. Fakat onun neslindeki diğerleri daha az şanslılardı. Sulla'nın gizli polisi ne gençliği ne de soyu saygıyla karşılıyordu. Örneğin Marius, Iulia hanesinden biriyle evlendiği için o kadim, soylu ailenin varisi kendini bir anda kaçak olarak bulmuştu. Henüz on dokuzunda aile bağlarının kendisine sorunsuz bir ilerleyiş sağlaması gereken genç bir adam, dağdaki samanlıklarda saklanmak ve ödül avcılarına çılgın rüşvetler teklif etmek zorunda kalmıştı. Bu onun asla unutamayacağı bir tecrübeydi. Gelecek yıllarda, Fortuna'nın kaprislerini yönetmeye alışılmadık biçimde kararlı olduğunu ispatlayacaktı. Pompeius kadar olmasa da genç Iulius Caesar da Sulla'nın egemenlik yıllarından, yaşından önce sertleşmiş olarak çıkmıştı.

Bu konuda her iki adam da yalnız yetiştirilme tarzlarına sadık olduklarını ortaya koyuyorlardı. Sağlamlık, bir Roma idealiydi. Zaferi yakalamak ve felakete katlanmak için gerekli olan çelik irade bir vatandaşın belirleyici işaretiydi. Bu, ona doğduğu andan itibaren aşılanırdı. Romalı ebeveynlerin bebeklerine karşı ilk tepkisi şefkatten çok, bir şeyin bu kadar yumuşak ve çaresiz olabilmesi karşısındaki şok olmuştur. "Bir bebek vahşi dalgalarla karaya savrulan bir denizci gibi yerde çıplak yatar, tek kelime konuşamaz, hayatta kalmak için başka insanlara tamamen bağımlıdır."[1] Romalılara göre böyle bir durum skandalla sonuçlanırdı. Çocuklar kesinlikle idealize edilemeyecek kadar zayıflardı ve bir çocuğa verilebilecek en büyük övgü, onu bir yetişkinle kıyaslamaktı. En azından modern bakış açısıyla sonuç, antik biyografilerdeki garip ve sinir bozucu bir boşluktur. Cumhuriyet'in büyük figürleri hiçbir zaman bizden ilk yıllarının anlatıldığı zamanlardan daha uzak veya daha soğuk görünmezler. Bize onların fiziksel dayanıklılık veya öğrenme konusunda harikalar olarak portreleri sunuluyor -katı, ukala, mantık dışı. Onları mini yetişkinlerden ziyade çocuk olarak tasvir eden anekdotlar çok azdır. Figür ne kadar büyükse, çocukluğunun portresi de muhtemelen o kadar az yeterli görünecektir. Caesar gibi bir adamın ilk yılları, tam anlamıyla bir boşluktan ibarettir. Bunları yeniden yaratmaya yönelik herhangi bir girişim, antik tarihte genellikle olduğundan daha fazla varsayım ve genellemeye dayanmak zorundadır. Öte yandan bu girişim hala değerlidir. Romalılar da "doğanın, tasarılarını bir insanın ilk yıllarında en açık şekilde sergilediği"nin[2] herhangi bir psikiyatrist kadar farkındalardı. Çocukluk, geleceğin vatandaşının yetiştirildiği dönemdi.

O halde bir gün Cumhuriyet'i yıkacak olan bebek hakkında kesin olarak neler söyleyebiliriz? Gaius Iulius Caesar MÖ 13 Temmuz 100'de, Pompeius'tan altı ve Crassus'tan ise on beş yıl sonra doğdu. Ritüel onu ilk anlarından itibaren kuşatmış olmalıydı. Bir Romalı doğuştan vatandaş olamazdı. Yeni doğmuş bir çocuğu reddetmek ve istenmeyen oğulları, bilhassa da kızları sokağa atmak her babanın

1 Lucretius, 5.222-5.

2 Cicero, *De Finibus Bonorum et Malorum*, 5.55.

muktedir olduğu bir şeydi. Bebek Caesar emzirilmeden önce babasının onu havaya kaldırarak çocuğun kendi çocuğu olarak kabul edildiğini ve dolayısıyla bir Romalı olduğunu işaret etmesi gerekirdi. Dokuz gün sonra ona isim verilirdi. Kötü ruhlar bir süpürgeyle evden süpürülürlerdi. Uçan kuşların hareketlerinden, çocuğun geleceği okunurdu. Bebek Gaius'un boynuna reşit hale gelip tam bir vatandaş olana kadar orada kalması için altın bir şans tılsımı olan *bulla* asılacaktı.

Bu an için hazırlanırken gecikmeye izin verilemezdi. Romalılarda "bebek" için özel bir kelime yoktu, bu da bir çocuğun sertleştirilmek için asla çok küçük olmadığı varsayımını yansıtıyordu. Yenidoğanlar yetişkin formuna girmeleri için sıkıca kundaklanır, yüzleri özellikle yoğrulup şekillendirilir ve oğlan çocuklarının sünnet derileri ise gerdirilmek için geriye doğru çekilirdi. Eski moda Cumhuriyet ahlakı ve yeni moda Yunan tıbbı birleşerek vahşi bir diyet ve soğuk banyo rejimi ön görüyordu. Bu zorlu yetiştirmenin sonucu halihazırda yıkıcı boyutta olan bebek ölüm oranlarına daha da arttırmak oldu. Her üç çocuktan sadece ikisinin ilk yıllarını atlatabildiği ve %50'sinden azının ergenliğe ulaşabildiği tahmin edilmektedir. Çocuk ölümleri aile hayatının değişmez unsuruydu. Ebeveynler bu tür kayıpları soğukkanlılıkla karşılamaya teşvik edilirdi. Ebeveynler bu tür kayıpları zalimane bir sakinlikle karşılamaya teşvik edilmişlerdi. Çocuk ne kadar küçükse o kadar az duygu gösterilirdi, bu yüzden "bir bebek beşikte ölürse, ölümünün yasının bile tutulmaması gerektiği"ni[3] öne sürmek gayet sıradandı. Yine de duygularını saklamak ille de kayıtsızlık anlamına gelmiyordu. Mezar taşlarından, şiirlerden ve özel yazışmalardan, Romalı ebeveynlerin hissedebileceği derin sevgiyi gösteren pek çok kanıt vardır. Bir çocuğa dayatılan zor koşullar, kasıtlı bir zalimliğin sonucu değildi. Hatta öyle olmaktan çok uzaktı: Aksine ebeveynler ne kadar sert olursa, o kadar sevgi dolu oldukları varsayılırdı.

Caesar'ın yetiştirilme tarzı çok katıydı ve annesi Aurelia bu nedenle sonraki Romalı nesiller tarafından örnek bir ebeveyn olarak

3 Cicero, *Tusculanae Disputationes*, 1.39.

hatırlanacaktı; o öyle bir örnekti ki gerçekte çocuklarını emzirdiği bile söyleniyordu. Herkesin bildiği üzere süt onu sağlayan kadının karakteriyle dolu olduğundan emzirmek bu bir yurttaşlık görevi olmasına rağmen üst sınıf kadınların yapmayı nadiren seçtikleri bir şeydi. Oysa bir kölenin sütüyle özgür doğmuş Romalı bir kadının sütü nasıl kıyaslanabilirdi? Bebeklerini sütannelere teslim eden sorumsuz aristokratlar, çocuklarının geleceğine açıkça gölge düşürüyorlardı. Ancak onlar yine de bunu yapmayı tercih ediyorlardı. Bu, dönemin yozlaşmasının açık ve şok edici bir belirtisiydi. Aurelia'nın kendini çocuk yetiştirmeye adadığı için göğsünü gere gere övünmesinin anakronistik bir yansıması vardı.

Ardından Cumhuriyetçi anneliğin bir örneği olarak, çocuklarını sütten keser kesmez onların eğitimiyle ilgilenmeye başladı. Gaius, Aurelia'nın tek özel ilgi odağı değildi. Oğlunun yanı sıra, Iulia Maior ile Iulia Minor[4] adında iki kızı vardı. Romalılar kız çocukların da en az oğlanlar kadar iyi yetiştirilmeleri gerektiğine inanıyorlardı. Her ikisi için de fiziksel olduğu kadar entelektüel egzersizler de öngörülmüştü. Bir erkek savaş için, bir kız da doğum için bedenini eğitmiş olmasına rağmen aslında her ikisi de tükenme noktasına kadar zorlanırdı. Romalılara göre kendini tanımak, kişinin dayanıklılığının sınırlarını kavramaktan geçiyordu. Bir çocuk yalnızca bunların ne olabileceklerini test etmekle yetişkin hayatına hazırlanabilirdi.

Romalı çocukların oyun oynamak için çok az zamanları olmasına şaşırtıcı değildir. Cumhuriyet'in çöküşünü takip eden ve iyi vatandaşlar yetiştirme baskısının azalmaya başladığı döneme kıyasla Cumhuriyet Dönemi'ne ait çok daha az oyuncak bulunmuştur. Yine de çocuk çocuktu: "Yaş aldıkça, ceza tehdidi bile onları sahip oldukları tüm enerjiyle oyun oynamaktan alıkoyamazdı."[5] Kızların kesinlikle oyuncak bebekleri vardı çünkü bunları evlilik töreninin bir parçası olarak Venus'a adamaları adettendi. Bu arada oğlanlar saplantılı bir biçimde topaçlarıyla oynuyorlardı. Zar oyunları

4 Latince sırasıyla büyük ve küçük anlamlarına gelen ve *maior* ve *minor* sıfatları, mevzubahis kişinin adaşından ayırt edilebilmesi maksadıyla kullanılırlar. Türkçeye çoğunlukla "yaşlı" ve "genç" şeklinde çevrilirler. (ç.n.)

5 Cicero, *De Finibus Bonorum et Malorum*, 5.55.

küresel bir çılgınlık gibi görünmektedir. Düğün eğlencelerinde damadın çocuklara daha sonra bahis olarak ortaya konabilecek sikkeler ya da fındıklar atması beklenirdi. Caesar bir gün hayatının en büyük kriziyle karşı karşıya kaldığında zar atmaktan bahsedecekti ki bu metafora olan düşkünlüğü mutlaka çocukluğundan kalmış olmalıydı. Ancak zar atarken bile, "oyun oynarken olduğu kadar derslerine çalışırken de davranışlarını düzenlemekle" ilgilenen amansız Aurelia tarafından denetleniyordu. Öyleyse belki de Caesar en büyük yeteneklerinden birini, yani kabul edilebilir bir riski ihtiyatsız bir kumardan ayırt etme sanatını ilk kez annesinden öğrenmişti.

Eğer öyleyse bu, Caesar'ın çocukluğunun anlatımlarında göze çarpan bir eksiklikten, babasının etkisinden söz edilmeyişini vurgulamaya hizmet ediyor olmalıdır. Aurelia oğlunun yetişmesini bu kadar yakından denetleyerek örnek bir ebeveyn olmakla beraber kocasının ayağına basma riskini de almıştı. Romalı kadınlara tanınan özgürlükler çağın standartlarına göre istisnai olabilirdi, ancak Romalı bir babanın otoritesi çok daha da fazlaydı. Yaşama ve ölüme karar verme gücü, bir çocuğun hanesine kabulüyle sona ermiyordu. Kızları evlendikten sonra bile onların vesayeti altında kalabilirlerken oğulları, kaç yaşında olurlarsa olsunlar, kaç *magistratus*luk kazanırlarsa kazansınlar babalarına tabi olmaktan asla cayamıyorlardı. Romalı baba kadar ataerkil bir baba daha yoktu. Lakin Cumhuriyet'te haklar istisnasız her durumda olduğu gibi sorumlulukları beraberinde getiriyordu. *Censust*a bir hane reislerine, çocuk sahibi olmak amacıyla evlenip evlenmedikleri sorulurdu. Kentinin gelecekteki insan gücüne katkıda bulunmak, bir vatandaşın yurttaşlık göreviydi. Öte yandan daha dolaysız ve daha şiddetle hissedilen, bir babanın ailesinin saygınlığına karşı göreviydi. Cumhuriyet'teki statü kalıtsal değildi. Bunun yerine, birbirini takip eden nesiller boyunca yeniden kazanılması gerekiyordu. Atalarının rütbesine ve başarılarına denk olamayan oğul yahut kocasını babasının ve erkek kardeşlerinin çıkarları doğrultusunda yönlendirmeyi ihmal eden kız, her ikisi de ailelerine aynı utancı getirirdi. Böyle bir felaketin asla yaşanmamasını sağlamak *pater familias*ın sorumluluğundaydı. Sonuç olarak çocuk

yetiştirme Cumhuriyet yaşamının hemen her yönü gibi Romalıların rekabete olan kökleşmiş sevgisini yansıtıyordu. Mirasçıları başarılı bir şekilde büyütmek, onları kan bağlarıyla gurur duymaları ve zafer peşinde koşmaları için aşılamak, bunlar bir erkeğe yaraşır başarılardı.

Caesar'ın hırsı bir gün tüm Cumhuriyet'i tüketecekti. Bunda babasının teşvikinin de bir etkisi olmuş olmalıdır. Roma'da bazı şeyleri öğretmek için bir erkeğe ihtiyaç vardı. Genç Gaius'un en değerli dersleri annesinin ayaklarının dibinde değil, siyasi müttefiklerini selamlayan babasının yanında dururken, Forum'da gezinirken ya da bir senatörün ziyafetinde dedikodulara kulak misafiri olurken almış olmalıydı. Bir çocuk ancak iktidarın ince kokularını ilk elden soluyarak Cumhuriyet'in çok yönlü karmaşıklığına dair bir burun geliştirmeyi umabilirdi. Caesar'ın babası geniş ağlara sahipti ve adı birçok kapıyı açabilirdi. Karşılığında kendisi de açık bir ev düzenlerdi. Romalıların özel alan kavramları çok azdı. Bir aristokratın kentteki evi bir konut alanından ziyade, poz verip hayranlık uyandırabileceği bir sahne, nasıl görülmek istediğini taşla yansıtan bir projeksiyondu. Iulia konutu güç merkezlerinden uzakta, meyhaneler ve eğimli Subura'nın gecekondularıyla çevrili olabilirdi ama yine de Caesar'ın babasına müthiş bir karargâh sağlamış olurdu. Ricacılar ve yanaşmalar mekânın koridorunu tıka basa doldururlardı. Bu tür yanaşmaların hamileriyle olan ilişkileri, aday politikacı tarafından yönetilmesi gereken bir başka ters akımı oluşturuyordu. Yanaşmaların desteği düzgün bir şekilde yönlendirildiğinde, onun hırsları için çok önemli olabilirdi. Romalı bir aristokrat kendi adamlarına bakmaya her zaman özen gösterirdi. Ne kadar etkili olursa, kaçınılmaz olarak gücüne bir o kadar çok yanaşma çekilecekti. Caesar'ın babasının *praetor* olduğu MÖ 92 yılından sonra, maiyeti onu önemli bir figür olarak görmeye başlayacaktı. Peki bu maiyet sekiz yaşındaki oğlunun beklentilerini karşılamaya yetecek kadar büyük müydü?

Bunlar muazzamdı. Roma standartlarına göre bile aşırı sayılabilecek bir ölçüde, Caesar atalarına saygı gösterilmesi konusunda ısrar etme fırsatını asla kaçırmadı. Venus'un soyundan geldiği ilk yıllarından itibaren kafasına kazınmıştı. Aile konutu Iulia adına adanmış

bir tapınak işlevi görüyordu. Bir tapınağın özelliklerini yansıtacak şekilde tasarlanmış bir revakın ötesinde, atriyumun duvarlarında ailenin geçmişte kazandığı onurlara tanıklık eden, *magistratus*ların balmumu ölüm maskeleri olan ürkütücü imgeler asılıydı. Renkli çizgiler portreleri birbirine bağlayarak zamanda geriye doğru önce bir Troia kahramanına ve onun ötesinde bir tanrıçaya doğru götürüyordu. Yabancı izleyiciler böyle bir gösterinin hassas bir çocuk üzerindeki etkisinden şüphe duymuyorlardı. "Şöhret kazanmak ve erdemlilik göstermek isteyen bir genç için bundan daha etkileyici bir sahne tahayyül etmek zor olurdu."[6] Romalıların kendileri de çocukların ruhlarının bu manzara karşısında alevler gibi parladığını anlatıyordu.[7] Ancak aynı şekilde, büyük bir malikanenin mirasçısı olup da bu mirasa layık olmadığını kanıtlayan biri de küçümsenen bir figürdü. "İnsanların evin yanından geçip 'Muhterem köklü hane, vah vah, şimdiki sahibin ne kadar da rezil!' demeleri korkunçtur."[8] Caesar'ın durumunda ailesinin eski ihtişamını düşünmek, sadece son zamanlardaki saygı yoksunluğunu vurgulayabilirdi. Babası bir *praetor* olabilirdi ama bir *consul* değildi. Ne zaman Forum'a gitse bir yanaşma maiyetince takip edilmiş olabilirdi ama en büyük ailelerin yaptıkları gibi yanaşmalarıyla dolu şehirlerden hatta eyaletlerden bahsedemezdi. Örneğin Pompeius'un ailesi her ne kadar gelişmekte olan bir aile olsa da doğu İtalya'da geniş bir bölgeyi harekete geçirebilmişti. Hain ve acımasız Strabo örnek bir ebeveyn olmuştu. Pompeius okumayı ilk kez, babasının başarılarının bir methiyesini çalışarak öğrenmişti. Buna karşılık genç Caesar'ın neler okuduğuyla alakalı hiçbir şey bilmiyoruz, sadece neler yazdığından haberdarız. Bu kompozisyonların temaları onun çağdaşları tarafından kayda değer görülmüş olmalıydı, zira aksi takdirde hatıraları korunmazdı. Bunlardan biri Yunan kahramanlarının en büyüğü, Iuppiter'in gizli oğlu ve başarıları sonunda ona ölümsüzlük kazandıran Herkules'i öven bir eserdi. Diğeri ise Oidipus'un hikâyesini anlatıyordu.

6 Polybios, 6.53.
7 Sallustius, *Bellum Iugurthinum*, 4.5.
8 Cicero, *De Officiis*, 1.139.

Caesar'ın babasıyla ilgili görüşleri ne olursa olsun, ki sessiz kalınan şeyleri tartışmak tehlikelidir, kesin olan tek bir şey vardı: çok daha etkileyici bir rol modeli elinin altındaydı. Caesar'ın babası *praetor* olarak geçirdiği bir yılın ardından Asia valiliğine atanmıştı. Bu hayli rağbet gören bir işti. Ancak perde ardındaki güçlü bir el bunu düzenleyebilirdi. Mithradates henüz istilasını başlatmamıştı ama Marius çoktan Doğu'da bir çeşit komutanlık için kolları sıvamıştı. Kayınbiraderinin aniden yükselmesinde komutanın parmağı vardı. Önce İtalyanların isyanı, ardından da iç savaş Cumhuriyet'i sararken, Marius Iulia hanesinden akrabalarının hamisi olarak hizmet etmeye devam etti. Ölümünden hemen önce kana bulanmış yedinci *consul*luğu sırasında Marius, genç Caesar'ı bir *patricius*un arandığı ve önceki görevlinin intihara zorlanmasıyla boşalan bir görev olan Iuppiter rahipliğine getirmeyi planladı. Caesar'ın henüz on üç yaşında olması sebebiyle bu makam onun için bekletilmeliydi ama daha çocuk yaşta, doğrudan iç savaşın girdabına çekilmişti bile.

Caesar'ın babası 84 senesinde bilmediğimiz bir sebepten öldü. Aynı sene Caesar *bulla*sını bir kenara bıraktı, vücudunu yetişkin bir erkeğin togasının ağır kıvrımlarına sardı ve resmen reşit oldu. Marius'un ölümünün ardından Roma'nın *dictator*u olan *consul* Cinna, artık hızlı hareket ediyordu. Caesar'ın rahipliği resmen onaylandı. On altı yaşındaki biri olarak halihazırda etkili bir figür izlenimi yaratmış olmalıydı ki Cinna, Caesar'a kızı Cornelia'yı da vermeyi teklif etti. Caesar o sıralar nişanlıydı ancak hiçbir genç Cumhuriyet'in en yetkili adamının damadı olma şansını kaçırmak istemezdi. Roma'da evlilik çoğu zaman duygusallıktan uzak bir işti. Politika her şeyken aşk bir hiçti. Üst sınıf kadınlar hele ki doğurganlıklarını kanıtladılarsa, ilerleyişin zar oyununda değerli hediyeler olurlardı. Çünkü kızların doğduklarında ortada bırakılma olasılıkları oğlanlarınkinden çok daha fazlaydı ve münasip bir nişanlı bulma sıkıntısı çekiliyordu. "Kız kurusu", "bebek" gibi Latincede karşılığı olmayan bir başka modern sözcüktür. Babalar, kızlarının evliliklerini nakde çevirmeye o kadar heveslilerdi ki kızlar, erkek kardeşlerinden genellikle üç veya dört sene önce reşit olurlardı. Bir

kız on ikinci doğum gününü kutladığı anda bir gelinin geleneksel safran rengi kumaşla örtülmeyi bekleyebilirdi. Eğer bir kadın babasının vesayeti olarak kalırsa -ki çoğu varlıklı kadın öyleydi- kocasına olan sadakati en iyi ihtimalle yüzeysel olabilirdi. Evlilikler baş döndürücü bir hızla kurulup bozulabilirdi çünkü ortaklıkların birden tersine dönmesi, ani bir boşanmayı gerekli kılabilirdi. Caesar, Cornelia'ya bir eş olarak sahip olduğu müddetçe Cinna'nın gözüne girebileceğinden emin olabilirdi. Bir erkeğin karısına değer vermesi için onu sevmesi gerekmiyordu.

Ancak Cinna isyancı askerlerinin elinde linç edildiğinde Cornelia aniden bir yük gibi görünmeye başlamış olmalıydı. Sulla, Mariusçuları yok edip Cinna'nın rejiminin son kalıntılarını da sildikten sonra Cornelia, daha da fena bir şeye dönüşmüştü. Marius'un yeğeni ve Cinna'nın damadı olarak Caesar'ın kendini yeni *dictator*a beğendirmesi pek mümkün sayılmazdı. Yine de adı ilk yasaklılar listesinde yer almadı. Mariusçuların himayesi altında olmasına rağmen Caesar'ın Sulla ile de yakın bağları vardı. Cumhuriyetin çok biçimli karakteri, çoğu defa çelişkili bağlılıklar doğuruyordu. Özellikle aristokrasinin dünyası küçüktü ve evlilik bağlarının getirdiği karmaşık ağ en azılı rakiplerin bile birbirlerine karışmasıyla son bulabilirdi. Caesar'ın annesi, Sulla'ya en nüfuzlu destekçilerinden bazılarını sağlayan bir aileden geliyordu. Bu, Caesar'ın hayatını kurtaracak bir iş birliğiydi.

Sulla, Iuppiter'in genç rahibini öldürtmek yerine onu görevden almakla ve Cornelia'dan boşanmasını talep etmekle yetindi. Caesar, beklenmedik bir biçimde bunu reddetti. Başına ödül konularak Roma'dan kaçmasına sebep olan şey intihardan farksız olan bu itaatsizlik eylemiydi. Sulla'yı küstah genci affetmeye ikna eden şey yalnızca Aurelia'nın yakınlarının devamlı olarak şefaatte bulunmalarıydı. Sulla bu şefaatlere boyun eğerek omuz silkti ve çocuğun içinde bol miktarda Marius olduğu uyarısında bulundu. Oysa Caesar birine benziyorduysa da bu kişi Marius değildi. Cornelia'dan boşanmayı reddetmek sadece cesareti değil, aynı zamanda sadakati, güçlü bir *patricius* kibrini ve kendi bahtına güvenme isteğini gerekli

kılıyordu. Bunlar, Sulla'nın ve her erkeğin kesinlikle takdir ve fakat aynı zamanda endişe edebilecekleri türden niteliklerdi.

Caesar, Sulla hayatta olduğu sürece asla tamamen güvende olamayacağını biliyor olmalıydı. Yurtdışına gitmeye karar vermişti ama bu sadece bir sürgüne çekilme eylemi değildi. Artık siyasi üstünlüğe giden kestirme yol ona kapatılmış olduğunu için Caesar'ın daha geleneksel yollarla kendisi için muhteşem bir isim yapması gerekiyordu. Iuppiter'in rahibi olarak ata binmesi, silahlı birlikleri görmesi ve hatta Roma'yı iki günden daha uzun süre terk etmesi yasaktı. Caesar gibi parlak bir binici, Campus'taki silah talimlerinin müdavimi, enerji ve coşkuyla yerinde duramayan bir adam için bu tür arkaik yasaklar boğucu olabilirdi. Tüm eğitimi ona zaferi doğuştan gelen bir hak olarak görmeyi öğretmişti. Şimdi Sulla sayesinde arzularının peşinden gitme şansına sahipti.

Onu Asia'ya yolladılar. Caesar burada bir kurmay subay olarak gitti. Daha önce asker olarak görev yapmamış ve en azından harekât görmemiş herhangi bir Romalı için siyasi bir kariyer inşa etmek imkansızdı. Doğu, Caesar'a çok şey vadediyordu. Hayatta kalan Mithradates yaralarını sarıyor ve gücünü yeniden topluyordu. Ege'nin Lesbos adasındaki Mytilene[9] şehri, Sulla'nın barış şartlarının vahşiliğine karşı hala direnmekteydi. Her yerde askeri ve diplomatik karışıklık hakimdi. Bu genç adam için biçilmiş bir kaftandı.

Caesar burada ani bir sıçrayış yapmış gibi görünmektedir. Roma'ya döndüğünde son derece modaya uygun giyim tarzı Sulla'nın kaşlarını kaldırmasına yol açmış ve genç adamın kemerini çok gevşek takma alışkanlığına olumsuz bir şekilde yorum yapmıştı. Ancak Doğulu kralların saraylarında şık kostümler çok beğeniliyordu ve taşralı yetkililer soylu züppelerin diplomatik görevler için biçilmiş kaftan olduğunu anlamakta gecikmediler. Caesar bu doğrultuda Bithynia Kralı Nikomedes'e gönderildi ve Nikomedes Romalı konuğundan gerçekten de çok etkilendi. Hatta belki de fazla etkilenmişti. Nikomedes'in Caesar'a olan minnettarlığını onu sevgili edinerek gösterdiğine inanılıyordu ki bu skandal Caesar'ın minnettar

9 Günümüzde Lesbos adasına da isim veren Midilli şehri. (ç.n.)

düşmanlarına on yıllar boyunca dedikodu malzemesi olacaktı. Ama ne olursa olsun görev başarılı olmuştu. Caesar, Nikomedes'i hoş tutmakla kalmamış aynı zamanda onun donanmasının büyük kısmını ödünç almayı da başarmıştı. Lesbos'a yelken açarak Mytilene'ye yapılan saldırıya katıldı ve burada kendini belgin bir cesaretle temize çıkardı. Savaşta çok sayıda yurttaşı kurtardığı için özel bir onur olan *corona civica* ile ödüllendirildi, ki meşe yapraklarından oluşan bu çelenk, yiğitliğinin halka açık bir simgesi olarak hizmet etti. Bundan sonra Caesar oyunları izlemek için Circus'a ne zaman girse senatörlerin bile onu selamlamak için ayağa kalkmaları gerekecekti. Bu şekilde halkın tanıdığı bir figür haline gelecek ve adı geniş çevrelerce bilinecekti. Yaptıkları tüm Roma'ya yayılacaktı. Bu, her vatandaşın hayalini kurduğu bir onurdu.

Fakat halkın gönlünü kazanmanın en kesin yolu askeri zafer olsa da Caesar bunun kendi başına yeterli olduğunu hayal edemeyecek kadar açık görüşlüydü. Artık MÖ 80 yılına gelinmişti ve Sulla diktatörlüğünü bırakmıştı, ancak Caesar, Circus'un alkışlarının tadını çıkarmak için acele etmedi. Bunun yerine Doğu'da kalarak orduya hizmet etti, eyalet yönetiminin nasıl çalıştığını inceledi ve üstleri arasında güvenli bir çift el olarak itibar kazandı. Ancak 78 yılında Sulla öldükten sonra güvenle Roma'ya döndü. Ölü *dictator*un gölgesinden hala korkan bir şehirde Caesar bir renk patlaması gibiydi. "Gençliğinde dikkat çekici ölçüde bir sevilme yeteneğine sahipti ve doğal, halkın adamı tavırları onu sıradan vatandaşlar arasında hayli popüler hale getirdi."[10] Caesar çabasız bir çekiciliğe sahip olsa da bu, siyasi bir niyet beyanıydı. Kitleleri memnun edenler, kendilerini *populares* olarak adlandırıyorlardı. Marius da öyleydi, Sulpicius da. Sulla'nın tüm siyasi programı, Caesar'ın kendisini varisi olarak gördüğü gelenek olan *populares* geleneğini ortadan kaldırmaya yönelik bir girişimdi.

Bunu kamuoyuna duyurması uzun sürmedi. Doğu'dan döndükten bir sene sonra Sulla'nın eski subaylarından biri için cüretkâr bir kovuşturma başlattı. Sulla'nın kurduğu rejim iktidarı hala sağlam bir şekilde elinde tutuyordu ve subay tahmin edileceği üzere beraat

10 Plutarkhos, *Caesar*, 4.

etmişti ama Caesar'ın performansı o kadar etkiliydi ki bir gecede Roma'nın en hayranlık duyulan hatiplerinden biri haline gelmişti. Zaten bir savaş kahramanı olan, diplomasinin ve eyaletlerin pratik siyasetinde tecrübesi bulunan Caesar artık aynı zamanda bir halk figürüydü. Henüz yirmi dört yaşında bile değildi.

Caesar'ın yeteneklerinin çeşitliliği ve bunları geliştirirken harcadığı enerji, onu parlak bir geleceği olan bir adam olarak gösteriyordu. Azamet açıkça onu çağırıyordu. Ne kadar istisnai de olsa Caesar bir sapma değildi. Onu Cumhuriyet büyütmüştü ve tüm istek ve emellerini kanalize eden de yine Cumhuriyet'ti. Önceki on yılın anarşisine karşın Romalıların toplumsal geleneklerine olan sadakatleri sarsılmaz kalmıştı. Onlar sadece iç savaştan bıkmışlardı. Aile onuru ve kişisel inançları Caesar'ı Sulla'nın düzenine düşman olarak damgalamış olabilirdi ama anayasaya aykırı yollarla buna karşı çıkmaya hazır değildi. Bu teşebbüs zaten gerçekleştirilmişti. *Consul*lardan biri Sulla'nın külleri rüzgârda dağılır dağılmaz tüm Sulla rejimine karşı bir ayaklanma başlatmıştı. Ayaklanma hızla ve acımasızca bastırılmıştı. Caesar davete icabet edip ona katılmış olsaydı kariyeri kesinlikle bitmiş olurdu. Her şey tek bir atışla kaybedilmiş olacaktı. Caesar böyle olasılıklarla ilgilenmiyordu. Bunun yerine aristokrat nesillerin daha önce yapmış oldukları gibi o da zirveye tırmanmaya, istikrarlı bir şekilde daha üst düzey bir göreve yükselmeye çalışmıştı. Gençlik başarılarının hiçbirinin, böyle bir girişimin temeli olmaktan başka bir değeri yoktu. Cumhuriyet vatandaşlarının şan ve şöhret arzularını her zaman özgür bırakmıştı. Bu onu parçalamak bir yana dünyayı aşan büyüklüğüne kavuşturan şeydi. Caesar'ın erken dönem kariyeri, iç savaş ve diktatörlük travmalarına rağmen aslında hiçbir şeyin değişmediğini gösteriyordu.

Yarış Pistinde Daireler Çizmek

Bizim başarıya giden zorlu yol olarak tanımladığımız şeye Romalılar "*cursus*" diyorlardı. Bu birkaç anlam türüne sahip bir kelimeydi. En temel anlamıyla herhangi bir yolculuk için, bilhassa da mecburi

bir yolculuk için kullanılabilirdi. Ancak spor camiasında daha özel bir anlamı vardı: Sadece bir yarış pisti değil, aynı zamanda Circus Maximus'ta düzenlenen, halkın görüşlerinin en güçlü şekilde yankı bulduğu, en popüler etkinlik olan araba yarışlarına verilen isimdi. Bir soyluya yarış arabacısı demek bir hakaretti -onu bir gladyatör ya da haydut olarak tanımlamaktan neredeyse farksızdı- yine de yarış severlerin diline yerleşmiş olan bu benzetme, belki de tatsız bir gerçeğin ipucu olarak varlığını sürdürüyordu. Cumhuriyet'te spor politikti ve politika bir spordu. Yetenekli bir yarış arabacısı nasıl tek bir hatanın -tekerlekleriyle *meta*ya çarpması veya çok hızlı bir şekilde dönmeye çalışması gibi- aracını kontrolden çıkarabileceğini bilerek *meta*ları, yani dönüş direklerini tur üstüne tur atarak geçmek zorundaysa, hırslı bir asilzade de seçim üstüne seçim yaparak itibarını riske atmak zorundaydı. Seyircilerin alkışları ve yuhalamaları eşliğinde, savaş arabacısı ve asilzade, başarısızlık riskinin tam da başarıya değer veren şey olduğunu bilerek zafer için atlarını sürerlerdi. Sonra yarış bittiğinde, bitiş çizgisi geçildiğinde ya da *consul*luk kazanıldığında, yeni yarışmacılar öne çıkar ve yarış yeniden başlardı.

"Şöhrete giden yol pek çoklarına açıktır."[11] Bu teselli veren bir özdeyişti ancak tam olarak doğru değildi. Circus'taki parkur dar olduğu için bir seferde ancak dört araba yarışabilirdi. Seçimlerde de benzer şekilde kısıtlanmış bir alan vardı. Şöhret sonsuz bir arza sahip değildi. Her yıl sadece sınırlı sayıda *magistratus*luk yapılabiliyordu. Sulla, yıllık *praetor*luk sayısını altıdan sekize çıkararak sunulan fırsatları genişletmeye çalışmıştı. Ne var ki aynı zamanda *tribunus*luğu etkisiz hale getirip Senato'nun boyutunu ikiye katladığı için bıraktığı miras, aslında giderek artan bir rekabete neden oldu. "Fikir çatışması, üstünlük mücadelesi, zenginliğe ve güce erişmek için gece gündüz ara vermeden uğraşma,"[12] *Cursus*'un sunduğu manzara buydu. Birbirini izleyen on yıllarda bu durum daha yorucu, kan emici ve çılgınca bir hal alacaktı.

11 Cicero, *Philippicae*, 14.17.

12 Lucretius, 2.11-13.

Her zaman olduğu gibi yarışmaya köklü aileler egemen olmuştu. Caesar'ın ailesinin az sayıda *consul* çıkarmış olmasıyla ilgili yaşadığı baskı, bir *consul*un oğlunun üzerindeki baskıdan daha ağır değildi. Bir hanenin kadim zaferleri ne kadar büyük olursa bunların çarçur olabileceği fikri de bir o kadar korkunç olurdu. Bir yabancı bir asilzadenin yapması gereken tek şeyin yatağında keyif çatmak olduğunu ve "seçimlerde onurların kendisine bir tabakta verileceğini"[13] düşünebilirdi ama Roma'da hiç kimseye hiçbir zaman bu şekilde bir şey verilmemişti. Asalet kanla değil başarıyla intikal ediyordu. Bir asilzadenin hayatı yorucu bir dizi çileden ya da hiçbir şeyden ibaretti. Üst düzey bir *magistratus*luk kazanamamak ya da daha da kötüsü Senato üyeliğini tamamen kaybetmek, asil bir erkeğin havasının çok geçmeden sönmeye başlamasına sebep olurdu. Üç nesil kayda değer bir başarı olmadan geçtiği takdirde bir *patricius* bile adının sadece "tarihçiler ve akademisyenlerce" bilindiğini, ancak "sıradan insanlara ve ortalama seçmene" tamamen yabancı hale geldiğini görebilirdi.[14] O halde büyük hanelerin Senato'ya giren davetsiz misafirlere bu kadar gücenmeleri şaşırtıcı değildir. Cursus'taki basamakların ilki ve en alt düzeyi olan *quaestor*luğa sonradan görmelerin seçilmesine tahammül edebilirlerdi ama daha kıdemli *magistratus*luklar olan *praetor*luk ve *consul*luğa erişim şiddetle korunmaktaydı. Bu durum hırslı bir yeni adamın -Romalıların adlandırdığı şekliyle *novus homo*nun- işini daha da zorlaştırıyordu. Yine de asla imkânsız diye bir şey yoktu. Eski aileler yarıştan çekildikçe yeni gelenler kendilerini onları geçmek için ön sırada bulabilirlerdi. Seçmenler kaprisliydi. Bazen, ancak sadece bazen, yetenek ünlü bir isme tercih edilebilirdi. Nihayetinde yeni adamların yeri geldiğinde işaret etmeye yeltendikleri üzere *magistratus*luklar kalıtsal olsalardı, seçimlerin yapılmasının ne anlamı olurdu[15]?

Marius, elbette halktan birinin başarılı olmasının iyi bir örneğini vermişti. Yeterince gösterişli olursa, askeri bir kariyer yeni bir

13 Cicero, *in Verrem*, 2.5.180.

14 Cicero, Pro Murena, 16.

15 Örneğin, Cicero, *Pro Plancio*, 14-15.

adama hem şan hem de ganimet sağlayabilirdi. Gerçi bağlantıları olmayan birinin bir komutanlık kazanması zordu. Roma'da askeri okul yoktu. Kurmay subaylar çoğu zaman torpil bulmada mahir genç aristokratlardı. Caesar bir *patricius* olmasaydı defne tacını kazanma fırsatını asla yakalayamazdı. Askeri görevlendirme bir kere elde edilse bile beraberinde sorunlar getirebilirdi. Yeni adamın muhteşem bir zafere kavuşacağı türden uzun seferler, onu Roma'dan da uzak tutardı. Sınıf atlama sürecindeki hiç kimse uzun süreli uzaklaşmaları göze alamazdı. Siyaset oyunundaki hırslı acemiler genellikle lejyonlarda hizmet eder ve hatta belki de bazı onurlu yaralar alırlardı; Marius elbette bunun en iyi örneğiydi ama çok azı bu şekilde isim yapmıştı. Bu, genellikle soyluların köklü üyelerine bırakılırdı. Bunun yerine yeni adam için *Cursus*'ta başarıya, *consul*luğun nihai ihtişamına ve kendisi ile soyundan gelenlerin seçkinlerin saflarına katıldığını görmeye giden en olası kariyer yolu hukuktu.

Roma'da bu ilgi çekici bir meseleydi. Vatandaşlar hukuk sistemlerinin kendilerini tanımlayan ve haklarını garanti altına alan şey olduğunun farkındalardı. Anlaşılır biçimde bundan hayli gururlanıyorlardı. Hukuk, Yunanlarla alay etme hakkına sahip olduklarını düşündükleri yegâne entelektüel faaliyetti. Romalılar diğer hukuk sistemlerinin kendi sistemleriyle kıyaslandığında "inanılmaz derecede karmaşık – neredeyse gülünç denecek kadar" kötü olduğunu belirtmekten büyük bir memnuniyet duyarlardı.[16] Çocuklukta erkekler, bedenlerini savaşa hazırlamakta gösterdikleri aynı kararlılıkla zihinlerini hukuk pratiği için de eğitirlerdi. Yetişkinlikte avukatlık bir senatörün haysiyetine yaraşır gördüğü tek sivil meslekti. Bunun nedeni hukukun siyasi yaşamdan ayrı bir şey değil, çoğu zaman onun öldürücü bir uzantısı olmasıydı. Devlet tarafından yönetilen bir kovuşturma faaliyeti söz konusu değildi. Bunun yerine tüm davalar özel olarak açılmak zorundaydı, bu da kan davalarının mahkemelerde bir çıkış yolu bulmasını basit bir mesele haline getiriyordu. Bir rakibin kovuşturulması öldürücü bir darbe olabilirdi. Resmi olarak ağır bir suçtan suçlu bulunan bir sanığın cezası

16 Cicero, *De Oratore*, 1.197.

ölümdü. Pratikteyse Cumhuriyet'in polis gücü veya hapishane sistemi olmadığı için mahkûm edilmiş bir kimsenin sürgüne kaçmasına ve hatta taşınabilir mallarını zamanında istiflemeyi başarmışsa lüks içinde yaşamasına bile müsaade edilirdi. Fakat kişinin siyasi kariyeri sona ererdi. Suçlular sadece vatandaşlıktan mahrum bırakılmakla kalmaz, aynı zamanda İtalya'ya dönerlerse çekinmeden öldürülebilirlerdi. *Cursus*a giren her Romalı, bunun onun kaderi olabileceğinin bilincinde olmalıydı. Ancak kişi bir *magistratus*luk kazanırsa rakiplerinin kovuşturmalarına bağışıklık kazanırdı ve o zaman bile bu bağışıklık yalnız görev süresince geçerli olurdu. Görev süresi bittiği an düşmanları kendisine saldırabilirdi. Rüşvet, tehdit, utanmazca torpil yapma; kovuşturmadan kaçınmak için her yol denenirdi. Eğer iş mahkemeye intikal ederse, o zaman hiçbir hile çok alçakça, hiçbir pislik çok ahlaksızca, hiçbir iftira çok zalimce olamazdı. Bir duruşma bir seçimden bile ötede, ölümüne bir kavga demekti.

Tutkulu ve sansasyonel rekabete düşkün Romalılar için bu durum hukuku heyecan verici bir seyirlik spor haline getiriyordu. Mahkemeler halka açıktı. Forum'da iki daimî mahkeme vardı ve şartlar gerektirdiğinde başka geçici platformlar da kurulabiliyordu. Sonuç olarak meraklılar her zaman aralarından seçim yapabilecekleri geniş bir duruşma seçeneğine sahipti. Hatipler duruşmalarını izleyici oranlarına göre ölçebiliyorlardı. Bu durum, zaten bir Roma davasının ayrılmaz parçası olan dramatik davranışları daha da teşvik ediyordu. Yasaların ayrıntılarına aşırı dikkat etmek ikinci sınıf bir aklın işgüzar stratejisi olarak görülüyordu çünkü herkes "bir hatip olarak yükselemeyenlerin çareyi hukuk çalışmakta bulduklarını"[17] bilirdi. Belagat adli yeteneğin gerçek ölçütüydü. Bir kalabalığı; seyircileri ve jüriyi olduğu kadar hakimleri de baştan çıkarma, onları güldürme veya ağlatma, onları bir komedi rutiniyle eğlendirme ya da bam tellerine dokunma, onları ikna etme, gözlerini kamaştırma ve dünyayı yeniden görmelerini sağlama yeteneği büyük bir avukatın sanatıydı. Bir Romalının şaka yapma fırsatını kaçırmaktansa bir arkadaşını kaybetmeyi yeğleyeceği söyleniyordu.[18] Ama tersine

17 Cicero, *in Murena*, 29.

18 Quintilianus tarafından, 6.3.28.

yabani duygu gösterilerinde en ufak bir utanç bile hissedilmezdi. Sanıklara karalar bağlamaları ve ellerinden geldiğince bitkin görünmeleri söylenirdi. Akrabalar sürekli gözyaşlarına boğulurlardı. Söylendiğine göre Marius, arkadaşlarından birinin duruşmasında öyle bir ağlamıştı ki jüri üyeleri ve davaya başkanlık eden *magistratus*, sanığın serbest bırakılması için derhal oy kullanmışlardı.

Belki de Romalıların "*actor*" kelimesini hem bir kovuşturmacı hem de sahnedeki bir performans sanatçısı için kullanmaları şaşırtıcı değildir. Sosyal açıdan ikisi arasındaki uçurum çok büyüktü ama teknik açıdan farklı olan pek az şey vardı. Sulla'nın ölümünü takip eden on yılda Roma'nın önde gelen hatibi Quintus Hortensius Hortalus, bir pantomim sanatçısının jestlerini taklit etmesiyle ün salmıştı. Caesar gibi o da "togasının kıvrımlarını büyük bir özen ve titizlikle düzelten"[19] ünlü bir züppeydi ve elleri ile kollarının sesinin bir uzantısı olarak kullanırdı. Bunu öyle bir zarafetle yapardı ki o her konuştuğunda Roma sahnesinin yıldızları da seyircilerin arasında durur, onun her jestini inceler ve taklit ederlerdi. Hatipler de aktörler kadar meşhurlardı ve dikkatli bakışlar ile dedikodulara maruz kalırlardı. Bizzat Hortensius'a ünlü bir dansçı kıza izafeten "Dionysia" lakabı takılmıştı ama o tüm bu hakaretleri sineye çekmeyi başarabildi. Roma'nın önde gelen hatibi olarak kazandığı prestij, arada sırada alay konusu olmasına değerdi.

Doğal olarak tacını kapmak isteyen rakipler her zaman vardı. Romalıların doğasında herhangi bir krala veya kraliçeye uzun müddet tahammül etmek yoktu. Hortensius'un itibarı hukuk mahkemelerinin susturulduğu Sulla'nın *dictator*luk yılları sırasında tesis edilmişti. Kendini Senato'nun otoritesini korumaya adamış Hortensius, yeni rejimle güçlü bir şekilde özdeşleşmişti. *Dictator*la olan dostluğu o kadar ileriydi ki Sulla'nın cenaze konuşmasını yapan da Hortensius'tu.[20] Sonraki on yılda Senato'nun baskın bir üyesi olarak yetkisi kaçınılmaz bir biçimde hukuki itibarını desteklemeye hizmet etmişti. Ancak MÖ yetmişli yıllar ilerledikçe Hortensius'un

19 Aulus Gellius, 1.5.

20 Neredeyse kesinlikle. Kanıtlar tamamen kesin değil.

üstünlüğü giderek daha fazla tehdit altına girmeye başladı; bu tehdit Senato'nun bir üyesinden, hatta soylulardan bile değil her yönüyle sonradan görme bir adamdan geliyordu.

Marcus Tullius Cicero da Marius gibi küçük dağ kasabası Arpinum'un bir yerlisiydi ve yine Marius gibi ihtirasla doluydu. Benzerlik, bu noktada sona eriyordu. Hantal, cılız, uzun ve ince bir boynu olan Cicero asla harika bir asker olmayacaktı. Bunun yerine çocukluğundan itibaren Roma'nın en büyük hatibi olmayı planlıyordu. Doksanlı yıllarda bir oğlan çocuğu olarak başkente gönderilen Cicero'nun retorik yeteneği o kadar erken gelişmişti ki öğrenci arkadaşlarının babaları sadece onun nutkunu duymak için okula gelirlerdi. Bu anekdot ancak küçük dahinin kendisinden alınmış olmalıydı ki Cicero'nun kibri, alçakgönüllülüğü asla bir erdem olarak kabul etmeyen Romalılar için bile canavarca bir şeydi. Öte yandan pek de haksız sayılmazdı. Onun kibri, kendini övmenin yanı sıra aynı zamanda dikenli bir şeydi. Hayli hassas bir adam olan Cicero, kendi büyük yeteneklerinin farkındalığıyla züppeliğin başkalarının ona hakkını teslim etmesini engelleyebileceği paranoyası arasında kalmıştı. Aslında potansiyeli o kadar belliydi ki Roma'daki en etkili figürlerin bazıları tarafından erkenden fark edilmişti. Bunlardan biri olan Marcus Antonius, genç Cicero'ya bilhassa cesaretlendirici bir rol model sunmuştu. Kendisi de seçkin olmayan bir aileden gelmesine rağmen Antonius'un hitabet gücü onu hem *consul*luğa hem de *censor*luğa yükseltmeyi ve senato elitinin önde gelen sözcülerinden biri haline getirmeyi başarmıştı. Antonius doksanlı yıllar boyunca hem hukuk mahkemelerini hem de Senato'yu domine eden bir hitabet grubunun parçasıydı; bu grup Marius'a ve geleneksel durumu tehdit eden herkese karşı güçlü bir şekilde muhalefet eden saldırgan bir muhafazakarlığın sözcüleriydi. Taparcasına hayranlık beslemeye her zaman yatkın olan Cicero, onu asla unutmamıştı. Antonius ve meslektaşları, Cumhuriyet'in eski düzenine karşı zaten var olan tutku üzerinde biçimlendirici bir etkiye sahip olacaklardı. Başarıya giden yolda önüne bu kadar çok engel koyan aynı düzen olmasına rağmen Cicero, onun anayasal

mükemmelliğin doruk noktasını somutlaştırdığına dair inancından asla kaybetmedi. Cumhuriyet'in iç savaşa doğru sürüklendiği seksenli yıllar boyunca bu kanaat daha da pekişti.

Antonius, Marius'un MÖ 87'deki darbesini takiben öldürülmüştü. Başı Forum'da sergilendi ve bedeni, kuşlara ve köpeklere yem edildi. Kendi kuşağının en iyi hatipleri de onunla birlikte infaz edildiler. Artık sahne rekabetten arındırılmışsa da hamilerinin öldürülmesinden ötürü tedirgin olan Cicero, başını eğmeyi seçti. İç savaş yıllarını çalışarak ve retorik becerilerini geliştirerek geçirdi ve ancak 81 yılında yirmili yaşlarının ortasındayken ilk duruşmasında savunma yaptı. Sulla *dictator*luktan yeni istifa etmişti ama Cicero hala ihtiyatla hareket etmek zorundaydı. Hukuk mahkemelerine girişinden bir sene sonra babasını öldürmekle suçlanan Umbrialı bir toprak sahibinin oğlunu savunmayı kabul etmişti. Dava, politik açıdan son derece hassastı. Cicero'nun ispat edeceği üzere öldürülen adamın adı Sulla'nın gözde azatlılarından biri tarafından yasadışı olarak bir yasaklılar listesine eklenmişti ve azatlı daha sonra kendi izlerini örtmek için cinayet suçlamasını uydurmuştu. Sanık, gerektiği gibi beraat etti. Sulla hiçbir şekilde hoşnutsuz olduğunu gösterecek bir şey yapmamıştı. Cicero'nun ünü oluşmuştu.

Ama henüz kendisi tatmin olmamıştı. Yüksek bir siyasi mevkiyi hedeflemek için ilk önce Hortentius'un hitabet tacını ele geçirmesi gerektiğini biliyordu. Haliyle kendisini savunma çalışmalarına verdi, diğer önemli davaları üstlendi ve mahkemeleri, "sesinin tüm gücünden ve bedeninin bütün çabasından faydalanarak"[21] kendini duygusal ve fiziksel sınırlarına kadar sınamak için kullandı. Ancak iki yıllık kamusal yaşamın ardından kendini çöküntüye yakın bir halde buldu. Doktorlarının boğazına ölümcül bir gerginlik bindirdiği hususunda uyarmaları sonucunda Cicero, izne ayrılarak Yunanistan'a gitti. Altı ay Atina'da kaldı, gezip dolaştı ve biraz da felsefeyle ilgilendi. Şehir hala Sulla'nın lejyonlarının bıraktığı izleri taşıyorduysa da Romalılar için Atina, dokunulmaz biçimde güzelliğin ve kültürün yuvası olmayı sürdürüyordu. Sokaklardaki kan daha yeni yeni kururken bile

21 Cicero, *Brutus*, 313.

turistler oraya dönmeye başlamışlardı. Bunlar arasında Cicero'nun eski bir okul arkadaşı, Roma'daki adli cinayetlerden kaçan ihtiyatlı bir mülteci olan Titus Pomponius da vardı. Piyasanın dibe vurduğunu gördüğünde anlayan Pomponius, mirasını taşradaki gayrimenkullere yatırmış, sonra da elde ettiği kârı Parthenon'un gölgesinde kültürlü bir eğlence hayatını finanse etmek için kullanmıştı. Sekiz yıl sonra hala Roma'ya geri dönmeye hiç de niyeti yoktu. Arkadaşları ona gurbetçi yaşam tarzının nasıl özgül algılandığını gösteren bir takma ad olan "Atticus" adını vermişlerdi. Yine de o rüzgârda savrulmuş bir saman çöpüydü. On yıllık bir şiddete ve siyasi çöküşe tanıklık eden ve gözlerden uzak bir yaşamı kucaklamakta utanılacak hiçbir şey olmadığını düşünen tek varlıklı vatandaş "Atticus" değildi.

Bazen Cicero da böyle düşünmeye meylediyordu. "Seçim işlerinin ve makam peşinde koşmanın berbat bir iş olabileceğini" kabul edecek kadar yetenekliydi. Diğer yandan çöküşünün tamamen fiziksel mi yoksa belki daha fazlası mı olduğuna kafa yormaksızın ideal olanın kamusal hayat olduğuna yönelik tutkulu inancını koruyordu. Atina'dan ayrılarak Ege'den Asia'ya geçti. Burada *publicani*'nin eski düşmanı ve Roma hukuk tarihinin en kötü şöhretli skandalından hüküm giymesinden on beş yıl sonra hâlâ sürgünde olan Rutilius Rufus'la tanıştı. Rutilius, yozlaşmış yetkililerin yırtıcı açgözlülüklerine karşı eski değerleri korumanın ne kadar tehlikeli olabileceğine dair ibretlik bir örnekti fakat yine de kendisini cezalandırmış olmasına rağmen Cumhuriyet'ten ümidini kesmemişti. Yaşlı adam misafirini birkaç gün boyunca gençliğinin kahramanlarıyla ilgili anekdotlarla eğlendirdikten sonra onu arkadaşı filozof Posidonius'u ziyaret etmesi için Rodos'a gönderdi. Büyük bilgenin sohbeti Rutilius'unkinden bile daha motive ediciydi. Posidonius, Roma'nın küresel kaderine veya böyle bir misyona kazandırabileceği geleneksel erdemlere olan inancından hiçbir şey kaybetmemişti: "Sağlam metanet; tutumluluk, maddi varlıklara bağlılıktan yoksunluk; tanrılara bağlılıkta harika bir din; dürüst ticaret; diğer insanlarla ilişkilerinde adalete özen ve dikkat."[22] Liste böylece uzayıp

22 Posidonius, fragman 59.

gidiyordu. Her daim en geleneksel türden bir Roma kahramanı olmayı hayal eden Cicero heyecanlanmıştı. Böyle bir kaderi yerine getirmesinin önünde duran bu boğaz ağrısı da neydi? Şans eseri, dünyanın en meşhur hitabet kliniği de Rodos'taydı. Burasını yöneten retorikçi Molon, derslerini Roma'dan gelen yüksek başarılı kimselere uyacak şekilde uyarlamaya başlayan yeni nesil öğretmenlerin tipik bir örneğiydi. Cicero kısa süre sonra Molon'un yıldız öğrencisi olmayı başardı. Onu daha ölçülü bir konuşma tarzını benimsemeye teşvik eden öğretmeni, Roma'nın artık hitabet alanında bile Yunanistan'ı geçtiğinden yakınarak teatral bir umutsuzluğa kapıldı. Daima pohpohlanmaktan hoşlanan Cicero durumdan memnundu. Daha sonra "Sadece daha deneyimli bir insan olarak değil," diyecekti, "neredeyse yeni bir insan olarak eve döndüm. Boğazımdaki aşırı gerginlik gitmişti, tarzım daha az çılgıncaydı, ciğerlerim daha kuvvetliydi ve hatta kilo almıştım."[23]

Şimdi enerjisi ve özgüveni tamamen yenilenmiş olarak savunma konuşmasını sürdürdüğü Forum'daki hukuk çalışmalarına geri dönmüştü. İyilikler hak edilmiş, yükümlülükler yerine getirilmişti. Cicero, Hortensius'la arasında farkı kapatmaya başlamıştı. Aynı zamanda *cursus*'ta da hız kazanıyordu. Otuz yaşında en genç yasal yaşta, *quaestor*luğa seçilmişti; bunun Cumhuriyet'in büyük makamlarının en küçüğü olduğu doğruydu, ama yine de bir başlangıçtı ve geçmişi göz önüne alındığında etkileyici bir başlangıçtı. Arpinum'dan gelen bir taşralı artık sadece Roma halkının bir *magistratus*u değil, aynı zamanda Senato'nun da bir üyesiydi. Sicilya'ya atandı, orada bir yıl geçirdi, Rutilius örneğini iyiye kullanmaya çabaladı, eyalet halkının saygısını kazandı ve Roma'ya tahıl sevkiyatlarını verimli bir şekilde organize etti. Genç ve zeki *quaestor*, alışılagelmiş mütevazılıktan yoksunluğuyla yurttaşlarından başka pek bir şeyden bahsetmeyeceklerini sanıyordu. Fakat eve dönüş yolunda Puteoli'de duran Cicero, orada olduğunu kimsenin fark etmediğini görünce dehşete kapıldı. Ancak tipik olarak, kısa süre sonra bu dersi iyi bir şekilde değerlendirmeyi başardı:

23 Cicero, *Brutus*, 316.

> Şimdi bu olayın bana herkesin beni kutlamalarla karşılamasından daha çok fayda sağladığına inanıyorum. Roma halkının sağırlığa meyilli olduğunun fakat görüşlerinin keskin ve dikkatli olduğunun farkına vardım, bu yüzden insanların benim hakkımda neler işitebilecekleri konusunda endişelenmeyi bıraktım ama şahsen beni her gün gördüklerinden emin oldum. Onların bakışlarının tüm ışıklarının altında yaşadım, her zaman Forum'daydım. Ne uyku ne de kapımdaki fedai, insanların beni görmesini engellemedi.[24]

Cursus'takiler için her şey teşhirden ibaretti. Bir yeni adam kendini tanıtmak zorundaydı yoksa bir hiç olurdu. Bu, Cicero'nun asla unutmayacağı bir dersti.

Artık hızla Roma'da yerleşik bir figür haline geliyordu. Mühim kimseler, Cicero'nun kendi yeteneklerini değerlendirmesinin yalnızca çekilmez bir bencillik olmadığı ve onun bir avukat olarak dehasının hakikaten de istisnai bir şey olduğu gerçeğine varmaktaydılar. Bu algı ne kadar hız kazanırsa Cicero, küçük *magistratus*luklarla meşgul olma görevini geride bırakarak normalde yalnızca aristokraların ilerlemesinin beklenebileceği seviyelere yükselme ihtimalini görmeye o kadar başlayabilirdi. Ancak bunu başarmak için ilkin bir hatip olarak hakimiyetini tüm şüphelerin ötesinde kurması gerekecekti. Hortensius devrilmeliydi, ancak sadece devrilmekle kalmamalı kapsamlı bir şekilde hırpalanmalıydı. Onun "hukuk mahkemelerinin zorba yönetimi"nin[25] sona erdirilmesi gerekiyordu.

Böylece Cicero nihayet Hortensius ile skandal ve müstehcen detaylarla dolu bir davada yüz yüze geldiğinde, bahisler asla bu kadar yüksek olamazdı. Sanık eski Sicilya valisi Gaius Verres'ti ve Cicero hayatı boyunca alışık olmadığı bir şekilde davayı açan kişi oldu. Bu bir riskti ama iyi hesaplanmış bir riskti. Verres, Roma eyalet yönetiminin mütevazı kaydına göre bile muazzam bir kara lekeydi. İhanet ve açgözlülük, kariyerinin anahtar kelimeleriydi. Mariusçular

24 Cicero, *Pro Plancio*, 66.

25 Cicero, *in Verres*, 1.36.

iktidarı ellerinde tuttukları müddetçe Mariusçuların destekçisi olmuş, kısa süre sonra rüzgârın değiştiğini hissetmiş ve komutanının kasasını da yanına alarak Sulla'ya kaçmıştı. Yeni rejimin iltimasıyla donanmış olan Verres, bekleneceği üzere kendini giderek daha kazançlı hale gelen bir dizi denizaşırı göreve atanmıştı. Cicero'nun iddia ettiği gibi, gerçekten de "yalnızca korkunç suçları ve iğrenç servetiyle tanınan" biri olup olmadığı tartışmalı olsa da kesinlikle kolayca elde edilebilecek avantajlara göz dikmiş gibi görünüyordu – gemiler, tartışmalı vasiyetler, konuklarının kızları gibi.[26] Gelgelelim Verres'in asıl uzmanlığı antikalardı. Yunan dünyasının yağmalandığı yıllar, Romalı üst sınıflara yüksek sanat için yoğun bir coşku vermişti. Bu resmiyette kendini beğenmişlik olarak hor görülüyordu ama perde arkasında Romalı asilzadeler, giden herhangi bir değerli resmin yahut heykelin peşinden çılgınca koşarlardı. Yunan kentlerini yağmalama günleri artık sona erdiğine göre dünyanın ilk sanat pazarı bu açığı kapatmak için gelişmişti. Fiyatlar usulüne uygun olarak yükselmiş ve satıcılar servet kazanmışlardı. Verres'in kendi inceliği, bir haydudun metotlarını ticarete taşımak olmuştu. Sahte eserler üretirken, aynı zamanda gerçek başyapıtları bulmak için bir uzman ekibi "kan tazıları" gibi, istihdam ediyordu.[27] Verres'in kimsenin geri çevirmeye cesaret edemeyeceği teklifler yapma yeteneği vardı. Valinin karşısına çıkmaya çalışan bir eyalet büyüğü çırılçıplak soyulup yerleşimin meydanındaki bir atlı heykeline bağlanmıştı. Kış ortası olduğu ve heykel bronzdan yapıldığı için yaşlı adam kısa sürede fikrini değiştirmişti. Diğer sorun çıkaranlar, hatta Roma vatandaşları dahi Verres tarafından basitçe çarmıha gerilmişlerdi.

O halde Cicero'nun peşine düşmeye karar verdiği adam buydu. Sanığın siciline rağmen davayı kazanmanın kolay olmayacağını biliyordu. Verres'in yüksek yerlerde dostları ve geniş bir çevresi vardı. Cicero davayı bizzat takip etmek için Sicilya'ya gittiğinde tanıkların sessiz kalacaklarına veya ortalıkta görünmeyeceklerine yönelik şüpheci bir eğilimi olduğunu fark etti. Neyse ki *quaestor*luğundan

26 *A.g.e.*, 1.47.

27 *A.g.e.*, 2.4.47.

sonra Sicilya'da bolca bağlantısı olmuştu. Kanıt her yerdeydi, hatta kırsal alanın sessizliğinde bile çiftçiler Verres'in zulmüyle mahvolmuştu. Açıkçası Cicero bir kovuşturmacı olarak bulduğu şeyden hoşnuttu ama aynı zamanda hevesli bir devlet adamı olarak dehşete düşmüştü. Verres'in yolsuzluğu onun en tutkuyla bağlı olduğu iki inancı sarsmıştı: Roma'nın dünya için iyi olduğu ve Cumhuriyet'in işleyişinin Roma için iyi olduğu. Bu yüzden Cicero, yaklaşan davanın kıyamet gibi sonuçlar doğuracağını gayet açık bir şekilde savunabiliyordu. Cicero, "iç içe geçmiş Okyanus'un sınırları içinde, ne kadar uzak veya ıssız olursa olsun, halkımızı harekete geçiren baskı arzusundan etkilenmemiş bir yer yoktur," diye uyardı. Eğer Verres mahkûm edilmezse, "Cumhuriyet mahvolacak, çünkü bu canavarın aklanması gelecekte başka canavarları cesaretlendirecek bir emsal teşkil edecekti."[28] Tüm bunlar her ne kadar görkemli bir şekilde abartılı olsa da işin içinde sadece hukukçuların tüyleri diken diken etme arzusundan fazlası vardı. Siyasi idealleri ve kendi özsaygısı için Cicero söylediklerine inanmak zorundaydı. Eğer *Cursus* vatanseverlik yerine açgözlülüğü ödüllendiriyorsa ve Verres gibi bir adam kendisi gibi bir adama karşı zafer kazanabiliyorsa, o zaman Cumhuriyet gerçekten de çürümüş demektir. İşte Cicero'nun hayatı boyunca tutunacağı bir argüman: kendi başarısının Roma'nın sağlığının ölçüsü olarak görülmesi gerektiği. Gerçek ilke, aşırı özsaygıyla kusursuz bir şekilde kaynaşmıştı.

Hortensius'un neyle karşı karşıya olduğunu anlaması uzun sürmedi. Davayı Cicero'nun kendi şartlarında tartışmaktansa duruşmanın ertelenmesini istedi. Sonunda mahkemeler uzun bir ara vermeden hemen önce bir tarih belirlendi. Kovuşturma için bu muhtemelen yıkıcı bir aksilikti. Bir avukatın hitap tarzını düzenleyen kurallar zaman alıyordu ve Cicero bunlara bağlı kalacak olursa duruşmanın aylarca sürüncemede kalması beklenebilirdi. Ne kadar uzun zaman geçerse rüşvetçilik ve insanın elini kolunu bağlayan Verres için de o kadar çok fırsat olurdu. Duruşma açılırken sanığın sevinmek için her türlü sebebi vardı. Ne var ki Cicero etkileyici bir

28 *A.g.e.*, 2.3.207.

tuzak hazırlamıştı. Hukuk mahkemelerinin alışılmış ritüellerini takip etmek yerine kanıtlarını bir dizi kısa konuşmada hemen ortaya sermek gibi eşi benzeri görülmemiş bir adım attı. Hortensius'un oyunun bittiğini anlaması için bunlardan sadece ilkini duyması bile yeterli oldu. Cevap hakkından feragat etti ve duruşma sona erdi. Kaçınılmaz mahkumiyeti beklemek istemeyen Verres sanat koleksiyonunu da yanına alarak Marsilya'ya kaçtı. Cicero, muhtemelen halkın beğenisine uygun şekilde güzelce keskinleştirilmiş ve Hortensius'a yönelik birkaç isabetli dokundurma eklenmiş konuşmalarının tam metnini yayımlayarak kutlama yaptı. Haber Roma'nın her yerine yayıldı. Kral tacını kaybetmişti; Hortensius'un hukuk mahkemelerindeki hakimiyeti sona ermişti.

Cicero'nun üstünlüğüyse bir ömür sürecekti. Bunun ona nüfuz ve bağlantılar açısından getirdiği avantajlar muazzamdı. Daha doğrudan kazanılan ganimetler de vardı. Kovuşturmasının başlangıcında Cicero kişisel kazançla hiç ilgilenmediğini iddia etmişti. Bu aşırı derecede samimiyetsizdi. Cicero'nun da iyi bildiği üzere bir kovuşturmacı, başarılı şekilde adalete teslim ettiği herhangi bir suçlunun rütbesini talep etme hakkına sahipti. Verres bir *praetor*du ve haliyle o mahkûm edildikten sonra statüsünün bütün avantajları doğrudan Cicero'ya geçti. Bunlar arasında tartışmalarda *praetor* olmayan senatörlerden önce konuşma hakkı da vardı. Cicero'nun belagatine sahip bir adam için bu hayati bir ayrıcalıktı. Onun hitabeti sihrini artık yalnız hukuk mahkemelerinde değil, aynı zamanda siyaset arenasında da göstermeye başladı.

Elbette daha gidecek çok yolu vardı ama büyük adımlar atmıştı. Erkek kardeşi ona "Burasının nasıl bir şehir olduğunu, amacının doğasını ve kim olduğunu düşün," diye salık verdi. "Her gün Forum'a doğru yürürken bu düşünceleri zihninde tekrar tekrar döndür: "Ben bir yeni adamım! *Consul*luğu istiyorum! Burası Roma!"[29]

Büyük ödül, bundan sonra imkânsız bir hayal değildi.

29 Quintus Cicero, *Commentariolum Petitionis*, 2. Yazarlığı çok tartışmalıdır. Fakat geç Cumhuriyet'teki seçim kampanyasına sağladığı içgörüler öyledir ki sahte bile olsa kampanya yolundaki bir yeni adamın zihniyetinin bir görüntüsü olarak paha biçilmezliğini sürdürür.

Boğa ve Oğlan

MÖ 70'li yıllar boyunca Capitolinus bir şantiye olarak kaldı. Iuppiter'in büyük tapınağı Sulla'nın kendi tapınağı rüzgârda dağıldıktan sonra küllerinden yavaş yavaş yükseldi. Cumhuriyet'in büyük projelerinin en büyüğü olarak böyle bir yapının derme çatma olması düşünülemezdi. Daha tamamlanmadan önce Cicero onu kentin 'en ünlü ve güzel binası' olarak selamlayabiliyordu.[30] Tıpkı önceki tapınağın yıkılmasının bir iç savaş alameti olması gibi Forum'dan geçen herkes tarafından açıkça görülebilen yenisi de tanrıların Roma'ya yeniden gülümsediklerinin ispatıydı. Barış geri dönmüş ve Cumhuriyet restore edilmişti.

Ya da Sulla'nın taraftarları herkesin buna inanmasını istiyorlardı. Capitolinus'un denetimini kendi ellerinde tutmaya bu kadar dikkat etmelerinin sebebi buydu. Sulla'nın ölümünden sonra tapınağın resmi sorumluluğu en seçkin ortağı Quintus Lutatius Catulus'a geçmişti. Catulus, senatöryel kibrin en somut örneğiydi. Seçkin soyu, ona Senato'da rakipsiz bir otorite kazandırmak için katı, eski moda bir doğruluğun itibarıyla birleşmişti. Kolayca Sulla'nın en seçkin varisi olmuştu. Buna karşın Catulus'un sadakatinin bile sınırları vardı. Sulla adının tapınağın dev arşitravında[31] ölümsüzleştirilmesi niyetindeydi fakat Catulus'un başka planları vardı. Tapınağa Sulla'nın adı yerine onun adı yazdırdı.

Catulus'un sade dürüstlük konusundaki itibarı bu tek adamlık hareketinden zarar görmemiş gibi görünmektedir. Gerçek ise bunun tam tersidir. Sulla'nın anısı lekelenmiş ve ismi kötü anılıyordu. Catulus ölen liderinin saygınlığı pahasına kendini yüceltmekle bunu besbelli kabul ediyordu. Sulla'nın mirasına olan bağlılığı sarsılmamıştı ama bu mirasın Cumhuriyet'e bir kılıç darbesiyle dayatılması, kendini muhafazakâr ilan eden herkes için açık bir utanç kaynağıydı. Yalnız en yakın siyasi müttefiki değil, aynı zamanda kayınbiraderi de olan Hortensius ile birlikte Catulus, şükran dolu bir

30 Cicero, *in Verres*, 2.4.69.

31 Klasik yapılarda sütun başlıklarının üzerindeki kirişe verilen isim. (ç.n.)

Roma halkının Senato tarafından onur ve şan yolunda yönlendirileceği, gururla geçmişe bakan bir ideali savunmaya çalıştı. Senato'ya da kendisi gibi Roma'nın kadim düzenini temsil eden ve atalarının katı geleneklerine bağlı adamlar rehberlik edecekti. Ne var ki Cumhuriyet'in, birbirine karışmış, kafa karıştırıcı ve kodlamaya meydan okuyan pek çok farklı geleneği vardı. Geçmişte bir vatandaş için zorluk, her zaman ters akımların oluşturduğu girdabı kırmak olagelmişti fakat Sulla, bunların nereye varabileceklerini gördükten sonra ehlileştirmeye ve bazı durumlarda akışlarını engellemeye çalışmıştı. Onun yasaları da güçlü bir bent sistemi gibi daha önce kontrol edilmemiş olanı kanalize etmeye hizmet ediyordu. Ritüel ve ortak bir görev ile yükümlülük duygusu asırlardır Cumhuriyet'i tanımlayan şeylerdi. Yazılı olmayan gelenekler her şeydi. Artık bu değişmişti. Catulus gibi adamlar her ne kadar amansız gelenekçiler olsalar da aynı zamanda devrimin mirasçılarıydılar.

Bununa beraber Sulla'nın yükselttiği bentlerin arkasında sürekli ve çalkantılı bir baskı vardı. Yurttaşların eski haklarına olan bağlılıkları kolayca saptırılamadı ve özellikle *tribunus*lara karşı çıkarılan yasalara büyük tepki gösterildi. Sulla'nın ölümünden sadece üç yıl sonra MÖ 75 senesinde, *tribunus*ların daha fazla makamı ellerinde tutmalarını yasaklayan kritik yasa kaldırıldı. Sulla'nın destekçileri tarafından umutsuzca yapılan engellemelere rağmen, senatörlerin büyük bir çoğunluğu tedbiri destekledi. Bazıları şiddetli bir protesto hareketinden, bazılarıysa şahsi hırslardan, rakiplerle olan kan davalarından, sorumluluk bağlarından veya tamamen belirsiz etmenlerden ötürü boyun eğdiler. Roma'da güdüler her zaman muğlak olmuştu. Cumhuriyet'in geleneksel düzeni kendini yeniden göstermeye başladığında, Roma siyasetinin eski hesaplanamazlığı da ortadan kalktı. Sulla'nın hayali – iktidara giden tek ve kamusal bir yolun olması – onun düzenlemeleriyle birlikte çöküşe geçiyordu.

Örneğin, nasıl oluyordu da tarifsiz bir prestije sahip Catulus bile Senato'da kötü şöhretli bir dönek olan Publius Cethegus tarafından zaman zaman alt edilebiliyordu? Verres gibi Cethegus da zamanında canını kurtarmak için Sulla'nın tarafına geçmişti. Praeneste

kuşatması sırasında eski meslektaşlarını teslim olmaya ikna etmiş, ardından onları infaz edilmeleri için soğukkanlılıkla Sulla'nın fırtına birliklerine teslim etmişti. Catulus gibi safkanlar ona tiksinmeyle bakıyorlardı fakat Cethegus bunları umursayacak bir adam değildi. Romalı bir soylunun yapması beklendiği gibi kamu onurunu elde etmek için yarışmak yerine, perde arkasında rüşvet vererek, kandırarak ve entrikalar çevirerek senatörlerden oluşan büyük bir oy bloğunun kontrolünü ele geçirdi. Bu en kibirli aristokratların bile saygı duyabilecekleri türden politik bir silahtı. Ne zaman bir randevunun ayarlanması ya da bir yasa tasarısının düzeltilmesi gerekse, gece yarısı ziyaretçileri Cethegus'un kapısını aşındırmaya başlardı.

İktidarın şandan bu şekilde ayrılabileceği fikri çoğu Romalı için şaşırtıcı olduğu kadar rahatsız ediciydi de. Cethegus'un kötü şöhreti herhangi bir seçimde umutları açısından ölümcül olabilirdi. Onun itibarı bir lobicinin itibarıydı, bundan öteye gitmezdi. *Consul*luğu hedefleyen hiçbir Romalı, Cethegus'un içinde saklandığı rezil arka odalarda bulunmayı göze alamazdı. Yerleşik aristokrasi bazen onunla iş tutmak zorunda kalabilirlerdi, ancak onun kariyer modelini örnek alma konusundaki isteksizlikleri, duydukları küçümsemeyi açıkça ortaya koyuyordu. Yine de yüksek bir soydan gelen ve aşırı, neredeyse tehditkâr bir prestije sahip olan bir asilzade vardı ki, siyasi şike yapmanın karanlık sanatlarında Cethegus'u çoktan geride bırakmış ve bu konuda en ufak bir tereddüt göstermemişti; kamusal hayatın gölgeleri ve parlak ışıkları arasında aynı kolaylıkla süzülüyordu; "her türlü çabayı gösterir, istediğini elde ettiği sürece karşısına çıkan herkese kendini sevdirirdi."[32] Ve Marcus Crassus'un ne istediği açıktı: devletin önde gelen vatandaşı olmak.

Sulla'nın ölümünden sonraki yıllarda henüz *praetor*luk kazanamamış, hele ki *consul*luktan çok uzak olmasına rağmen, Crassus'un bu hedefe adım adım yaklaştığını düşünenler vardı. Sulla ile kavgası sadece sınırlı bir kötüleşme yaratmıştı. Aslında bazı yönlerden Crassus'un itibarını artırmaya hizmet etmişti. Catulus'un aksine *dictator*un rejiminden uzak duruyordu. Kendi davası dışında hiçbir

32 Cicero, *De Officiis*, 1.109. Tanım, Crassus'a olduğu kadar Sulla'ya da atıf yapar.

davayla bağı ya da yükümlülüğü olmadan bu şekilde hareket etmeyi tercih ediyordu. Crassus'a göre ilkeler, geniş ve karmaşık bir oyunda benimsenecek ve strateji gerektirdiğinde feda edilecek piyonlardan ibaretti. Parmak izlerini herhangi bir şeyin üzerinde bırakma riskini almak yerine kendi adına sınırları sınamak için piyonlarını kullanırdı. Böyle gönüllü bağımlılardan oluşan sonsuz bir kaynağı vardı. Crassus kendi adamlarını yetiştirme konusunda çok titizdi. İster onları yüksek mevkilere getirmek istesin, isterse sadece kendisine kurban ya da şifre olarak hizmet etmelerini sağlasın, hepsine aynı tehditkâr güler yüzlülükle davranır, evini açık tutar, gösterişten kaçınır, tanıştığı herkesin adını hatırlardı. Mahkemelerde, daha sonra kendisine bir getiri sağlayabilecek sanıklar için yorulmak bilmeden savunma yapardı. Crassus'tan alınan bir borç her zaman ağır faiziyle birlikte gelirdi.

Senato'nun bankeri olarak çalışması boşuna değildi. Crassus'un Roma'daki herkesten daha çok parası vardı. Köleler, madenler ve gayrimenkuller ana yatırımları olarak kalmıştı ama kasasına eklendiği sürece hiçbir sahtekarlığı da düşük görmüyordu. Ne vakit bir ev alevler içinde kalsa Crassus özel itfaiyesini olay yerine sevk eder, ardından sahibi mülkü ona düşük bir ücretle satıncaya kadar yangını söndürmeyi reddederdi. Bir Vesta bakiresiyle yattığı için yargılanırken -ki bu bilhassa kutsal bir suçtu- kadını sadece mülkünü ele geçirmek için ayarttığını iddia edebilir ve kendisine inanılmasını sağlayabilirdi. Ancak Crassus, açgözlülüğüyle tanınsa da sade bir hayat yaşıyordu ve çıkarları tehlikede olmadığında da son derece cimri biri olabiliyordu. Crassus isteksizce misafirperverlik gösterdiği filozof Aleksandros'a yolculuğu için bir pelerin ödünç vermiş ve sonra onu geri getirmesini istemişti. Bir Yunan olarak Aleksandros oy kullanamazdı. Zaten bir vatandaş olsaydı bir pelerinden çok daha fazlasını ödünç almaya hakkı olabilirdi. Kişinin statüsü ne kadar yüksek olursa borca girmeye de bir o kadar teşvik edilirdi. Para şüphesiz Crassus'un gözde güç vasıtasıydı. Eğirdiği altın iplikler bütün Cumhuriyet'i sarmıştı. Roma'da ağına takılan her bir sineğin titremesine ve çırpınışına karşı duyarlı olan Crassus'un hemen farkına varmadığı pek az şey olabilirdi.

Onun yurttaşlarında nadir görülen bir korkuya yol açmasına şaşırmamalıyız. Sulla'nın yasalarına karşı kampanya yürütenler halkın içinden gelen diğer figürleri şiddetle taciz etseler de Crassus'a bunu asla yapmazlardı. Neden diye sorulduğunda bir *tribunus*, onu bir örümcekle değil boynuzlarında saman olan bir boğayla kıyasladı; Plutarkhos'un izah ettiği üzere "Tehlikeli boğaların boynuzlarına saman bağlamak Romalılar arasında bir gelenek haline gelmişti, böylece onunla karşılaşan insanlar tetikte olabilirlerdi."[33] Crassus'un en can attığı şey bu saygıydı. Roma'daki herkesten daha açık bir şekilde, iç savaşların verdiği dersin özüne nüfuz etmişti; şöhretin dışa dönük tuzakları bilinçli insanlar arasındaki üstünlükle kıyaslandığında bir hiçti. Hasedin ve kötülüğün her daim hızla azameti takip ettiği Cumhuriyet gibi bir toplumda üstünlük, tehlikeli bir statüydü. Sadece aşırı kızgınlık olmadan korku uyandırırsa kalıcı olmayı umabilirdi. Böyle bir dengeyi koruma sanatında Crassus üstündü.

Yine de ne üzücüdür ki kendini siyasi çekim yasalarını uygulamıyormuş gibi görünen bir rakip tarafından gölgede bırakılmış buldu. Bu ilgi hırsızı Pompeius'tan başkası değildi. Crassus'un gücün özünden nemalanmak için manevra yaptığı yerde Pompeius sahnelediği şovun ışıltı ve yaygarasının tadını çıkarmaktan asla geri durmuyordu. Ancak bir general rolü yaparak hızla gerçek bir generale dönüştü ve yalnızca bir general olmakla kalmadı, aynı zamanda Roma'nın sevgilisi haline geldi. "Genç kasap masum bir çekiciliğe sahipti. "Hiçbir şey Pompeius'un yanaklarından daha hassas değildi," diye anlatılır: "insanların gözlerini üzerinde hissettiği anda al al olurdu."[34] Halka göre, böyle utangaçlıklar, kahramanlarının gençliğinin sevimli bir hatırlatıcısıydı; özellikle onun yükselişinin eşi benzeri görülmemiş yoluyla karşılaştırıldığında, bu çocukça tevazu daha da takdir edilesi bir hale geliyordu. Hangi vatandaş kendini Pompeius'un yaptığını yaparken; iki eliyle zafere ulaşma fırsatını yakalayıp yıldızlara doğru yükselirken düşlemeye cüret etmemişti ki? Romalıların Pompeius'un kariyerine gösterdikleri hoşgörü, ona

33 Plutarkhos, *Crassus*, 7

34 Seneca, *Epistulae*, 2.4.

duydukları aşkın derinliğini ele veriyordu. Onların kıskançlıklarını kışkırtmaktan uzak olan Pompeius, ne kadar dolaylı da olsa onların en derin fantezi ve hayallerini yaşamalarına imkân sağlamıştı.

Pompeius'un büyük şöhreti Sulla'nın bile saygı duymak zorunda kaldığı bir şeydi. Başka hiç kimse *dictator*un sabrının sınırlarını sevecen ve şımarık oğlan Pompeius kadar zorlamamıştı. Afrika'daki Mariusçu orduları bozguna uğrattıktan sonra İtalya'ya geri dönmüş ve lejyonlarını dağıtma emrini reddetmişti; Sulla'nın rejimini devirmek gibi bir niyeti yoktu, ama yeni ve ışıltılı bir ikrama gözünü dikmiş küçük bir çocuk gibi zafer kazanmak istiyordu. Sulla hem alay hem hayranlık içinde onun askerleri tarafından kendisine verilen "Magnus" yani "Büyük" unvanını onaylamayı kabul etmişti. Diğer yandan bir zaferin yüce onurunun daha senatör bile olmayan bir adama verilmesi onu duraksatmıştı. Pompeius, tipik olarak küçümsemeyi küstahlıkla karşılamıştı ve yaşlanan *dictator*un yüzüne "Doğan güneşe batan güneşten daha çok insan tapar."[35] demişti. Sulla yorgun bir şekilde nihayetinde pes etmişti. Pompeius hiç kuşkusuz yüzü kızarmış bir halde ve zaferlerinin ganimetleri önünde, kendisine hayran hayran bakan taraftarlarının tezahüratları arasında zafer içinde sokaklarda atını sürmüştü. Ve yirmi beş yaşında bile değildi.

Böyle bir heyecandan sonra geleneksel bir siyasi kariyerin kahrı çekilecek gibi değildi. Büyük Pompeius için artık *quaestor*luk peşinde koşmak yoktu. Catulus'un Sulla'nın ölümünü takiben çıkan silahlı isyanı bastırmasına yardım ettikten sonra birliklerini dağıtmayı reddederek en sevdiği hamlesini yapmıştı. Yine bunu, kendi başına bir darbe yapmayı amaçladığından değil komutanlığı lejyonlarını bırakmaya razı olamayacak kadar çok sevdiği için yapmıştı. Bunun yerine İspanya'ya gönderilmeyi talep etmişti. Eyalet hala Mariusçu asilerin ellerindeydi ve Senato, Pompeius'un komutasını onaylarken sadece şantaja teslim olmuyordu. İsyancılara karşı yürütülen savaşın tehlikesinin çok ve ödülünün azdı olması sebebiyle son derece tatsız geçmesi bekleniyordu. Catulus ve meslektaşları Pompeius'un gitmesine sevinmişlerdi.

35 Plutarkhos, *Pompeius*, 14.

Crassus da genç rakibinin düşüşe geçeceğini ummuş olmalıydı. Pompeius bir kez daha dayanılmaz derecede başarılı olduğunu kanıtlayacaktı. Savaş gerçekten de yorucu olmasına karşın isyancı ordular yavaş yavaş bastırıldılar. Pompeius'un Magnus unvanını almasını bir şaka olarak görmekten asla vazgeçmeyen Crassus, etrafındaki herkes tarafından bu unvanın daha az ironik biçimde kullanıldığını duymaya başlamıştı. MÖ 73'te, Crassus'un *praetor* olduğu sene Pompeius, isyanın son közlerini söndürmekle ve İspanya'yı kendi muazzam çıkarlarına uygun hale getirmekle meşguldü. Crassus'a ilk ordusunu sağlayan eyalette Pompeius, artık bir yanaşma ağını da güvence altına alıyordu. Yakında arkasında zafer bulutları ve deneyimli gazilerden oluşan orduyla Roma'ya dönecekti. Hiç şüphesiz ikinci bir zafer isteyecekti. Ondan sonrasını kim bilebilirdi?

Pompeius gibi bir tehditle karşı karşıya kalan Crassus'un stratejisini tekrar gözden geçirdiği görülmektedir. Sahip olduğu prestij muazzam olsa da gölgede kalmıştı. Şimdi halkın onayını kazanabilmek için harekete geçme zamanıydı. Crassus bir Cethegus değildi. Zafersiz bir gücün daima sınırlı olacağını gayet iyi biliyordu, özellikle de Pompeius gibi bir rakiple yarış halindeyken. Acilen ezici bir zafere ihtiyacı vardı. Ama bunu nerede bulabilirdi? Ve kime karşı kazanabilirdi? Halihazırdaki düşmanlar sinir bozucu derecede yetersizlerdi.

Ve sonra aniden birdenbire çıkan bir fırtına gibi fırsat ayağına geldi.

Gladyatörün Gölgesi

73 yazının ortasında Campania'daki bir gladyatör okulundan bir firar oldu. Kabuklu deniz ürünleri ve lüks konaklama yerleri gibi bu tür okullar da bölgede giderek daha büyük birer işletme halini almışlardı. Gladyatörlük daha ziyade yerli bir uzmanlıktı. Roma'nın sahneye çıkmasından çok önce Campania ve Samnium'daki mezarlar, susamış ölülerin ruhlarının onuruna sahnelenen silahlı savaşçılar arasındaki düelloların mekânı olmuştu. Kan dökme ritüelleri Romalıların artan ilgisiyle ticarileşmeye başladığında bile gladyatörler Samnit savaşçılarının tarzında giyinmeye devam etti; siperlikli ve

hantal miğferler sallanan sorguçlarla tamamlandı. Zaman geçtikçe ve Samnit bağımsızlığı tarihe karıştıkça bu savaşçıların görünümleri, hayvanat bahçesinde soyunun tükenmesi riskine karşı korunan hayvanlara benzer şekilde daha da egzotikleşti.

Romalılar için gladyatör dövüşlerine sinmiş olan yabancı kokusu her zaman bu dövüşlerin çekiciliğinin önemli bir parçası olmuştu. Cumhuriyet'in savaşları İtalya'dan uzaklaştıkça, halkın savaşçı karakterinin solmaya başlayacağından endişe ediliyordu. MÖ 105'te Roma'nın ilk halka açık sponsorlu oyunlarını düzenleyen *consul*lar, bunu halka barbar bir dövüşü tattırmak gayesiyle yapmışlardı. Bu yüzden gladyatörler hiçbir zaman lejyonerler gibi değil, aksine her zaman Cumhuriyet'in düşmanlarının grotesk tarzlarında, Samnitler gibi olmasa da Trakyalılar ya da Galyalılar gibi silahlandırıldılar. Yine de Roma'nın kalbi Forum'da sahnelenen bu vahşet gösterisi hayranlık kadar nefret ve aşağılama duyguları da uyandırıyordu. Üst sınıflar oyunların halkın yararına var olduğunu iddia etmek isteyebilirlerdi fakat bir gladyatörün cesaret örneği herkesi etkileyebilirdi. Bilge Cicero, "Bırakın hâlâ ayakta durup dövüşmeyi, yere serildiklerinde bile kendilerini asla küçük düşürmezler," diye coşuyordu. "Ve diyelim ki bir gladyatör yere serildi, ölümcül darbe için uzatması emredildikten sonra boynunu çektiğini ne zaman gördünüz?"[36] Burada mağlup bir yabancı kölenin hareketinde Romalıların en çok hayranlık duydukları her şeyin somutlaşmış bir hali vardı.

Yansıma çarpıtılmış olsa da gladyatör izleyen kalabalığa bir ayna tutuyorlardı. Roma halkının, zafer tutkularının en ham, en aşırı ve en aşağılık biçimdeki sonucunu görmelerini sağlıyordu. *Consul*luk için kampanya yürüten bir senatör ile hayatı için savaşan bir gladyatör arasındaki fark sadece bir dereceydi. Bir Romalı her ikisinin de gösterisinden heyecan duyacak şekilde yetiştirilirdi. Cumhuriyet gibi bir toplumda arenanın şiddetine hayranlık doğal olarak ortaya çıkıyordu. Kanlı teatralliği ne kadar aşırı olursa Romalılar da bunu o kadar çok arzuluyorlardı. Fakat katliam onlara ölümcül bir uyarı olarak da hizmet etmekteydi. Gladyatör dövüşü rekabet ruhuna özgür

36 Cicero, *Tusculanae Disputationes*, 2.41.

bir yol verildiğinde insanların geleneklerin ve sorumlulukların kısıtlamalarına bağlı olarak birbirleriyle Romalılar olarak değil, hayvanlar olarak savaşmaya başlamaları halinde neler olabileceğinin bir kanıtıydı. Kumda kan, kancalarda sürüklenen cesetler… Cumhuriyet'in temelleri çökerse, tıpkı iç savaş yıllarında olduğu gibi, o zaman herkesin hem vatandaşın hem de kölenin böyle bir kaderi olabilirdi.

O halde, eğitim okullarının Roma'dan güvenli bir mesafede, Campania'da yoğunlaşma eğiliminde olmasının bir başka nedeni de buydu. Romalılar gladyatör ruhundaki vahşeti tanıyor ve bunun kendi içlerinde barınmasından korkuyorlardı. 73 yazında kaçak sayısı yüzün çok altında olmasına rağmen Romalılar yine de onlarla başa çıkması için üç bin kişilik bir orduyla beraber bir *praetor* yolladılar. Romalılar Vesuvius'un yamaçlarına sığınan kaçakların açlıktan ölmeleri için pozisyon aldılar. Ancak gladyatörler bir rakibin zayıf noktasına hamle yapmayı bilirlerdi. Volkanın yamaçlarını yabani sarmaşıklarla kaplı bularak filizlerden merdivenler ördüler ve ardından bir yamaçtan aşağı inip Romalılara arkadan saldırdılar. Karargâh ele geçirildi, lejyonerler bozguna uğratıldı. Gladyatörlere hemen başka firariler de katıldı. Prangalar eritildi ve kılıç haline getirildi. Vahşi atlar yakalanıp eğitildi ve bir süvari birliği oluşturuldu. Campania etrafına yayılan köleler, Sulla'nın talanından bellerini yeni yeni doğrultmaya başlayan bir bölgeyi yağmalamaya başladılar. Nola yine kuşatıldı ve yağmalandı. İki Roma ordusu daha bozguna uğratıldı. Başka bir *praetor* karargâhı basıldı. *Praetor*un *fasces*i ve hatta atı bile ele geçirildi.

Derme çatma bir gerilla kuvveti olarak başlayan şey, şimdi kendini yaklaşık yüz yirmi bin kişilik devasa ve disiplinli bir ordu haline getiriyordu. Bu başarı ilk isyanın lideri olan Spartacus isimli bir Trakyalıya aitti. Köleleştirilmesinden önce Romalılara paralı asker olarak hizmet etmişti ve bir gladyatörün fiziğini zekâ ve incelikle birleştirmişti. İsyancıların İtalya'da kalmaları durumunda öfkeli efendilerinin onları yok etmesinin an meselesi olacağını fark etmişti ve bu yüzden 72 yılının baharında o ve ordusu Alplere doğru ilerlemeye başladı. Atinalı filozoflarla dalga geçerek yıllar önce arkadaşlarını çok eğlendiren ve *consul*luğa yeni seçilen mizahçı Gellius

Publicola tarafından takip ediliyorlardı. Ancak Spartacus'la çatışmaya giremeden köleler kuzey sınırını korumakla görevli Roma kuvvetleriyle karşılaştılar ve bu kuvvetleri yok ettiler. Alpler üzerinden özgürlüğe giden yol artık tamamen açıktı. Ama köleler bunu kabul etmediler. Bunun yerine Gellius'un ordusunu karşılayıp geçtikten sonra, adımlarını güneydeki efendilerinin kalbine ve daha önce kaçmaya çalıştıkları her şeye doğru geri attılar.

Romalılar bu değişim karşısında afallamışlardı. Bunun için ortaya attıkları izahlardan biri aşırı özgüvendi: "Köleler aptallardı ve ahmakça kuvvetlerine katılmak için akın eden muazzam sayıda insana çok fazla güveniyorlardı."[37] Aslında isyancıların İtalya'da ne kadar çok köle olduğunu keşfetmeleri onları şaşırtmamalı. Cumhuriyet'in işgal savaşları sırasında yağmaladığı servetin hiç de az olmayan bir kısmını insanların kendisi oluşturuyordu. Roma'nın üstünlüğüyle kurulan ortak pazar esirlerin Akdeniz'de diğer mallar kadar kolay hareket etmesini sağlamıştı ve bunun sonucunda köle ticaretinde büyük bir patlama yaşanmış, tarihte eşi benzeri görülmemiş bir nüfus nakli gerçekleşmişti. Yüz binlercesi, belki de milyonlarcası yurtlarından sökülüp imparatorluğun merkezine getirilmiş ve orada yeni efendileri için çalıştırılmıştı. En fakir vatandaşın bile bir kölesi olabilirdi. Zengin hanelerdeki işgücü bolluğu köle sahiplerini, satın aldıkları kölelerin uzmanlaşması için büstlerinin tozunu almak, davetiye yazmak ya da mor giysilerle ilgilenmek gibi daha egzotik işler düşünmeye sevk ediyordu. Elbette bu tür işler doğaları gereği çok değerliydi. Çoğu kölenin işi çok daha zorluydu. Bu özellikle koşulların en kötü olduğu kırsal kesimde böyleydi. Köleler toptan satın alınır, damgalanır ve zincire vurulduktan sonra şafaktan gün batımına kadar çalıştırılırdı Geceleri ise büyük kalabalık barakalara kapatılırlardı. Onlara mahremiyetin veya haysiyetin zerresi bile gösterilmiyordu. Hayatta kalmaları için gerekli olan minimum miktarda besleniyorlardı. Yorgunluk kırbaçla giderilirken, itaatsizlik, başkaldıran kölelerin işkence edilmesi – ve bazen infaz edilmesi – konusunda uzmanlaşmış özel girişimler tarafından cezalandırılırdı. Sakatlar veya erken yaşlanmış olanlar, hastalıklı

37 Sallustius, *Historiae*, 3, fragman 66 (A).

sığırlar ya da kırılmış şarap kadehleri gibi bir kenara atılmayı bekleyebilirlerdi. Efendileri için hayatta kalmaları yahut açlıktan ölmeleri çok da mühim sayılmazdı. Ne de olsa Romalı çiftçilerin okuyucularına hatırlatmayı pek sevdikleri üzere işe yaramaz araçlara para harcamanın hiçbir anlamı yoktu.

Bu sömürü, Cumhuriyet'in en soylu her şeyini temellendiriyordu – vatandaşlık kültürünü, özgürlük tutkusunu, rezalet ve utanç korkusunu. Bir vatandaşın kendini Cumhuriyet'e adamasını sağlayan boş zaman, sadece başkalarının zorla çalıştırılmasına bağlı değildi. Köleler aynı zamanda daha ince ve daha kötücül bir ihtiyacı da karşılıyordu. "Başka birine zarar vermeden kazanç elde edilemez,"[38] tüm Romalılar bunu böyle kabul ediyorlardı. Her statü göreceliydi. Herkesin özgür olduğu bir dünyada özgürlüğün ne değeri olurdu? En yoksul vatandaş bile en iyi muamele gören köleyle kıyaslanamayacak kadar üstün olduğunu bilebilirdi. Özgürlüğün olmadığı bir hayatta ölüm tercih edilebilirdi; öyle ki Cumhuriyet tarihinin tamamı görkemli bir şekilde bunu kanıtlamıştı. Eğer bir adam köleleştirilmeye göz yumduysa layığını bulmuş demekti. Köleliğin meşruiyeti bir yana, kölelerin maruz kaldığı zulmü bile sorgulamayı engelleyen sert mantık buydu.

Bu, kölelerin de kabul ettiği bir mantıktı. Hiç kimse özgür olan ve olmayanın oluşturduğu hiyerarşiye itiraz etmiyordu, sadece bu hiyerarşi içindeki konumuna itiraz ediyordu. İsyancıların istedikleri şey bir kurum olarak köleliği yok etmek değil, eski efendilerinin ayrıcalıklarını kazanmaktı. Bu yüzden bazen Romalı tutsaklarını gladyatör olarak dövüşmeye zorluyorlardı: "Bir zamanlar gösteri olanlar, seyirci oldular."[39] Yalnız Spartacus'un kendisi gerçek bir ideal için savaşmış gibi görünmektedir. Antik dünyadaki köle isyanlarının liderleri arasında benzersizce takipçilerine bir çeşit eşitlik empoze etmeye kalkışmış, onların altın ve gümüşü ellerinde tutmalarını yasaklamış ve ganimetlerini eşit şekilde paylaştırmıştı. Fakat bu bir ütopya girişimiyse de başarısız oldu. Şiddet içeren yağma fırsatları isyancıların çoğunun karşı koyamayacağı kadar cazipti. Romalılara göre kölelerin fırsat

38 Publilius Syrus, 337.

39 Orosius, 5.24.

varken kaçmamalarının bir başka açıklaması da buydu. İtalya'nın cazibesine kıyasla anavatanlarının bataklıkları ve ormanları neydi ki? İsyancıların özgürlük hayalleri, ne yazık ki yağmalamaya olan açlıklarına yenik düşmüştü. Romalılar için bu, onların "köle doğalarının"[40] kesin bir deliliydi. Aslında kölelerin tek amacı efendileri gibi başkalarının ürünlerinden ve emeğinden geçinmekti. Öfkelendiklerinde bile Roma ideallerine ayna tutmaya devam ediyorlardı.

Etkili bir yağmayı gördüklerinde tanıyabilen Romalıların paniğe kapılmalarına şaşmamak gerekirdi. Gellius'un ordusunun yenilgiye uğraması ve Cumhuriyet'in diğer lejyonlarının hepsinin ülke dışında görev yapmasıyla, başkent birdenbire kendini tehlikeli bir şekilde savunmasız buldu. Kendi ordusunu kuracak kadar zengin olmakla boşuna övünmeyen Crassus, şimdi harekete geçiyordu. Senato'daki destekçileri de seferber olmuşlardı. Hiddetli bir tartışmanın ardından *consul*ların ellerindeki iki lejyon alında ve tek komuta altında Crassus'a verildi. Yeni başkomutan emrindeki kuvvetlerin boyutunu dört katına çıkararak ivedilikle bir göreve alım hareketi başlattı. Kendisini Cumhuriyet'in kurtarıcısı olarak takdim etme fırsatını kazanmıştı ve bunu boşa harcama niyetinde değildi. Lejyonlarından ikisi emirlerine doğrudan aykırı olarak Spartacus ile karşılaşıp başka bir hezimete uğradıklarında Crassus'un tepkisi, eski ve korkunç bir dayak cezasını diriltmek oldu.[41] Her on adamdan biri, itaatkâr olanlarla itaatsiz olanlar, cesur olanlarla korkak olanlar öldüresiye dövülürken, arkadaşları da bunu izlemek zorunda bırakıldı. Askeri disiplin yeniden tesis edildi. Aynı zamanda Spartacus'a katılmayı cazip bulan kölelere, kendi adamlarına böylesi yaptırımlar uygulamaya hazır bir komutandan aman bekleyemeyeceklerine dair bir uyarı gönderildi. Crassus ne kadar acımasız olursa olsun, etkisini iyice hesaplamadan hiçbir şey yapmazdı. Tek bir gaddarca darbeyle mülk avcısı milyoner imajını eski moda değerlerin yaman savunucusuna dönüştürmüştü. Crassus'un da çok iyi bildiği üzere Roma'nın disiplin gelenekleri seçmenlerin her zaman hoşuna giderdi.

40 Sallustius, *Historiae*, 3, fragman 66 (A).

41 Latincede buna *decimatio* denmektedir. (ç.n.)

Artık otoritesi sağlam bir şekilde kurulmuş olan Crassus, başkenti çevrelemeye yöneldi. Spartacus daha güneye inerek karşılık verdi. Yeni askerler bulma olasılığının en yüksek olduğu yerin burası olduğunu biliyordu. Orta İtalya'nın yerleşimlerle dolu refahını geride bırakarak kasvetli bir şekilde büyük arazilerin art arda sıralandığı yerlerden geçirmeye başladı. Ovalarda zincirli esirler dışında her yer ıssızdı; yaylalarda ise boş çiftliklerde büyük sürüleri güden yabancı köleler dışında kimseye rastlanmıyordu. Bir zamanlar gelişen kasaba ve köylerin bir manzarası olan şey şimdi "*Italiae solitudo*" yani "İtalya'nın ıssızlığıydı" Asileri bu ıssızlıktan ve Roma'dan güneye doğru uzaklaştıran Crassus, sonunda onları yarımadanın tam topuğunda hapsetmeyi başarmıştı. Kış yaklaşıyordu ve Crassus avının kaçmaması için kıyıdan kıyıya uzanan bir hat inşa ettirdi. Haliyle Spartacus kendini kapana kısılmış buldu. Lejyonerlerin hendeğine ve duvarına saldırmak için iki umutsuz teşebbüste bulunuldu. Her ikisi de geri püskürtüldü ve bu da Crassus için büyük bir rahatlama kaynağı oldu, çünkü o da avı gibi umutsuz bir duruma düşmeye başlamıştı. Zaman tükeniyordu. Spartacus'tan çok daha azılı bir düşman ufukta beliriyordu. Pompeius, İspanya'da geçirdiği beş senenin ardından eve dönüyordu.

Spartacus bunu öğrenince müzakere teklif ederek Crassus'un rahatsızlığından faydalanmaya çalıştı. Crassus ise bu teklifi küçümseyerek geri çevirdi. Spartacus, Romalı bir esiri barikatların tam önünde çarmıha germek suretiyle karşılık verdi. Ölmekte olan adamın gün boyu süren çığlıkları, soğuk rüzgarlarla yurttaşlarına taşındı. Sonra akşam bastırıp kar yağmaya başlayınca Spartacus, barikatları zorlamak için üçüncü bir girişimde bulundu. Bu defa serbest kaldı. Crassus'tan kaçarak kuzeye doğru zikzak çizmeye başladı. Bir gözü isyancılarda diğeriyse giderek yaklaşan Pompeius'ta olan Crassus, onu çılgınca bir hızla takip etti ve çıkan bir dizi çatışmayla geride kalanları ele geçirdi. Sonunda isyancılar tekrar köşeye sıkıştırıldılar ve Spartacus dönerek savaşa hazırlandı. Subaylarının gözleri önünde atını bıçaklayarak geri çekilme imkânı bırakmadı ve kendini zafere yahut ölüme mecbur etti. Ardından köleler savaşa girişti-ler. Spartacus, Crassus'un karargahına karşı umutsuz bir taarruzda

bulunduysa da oraya varamadan öldürüldü. İsyancıların ordusunun büyük bir kısmı komutanlarıyla beraber yok oldu. Büyük köle ayaklanması sona ermişti. Crassus, Cumhuriyet'i kurtarmıştı.

Lakin son dakikada zaferi elinden alındı. Pompeius lejyonlarıyla güneye, Roma'ya doğru ilerlerken Spartacus'un nihai yenilgisinden kaçan beş bin asiyle karşılaştı. Hızlı bir şekilde her birini kılıçtan geçirdikten sonra Senato'ya bir mektup yazarak isyanı bitirmekteki başarısıyla övündü. Crassus'un duyguları ancak hayal edilebilirdi. Pompeius'un zafer sarhoşluğuna karşı koymak için ele geçirdiği tüm esirlerin *via Appia* boyunca çarmıha gerilmesini emretti. Yaklaşık yüz altmış kilometrede İtalya'nın en işlek yolu boyunca her kırk metrede bir üzerine bir kölenin cesedi çivilenmiş bir haç dikilmişti ve bunlar Crassus'un zaferini ilan eden korkunç reklam panoları olarak duruyorlardı.

Gelgelelim çoğu Romalı için Spartacus'a karşı savaşmış olmak bir utançtı. Pompeius'un uzaktaki bir eyalet savaşında binlerce kabile üyesini katletmekteki başarısına kıyasla Crassus'un Roma'nın arka bahçesindeki kurtarma eylemi, unutulması gereken bir şeydi. Bu yüzden her iki adama da defne çelengi verilmiş olmasına karşın Crassus ikinci sınıf bir geçit töreniyle yetinmek ve Roma caddelerini arabayla değil yürüyerek dolaşmak zorunda kalmıştı. Tabii Pompeius'un ayakları kaldırımda incinmemişti. Halkın kahramanı için her şeyin en iyisi düşünülmüştü. Pompeius genç bir İskender gibi süslenip püslenerek dört beyaz atın çektiği bir savaş arabasına binerken, ganimet ve esir kafileleri sokaklarda önünden yılan gibi kıvrılırken ve hayranları çılgına dönerken, Crassus sadece bunu seyrederek öfkeleniyordu.

Yine de kızgınlığının ortaya çıkmasına müsaade etmemeye özen gösteriyordu. Kalabalıkların tezahüratı kendi içinde ne kadar tatmin edici olursa olsun, sadece bir amaca yönelik araçlardı ve bu amaç Crassus için her zaman iktidarın özüydü. Bir zaferden ziyade *consul*luk istiyordu. Seçimler hızla yaklaşırken büyük rakibine ortak aday olmalarını önererek karakteristik olarak ustaca bir hamle yaptı. Crassus, Pompeius'un popülerliğinden ne kadar endişeliydi Pompeius

da Crassus'un siyasi yeteneklerinden o kadar endişeliydi ve hemen bu teklifi kabul etti. Bekleneceği üzere her iki adam da rakipsiz seçildi.

Pompeius, devletin başına geldiğinde Sulla'nın belirlemiş olduğu asgari yaşın çok altında, otuz altı yaşındaydı. Bir *consul* için emsalsiz biçimde daha önce senatör bile olmamıştı. Gaf yapma konusunda gergin olduğundan bir arkadaşından ona Senato için bir rehber kaleme almasını rica etmişti. Gerçi tüm tecrübesizliğine rağmen Pompeius, lafı dolandıracak bir adam değildi. Atılganlık onu askeri zaferin zirvesine taşıyan şeydi ve yine atılganlık onu siyasetin savaş meydanlarına getirmişti. *Consul* olduktan kısa bir süre sonra *tribunus*ların yetkilerini kaldıran ve Sulla tarafından feshedilen tüm eski ayrıcalıkları geri getiren bir yasa tasarısı sundu. Ölü *dictator*un yasasının temel taşı böylelikle gelişigüzel bir biçimde yıkıldı ve Cumhuriyet'in siyasi yaşamına renkli ve potansiyel olarak istikrarsızlaştırıcı bir unsur geri getirilmiş oldu. Neredeyse on yıldır bu türden bir yasa talep eden kalabalıklar bir kez daha çılgına dönmüşlerdi.

Fakat bu kez Crassus da alkışlardan eşit derecede nasiplenmişti. İnsanlara eski haklarını geri verme fırsatını kaçırmak istemediği için reformun ortak sponsoru olmaya özen göstermişti. Rüzgârın başka yönde estiğini hisseden Catulus bile muhalefeti bırakmıştı. Bu, Pompeius'un senatonun onayını aldığını göstermiyordu. Durum bunun tersiydi. Onun büyüklüğü ve *consul*luğunun düzensiz doğası, Senato'nun gelenekçi liderleri için son derece rahatsız edici olmaya devam etti. Bu durum *consul*luğu tamamen yasal olan Crassus'un kendini bir savunucuymuş gibi takdim etmesini mümkün kıldı. Her zaman en yerinde olanı yaptığı gibi, bahislerini korumayı seçmişti. Bir eliyle halka açık muazzam ziyafetler verip fakirlere ücretsiz tahıl dağıtırken diğer eliyle senatör arkadaşlarının kulaklarına zehrini akıtıyor, Pompeius'u tehlikeli bir demagog olarak kötülüyor ve halkı memnun edecek başka önlemleri engellemek için manevralar yapıyordu. Sonuç olarak *consul*ların yapması gerektiği gibi Cumhuriyet'in iyiliği için birlikte çalışmak yerine, Pompeius ve Crassus kısa süre içinde açıkça birbirlerinin boğazına sarıldılar.

Hiçbir şey arenadaki kalabalığı farklı silahlarla ve becerilerle

donanmış olan iki zırhlı gladyatör arasındaki bir düelloyu görmekten daha fazla heyecanlandıramazdı. En popüler dövüş şekli, zırhla ve miğferle muhteşem bir biçimde kuşanmış olan bir kılıç ustası ile amacı kılıç ustasını ağlarına dolamak olan çevik bir üç dişli mızrak taşıyıcısının çatışmasıydı. Pompeius ile Crassus da benzer bir gösteri ortaya koydular; iki rakip o kadar farklıydı ama aynı zamanda o kadar denkti ki hiçbiri diğerine üstünlük sağlayamadı. Fakat bu düello Romalıları eğlendirmekten ziyade şok etmiş ve rahatsızlık yaratmıştı. Köleler ölümüne savaşabilirlerdi ama Roma halkının *consul*ları bunu yapamazlardı. Bir gladyatör yenilmiş bir rakibinin boğazını kesebilirdi ama iki devlet başkanından birinin mevkidaşının işini bitirmesi, Cumhuriyet'in tüm ideallerine hakaret sayılırdı. Nihayet Pompeius ve Crassus, her ikisinin de bu düşmanlıktan eşit derecede zarar gördüğünü fark etmiş gibi görünüyorlardı. Görev sürelerinin sonuna doğru Forum'daki bir halk meclisine başkanlık ederlerken bir vatandaş aniden araya girdi ve bir rüyasını anlatmak için izin istedi. İsteği kabul edildi. Vatandaş, "Iuppiter," dedi, "bana göründü ve Forum'da, *consul*ların dost olana kadar görevlerini bırakmamaları gerektiğini duyurmamı söyledi."[42] Uzun bir duraksama oldu. Daha sonra Crassus, Pompeius'un yanına gidip elini tuttu. Rakibini övdü. İkili böylece uzlaştı.

Bu olay kuşkulu bir şekilde uydurma bir iş gibi görünüyor, ama bu onu daha az önemli kılmıyor. Zira Sulla'nın ölümünden on yıl sonra bile herhangi bir kimsenin onun yaptıklarını tekrarlayabileceği ve devlet üzerinde üstünlük kurabileceği fikri Romalıları hala dehşete düşürüyordu. Pompeius ve Crassus ne kadar güçlü olurlarsa olsunlar, hiçbiri diğerinden daha güçlü görünmeyi göze alamazdı. Cumhuriyet'in vatandaşlarına en iyi olma arzusunu aşılamasına rağmen hala üzerinde direttiği ders buydu. Başarı övgüye ve onura layıktı fakat haddinden fazla başarı tehlikeliydi ve devlet için bir tehditti. Bir vatandaş ne kadar büyük olursa olsun, ne kadar büyük olmak isterse istesin en hakiki büyüklük hala Roma Cumhuriyeti'nin kendisine aitti.

42 Plutarkhos, *Crassus*, 12.

6

LEŞTEN BİR ZİYAFET

Proconsul ve Krallar

Romalılara göre gücü bu denli tehlikeli yapan sarhoş edici özelliğiydi. Kendi vatandaşlarının işlerini yönetmek ve onları savaşa götürmek, bunlar insanı baştan çıkarabilecek kadar korkunç sorumluluklardı. Sonuçta Cumhuriyet, krallık otoritesinin tadının bağımlılık yarattığı ve yozlaştırıcı olduğu yönündeki büyük tek bir algıdan başka neyin üzerine kurulmuştu ki? Elbette Roma'nın artık dünyanın efendisi ve ulusların hakemi olmasıyla birlikte, *consul*ların otoritesinin herhangi bir kralınkinden çok daha fazla olması dışında. Öyleyse makamlarının her daim kısıtlanmasını denetlemekte ısrar edilmesinin farklı nedenleri de vardı.

Yine de Cumhuriyet'in erişim alanının giderek genişlemesi Romalıları bir ikilemle karşı karşıya bıraktı. Artık küçük bir şehir devletinin değil, bir süper gücün vatandaşı olduklarına göre talepleri de sınırsız gibi görünüyordu. Her yerde savaşlar patlak vermişti. Düşman ne kadar uzak ve inatçı olursa *consul*lara yönelen lojistik talepler de bir o kadar artıyordu. Olağanüstü durumlarda, bu mesele Senato'ya Romalıların "*pro consul*" dedikleri, onların yerini alabilecek bir *magistratus* atamak dışında çok az seçenek bırakıyordu. Cumhuriyet'in imparatorluğu MÖ ikinci yüzyıl boyunca genişledikçe *proconsul*lara başvurmak her zamankinden daha yaygın bir hale gelmişti. Görevlerinin tabiatı gereği kendilerini geleneksel olan tek bir yıllık sürelerden ziyade çok daha uzun bir süre için görev başında

bulabilirlerdi. Örneğin Pompeius İspanya'da beş yıl geçirmişti. Savaş gerektiği gibi kazanıldı, ancak Roma'da muhafazakarların tüyleri diken diken olmuştu. Pompeius'un gösterişi Senato'nun *proconsul*luk gücünün abartılı atamalarına yönelik hoşnutsuzluğu teyit etmekten başka bir işe yaramadı. İspanya'daki durum çaresizdi ancak başka yerlerde Roma'nın çıkarları doğrudan tehdit edilmediği sürece senatörler, bunu çözmesi için emsallerinden birine yetki vermektense düşük seviyeli herhangi bir anarşiyi tolere etmeyi yeğleyebilirlerdi.

Asia eyaletinde durum böyleydi. Orada Mithradates'e karşı savaş bir sefalet ve kaos mirası bırakmıştı. Kentler cezalandırıcı vergiler altında inliyordu; sosyal yapı çökmek üzereydi; sınır boyunca küçük devletler hırlayıp birbirlerine saldırıyorlardı. Yıkılan eyaletin yaraları üzerinde Romalı sinekler hevesle vızıldıyorlardı; sadece Iulius Caesar gibi genç subaylar değil, aynı zamanda Mithradates tarafından mahvedilen ve şimdi taze kan kokusuyla geri dönen *publicani* avanesi de. Her şeye rağmen Asia Roma'nın en zengin eyaleti olarak kalmıştı ve Senato'nun bölgeye adil bir çözüm getirmesine mâni olan şey de tam olarak buydu. Burasını yönetmek için kime güvenilebilirdi? Doğu'daki sorunlarla başa çıkması için atanan son *proconsul*u hiç kimse unutmamıştı. Sulla kendi destekçilerinin üzerinde bile bir uyarı gölgesi oluşturmuştu.

Bununla birlikte Roma'daki herkes Mithradates'e karşı savaşın tamamlanmamış bir iş olduğunun bilincindeydi. İtalya'ya dönmeye ve iç savaşı kazanmaya hevesli olan Sulla, Cumhuriyet'in tam intikam alma hakkını bilinçli olarak kaybetmişti; seksen bin İtalyalının kasabını yok edebileceği halde bağışlamaya karar vermesi, saf bir çıkar eylemiydi. Bu durum özellikle de kendilerini bu politikaya bulaşmış hissedenleri kızdırmıştı. Sulla'nın geride bıraktığı subayların Mithradates'e karşı periyodik baskınlarını sürdürerek onu karşılık vermesi için tahrik etmeye çalışmalarının sebebi buydu. Sulla'nın baş destekçileri olan Catulus ile Hortensius'un liderliğindeki Senato'nun kendi başkomutanlarının imzalamış olduğu barış antlaşmasını onaylamayı reddetmesinin sebebi de buydu. Mithradates'in elçileri Roma'ya gittiklerinde Senato'nun onları

görmeye vakti olmadığı bahanesiyle geri çevrilmişlerdi. Aylar boyunca elçiler kendi hallerine bırakıldılar.

Tüm bunlar Mithradates'in Romalıların onu devirmek istediğinden şüphe duymamasına neden oldu. Tabii o da kendi arzularından vazgeçmiş değildi. Asia her zamanki gibi kıymetli avantalarla doluydu. Romalı gözlemcilerin meraklı gözlerinden uzakta Mithradates, Sulla'nın uyguladığı yaptırımlarla alt üst olan saldırı yeteneğini yavaş yavaş yeniden kazanmaktaydı. Bu sefer ilham için dışarıya, düşmanına bakıyordu. Mücevherli zırhlar ve yaldızlı silahlar ortadan kalkmış, yerine Roma tarzı disiplin ve verimlilik gelmişti. Mithradates piyadelerini, lejyonerler tarafından bir asır kadar önce benimsenen kısa, iki yüzü keskin İspanya işi bir kılıç olan *gladius* ile silahlandırmaya başladı. Hayati organlara saplanan ve vurulan bu silahın açtığı vahşi yaralar Doğu'da her zaman özel bir dehşet uyandırmıştı. Şimdi Mithradates bunu bizzat kendisi yapmayı hedefliyordu.

Bu maksatla MÖ 74 yazında İspanya'daki Mariusçu asilerle yakınlaşmış ve ordusunu donatıp eğitme konusunda onların yardımını almıştı. Haberler dışarı sızdığında Roma'da öfkeye ve korkuya yol açtı. Cumhuriyet, hiçbir zaman güvenliğinin risk altında olduğuna inandığı zamanki kadar tehlikeli olmamıştı. Romalılar, önleyici saldırılarının savunma amaçlı olduğuna kendilerini ikna etmeden, en önemsiz düşmana karşı bile nadiren savaşa girerlerdi. Elbette Mithradates önemsiz bir düşman değildi. Asia bir kez daha gerçekten risk altında görünüyordu. Öyle bir öfke dalgası vardı ki sonunda bir Doğu komutanlığının yetkilendirilmesi kaçınılmaz hale geldi. Ama yine de şu tehlikeli sorunun yanıtlanması gerekiyordu: Kime?

74 senesinde Sullacı müesses nizam Senato üzerinde, aşırıya kaçma potansiyeli olan herkesi veto edebilecek kadar kontrol sahibiydi. Bu durum, bu aşamada hâlâ İspanya'da karışıklık içinde olan Pompeius ile *praetor*luk kampanyasıyla meşgul olan Crassus'u saf dışı bırakmıştı. Catulus ve müttefiklerinin şansına, o yıl içlerinden biri *consul* olarak görev yapıyordu. Lucius Lucullus, parlaklığını *dictator*a ve onun düzenine bağlayan tüm büyük soyluların en yeteneklisi ve en etkileyicisiydi. Fakat kariyeri başından beri çalkantılıydı. Esasen

kötü evliliklerle ve hasımlıklarıyla meşhur olan köklü bir aileden geliyordu. Annesi aşırı derecede sadakatsizdi ve babası, kovuşturulması ve sürgüne gönderilmesiyle doruğa ulaşan bir dizi kan davasına bulaşmıştı. Lucullus kan davasını miras almıştı ve ilkin babasını mahkûm eden adamı mahkemeye çıkarmasıyla isim yapmıştı. Bu acımasızlık onun karakterinin kalıcı bir özelliği olacaktı. Bu çok kolayca katılığa dönüşebilirdi çünkü Lucullus albeniyle mükafatlandırılmamıştı ve popülerlik kazanmaya çalışmak yerine soğuk ve pinti olarak nitelendirilmekten zalimce hoşnuttu. Gelgelelim aynı zamanda Yunan kültüründe demlenmiş, Roma tebaasının refahı için içten bir endişeye sahip, insancıl ve hayli kültürlü bir adam; bir filozof ve tarihçiydi. Nefretinde inatçı olduğu kadar, sadakatinde ve inançlarında da tutkuluydu. Kendini özellikle Sulla'ya ve onun hatırasına adamıştı. Roma'ya ilk yürüyüşünde Sulla'ya eşlik etmeye hazır olan tek subay, neredeyse kesinlik olarak Lucullus'tu. Mithradates'e karşı savaş sırasında generalinin emirlerine karşı görevini ve zavallı Yunanlıları koruma arzusunu dürüstlük ve beceriyle dengelemişti. Sonrasında, diktatörün anılarının ithaf edildiği kişi, vasiyetinin uygulayıcısı ve çocuklarının vasisi oldu. Pompeius'un yahut Crassus'un aksine Lucullus'un ölen dostuna sadık kalacağına güvenilebilirdi.

Bundandır ki Sullacı düzenin destekçileri onu desteklemek için harekete geçmekte gecikmedi. Diğer güçlü hizipler de onu desteklemek için faaliyet gösterdiler. *Consul*luğu kazanmadan hemen önce Lucullus, Roma'nın *patricius* hanedanlarının en büyüğüyle evlilik yoluyla akraba olmuştu. Claudii ailesi kibirleri ve yoldan sapmışlıklarıyla ünlüydü, ancak aynı zamanda Cumhuriyet tarihinde eşsiz bir başarı ve tutarlılık kaydına sahip, yarım yüzyıl süren yüksek bir başarıyı da gururla dile getirebilirlerdi. Hiçbir aile salonunda daha fazla portre maskesine, daha fazla kalıtsal yanaşmaya veya karlı yabancı işlerde daha fazla paya sahip değildi. Claudii hanesinin prestiji o kadar büyüktü ki, Lucullus soyundan gelen bir aristokratı bile sosyal merdivenleri çılgınca tırmanabilirdi. Bir Claudius ile evlenmeye o kadar hevesliydi ki çeyizden vazgeçmeyi bile kabul etmişti. Karısı Lucullus hanesinin gelinlerinin geleneğine uygun olarak kısa

sürede inanılmaz derecede sadakatsiz olduğunu kanıtlamıştı, ancak Lucullus bunun Claudii hanesini kendi tarafına çekmek için ödenmeye değer bir bedel olduğunu hesaplamış olmalıydı. Karşı taraf da kendi hesaplamalarından bundan aşağı kalır değillerdi. Ailenin reisi Appius Claudius Pulcher, babasının ölümü üzerine bu görevi kısa bir süre önce devralmıştı ve kendi hırslarının yanı sıra geçindirmesi gereken iki erkek ve üç kız kardeşi vardı. Son derece buyurgan ve fırsatçı olan Appius, Lucullus'un Doğu'da göz alıcı bir kariyere giden en olası bilet olduğunun farkındaydı. Ailenin küçüğü Publius Clodius'un da askeri hevesleri vardı. Genç bir Romalının asker olarak hizmete başlaması için geleneksel yaş olan on sekizine yeni girmişti. Clodius da Appius gibi gözünü zafer yollarına dikmişti.

Ancak onlar ve tabii kayınbiraderleri Asia'ya doğru yola koyulmadan önce Lucullus'un komutasının onaylanması lazımdı. Hem Catulus'un hem Claudii hanesinin desteğiyle bile senatörlerin büyük bölümünün kendisine karşı olduğunu gördü. Çaresizlik içinde Senato'nun baş düzenleyicisi Publius Cethegus'a başvurmaktan başka çare olmadığını anladı. Bunu doğrudan yapacak kadar gururunu bir kenara koyamayan Lucullus, daha az kötü olan yolu seçerek Cethegus'un metresini baştan çıkardı ve onu sevgilisini kendi safına çekmeye ikna etti. Hile işe yaradı: Cethegus, Lucullus'un lehine lobicilik yapmaya başladı. Uysal senatörlerden oluşan bloğu devreye girdi ve kördüğüm çözüldü. Nihayetinde Lucullus'a komutası verildi.

Consul mevkidaşı Marcus Cotta da onunla birlikte gitti. Bu ya Mithradates'in dehşetengiz itibarına bir iltifattı ya da daha büyük olasılıkla Senato'nun hala savaşı tek bir adama emanet etmeye cesaret edemediğinin bir göstergesiydi. Sebebi her ne olursa olsun düzenleme hızla geri tepti. Lucullus Pontus'u işgal etmeye hazırlanırken Cotta bütün bir filosunu Mithradates'e kaybetmeyi başardı, ordusunu yitirmekten de kıl payı kurtularak boğazdaki bir limanda aşağılayıcı bir şekilde ablukaya alındı. Mithradates artık Asia eyaletine çarpıcı bir mesafedeydi. Adamlarının öfkesine rağmen Lucullus kendi istila harekâtını durdudu ve beceriksiz mevkidaşını kurtarmak için geri döndü. Onun yaklaştığı haberi üzerine Mithradates

geri çekilmek için değil fakat şartlar olgunlaştığında Asia'nın tamamını işgal etmek için kuşatmayı kaldırdı. Kendini güvende hissetmek için her türlü nedeni vardı; yeni model ordusu halihazırda bir *consul*a haddini bildirmişti ve Lucullus'un beş lejyonundan sayıca hemen hemen dörtte bir oranında üstündü. Mithradates Romalıları bir kez daha denize dökmek için her türlü şansa sahip olduğunu düşünüyor olmalıydı.

Ne var ki Lucullus yemi yutmayı reddetti. Doğrudan cephede çarpışmak yerine Pontus ordusunu taciz etti, gıda kaynaklarını kesti ve onların "midesini bir savaş alanına çevirdi".[1] Kışın gelmesiyle Mithradates kuşatma aletlerinin ve binlerce adamının enkazını geride bırakarak çekilmek zorunda kaldı. Ertesi yılın ilkbaharında Lucullus tekrar saldırdı. Bu kez Pontus'a yönelik istilasını arkasındaki olaylardan etkilenmeden başlatabildi. İlerleyen iki yıl boyunca sistematik olarak Mithradates'in iktidarını sistematik olarak yerle bir etti. MÖ 71 yılına gelindiğinde neredeyse krallığın tamamı Lucullus'un ellerindeydi ve yeni bir eyalet, Romalıların imparatorluğuna dahil olmaya hazırdı. Mithradates'e karşı savaş muzaffer bir sona kavuşmuş görünüyordu.

Ancak Mithradates'in kendisi, meydan okumasında hâlâ inatçı olan Lucullus'un parmaklarının arasından sıyrılmayı başarmıştı. Vücudunu zehre karşı dayanıklı hale getirecek kadar kendini koruma içgüdüsüne sahip bir adam yenilgiyi asla hafife almayacaktı. Bunun yerine Romalıların onu yakalamaya yönelik her girişiminden kaçarak, dağları aşıp komşu Ermenistan'a gitti ve burada kendini güçlü kral Tigranes'in merhametine bıraktı. Lucullus, Mithradates'in teslim olmasını talep etmesi için hemen Appius'u gönderdi. Bu, Roma'nın Ermenistan'a gönderdiği ilk resmi elçilikti; Ermenistan daha önce Cumhuriyet'in hesaplarını nadiren bozmuştu, çünkü her zaman Roma'nın etki alanından uzaktı ve öne çıkması sadece yeni bir olguydu. On seneden biraz daha uzun bir süre içinde Tigranes, bugünkü Irak'ta egemen bir güç oluşturmuş ve bir Doğu sarayının tüm muhteşem ritüellerinin yanı sıra tumturaklı "Kralların Kralı"

1 Plutarkhos, *Lucullus*, 11.

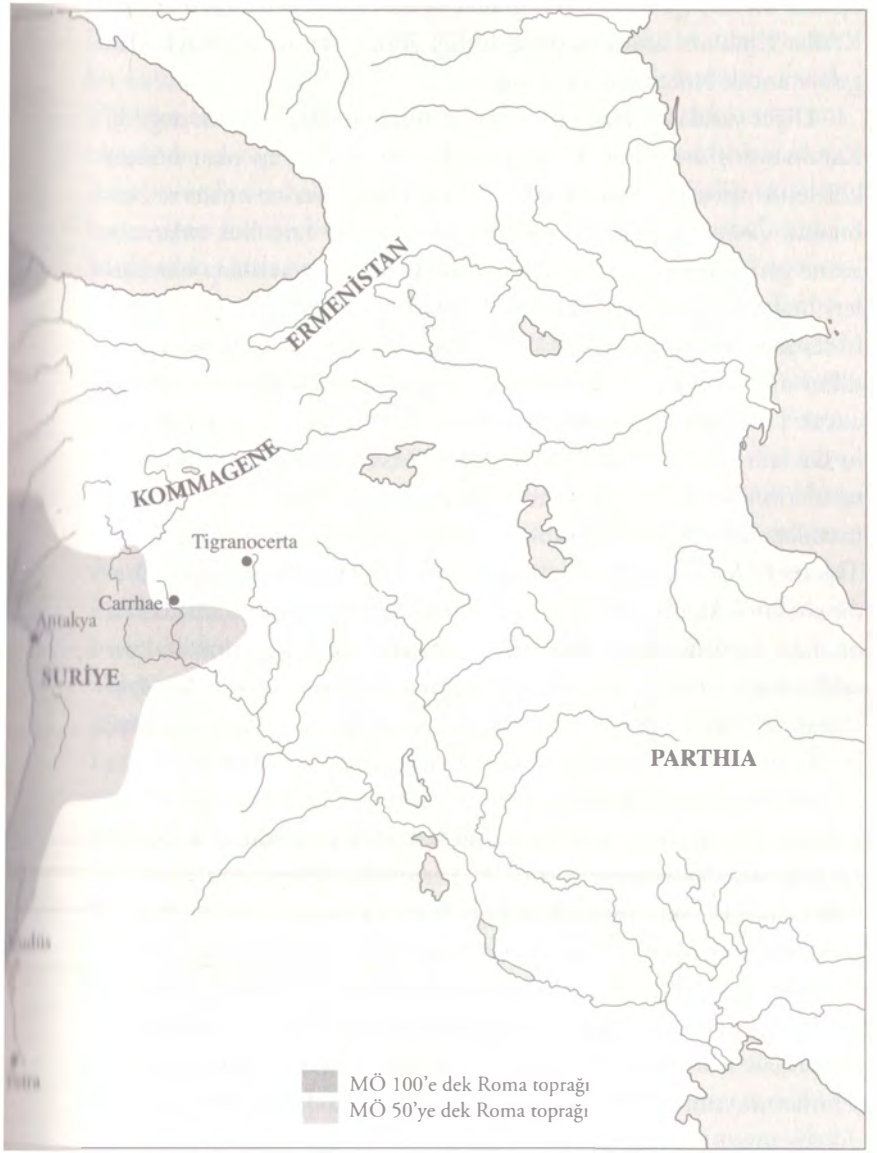
unvanını da benimsemişti. Nereye giderse gitsin atına ayak uydurmak için koşarken nefes nefese kalan dört vasal kral da ona katılırdı. Tigranes ne zaman otursa, aynı krallar tahtının yanında efendilerinin emirlerine köle gibi atlamaya hazır bir şekilde bekliyorlardı. Doğal olarak bu yaltaklanmaların hiçbiri Appius'ta hoşuna gitmedi. Appius, Tigranes'le karşılaştığında Kralların Kralı'na Claudiusların her zaman herkese yaptıkları gibi aşırı bir küçümsemeyle muamele etti. Hiç kimse tarafından, hele de yirmili yaşlarının başındaki yabancılar tarafından küçümsenmeye alışık olmayan Tigranes öfkelendi. Mithradates'i teslim etmeyi reddetti. Appius'un tüm uluslararası nezaket kurallarını hiçe sayarak Tigranes'in kendisine sunduğu hediyelere burun kıvırması ve küçümseyerek sadece tek bir fincan kabul etmesiyle diplomatik soğukluk daha da arttı.

Bu yüzden Lucullus, herhangi bir resmi izni olmaksızın kendini Roma'da çok az insanın adını duyduğu bir ülkeyle savaş halinde buldu. Sefer zamanı geçmiş olmasına rağmen her zamanki kararlılığıyla hareket etti. Fırat'ın taşkınlarına göğüs gererek doğuya saldırdı. Hedefi, Ermeni kralının sadece sevgiyle sıfırdan inşa etmekle kalmayıp kendi kraliyet adıyla onurlandırdığı bir şehir olan Tigranocerta'ydı. Gösterişli başkentinin kuşatma altında olduğu haberini alan Tigranes, yardıma koştu. Lucullus, Roma kentinden tarihteki tüm Romalı generallerden daha uzakta olmasına ve lejyonlarının her zamanki gibi sayıca çok az olmasına rağmen, tam da bunun olmasını istemişti. Tigranes kendisine karşı çıkan gücün acınası boyutunu görünce Romalıların "bir elçi heyeti olamayacak kadar çok ve bir ordu olamayacak kadar az"[2] oldukları şakasını yapmıştı. Onun bu şakası hayli dalkavukça bir neşeye sebep olduysa da yakında Tigranes'in yüzündeki gülümseme silinecekti. Cumhuriyet tarihindeki en çarpıcı zaferlerinden birinde Lucullus, sadece Ermenistan ordusunu yok etmekle kalmadı, aynı zamanda Tigranocerta'ya saldırıp onu kelimenin tam manasıyla parçalara ayırdı. Romalılar, alışılagelmiş acımasızlıklarıyla şehri soyup soğana çevirdiler; Lucullus kraliyet hazinelerini, adamlarıysa geri kalan

2 *A.g.e.*, 27.

MÖ 50'de Doğu Akdeniz

ERMENİSTAN
KOMMAGENE
Tigranocerta
Carrhae
Antakya
SURİYE
PARTHIA
MÖ 100'e dek Roma toprağı
MÖ 50'ye dek Roma toprağı

diğer her şeyi aldılar. Daha sonra şehir yerle bir edildi. Kendi krallığında bir kaçağa dönüşen Tigranes'in devreye girecek gücü yoktu. Krallar Kralı'nın kısa süre önce diktiği görkemli anıt ve saraylardan geriye ancak birkaç tuğla kalmıştı.

Diğer yandan yıkım ve kazanç olabileceği kadar büyük değildi. Kanıksanmış savaş kurallarına göre Lucullus, mağlup olan nüfusu köleleştirmekte tamamen haklı olacaktı. Bunun yerine onları serbest bıraktı. Çoğu Tigranocerta'ya zorla taşınmıştı ve Lucullus onları evlerine geri göndererek Tigranes'in krallığı boyunca ayrılıkçı hareketleri beslemeyi amaçlıyordu. Bu, kurnazlığı ve insanlığı eşit ölçüde birleştiren bir politikaydı. Hiçbir Romalı, mağlup olanların fethedilme ayrıcalığı için bedel ödemesi gerektiğinden şüphe etmemiştir; ancak Lucullus, yağmacılık konusundaki yeteneğini güçlü bir soylu davranış duygusuyla birleştirmiştir. Kesinlikle kendisini ne köle tacirlerinin ne de *publicanii*nin bir aracı olarak görüyordu; bu tür insanlara karşı yalnızca aristokrat bir küçümseme besliyordu. Zaten Tigranes'e karşı savaş başlamadan evvel, Asia'yı bu kadar uzun süredir sömüren kan emicilik ile başa çıkmak için harekete geçmişti. Faiz oranları düşürülmüştü. Tefecilerin daha da kepaze suiistimalleri yasaklanmıştı. Düzenleme titizlikle uygulandı. Sonuç olarak Asia'daki Yunan kentlerini ipotek altına alan tazminatlar, nihayet ödenmeye başlanmıştı. Hemen hemen dört sene içinde hepsi aklanacaktı.

Aristokrasinin kadim idealleri her zaman Cumhuriyet'in imparatorluğuna vicdanını sağlamıştı. Ancak Lucullus'un şahsında, bir senatörün geleneksel paternalizmi, Roma'nın küreselleşme misyonuna dair radikal bir yeni yorumla birleşti. Yunan kültürüne olan tutkusu, Yunanlılara en azından bir pay verilmediği sürece Roma yönetiminin Doğu'da uzun vadeli bir geleceği olmadığını açıkça görmesini sağladı. Tigranocerta nüfusuna gösterilen merhamet tutarlı bir politikayı yansıtmaktaydı. Pontus'ta Lucullus, kendisine karşı direnen Yunan şehirlerinin canını bağışlamakla kalmamış, bu şehirler yağmalandıktan sonra restorasyon masraflarını da karşılamıştı. Onları yok etmekten kaçınarak hem onların geleceğine hem de imparatorluğun kendi güvenliğine ve uzun vadeli sağlığına yatırım yapmıştı.

Doğal olarak bu durum Roma'daki öfke çığlıklarını dindirmeye yetmedi. Taşralıların borçlarının hafifletilmesi büyük yükleniciler arasında popüler bir politika değildi. Eyalet sicili parlak bir başarı olarak kaldığı sürece Lucullus'a karşı çıkılamazdı, ancak Tigranocerta'ya yapılan baskın kariyerinin en yüksek noktasını oluşturdu ve o andan itibaren komutasına yönelik saldırılara karşı daha savunmasız hale geldi. Tigranes karşısında kazandığı zafer ne kadar nefes kesici olursa olsun birincil hedefinde başarısız olmuştu: Mithradates hala serbestti. Sonraki MÖ 68 yılı boyunca Lucullus kendisini Ermenistan'ın çorak topraklarında başıboş bir kovalamacanın içinde buldu ve artık kendisini yüz yüze taşınmaktan daha iyi bilen bir düşman tarafından taciz edildi. Zaferleri ellerinde eriyor gibiydi. Roma'daki finans lobisi artık munis politikacılarını onun üzerine salmaktan çekinmiyordu. Çeşitli tirbunus*lar*, yaralı bir hayvanın peşindeki kurtlar gibi Lucullus'a saldırarak eyaletlerini birer birer elinden almaya başladılar. Durdurulamayan Mithradates, Pontus'ta başka bir orduyla ortaya çıktı ve Roma garnizonlarına karşı süratle bir dizi zafer kazandı. Bu arada Lucullus'un kendisi de bu felaketlerin yaşandığı bölgeden çok uzakta, güney Ermenistan'da Tigranes'e karşı savaşı tatmin edici bir şekilde sonlandırmaya çalışıyordu. Stratejik bir öneme sahip olan Nisibis[3] şehri zapt edildi ve Lucullus kışı burada geçirmek için hazırlandı. Fakat pozisyonuna yönelik en ciddi tehdit artık Tigranes'ten gelmiyordu. Bilakis tehdit, yakında keşfedeceği üzere bizzat kendi karargahında belirecekti.

68 yılının kışında Lucullus'un etrafı altı yıldır onunla olan askerlerle çevriliydi. Acımasız bir disipline tabi tutulmuşlar, hayatta kalmaları için gereken en asgari ücreti almışlar, dağlar ve çöller boyunca, zikzaklar çizerek bin beş yüz kilometreden fazla yol yürümüşlerdi. Birçoğuna -ki bazıları yirmi yıldır Doğu'da görev yapıyordu-, evleri anılarının en puslusu olarak görünüyor olmalıydı. Yine de herkes oraya dönmeyi düşlüyordu. Bu, onların neden savaştığını açıklıyordu: yalnızca onaylanmış Roma usulüyle kendilerini düşmanın vahşetine ve şiddetli bir ölüm korkusuna karşı sınamak için değil, aynı

3 Günümüzde Nusaybin. (ç.n.)

zamanda yoksulluğun ellerinden aldığı statüyü yeniden kazanmak için. Yurttaşların saygısı zenginler için olduğu kadar toplumdan dışlanmış kimseler için de bir saplantıydı. Sadece savaş, en kibirli olanların bile kabul ettiği bir gerçeği, yani "Hiçbir durum o kadar düşük değildir ki, ihtişamın tatlılığıyla yüceltilmesin,"[4] sözünü kanıtlamasını sağladı. Elbette bunun yanında ganimet de sağladı.

Cumhuriyet orduları her zaman meteliksiz gönüllülerle dolu değildi. Campus Martius'ta seçim için toplanan ve servetlerine göre sıralanan yurttaşlar, her sınıftan insanın askere alındığı, bir lejyonun gerçekten de savaşta Cumhuriyet'i temsil ettiği zamanların anısını koruyorlardı. Ne ironiktir ki nostaljik olarak hatırlanan o günlerde sadece mülksüzler askerlikten muaf tutulmuşlardı. Bu derinlerde gizlenmiş olan önyargıları yansıtıyordu; Romalılar arasında "kökleri toprakta olan insanların en cesur ve en sağlam askerleri oluşturdukları"[5] algısı vardı. Küçük tarlasına bakan eli nasırlı köylü, duygusal bağlılığın ve vatansever gururun nesnesiydi. Şaşırtıcı olmayan bir biçimde Cumhuriyet onun sırtında yükselmişti. Yüzyıllar boyunca her yeri fetheden Roma piyadeleri, kılıçlarını samandan arındıran ve sabanlarını geride bırakarak *magistratus*larını itaatle savaşta takip eden küçük toprak sahibi çiftçilerden oluşmuştu. Roma'nın gücü İtalya'yla sınırlı olduğu müddetçe seferler idare edilebilecek kadar kısa süreliydiler. Fakat Cumhuriyet'in çıkarlarının denizaşırı ülkelere yayılmasıyla beraber bu süreler uzayarak çoğu zaman yıllara yayılmıştı. Bir askerin yokluğunda mülkü kolay bir av haline gelebilirdi. Küçük çiftlikler giderek zenginler tarafından yutuluyorlardı. İtalya'nın büyük kesimlerinde hür insanların işledikleri tarlaların ve üzüm bağlarının meydana getirdiği yamalı bohça, Spartacus'un içinden geçtiği "çöl" gibi geniş mülklere evrilmişti. Burası elbette prangalı mahkumlarla dolu olduğu için gerçek bir çöl değildi ancak özgür doğmuş vatandaşlardan yoksundu. Tiberius Gracchus'u reform projesini başlatmaya iten şey, "neredeyse tamamen boşalmış bir kırsal bölge, özgür köylülerin ya da çobanların neredeyse hiç

4 Valerius Maximus, 8.14.5.

5 Yaşlı Cato, *De Agricultura*, önsöz.

bulunmadığı, yalnızca barbar ve ithal kölelerin olduğu bir manzara" görmesinin yarattığı şoktu.[6] Vatandaşlarını, askeri büyüklüklerinin temellerinin aşınmakta olduğu konusunda uyarmıştı. Çiftliğini kaybeden her bir köylü, Roma'nın kaybettiği bir asker anlamına geliyordu. Reformcu nesiller için mülksüzleştirilenlerin sefaletleri, tüm Cumhuriyet'in makus kaderinin bir alameti gibi görünüyordu. İtalya tarımındaki kriz neredeyse çözülemeyecek olduğunu kanıtlayacak kadar bunaltıcı olsa da askeri istihdamdaki kriz, en azından açıkça reform alarmları çalıyordu. Marius 107 senesinde kaçınılmaz sona boyun eğdi; ordu, mülk sahibi olup olmadığına bakılmaksızın her vatandaşa açıldı. Silahlar ve zırhlar devlet tarafından tedarik edilmeye başlandı. Lejyonlar profesyonelleşmişti.

O andan itibaren bir çiftliğe sahip olmak artık askerlik hizmetinin bir zorunluluk değil bir ödüldü. İşte bu yüzden 68 kışında ilk isyan mırıltıları duyulmaya başlandığında fısıltılar Pompeius'un gazilerinin, sadece isyancılar ve kölelerle savaştıkları için, "eşleri ve çocuklarıyla birlikte verimli topraklara yerleştikleri" yönündeydi. Lucullus ise adamlarını ganimetten mahrum bırakıyordu. Belli ki suçlama yalandı, sonuçta Tigranocerta düşmüş ve daha bir önceki sene yağmalanmıştı ama buna inanan pek çok insan vardı. Ne de olsa Lucullus'un adı kötüye çıkmamış mıydı? Pontus'taki Yunan kentlerinin yağmalanmasına engel olmamış mıydı? Askerleri, "hayatlarını dünyayı dolaşarak boşa harcamıyorlar mıydı, hizmetlerinin karşılığı olarak sadece Lucullus'un arabalarını ve develerini koruma, altın ve mücevherle süslü kupalarını taşıma şansı dışında başka bir ödül almışlar mıydı?."[7]

Profesyonelleşmiş lejyonlardaki disiplin, geçmişteki yurttaş birliklerinde olduğundan çok daha acımasızdı. İsyan duyguları kolay kolay dile getirilmiyordu. Neyse ki kızgın askerler için hazırda bekleyen bir sözcü vardı. Lucullus'a göre onun kimliğinden daha büyük bir ihanet olamazdı. Genç Clodius Pulcher, ağabeyi Appius'un aksine gösterişli yabancı görevlere gönderilmemişti. Bir Claudius

6 Plutarkhos, *Tiberius Gracchus*, 8.

7 Plutarkhos, *Lucullus*, 34.

olarak tanrı vergisi olduğuna inandığı hızlı bir terfi hakkı da ona verilmemişti. Hissettiği saygısızlıktan ötürü gücenen Clodius, kayınbiraderini sırtından bıçaklamak için fırsat kolluyordu. İntikam zamanı geldiğinde küstahtı. Roma'nın en kibirli ailesinin *patricius* evladı kendini "askerin dostu"[8] olarak takdim etmeye başladı. Ayakttakımını kışkırtmanın ani ve yıkıcı bir etkisi oldu: Lucullus'un tüm ordusu greve yöneldi.

Emeklerinin geri çekmek, hoşnutsuz *plebs*ler için her zaman nihai ve aslında tek yaptırım olmuştu. Bırakın Roma'nın kendisini, imparatorluğun sınırlarından bile uzakta, uygarlığın sınırlarındaki bir kampta, Cumhuriyet'in ilkel tarihi bir kez daha yeniden oynanıyordu. Fakat isyancıların grev yaptıkları dünya artık atalarının dünyası değildi. Onların menfaatleri, tehlikede olan menfaatler arasında neredeyse en küçük olandı. İsyan sadece aristokratik rekabetin gürültüsüne umutsuzca karışmakla kalmıyor, aynı zamanda Roma'nın milyonlarca insanını içeren geniş bir toprak parçasını tehlikeye atıyor ve tüm Doğu'da yankılar uyandırıyordu. Bir *proconsul*un potansiyel büyüklüğü işte buydu: felaket anında bile tüm dünya onun çöküşünün gölge oyunlarıyla dolu görünebilirdi. Lejyonerlerin silahlarının başında otururken Mithradates'in Pontus'a döndüğü ve krallığını geri aldığı haberleri ulaştı. Ve Lucullus, o soğuk ve kibirli Lucullus, çadırdan çadıra giderek her askerin elini bir dilenci gibi tutuyor ve gözyaşları yanağından süzülerek dökülüyordu.

Teröre Karşı Savaş

Askerlerinin grevinin ardından geçen aylarda, Lucullus hem Mithradates ile hem de isyancılarla aynı anda başa çıkmaya çalışırken, Clodius'un korsanlar tarafından esir alındığı haberi, muhtemelen onun yüzüne nadir görülen bir tebessüm getirmiştir. "Asker dostu" Lucullus'un kampından kaçmak için acele davranmıştı. Batıya doğru ilerleyip Türkiye'nin güneydoğu kıyısında bir Roma eyaleti olan Kilikya'ya varmıştı. Clodius'un kayınbiraderlerinden

8 *A.g.e.*

bir diğeri, küçük kız kardeşinin kocası Marcius Rex orada valiydi. Lucullus'tan hazzetmeyen ve işlerine burnunu sokmaktan hayli mutlu olan Marcius, genç isyancıyı bir savaş filosunun komutasıyla görevlendirmişti. Clodius, bu filoyla devriye gezerken yakalanmıştı.

Korsanlar tarafından ele geçirilmek, son zamanlarda Romalı aristokratlar için ciddi bir tehlike haline gelmişti. Sekiz yıl önce Iulius Caesar, Molon'un görgü okuluna giderken kaçırılmıştı. Korsanlar yirmi *talentum*luk[9] bir fidye talep edince Caesar öfkeyle kendisinin en az elli *talentum* değerinde olduğunu öne sürmüştü. Ayrıca serbest bırakıldıktan sonra kendisini tutsak alanları yakalayacağı ve çarmıha gereceği konusunda, daha sonra yerine getireceği bir uyarıda da bulunmuştu. Clodius'un korsanlarla olan ilişkileriyse daha az gurur vericiydi. Mısır Kralı'na fidye bedelini ödemesini talep eden bir mektup yazdığında, aldığı yanıt iki *talemtum*luk alaycı bir ödemeydi; bu durum korsanları büyük ölçüde eğlendirirken, esirin kendisini öfkelendirmişti. Clodius'un serbest bırakılmasının nihai şartları, bir skandalın karanlığında kayboldu. Düşmanları -ki sayıca çoktular-, bedelin anal bekareti olduğunu ileri sürdüler.

Gelgelelim onlara getirebileceği ödüller ne olursa olsun adam kaçırmak korsanlar için yalnızca bir ek işti. Hesaplı gözdağı verme eylemleri, denizde olduğu kadar iç kesimlerde de neredeyse diledikleri gibi soygun ve gasp yapabilmelerini sağlıyordu. Yağmalamalarının ölçeği, iddialarıyla uyuşuyordu. Şefleri "kendileri için kralların ve tiranların statüsünü, adamları içinse asker statüsünü talep ediyor, kaynaklarını bir araya getirirlerse yenilmez olacaklarına inanıyorlardı".[10] Açgözlülüklerinin çıplaklığında ve bütün dünyayı kendi avları haline getirme arzularında Cumhuriyet'in bir parodisinden çok daha fazlası; Romalıların aşırı derecede rahatsız edici buldukları hayaletimsi bir yansıma vardı. Korsanların örgütlenmelerindeki karanlık ve dağınık faaliyetler onları diğerlerine benzemeyen bir düşman haline getiriyordu. Cicero, "Bir korsan savaş kuralları-na bağlı değildir fakat herkesin ortak düşmanıdır," diyordu. "Ona

9 Antik bir ölçü ve para birimi. (ç.n.)

10 Appianus, *Mithradates Savaşları*, 92.

güvenilemez, onu karşılıklı olarak mutabık kalınan antlaşmalarla bağlamaya teşebbüs edilemez."[11] Böyle bir düşman nasıl etkisizleştirilebilir, dahası nasıl kökü kazınabilirdi? Herhangi bir girişimde bulunmak hayaletlere karşı savaş açmak olacaktı. "Bu benzeri görülmemiş bir savaş olurdu; kuralsız, pus içinde bir savaş":[12] Bir son vaat etmeden ortaya çıkan bir savaş.

Yine de saygısızlığa göz yummayı reddetmekle böbürlenen bir halk için bu alışılmadık bir bozgunculuk politikasıydı. Kilikya'nın kayalık girişlerinin ve bunların ötesine uzanan dağ silsilelerinin denetlenmesinin neredeyse imkânsız olduğu doğruydu. Bölge her zaman bir haydutlar ülkesi olmuştu. Fakat ironik bir biçimde korsanların kalelerinin ötesine geçmelerini mümkün kılan şey, Roma'nın Doğu'daki üstünlüğüydü. Cumhuriyet, kendi çıkarları için tehdit oluşturabilecek her türlü bölgesel gücü baltalayarak ve doğrudan yönetimin yükünü omuzlamayı reddederek meydanı haydutluğun zaferi için boş bırakmıştı. Korsanlar, siyasi iktidarsızlığın ve kanunsuzluğun çifte vebasının saldırısına uğrayan insanlara hiç değilse korunma haracı düzenini getirmişlerdi. Bazı kasabalar onlara haraç ödüyorlar, bazıları limanlar sunuyorlardı. Geçen her yıl korsanların uzandıkları alanlar daha da genişledi.

Romalılar sadece bir kez 102 yılında, bu tehditle doğrudan mücadele etmek için harekete geçirilmişti. Cicero'nun kahramanı büyük hatip Marcus Antonius, beraberinde bir ordu ve bir donanmayla Kilikya'ya gönderilmişti. Korsanlar kalelerinden hızla kaçmış, Antonius kesin bir zafer kazanmış ve Senato, onu layığınca bir zaferle ödüllendirmişti. Ne var ki korsanlar Girit'te yeniden toplandılar ve kısa sürede önceki kadar zorlayıcı bir şekilde eski yerlerine döndüler. Cumhuriyet bu defa göz yummayı seçti. Korsanlara karşı topyekûn bir savaşın umutsuzca olacağı söyleniyordu ama Roma'da bu eylemsizliği olumlu yönde teşvik eden güçlü çıkarcı gruplar da vardı. Ekonomi kölelerle dolup taştıkça onlara olan bağımlılığı da o kadar artıyordu. Cumhuriyet savaşta olmasa da bu bağımlılığın beslenmesi

11 Cicero, *De Officiis*, 3.107

12 Appianus, *Mithradates Savaşları*, 93.

gerekiyordu. Korsanlar en istikrarlı tedarikçilerdi. Büyük serbest liman Delos'ta bir günde on bin kadar kölenin değiş tokuş edilebildiği söylenirdi. Bu şaşırtıcı ticaret hacminden elde edilen gelir, hem korsan kaptanları hem de Romalı plütokratları zenginleştiriyordu. Ticaret lobisi için kazanç, saygısızlıktan daha yüksek sesliydi.

Birçok Romalı, özellikle de aristokrasinin üst kesimleri Roma'nın itibarına sürülen bu leke karşısında doğal olarak dehşete düşmüştü. Lucullus buna karşı duran en cesur kişiydi. Ama Senato uzun zamandır tüccar sınıfıyla aynı gemideydi. Cumhuriyet'in "insan besiciliği"ne olan açlığının en ileri görüşlü eleştirmeninin bir Romalı değil de bir Yunan olmasının sebebi belki de buydu. Cumhuriyet'in imparatorluğunu evrensel bir devletin doğuşu olarak kutlayan filozof Posidonius, köleliğin korkunç boyutlarında iyimser vizyonunun karanlık tarafını fark etti. Seyahatleri sırasında İspanya madenlerinde çalışan Suriyelileri ve Sicilya mülklerindeki prangalı Galyalı köleleri görmüştü. Şahit olduğu insanlık dışı koşullar karşısında şoka uğramıştı. Tabii kölelik gibi bir kuruma karşı çıkmak aklından asla geçmedi. Ancak onu dehşete düşüren şey, milyonlarca insanın vahşileştirilmesi ve bunun Roma için beslediği büyük umutlar için oluşturduğu tehlikeydi. Eğer Cumhuriyet, Posidonius'un hayranlık duyduğu aristokratik ideallere sadık kalmak yerine, küresel misyonunun büyük teşebbüsler tarafından yozlaştırılmasına izin verirse, o zaman imparatorluğunun anarşi ve açgözlülüğün kol gezdiği bir kaosa dönüşeceğinden korkuyordu. Roma'nın üstünlüğü, altın çağı müjdelemekten ziyade evrensel bir karanlığın habercisi olabilirdi. Cumhuriyet'teki yozlaşma, dünyayı çürümekle tehdit ediyordu.

Posidonius, korktuğu şeyin bir örneği olarak Spartacus'unkinin yalnızca en sonuncusu olduğu bir dizi köle isyanına işaret etti. Korsanları da örnek göstermiş olabilirdi. Haydutlar büyük olasılıkla tıpkı avları gibi dönemin sefaletinden, gasptan, savaştan ve sosyal yıkımdan kaçan kimselerdi. Sonuç, Akdeniz'in her yerinde farklı kültürlerden insanların bir araya geldiği her yerde, ister köle barakalarında ister korsan gemilerinde olsun, Posidonius'un çok korktuğu kıyamete duyulan umutsuz bir özlemdi. Köksüzlük ve ıstırap

geleneksel tanrılara tapınmayı soldurdu ama gizem kültleri için verimli bir üreme alanı sağladı. Sibylla'nın kehanetleri gibi bunlar da birçok farklı etkinin; Yunan, Pers ve Yahudi inançlarının bir bileşimi olma eğilimindelerdi. Doğaları gereği gizli ve değişkendiler, tarih yazanlar için görünmezlerdi fakat içlerinden en azından biri, kalıcı bir iz bırakacaktı. Korsanların ayinlerini gerçekleştirdikleri Mithras'a sonunda Roma İmparatorluğu'nun her yerinde tapılacaktı ama kültü ilk olarak Roma'nın düşmanları tarafından uygulandı. Gizemli bağlar onu adı "Mithra tarafından verilen" anlamına gelen Mithradates'e bağlıyordu. Mithras'ın kendisi aslen bir İran tanrısıydı ama korsanların taptığı şekliyle en çok bir Yunan kahramanı olan ve Mithradates'in de soyundan geldiğini iddia ettiği Perseus'a benziyordu. Perseus da Mithradates gibi Batı ile Doğu'yu, Yunan ile İran'ı birleştiren güçlü bir kraldı ve sonradan görme Roma yönetiminden çok daha eski bir buyruğu vardı. Mithradates'in sikkelerinin üzerinde, Yunan kahramanının kılıcının antik sembolü olan bir hilal ve yıldız vardı.Aynı kılıç Mithras'ın elinde dev bir boğanın göğsüne saplanmış olarak görülebiliyordu.

Orijinal İran mitinin bozulmuş bir varyasyonunda boğa, Kötülüğün İlkesi olan Büyük Antagonist'in sembolü haline gelmişti: Acaba korsanlar Roma'yı böyle mi görüyorlardı? Onların gizemlerini örten sır perdesi, kesin olarak bilmemizi imkânsız kılmaktadır. Fakat kesin olan şey, korsanlarla Mithradates arasındaki yakın ittifakın salt çıkarların çok ötesine geçtiğidir. Aynı derecede kesin olan bir başka şey de, yağmayla meşgul olan korsanların kendilerini Roma'nın temsil ettiği her şeyin düşmanı olarak gördükleridir. Cumhuriyet'in ideallerini çiğnemek için hiçbir fırsat kaçırılmıyordu. Eğer bir esirin Roma vatandaşı olduğu anlaşılırsa, korsanlar önce ondan korkuyormuş gibi yapar, ayaklarına kapanır ve togasını giydirirlerdi; ancak vatandaşlık sembolünü giydiğinde denize bir merdiven indirir ve onu yüzerek evine dönmeye davet ederlerdi. Baskın grupları kasıtlı olarak Romalı *magistratus*ları hedef alır ve güçlerinin sembollerini taşırlardı. Antonius Roma'da zafer kazanmak için hazineleri kaçırdığından korsanlar da onun kızını sahildeki villasından

kaçırarak karşılık vermişlerdi. Bunlar Roma psikolojisinin kurnaz farkındalığını yansıtan, dikkatle hesaplanmış zorbalıklardı. Korsanlar, Cumhuriyet'in prestijinin özüne saldırıyorlardı.

Onur, doğal olarak bir karşılık gerektiriyordu ancak ticari bencillik de giderek artmıştı. Roma ticareti, bir canavara sponsorluk etmişti ve şimdi kendini yarattığı şey tarafından tehdit edilirken bulmaya başlamıştı. Korsanların denizde genişleyen komutaları, nakliye yollarını tıkamalarına olanak tanımıştı. Kölelerden tahıla kadar her şeyin tedariki bekleneceği üzere durmuş ve Roma açlıktan kıvranmaya başlamıştı. Yine de Senato tereddüt ediyordu. Korsanlıktaki gelişme o kadar belirgindi ki Akdeniz çapında bir komutadan daha azı, bununla başa çıkmak için yeterli olamazdı. Bu, birçok senatöre çok uzak bir *proconsul*luk gibi görünüyordu. Sonunda MÖ 74'te büyük hatibin oğlu olan ikinci bir Marcus Antonius'a komuta verildi fakat onun başlıca niteliği kesinlikle korsanlarla savaşmak için kalıtsal bir meziyet değildi. Aksine onu bu konuma getiren şey ehliyetsizliğiydi; zalimce gözlemlendiği gibi "gücünden korkmak için hiçbir sebebimizin olmadığı kimselerin yükselmesi büyütülecek bir mesele değil".[13] Antonius'un ilk icraatı, Sicilya'dan kendi başına karlı birtakım yağmanın tadını çıkarmaktı; ikincisiyse Girit korsanları tarafından şiddetle yenilgiye uğratılmaktı. Romalı mahkumlar, korsanları zincirlemek için getirdikleri prangalara bağlanmışlar ve daha sonra korsan gemilerinin seren direğinde[14] asılı bırakılmışlardı.

Bu direkteki cesetler bile süper gücün acizliğinin en aşağılayıcı simgesi olmayacaktı. MÖ 68'de Lucullus Tigranes'e karşı doğuya vururken korsanlar buna Cumhuriyet'in kalbine bir saldırı başlatarak cevap verdiler. Roma'dan ancak elli mil uzakta Tiber'in denizle birleştiği Ostia'da korsanlar limana yelken açmış ve rıhtımda demirleyen *consul*luk savaş donanmasını ateşe vermişlerdi. Aç başkentin limanı alevler içinde kaldı. Kıtlığın pençesi, Roma havalisini sıktı. Açlıktan ölen vatandaşlar Forum'a giderek krizle ilgili harekete geçilmesini ve bunu çözmek üzere bir *proconsul* atanmasını talep

13 Velleius Paterculus, 2.31.

14 Yelkenli gemilerde ana direği kesen yatay direğe veya kimi zaman direklere verilen isim. (ç.n.)

ettiler; Antonius gibi kâğıttan bir kaplan değil, işi halledebilecek bir adam istiyorlardı. Şimdi bile Senato ayak diretiyordu. Catulus ve Hortensius, yurttaşlarının kimi istediğini gayet iyi anlamışlardı. Kuliste kimin beklediğini biliyorlardı.

Pompeius, *consul*luğundan beri kasıtlı olarak ortalarda görünmüyordu. Tevazu gösterileri de diğer tüm gösterileri gibi etkileri düşünülerek dikkatle sahneye konuyorlardı. "Pompeius'un en sevdiği taktik, gerçekte en çok istediği şeyler için olta atmıyormuş gibi davranmaktı",[15] bu en mükemmel zamanda, özellikle de ihtirasları şu an olduğu kadar yükseği hedeflediğinde ortaya konan zekice bir oyundu. Kendiyle böbürlenmek yerine Crassus'un kendi adına övünmek için vekiller istihdam etme stratejisini benimsemişti. Senato'da Pompeius'un lehine ses çıkaran tek kişi olan Caesar da bunlardan biriydi; yine de zarların nasıl düşeceğini açıkça görebildiğinden, Pompeius'a büyük bir coşku duymaktan uzaktı. Sulla'nın reformları etkisiz hale getirildiğine göre *tribunus*lar oyuna dönebilirlerdi. Tevekkeli değil, Pompeius *consul*luğu sırasında onlara eski güçlerini geri kazandırmıştı. *Tribunus*lar, Lucullus'un komutasının parçalanmasında ona yardım etmişlerdi ve MÖ 67'de halkın kahramanına korsanlarla başa çıkması için geniş kapsamlı bir yetki verilmesini öneren de bir *tribunus*tu. Catulus'un "imparatorluk üzerinde gayriresmî bir hükümdar"[16] atanmaması için yaptığı bütün ateşli itirazlara rağmen vatandaşlar tasarıyı coşkuyla onayladılar. Pompeius'a beş yüz gemi ve yüz yirmi bin adamdan oluşan eşi benzeri görülmedik bir kuvvet ve ihtiyaç duyduklarında karar kılması durumunda daha da fazlasını toplama hakkı verildi. Komutası tüm Akdeniz'i kucaklıyor, tüm adalarını kaplıyor ve denizden elli mil içeriye kadar uzanıyordu. Cumhuriyet'in kaynakları daha önce hiçbir zaman tek bir adamın elinde böyle toplanmamıştı.

O halde her Pompeius'un atanması her manada karanlığa bir sıçrayıştı. Hiç kimse, hatta destekçileri bile ne bekleyeceklerini tam olarak bilmiyorlardı. Böyle bir ölçekte seferber olma kararı, başlı

15 Cassius Dio, 36.24.

16 *A.g.e.*, 36.34.

başına umutsuzca bir jestti ve Romalıların en coşkulu beklentilerini bile avcunun içine alan karamsarlık, Pompeius'un atama süresine yansımıştı: Üç yıl. Ortaya konduğu üzere denizleri korsanlardan temizlemek, son kalelerine hücum etmek ve Cumhuriyet'e onlarca yıldır işkence eden bir tehdidi sona erdirmek yeni proconsulun sadece üç ayını aldı. Bu, parlak bir galibiyetti ve Pompeius'un kendisi için de müthiş bir zaferdi; ayrıca Roma'nın sahip olduğu güç rezervlerinin de göz alıcı bir ispatıydı. Romalıların kendileri bile biraz sersemlemiş görünüyorlardı. Bu, bir meydan okumaya ilk tepkileri ne kadar tereddütlü olursa olsun sabırlarının taşırılması halinde onlara karşı durmanın hala mümkün olmadığını ortaya koyuyordu. Terör eylemleri kontrol altına alınabilirdi. Nihayetinde Roma, bir süpergüç olmayı sürdürüyordu.

Öte yandan Pompeius'un zaferi Cumhuriyet'in istediği şeyi gayet de yapabileceğini kanıtlamış olsa da bu dersi eve götürmek için geleneksel olarak kullanılan vahşetin hiçbiri söz konusu değildi. Pompeius, zaferi kadar şaşırtıcı bir merhamet gösterisinde tutsaklarını çarmıha germekten kaçınmakla kalmamış, onlara araziler satın alıp çiftçiliğe başlamalarına yardım etmişti. Net bir şekilde anladığı kadarıyla haydutluk, köksüzlükten ve toplumsal kargaşadan doğmuştu. Cumhuriyet bu koşullardan sorumlu tutulduğu sürece Roma'ya karşı bir nefret oluşmaya devam edecekti. Fakat suçluların rehabilitasyonunun standart Roma politikası olmadığını vurgulamaya pek lüzum olmasa gerek. Belki Pompeius'un korsanlara karşı yürüttüğü seferin ortasında Rodos'taki Posidonius'u ziyaret edecek zamanı bulması kayda değerdir. Onun Posidonius'un derslerinden birine katıldığını ve daha sonra filozofla özel olarak konuştuğunu biliyoruz. Filozofların Romalıların önyargılarına meydan okumak gibi bir rolleri olmadığından, fakat onlara entelektüel bir parlaklık vererek Pompeius'un işitmek istemediği hiçbir şeyi işitmediğinden emin olabiliriz ancak Posidonius, ona en azından kendi fikirlerini açıklığa kavuşturmasında yardımcı olmuş olmalıdır. Posidonius'un kendisi, onun himayesinden derinden etkilenmişti. Dualarının karşılığını nihayet Pompeius'un şahsında bulduğuna inanıyordu; o, sınıfının

değerlerine yaraşır bir Romalı aristokrattı. Posidonius, ayrılırken *proconsul*a "Her zaman cesurca savaş ve diğerlerinden üstün ol"[17] diye Pompeius'un kabul etmekten memnun olduğu Homeros'un özlü öğüdünü salık vermişti. Korsanları bağışladığı haletiruhiyesi buydu. Bu yüzden onları yerleştirdiği kasabanın adı Pompeiopolis idi; onun merhameti ve cömertliği, adının büyüklüğüne ebediyen katkıda bulunacaktı. Savaşta sert, barışta zarifti; Posidonius'un onu zamanın kahramanı olarak selamlaması şaşırtıcı değildi.

Gelgelelim Pompeius her zamanki gibi açgözlüydü ve daha fazlasını istiyordu. Yeni Hektor olmak yeterli değildi. Çocukluğundan itibaren aynanın karşısına geçip yeni İskender olmayı düşlemişti. Şimdi o şansı yakalamaya kararlıydı. Doğu önünde uzanıyordu ve beraberinde, daha önce hiçbir Roma vatandaşının kazanmadığı bir ihtişamı elde etme umudu vardı.

Yeni İskender

MÖ 66 baharında bir gün Lucullus, bir toz bulutunun ufukta yükselişini izliyordu. Bir ormanın kenarında kamp kurmuş olmasına rağmen önünde uzanan ova, kavruk ve ağaçsızdı. Sonunda tozdan sonsuz bir birlik hattı ortaya çıkınca komutadaki generalin *lictor*larının çubuklarını defneyle kapladıklarını ve yapraklarının kuru olduğunu gördü. Kendi *lictor*ları, yeni gelenleri selamlamak için dışarı çıktılar ve bir hoş geldin jesti olarak taze defne verdiler. Karşılığındaysa onlara solmuş çelenkler verildi. Böyle bir işaretle tanrılar, zaten herkesin bildiği şeyi doğrulamışlardı. Lucullus, önceki kış ayaklanmasından beri otoritesinin günden güne zayıfladığını görmüştü. Adamlarıyla zar zor konuşuyordu ve savaşta onlara kesinlikle güvenemiyordu, ordusunu yavaş yavaş Armenia'dan çekilmek üzere sürüklemişti. Pontus'un batısındaki yaylalarda yaralarını yalayarak çaresizce Mithradates'in eski krallığına bir kez daha yerleşmesini izlemek zorunda kalmıştı. Yine de bu, en kötü ıstırabı değildi. Lucullus'un yerine, *proconsul*luğundan sonra her daim en

17 Strabon, 11.1.6. Homeros dizesi için bkz. *Ilias*, 6.208.

çok arzulanan ve komutasını azaltmak için finansörlerle ve onların munis *tribunus*larıyla dolaplar çeviren bir adam geldi.

Korsanlar karşısında kazanılan zaferin ardından Büyük Pompeius'un yolunda durmaya hazır çok az insan vardı. Bir kazananı görür görmez tanıyan Senato'nun büyük çoğunluğu endişelerinden sıyrılmış ve onu daha da ödüllendirmek, hatta daha önce görülmemiş güçler sunmak için oy kullanmıştı. O, yalnızca Doğu'ya gönderilen en büyük kuvvete komuta etmekle kalmamış, aynı zamanda seçtiği yerde barış ve huzur yaratma hakkına da sahip olmuştu. Lucullus'a ise hiçbir şey bırakılmamıştı. İki eski *consul* ve bir sürü antik isim de dahil olmak üzere eski müttefiklerinin çoğu, hevesle yeni *proconsul*a hizmet etmeye koşmuşlardı. Taze defne çelenklerinin Pompeius'un *lictor*larına teslim edilişini seyreden Lucullus, düşmanının alayındaki kusursuz aristokrat yüzlerinin çokluğunu fark edecekti. Acaba onlar, Lucullus'un bakışlarıyla karşılaşmışlar mıydı? Yoksa utanarak gözlerini başka tarafa mı çevirmişlerdi? Başarı ve başarısızlık; her ikisi de Romalılara karşı konulmaz bir manzara sunuyordu.

Şaşırtıcı olmayan bir biçimde Lucullus ile Pompeius arasında ilk başta soğuk bir nezaketle yapılan görüşme, çok geçmeden bir ağız dalaşına dönüştü. Pompeius, Lucullus'un Mithradates'in sonunu getirmekteki yeteneksizliğiyle alay ediyordu. Lucullus ise yerine geçen kişiyi daha iyi adamların savaştıkları savaşların karkasına üşüşmüş olan, kandan çıldırmış bir leş kuşu olarak tanımlamanın daha iyi olacağı cevabını yapıştırmıştı. Taciz o kadar şiddetli bir hale gelmişti ki sonunda iki generalin birbirlerinden ayrılması gerekti, gelgelelim *proconsul* olan Pompeius'tu ve bu yüzden öldürücü darbeyi indirebilirdi. Lucullus'u kalan lejyonlarından da mahrum bıraktı, yoluna devam ederek Lucullus'u yaralı haysiyetini iyileştirmesi için terk etti ve Roma'ya giden uzun yolda tekrar özel bir vatandaş olarak ilerledi.

Yine de hakareti daha yaralayıcıydı. Olaylar, onun hem Mithradates'in hem Tigranes'in belini büktüğüne dair övünmesini doğrulayacaktı ve Pompeius'un avının icabına bakma hevesinde hakikaten de havadaki kan kokusunu içine çeken bir leş yiyiciden bir şeyler vardı. Mithradates son defa krallığından defedilmişti. Her zamanki

gibi dağlarda kaybolarak kendini kovalayanlardan tekrar kaçtığı halde şimdi onları tehdit etmek için elinde kalan tek şey bir hayaletti; adıydı. Tigranes onu gördüğünde ezici bir gücün mevzubahis olduğunun farkına varmıştı ve dağlara çıkmak gibi bir niyeti yoktu, Pompeius'un affına sığınmak için çabalıyordu. Roma karargahına vardığında kılıcını indirip teslim etmek zorunda kaldı. Pompeius'un beklemekte olduğu yere yürüyerek kral tacını çıkardı, altınlarının ve mor renk giysilerinin içinde diz çökerek toza bulandı. Ne var ki yere çökmeden önce Rompeius ellerini tuttu ve onu ayağa kaldırdı. Kibarca kralı yanına oturmaya davet etti. Sonra kibar bir tonda barış antlaşmasını ortaya koymaya başladı. Buna göre Armenia Roma'ya bağımlı olacaktı. Tigranes oğlunu rehine olarak teslim edecekti. Karşılığında tahtını elinde tutmasına müsaade edilecekti ama daha fazlasına değil. Zavallı kral şartları alelacele kabul etti. Pompeius daha sonra bunu kutlamak için Tigranes'i çadırına yemeğe davet etti. Bu, tam olarak bir Romalı komutanın davranış biçimiydi: Cumhuriyet'in gücünün acımasız bildiriminden sonra masadaki artıklar, zarifçe sunuluyordu.

Pompeius'un poz kesmekteki dehası, Doğu'da harika bir sahne bulmuştu. Tarihin gözünün onun üzerinde olduğunun bilincinde olan büyük adam, kendini öne atmadan nadiren bir şeyler yapardı. İskender'in yapmış olduğu gibi yanında her kahramanlık eylemini, her yüce gönüllü işini kronikleştirmesi için ehil bir tarihçi bile getirmişti. İlk bakışta sansasyonel bir kopya çıkarmak için krallara boyun eğdirdiği seferlerde savaşmıştı. İnatçı doğuluları yenmek yeterli değildi. Zehirli yılanlarla uğraşmak, Amazonların peşinde koşmak, doğuya, dünyayı çevreleyen büyük okyanusa doğru itmek zorundaydı. Ve tüm bu süre boyunca Senato'dan gelen müşkülpesent bahanelerle engellenmeden sanki bir oyun tahtasındaki sayaçlarmış gibi ülkelerle uğraşacak, onları istediği gibi yeniden düzenleyecek, taçlar dağıtacak, tahtlar alacak, milyonların kaderini belirleyen çocuk kalmış bir efendi olacaktı.

Pompeius, Roma halkının bir *magistratus*u olduğunu asla unutmamıştı. Ne de olsa bir vatandaş, ancak Cumhuriyet'e kazandırdığı şan kadar büyüktü. Pompeius'un en gururlu övünmesi "Asia'yı

Roma mülklerinin kenarındayken alıp ortasındayken bırakmış olması"[18] olacaktı. Kralları aşağılaması, krallıkları lağvetmesi, dünyanın bir ucundaki uzak seferleri; hepsi onların stratejik hedefleri olarak bu başarıya sahipti. Pompeius, Tigranes'i yerden kaldırdığında bunu Cumhuriyet'in çıkarlarının sert koruyucusu olarak yapmıştı. Aksi takdirde sahne, kahramanca ışıltısından yoksun olurdu. Krallığın yaltaklanması, barbarları etkilemek için çok iyiydi fakat tek gerçek değer, Roma'nın özgür doğan erdemlerine zemin oluşturmaktı. Pompeius'un İskender'e öykünmesi Crassus gibi rakiplerinin küçümseyici homurtularını ne kadar kışkırtıyorsa da yurttaşlarının büyük çoğunluğunun bundan hoşlanması şaşırtıcı değildi. İçgüdüsel olarak onu olduğu gibi kabulleneceklerdi: bu Cumhuriyet'e yönelik bir sabırsızlık gösterisi değil, tam tersine onun üstün haysiyetinin ve kıymetinin bir teyidiydi.

İskender'in büyüklüğünün hatırası Romalılara her zaman bir kınama olarak hizmet etmişti. Daha da kötüsü düşmanlarına ilham olmuştu. Doğu'da İskender'in kurduğu krallık modeli, cazibesini asla kaybetmemişti. Yüz yıldan uzun bir süredir Roma tarafından kısırlaştırılmış ve sistematik olarak küçük düşürülmüştü ama buna rağmen yeni dünya fatihlerinin cumhuriyetçiliklerine karşı çıkabilecek tek güvenilir hükümet sistemi olarak kalmıştı. Mithradates gibi Yunan dahi olmayan hükümdarlara ve en şaşırtıcısı da haydutlarla isyancı kölelere hitap etmesi bu yüzdendi. Korsanlar kendilerine kral deyip monarşinin yaldızlı yelkenlerini ve mor tentelerini benimsediklerinde bu sadece kibir değil, Cumhuriyet'e muhalefetlerini kamuoyuna açıkladıkları kasti bir propaganda eylemiydi. Mesajın doğru okunacağını biliyorlardı çünkü önceki on yıllar boyunca şeylerin düzeni ne zaman bozulmakla tehdit edilmişse o zaman tacı olan bir köle tarafından isyan sinyali verilmişti. Spartacus'un komünizmi, önceki köle isyanlarının liderlerinin, neredeyse istisnasız olarak efendilerinin cesetleri üzerinde taht kurmayı amaçladıkları için daha da emsalsiz olmuştu. Çoğu, korsanlar gibi yalnızca monarşinin cazibelerini benimsemişlerdi ama fantastik romans dünyalarını hayata geçiren ve kralların uzun

18 Yaşlı Plinius, 7.99.

süredir kayıp olan oğulları olduklarını iddia edenler bazı kimseler de vardı. Bir cumhuriyet tarafından yönetilen bir dünyada devrimin anlamı bu olmuştu. Kölelerin krallık iddiaları doğal olarak sıkıntılı çağın girdaplı dip akıntılarını, Mithradates'in propagandasının çok zekice istismar ettiği kehanetleri, evrensel bir kralın gelişini, yeni bir dünya monarşisini ve Roma'nın kıyametini besliyordu.

Bu sebeple Pompeius kendini yeni İskender olarak tanıttığında hem hükümdarlar hem de köleler tarafından paylaşılan bir rüyayı kendine mal ediyordu. Eğer bir Romalı bunu hak edecek nitelikteydiyse o kişi Pompeius'un ta kendisi olmalıydı. Korsanların fatihi ve Posidonius'un hamisi, krallık ile devrim arasında, Doğu prensliklerinin kibirlilikleri ile mülksüzlerin gücenmişlikleri arasında var olan tehditkâr bağların büsbütün farkındaydı. Korsanlık tehdidini ortadan kaldırdıktan sonra artık amacı Doğu'nun neresinde olursa olsun için için yanan benzer tehditleri de ortadan kaldırmaktı. Özellikle bir ülke, onu müdahale etmeye çağırıyor gibi görünüyordu. Suriye, onlarca yıldır anarşi ve şiddetli kıyamet görümleri için bir üreme merkezi olarak hizmet etmişti. 135'te Sicilya'da, Roma yönetimine karşı çıkan ilk büyük köle isyanı sırasında isyanın lideri takipçilerine "Suriyeliler" ve kendisine "Antiokhos" bile demişti ki bu ikincisi, yankılarla dolu bir unvandı.

Bu isme sahip krallar bir zamanlar İskender'in halefi olarak Hindistan kapılarına kadar uzanan büyük bir imparatorluğu yönetmişlerdi. Lakin o görkemli günler çoktan bitmişti. Cumhuriyet'in tamamen zayıf olduğu için müsamaha gösterdiği hanedana kalan tek şey, Suriye'nin merkeziydi. Burası bile 83'te Tigranes tarafından çalınmıştı ve tüm diriliş umutlarının ötesinde belirenleri yeniden canlandıran, Suriye tahtına bir Antiokhos'u yerleştiren Lucullus'tu. Selefinin yapmış olduğu her şeyi tersine çevirme fırsatını elde ettiği için memnun olan Pompeius, yeni kralı tanımayı açıkça reddetti. Ne var ki kişisel kin, bu kararı çeşnilendirmiş olsa da tam olarak açıklamıyordu. Antiokhos, hayatta kalmasına izin vermek için hem çok güçsüz hem de çok tehlikeliydi. Krallığı kaos içindeydi, sosyal devrimin bir merkez noktasıydı; adının cazibesiyse hipnotize edici ve yıkıcı büyüsünü etrafa saçmaya devam ediyordu. Şayet Suriye,

Roma mülklerinin böğründeki iltihaplı bir yara idiyse zehrinin yeni bir Tigranes'e, yeni bir korsanlar jenerasyonuna yahut asi kölelere zerk olması tehlikesi sürekli vardı. Pompeius için bu, dayanılmazdı. Buna bağlı olarak 64 yazında Suriye'nin başkenti Antakya'yı işgal etti. Tahtı elinde tutan bu adlı on üçüncü kral olan Antiokhos, bir Arap kabile reisi tarafından aşağılayıcı bir şekilde öldürüleceği çöle kaçtı. Krallığının hayaletleriyse sonsuza dek mezara yollandı.

Şimdi onun yerinde yeni bir imparatorluk yükseliyordu. Pompeius, Senato'nun geleneksel soyutlanma politikası yerine yeni bir doktrin vücuda getirdi. Cumhuriyet, Roma'nın ticari çıkarlarının tehdit edildiği her neresi olursa müdahale edecek ve eğer gerekirse doğrudan yönetimi dayatacaktı. Bir zamanlar Doğu'da bir ayak bağı olan şey, şimdi büyük bir eyaletler sahası olacaktı. Bunların ötesinde uydu devletlerin daha da geniş bir ayçası gerilecekti. Hepsi yumuşak başlı ve itaatkâr olacaktı ve hepsi düzenli haraç ödeyecekti. Bundan böyle *pax Romana*[19] ile ifade edilen şey buydu. Finansal lobinin desteğiyle *proconsul*luğu elde etmiş olan Pompeius'un, kendi ayağına basarak Lucullus'un hatasını tekrarlamak gibi bir niyeti yoktu. Fakat kendini çıkarlarıyla özdeşleştirmekten ne kadar mutlu olsa da onun aracı gibi görünmemeye de dikkat ediyordu. Dizginsiz sömürü çağı sona ermişti. Bürokrasi artık sınırsız serbestlik tanımayacaktı. Uzun vadede ticaret lobisinin bile farkına vardığı üzere bu, eskisi kadar çok avanta vaat eden bir politikaydı. Böylesine görkemli altın yumurtalar bırakan kazları öldürmek kesinlikle kimsenin yararına olmazdı.

Pompeius'un *proconsul*luğunun en büyük başarısı, ticaretle ilgili kaygıların gerçekten de senato elitinin idealleriyle bağdaştırılabileceğini göstermesiydi. Bu, asırlarca sürecek olan Roma yönetimi için bir plan teşkil ediyordu. Aynı zamanda Pompeius'un kendini bir ihtişam ve zenginlik zirvesine çıkarması da tesadüfi değildi. Roma kervanını büyüten uydu yöneticiler, bir yandan da kendi kervanlarını büyütüyorlardı. 64 sonbaharında Pompeius Antakya'dan güneye, daha fazlasını almaya yöneldi. İlk hedefi, dikkafalı Iudaea krallığıydı. Kudüs işgal edildi. Mabet, umutsuz direnişe rağmen saldırıya uğradı. Yahudilerin özgün tanrısının bildirileri ilgisini çeken

19 Latince "Roma barışı" (ç.n.)

Pompeius, küçük düşürülmüş rahiplerin protestolarına aldırmadan Mabet'in en içteki kutsal alanına girdi. Burayı boş bulmak onu afallatmıştı. Pompeius'un bu karşılaşmadan Yehova'nın mı yoksa kendisinin mi, kimin daha çok onur duyduğunu düşündüğüne dair pek az şüphe olabilirdi. Yahudileri daha da hiddetlendirmek istemediği için Mabet'in hazinelerini ve Iudaea'yı uysal bir yüksek rahibin başkanlık ettiği bir rejim olarak bıraktı. Daha sonra güneye ilerledi ve Petra için çölün karşısına saldırmayı hedefledi ama gül kırmızısı şehre asla ulaşamayacaktı. Yarı yolda dramatik haberlerle alıkondu: Mithradates ölmüştü. Yaşlı kral meydan okumaktan asla vazgeçmemişti fakat oğlu bile ona karşı gelip onu odasında ablukaya alınca Roma'nın düşmanı nihayet köşeye sıkıştırılmıştı. Kendini nafile zehirlemeye çalıştıktan sonra sonunda bağışıklık geliştirmediği pek az şeyden biriyle; sadık bir muhafızın keskin kılıcıyla can vermişti. Roma'da haberler, on şükran günüyle kutlandı. Pompeius haberi neşeli lejyonlarına duyurduktan sonra oğlu tarafından Mithradates'in naaşının getirildiği Pontus'a geri döndü. Cesedi incelemeyi önemsemeyen Pompeius, ölü kralın eşyalarını karıştırmakla yetindi. Bunlar arasında bir zamanlar İskender'e ait olan kırmızı bir pelerin buldu. Zaferini beklerken hemen pelerini üzerinde denedi.

Çok azı bunun onun hakkı olduğunu reddedecekti. Başarıları, Roma tarihindeki hiçbir başarıyla kıyaslanamazdı. Büyük adam eve gitmeye hazırlanırken Doğu nihayet durulmuş, muazzam görevi bitmişti; kendilerini onun dönmesi ihtimali yüzünden huzursuz hisseden çok az yurttaşı vardı. Onun zenginliği, paracı hayallerden, bizzat Crassus'tan bile öteydi. İhtişamı o kadar göz kamaştırıcıydı ki karşısına çıkan her rakibi lekeleyecekti. Bir Romalı, vatandaşlığını sürdürürken yeni İskender olabilir miydi? Son kertede bu soruyu yalnızca Pompeius'un kendisi cevaplayabilirdi fakat onu beklerken bir yandan da en kötüsünden korkmaya hazırlanan pek çok insan vardı. Pompeius'un beş yıllık yokluğunda Roma'da çok şey olmuştu. Cumhuriyet, bir kez daha kendini krizin pençesinde bulmuştu. Pompeius'un eve dönüşünün bu krizin çözülmesine yardımcı olup olmayacağını ya da daha büyük bir krize yol açıp açmayacağını ancak zaman gösterecekti.

7

SEFA BORCU

Akvaryumdaki Gölgeler

Pompeius, Doğu'da yerini aldığı adama tepeden bakarken kendini tarihteki en gösterişli somurtmayla keyiflendirmişti.

Lucullus'un hırçın hissetmek için her türlü nedeni vardı. Düşmanları onu komutasından uzaklaştırmakla yetinmeyerek Roma'ya dönmeye zorlamayı sürdürmüşlerdi. Hepsinden kindarca olarak zaferini engellemişlerdi. Bunu yaparken Cumhuriyet'in sadece birine ödeyebileceği büyük haraç yüzünden onu aldatmışlardı. Minnettar kalabalığın olduğu sokaklarda sürüklenirken sağır edici alkış ve tezahürat seslerini fark etmiş, zafer günündeki bir general olarak bir vatandaştan ve hatta bir erkekten daha fazlası olmuştu. Sadece krallara özgü altın ve mor rengi giyinmekle kalmayıp aynı zamanda yüzü, Capitolinus'taki büyük tapınakta yer alan ve Roma'nın en kutsalı olan Iuppiter heykeli gibi kırmızıya boyanmıştı. İlahi olana katılmak görkemli, sarhoş edici, tehlikeli bir şeydi ve bir general, izin verilen birkaç kısa saat boyunca bir mucize ve aydınlanma gösterisi haline gelmişti. Onu neşelendirmek için sokaklara dökülen Roma halkı için o, ihtirasın; zirveye ulaşmak ve büyük işler başarmak için çabalamanın gerçekten de kutsal olabileceğinin, bunları yapan bir vatandaşın Cumhuriyet'e ve tanrılara karşı mesuliyetini yerine getirebileceğinin yaşayan bir güvencesiydi.

Tigranocerta galibinin böyle bir şerefe layık olduğundan pek az kimse şüphe edebilirdi. Lucullus'u lejyonlarından eden Pompeius

bile zafer alayı için ona birkaç bin adam bırakmıştı. Sonuçta Cumhuriyet'te alçakların da temas etmedikleri hiçbir hayranlık uyandırıcı şey yoktu. Lucullus'un *proconsul*luğu ilk kazandığı zamanlar olduğu gibi entrikadan çıkar sağlayan bu kimseler, bundan zarar da görebilirlerdi. Bunlar, her politikacının uyduğu kurallardı. Bir adamın düşmanlarının nişancılığı, çelimiyle doğru orantılıydı. Lucullus'un bir yurttaş olarak başarabileceği şeylerin ihtimali, yandaşlarına büyük umutlar aşıladığı kadar muhaliflerini de korkuyla dolduruyordu. Perdenin arkasında kimi asilzadeler, *tribunus*ların muhalefetini tersine çevirmek ve zaferinin Lucullus'a bahşedildiğini görmek için ellerinden geleni yapıyorlardı fakat öfkeleri ne kadar içten ve karalama çığlıkları ne kadar yüksek olursa olsun onun lehine seferber olmak için kendi bencil sebepleri vardı. Roma'da hiçbir dostluk, politik hesaplardan tamamen azade değildi.

Gelgelelim davalarının öncüsü olarak Lucullus'a bel bağlayan Catulus ve destekçileri, hayal kırıklığına uğrayacaklardı. Aşağılamaların ardı arkası kesilmezken Lucullus'un içinde bir şeyler kopmuş gibiydi. Mithradates'in peşinde altı yorucu sene harcamış olan adamcağızın savaşma azmi artık tükenmişti. Siyasi arenayı başkalarına terk edip kendini alabildiğine gösterişe ve zevkusefaya verdi.

Doğuda Lucullus, Cumhuriyet'in büyüklüğünün muzafferane bir iddiası olarak Tigranes'in saraylarını ve zevk bahçelerini tek bir iz kalmamacasına tarumar etmişti. Şimdi, İtalya'ya döndüğündeyse yok etmiş olduğu tüm harikaları gölgede bırakmaya koyuluyordu. Şehir surlarının ötesindeki bir bayırda, Roma'da daha önce hiç görülmemiş ölçekte bir park; çeşmelerden ve Pontus'tan bir hatıra olarak anavatanına bıraktığı tüm miraslar arasında en kalıcısı olan kiraz ağacı da dahil olmak üzere çoğunu Doğu'dan dönüşünde getirdiği egzotik bitkilerden meydana gelen bir delilik alemi inşa etti. Tusculum'daki yazlık villası millerce alana yayılana kadar genişletilmişti. Hepsinden önemlisi en az üç villasının bulunduğu Napoli körfezi boyunca rıhtıma altın yaldızlı teraslar, denizin üzerinde parıldayan fantastik saraylar inşa etmişti. Bu tek tip villaların biri Marius'a aitti; yaşlı komutanın emekli olmayı reddettiği, daha çok

seferin, daha çok zaferin hayalini kurduğu mülkün ta kendisiydi. Villayı Sulla'nın kızından rekor bir fiyata satın almış olan Lucullus, villayı ve sahip olduğu diğer her şeyi ihtirasının kurumunun anıtlarına dönüştürmeye kararlı görünüyordu. Onun savurganlıkları, Cumhuriyet'in her türlü idealine saldırmak için kasten abartılmıştı. O, bir zamanlar kendi sınıfının erdemlerine göre yaşamaktaydı. Şimdiyse kamu hayatından çekilerek onları ayaklar altına alıyordu. Önce gücünü sonra da onurunu yitirdiği için küskünmüşçesine nefretini doğrudan Cumhuriyet'e yöneltmişti.

Bir zafer yerine, muhteşem iştahıyla gösteriş yapıyordu. Sulla, zaferlerini kutlamak için Roma'nın tamamına ziyafet çekmişti fakat Lucullus, daha çok altın harcayarak özel ve hatta tek başına aşırılıktan mest oluyordu. Bir keresinde yalnız başına yemek yerken kahyası ona basit bir yemek sunduğunda kızgınlık içinde "Ama Lucullus bugün Lucullus'a ziyafet çekiyor!"[1] diye haykırmıştı. Bu ifade, sallanan başlar arasında çokça tekrarlanmıştı çünkü Romalıların nazarında kaliteli yemeklerin tadını çıkarmakla ünlenmekten daha kepaze bir şey yoktu. Ünlü şefler, uzun süredir bilhassa yozlaşmanın muzır birer belirtisi olarak görülüyorlardı. Tarihçilerin de belirtmekten hoşlandıkları üzere erken Cumhuriyet'in sade günlerinde aşçı, "köleler arasında en değersiz olanı"ydı, oysa Romalılar Doğu'nun bolluğuyla temas eder etmez aşçı, "hayli değerlendi ve sadece bir işlevden ziyade yüksek bir sanat olarak görülmeye başlandı".[2] Yeni parayla dolup taşan ve büyük harcamalar yapma adeti olmayan bir şehirde aşçılık, birdenbire her şeyi tüketen bir çılgınlık haline geldi. Kesintisiz bir altın seliyle beraber Roma'ya sadece aşçılar değil, daha fazla egzotik malzeme de gelmişti. Cumhuriyet'in geleneksel değerlerine sahip çıkanlara göre bu delilik, maddi açıdan olduğu kadar manevi açıdan da bir yıkım tehdidi yaratıyordu. Paniğe kapılan Senato, bu deliliği dizginlemeye çalıştı. 169 gibi erken bir tarihte, yemekli davetlerde fındık faresi servisi yasaklanmıştı ve daha sonra Sulla'nın kendisi, güzel bir ikiyüzlülük gösterisi yaparak benzer yasaları ucuz, basit

1 Plutarkhos, *Lucullus*, 41.

2 Livius, 39.6.

yiyecekler lehine çıkardı. Bunlar sadece birer barajdı. Lüks hevesi, önüne çıkan her şeyi süpürdü. Milyonerler, giderek artan biçimde mutfakta aşçılarına katılmaya, kendi tariflerini denemeye, her zamankinden daha acayip yemeklerin tadına bakmaya meylediyorlardı. Bu, Sergius Orata'nın böyle karlı bir etki yaratmak için atıldığı dalganın zirvesiydi ancak istiridyeler, mutfakta rakipsiz sayılmazlardı. Deniz kabukluları, besili yaban tavşanları, dişi domuz vulvaları… Hepsi birden, çılgınca moda olmuştu ve sebep hep aynıydı; söz konusu yemek olduğunda züppe Romalılar, hızlı çürüyen ama yine de sululuğunu koruyan bir etin yumuşaklığından inanılmaz bir haz duyuyorlardı.

Hepsinden en kıymetlisi, en zevklisi, en lezizi balıktı. Hep de öyle olmuştu. Romalılar, şehirleri ayakta olduğu müddetçe göllerini balık yumurtalarıyla doldurmuşlardı. Milattan önce üçüncü yüzyıla gelindiğinde Roma, göletlerle çevrilmişti. Öte yandan tatlı su balıkları, yakalanması daha kolay olduğundan sadece denizde bulunan balık türlerinden çok daha az değerliydi ve Roma gastronomisi giderek egzotikleştikçe bunlar, en yoğun arzuların odak noktası haline gelmişti. Süper zenginler, kalkan yahut yılan balığı temini için tüccarlara bağımlı kalmak yerine tuzlu su havuzları inşa etmeye başladılar. Doğal olarak bunları korumak için yapılan muazzam masraf, sadece cazibelerini artırıyordu.

Tüm bunların savurganlığı, bir vatandaşın geçimini toprağın mahsulleriyle sağlaması gerektiği antik ilkesince doğrulanıyordu. Kırsal kesimdeyse Roma nostaljisi, her türlü sosyal sınırı aşmaktaydı. En lüks villalar dahi aynı zamanda birer çiftlik olarak kullanılıyorlardı. Bu durum, kaçınılmaz olarak yerli elit arasında Marie-Antoinette'in fark etmiş olabileceği bir yapmacıklık biçimini teşvik etme eğilimindeydi. Sevilen bir yapmacıklık, bir villanın ürün deposunda yataklar inşa etmekti. Özellikle utanmaz bir ev sahibi, kendi ürününü yetiştirme ve hasat etme zahmetine katlanamıyorsa Roma'dan erzak nakledebilir ve ardından misafirlerinin beğenisine sunmak üzere deposunda güzelce dizebilirdi. Balık yetiştiriciliği de aynı şekilde gerçek dışı bir niteliğe sahipti. Balıkta kendi kendine

yetebilmenin şaşırtıcı bir fiyatı vardı. Tarımcıların hemen işaret ettikleri üzere yapay göller, "göze doldurmaktan ziyade boşaltma eğiliminde oldukları keseden çok daha çekici görünüyorlardı. İnşa etmesi pahalıydı, depolaması pahalıydı, sürdürmesi pahalıydı."[3] Balık yetiştiriciliğinin ekonomiyle herhangi bir alakası olmadığı iddiasını haklı çıkarmak, giderek daha da imkansızlaşıyordu. MÖ 92'de Cumhuriyet'in katı ideallerini korumak için seçilmiş bir *magistratus*tan daha azı olmayan bir *censor*, bir bofa balığının ölümüyle gözyaşlarına boğulmuştu. Anlatılana bakılırsa ziyan olmuş bir akşam yemeği için değil, "bir kızını kaybetmiş gibi"[4] yas tutmuştu.

Otuz sene sonra çılgınlık, salgın boyutuna ulaştı. Hortensius, çok sevdiği tekir balıklarından birini yemeyi düşünmektense sofrasında bir balığa ihtiyacı olduğunda adamlarını Puteoli'ye gönderirdi. Bir arkadaşı durumu hayretle, "Balık havuzundan sakallı bir tekir eksiltmektense ahırından binek katırlarını alsanız daha iyi edersiniz."[5] diye yorumluyordu. Gerçi, savurganlığın diğer tüm çeşitlerinde olduğu gibi balık yetiştiriciliğinde de kötü şöhretin en göz kamaştırıcı standartlarını belirleyen kişi Lucullus'tu. Onun balık havuzları, evrensel olarak çağın harikaları ve skandalları olarak kabul edilmişlerdi. Onlara tuzlu su taşımak için dağlardan kıvrılan tüneller ve gelgitlerin serinletici etkisini ayarlamak için denizin içine inşa edilmiş setler vardı. Bir zamanlar Cumhuriyet'in hizmetine adanmış olan kabiliyetler, bundan daha gösterişli ve kışkırtıcı bir biçimde çarçur edilemezlerdi. Cicero, Lucullus ile Hortensius'a "*piscinarii*", yani "balık meraklıları" diyordu. Bu, yarı küçümsemeden yarı umutsuzluktan türetilen bir kelimeydi.

Cicero, Lucullus'un çarçur etmekle meşgul olduğu her şeyi umutsuzca isteyen bir adamın sivriliğiyle, balık havuzu çılgınlığının kalbine nüfuz edebiliyordu. Bu çılgınlık, Cumhuriyet'in kendisindeki bir hastalığın dışavurumuydu. Roma'nın kamu hayatı, görev üzerine kurulmuştu. Yenilgi, Cumhuriyet'i büyük yapan vaatlerden

3 Varro, *De Agricultura*, 3.17.
4 Plutarkhos, *Lucullus*, 51.
5 Seneca, *Epistulae*, 95.15.

azat olmak için mazeret sayılmazdı. Bir vatandaş için başlıca erdem, ölüm anına kadar prensiplerini korumasıydı ve bir kişinin kaçması, savaşta olduğu gibi siyasette de tüm savaş hattını tehdit ediyordu. Cicero, Hortensius'un hatiplik tacını ele geçirmiş olmasına rağmen rakibinin emekli olduğunu görmeyi ummuyordu. Yeni adam, kendini Hortensius ve Lucullus gibi büyük aristokratların daima savundukları ilkelerle özdeşleştirmişti. Haliyle *consul*luğun en muazzam ödülüne dikkatli adımlarla yaklaşırken doğal müttefikleri olarak gördüğü adamların balık havuzlarının yanında oturmuş sakallı tekirlerini elleriyle beslerlerken Cumhuriyet'i yüz üstü bırakıp terk ettiklerini görmek, onu dehşete düşürüyordu.

Ne var ki Lucullus için olduğu gibi Hortensius için de yenilmiş olmanın, ikinci sırada tutulmanın bilinci yakıcı bir ıstıraptı. Hatibin emekliliği, *proconsul*unki kadar eksiksiz değilse de kendince onun kadar dokunaklıydı. Hortensius'un Cicero tarafından ayan beyan bozguna uğratıldığı mahkeme salonları, gitgide eksantrikliklerini için bir sahne olarak hizmet etmeye başlamıştı. Togasına sürtünen ve kıvrımlarının şeklini bozan bir adam, aşağılayıcı davranıştan yargılanıyordu. Aynı gösterişlilikle Hortensius, bir duruşmanın ortasında alelacele mülküne geri dönmeyi ve çınar ağaçlarının yıllanmış şarapla sulanmasına nezaret etmeyi istediğini açıklamıştı. Başka seferler olduğu gibi bu sefer de rakibi Cicero'ydu. Vahşi savurganlık, bir sonradan görmenin zorlukla rekabet edebildiği bir alandı.

Böylece antik Roma'nın ihtişam özlemi patolojik bir hal aldı. Balıkları için dağları delen Lucullus ve ilk kez bir ziyafette tavus kuşu servis eden Hortensius; ikisi de hala en iyi olmak için eski, bildik bir yarışın içindeydi. Fakat artık onları ele geçiren, şeref arzusu değildi. Bunun yerine kendinden tiksinme gibi bir şeydi. Lucullus'un her türlü aşağılama görüntüsüyle, sanki kan misali akacak "tutsak ve barbar" bir şeymişçesine davranarak parasını boşa harcadığı söyleniyordu.[6] Çağdaşlarının afallamalarında ve kafalarının karışmasında şaşılacak bir şey yoktu. Onun vaziyetini tam manasıyla anlamayarak

6 Bu, Clodia ile Clodius'un soyadının küçülmesinin en olası izahı gibi görünmektedir. Bkz. Tatum, *Patrician Tribune*, s. 247-8.

delilikle açıklıyorlardı. Can sıkıntısı, Cumhuriyet'in aşina olmadığı bir dertti. Sonraki nesiller içinse durum farklıydı. Nero'nun saltanatı sırasında; Cumhuriyet ideallerinin çoktan köreldiği, en iyi olmanın yolunun hemen infaz edilme riskini göze almak olduğu, asilzadelere düşen tek şeyin başlarını öne eğip zevklerine yönelmek olduğu bir zamanda yazan Seneca, belirtileri ayırt edebiliyordu. Lucullus ve Hortensius gibi adamlar hakkında "Yemek takımlarıyla ilgilenmeye başladılar," yazıyordu, "iştahı gidermek için değil, uyandırmak için."[7] Havuzlarının yanına oturup derinliklerine bakan balık meraklıları, sandıklarından daha koyu gölgeleri takip ediyorlardı.

Alemciler

Kendini beğenmişlik, bir yenilgi damgası olmak zorunda değildi. Büyük aristokratlar için emekliliğin tatlı zehri olan şeyler, başkaları için pekâlâ fırsat vaat edebilirlerdi. Lucullus'un Napoli'deki villasının kıyıdan birkaç kilometre ötesinde, efsanelere konu olan Baiae sahil beldesi vardı. Burada körfezin parıldayan mavisine doğru, şakacıların deyimiyle, balıkların hareket alanını daraltarak birbiri ardına uzanan altın varaklı iskeleler sıralanıyordu. Romalılar için Baiae lüks ve günahkarlıkla eş anlamlıydı. Orada tatil yapmak her zaman suçlu bir zevk kaynağıydı. Hiçbir devlet adamı böyle adı çıkmış bir kasabada zaman geçirmeyi isteyerek kabul etmese de, yine de her mevsim Roma'nın üst sınıfları kenti boşaltarak güneyin cazibesine doğru yol alırdı. İşte bu durum Baiae'yi toplumun üst tabakalarına doğru hareket edenlerin uğrak yeri haline getirmişti. Ünlü kükürt banyolarında ya da yerel spesiyalite olan mor kabuklu istiridyelerin tadını çıkarırken, bu tatil beldesi insanlara yüksek sosyeteye adım atma fırsatı sunuyordu. Baiae bir parti yerleşimiydi ve ılık gece yarısı havasında, villalardan, sahilden ya da körfezdeki teknelerden yükselen müzik ve kahkaha sesleri hiç eksik olmuyordu. Bu yerin ahlakçıları çılgına

7 Caelius, MÖ 56'daki duruşmasında kendi savunmasında konuşuyor. Alıntılayan Quintilianus, *Institutio Oratoria*, 8.6.52. Kelimenin tam anlamıyla yemek odasında "*coam*" (çiftleşme), yatak odasında "*nolam*" (isteksizlik).

çevirmesine şaşırmamalıyız şaşmamalıydı. Şarabın aktığı ve giysilerin çözülmeye başladığı her yerde geleneksel görgü kuralları da ihlal edilmeye başlayabilirdi. Henüz reşit bile olmamış yakışıklı bir aristokrasi mensubu kendini bir *consul*la samimi bir şekilde konuşurken bulabilirdi. Anlaşmalar yapılabilir, himaye sağlanabilirdi. Çekicilik ve güzel görünüm zararlı avantajlar sunabilirdi. Baiae skandallarla dolu bir yerdi, göz kamaştırıcı bir görüntüsü vardı ama her daim yozlaşma söylentileriyle gölgelenmişti; şarapla yıkanan, parfüm kokan, her türlü hırs ve sapkınlık için ve belki de en şaşırtıcı olanı güçlü kadınların entrikaları için bir oyun alanıydı.

Baiae'nin kraliçesi ve onun seçkin, ama hafifçe ahlaksız cazibesinin somutlaşmış hali, üç Claudius kız kardeşin en büyüğü olan Clodia Metelli'ydi. Romalı erkeklere her zaman korkuyla diz çöktüren koyu ve ışıltılı gözleri, bir öküzünkini anımsatırken argo konuşması bütün bir neslin trendleri belirlemişti. Benimsediği isim, aristokrat "Claudia" kelimesinin kaba bir kısaltmasıydı ve en küçük kardeşini muhteşem bir şekilde etkileyecek olan *pleb* zevkini yansıtıyordu. Alt sınıf aksanı benimsemek uzun zamandır halkçı politikacıların bir alameti olmuştu – örneğin, Sulla'nın düşmanı Sulpicius bu konuda kötü bir şöhrete sahipti – ancak şimdi Clodia ile birlikte *pleb* halkının ünlü sesleri modanın zirvesine ulaşmıştı.

Cumhuriyet gibi aristokrat bir toplumda varoşlardan bir trend çıkarmak için doğal olarak mavi kana ihtiyaç duyuluyordu; Clodia, hem evliliği hem yetiştirilme tarzı sayesinde Roma nizamının kalbinde yer alıyordu. Kocası Metellus Celer, Claudii hanesinin itibarı ve küstahlığıyla yarışabilecek tek aileden geliyordu. Son derece doğurgan olan Metelli'ler her yerde, çoğu zaman da karşıt taraflarda ortaya çıkıyorlardı. Örneğin Metelli hanesinin üyelerinden biri Pompeius'tan öylesine nefret ediyordu ki, tam bir savaş filosuyla *proconsul*'a saldırmaya ramak kalmıştı; Clodia'nın kocası ise MÖ altmışlı yılların çoğunu Pompeius'un elçilerinden biri olarak aktif hizmette geçirmişti. Asil hanımefendi bu ayrılığa şüphesiz ağırbaşlılıkla katlanmıştı. Onun öncelikli bağlılığı kendi hanesineydi. Claudii ailesi, Metelli hanesinin her zaman birbirlerine çok yakın

olmuşlardı; Clodius ve üç kız kardeşi söz konusu olduğunda bu durum herkesin malumuydu.

İlk olarak ensest söylentilerini kamuoyuna duyuran kişi, kayınbiraderlerinin yıkımına kararlı ve kinli bir şekilde hareket eden Lucullus'tu. Doğu'dan döndüğünde karısını açıkça kardeşiyle yatmakla suçlamış ve onu boşamıştı. Clodius'un en büyük ve en sevgili kız kardeşi, küçük bir çocukken gece korkularından tedirgin olarak onu yatağına almış, kaçınılmaz olarak kendi adının da böyle bir suçlamayla karalandığını görmüştü. Roma'da tenkitçilik, kasvetli hayal gücüne duyulan aç gözlü arzunun bir yansımasıydı. Caesar'ın çağdaşları onu Bithynia kralının yatak arkadaşı olarak düşünmekten nasıl sonsuz bir heyecan duyuyorlarsa, Clodius'un düşmanlarının ona yöneltilen ensest suçlamalarından aldıkları zevk de hiç azalmıyordu. Ateş olmayan yerden duman çıkmazdı ve Clodius'un üç kız kardeşiyle olan ilişkilerinde dilleri çözen bir sıra dışılık olmalıydı. Clodius kariyeri boyunca deneyimin sınırlarını zorlamaktan hoşlandığını gösterecekti ve bu yüzden dedikodu tacirlerinin neden bahsettiklerini biliyor olmaları son derece olasıdır. Ancak söylentiler Clodia'nın sosyete güzeli statüsünü kullanmasıyla da körüklenmiş olabilir. "Yemek odasında erkekleri peşinden koşturan bir kadın, yatak odasında bir buz küpü";[8] eski bir aşığının yaptığı bu cüretkâr tanım, onun cinsel çekiciliğini nasıl da itinayla kötüye kullandığına dair fikir verir. Herhangi bir kadın için, Clodia'nın rütbesinde bile olsa, siyasetle uğraşmak zor bir işti. Roma ahlakı kadınların öne çıkmasına iyi gözle bakmazdı. Evlilikte nihai ideal soğukluktu. Örneğin "evli bir kadının şehvetli kıvranışlara gereksinimi olmadığı"[9] varsayılıyor ve katı, ağır bir hareketsizlik dışında her şey, bir fahişenin özelliği olarak görülüyordu. Ayrıca sohbeti esprili ve serbesti olan bir kadın da aynı suçlamaya maruz kalıyordu. Daha sonra siyasi entrikalara karışarak suçlarını daha da ağırlaştırırsa, ahlaksız bir canavardan başka bir şey olarak görülemezdi. Bu açıdan bakıldığında Clodia'ya yöneltilen ensest suçlamaları hiç de şaşırtıcı değildi.

8 Lucretius, 4.1268.

9 Cicero, *Pro Murena*, 13.

Hakikaten de onu siyasi oyunun bir oyuncusu olarak ortaya çıkartır.

Ancak yalnızca kadın düşmanlığı, ne kadar vahşi ve amansız olursa olsun, Clodia gibi toplum davetlerine ev sahipliği yapan kadınların karşılaştığı hakaretlerin şiddetini tamamen açıklayamaz. Kadınların, etkilemek istedikleri kişileri gizlice, alay ederek ve baştan çıkararak, sahne arkasında etkilerini kullanmaktan başka seçenekleri yoktu; bu şekilde onları, ahlakçılarının hızla "kadınsı bir dedikodu ve cinsellik dünyası" olarak kınadığı yerlere çekiyorlardı. Bu, erkek hırsının zaten yabanıl karakterli olan dünyasına yeni ve tehlikeli bir karmaşıklık eklemişti. Bundan yararlanmak için gereken nitelikler tam da Cumhuriyet'te her zaman en çok küçümsenen niteliklerdi. Doğuştan alemcilerden biri olmayan Cicero, olanları açık seçik detaylarla kaydetmişti; "sefahat", "gönül maceraları", "tüm gece yüksek müzik sesi eşliğinde dikilme", "ortalık yerde uyuma" ve "parayı har vurup harman savurmak" söz konusu olduğunda hayli kabiliyetliydiler.[10] Son ve en büyük utanç kaynağı ve tehlikeli bir ahlaksızın nihai işareti ise iyi bir dansçı olmaktı. Gelenekçilerin gözünde hiçbir şey bundan daha rezilce olamazdı. Dans kültürünü hoş gören bir şehir, felaketin eşiğinde demekti. Cicero tamamen ifadesiz bir tavırla bunun Yunanistan'ın yıkımı olduğunu bile öne sürebilirdi. "Eskiden" diye gürlüyordu, "Yunanlar bu tür şeyleri hor görürlerdi. Bu belanın ölümcül potansiyelini, vatandaşlarının zihinlerini gitgide nasıl ölümcül çılgınlıklarla ve ideallerle çürüteceğini ve sonra bir anda şehrin tamamen çökmesine sebep olacağını fark etmişlerdi."[11] Bu tanının standartlarına bakılırsa Roma hakikaten de tehlikedeydi. Alemciler için iyi bir gecenin işareti ve şehrin en son çılgınlığı, kendinden geçecek kadar sarhoş olmak ve ardından "bağırışlar ve çığlıklar, kızların feryatları ve kulakları sağır eden müzik" eşliğinde çırılçıplak soyunup masaların üzerinde çılgınca dans etmekti.

Romalı politikacılar her daim siyasi meselelerden ziyade tarzlarına göre bölünmüşlerdi. Roma'nın alem sahnesinin giderek artan savurganlığı, onları daha da kutuplaştırmaya hizmet etti. Açıkça

10 Cicero, *De Legibus*, 2.39.

11 Cicero, *Pro Gallio*, fragman 1.

gelenekçi görüşlere sahip olanlar için kendi saflarındaki birçok temsilcinin lüksün cazibesine kapılması büyük bir ıstırap kaynağıydı: Lucullus ve Hortensius gibi adamlar kimseye parmak sallayacak durumda değillerdi. Buna rağmen Cumhuriyet'in eski kanaatkarlıkları hala devam ediyordu. Gerçekten de yeni nesil senatörler için bu son moda aşırılık ortamı, onlara daha ilham verici bir görünüm kazandırıyordu. Altın içinde yüzerken bile Senato içgüdüsel olarak muhafazakâr bir organ olarak kaldı, kendisinin gerçek bir yansımasını görmeye isteksizdi ve kendisini hala bir dürüstlük modeli olarak hayal etmeyi tercih ediyordu. Senatör arkadaşlarını bunun bir hayalden daha fazlası olduğuna ikna edebilen politikacılar önemli bir prestij kazanabilirdi. Sertlik ve kemer sıkma iyi oynamaya devam etti.

M.Ö. altmışlı yılların ortalarında henüz otuzuna yeni basmış ve *quaestor*luktan daha yüksek bir makamda bulunmayan bir adamın olağanüstü otoritesini başka türlü açıklamak zordur. Çoğu senatörün daha kıdemli kimseleri dinlemek için saygılı bir sessizlik içinde oturduğu bir yaşta Marcus Porcius Cato'nun, Senato binasının dört yanında gürleyen bir sesi vardı. Kaba ve süssüz bu ses, doğrudan Cumhuriyet'in çetin, erdemli ilk günlerinden geliyor gibiydi. Bir subay olarak Cato "adamlarına yapmalarını emrettiği her şeyi paylaşmıştı. Onlar ne giyiyorsa onu giyiyor, ne yiyorlarsa onu yiyor, nasıl yürüyorlarsa öyle yürüyordu."[12] Bir sivil olarak modayı hakir görmeyi bir moda haline getirdi; tüm alemciler morla övündüğü için siyah giyiyor, parıldayan güneşin ya da buz gibi yağmurun altında fark etmeksizin her yerde yürüyor, her türlü lüksü küçümsüyor, bazen ayakkabılarını giyme zahmetine bile katlanmıyordu. Eğer bunda yapmacıklıktan daha fazlası varsa, o zaman bu aynı zamanda Romalıların hâlâ kendileriyle özdeşleştirmeyi özlediği, ancak tarih kitaplarıyla sınırlı olduğunu varsaydıkları, derinlemesine benimsenmiş bir ahlaki amacın, bir bozulmazlığın ve içsel gücün ifadesiydi. Oysa Cato'ya göre geçmişin mirası, son derece kutsal bir şeydi. Yurttaşlarına karşı görev ve hizmet her şeydi. *Quaestor*luğun yükümlülüklerini iyice araştırdıktan sonra seçime girmeye hazırlandı.

12 Plutarkhos, *Yaşlı Cato*, 9.

Göreve başladıktan sonra, dürüstlüğü ve çalışkanlığı sayesinde "*quaestor*luğu *consul*luk kadar onurlu bir görev haline getirdiği" söylendi.[13] Kendi düşmüşlüğünün bilincinde olan Senato henüz böyle bir adamdan etkilenmeyecek kadar yozlaşmamıştı.

Cato, özellikle bir önceki neslin ileri gelenleri için bir ilham kaynağı olmuştu. Onda Cumhuriyet'in geleceğini görmekte gecikmediler. Örneğin bayrağı bir halefe devretmeye hevesli olan Lucullus, boşanmasını Cato'nun üvey kız kardeşiyle evlenerek kutlamayı seçti. Yeni gelini eskisine göre sadece ilişkilerinin ensest olmaması açısından bir ilerlemeydi, ama talihsiz Lucullus bir kez daha bir parti kızını eş olarak almak zorunda kalınca, Cato'ya olan saygısından dolayı onu boşamaktan yıllarca kaçındı. Bu, Cato'nun kayınbiraderine özel bir lütufta bulunmaya hazır olduğu anlamına gelmiyordu; tam tersine davrandı. Cumhuriyet'in iyiliğinin tehlikede olduğuna inanırsa, Lucullus'un arkadaşlarını kovuşturur ve erdem dersi alması gerektiğine inandığı herkesi karşısına alırdı. Hatta zaman zaman Catulus'a ders verecek kadar ileri gitti. Cato, herkesin kanıksadığı entrikalara katılmaya hazır değildi; bu, müttefiklerini sık sık şaşırtacak ve çileden çıkaracak bir esneklik göstergesiydi. Cato'ya derin bir hayranlık besleyen Cato'ya derin bir hayranlık duyan Cicero yine de "Senato'ya Romulus'un kenefinde değil de Platon'un Cumhuriyetinde yaşıyormuş gibi hitap ediyor" diye yakınabiliyordu.[14] Bu tür eleştiriler Cato'nun siyasi zekâsını ciddi biçimde hafife alıyordu. Gerçekten de, birçok yönden stratejisi, tüm kariyerini uzlaşmanın sınırlarını test etmekle geçirmiş olan Cicero'nunkinin tam tersiydi. Cato kendi ilkeleri dışında kimsenin ilkelerine göre hareket etmiyordu. Gücünü Cumhuriyet'in en sade geleneklerinden alarak, kendisini çağının ciddiyetsizliklerine karşı canlı bir sitem haline getirdi.

Bu, Cato'nun düşmanlarını kendi etkileyici örneğine kıyasla çok daha kötü ve kadınsı göstermek için kasten uyguladığı bir taktikti. Kadınların peşinden koşmak ve dışarıda sarhoş olmak,

13 *A.g.e.*, 17.

14 Cicero, *Epistulae ad Atticum*, 2.1.

Romalılar için maçoluğun bir ifadesi değildi; aslında tam aksiydi. Düşkünlük, gücü tehdit ediyordu. Gladyatörlerin dövüşten bir hafta önce sünnet derilerine metal cıvatalar taktırmaları gerekebilirdi ama yurttaşların kendilerini kontrol etmeleri elzemdi. Şehvete teslim olmak demek, erkek olmayı bırakmak demekti. Clodia gibi baskın kadınların cazibelerine yenik düşenlerin iştahlarını "baltalayan"[15] vampirler olarak tasvir edilmelerine benzer şekilde Clodius gibi ışıltılı hovardalar da kadınlardan daha düşük yaratıklar olarak acımasızca eleştiriliyorlardı. Aynı suçlama, bitmek tükenmek bilmeyen bir zevkle defalarca tekrarlanmıştı.

Bu suiistimal derine işlemiş önyargıları yansıtsa da bunda gergin ve rahatsız edici bir şeyler vardı. Hiçbir Romalı korkmadığı bir düşmana saldırma zahmetine girmezdi. Efemineliğin belirtileri aynı zamanda bilmişliğin, üstünlüğün, becerikliliğin belirtileriydi. Moda her zaman yaptığı işlevi yerine getiriyordu: onu takip edenleri sıradan sürüden ayırmak. Cumhuriyet gibi rekabetçi bir toplumda bu, ona bariz ve ani bir çekicilik kazandırıyordu. Roma, hepsi de kamusal statü işaretleri için yanıp tutuşan hırslı genç erkeklerle doluydu. Akıllı kesimin bir üyesi olmak, tam da bu tür işaretlere sahip olmak demekti. Bu yüzden moda kurbanları gizli işaretler, ellerini kaşımak gibi gizemli jestler benimserlerdi. Keçi sakalı bıraktılar; tunikleri ayak ve el bileklerine kadar uzattılar; togaları peçe dokusuna ve şeffaflığına sahipti ve çok tekrarlanan bir ifadeyle "gevşek kemerli" giyindiler.[16]

Elbette Iulius Caesar da önceki on yılda tam olarak böyle giyinmişti. Bu, açıklayıcı bir anekdottur. Yetmişlerde olduğu gibi altmışlarda da Caesar, Roma'nın en modaya uygun adamı olarak çığır açmaya devam etmişti. Parayı, tıpkı togasını giydiği gibi, kayıtsız bir gösterişle harcardı En züppece hareketi, kırsal kesimde bir villa yaptırmak ve inşa edilir edilmez, titiz standartlarına uymadığı için yıkmaktı. Böylesi bir savurganlık, rakiplerinin çoğu tarafından hor görülmesine neden oldu. Yine de Caesar, yüksek riskli bir oyunda

15 Catullus, 58.

16 Latince "*discintus*"

yüksek bahisle oynamayı seçiyordu. Akıllı güruhun sevgilisi olmak işe yaramaz bir şey değildi. Risk tabii ki sadece finansal değil, politik anlamda da yıkıma yol açabilirdi. Bununla birlikte daha kurnaz düşmanları tarafından, partilerinin sağlığını riske atmasına asla izin vermediği not edildi. Yeme alışkanlıkları Cato'nunki kadar sadeydi. Nadiren içki içerdi. Cinsel iştahıyla dillere düşmüş olsa dahi uzun süreli partnerlerini soğukkanlı ve araştırmacı bir dikkatle seçmeye özen gösterirdi. Karısı Cornelia MÖ 69'da ölmüştü ve yeni bir eş arayışında olan Caesar gözünü Sulla'nın torunu Pompeia'ya dikmişti. Caesar kariyeri boyunca iyi bir zekâya ihtiyaç duyduğunun farkında olduğunu kanıtlayacaktı ve bu durum eş seçiminde olduğu kadar metres seçiminde de kendini gösteriyordu. Hayatının en büyük aşkı, Cato'nun üvey kız kardeşi ve dolayısıyla Lucullus'un baldızı olan Servilia'ydı. Ayrıca Catulus'un da kuzeniydi. Servilia'nın sevgilisinin kulağına hangi aile sırlarını fısıldamış olabileceğini kim bilebilir?

Caesar'ın düşmanlarının onun cazibesinin kaynaklarına karşı temkinli davranmalarına şaşırmamalı. Servilia için tek bir inciye bir servet harcamaktan çekinmediği gibi, yurttaşlarını baştan çıkarmak için geleceğini ipotek ettirdi. Daha önce hiç kimsenin yapmadığı kadar çılgınca bir şekilde alem ruhunu kamusal hayatın boyutlarına göre ayarladı. MÖ 65'te otuz beş yaşındayken *aedilis* oldu. Bu, müstakbel *consul*ların sahip olmaları gereken bir *magistratus*luk değildi ama yine de popülerdi çünkü kamusal oyunların sahnelenmesinden *aedilis* sorumluydu. Haliyle bu makam Caesar gibi bir şovmen için adeta biçilmiş kaftandı. Gladyatörler ilk kez gümüş zırhlarla donatıldılar. Muhteşem biçimde parıldayan üç yüz çiftten fazla gladyatör, vatandaşları eğlendirmek için dövüştü. Caesar'ın düşmanları sayıları sınırlandırmak için alelacele yasa çıkarmamış olsalardı gösteri daha da göz kamaştırıcı olabilirdi. Senatörler edepsiz bir rüşveti gördüklerinde tanıyabilirlerdi. Karşılık beklenmeden rüşvet verilmediğini de gayet tabii biliyorlardı.

Büyük kişisel ilerleyiş oyununda Caesar'ın savurganlığı, yüksek riskli fakat planlı bir kumardı. Düşmanları onu efemine bir züppe olmakla suçlayabilirlerdi ancak aynı zamanda giderek ağırlık

kazanan bir siyasi rakip olduğunu da kabul etmek zorundalardı. Caesar'ın kendisi de bu gerçeği sık sık onların yüzüne vurdu. *Aedilis* olarak sadece oyunlardan değil, kamusal alanların bakımından da mesuldü. Bir sabah Roma uyandığında, uzun zamandır ortalıkta görünmeyen Marius'un tüm ganimetlerinin geri getirildiğini gördü. Sulla'nın idaresi dehşete düşmüştü. Caesar sorumluluğunu soğukkanlılıkla üstlendikten sonra Catulus, onu bir koçbaşıyla Cumhuriyet'e saldırmakla itham edecek kadar ileri gitti. Masumu oynayan Caesar öfkeyle karşılık verdi. Marius da Sulla kadar büyük bir kahraman değil miydi? Rakip hiziplerin savaş baltalarını gömme zamanları gelmemiş miydi? Sonuçta hepsi aynı cumhuriyetin vatandaşları değil miydiler? Caesar'ı desteklemek için toplanan kalabalık kükreyerek yanıt verdiler: "Evet!" Catulus buna karşılık çaresizce söylenip durdu. Ganimetler yerlerinde kalmıştı.

Böyle olaylar, Sulla tarafından önü kesilmiş ancak yok edilememiş olan *popularis* geleneklerinin yeniden canlanmaya başladığını göstermeye hizmet ettiler. Bu çarpıcı bir başarıydı ama bir bedeli vardı. Caesar'ı idolleştiren *plebs*ler için onun cömertliği cazibesinin anahtarıydı ama düşmanları mantıklı bir biçimde bunun onun düşüşünü getirebileceğini de umabilirlerdi. Cato nasıl tutumluluğu ile ünlüyse Caesar da borçlarıyla ünlüydü. Hesaplaşma zamanının geleceğini herkes biliyordu. MÖ 63 yılında beklenen oldu. Senato'nun ön sıralarına bir kez ve kesin olarak girmek ve gevşek kuşaklı kemerli daha geleneksel bir prestij dokunuşuyla renklendirmek isteyen Caesar, tüm kariyerini tek bir seçime yatırmayı seçti. Roma'nın başrahiplik makamı *pontifex maximus*luk yeni boşalmıştı. Bu Cumhuriyet'in en itibarlı memurluğuydu. Buna seçilen kişi ölene kadar makamı elinde tutardı. Yarattığı muazzam ahlaki otoritenin yanı sıra, Forum'daki via Sacra'da bir malikânesi de vardı. Eğer Caesar *pontifex maximus* olursa, o zaman kelimenin tam anlamıyla Roma'nın merkezinde olacaktı.

Seçimdeki rakibi soyluların en büyüğü olan Quintus Lutatius Catulus'tan başkası değildi. Normal şartlarda Catulus, kendini en kuvvetli aday olarak görürdü. Caesar'ın adaylığı hakikaten bir

skandaldı. *Pontifex maximus*luk daima seçkin bir eski *consul* için uygun bir görev olarak görülmüştü, kesinlikle hırslı, yeni yetme bir siyasetçi için değildi. Ne var ki Caesar geleneğin içindeki böyle ufak bir detaya takılacak bir adam değildi. Aksine bir problemle karşı karşıya kaldığında değişmez stratejisini seçerek para saçtı. Seçmenlere muazzam bir ölçekte rüşvet verildi. Caesar artık kredisini sınırlarına dek kullanmıştı. Seçim sonucunun açıklanacağı gün Aurelia'ya veda öpücüğü verdi sonra ona "Anne, bugün beni ya başrahip olarak göreceksin ya da sürgüne yollanacağım."[17]

Gerçekten de Subura'dan sürgüne değil, via Sacra'daki yeni malikânesine taşınacaktı. Caesar başarmıştı. Baş rahip seçilmişti. Bir kez daha savurganlığının karşılığını fazlasıyla almıştı. Statükoya ve Cumhuriyet'in en eski geleneklerine karşı büyük bahislerle kumar oynamaya cesaret etmiş ve kazanmıştı.

Caelius'un Tertibi

Kumar oynayıp da kazanamayan çok insan vardı. Caesar'ın çarpıcı savurganlık stratejisi tehlikeliydi. Gelecekte edinilecek büyüklük, yıkıma karşı bahse sokulmuştu. Para çarçur edilebilirdi ama potansiyel asla. Bir seçimi kaybedebilir, kazançlı bir göreve atanamayabilir ve bütün bir kariyeri tepetaklak olabilirdi.

Taşra aristokrasisinin oğullarının hırslarını beslerken bile onlardan bir nebze korkmalarına şaşırmamalıyız. Roma'ya bir varis göndermek, hesaplanmış bir riskti. Genç erkekler para avcıları için kolay avlardı. Eğer bir baba ihtiyatlı olsaydı, başkentte oğluna yalnızca Cumhuriyet'in karmaşık yollarını öğretmekle kalmaz, aynı zamanda şehrin sayısız cazibesinden de koruyacak hamiler ve rehberler bulmaya çalışırdı. Özellikle hiç Roma'da görev yapmamış aileler için en iyisini bulmak çok önemliydi. Örneğin Caelius Rufus adlı bir banker, oğlu için sadece Crassus'un değil, Cicero'nun da himayesini elde etmeyi başardığında genç Caelius, hemen parlak bir aday olarak kendini göstermişti. Bu da ironik bir şekilde ona büyük bir

17 Plutarkhos, *Caesar*, 7

kredi kazandırmıştı. Tefeciler üşüştüklerinde Caelius onları kollarını açarak karşıladı. Yakışıklı, esprili ve risk almaktan çekinmeyen genç adam, çok geçmeden harçlığını fazlasıyla aşan bir yaşam tarzı geliştirmeye başladı. Eğitimini ihmal etmeyecek kadar hırslıydı ama iki vasisinin yanında okurken bile aynı anda Roma'nın en iyi üç dansçısından biri olarak ün kazanıyordu. Ona, Cicero'nun katılmama eğiliminde olduğu yeni camialar açılıyordu. Caelius, parti sahnesinde her zamankinden daha fazla tanıdık bir yüz haline geldikçe yepyeni bir ahbaplık düzeninin büyüsüne kapılmaya başladı.

Özellikle de Lucius Sergius Catilina adlı karanlık bir *patricius*un büyüsüne kapıldı. Caesar kariyerini ölçüsüz bir savurganlık üzerine kuran tek kişi olmadığı gibi, atriumunun çıplak duvarları konusunda bir kompleks taşıyan tek aristokrat da değildi. Catilina'nın büyük büyükbabası, protez demir bir elle Hannibal'e karşı savaşmış meşhur bir savaş kahramanıydı fakat siyasi olarak ataları birer utanç kaynağıydı. Gelgelelim aileden neredeyse dört yüz yıldır *consul* çıkmamasına rağmen Catilina'nın *patricius* statüsü ona saygınlık kazandırıyordu. Mesela son derece züppe olan Catulus'un gözüne girmeyi başarmıştı. Arkadaşlıkları, kelimenin tam anlamıyla kanla mühürlenmişti. Yasakların hâkim olduğu karanlık günlerinde Catilina, Catulus'a babasının katilini cezalandırması için yardım etmişti. Zavallı adam sokaklarda Catulus'un babasının mezarının bulunduğu yere kadar kırbaçlanmış, kemikleri sopalarla kırılmış, yüzü parçalanmış ve ancak ondan sonra başı kesilerek sefaletine son verilmişti. Catulus'a göre bu vahşet babasının huzursuz ruhuna bir kan sunusu, evlat dindarlığının acımasız bir eylemiydi. Catilina'nın böyle bir mazereti yoktu. Cinayetten sonra kesik -ve sözde hâlâ nefes alan- kafasını Roma sokaklarında sallayarak gezdirmişti. İç savaşın standartlarına göre bile bu iğrenç bir davranış olarak görülüyordu. Mahkemede hiçbir şey kanıtlanmasa da zina ve saygısızlık bir yana cinayet suçlamaları, kariyerinin geri kalanında Catilina'nın peşini bırakmadı. Doğrusu uğursuz ünü her zaman bir engel değildi; daha hovarda çevrelerde bu şöhret, onun zarafeti ve samimiyetiyle birleşerek onu tehditkâr bir cazibeye sahip bir figür haline getiriyordu.

Ancak bu ona hatırı sayılır bir seçmen kitlesi sağlarken, aynı zamanda onu taktiksel bir çıkmaza da soktu. "Asıl cazibesi gençleri hedefe alıyordu."[18] Zaten kendisine güvenmeyen senatörlerin çoğunluğu şöyle dursun Catilina, Catulus gibi müttefiklerini yabancılaştırmadan bunu daha ne kadar sürdürebilirdi?

Yardım için Crassus'a yöneldi veya en azından siyasi dedikodular öyleydi. Tabii hiç kimse emin olamazdı. Crassus'un manevraları sürekli gölgede kalıyordu. Yine de kesin olan bir şey vardı; MÖ altmışlarda Crassus, endişeli bir adamdı. Bir kez daha Pompeius tarafından gölgede bırakılma olasılığıyla karşı karşıya kalmıştı. Eski rakibi sadece tecrübeli bir ordunun başında geri dönmekle kalmayacak, aynı zamanda şaşırtıcı derecede zengin de olacaktı; Crassus siyasi kariyerinde ilk kez Roma'daki en zengin adam konumunu kaybetme tehdidi altındaydı. Desteğini artırmak için çılgınca çabalamasına şaşmamalı. Büyük hırsları ve daha da büyük borçları olan Catilina, ona kesinlikle bir kumar oynamaya değer gibi gelmiş olmalıdır.

Crassus sadece uysal bir *consul*un seçilmesini istemedi. Catilina ayrıca başka avantalar da vaat etmişti. Catilina siyasi hayatın sınırlarının en keskin olduğu her yerde popülerdi: Subura'da kavga eden üst sınıf suçlular arasında; entrikacı, dağınık kadınların salonlarında; borçlular, hayal kırıklığına uğramışlar ve sabırsızlar arasında; kısacası, saygınlığın itibarsızlığa dönüştüğü her yerde. Eski bir *consul* olan kanaatkâr Crassus için böyle bir dünya kesinlikle sınırların dışında olmasına karşın Cicero, huysuzca onun eğer bir çıkarı olacaksa Forum'da dans edebileceğini söylüyordu.[19] Bu belki doğruydu – ancak Crassus, Catilina'yı kendi adamı olarak tutup yeraltı dünyasının bulanık sularında balık avlamaya, salonlarda dostane ilişkiler kurmaya, gece geç saatlerde barlarda radikallerle entrikalar çevirmeye sevk ettiği sürece, tehlikeye atılan vekilinin kendi onuruydu...

Tüm bunlarda Caelius'un kesin rolünün ne olduğunu ayırt etmek imkansızdır. Elbette Caelius'in, karanlık siyasi becerilerini

18 Sallustius, *Bellum Catilinae*, 14.

19 Cicero, *De Officiis*, 3.75.

bizzat gözlemlediği Crassus'un aracılığıyla ilk kez Catilina ile tanışmış olması mümkündür. Tanışıklıktan Cicero'nun sorumlu olması dahi mümkündür. MÖ 65 yılında Afrika valisi Catilina'yı yakalayan açgözlü bir dönem yaşanmıştı. Doğu'dan Roma'ya dönen ve mahkemelerde adını duyurmak isteyen Clodius, onu gasp etmekle suçladı. Aynı zamanda, yeni adam Cicero da *consul*luk için bir girişimde bulunmaya hazırlanıyordu. Catilina'nın da aday olmayı planladığını biliyordu ve bu nedenle, ertesi yıl ikisinin ortak bir aday olarak seçime girebileceğini umarak, onu gelecek duruşmasında savunmayı düşündü. Ne var ki Catilina, *patricius*lara has alaylı bir küçümsemeyle teklifi geri çevirdi. Duruşma onun için kaygı uyandırıcı çok az şeyi barındırıyordu. Yine de muhtemelen Clodius'un dalaveresi ve Crassus'tan gelen yüklü rüşvetlerin de yardımıyla çabucak beraat etti. Artık MÖ 63 yılının *consul*luğuna aday olmakta özgürdü. Catilina ve Cicero, karşı karşıya gelecekti.

Caelius, seçim kampanyası boyunca vasisinin yanındaydı. Kendisi de bir yeni adam olan genç bir politikacı için bu, sarhoş edici bir deneyim olmalıydı. Seçim son yılların en tahmin edilemez yarışıydı. Cicero'nun bütün kariyeri buna hazırlanmakla geçmişti ama Catilina da en az onun kadar gözü karaydı ve dört asırlık aile başarısızlığını telafi etmeye çalışıyordu. Züppelik tüm kampanyasının temelini oluşturmaktaydı. Kampanya bir başka soyluyla, Cicero'nun büyük kahramanı Marcus Antonius'un oğlu olduğuna zar zor ikna olunabilecek şatafat düşkünü ve kaba saba bir adam olan Antonius Hybrida'yla açık bir ittifak içinde yürütülüyordu. Böylesine itibarsız iki namzetle karşı karşıya kalan aristokrasi, rahat bir nefes aldı, burnunu tuttu ve kötünün iyisine oy verdi. *Equites* sınıfı da büyük bir şevkle aynı şeyi yaptı. Cicero açık ara birinci oldu. Hybrida, Catilina'yı geride bırakarak uzak bir üçüncülüğe yerleşti.

Bu, herhangi bir *patricius* için bir aşağılama olurdu. Catilina içinse felaket demekti; borçları onu dibe batırıyordu ve bilhassa Crassus, bir mağluba sponsor olmakla ilgilenmezdi. Yine de Catilina tüm umudunu yitirmemişti. Mor kenarlıklı togasına sarınmış, *lictor*ları tarafından korunan ve sonunda Roma halkının *consul*u olan

Cicero görev yılına başladığında Catilina, yaralarını sarıyor ve geri dönüşünü planlıyordu. Kredisi onu bir başka seçime kadar idare ederdi ve bu yüzden borç alıp her şeyi rüşvetlere harcamaya devam etti. Aynı zamanda borçlarının boyutunu gizlemek yerine açıkça böbürlenmeye başladı. Bu sarsıcı ama şu koşullarda alınması gereken bir riskti. Borçluluğun sefaleti, kendi çevresinin yaldızlı köhneliğinin çok ötesine sızmıştı. İster Roma'nın kokuşmuş apartmanlarında ister Sulla'nın eski askerlerinin tozu dumana kattıkları ve iç savaşın karlı günlerini yad ettikleri ipotek altındaki çorak tarım arazilerinde olsun İtalya, ezilenlerin hıncıyla kaynıyordu. Özel toplantılarda Catilina, yoksullara onların savunucusu olacağına dair sözler vermeye başlamıştı. Ne de olsa işaret ettiği üzere "Kendisi de cesur ve çaresiz kalmış bir adam değilse, çaresiz kalmışların lideri ve sancak taşıyanı olmaya en uygun kişi kimdi?"[20]

Catilina'yı dikkatle gözleyen Cicero, kışkırtıcı konuşmaları olduğu gibi kabul etmeye çok istekliydi. *Consul*luk onuruna ulaşmışken, şimdi Cumhuriyeti devrimden kurtarma gibi daha da görkemli bir onurun kendisine bahşedilmesinin mümkün olup olmadığını merak etmeye başladı. Bu olasılık onu şaşkınlık ve baş döndürücü bir sevinç karışımıyla doldurdu. Birbirlerini takip eden o ve Catilina'nın her ikisinin de kazançlarını artırmak, dinleyicilerinin tüylerini ürpertmek için kendi çıkarları bulunuyordu. Fakat sonunda iki adam Senato binasında açıkça karşı karşıya geldiğinde Catilina, karşısındaki gevşek ağızlı sonradan görmeye duyduğu nefretin kendisini ölümcül bir meydan okuma eylemine itmesine izin verdi. "İki beden görebiliyorum," diye yorumladı, yeterince gizemli olmayan bir şekilde, "biri ince ama koca kafalı, biri iri yarı ama başsız. Kendimi başı olmayan bir bedene sunsam gerçekten çok mu korkunç olur?"[21] Catilina'nın bilmecesinin "koca kafalı"sı olan aristokrat akranları, kaygı verici bir biçimde keyifsizlerdi. Metaforla sarılı olsun ya da olmasın devrimci duygular, Senato binasında pek de iyi karşılanmıyorlardı. Catilina üst üste ikinci kez

20 Cicero, *Pro Murena*, 50.

21 Plutarkhos, *Cicero*, 14.

seçim kaybetmişti. Cicero, seçim günü Campus Martius'ta devriye gezerken togasının altına bir göğüs zırhı giymeyi ihmal etmedi ve seçmenlerin bunu fark etmesini sağlamak için de ayrıca özen gösterdi. Sonuçlar açıklanırken Catilina'nın yenilgisi öğrenildi, bu yüzden tefeciler, oradan onun cesedini yağmalamak için akın ettiler.

Caesar'ın *pontifex maximus* olmak için mücadele etmesi gibi Catilina da her şeyi tek atışta riske sokmuştu. Bir yüzünü senato ve *equites* seçkinlerine, diğer yüzünü ise fakirlere, borçlulara ve mülksüzlere dönerek Ianus'u oynamanın mümkün olduğunu göstermek için kumar oynamıştı. Kumar, başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Fakat müesses nizam Catilina'ya sırtını dönmüşse de yeraltı dünyası dönmemişti. Belki de bildiğinden daha büyük, daha mümkün olmayan umutları harekete geçirmişti. Köylülerin tırpanlarla ve paslı kılıçlarla silahlanmaya başladığı kırsal kesimde, gösterilerin giderek ayaklanmalara dönüştüğü Roma'da, hatta büyük yükselme oyununda kaybedenlerin borçlarına ve hayal kırıklıklarına katlandığı Senato'da bile devrim söylentileri havada kıvılcımlar gibi yanmaya devam ediyordu. Ve orada, bu çılgın sohbete katılan kişi Marcus Caelius'tu.

Peki ama neden? Genç adamın borçları, devrime katılarak tüm yasal yükseliş umutlarını riske atmaya hazır olacak kadar büyük müydü? Yoksa onu cezbeden şey heyecan veya komplo fısıltıları mıydı? Yoksa idealizm mi? Catilina'nın davasına duyulan coşkunun pek çok parlak genç adamı radikalleştirdiği kesindir. Nesiller arası gerilimler babayla oğlu karşı karşıya getirmeye fazlasıyla müsaitti. Bir senatör, genç oğlunun Caelius gibi "olağanüstü yetenekli, iyi okumuş ve yakışıklı" olmasına rağmen, onun Catilina'yla arkadaşlık ettiğini görmektense varisini öldürmeyi tercih etmişti.[22] Cicero bile Catilina'nın "ahlaki bir coşkunluk gösterisi sergileyerek hala pek çok iyi adamın sadakatini sürdürmeye kabil" olduğunu itiraf etmek zorunda kaldı.[23] Yani Caelius, onu en aşağılık ya da en asil nedenlerle veya ikisinin bir karışımıyla desteklemeye devam etmiş olabilirdi. Fakat bir ihtimal daha vardı; Caelius'un Catilina'yı hiç

22 Valerius Maximus, 5.9.

23 Cicero, *Pro Caelio*, 14.

desteklememiş olduğu da düşünülebilir. İnatçı olduğu kadar hesaplı bir kinizmde de fazlasıyla becerikliydi. Belki de vasisine bir çift keskin göz sunuyordu.

Cicero'nun muhakkak iyi konumlanmış casuslara ihtiyacı vardı. Catilina'nın seçimlerdeki başarısızlığını takiben *consul*un devrim önsezileri giderek endişe verici bir hal almıştı. İnsanlar delil istemeye başlıyorlardı. Sonra, gerginlik bir alay konusuna dönüşmüşken ansızın Cicero'nun evine bir mektup zarfı teslim edildi. Bunlar, Catilina'nın toplu katliam planlarını ortaya koyuyorlardı. Bu suçlayıcı belgeleri teslim eden adam, Crassus'tan başkası değildi. Mektupların "bilinmeyen bir adam" tarafından kapıcısına teslim edildiğini iddia etti.[24] Ertesi sabah Cicero gönderilen mektupları Senato'ya okuduğunda şehri panik havası sardı. Olağanüstü hâl ilan edildi ve Cumhuriyet, Cicero'nun ellerine emanet edildi. Himayesindekini alenen satan Crassus, sinsice gölgelere çekildi. Bu umulmadık hikâyeye dair anlatıları okurken, Catilina'nın 63 yılının sonbaharındaki tek komplocu olmadığı sonucuna varmaktan geri durmak zordur. "Yabancı adam" kim olabilirdi? Hem Cicero'ya hem Crassus'a hem de Catilina'ya yakın olan tek bir kişi tanıyoruz, o da Caelius.

Elbette bu çılgınca bir spekülasyondur. Yukarıdaki açıklamaların hepsi olası olduğu gibi hiçbiri olmayabilir de. Fakat olayın esrarı için tek başına kaynak eksikliğini suçlamak yeterli değildir. Bu, aynı zamanda Cumhuriyet'in kendisiyle alakalı temel bir şeyi de yansıtır. Romalıların içlerinde yanan ve alevleriyle şehirlerini ve aslında tüm imparatorluğu aydınlatan zafer özlemi, aynı zamanda titrek ve aldatıcı gölgeler de yaratıyordu. Her hırslı politikacı, bir komplocunun becerilerine gereksinim duyuyordu. Cicero, Senato'da Catilina ile son kez yüz yüze geldiğinde, düşmanının manevralarını keskin bir analitik zekâ ile parçalara ayırdı, bunları öfkesinin yakıcı ışığında tüm çıplaklığıyla ortaya koydu ve komplonun ayrıntılarını öylesine etkili bir şekilde ifşa etti ki Catilina o gece Roma'dan kaçtı. Bundan sonra Cicero, alçakgönüllülükle ifade ettiği şekliyle bu anı "ölümsüz ihtişamın doruğu" ve en güzel saati olarak

24 Plutarkhos, *Cicero*, 15.

kabul edecekti.[25] Kendisinin Cumhuriyet'in yılmaz koruyucusu, saf ve gösterişsiz bir vatansever olarak imajı, kariyerinin geri kalanı için bir mihenk taşı olacaktı. Bu, şaşırtıcı olmayan bir biçimde Catilina'nın paylaşamadığı bir bakış açısıydı. Roma'dan ayrılmadan önce Catulus'a yazdığı mektupta hâlâ masum olduğunu savunuyor ve sürgüne gönderilmek için manevra yapıldığından yakınıyordu. Görünüşte Marsilya'da emekliliğe çekilmek için doğru kuzeye gidiyordu, ancak aslında köylülerden ve savaş gazilerinden oluşan derme çatma bir ordunun komutasını almak için bir kenara çekilmişti. Bu arada Roma'da, Senato'ya makul aralıklarla sunulan entrikalarının tüyler ürpertici ayrıntıları ortaya çıkmaya başlamıştı: İtalya'nın kuzeyindeki Galyalılar vahşi bir isyana girişecekler; köleler serbest bırakılacaklar ve şehir ateşe verilecekti. Roma'nın tamamı histeriye boğulmuştu. Cicero günün kahramanıydı. Yine de hala birkaç muhalif ses duyulabiliyordu. Bunlar, krizin uydurulmuş olduğunu fısıldıyorlardı. Catilina haklıydı. Onu isyana iten, şöhrete aç, sonradan görme Cicero ve onun içi boş kibriydi.

Komplo teorileri söz konusu olduğunda her zaman olduğu gibi somut bir kanıt yoktu. Cicero'yu onun Catilina'yı çektiği gibi sorguya çekecek kimse yoktu. Gerçek, bir dezenformasyon pusunun ardında gizlenmekteydi. Cicero'nun düşmanını saf dışı bırakmak için kirli oyunlara başvurduğu açıktı ama buradan hareketle daha ne kadar ileri gidebileceğini söylemek imkansızdı. Yine de bir anlamda düşmanını uçurumun kenarına itmeyi tasarlamamış olsaydı, daha az Romalı olurdu. Her *consul*, görev süresini şanla damgalamanın hayalini kurardı. Kendini geliştirme oyunu böyle oynanıyordu. Cicero kendi propagandasının standartlarına göre davranmamış olabilirdi ancak zaten Cato dışında kim böyle yapıyordu ki?

Ne de olsa çıtayı ilk yükselten Catilina olmuştu. İç savaş, şiddetin ne kadar hızla tırmanabileceğini göstermişti. Roma gibi rekabetçi bir toplumda anayasayı kestirme yollara zorlamaktan bahsetmek bile tehlikeliydi, tıpkı bir çıra kutusuna alev atmak gibi. Bu durum Cicero'nun Catilina'nın etrafına yangın bariyerleri inşa

25 Cicero, *Epistulae ad Atticum*, 1.19.

etme konusunda neden bu kadar istekli olduğunu açıklamaktadır. Komplocular tecrit edilmezse, yangının hızla kontrolden çıkabileceğinden korkuyordu. Gerçekten de Catulus, Catilina'nın Cumhuriyet'i yok etmeyi planladığını kabul eder etmez Crassus'u ve haklı olarak Caesar'ı da parmakla göstermeye kalkışmıştı. Cicero'nun bu hususta kendi şüpheleri olabilirdi ama Catulus'un hamlesi kesinlikle kaçınmak için her şeyi göze alacağı türdendi. Crassus gibi bir adamın köşeye sıkıştığını görmek istemiyordu.

5 Aralık'ta, paniğe kapılan söylentiler her geçen saat daha da artarken, Senato'yu bir kriz toplantısına çağırdı. Komplonun Roma'daki tüm elebaşlarının kimliklerinin tespit edildiğini ve tutuklandığını duyurdu. Listede ne Crassus'un ne de Caesar'ın adı vardı. Buna rağmen ardı sıra gelen büyük tartışma, en az komplonun kendisi hakkında olduğu kadar çeşitli konuşmacıların nefretleri ve hırsları hakkındaydı da. Mevzubahis olan, Catilina'nın yandaşlarıyla ne yapılacağıydı. Birçoğu iyi bir aileden geliyordu ve herhangi bir vatandaşı doğru dürüst bir yargılama olmaksızın infaz etmek, Cumhuriyet'in en keskin yasalarınca yasaklanmıştı. Peki ama olağanüstü hâl, Cicero'ya bu kutsal ihtardan feragat etme yetkisi verir miydi? Histerinin kendisini silip süpürebileceğinden hâlâ tedirgin olan Caesar, komplocuların ömür boyu hapsedilmesi gibi yeni bir fikir ortaya attı; Cato ise ona karşı çıkarak idam edilmelerini talep etti. İşte, yetenekte bu kadar denk, karakterde bu kadar zıt bu iki adam arasındaki çatışmada, sonunda Cumhuriyeti sarsacak bir mücadelenin açılış salvosu vardı. Şimdilik zafer kazanan Cato oldu. Senato'daki çoğunluk, Roma'nın güvenliğinin tek tek yurttaşların haklarından daha önemli olduğu konusunda onunla hemfikirdi. Ayrıca, hapis cezasının bir ceza olduğunu kim duymuştu ki? Komplocular ölüme mahkûm edildi.

Aralarında eski bir *consul* da vardı. Kafası karışmış ve ürkmüş bir kalabalık tarafından izlenirken peşi sıra hızla takip eden diğer dört senatör ve yanında Cicero'yla, korkunç bir kendini beğenmişlik içinde Forum'a yöneldi. Alacakaranlığın gölgeleri şehrin üzerinde derinleşirken, beş mahkûm bir yeraltı hücresinin karanlığına indirilerek burada infaz edildiler. Karanlığın içinden çıkan Cicero kalabalığa

infazları duyurdu. İdam edilenlerin arkadaşı olan Forum'daki pek çok kişi artık ortalıktan kaybolmuşlardı, lakin haber şehrin geri kalanında büyük bir coşkuyla karşılandı. Forum'dan Cicero'nun evine giden yol meşalelerle aydınlatılmıştı. *Consul* yolu çıkarken Roma'daki en büyük isimlerden oluşan bir alay ona eşlik ediyordu. Herkes onu ülkesinin kurtarıcısı olarak alkışlıyordu. Arpinumlu taşralı, elbette böyle bir günü en çılgın düşlerinde bile göremezdi.

Meslektaşlarını etkileyen yalnız Cumhuriyet'i kurtarmış görünmesi değil, aynı zamanda bunu nispeten az kan dökerek yapmış olmasıydı. Cicero'nun kendisi bile komplonun etrafında bir güvenlik duvarı oluşturmak için elinden geleni yapıyordu. Örneğin Catilina'nın en yakın dostlarından biri olmasına rağmen *consul* meslektaşı Antonius Hybrida'yı soruşturmayı reddetmişti. Cicero meslektaşına, borçlarını ödemesini fazlasıyla sağlayacak zengin bir eyalet olan Makedonya valiliği ve Catilina'ya karşı savaşın komutanlığı rüşvetini verdi... Hybrida'nın asilerle ikili oynadığından şüphelenilmesi bir yana, aynı zamanda ödlek bir alkolik olması yüzünden bu durum çok fazla rahatsızlığa yol açtı. Pompeius'un müttefikleri, büyük adamın geri çağrılması için baskı yapmaya başlamışlardı. Bu da Cato'nun öfkesinin patlamasına neden oldu ve Pompeius'un İtalya'da komutanlık yaptığını görmektense ölmeyi tercih edeceğini açıkladı. Ama gerçekten Pompeius'un önünde duran biri varsa, o da Cicero'ydu. Roma'nın silahlı gruplara bölünmesi, aralarındaki rekabetin giderek şiddete dönüşmesi ve sonunda açık bir iç savaşa dönüşmesi ihtimali onun en büyük kâbusuydu. Hiçbir şey Pompeius'a lejyonlarıyla müdahale etmek için daha mükemmel bir bahane sağlayamazdı. Bu anlamda Cicero gerçekten de Cumhuriyeti kurtarmıştı ve hatta belki de Catilina'dan çok kendisinden kurtarmıştı.

MÖ 62 yazında, Pompeius'un İtalya'ya dönmesinden ancak birkaç ay önce Catilina'nın derme çatma ordusu nihayet köşeye sıkıştırılıp yok edildi. Diplomatik bir hastalığa yenik düşen Hybrida tüm savaşı çadırında geçirmiş, sonra da kan parasını almak ve ortalıklarda görünmemek için Makedonya'ya kaçmıştı. Roma'dan taktiksel bir geri çekilmeyi gerçekleştirmede yalnız değildi. Komplodaki

mütevazı oyuncular da kaçıp gidiyorlardı. Bunların aralarında Caelius da vardı. Babasının geniş ticari varlıklarının bulunduğu Afrika'ya gitti ve burada koruma sağlayan astlarıyla birlikte çalıştı. Yine de Caelius, siyasi kariyerini terk etmekten çok uzaktı. Bir yıl boyunca Afrika eyaletine yeni atanan *proconsul*a yaverlik etti ve hayli başarılı oldu. Caelius'un komplodaki kesin rolü ne olursa olsun gelecek hala bulunuyordu. Hiçbir şeyin sonsuza dek sürmeyeceğini bilecek kadar kamusal hayatın içine girmişti. İttifaklar eğilip bükülebilir, tersine çevrilebilirlerdi. Bir yılın kahramanı olanlar, sonraki yılın haini olabilirlerdi. Siyasi manzara, göz açıp kapayıncaya kadar tamamen değişebilirdi.

Ve bu, yakında dramatik bir şekilde kanıtlanacaktı.

Skandal

Her aralık başında Cumhuriyet'in en soylu ailelerine mensup kadınlar, Bona Dea'nın gizemli ayinlerini tatbik etmek için bir araya toplanırlardı. Festival erkeklere kesinlikle yasaktı. Heykelleri bile ayin sırasında örtülü olmak zorundaydı. Böyle bir gizlilik çok sayıda şehvet düşkünü erkeğin fantezilerini körüklemekteydi. Her vatandaş biliyordu ki kadınlar doğaları gereği ahlaksız ve uçkuruna düşkündüler. Erkeklerin yasaklandıkları bir festivalin şehvetli bir terk sahnesi olması gerekmez miydi? Hiçbir erkek, bu heyecan verici şüpheyi doğrulamak için bir göz atmaya cesaret edememişti. Roma dininin tuhaflıklarından biri de, onunla alay edenlerin bile ona hayranlıkla bakma eğiliminde olmasıydı. Kadınlar kadar erkekler de Bona Dea'yı onurlandırırlardı. O, Roma'nın ilahi koruyucularından biriydi. Açıkçası onun ayinlerine saygısızlık edilirse bu saygısızlık, herkesin güvenliğini tehdit edebilirdi.

MÖ 62 kışında, ev hanımlarının Bona Dea'nın lütfuna dua etmek için özel bir nedenleri vardı. Catilina ölmüştü ama korku ve söylentiler hala Forum'da cirit atıyordu. Pompeius, Yunanistan çevresindeki turistik rotaları aheste aheste dolandıktan sonra nihayet Adriyatik sahiline varmıştı. Ay sonundan önce İtalya'ya geçeceği

söyleniyordu. Diğer hırslı soylular için Büyük Pompeius'un gölgesinde cüceler gibi yaşamaya mecbur kalmak nasıl bir duygu olurdu? Bu, Bona Dea'nın ayinlerine başkanlık eden iki kadın için özellikle endişe verici bir soruydu: Caesar'ın annesi Aurelia ve karısı Pompeia. Pontifex maximusun kendisi malikanesini bu ayinlere sunmuş olsa da doğal olarak katılım sağlamıyordu. Evindeki özgür ya da köle diğer erkeklerle birlikte Caesar da geceyi geçirmek üzere geri çekilmişti.

Malikane, tütsüyle, müzikle ve soylu hanımlarla dolmaya başlamıştı. Şimdi birkaç saatliğine Roma'nın güvenliği şehrin kadınlarının elindeydi. Artık meraklı gözlerden korkarak karanlıklarda gizlenmeleri için hiçbir neden yoktu. Yine de Aurelia'nın hizmetçilerinden biri, biraz müzik ararken tam da bunu yapan flüt çalan bir kız gördü. Ona yaklaştı, ancak flüt çalan kız geri çekildi. Hizmetçi kim olduğunu öğrenmek istediğinde kız başını salladı ve ardından Pompeia'nın adını mırıldandı. Hizmetçi feryat etti. Uzun kollu bir tunik ve göğüs bandı giymiş bir yabancı olabilirdi ama sesi şüphe götürmez biçimde bir erkeğe aitti. Bir yaygaradır koptu. Telaşla tanrıçanın heykellerini örten Aurelia, ayinleri askıya aldı. Diğer kadınlarsa davetsiz misafiri aramaya çıktılar. Sonunda onu Pompeia'nın hizmetçilerinden birinin odasında saklanırken buldular. Sahte flütçü kızın peçesi açıldığında gerçek ortaya çıktı: Clodius.

En azından Roma'yı bir orman yangını gibi aniden saran hikâye böyleydi. Dedikodu şehri sarstı. Clodius'un dostları ve düşmanları, şehvetli ayrıntıları paylaşmak için bir araya geldiler. Eğer bir sakal bırakmak ya da başa parmakla dokunmak kadınsılığın işaretleri olarak kabul edilebilecekse, o zaman Clodius, kadın kıyafetleri giyip kutsal bir ritüele gizlice katılarak açıkça saldırganlığa yeni bir boyut kazandırmıştı. Bir gecede Roma'daki her gevşek kemerli züppenin gözdesi ve her muhafazakârın korkulu rüyası oldu. Ortada sıkışmış, bu olaydan derin bir utanç duyan Caesar vardı. Tabii olarak, öfkeli görünmek zorundaydı. Clodius sadece *pontifex*'i evine tecavüz etmekle kalmamış, aynı zamanda bizzat Pompeia'ya da tecavüz etmeyi planladığı söylenmişti. Aldatılan Romalı kocaların kölelerini zina yapanların üzerine saldıkları, onları dövdükleri, tecavüz ettikleri

ve hatta hadım ettikleri biliniyordu; en azından Caesar, Clodius'u mahkemelerde sürüklemekte haklı olabilirdi. Ama *pontifex*in bir imaj sorunu vardı; yüksek dini konumuna rağmen kendisi de "her kadın için bir erkek ve her erkek için bir kadın" diye etiketlenmiş bir hovarda olarak hararetli bir dedikodu konusu olmayı sürdürdü.[26] Caesar'ın ahlaki çoğunluğun tavrını benimsemesi, Clodius'a düşman olması ve doğal destekçileri olan ahlaksız kesime yabancılaştırması bir yana, onu daha da büyük bir alay konusu haline getirebilirdi. Ne de olsa birkaç sene içinde *consul*luğa aday olmayı planlıyordu. Clodius gücendirme riskini göze almak için fazla çevresi geniş ve kaprisli bir adamdı. Sonunda Caesar, Pompeia'dan boşanarak ikilemi çözdü ama boşanmanın nedenini açıklamayı reddetti: "Caesar'ın karısı şüphe götürmez olmalı." sözü, onun tek ve anlaşılmaz yorumuydu.[27] Sonra, kimse ona daha fazla baskı yapamadan vali olarak görev yapacağı İspanya'ya kaçtı. Yeni eyaletine Senato'nun atanmasını onaylamasından dahi önce varması, Roma'dan uzaklaşma hevesinin bir ölçütüydü.

Caesar'ın gidişi skandal takıntısını söndürmeye yetmedi. Clodius'un tehlikeli işini çevreleyen devamlı histeri, Pompeius'un geldiği haberlerini bile geride bıraktı. Bu, çoğu insanın korktuğunun aksine herhangi bir büyük telaş olmaksızın gelip geçti. Roma üzerine yürümek yerine geri dönen *proconsul* ordusunu dağıttı ve ardından "silahsız bir şekilde, birkaç yakın arkadaşı dışında kendisine eşlik edecek kimse olmadan, sanki yurtdışındaki bir tatilden dönüyormuş gibi" başkente doğru yola çıktı.[28] Pompeius'un sadelik gösterileri her zaman fiyakalıydı. İlerleyiş güzergâhı boyunca sıralanan kalabalıklar usulüne uygun olarak kendilerini alkışlıyorlardı. Ancak Roma'daki rakipleri daha az etkilenmişti. Artık Pompeius'tan korkmaları gerekmediğine göre, onu küçültmek gibi çok daha zevkli bir faaliyete odaklanabilirlerdi. Genele bakılırsa ilk halka açık konuşması bir fiyaskoydu. Pompeius'un kendini beğenmişlik ve sahte

26 Suetonius, *Divus Iulius*, 52.
27 Plutarkhos, *Caesar*, 12.
28 Plutarkhos, *Pompeius*, 43.

tevazu karışımı, düşmanlarına karşı konulmaz bir hedef sunuyordu. Catilina'yı bastırdığı için Senato'yu kendinden memnun bir şekilde övdüğünde, Crassus hemen ayağa kalktı, Cicero'yu göklere çıkararak abartılı ifadelerle övdü ve karısına ya da evine her baktığında onların hâlâ var olmasını Cicero'ya borçlu olduğunu söyledi. Cicero, ironiyi tamamen anlayamadığı için etkilenmişti. Her daim Pompeius'u idolleştirmişti ve büyük adamın huzurunda bu şekilde övülmek, cennette olmak gibiydi. Yine de o bile, Crassus'un konuşmasını dinleyen kahramanının birazcık "sinirlenmiş" göründüğünü kabul etmek durumundaydı.[29]

Bu şaşırtıcı sayılmazdı. Son zamanlarda Pompeius, Cicero'dan pek çok şey işitiyordu. Bir önceki yıl henüz Yunanistan'dayken, okuma masasına uzun bir mektup düşmüştü; eski *consul*un kendi başarılarını yeni İskender'inkilerle karşılaştırmaya kalkıştığı, kitap uzunluğunda bir kendini tanıtma yazısıydı bu. Pompeius'un cevabı sert olmuştu. Kibri hâlâ içini kemiren güvensizliklerle örtülü olan Cicero için, kahramanının soğuk bir şekilde onu reddetmesi son derece incitici olmuştu. Pompeius'un kıskanç olduğunu düşünerek kendini teselli ediyordu ama bu reddediliş sadece kibrini değil, Roma'nın geleceğine dair tüm vizyonunu yaralamıştı. Cicero'da sık sık olduğu gibi, bu ikisi el ele gitmişti. Evet Cumhuriyeti kurtaran kendisiydi, ama alçakgönüllülükle kabul ettiği gibi yurttaşlarının desteği olmadan bunu asla yapamazdı. *Consul*u olduğu yıl kendisinin olduğu kadar diğerlerinin de en iyi dönemi olmuştu. Bu ortak amaç duygusu kesin olarak devam ettirilebilir miydi? Sonuçta bir cumhuriyet, çıkar ve adalet ortaklığı değilse neydi? Doğal olarak, "ülkesinin kurtarıcısı" olarak Cicero'nun kendisi dümende kalmalıydı, ancak başta Pompeius olmak üzere diğer önde gelen figürlerin de oynayacakları roller olacağını nezaketle kabul etti. Tüm yurttaşlar -senatörler, atlılar ve yoksullar- uyum içinde yaşayacaklardı. Kişisel çıkarlar Roma'nın çıkarlarına tabi olacaktı.

Bir manifesto olarak bu, elbette ütopik bir ülke vizyonuydu. Cicero'nun kendisinin hırsa karşı bağışıklığı olduğu söylenemezdi.

29 Cicero, *Epistulae ad Atticum*, 1.14.

Özgürlük -ve bir yabancının *consul*luğu kazanma fırsatı- herkesin yerini bildiği bir toplum tarafından bastırılacaktı. Bu, Cicero'ya hayatı boyunca işkence edecek bir paradokstu. Onun geleceğe yönelik planı, her ne kadar kullanışsızsa da çok zorlu bir yansımanın ürünüydü. Cicero, kendini Cumhuriyet'in en soylu geleneklerinin mirasçısı olarak görmekten kıvanç duyuyordu. Bunların başında ihtirasla görev duygusu arasındaki asırlık denge gelmekteydi. Bu denge bozulursa ayaklar baş olur, tiranlar ortaya çıkabilirdi. Catilina engellenmişti fakat halefleri olmalıydı ve onların da yok edilmesi şarttı. Sonuç olarak eğer büyük adamlar erdemli değillerse, Cumhuriyet için ne umur kalırdı?

Cicero'nun bu tür fikirlere olan tutkusu Clodius'un şakasına hoşgörüyle bakmasını sağlamadı. Ancak gelişmekte olan yeni bir Catilina böyle şok edici bir suç işleyebilirdi. Cicero'nun artan heyecanına, *consul*luğunun parıltılı günlerinde olduğu gibi Senato'nun safları sıklaştırdığını hissetmesi de ekleniyordu. Tanrıçanın ayinlerine davetsiz katılmaya karşı bir yasa olmamasına rağmen bunun suç ilan edilmesi için kuvvetli bir fikir dalgası yükselmeye başlamıştı. Oylama yapıldı. Clodius'un yargılanması gerektiğine karar verildi. Oy çokluğu sadece içten bir öfkeyi değil, Roma'da her zamanki gibi kişisel nefretin zehrini de yansıtıyordu. Clodius, düşmanlardan azade değildi. Bunların başında tabii ki de Lucullus vardı. Onu balık havuzlarından ayırmak için özel bir sebep lazımdı. Bunlardan biri 63 yılında, *consul* olarak Cicero'nun nihayet onaylatmayı başardığı zaferiydi. Lucullus, bu olayı puan kazanmak için bir fırsat olarak kullanmıştı. Askerlerine tam olarak ne kadar ödeme yaptığını belirten açıklamaları, caddelerdeki devasa reklam panolarında taşınmıştı; cömertçe her birine toplam dokuz yüz elli *drahme* ödenmişti. Belli ki isyanın bıraktığı yararlar hala kapanmamıştı. Şimdi, iki yıl sonra Lucullus, hevesle yeniden ortaya çıktı. Clodius'un kanının kokusunu alabiliyordu. Duruşmaya hazırlanırken tüm eski kızgınlıklarını sayıp döktü; isyan, karısının ensest ilişkisi… Ayrıca Hortensius'u harekete geçmeye ve kovuşturmanın liderliğini üstlenmeye ikna etti. Müthiş bir tanık grubu toplanmaya başlandı. Bunlar arasında

en dikkate değer olanı Aurelia'ydı. Oğlunun kuşkuları olsun olmasın, o meşum gecede Clodius'u evinde gördüğünü doğrulamaya fazlasıyla istekliydi.

Gelgelelim Clodius'un güçlü dostları vardı. Savunmasını Senato'daki en ünlü figürlerden biri olan eski *consul* Gaius Scribonius Curio yapıyordu. Standart prosedürü takip eden Curio, davayı kabul eder etmez müvekkili için bir mazeret üretmeye başladı. Clodius'un Bona Dea'nın ayinlerinin yapıldığı gün sözde suç mahallinden kilometrelerce uzakta, birlikte olduğuna tanıklık etmeye hazır bir atlı bulundu. Artık bu kanıtı çürütmek Hortensius'a kalmıştı. Çok uzun sürmedi. İddia makamı için bir tanık bulundu, hem de çok etkileyici bir tanık. Bona Dea festivalinin yapıldığı gün Cicero'nun Clodius'la birlikte kilometrelerce uzakta değil, Roma'nın göbeğinde olduğu ortaya çıktı.

Fakat Cicero bu konuda şahitlik edecek miydi? Clodius'un sözümona davranışından duyduğu tüm dehşete rağmen Cicero için bu hala acı bir karardı. İki adam arasında hiçbir düşmanlık geçmişi yoktu. Cicero'nun *consul*luğu sırasında Clodius, onun muhafızlarından biri olarak bile görev yapmıştı. Dahası, artık komşulardı. Cicero son zamanlarda yükselişe geçmişti. *Consul*luğunu takiben Palatinus'ta muhteşem bir ev satın almış ve bunu yapmak için kendini riske atmıştı fakat yeni statüsünün yaptığı masrafı fazlasıyla hak ettiğini hissediyordu. Sonuçta o, Cumhuriyet'in kurtarıcısıydı. Şimdi kavakların gölgesindeki malikanesinin revakından dünyanın en seçkin manzarası olan Forum'a bakabiliyordu. Komşular arasında yalnız Clodius değil, onun göz kamaştırıcı kız kardeşi de vardı. Cicero, Roma'nın en kurumlu ailesiyle olan yakınlığından ötürü gururluydu, hatta o kadar ki karısı Clodia'yı onu baştan çıkarmaya çalışmakla suçlamıştı.

Dedikoduya göre Cicero bu konuda o kadar amansızca dırdıra maruz kalmıştı ki biraz olsun huzur bulmak için Clodius'a karşı tanıklık etmeye karar vermişti. Karısı nefesini boşa harcamamalıydı. Son kertede senato elitlerinin kaymak tabakasıyla aynı hizaya gelme fırsatı, Cicero'nun direnemeyeceği kadar cazipti. Ortaya

çıkışı, beklenen sansasyonu yarattı. Kanıtını sunmak için öne atıldığında Clodius'un destekçilerinin hırlayışları giderek yükseldi. Gecekondu mahallelerinden getirilen çeteler Clodius'un düşmanlarını korkutmak için haftalardır Forum'da dolaşıyorlardı; bu çeteler Clodius'un avukatının oğlu tarafından yönetiliyordu; Cicero tarafından "Curio'nun küçük kızı" olarak nitelendirilen, ama aynı zamanda pervasız ve tehlikeli bir rakip olan genç bir adamdı bu.[30] Bu ancak bu sefer taktikleri geri tepti. Hiçbir şey Cicero'nun cesaretini, bir gösterinin yıldızı olduğu hissinden daha fazla destekleyemezdi. Jüri üyeleri etrafında bir insan kalkanı oluşturmak için toplanırken, o net ve sarsılmayan bir sesle kanıtlarını sundu. Ertesi gün evinin önünde toplanan kalabalık onaylarını haykırdı. Clodius'un mahkûmiyeti kesinleşmiş gibi görünüyordu. Jüri üyeleri sırayla koruma istediler.

Ancak Cicero'yu savunurken ne kadar cesur olsalar da, sonraki birkaç gün içinde gizemli bir köle kapılarını çalmaya başladığında kendilerini daha az etkileyici bir şekilde aklayacaklardı. Önlerine para teklifleri ve tercihlerine göre kadınların ya da üst sınıf erkeklerin iltimasları kondu. Bu yaklaşımın alçaklığı kesin bir ödülle sonuçlandı. Clodius yirmi beşe karşı otuz bir oyla beraat etti. Düşmanları öfkeyle patladı. Catulus jüri üyelerinden biriyle karşılaştığında ona küstahça sordu: "Bu yüzden mi bir koruma istediniz? Rüşvetlerinizin güvenle korunacağından emin olmak için mi?"[31]

Başta Lucullus olmak üzere tüm önde gelenler için Clodius'un beraati acı bir darbe oldu. Ancak Cicero için bu bir felaketti. Bir Catulus ya da Hortensius'un kaynaklarından yoksun olan Cicero, şimdi kendisini Caesar'ın bile kışkırtmaya isteksiz olduğu bir düşmanla karşı karşıya bulmuştu. Duruşmayı takip eden haftalarda Senato'da Clodius'u art arda düşüncesiz çıkışlarla kışkırtarak işleri iyiye götürmedi. Başlangıçta Roma'daki pek çok ilişkiye özgü bir düşmanlık olan bu durum, hızla tam bir kan davasına dönüşmeye başladı. Clodius zekâ olarak Cicero'nun dengi olmayabilirdi ama

30 *A.g.e.*

31 *A.g.e.*, 1.16.

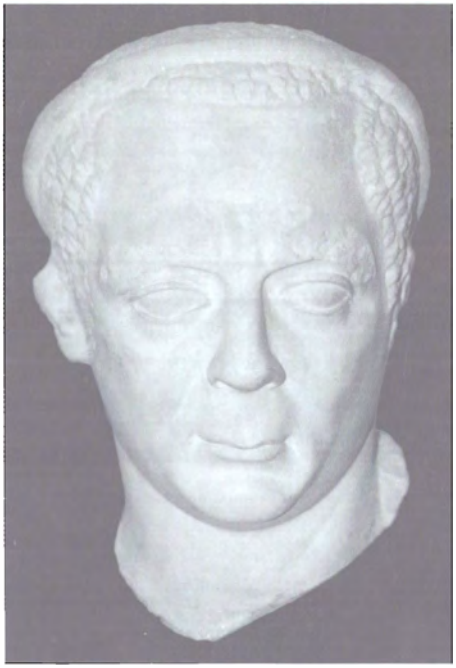
kan davaları konusunda kısa süre içinde emsalsiz olduğunu kanıtlayacaktı.

Cicero'nun kendi kişisel felaketleri her zaman tüm Roma için bir krizdi. Ancak başka durumlarda siyasi hayatın vahşiliğinin özgürlüğünün bir göstergesi olduğunu kabul ederdi. Servetler yükselirdi, servetler azalırdı; ittifaklar kurulurdu, ittifaklar dağılırdı. Bunlar özgür bir cumhuriyetin ritmiydi. *Consul*luğunun parlaklığının hızla kayboluyor olması Cicero için üzücü olabilirdi ama meslektaşlarının çoğu için sessiz bir memnuniyet kaynağıydı. Roma'da başarıya değer verilirdi ama aşırı büyüklükten korkulurdu. Pek çok kişi iktidarı paylaşabilirdi ama tek bir kişi en üst düzeyde hüküm süremezdi. Bunu sadece Sulla yapmıştı ve o da kısa süre sonra emekliye ayrılmıştı.

Bunun değişeceğini düşünmek için ortada ne gibi bir sebep vardı ki?

1. Roma'nın son kralı Tarquin'e karşı yapılan darbenin lideri Brutus olarak tanımlanan, erken dönem Cumhuriyetçi bir kahramanın bronz başı. MÖ üçüncü ya da birinci yüzyıla tarihlenen bu eser, Romalıların atalarını nasıl hayal etmekten hoşlandıklarını -saygınlığın ve erkekçe erdemin güçlü timsalleri olarak- net bir şekilde göstermektedir. (*Museo Capitolino, Rome/Fratelli Alinari*)

2. Bergama'nın diademli bir kralı, muhtemelen III. Attalos. MÖ 133'te Attalos'un krallığını Cumhuriyet'e vasiyet etmesi, kısa süre içinde Roma sinekleriyle kaynayan bir bal küpünün kapısını açtı. Senato'nun doğrudan yönetim dayatma konusundaki geleneksel isteksizliği ciddi bir şekilde zayıfladı ve Doğu'daki Roma imparatorluğunun temel taşı atıldı. (*Ny Carlsberg Glyptotek, Copenhagen*)

3. Filler, Roma'nın daha sofistike düşmanlarının - en ünlüsü Hannibal, ama aynı zamanda Doğu'nun Yunan krallarının da - tercih ettiği silahlardı. Savaş filleri, barış anlaşmaları dayatıldığında Cumhuriyet tarafından daima yasaklıydı. Cumhuriyet'in kurallarına aykırı olarak bulundurulanlar, ziyarete gelen silah denetçileri tarafından engellenebilirdi. (*Villa Giulia, Rome/AKG London/Erich Lessing*)

4. Cumhuriyet'in imparatorluğu genişledikçe, zengin ve fakir arasındaki uçurum da derinleşti. Ücretli çalışma fikri Roma aristokrasisini züppece bir korkuyla doldurdu; halk ise bu kadar züppeleşmeyi göze alamazdı. Bu, aynı zamanda kasaplık da yapan bir manavın dükkân tabelası: Tezgâhın altında tavşan başları görünüyor. M.S. ikinci yüzyıldan kalma, ancak Cumhuriyet'in son dönemlerindeki kabartmalara çok benziyor. (*Museo Ostiense, Ostia/Scala, Florence*)

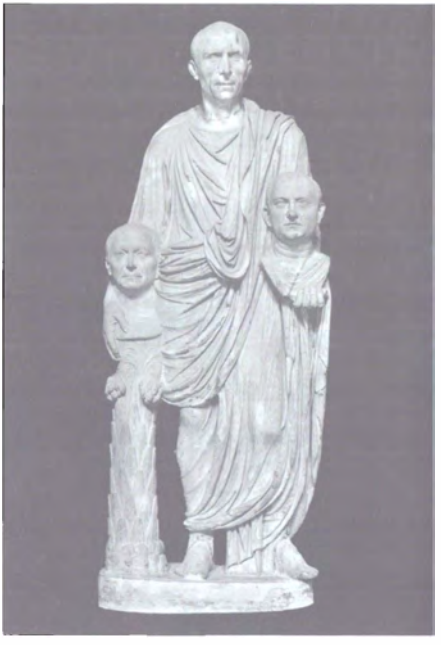
5. MÖ birinci yüzyılın başlarında Napoli Körfezi hem Roma'nın süper zenginleri için bir eğlence yeri hem de denizaşırı ülkelerden İtalya'ya akan servetin giriş noktası haline gelmişti. Bu rüya gibi liman sahnesinin de gösterdiği gibi, sanatçılar Körfez'in güzelliklerini, ticari enerjisine dair her türlü ipucundan daha fazla vurgulamayı tercih etmişlerdir. (*Museo Nazionale, Naples/Scala, Florence*)

6. Cursus'ta yarışan savaş arabacıları. (*Museo Nazionale, Naples/Scala, Florence*)

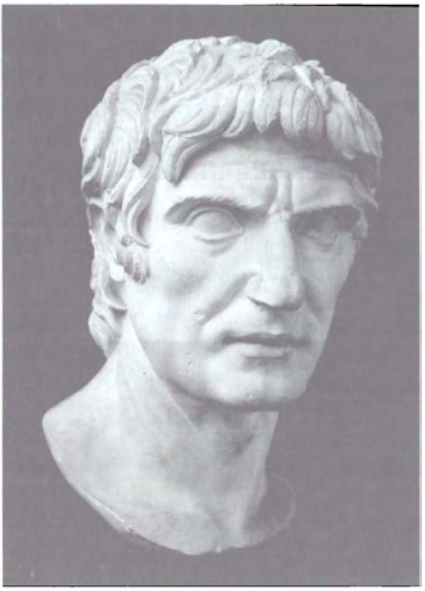
7 Tivoli'den bir general heykeli, MÖ birinci yüzyıl başları. Sert yüzlü ve duygusuz ifade tamamen Roma'ya ait olsa da, poz Yunan hükümdarlarının imgelerinden türetilmiştir. Yunan dünyasının zenginliği ve sofistikeliği, doğulu bir komutanlığı her hırslı generalin hayali haline getirmiştir. Diğer pek çok konuda olduğu gibi bu konuda da cumhuriyetçi militarizmin örneği Marius'tu. (*MuseoNazionale Romano, Rome*)

8. Ölülerin gözlerinin her zaman aristokrat bir Romalıya baktığı ve ona ailesinin geçmişindeki büyük işlere rakip olması için ilham verdiği düşünülürdü. Burada toga giymiş değerli bir kişi, kesin olmamakla birlikte genellikle atalarına ait olarak tanımlanan iki portre büstü tutmaktadır. Heykelin başı aslında ayrı bir heykelden gelmektedir. MÖ 1. yüzyıl sonları. (*Museo Capitolino, Rome/Fratelli Alinari*)

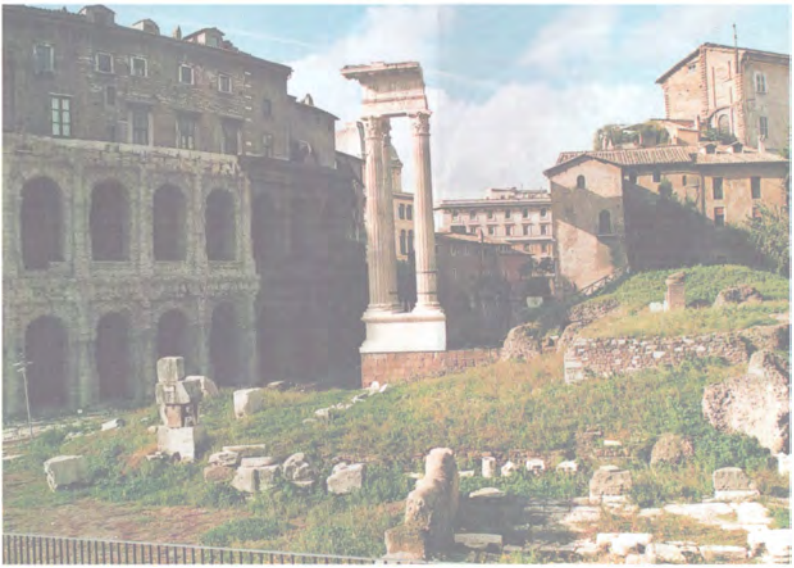
9. Mithridate. Pontus'un aslanı. Yunanlılar asındaki desteğini en üst düzeye çıkarmaya hevesliydi - ve şüphesiz kibri de bir sonucu olarak - Büyük İskender'in portreleri i titizlikle taklit etti. MÖ 89'da Roma'nın Asia eyaletini işgal etmesi ve ertesi yıl İtalyan işadamlarını katletmesi, onu Cumhuriyet'in en azılı düşmanı haline getirdi. Gümüş bir tetradrahmi, MÖ 75. (*Museum, London/AKG London*)

10. Bir playboyun saç stili, cinsel ilişki ayan bir adamın bakışları: Geleneksel olarak Sulla olarak tanımlanan bir Romalı büstü. (*Fratelli Alinari*)

11. Omuzunda, eskiden kraliyet gücünün sembolü olarak kullanılan fasces taşıyan bir lictor. Cumhuriyet döneminde her konsüle on iki lictor atanırdı. (*British Museum, London/Scala, Florence*)

12. Ön plandaki çimenlerle kaplı höyük, MÖ 82 yılında Senato'nun Sulla'nın mahkûmlarının yakındaki Villa Publica'da katledilirken attıkları çığlıkları duyduğu Bellona tapınağından geriye kalan tek şey. (*Tom Holland*)

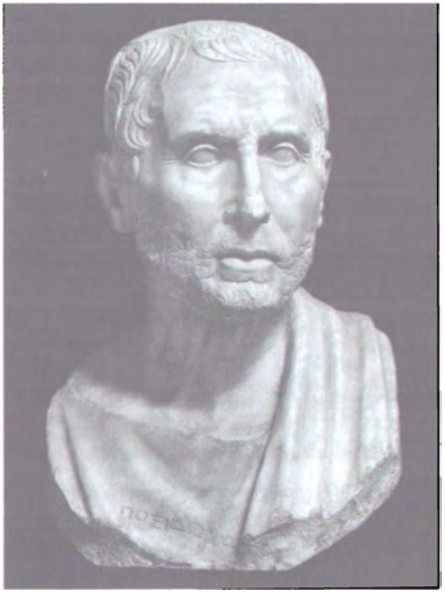
13. Aventine'deki Cumhuriyet surlarının bir bölümü. Silah taşıyan hiçbir vatandaşın şehir kapılarından içeri girmesine normalde izin verilmezdi. Sulla, Cumhuriyet'in dört yüz yirmi bir yıllık tarihinde kendi şehrine karşı bir Roma ordusunu yöneten ilk generaldi. (*Scala, Florence*)

14. Gücün sırıtışı ve bukleleri: Büyük Pompey (*Ny Carlsberg Glyptotek, Copenhagen*)

15. Pompey'in büyük tiyatrosunun planı. MÖ 61'de başlayıp 55'te tamamlanan bu tiyatro, Roma'da inşa edilen ilk taş tiyatroydu. (*Museo Capitolino, Rome*)

16. Posidonius - poli Cumhuriyet'in küresel misyonu için hevesle çalışan bir adam. (*Museo Nazionale, Naples/FratelliAlinari*)

17. Bir vatandaş kendini sansür memuruna kaydettiriyor (solda). Domitius Ahenobarbus'un sunağından bir detay. (*Musée du Louvre, Paris/Scala, Florence*)

18. Seyirciler dışarıda kavga ederken Pompeii'deki arenada dövüşen gladyatörler. Duvar resmi MS birinci yüzyıldan kalmadır: Spartaküs'ten bir yüzyıldan fazla bir süre sonra gladyatörler Campania'da büyük işler yapmaya devam etmiştir. (*Museo Nazionale, Naples/Scala, Florence*)

19. Kalkanları ve zırhlarıyla lejyonerler (ortada). Domitius Ahenobarbus'un sunağından bir detay, MÖ birinci yüzyıl, muhtemelen askerlerin hizmetten terhis edilişini gösteriyor. 'Verimli topraklara sahip olarak, bir eş ve çocuklarla birlikte yerleşik hayata geçmek' her lejyonerin hayaliydi. (*Musée du Louvre, Paris/Scala, Florence*)

20. MÖ 66'da Doğu'dan dönen Lucullus, Campus Martius'a bakan bahçelerini imparatorluğun meyveleriyle doldurdu. Sefahat parkları büyüklüğün en değerli özelliklerinden biri haline geldi. Bu sahne Augustus'un Roma yakınlarındaki Prima Porta'daki villasından. (*Museo NazionaleRomano, Rome/Scala,Florence*)

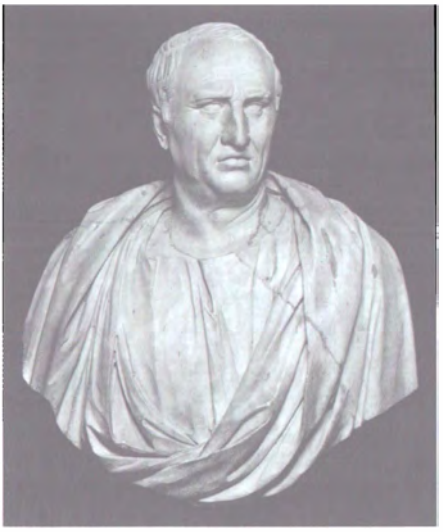
21. Balık - hem yiyecek hem de evcil hayvan olarak, Romalıların en büyük tutkusuydu. Lucullus, bahçelerinde olduğu gibi 'balık düşkünlüğünde' de çılgıncasına aşırıya kaçmasıyla ün salmıştır. (*Museo Nazionale, Naples/ Scala, Florence*)

22. Romalı süper zenginler için Napoli körfezinde bir villa uzun zamandır sahip olunması gereken nihai mülk, buna gücü yetmeyenler içinse bir hayal ve arzu nesnesi olmuştu. İskeleler denize doğru o kadar uzanırdı ki balıkların kendilerini sıkışık hissettikleri söylenirdi, kıyıda ise fantastik peyzaj bahçeleri için tüneller kazılabilir ve tepeler yükseltilebilirdi. (*Museo Nazionale, Naples*)

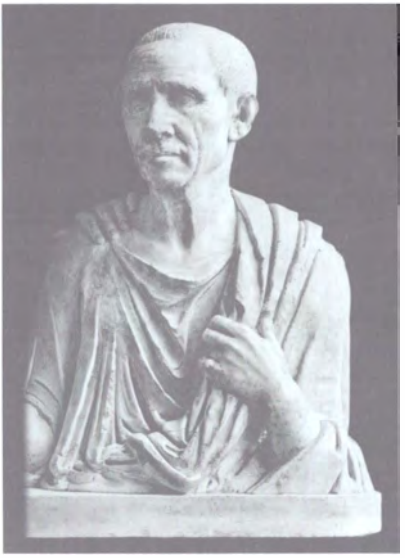
23. Forum'daki Castor Tapınağı. M.Ö. 58'de, Clodius öfkeli tribunusluğunun ilk yılında, tapınağın basamaklarını yıktırdı ve burayı paramiliter bir karargâha dönüştürdü. (*Art Archive*)

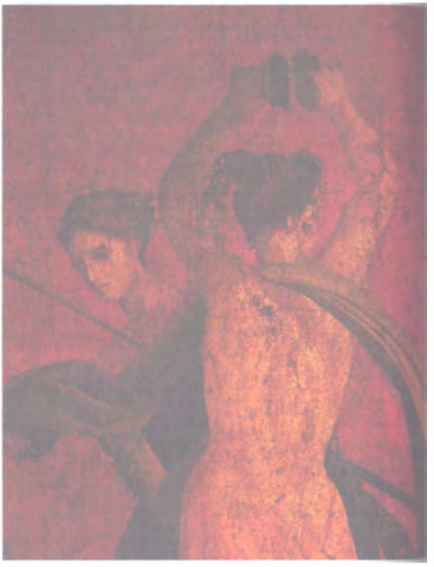
24. "Silahlar yerini barış togasına bıraksın." Cicero, MÖ 63'te Catiline'in 'komplosunu' bozguna uğratarak Cumhuriyeti kurtardığı övüncünü kimsenin unutmasına izin vermedi. (*Museo Capitolino, Rome/Fratelli Alinari*)

25. Senato Binası'nda hesaplaşma. Cicero, 1888'de Cesare Maccari tarafından hayal edildiği şekliyle alçak bir Catiline'i kınıyor - modern İtalyan Senatosu'nun merkezindeki birkaç freskinden biri. (*Palazzo Madama, Rome/Scala, Florence*)

26. Geleneksel olarak C[illegible]a ait olduğu düşünülen bir mezar büstü. C[illegible] konsül olduğu MÖ 59 yılında Caesar, Pompey ve Crassus'tan oluşan triumviraya karşı direnişin öncüsüydü. (*Museo Vaticano, Rome/Fratelli Alinari*)

27. Romalı erkekler için, kadınların gizemli dini ayinl[illegible] kutlamak için bir araya gelebilmeleri sonsuz derecede iç gıcıklayıcıydı. Pompeii'deki Gizemler Villası'nda bulunan bu duvar resminde, kutsal olanla erotik olan güçlü bir şekilde harmanlanmıştır – belki de Clodius MÖ 62'de Bona Dea'nın ayinlerine saygısızlık etme ilhamını veren şeyi ima etmektedir. (*Art Archive*)

28. "Ölmekte olan Galya" Heykel gereğinden fazla büyük; çünkü Roma'nın MÖ dördüncü yüzyılda Galyalı savaşçılar tarafından yağmalanmasından bu yana Galya'dan gelen tehdit Cumhuriyet'in üzerine gölge düşürmekten hiç vazgeçmemiştir. Konsüllüğünün ertesi yılında Caesar'ın iz bırakması için kuzeydeki barbarlara karşı önleyici bir saldırı başlatmaktan daha iyi bir yol olabilir miydi? (*Museo Capitolino, Rome/Art Archive*)

29. Domitius Ahenobarbus. Portre ya Caesar'ın büyük düşmanına ya da oğluna aittir. MÖ 56'da yaşlı Domitius'un Galy. valisi olarak C verini alma hırsı, Cumhuriyet için vahim sonuçlar doğuracak şekilde triumviranın yenilenmesine neden oldu. MÖ 42 ve 36 yılları arasında basılmış bir denarius. (*MuseoNazionale Romano, Rome/ British Museum*)

30. Rönesans döneminde Pompey'in tiyatrosunun bulunduğu yerde bulunan Romalı bir generalin heykeli. Yüzyıllar boyunca Caesar'ın altında kaldığı heykel olduğu düşünülmüştür. Ne yazık ki, artık kimse buna inanmıyor. (*Palazzo Spada, Rome/Fratelli Alinari*)

31. Caesar Divi Filius Augustus. (*Museo Vaticano, Rome/Fratelli Alinari*)

32. Appian Yolu, Roma'nın 10 mil dışında. M.Ö. 52 yılının Ocak ayında Clodius'un kariyeri burada son derece şiddetli bir şekilde sona erdi. (*Tom Holland*)

33. Julius Caesar. Cicero ona, "Senin ruhun, dedi, "doğanın bize dayattığı dar sınırlar içinde asla mutlu olmadı. (*Museo Capitolino, Rome/Fratelli Alinari*)

34. "Vercingetorix silahlarını Caesar'ın ayaklarına atıyor" Lionel Royer tarafından 1899'da tasvir edildiği şekliyle... Caesar'ın MÖ 52'de Alesia'da kazandığı zafer kariyerinin en şaşırtıcı zaferiydi ve Galya isyanının etkili bir şekilde sona erdiğini gösteriyordu. (*Musée Crozatier, Le Puy en Velay, France/Bridgeman Art Library*)

35. Yunan kraliçesi ve Mısır firavunu Kleopatra, Tanrıça İsis'e adak adıyor. (*Musée du Louvre,Paris/Art Archive*)

36. Mart İdesi. Edward John Poynter tarafından 1883'te çizilmiştir. (*Manchester City Art Galleries, Manchester/ Bridgeman Art Library*)

37 Antonius ve Kleopatra, MÖ 34 civarında basılmış gümüş bir tetradrahminin arka yüzleri... Cumhuriyetin değerlerine, bir Romalı ve bir Yunanlının, bir triumvir ve bir kraliçenin aynı sikke üzerinde birlikte yer almasından daha büyük bir hakaret düşünülemezdi. (*Fitzwilliam Museum, Cambridge*)

38. Pompeii'de bulunan bir mozaik. Bir kafatası, bir kelebek ve bir çark üzerinde tehlikeli bir şekilde dengelenmiştir: Ölüm hayata musallat olur ve talih sonsuza dek değişkendir. (*Museo Nazionale, Naples/Scala, Florence*)

8

TRIUMVIRATUS

Cato'nun Hamlesi

MÖ 28 Eylül 61'de Büyük Pompeius üçüncü kez Roma'da zafer geçidi gerçekleştirdi. Kendi standartlarına göre bile bu eşsiz bir ihtişam gösterisiydi. Gösterinin merkezinde doğal olarak, meydan okuyan kahramanın kendisi vardı. Tribünleri göremeyen seyircilerin yararlanması için tamamen incilerden yapılmış devasa bir portre büst taşındı. Büstün en önemli özelliği kusursuz bir saç kesimiydi. Bu Pompeius'un on sekiz yıl önceki ilk zaferinde sergilediği saç modelinin aynısıydı. Harika çocuk rolünü elinden kaçırması zor olmuştu. Pompeius yaşı konusunda o kadar hassastı ki, zaferinin doğum gününden bir gün önce, yani kırk beşinci yaşında başlamasını bile ayarlamıştı. Gerçi bu onun yayınlamayı tercih ettiği bir ayrıntı değildi. Hem Büyük İskender'in saç tarzını hem de pelerinini kopyalayan bir tarz sergileyen Pompeius, yaşına uygun olmayan bir gençlik havası vermek istemiyordu. İskender otuz iki yaşında genç yaşta ölmüştü. Oysa Pompeius on yıldır otuz dört yaşında kalmayı başarmıştı.

Sadece arkasında kestirme yoldan bir kariyer olan bir Romalı, bu tarz bir orta yaş krizi geçirebilirdi. Pompeius'un yurttaşlarının çoğu kırklı yaşlarını özlüyordu. Orta yaş üst sınıfların nihayet *consul*luk için koşturabilecekleri, bir vatandaşın hayatının en önemli dönemiydi. Gençlik kültü, Romalılara bilhassa kralların yatkın oldukları bir yanılsama olarak rahatsız edici ve yabancı görünüyordu. Yunan hükümdarlar, gençliklerini mermer tasvirlerde koruyarak yahut

kendilerine görkemli anıtlar dikerek yılları devamlı olarak geride tutmaya çalışıyorlardı. Bir Romalının daha iyisini bilmesi beklenirdi. Sonuçta Cumhuriyet'in can damarı zamanın ilerlemesi değilse neydi? Her yıl *magistratus* yerini başka bir *magistratus*a bırakırdı ve Cicero'nun yaptığı gibi görev süresini aşırı derecede uzatan bir kimse alay konusu olurdu. Şarabı seyreltmek için su kullanılması gibi zaferin yoldan çıkarıcılığının giderilmesi için de zamana güvenilirdi. Romalılar, şeref için dünyadaki diğer halklardan çok daha derin bir susuzluğa sahip olduklarından, onun tehlikelerine karşı daha uyanıklardı. Bunun tadı ne kadar tatlı olursa zehirlenme riski de bir o kadar artardı. Bir *magistratus*un görev sınırı bir yıl olarak belirlenmişti ama zafer kutlaması bir veya iki gün sürerdi. Tören alayı sona erer, şölen biter, ganimetler tanrıların tapınaklarına sunulur ve geriye sokaklardaki çöpler kalırdı. Romalılar için zaferin en hakiki anıtları mermerden değil, hatıralardan yapılmıştı. Gösteri, eğer sivil değerlere karşı çekilmez bir hakaret söz konusu değilse tıpkı sponsoru olan *magistratus*un otoritesi gibi kısa ömürlü ve geçici olmalıydı. Anıtsal mimariyi yasaklayan Romalılar, bunun yerine festivalden bir sanat formu ortaya koymuşlardı.

Şehirleri hiçbir zaman perişan halinin bir fantezi alemine dönüştüğü zamandan daha fazla bir imparatorluğun başkenti gibi görünmemişti. Tiyatrolar inşa edilebilir, mermer sütunlarla süslenebilir, zeminleri camdan veya yaldızlı döşeme tahtalarından yapılabilir, bronz heykeller ve göz kamaştırıcı *trompe l'oeil*erle[1] doldurulabilirdi ama yine de tiyatrolar, sadece birer setti. Bir festivali sahnelemek için kurulan bu yapılar, festival biter bitmez acımasızca yıkılırlardı. Yalnızca bir kez MÖ 154'te, *censor*lar kalıcı bir tiyatronun inşaatına izin vermişlerdi fakat Palatinus'un altında öne çıkan yapı tamamlanmak üzereyken bile Senato'da buna karşı fikirler sertleşince blok blok sökülmüştü. Neredeyse bir asır sonra hala görülebilen sonuç güçlü bir uyumsuzluktu: Dünyanın efendisi Roma, İtalya'nın en taşra kentlerinin bile sahip olduğu bir şeyden yoksundu: taştan inşa edilmiş bir tiyatro.

1 "Göz yanılsaması" anlamına gelen ve illüzyonist resmi tanımlamak için kullanılan Fransızca kelime. (ç.n.)

Örneğin Pompeius Doğu'da dolaşırken, Yunan mimarisinin ihtişamı tarafından gölgede bırakılmaya içerlemiş, bunu kendi ve Roma'nın prestijine bir hakaret olarak görmüştü. Zaferi için şarap soğutuculardan balsam ağaçlarına kadar her şeyi yağmaladıktan sonra, hırsızlıklarını Mitylene'nin büyük tiyatrosunun eskizlerini çizdirerek tamamlamış ve "sadece daha büyük ve daha görkemli" bir kopyasını inşa etmeyi planlamıştı.[2] Zaferinin enkazı süpürülürken bile Pompeius'un işçileri Campus Martius'a taşınıyorlardı. Düz, boş ve Forum'a yakın olan bu konum bir müteahhit için çok cazip bir alandı ve Pompeius cazibeye direnmekte hiçbir zaman iyi olmamıştı. Planlarının anıtsallığı en başından belliydi. Samimiyetsiz bir şekilde Venus için bir tapınak inşa ettiğini ve oturma yerlerinin tapınağa çıkan basamaklar olarak tasarlandığını iddia etti ama kimse buna kanmadı. Pompeius'un kariyeri boyunca olduğu gibi bir kez daha emsaller küstahça çiğneniyordu. Pompeius'un kendisi de bu durumdan rahatsız değildi. Ne de olsa harcanan para onun parasıydı. Servetini Roma halkına bir hediye olarak harcamayacak da neye harcayacaktı?

Şaşırtıcı olmayan bir biçimde Roma halkının çoğu da bu fikirdeydi. Fakat Pompeius'un hayranları, kahramanlarının cömertliğinin devasa boyutuna hayran kalırlarken Senato'daki emsalleri aynı şekilde düşünmüyorlardı. Orada, özellikle de üst kademelerde, şüphe paranoyaya varacak kadar derinleşiyordu. Yeni tiyatronun temellerinin neredeyse Ovile'ye kadar uzandığı söyleniyordu. Tamamlanan kompleks, oy kullanma alanlarının üzerinde yükselecek. Seçimler tam manasıyla Pompeius'un gölgesi altında yapılacaktı. Doğrudan Cumhuriyet tehlike altında görünüyordu. Bu, aristokrasiyi uçlardaki vaizlere karşı her zaman birleştiren bir çığlıktı ve şimdi de öyle oldu. Uzun zamandır Pompeius'un tutarsız kariyerinin önde gelen eleştirmeni olan Catulus, Clodius'un duruşmasından kısa bir süre sonra ölmüştü; belki de sonuç onu mezara götürmüştü ama Cato geleneğin savunucusu olarak boyun eğmedi ve Pompeius'u karşısına almaya fazlasıyla hazırdı. İnatçı ve kıskanç Crassus ile birlikte Pompeius'un çıkarlarına karşı değişmez bir muhalefet bloğu

2 Plutarkhos, *Pompeius*, 42.

oluşturdu ve büyük generali tüm ihtişamının ortasında ani ve ürkütücü bir güç boşluğuna düşürdü. Senato onun Doğu'ya yerleşmesini onaylamayı reddetti. Gazileri kendilerine vaat edilen çiftliklerden mahrum bırakıldılar. Mithradates'e karşı kazandığı zafer bile Cato tarafından "kadınlara karşı bir savaş" olarak alaya alındı."[3]

Pompeius, acı ve şaşkınlıkla tepki gösterdi. Üç yüz yirmi dört farklı ulusu zapt etmemiş miydi? Roma'nın imparatorluğunun boyutunu iki katına çıkarmamış mıydı? Senato ona hakkını vermeyi niçin reddediyordu? Başvurduğu yöntemler yasadışı olabilirlerdi ama amaçları tam olarak geleneği yansıtıyordu. Düşmanlarının karanlık bir şekilde ima ettiği gibi monarşiyi hedeflemekten çok uzak olan Pompes, müesses nizamın bağrına kabul edilmekten başka bir şey istemiyordu. Kendine has sorunları vardı. Ailesi köklü bir aile değildi. Cato gibi, başarıları kendisininkinden çok daha az olan bir adamın saygınlığı içini kemiriyor ve onda kıskanç bir saygı uyandırıyordu. Kendi itibarının en yüksek olduğu zamanlarda bile MÖ 62'de Doğu'dan döndüğünde, Pompeius Cato'nun da kendisine saygı duyduğunu bilmek için neredeyse çocuksu bir arzu göstermişti. Yakın müttefiki Metellus Celer'in kız kardeşi olmasına rağmen karısını boşayacak ve kendisiyle oğlunun Cato'nun iki yeğeniyle evleneceklerini duyuracak kadar ileri gitmişti. Pompeius artık Roma'nın en gözde bekarı olduğu için doğal olarak Cato'nun iznini alabileceğini varsaymıştı. Müstakbel gelinler de öyle düşünüyorlardı ancak iki kız heyecanla düğün planlarına başlamışken amcaları onlara nefeslerini boşa harcamamalarını söylemişti. Sevinç çığlıkları, gözyaşlarına dönüşmüştü. Evdeki hiçbir kadın onların tarafını tutmuyordu. Üstelik Cato, histeri krizlerinden etkilenecek bir adam değildi. Cato küçümser bir tavırla "Pompeius, bilmelidir ki bir kızın yatak odası aracılığıyla bana üstünlük kuramayacaktır"[4] dedi. Rezil olan talip, hakarete uğrayan Metellus'un düşmanlığını kazanmasından başka, adi ve hilebaz biri olarak görünüyordu. Cato'nun ahlaki üstünlüğü elde etme konusundaki şaşmaz bakışı,

3 Cicero, *Pro Murena*, 31.

4 Plutarkhos, *Genç Cato*, 30.

bir kez daha onun taktiksel zirveleri de ele geçirmesini sağlamıştı. Açık denizde her zamankinden daha da kötü şekilde çırpınan Pompeius, düşmanının sert salvolarıyla yıpranmaya başlamıştı. 60 yılının baharına gelindiğinde, savaştan neredeyse vazgeçmiş gibiydi. Cicero'nun Atticus'a anlattığına göre, büyük adam bütün gün kederli bir sessizlik içinde oturmaktan ve 'zaferinde giydiği togaya bakmaktan' başka bir şey yapmıyordu.[5]

Cato bu tür haberlerden ne kadar memnun olursa olsun, yine de tetikte kalmaya devam etti. Siyasi servetinin enkazı arasında bile Pompeius zorlu bir düşman olmaya devam ediyordu. Cato ve Crassus'un ustalıkla inşa ettikleri tıkanıklığı aşmak istiyorsa *consul*lukta bir müttefike ihtiyacı vardı, ancak bunun herhangi bir müttefik değil, Cato'ya kafa tutabilecek bir ağır top olması gerekiyordu. Bu rol için bariz bir aday vardı, ancak 60 senesinin baharında çok uzaklarda, İspanya'daydı.

Caesar çoğu insanı şaşırtacak şekilde, valilik görevinde büyük bir başarı elde etmişti. Gevşek kemerli züppe, doğuştan bir komutan olduğunu kanıtlamıştı. Bugün kuzey Portekiz olan bölgede giriştiği küçük ve gösterişli bir savaş, borçlarının çoğunu kapatmasını sağlamakla kalmamış, Senato'nun ona bir zafer vermesine yol açmıştı. Ancak bu başarılar bile Pompeius'un derinleşen çıkmazıyla ilgili haberlerin yanında sönük kalıyordu. Caesar hayatının fırsatını gördüğünde bunu anlayabilirdi. Ancak bunu ele geçirmek için acele etmesi gerekecekti. *Consul*luk için adayların temmuz ayı başında Roma'da kendilerini tanıtmaları gerekiyordu. Daha halefi gelmeden eyaletini terk eden ve alışılagelmiş hızıyla seyahat eden Caesar, Campus'a tam zamanında ulaştı. Ancak orada, Pompeius'un inşaat çalışmalarının gürültüsü ve tozu arasında durmak zorunda kaldı. Zaferini kutlayana kadar resmi olarak askeri görevinde kalmak zorundaydı ve bu nedenle Roma'ya girmesi yasaklandı. Caesar Villa Publica'ya yerleşti, ardından aceleyle vekâleten *consul*luk için başvuruda bulundu ve bu Senato'nun bir gün kala kabul etmekten son derece memnun göründüğü bir talepti.

5 Cicero, *Epistulae ad Atticum*, 1.18.

Ancak Cato memnun değildi. Gün batımından önce bir oylama yapılması gerektiğini bildiğinden, ayağa kalktı ve gece boyunca konuştu. Öfkeli Caesar kendini zaferi ile *consul*luk arasında bir seçim yapmak zorunda buldu. Tereddüt etmiş olamazdı. Pompeius'un aksine, gücün özünü gölgesinden ayırt etmekte hiçbir zaman sorun yaşamamıştı. Roma'ya ve kazanması gerektiğini bildiği bir yarışa girdi.

Cato ve müttefikleri de bunu biliyorlardı. Pompeius ile olan savaşlarında bu, ani ve kaygılandırıcı bir dönemeç olmuştu. Caesar'ın yalnız Pompeius'un desteğine değil, kendi muazzam popülaritesine de güvenebilmesi, onu iki kat büyüklükte bir tehdit haline getiriyordu. Eski düşmanının yarışa girmesini engelleyemeyen Cato, şimdi onun öngörülen zaferinin etkilerini azaltmak için aceleyle harekete geçti. En acil ihtiyaç, Caesar'ın icraatlarına karşı koymak için güvenilebilecek sağlam bir ikinci *consul* seçilmesini sağlamaktı. Pompeius'un sınırsız servetinden gelen para çoktan seçim bölgesine akmaya başlamıştı: her iki *consul*luğu da satın almak için ne gerekiyorsa yapacağı açıktı. Cato'nun seçtiği aday biraz hantal ve ağırbaşlı bir senatör olan damadı Marcus Bibulus'tu ve birdenbire kendini Cumhuriyet'in kurtarıcısı rolünü üstlenmiş olarak bulmuştu. Pompeius'un düşmanlarının tüm ağırlığını arkasına aldı. Durum o kadar ciddi görünüyordu ki Cato, Pompeius'un unsurlarıyla karşı karşıya gelen Bibulus'un rüşvet dağıtmaya başlamasına göz yummaya bile hazırdı.

Paranın iyi harcandığı kanıtlandı. Seçimlerde Caesar ezici bir üstünlükle birinci olurken, Bibulus ise kıl payı ikinciliği elde etti. Cato için buraya kadar her şey iyiydi ama Pompeius'un manevralarına karşı koyduğu için Caesar'ın kendi hırslarını da engellemesi gerekiyordu. Seçilen *consul*un askeri yeteneği malumdu. Cato'ya göre, böyle bir zafer avcısının başka bir eyalete yaklaşmasına izin verme ihtimali tahammül edilemezdi. Ama onu nasıl durdurabilirdi? Her *consul* görev süresini tamamladıktan sonra kaçınılmaz olarak bir valiliğe atanırdı. Ama Cato'ya göre memleketin ortasında bu kadar huzursuzluk varken, 59 yılının *consul*ları neden imparatorluğun dış bölgelerine gönderilmeliydi? Ne de olsa Spartacus'un yenilgisinden on yıldan fazla bir süre sonra, İtalya haydutlar ve kaçak

köleler tarafından istila edilmeye devam ediyordu. Neden sadece bir yıllığına *consul*lar bunların yok edilmesinden sorumlu olmasındı? Senato ikna edildi. Teklif kanunlaştı. Caesar artık bir eyaletten ziyade, İtalyan ağırlarına polislik yapmayı dört gözle bekleyebilirdi.

Her ne kadar sert biri olsa da, Cato'nun mizah duygusundan yoksun olmadığı açıktı. Caesar gibi bir adamı şaka malzemesi yapmak elbette tehlikeli bir hareketti, ama Cato bunu yaparak bir tuzak hazırlıyordu. Eğer Caesar Senato'nun kararını kabul etmeyi reddederse, o zaman bunu tersine çevirmek için güç kullanmak zorunda kalacaktı; bir suçlu, ikinci bir Catiline olarak damgalanacaktı. Pompeius'un adı da dolaylı yolla lekelenecek ve ajandası sonsuza dek engellenecekti. Cato'nun stratejisi her zaman kendisini anayasayla özdeşleştirmek ve düşmanlarını yıkıcı rolünü oynamaları için köşeye sıkıştırmak olmuştu. Caesar ne kadar acımasız ve cesur olursa olsun, ne kadar ileri gitmeye cesaret edebilirdi? Şiddet içeren herhangi bir aşırılık müthiş bir koalisyon tarafından karşılanacaktı. Caesar'ın ensesindeki *consul* arkadaşı ona yorulmak bilmeyen bir muhalefet sözü verdi: Bibulus bir ömür boyu göz alıcı rakibinin gölgesinde kalmış ve ondan nefret etmişti. Senato'da Cato'nun müttefikleri güçlü ve uyumlu bir çoğunluk oluşturdu. Güçlü bloğuyla Crassus'a da kesinlikle güvenilebilirdi: Roma siyaset dünyasında değişmeyen bir şey varsa o da Crassus'un her konuda Pompeius'un karşı tarafında yer almasıydı. Yarışma ne kadar tehlikeli olursa olsun, Cato zaferden acımasızca emin olabilirdi. Öyle de olmalıydı çünkü Cumhuriyet'i ve onun istikrarını kendi çıkarı için kullanmayı seçmişti.

Başından beri kriz Caesar'ın *consul*luğunun kader yılını tehdit ediyordu. Yeni *consul*u ilk kez dinlemek için toplanan Senato'nun havası gergin ve güvensizdi. Caesar dinleyicisini hayli zarifçe cezbetmeyi çalışmıştı fakat her zamanki gibi dikbaşlı olan Cato etkilenmeyi reddetti. Caesar, Pompeius'un emekli askerlerinin yerleşimi için ılımlı ve dikkatli bir şekilde gerekçelendirilmiş bir yasa tasarısı sunduğunda Cato ani bir itirazla ayağa fırladı. Konuşmaya devam ederek en sevdiği taktiği tekrarlıyordu ki Caesar *lictor*larına başıyla işaret ederek konuşmasını kesti. Cato götürülürken Senato

binasındaki koltuklar boşalmaya başladı. Caesar, senatörlerin niçin ayrıldıklarını öğrenmek istedi. "Çünkü," diye laf attı biri, "Senato binasında seninle beraber olmaktansa hapishanede Cato'yla olmayı tercih ederim."[6] Caesar öfkesini gizleyerek geri çekilmek zorunda kaldı. Cato serbest bırakıldı. İki adam göz göze geldiler ve Caesar gözlerini yumdu.

Ya da öyle göründü. Caesar'ın geri çekilmesinin aslında yalnızca taktiksel olduğu kısa zamanda anlaşıldı. Senato binasını tamamen terk ederek toprak tasarısı kampanyasını doğrudan Forum'a taşıdı. O bunu yaparken Roma, Pompeius'un kıdemli askerleriyle dolmaya başlamıştı. Caesar'ın düşmanları, bu tehditkâr zeminden giderek daha fazla rahatsız oldular. Bibulus o kadar telaşlanmıştı ki seçmenlere onların fikirlerini hiç mi hiç umursamadığını söyleyerek inanılmaz bir gaf yaptı. Onu izleyen Cato, yüzünü ellerinin arasına gömmüş olmalıdır. Yine de hala Caesar'ın blöf yaptığına inanıyordu. Halk tarafından kabul edilen bir tasarının, yasa gücüne sahip olacağı doğruydu fakat öyle olsa bile Senato'nun belirli isteklerine karşı çıkmak, ancak bir haydudun taktiği olabilirdi. Caesar bunda ısrarcı olursa, meslektaşları arasındaki itibarı yerle bir olacak ve kariyeri son bulacaktı. Şüphesiz hiç kimse böyle bir kaderi göze alacak kadar suçlu olamazdı.

Gelgelelim Caesar'ın stratejisi yakında netleşecekti. Tasarının oylanmasından önce ünlü destekçilerinin gösterisini yaptı. Pompeius, kıdemli askerlerinin yerleşimini lehine tartışmak için öne çıktığında çok az insan şaşırmış olmalıydı fakat ikinci konuşmacının kimliği bir yıldırım gibi düştü. Crassus, kaypak ve fırsatçı kariyeri boyunca tek bir ilkeye sadık kalmıştı, o da Pompeius'un hedeflerine muhalif olmaktı. Görünene bakılırsa şimdi bu bile çok uzak bir ilke haline gelmişti. Crassus bu dönüşü Cumhuriyet'in çıkarları doğrultusunda hareket eden bir devlet adamının eylemi olarak haklı çıkarmaya çalıştıysa da herkes, onun hayatı boyunca hiçbir zaman özverili bir harekette bulunmadığını biliyordu. Soğuk ve hesapçı ruhunda nefretin verdiği haz bile iktidar tutkusuyla yarışamazdı. Kendi başına hiçbir

6 Cassius Dio, 38.3.

zaman tam olarak elde edemediği üstünlük, artık elindeydi. Cato saf dışı bırakılarak tüm savunması alt üst edilmişti. Düşmanları olan Pompeius ile Caesar'ın kendi başlarına direnebilmelerine rağmen ittifaklarına Crassus'un da eklemelerinin onları Roma'nın nüfuzlu efendileri haline getirdiğini hemen anlamaya başlamıştı. Üç adam bir üçlü idare, bir "*triumviratus*" olarak hüküm sürerek Cumhuriyet'i istediği gibi parçalayabilecekti. Caesar'ın kendinden bu kadar emin görünmesine şaşmamalıydı.

Cato ve Bibulus, toprak tasarısının geçişini aksatmak için son defa çaresizce çırpındılar. Halk oylaması günü Bibulus, gökyüzünde olumsuz alametler gözlemlediğini ve bu yüzden oylamanın askıya alınması gerektiğini duyurmak üzere Forum'da belirdi. *Pontifex maximus*un bu haberlere cevabı, Bibulus'un başından aşağı bir kova gübre boşalttırmak oldu. Bahtsız *consul*, gözlerindeki pisliği temizlemeye başlamaya kalmadan Pompeius'un kıdemli askerlerinden oluşan bir korumanın *lictor*larını dövdüğünü ve *fasces*lerini parçaladığını fark etti. Alaycı kalabalığın ortasındaki Bibulus ve Cato, Forum'dan uzaklaştırıldılar ve ardından oylama yapılarak toprak tasarısı gerektiği şekilde kabul edildi. Bunu yönetmenin karlı görevini yerine getirmek için -şaşırtıcı olmayan bir şekilde- Pompeius ve Crassus başkanlığında bir komisyon kuruldu. Nihayetinde Caesar zaferini garanti altına almak için Senato'dan yeni yasaya uyacağına ant içmesini talep etti. Sinmiş ve zihni bulanmış muhalifleri, uysalca itaat ettiler. Yalnız iki adam direndi. Bunlardan biri Metellus Celer'di; ağır hasta olmasına rağmen hala kız kardeşine bu denli acı bir şekilde hakaret eden adama meydan okumayı sürdürecek kadar güçlüydü. Diğeriyse kaçınılmaz olarak Cato'ydu. Her ikisi de sonunda, sürgünlerinin davalarına pek de yardımcı olmayacağını vurgulayan Cicero tarafından boyun eğmeye ikna edildiler: "Sizin Roma'ya ihtiyacınız olmayabilir ama Roma'nın size ihtiyacı var."[7]

Yine de Cato mücadeleye devam etmek için hazırlanırken bile kendisinin krizdeki rolünü acı bir şekilde düşünmeden edemiyordu. Caesar ve Pompeius'u uç noktalara iterek ve Crassus'un kinizminin

7 Plutarkhos, *Genç Cato*, 22.

derinliklerini tahmin etmekte başarısız olarak darbeye zemin hazırlayan çok şey yapmıştı. "Üç başlı canavar"[8] açığa çıkarılmıştı ve artık gölgelere saklanmak zorunda kalmadan istediğini yapabilirdi. Pompeius'un Doğu'daki düzenlemeleri onaylanırken, Crassus vergi yasalarıyla kârlı bir şekilde oynadı ve Caesar ise bir *proconsul*luk yetkisi arayışındaydı. İki eyaletin valiliğinde karar kıldı: Balkanlar'daki Illyricum ve doğrudan İtalya'nın kuzey sınırındaki Gallia Togata, yani "Toga Giyen Galya" Caesar'ın neredeyse Roma'nın kapısının eşiğinde üç lejyonla ödüllendirilmesi düşüncesi karşısında endişelenen senatörlerin tek tesellisi, iki eyaletinin de gösterişli fetihler için fazla bir alan sunmamasıydı. Bununla birlikte ilkbaharda aniden Metellus Celer hastalığına yenik düştü ve Caesar'a üçüncü bir eyalete el atma fırsatı doğdu; çünkü Metellus'un ölümü Pompeius'un başındaki belayı ortadan kaldırmakla kalmamış, aynı zamanda Alpler'in öte yakasındaki Gallia Transalpina'yı da valisiz bırakmıştı. Burası her türlü barbar tarafından tehdit edilen cazip bir eyaletti ve Caesar hevesle ileri atıldı. Her üç eyalet için de komutanlık süresi beş yıl olarak belirlendi. Yeni *proconsul*a gerçekten de zengin bir zafer şöleni vaat edildi.

Bu durum Cato için özellikle acı bir yenilgi anlamına geliyordu. Koalisyonunun paramparça olmuş kalıntıları buna karşı koyacak güçten yoksundu. Pompeius'a duyduğu nefret Lucullus'u son bir kez emeklilikten çıkmaya teşvik ettiğinde, Caesar'ın ona karşı gösterdiği küçümseyici düşmanlık o kadar yoğundu ki, Lucullus yıkıldı ve diz çökerek merhamet dilendi. Böylesine büyük ve mağrur bir adamın kendisini bu denli alçalttığına tanık olmak herkes için sarsıcıydı: Belki de Caesar'ın önünde döktüğü gözyaşlarında, iki yıl sonra ölümüne dek ilerleyecek olan bunamanın ilk belirtileri vardı. Eğer öyleyse, Lucullus'un zihninin kararması, Cato için Cumhuriyet'in zayıflamasının uğursuz bir habercisi gibi görünebilirdi. Ancak bu, Cato'nun kendisinin teslim olmayacağı bir hastalıktı.

Hiçbir gerçek vatandaş köle olmaya katlanamazdı. Bu, Roma tarihinin kanıyla yazılmış bir hakikatti. Kafasından aşağı gübre

8 Appianus, 2.9.

kovasının dökülmesinin ardından Bibulus, *consul* meslektaşına dönmüş, dışkıya bulanan togasının kıvrımlarını gevşetmiş ve boğazını açmıştı. Caesar eğlenerek boğazını kesmesi için yapılan daveti geri çevirmişti ama Bibulus'un bu hareketi tüm melodramına rağmen ona onurunu geri kazandırmıştı. Cato ve müttefikleri, kendilerini şehadete sunmaktan çekinmiyorlardı. *Consul* kendini evine kapatıp yılın geri kalanında büyük bir etkiyle reddedici rolünü oynarken, Cato meydan okumayı doğrudan Forum'a taşıyarak düşmanlarına en kötüsünü yapma cesareti verdi. Her iki adam da gözdağı ve şiddete başvurdu. Caesar'ın yasalarının üzerine yasadışılık gölgesi düşürmeyi başarmakla kalmadılar, aynı zamanda yasaların arkasındaki *triumviratus*un imajını da mahvettiler. Propaganda savaşında bundan daha anlamlı bir darbe vurulamazdı. Caesar, kariyeri için anayasayla pervasızca oynamaya hazırken ne Pompeius ne de Crassus Cumhuriyet'in tecavüzcüleri olarak görülmek istiyorlardı. Onlar oyunu kuralına göre oynuyorlardı; bu kural politik arenadaki her bir oyuncuyu birbirine bağlayan karmaşık, yazılı olmayan bir teamüller yumağıydı. Cumhuriyet'in en erken dönemlerinden beri güçlüler, karteller oluşturarak bir araya geliyordu. Mesela Caesar, Pompeius ile olan ittifakını sağlamlaştırmak istediğinde bunu mümkün olan en geleneksel şekilde yaptı ve ona kızını verdi. Öte yandan Cato, benzer bir adımı atmayı reddeden bir adamın ahlaki otoritesiyle onu hemen kızının satıcısı olarak suçladı. Bu gibi hakaretler can yakıcıydı. Her zaman Macavity'yi[9] anımsatan Crassus, hakaretlerin çoğundan kaçınmış olsa da Caesar ve Pompeius, düzenli olarak daha fazla hakarete maruz kaldılar. İktidar dizginlerini ellerinde tutmaya devam ettiler ama bu bir Romalı aristokrat için asla yeterli değildi. Aynı zamanda saygı görmeli, onurlandırılmalı ve sevilmeliydi.

Pompeius için popülerlikten uzak olmak, özellikle katlanması zor bir şeydi. Ömrünü hayranlarının ilgisinin tadını çıkararak geçirmiş olan bu adam, şimdi prestijinin kaybıyla kendini "fiziksel olarak eğri büğrü" buluyor, "acınası bir halde kederleniyor, kararsızlıkla

9 Macavity, T.S. Eliot'un *Old Possum's Book of Practical Cats* eserinde kurguladığı suçlu bir kedidir. (ç.n.)

kıvranıyordu" Bu manzara o kadar acınasıydı ki, Cicero Atticus'a "sadece Crassus'un bundan zevk alabileceğine" inandığını söyledi.[10] Eski düşmanının sırıtışı, doğal olarak Pompeius'un ruh halini iyileştirmeye yaramamıştı. İki adam arasındaki ittifak, gün geçtikçe geriliyordu. Ne toplanacak taze leşleri tarayan Crassus ne de suratı gücenmişlikle ve kendine acıma duygusuyla asılan Pompeius diğerine sadakat hissediyordu. Üç başlı canavarın ortaya çıkışından birkaç ay sonra üç kafadan ikisi, acımasızca birbirine saldırıyordu. Bu manzarayı sert bir memnuniyetle izleyen Cato, Cumhuriyet'in her şeye rağmen kurtarılabileceğini ummaya başlayabilirdi.

Doğrusu, üçüncü kafanın tehdidi sürüyordu. Caesar, kendisini bekleyen Galya'ya sahipti. Neredeyse başlatmak zorunda olduğu bir savaş, ona itibarını yeniden tesis etmesi için eşsiz bir fırsat sunacaktı. Gerçi, Cato'nun taktikleri Caesar'a da kalıcı hasar vermişti. Roma'da arkasında nefret ve korku dolu bir miras bırakacaktı. Galya'da ne kadar zafer ve ne kadar altın kazanırsa kazansın, sert bir muhalif çekirdeği onu bir suçlu olarak görmeye devam edecekti. Caesar bir *proconsul* olarak kaldığı müddetçe kovuşturmadan kurtulabilirdi ama sonsuza dek Galya'da kalamazdı. Beş sene geçecek ve sonunda Cato hareket etmeye hazır ve nazır bekliyor olacaktı. Adalet, ülkesinin diğer gereksinimleri gibi bunu da gerektiriyordu. Caesar yok edilmezse, o zaman gücün yasaya karşı muzaffer oluşuna tanıklık edilecekti. Şiddetle yönetilen bir cumhuriyet, cumhuriyet sayılmazdı.

Clodius Bahisleri Yükseltiyor

Kavşakların kış festivali olan Compitalia, coşkulu kutlamalar için daima bir bahane olmuştu. Roma'daki her alışveriş caddesinden ayrılan dolambaçlı arka sokakların karmaşasında sıkışıp kalmış yoksullar için, bir araya gelme ve mahallelerini koruyan tanrılara saygı gösterme fırsatı son derece kıymetliydi. Otoritesine meydan okuyan her şeye karşı tahammülsüz Senato, altmışlı yılları Compitalia'yı fiilen ortadan kaldırarak geçirdi. Festival sırasında geleneksel olarak

10 Cicero, *Epistulae ad Atticum*, 2.21.

sokak partileri organize eden yerel ticaret birlikleri olan *collegia*, senatörlerin şüphelerinin özel odak noktası oldu. Bu birlikler 64 yılında tamamen yasaklandılar. Festival ise yitip gitmeye terk edildi.

MÖ 59 yılına gelindiğinde Compitalia o kadar tehlike arz etmeyen bir hale gelmişti ki, Cicero bunu sadece bir gezinti için hoş bir arka plan olarak görüyordu. Eski dostu Atticus Yunanistan'dan gelmişti ve ocak ayında Cicero, ona festivali kutlamak için birlikte şehrin kavşaklarını gezmeyi önerdi. İki adamın tartışacak çok şeyi vardı. Caesar'ın *consul*luğunun birinci ayıydı. Birkaç hafta önce *triumviratus*un bir aracısı Cicero'ya yaklaşmıştı. Acaba diye sormuştu, Cicero güçlerini Caesar, Pompeius ve Crassus'la birleştirmekle ilgilenir miydi? Cicero bu teklifi Roma'yı yönetmek için bir fırsat olarak değerlendirememişti ama değerlendirmiş olsaydı bile yine de geri çevirirdi. Ne de olsa Catilina'yı bertaraf etmişti. Cumhuriyet'e karşı bir komploda yer alması nasıl mümkün olabilirdi? Hukukun üstünlüğü onun için şahsi güvenliğinden bile daha değerliydi. Doğası gereği korkusuz bir adam olmayan Cicero, kararının onu tehlikeli bir şekilde korunmasız bırakacağını biliyordu. Düşünsene, dedi Atticus'a hüzünle Cicero, neye sırtını döndüğünü: "Düşmanlarımla uzlaşma, ayaktakımı ile barış, rahat bir yaşlılık".10

Yine de sinirleri çok gergin olamazdı, öyle olsa kavşaklarda tur atmayı önermezdi. Catilina, Roma'nın arka sokaklarının sıkışık labirentinde devrimi teşvik etmeye çalışmıştı ve ölümünden üç sene sonra borcun ve açlığın hayaletleri, hala iltihaplı sokaklarda cirit atıyordu. Cicero ve Atticus pislik içinde yollarını bulmaya çalışırken yoksulluk belirtilerini fark etmemeleri mümkün değildi. Aristokrasi, yoksulların çektikleri acılardan tamamen habersiz değildi. Cicero'nun kendisi de, işine geldiğinde, özel olarak 'ayak takımı' diye küçümsediği kişilerle belagatli bir şekilde ortak hareket edebiliyordu. Diğerleriyse kelimelerin çok ötesine geçtiler. Roma'da sübvanse edilmiş tahıl dağıtımının iki katına çıkarılmasından sorumlu ola senatör, düzenin temel direği olan Marcus Cato'dan başkası değildi. Tabii refaha önayak olurken bile her zamanki gibi katı ve dürüst göründüğünden emin olmuştu. Caesar'ın yaptığı gibi

vatandaşlarını baştan çıkarmadı, onlara sevildiklerini hissettirmedi. Siyasetçiler arasındaki farklılıklar, imajdan ziyade birer politika meselesiydi. Cato'nun bir demagog olarak etiketlenmesi, bir ev hanımının bir fahişeyle karıştırılması kadar aşağılayıcı olurdu.

Bu yüzden hem ayak takımının hem de fahişelerin uğrak yeri olan kavşaklar, saygın kişiler tarafından nadiren ziyaret edilirdi; belki arada sırada dışarı çıkmak için iyiydi, ama bundan fazlası değildi. Kavşaklarla kurulan bir ilişki, bir yurttaşın ya da karısının itibarına büyük zarar verebilirdi. Örneği, Clodia Metelli, köşe başlarında çalışan ucuz fahişelerden esinlenilerek kendisine takılan utanç verici "Bayan *Quadrantia*" lakabıyla anılmak zorunda kalmıştı.[11] Reddedilen bir aşığı onu kendisini "kavşaklarda ve arka sokaklarda"[12] satarken tasvir ederken bir diğeri ona bakır paralarla dolu bir kese göndermişti. Clodia serbest tutumlu ilişkileri ve alımlı giyim tarzı nedeniyle bu iftiralara yatkındı, ancak argo ifadeler, onun haydut tarzına olan zevkini tanımlamakta yetersizdi. Saygısızlık her zaman cezalandırılırdı. Aşağılamalara aynı şekilde yanıt verilirdi. Bakırların armağan edilmesinden sorumlu mizahşörün gülümsemesi, kısa süre içinde yüzünden silinmişti. Alenen dövülmüş ve toplu tecavüze uğramıştı, dolayısıyla bir fahişe gibi kullanılıp atılmış olan oydu.

Clodia'nın göz alıcı üslup ve şiddet karışımının etkisi, hiç kimse üzerinde küçük erkek kardeşinde olduğundan daha derin değildi. Geleneksel bir politikacının kariyeri için ölümcül olabilecek şey, Clodius tarafından yaşama tutunulacak potansiyel bir dal olarak kavranıyordu. Ona çok ihtiyacı vardı. Dinsizlikten beraat etmiş olabilirdi ama duruşmasının teşhir edilmesiyle umutları ciddi biçimde zarar görmüştü. Cumhuriyet'in en kibirli ailesinin bir üyesi için kendi sınıfından ne kadar az destek aldığının keşfi, yaralayıcı bir aşağılama olmuştu. Lucullus'un doğrulayacağı üzere Clodius, kişisel hakaretlere karşı intikam almanın yollarını bulmak konusunda yaratıcı olduğu kadar hassastı da. Senato'dan yüz bulamayınca gecekondu mahallelerine oynamaya başlamıştı. Fakirler, Romalıların

11 Plutarkhos, *Cicero*, 29.

12 Catullus, 58.

diğer tüm sınıfları gibi züppe bir soylunun cazibesinden etkilenebilirlerdi ve Clodius hem yıldız ışığına hem de halka yakın bağlara fazlasıyla sahipti; yaralı gururunu müdafaa etmek için bir isyanı kışkırtabilecek bir adam, açıkça bir demagoji dehası olmalıydı. Yine de Clodius'un kalabalığı önüne katmayı ummadan önce *tribunus* seçilmesi gerekecekti ve bu noktada bir sorun söz konusuydu. Sapına kadar *patricius* olan bir adam, yalnız *plebs*lere ayrılmış olan bir görevi nasıl elde edebilirdi? Ancak kendisi de bir *pleb* olabilirdi. Bu o kadar alışılmışın dışında bir hareketti ki, *pleb* bir aileye evlatlık verilmesini sağlamak için bir halk oylaması yapılması ve bunun da bir *consul* tarafından onaylanması gerekecekti. Bu 59 yılında, Clodius'un sorun çıkarma yeteneğinin farkında olan Caesar'ı işaret ediyordu. Üçlü yönetimin Clodius'un maskaralıklarına bir çare bulacağı zaman gelebilirdi; ama bu arada Caesar müstakbel *tribunus*u kendi haline bırakmaktan memnundu.

Clodia'nın akşam yemeği partilerinin demirbaşı olan ve bu nedenle Claudius'un dedikodularına vakıf olan Atticus, tüm bunları arkadaşına aktarmak için iyi bir konumdaydı. Cicero usulüne uygun olarak derin bir oh çekti. Ancak Clodius susturulmuş olsa da, geçmişin hâlâ kendini serbest bıraktığını fark etti. Özellikle utanç verici olan, *consul* olarak görev yaptığı eski meslektaşı Antonius Hybrida'ydı. Makedonya valisi olarak geçirdiği yozlaşmış ve beceriksiz dönemden sonra, Catilinacı dönek Roma'da yeniden ortaya çıkmıştı. Ayrıca şehre geri dönmüş, bir iz bırakmaya ve Catilina ile olan ilişkisini gizlemeye hevesli, erken gelişmiş Marcus Caelius da vardı Her iki olasılıkta da Hybrida ona dayanılmaz bir hedef sunuyordu. 59 Nisan'ında Caelius bir kovuşturma başlattı. Sanığı, Cumhuriyet'e karşı bir utanç olarak tasvir etti ve valilik dönemindeki iki politikasının birinin köle kızları taciz etmek ve diğerinin ise tüm zamanını sarhoş geçirmek olduğunu belirterek, harika bir alaycı konuşmayla saldırdı. Ancak Cicero, savunma adına, çırağının şakalarından hoşlanmamıştı. Hybrida'dan hiç hoşlanmıyordu ama ordusuyla Catilina'nın sonunu getiren eski meslektaşının mahkûm edilmesinin kendisi için de uğursuz sonuçlar doğuracağını

biliyordu. Komplocuları alelacele infaz etmesi ne unutulmuş ne de pek çok kişi tarafından affedilmişti. Hybrida usulüne uygun olarak mahkûm edildiğinde, gecekondu mahalleleri sevinç çığlıklarıyla inledi. Catilina'nın mezarında çiçek demetleri belirdi.

Cicero'ya göre Hybrida'nın mahkumiyetinin felaketi ölümcül bir yanlış hesaplamayla daha da kötüleşmişti. Duruşma sırasında, asabi bir konuşma yaparken *triumviratus* üyelerine ismen saldırmaya cüret etmişti. Bu muhalif vızıltıya sinirlenen Caesar, onu susturmak için derhal harekete geçti. Bunun için gerekli araçları hazırdı. Konuşmanın yapılmasından birkaç saat sonra Clodius, *pleb* ilan edildi. Cicero panik halinde Roma'dan kaçtı. Kıyıdaki bir villaya sığınıp Atticus'u çılgınca mektup bombardımanına tutarak Clodia'dan kardeşinin niyetiyle alakalı haberleri alması için ona yalvardı. Ardından ayın sonlarına doğru, via Appia'ya çıkmaya cesaret ederek Roma'dan gelen bir arkadaşıyla karşılaştı ve arkadaşı, Clodius'un gerçekten de *tribunus*luk seçimlerine girdiğini onayladı. Fakat eğer kötü haber buysa, iyi haberler de olmalıydı. Görünüşe bakılırsa her zamanki gibi değişken olan Clodius, Caesar'a çoktan sırtını dönmüştü. Bu, Cicero'yu hemen kendi kendine gelin güvey olmaya itmişti. Belki iki düşmanı, *consul* ve müstakbel *tribunus*, sonunda birbirlerini yok ederlerdi. Bir hafta sonra Cicero, Clodius'a destek olmaya başlamıştı. "Tek umudumuz Publius," diye itiraf ediyordu Atticus'a. "Bu yüzden evet, bırakın *tribunus* olsun, lütfen, evet!"[13]

Bu, Cicero'nun standartlarına göre bile şaşırtıcı bir geri dönüş olmuştu. Yine de entrikalarla dolu bir şehirde hiçbir kan davası baki kalamazdı. Bunu, via Appia'da Cicero'yla buluşan arkadaşın kimliğinden daha iyi gösteren hiçbir şey yoktu. Clodius'un en yakın siyasi müttefiki olan Curio, en az arkadaşı kadar ilkesiz ve havaiydi. Clodius'un duruşmasında Cicero'ya gözdağı vermeyi planladığından beri itibarını skandallarla lekelemeye devam etmişti. Hybrida'nın Marcus Antonius adında haşin ve yakışıklı bir genç adam olan yeğeniyle ilişkisi, Roma'da konuşulur hale gelmişti. Borçlarının boyutu, dönemin standartlarına göre bile şoke edici

13 Cicero, *Epistulae ad Atticum*, 2.15.

sayılıyordu. Antonius'un bir boğanınkini anımsatan kalın boynuna ve kaslı vücuduna rağmen Curio'nun karısı rolünü oynamak için kadın kılığına girdiği söyleniyordu. İki adamın birbirlerini görmeleri yasaklanınca Curio, arkadaşını babasının çatısından kaçırmıştı ya da en azından dedikoducuların iddiası buydu.[14] Sonra Caesar'ın *consul*luk yılında dedikodu ve ayıplama, birdenbire övgüye dönüştü. Kimsenin önünde ezilip büzülmeyecek kadar kendini beğenmiş olan Curio, Caesar'a karşı gösterişli meydan okumasıyla tüm Senato'nun moralini yükseltmişti. Artık ondan "Curio'nun küçük kızı" diye söz edilmiyordu. Bunun yerine pervasızlığı bir vatanseverin cesareti olarak övülüyordu. Saygı senatörler, Forum'da onu selamlıyorlardı. Circus, onu coşkulu alkışlarla karşılıyordu.

Bunlar herhangi bir vatandaşın arzu edebileceği şeref nişanlarıydı. Curio'nun *triumviratus*un gölgesindeki meydan okuması, Cumhuriyet'i aydınlatmıştı. Cicero'nun Clodius'un arkadaşının ihtişamını paylaşmayı cazip bulacağını umması, kesinlikle boş bir fantezi değildi. Ancak bunun hayal olduğu çok yakında ortaya çıkacaktı. Clodius, krizin sunduğu fırsatların tüm boyutlarını herkesten çok daha alaycı ve nüfuz edici bir şekilde fark etmişti. Cumhuriyet'in kalıbı en azından şu an için parçalanmıştı. Clodius nadiren bir tutuculukla karşılaşıp ona duyduğu küçümsemeyi sergilemeden duramayan biri olarak, bu yeni yasasızlık ortamına mükemmel şekilde uyum sağladı. *Triumviratus*a karşı tavır almak yerine sadece onların yöntemlerini taklit etmeye değil, onları yeni aşırılıklara itmeye hazırdı. Neticede kendisine kapalı geleneksel bir siyasi kariyerle kaybedecek hiçbir şeyi yoktu. Clodius, Cicero gibi adamların övgüleriyle ilgilenmiyordu. Onun istediği, kibirli ve yüksek mevkilere ulaşan ailesinin her üyesi gibi, güçtü. Bunu kazanırsa, onur nişanları da çok geçmeden onu takip edecekti.

Planı basitti; kalabalığı tahrik etmek ve sokakların kontrolünü ele geçirmek. Bu politika o kadar suçlu, o kadar çirkindi ki daha

14 Açık konuşmak gerekirse bu iddiayı ortaya atan, on altı yıl sonra Filipinler'deki Cicero'ydu. Cicero'nun sözlü saldırı yeteneğinin önüne geçmesine nadiren izin verilirdi. Gerçi Antonius'un Curio'yla ilişkisi, ikilinin havadaki skandal kokusunu doğrulayacak derecede samimi olmasıyla mümkün görünmektedir.

durgun zamanlarda Clodius bile bunu düşünmeye cesaret edemezdi. Ancak Caesar'ın *consul*luk olaylarıyla birlikte şiddetin ölümcül toksini Cumhuriyet'e yeniden sunulmuştu ve zehri, hızla yayılıyordu. *Triumviratus*, mutlak gücünü korumak istiyordu; Senato'daki muhafazakârlar özgürleşmeyi diliyorlardı; iki tarafın da ellerini kirletmeye hazır bir müttefike ihtiyacı vardı. Kendini böyle bir adam olarak tanıtan Clodius, iki tarafa da dönüşümlü olarak kur yapmaya ve gözdağı vermeye başlamıştı. "Şimdi kendisini bu müşteriye satıyor," diye alay etti Cicero, "şimdi de o müşteriye" – tıpkı kız kardeşi gibi bir fahişe.[15] Ancak Clodius'un kaprisleri vahşi bir odaklanma duygusunu gizliyordu. Sadakatinde olmasa da tutkularında son derece sabitti. Ailesinin adına layık olduğunu kanıtlamak istiyordu. Ve ayrıca, elbette Cicero'nun mahvolduğunu görmek de istiyordu.

Aralık ayında Clodius, *tribunus*luğu elde etti. Bu an için büyük bir özenle hazırlanmıştı. Halkın önüne hemen bir dizi yasa çıkarıldı. Tasarıların hepsi kalabalığın ilgisini çekiyordu. En bariz biçimde göz alıcı olanı, Cato tarafından sübvanse edilen tahıl tedarikinin aylık ücretsiz bir yardım parasıyla değiştirilmesi önerisiydi. Varoşlar, bekleneceği üzere şükranla köpürüyordu fakat Clodius'un bunun kendi için mühim olduğuna dair hiçbir yanılsaması yoktu. Bir asilzadenin üzerine kariyer inşa edebileceği onca güvenilmez temelden hiçbiri, yoksulların sevgisinden daha değişken değildi; disiplin bir orduyu nasıl ordu yapıyorsa disiplinsizlik de bir ayak takımı yaratıyordu. Peki ya varoşları harekete geçirmenin bir yolu bulunabilseydi? Bu Clodius'un gizlice, kulağa zararsız gelen ikinci bir tasarı şeklinde ortaya attığı bir soruydu. Compitalia'nın tüm ihtişamıyla yeniden canlandırılmasını önerdi; tabii *collegia*nın da. Roma'nın geniş sokak ağı boyunca kavşakların olduğu her yerde, yasaklanmış lokaller ihya edileceklerdi. Haydut edasıyla Clodius, onların hamileri olarak sürekli göz doldurmuştu. Şimdi eğer yasa kabul edilirse sonsuza dek ona bağlanacaklardı. Bir kavşağın olduğu her yerde, özel bir çetesi olacaktı.

Bu, potansiyel olarak muazzam bir yenilikti. Gerçekten o kadar muazzam bir yenilikti ki Senato, onu bu şekliyle tanımakta başarısız

15 Cicero, *De Haruspicum Responsis*, 46.

oldu. Bir soylu ile yoksulların yakın bir yükümlülük bağı içinde olabileceği düşüncesi, Roma zihniyetine tamamen yabancıydı; kimse bunun olası sonuçlarını bile hayal edemezdi. Sonuç olarak, Clodius bu önlemi zorla kabul ettirmekte zorlanmadı. Karşılaştığı sınırlı muhalefetle bile küçümseyici bir tavırla, zor kullanarak ve el altından rüşvet vererek başa çıktı. Cicero bile satın alındı. Atticus'u arabulucu olarak kullanan Clodius, komplocuların idamları konusunda ona dava açmayacağına söz verdi ve Cicero da epeyce oyalandıktan sonra karşılığında düşmanının tasarılarına saldırmamayı kabul etti. Yasa 58 yılının Ocak ayı başında kabul edildi. Aynı gün Clodius ile adamları, Forum'un merkezine bir taş atımı uzaklıktaki Castor tapınağını işgal ettiler. *Collegia*nın örgütlenmesi gereken yer burasıydı. Tapınağın etrafı kavşaktan gelen tüccarlar ve zanaatkârlarla dolmaya başladı, Clodius'un adını zikrediyor ve rakipleriyle alay ediyorlardı. Tapınağın merdivenleri yıkıldı ve podyum bir hisar olarak bırakıldı. *Collegia*, paramiliter bir şemayla yeniden yapılandırıldı. Ortamdaki şiddet tehdidi giderek daha aşikâr oluyordu. Sonra aniden fırtına koptu. Caesar'ın teğmenlerinden biri yargılanmak üzere mahkemeye çıkarıldığında ve *tribunus*tan yardım istediğinde, Clodius'un çeteleri içeri dalıp yargıcı oturduğu yerde soydular ve mahkemeyi darmadağın ettiler. Duruşmadan temelli olarak vazgeçildi. Kontrollü bir haydutluk teşebbüsü olarak bunun başarısı Clodius'un kendisinin bile beklentilerini aşmış gibi görünmektedir.

Bunun Cicero'yu alçaltmıştı. En ölümcül düşmanı sadece organize şiddet konusunda endişe verici bir yetenek ortaya koymakla kalmamış, aynı zamanda kendisini açıkça Caesar'ın çıkarları doğrultusunda yeniden düzenlemişti. Galya'nın yeni valisi, *consul*luğunun sona ermesinden beri şehrin sınırlarının ötesinde pusuya yatmış, Roma'daki olayları takip ediyordu. Şimdi de Clodius intikamını almaya hazırlanırken onu sessizce izliyordu. Cicero'yla yaptığı anlaşmanın lafzını olmasa da ruhunu çiğneyen *tribunus*, yeni bir yasa tasarısı daha sundu. Sert cumhuriyetçi ilkelerin bir ifadesi olarak süslenen bu tasarı, yargılanmadan bir başkasını öldürmekten suçlu bulunan herhangi bir yurttaşın sürgüne gönderilmesini öneriyordu.

İsim zikretmeye gerek yoktu. Herkes hedefini biliyordu. Bu ustaca hamleyle Cicero uçurumun kenarına doğru sürüklendi.

Kendini geri çekmek için çaresizce çırpınırken saçlarını uzattı, yas tuttu ve sokaklarda dolaştı. Clodius'un çeteleri peşine takılıp onu taciz ediyor, taş ve pislik fırlatıyorlardı. Eski rakibinin yardımına koşmaya çalışan Hortensius, köşeye sıkıştırılmıştı ve az kalsın linç ediliyordu. Cicero nereye bakarsa baksın kaçış yollarının tıkalı olduğunu gördü. Normalde onu görünce ayağa kalkacak saygın senatörlere kazançlı eyalet komutanlıklarıyla rüşvet verilmişti. Senato sindirilmişti. Özür dilemeye hazır olan Cicero, ayaklarına kapanmak için *proconsul*un çadırına geldiğinde Caesar omuzlarını silkti ve yapabileceği hiçbir şey olmadığını söyledi. Caesar yumuşak bir şekilde, Cicero'nun *triumviratus*a karşı muhalefetini yeniden gözden geçirip Galya'daki vali kadrosunda bir görev almayı düşünmesini önerdi. Cicero'nun vaziyeti ne kadar ümitsiz olursa olsun bu çok daha büyük bir aşağılanma olurdu. Sürgün bile sefil bir onursuzluğa tercih edilebilirdi. Cicero kısa bir süre için karşılık vermeyi, kendi sokak çetelerini organize etmeyi düşündüyse de dostları tarafından bu fikirden vazgeçirildi. Hâlâ yara ve berelerle kaplı olan Hortensius ona zarar görmeden gitmesini tavsiye etti. Felaketin büyüklüğü ve aniliği karşısında şaşkına dönen, evinin dışındaki protestocuların alaycı bakışları altında ezilen, bir ömür boyu elde ettiği başarının mahvoluşunu düşünen Cicero, uyuşuk bir şekilde yola çıkmaya hazırlandı. Evinden ancak gecenin kömründe sessizce sıvışmaya cesaret edebildi. Clodius'un çetelerinin dikkatini çekmemek için yaya olarak sokaklardan şehir kapılarına doğru ilerledi. Şafak sökerken via Appia'da güven içindeydi. Arkasında sabah ocak ateşleri yanmaya başladığında, Roma parıldadı ve sonra kahverengi bir duman sisinin altında kayboldu.

Haberler uyanan şehre yayılmaya başladığında, Clodius da herkes kadar şaşkına döndü. Çeteleri zafer coşkunluğu içinde Palatinus'a çıktılar ve Cicero'nun evini işgal ettiler. Zavallı sürgünün rütbesinin en görünür ve en kamusal işareti, gururu ve sevinci olan malikanesi dağıtılmıştı. Ardından yıkıcılar içeri girdiler. İnsanla dolu olan

Forum'dan seyredilen ev blok blok parçalarına ayrılırken, yanında heybetli gölgesine molozlarının döküldüğü Clodius'un malikanesi, azametli ve dokunulmaz bir şekilde ayakta duruyordu. Bu intikam eyleminin bir halk düşmanının haklı bir şekilde cezalandırılmasından ziyade bir çete şiddeti olarak algılanması ihtimaline karşı, *tribunus* Cicero'yu ismen resmen mahkûm eden bir başka yasa tasarısını aceleyle geçirdi. Bir zamanlar suçlunun malikanesinin bulunduğu yerde Libertas için bir tapınak inşa edildi. Kalan arazi Clodius'un kendisi tarafından ilhak edildi. Hepsi bronz bir tablete kopyalandı, ardından Capitolinus'a taşınıp halkın nazarına açık olarak yerleştirildi. Burada sonsuza dek kalacak, onun yüceliğine ve Cicero'nun suçlarına tanıklık edeceklerdi.

Ödüllerin bu denli tatlı olabildiği Cumhuriyet'te, üstünlük mücadelesinin bu denli vahşileşmesi şaşırtıcı değildi.

Caesar'ın Zafer Yolu

Cicero kendini kederli bir şekilde Roma'dan sonunda Makedonya'da köşesine çekileceği bir sürgüne sürüklerken Caesar, kuzeye yönelmişti. Büyük hatip ile Clodius arasındaki son oyun artık sona ermiş gibi göründüğünden, Galya valisi artık başkentin eteklerinde oyalanmayı göze alamazdı. Alpler boyunca sorunlar tehdit ediciydi. Germen savaş çeteleri Ren Nehri boyunca sel olup akmaya başlamışlardı ve bu saldırılardan gelen dalgalar, halihazırda Roma sınırına dayanmıştı.

Her zamanki gibi büyük bir hızla yol alan Caesar, doğrudan azami basınç noktasına yöneldi. Roma'dan ayrıldıktan sekiz gün sonra Cenevre'ye ulaştı. Leman Gölü'nün hemen ötesinde, sınırda büyük ve tehditkâr bir kafile mola vermişti. Alplerin yerlileri olan Helvetii grupları dağdaki yurtlarından usanmışlar ve batıya doğru hareket etmek istiyorlardı. Yeni vali altın değerinde bir fırsat yakaladığını anlayarak zaman kazanmaya çalıştı. İlk olarak kabile üyelerine Roma topraklarından geçme isteklerini dikkate alacağını açıkladı, ardından derhal sınırı kapattı. İkisi sıfırdan toplanan beş

ilave lejyon, hazır bulunması için cebri yürüyüşe sokuldu. Sınırın kapatıldığını gören Helvetii ahalisi 360.000 erkek, kadın ve çocukla birlikte batıya doğru ilerleyen uzun araba katarlarıyla sınırı boydan boya geçmeye başladılar. Caesar onların izini takip ederek Gallia Comata'ya girdi. Helvetialıları şaşırtarak artçılarını pusuya düşürdü ve ardından kabile üyeleri sırayla saldırdıklarında vahşi bir savaşta onları ikinci kez yendi. Hayatta kalanlar, şartları görüşmek istediler. Caesar, onlara evlerine dönmelerini emretti.

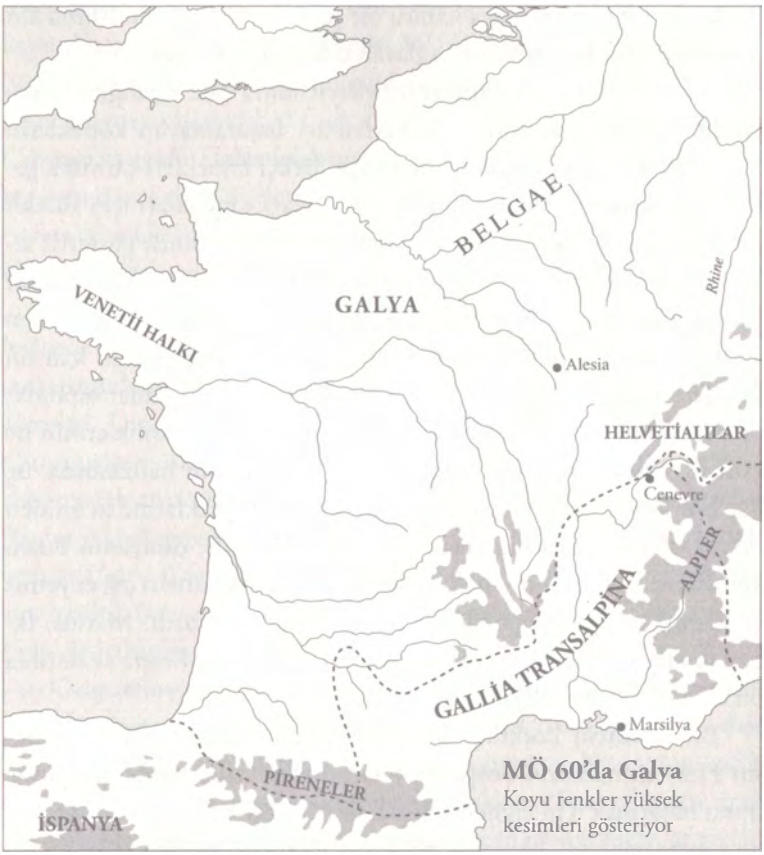
Bu, çarpıcı bir zaferdi ve tamamen yasadışıydı. Önceki sene, bilhassa eyalet valilerinin suiistimallerinin önüne geçmek ve hırslarını dizginlemek için tasarlanmış kapsamlı yeni önlemler yürürlüğe girmişti. Üstelik bunların yazarı Caesar'dan başkası değildi. Şimdi, Cumhuriyet'e tabi olmayan bir kabileyle Cumhuriyet'in yönetmediği topraklarda savaşarak kendi yasasını açıkça çiğnemiş oluyordu. Roma'daki düşmanları, buna dikkat çekmekte gecikmediler. Zaman içinde Cato, Caesar'ın saldırdığı kabilelere teslim edilmesini bile önerecekti. Senato'daki birçoklarına göre Galya macerası hem yersiz hem de haksızdı.

Gelgelelim çoğu vatandaş için durum böyle değildi. Birinin savaş suçlusu, diğerinin kahramanı olabilirdi. Barbar göçleri daima Romalıların kabuslarının bir nesnesi olmuştu. Ne zaman kafile arabaları kuzeyden gürüldemeye başlasa, akisleri Forum'un en uzak köşelerinde dahi yankılanırdı. Cumhuriyet'in, soluk tenli, at yeleli, uzun boylu Galyalıdan daha korkunç bir öcüsü yoktu. Hannibal, Roma'nın kapılarına kadar gelmiş ve kargısını onların üzerine fırlatmış olabilirdi ama Cumhuriyet'in merkezini ele geçirmeyi asla başaramamıştı. Bunu sadece Galyalılar yapabilmişti. Çok eskiden M.Ö. dördüncü yüzyılın başlarında, bir barbar sürüsü hiçbir uyarıda bulunmadan Alpleri aşmış, bir Roma ordusunu panik içinde kaçmaya zorlamış ve Roma'ya akın etmişti. Sadece Capitolinus korunmuştu ve Iuno'nun kutsal kazları, garnizonu sürpriz bir saldırıya karşı uyarmamış olsalardı burası bile düşecekti. Galyalılar istedikleri gibi katlettikten, yağmaladıktan ve yaktıktan sonra geldikleri gibi aniden geri çekildiklerinde, arkalarında bir daha asla bu tür

hakaretlere katlanmamaya kararlı bir şehir bırakmışlardı. Roma'nın dünyanın efendisi olmasını sağlayan cevher işte buydu.

Fakat Galyalıların hatırası üç yüzyıl sonra bile tazeliğini koruyordu. Her yıl Capitolinus'ta havlamayı başaramayan köpeklerin ölümünden sonra cezalandırılması için bekçi köpekleri çarmıha gerilirken, Iuno'nun kazları da atalarının uyarıcı çığlıkları için sürekli bir ödül olarak, mor ve altın rengi minderlerin üzerinde gösteriyi izlemeye getirilirlerdi. Daha pratik bir tedbir yalnızca ikinci bir barbar istilası söz konusu olduğunda kullanılacak bir acil durum fonunun ayrılmasıydı. Cumhuriyet şimdi bile bir süper güç olduğu için bu son derece mantıklı bir önlem olarak görülüyordu. İnsanlar vatandaş olarak değil de yarı hayvan olarak yaşadıklarında, vahşiliklerinin ne zaman patlak vereceğini bilemezlerdi. Yaşayanların hafızasında, üç yüz bin kişilik bir devler ulusu, kuzeyin ıssız topraklarından aniden ortaya çıkmış, yollarına çıkan her şeyi yok etmiş, dünyanın buzlu kenarlarından gelen insanlık dışı canavarlardı. Adamları çiğ et yemiş ve kadınları çıplak elleriyle lejyonerlere saldırmışlardı. Marius, iki parlak zaferle istilacıları yok etmeyi başaramasaydı, Roma ve onunla birlikte dünya kesinlikle sona erecekti.

Bu ölçekteki korkular kolay unutulmuyordu. Çoğu vatandaşın Helvetii halkının bozguna uğratıldıkları haberlerini işittiğinde bunu başarmak için çiğnenmiş olabilecek yasalara aldırış etmemesine şaşırmamalıyız. Neticede bir *proconsul*un Roma'nın güvenliğini sağlamaktan daha büyük ne görevi vardı? Caesar'ın kendisi zafer avcılığı suçlamasını titizlikle reddetmişti. Eyaletinin ve İtalya'nın da güvenliği tehlikedeydi. Roma sınırının ötesinde medeni görgü kurallarından bihaber huzursuz kabileler olduğu sürece tehlike devam edecekti. Romalı nesillere tanıdık gelen bu mantıkla Helvetii toplumuna düzenlenen saldırı, bir meşru müdafaa eylemi sayılabilirdi. Caesar'ın hala devam eden seferi de öyleydi; anavatanlarına gönderdiği Helvetii halkı, eyaletiyle Germenler arasında bir tampon görevi gördüğünden, peşinden Germenlere saldırmak için doğuya yönelmişti. Krallarına resmi olarak "Roma halkının dostu" unvanının verilmiş olması Caesar'ın hiç hoşuna gitmedi. Germenler başarılı bir

şekilde kışkırtılarak savaşa sokuldu, yenildiler ve Ren Nehri boyunca geri sürüldüler. Orada, karanlık ve rutubetli ormanlarda pusuya yatabilirlerdi ama Caesar'ın eyaletine ya da Galya'nın herhangi bir yerine yaklaşamazlardı.

Zaten daha şimdiden ikisi birbirinden ayrılmıştı. MÖ 58-57 kışında Caesar lejyonlarını eyaletine geri çekmek yerine sınırın yaklaşık yüz elli kilometre kuzeyinde, sözde bağımsız bir kabilenin topraklarının derinliklerinde konaklattı. Bir kez daha yasadışı bir önlem, *proconsul* tarafından ileri bir savunma eylemi olarak gerekçelendirildi. Bu, Roma'daki kamuoyunu tatmin edebilecek bir argümandı, ancak

Galya'da giderek yükselen öfke duygusunu hafifletmeye yetmemişti. Caesar'ın yeni politikasının tüm sonuçları, şimdi kendisini göstermeye başlamışlardı. Romalıların savunulabilir bir sınır arzusunu tam olarak ne tatmin edecekti? Doğuda Ren varsa, o halde neden kuzeyde Manş Denizi ya da batıda Atlantik kıyısı olmasındı? Donmuş orman ve tarlalarda, köyden köye, bir kabile reisinin hanesinden diğerininkine, hep aynı söylenti yayılıyordu; Romalılar, "tüm Galya'yı sindirmeyi"[16] amaçlıyorlardı. Savaşçılar mücevherlerle işlenmiş ışıltılı kalkanlarını parlatırken ve savaşa hazır olduklarını kanıtlamak isteyen askerler sırtlarında zırhlarıyla buzla kaplı derelerden geçerken, rakip kabileler de aralarındaki anlaşmazlıkları gidermeye çalışıyorlardı. Özgür Galya kendini savaşa hazırladı.

Tıpkı Caesar'ın yaptığı gibi. O, Roma karşıtı kışkırtmalara tahammül edecek bir adam değildi. Bir kabilenin mağlup edilip edilmediği veya özgür olup olmadığı mühim değildi, Cumhuriyet saygı ve şeref bekliyordu ve bir *proconsul*un bunu sağlaması lazımdı. Galyalıları meydan okumaya kışkırtan Caesar, şimdi onları ezmekte tamamen haklı hissediyordu. O kış iki lejyon daha topladı. Tek başına ve Senato'ya herhangi bir başvuruda bulunmaksızın, eyaletine tahsis edilen birlik sayısını halihazırda iki katına çıkarmıştı. Kış yerini bahara bırakıp Caesar kamptan ayrıldığında, yaklaşık kırk bin kişilik sekiz lejyondan oluşan bir orduya sahipti.

Her birine de ihtiyacı olacaktı. Caesar, kuzeye doğru ilerlemekle Roma kuvvetlerinin daha önce hiç nüfuz etmedikleri topraklara girme cesaretini gösteriyordu. Burası lanetli, tekinsiz, çamur ve katliamla kararmış bir yerdi. Gezginler, meşe ağaçlarının gölgesinde ya da kara sulu, dipsiz göllerin kenarında yapılan garip kurban törenlerini fısıldıyorlardı. Bazen gecelerin devler biçiminde dikilmiş hasırdan yapılmış büyük meşalelerle aydınlatıldığı, bu meşalelerin uzuvlarının ve karınlarının ölüm aleminde kıvranan tutsaklarla dolu olduğu söylenirdi. Galyalıların meşhur oldukları şenliklerde bile gelenekleri barbarca ve tiksindiriciydi. MÖ doksanlı yıllarda Galya'yı dolaşan ve gittiği her yeri not eden Posidonius, hayvanın

16 Caesar, *Commentarii de Bello Gallico*, 2.1.

etinin en iyi kısımları için düello yapmanın yaygın olduğunu ve savaşçıların ziyafet çekmeye vakit bulduklarında bile yemek için uygar insanlar gibi uzanmadıklarını fakat oturup yağın ve et suyunun dağınık bıyıklarına akmasına izin verdiklerini gözlemlemişti. Bu oburluk sahnelerinin boş gözlü seyircileri ve daha da itici bir özelliği, savaşçıların düşmanlarının kesik başlarının direklere ya da nişlere koymasıydı. Bunlar Galya köylerinde o kadar yaygın bir şekilde süs olarak kullanılıyordu ki, Posidonius seyahatinin sonunda bunlara neredeyse alıştığını itiraf etmişti.[17]

Çukurlu, dolambaçlı patikalar boyunca kuzeye doğru ilerleyen ve sonsuz ağaç perdelerinin arasından endişeyle bakan lejyonerler için zifiri karanlık bir diyara giriyorlarmış gibi görünüyor olmalıydı. Bu yüzden omuzlarında mızrakların yanı sıra kazıklar da taşıyorlardı. Her günkü yürüyüşten sonra kurdukları ve her gece aynı olan kamp, onları sadece pusudan korumuyor, aynı zamanda uygarlığı ve evlerini hatırlatıyordu. Barbarlığın ortasında bir forum ve iki düz cadde inşa edilirdi. Kazıklı çitlerin arkasından karanlığa bakan nöbetçiler, en azından arkalarında geçici olarak Roma olan yabancı bir mekândan bir köşe olduğunu bilmenin rahatlığını yaşarlardı.

Oysa lejyonerlere inanılmaz derecede barbarca görünen şey, çoktan sentezlenmiş ve Caesar'ın istihbarat makinesinden geçirilmişti. Komutanları tam olarak nereye gittiğini biliyordu ve bu bir bilinmezlik değildi. Caesar, lejyonları sınırın ötesine götüren ilk kişi olabilirdi ancak on yıllardır Galya'nın yabanlarında dolaşan İtalyalılar vardı. MÖ ikinci yüzyılda ülkenin güneyinde kalıcı Roma garnizonlarının kurulmasıyla birlikte eyaletin yerlileri, fatihlerinin ahlaksızları için alışkanlık geliştirmeye başlamışlardı. Bunlardan bir tanesi doğrudan akıllarına girmişti: şarap. Bu içkiyle daha önce hiç karşılaşmamış olan Galyalılar, onu nasıl kullanacakları konusunda en ufak bir fikre sahip değillerdi. Romalıların yaptığı gibi içkiyi suyla seyreltmek yerine, sek içmeyi tercih ediyor, içki alemlerinde yuvarlanıyor ve "ya uykuya dalacak ya da delirecek kadar sarhoş oluyorlardı".[18] Bu tüketim tarzını

17 Alıntılayan Strabon, 17.3.4.

18 Diodorus Siculus, 5.26.

son derece kârlı bulan tüccarlar, Roma eyaletinin sınırlarının çok ötesine geçerek bunu ellerinden geldiğince yaygınlaştırmaya başlamışlardı, ta ki çok geçmeden tüm Galya içkiye boğulana kadar. Doğal olarak sömürülecek bir alkolikler pazarı varken tüccarlar, fiyatlarını şişirmeye başlamışlardı. Bunu yapma yetileri yerlilerin kendi üzüm bağlarını yetiştirmemelerine bağlı olduğundan, yabancıları dolandırma konusunda her zaman uyanık olan Senato, "Alplerin ötesindeki kabilelere" üzüm satmayı yasadışı hale getirmişti.[19] Caesar'ın zamanında döviz kuru bir köleye bir küp şarap olarak sabitlenmişti, bu da en azından İtalyalılar söz konusu olduğunda inanılmaz derecede karlı bir ticaret işi anlamına geliyordu. Köleler büyük bir fiyat artışıyla satılabiliyor ve Romalı bağcıların elindeki ekstra insan gücü daha fazla galon şarap üretilmesini sağlıyordu. Bu, elbette köleler dışında herkesi mutlu eden karlı bir döngüydü. Galyalılar sarhoş kalırken, tüccarlar da zenginleşiyordu.

Caesar, Galya gibi geniş, savaşçı ve bağımsız bir ülkeye kendini kabul ettirebileceğini düşünmeye cüret ederken, İtalyalı ihracatçılara ne kadar çok şey borçlu olduğunun farkındaydı. Ona sadece casus sağlamamışlardı. Şarabın Galyalılar üzerindeki tesirine tanık olan Germenler, "bunun kendi ülkelerine ithal edilmesini yasaklayacak kadar ileri gitmişlerdi çünkü bunun erkeği yumuşattığını düşünüyorlardı."[20] Şarap insanları yumuşattığı gibi kavgacı hale de getiriyordu. Şarap, Galyalı reisler için altından daha değerliydi. Kabileler, köleler için durmadan birbirlerine baskın yapıyor, yağmalarıyla kırsal alanlarını nüfusunu azaltıyor, hayvani, güçten düşürücü rekabetler besliyorlardı; bunların hepsi, onları Caesar gibi bir adam için kolay bir av haline getiriyordu. Casusları, kendisine karşı iki yüz kırk bin kişilik bir konfederasyon kurulduğunu bildirdiklerinde bile Caesar tedirgin olmadı. Bu, yoluna çıkan kabilelerin Belgae halkına ait olmasına rağmen geçerliydi; çünkü "Roma eyaletinin medeniyetinden ve lüksünden en uzak olanlar ve kadınsılaşmaya yol açan türde malları getiren tüccarlar tarafından en az ziyaret

19 Cicero, *De re publica*, 3.16.

20 Caesar, *Commentarii de Bello Gallico*, 4.2.

edilenler" olarak kabul edilen Belgae halkıydı ve Galyalılar arasında en cesur olanlar onlardı.[21] Caesar, tüm gücüyle onlara saldırdı. Ne kadar kuzeye ilerlerse, Belgae ittifakı o kadar parçalandı. Teslim olan kabilelere gösterişli bir cömertlikle muamele edildi. Direnenler yok değildi. Caesar'ın kartalları gerektiği şekilde Kuzey Denizi kıyısına dikildiler. Aynı zamanda bir elçi aracılığıyla *triumviratus*un atılgan küçük oğlu Publius Crassus'tan, komutasındaki lejyonun batıdaki tüm kabileleri teslim aldığı haberleri ulaştı. Caesar'ın zaferle yazdığı üzere "Galya'nın tamamına barış getirilmişti".[22]

Haberler, Roma'da coşkuyla karşılandı. 63 yılında Pompeius, halka açık on günlük bir şükran günü düzenlemişti. Şimdi 57 senesinde Caesar, on beş gün ile ödüllendirildi. En azılı düşmanları bile onun başarılarının çarpıcı doğasını inkâr edemezlerdi. Nihayetinde Cumhuriyet'in itibarını artıran hiçbir şey suç sayılamazdı ve Caesar, daha evvel barbarlığın karanlığında kaybolmuş olan Galyalılara, Cumhuriyet'in adını onurlandırmayı öğreterek onları Roma'nın yörüngesine sokmuştu. Eski muhaliflerinden birinin Senato'da haykırdığı gibi, "kitaplarda, ilk elden anlatımlarda, hatta söylentilerde bize bildirilmeyen bölgeler ve uluslar, şimdi generalimiz, ordumuz ve Roma halkının silahları tarafından ele geçirildi".[23] diye haykırıyordu. Gerçekten de sevinilmeliydi!

Yine de Caesar için bir rahatlama söz konusu olamazdı. Hücumu derin ve yıkıcı olmasına karşın Galya'yı eyalet statüsüne indirgemek için tek bir istila yeterli sayılmazdı. Ülke şimdilik Caesar'ın itibarını tanımaya hazırdı ancak Galyalılar gibi kökleşmiş bir biçimde rekabetçi ve kavgacı bir halk arasındaki bu üstünlük, her an dağılıp gidebilecek kumların üzerine yazılıydı. Elbette durum Roma'da da böyleydi. Bu yüzden Caesar, kuzeyin nemli ormanlarındayken bile bir gözünü başkentteki siyasi savaş meydanının üzerinde tutmak zorundaydı. Roma'daki hadiseler, sırf o olmadığı için durmuyorlardı. Zaten çok şey değişmişti. Bunu, Senato'da Caesar'ın Galya'daki

21 *A.g.e.*, 1.1.
22 *A.g.e.*, 2.35.
23 Cicero, *De Provinciis Consularibus*, 33.

başarılarına şükranlarını sunmak için ayağa kalkan adamın kimliğinden daha iyi gösteren hiçbir şey olamazdı. On sekiz aylık acı bir sürgünün ardından Cicero, Roma'ya dönmüştü.

Pompeius Yeniden Sahnede

Sürgüne kaçışından önceki karanlık günlerde zıvanadan çıkmış olan hatip, Caesar'a olduğu gibi Pompeius'a yalvarmıştı. Cicero uzun zamandır idolünün başarısızlıklarından umutsuzluğa kapılmıştı ama ondan asla tamamen vazgeçmemişti. Pompeius'un Caesar'ın *consul*luğu sırasında işlenen suçlara açıkça ortak olmasına rağmen, Cicero her şeyin düzelebileceğine ve büyük adamın meşruiyet davasına geri kazanılabileceğine dair umudunu yitirmemişti. Pompeius ise Cicero'nun hamisi rolünü oynamaktan gurur duymuş ve hatta Clodius'u kan davasını fazla ileri götürmemesi konusunda uyarmıştı. Bu jestte belli bir acıma vardı: Popülaritesinin serbest düşüşte olduğu ve hayatında ilk kez yuhalandığı bir zamanda Pompeius, Cicero'nun hayranlığında eski güzel günlerin hoş bir hatırlatıcısı bulmuştu. İçindeki kuşkuları ve hayal kırıklıklarını boşaltmak için çaresizce hatibe *triumviratus*taki rolünden pişman olduğunu bile itiraf etmişti ve Cicero'nun büyük bir heyecanla bu bilgiyi arkadaşlarıyla paylaşmıştı. Kaçınılmaz olarak Caesar bunu öğrenmiş ve Cicero'nun gitmesi gerektiği fikrini iletmişti. Kayınpederi ile güvendiği dostu arasında seçim yapmak zorunda kalan Pompeius, gönülsüzce bu isteğe razı olmuştu. Clodius'un Cicero'ya yaptığı zulüm şiddetli bir şekilde doruğa ulaştığında, o da utanç içinde kırdaki villasına çekilmişti. Dolaylı yollardan haber almak istemeyen Cicero onu villasına kadar takip etmişti. Lakin kapıcıdan evde kimsenin olmadığı bilgisini almıştı. Pompeius, ihanet ettiği adamla görüşmeyi göze alamayarak arka kapıdan sıvışmıştı.

Cicero'nun sağ salim gitmesiyle birlikte, büyük adam yeniden kara kara düşünmeye başladı. İkircikli tavırlar kendi imajına pek uymuyordu. Doğu'dan döndüğünden beri kendisine eziyet eden imkânsız çemberi düzeltmeye hâlâ yaklaşamamıştı. Akranlarının

saygı ve hayranlığını ve başarılarının ona hak kazandırdığına inandığı yüce otoriteyi istiyordu -ama ikisine birden sahip olamazdı. Şimdi seçimini yaptıktan sonra, sevgisiz gücün acı bir tadı olduğunu gördü. Roma tarafından reddedilen Pompeius, teselli bulmak için karısına yöneldi. Caesar'ın kızı Iulia ile en soğuk siyasi nedenlerle evlenmişti ama genç eşine umutsuzca vurulması uzun sürmemişti. Iulia ise kocasına, onsuz gelişemeyeceği bir hayranlık besliyordu. Karşılıklı tutkularına teslim olan çift, taşrada bir aşk yuvasında inzivaya çekilerek giderek daha fazla zaman geçirmeye başladı. Pompeius'un vatandaşları, evlilik içi sevgi gösterilerine alışık olmadıkları için fesat bir şekilde onaylamayarak kıs kıs güldüler. İşte gerçek bir skandal. Halkın Pompeius'a olan kızgınlığı giderek artmaya başladı.

Bu değişen fikir rüzgârı karşısında hiç kimse Clodius'tan daha duyarlı değildi. Zayıflıkları sezme yeteneği vardı ve Pompeius'un itibarının ve sadık gazilerinin tüm ihtişamına rağmen, belki de bir saman alevi olup olmadığını merak etmeye başladı; bu, hemen sınanmayacak kadar cazip bir histi. Pompeius için hiçbir şeyin Doğu'daki düzenine yeniden saldırılmasından daha can sıkıcı olamayacağının farkında olan Clodius, her şeyden önce onu Crassus ve Caesar'la kader ittifakına zorlayan meseleye, yani işin kalbine saldırdı. Ermenistan kralının oğlu prens Tigranes, babasının kendisini iyi hal garantisi olarak Pompeius'a teslim etmesinden sekiz sene sonra hala Roma'da rehindi. Clodius, prensi sadece büyük adamın burnunun dibinden kaçırmakla kalmadı, daha fazla hakaret etmek için genç prensi Ermenistan'a giden bir gemiye bindirdi. Pompeius rehinini geri almaya çalıştığında destekçileri saldırıya uğrayıp dövüldü. Pompeius'un tarafını tutmak şöyle dursun, müesses nizam onun aciz öfkesini seyretmekten zevk aldı. Bu, elbette tam olarak Clodius'un üzerinde çalıştığı şeydi. Çeteleri sokaklarda taşkınlık yaptığı sırada o Senato'nun tasdikinin keyfini çıkartıyordu.

Bir düşmanı küçük düşürme fırsatı verilen Clodius'un daha fazla cesaretlendirilmeye ihtiyacı yoktu. Cicero'da olduğu gibi şimdi de Pompeius'ta kan kokusu alabiliyordu. Çeteleri beklenildiği gibi bir

yıkım çılgınlığına kapıldılar. Mutsuz Pompeius ne zaman Forum'a girmeye cesaret etse bir yuhalama korosuyla karşılanıyordu. Bu, boş bir mesele değildi. Cumhuriyet'in en kadim yasalarından biri, küfürlü tezahüratı cinayete benzer bir şey olarak tanımlıyordu. Clodius bu geleneğin ışığında ölüm tehditleri savuruyordu ve dolayısıyla Pompeius durumdan rahatsız olmuştu. Daha önce hiç böyle alay konusu olmamıştı. Karısına olan tutkusu, özel bir şamataya yol açmıştı. "Clodius, "Seks delisi komutanın adı nedir?" diye bağırıyordu. "Kim parmağıyla başının yanına dokunur?" Ve her sorudan sonra togasının kıvrımlarını sallayarak kalabalığa bir işaret verir ve çeteleri eğitimli bir koro gibi cevabı hep bir ağızdan haykırırdı: Pompeius!"[24]

"Kim parmağıyla başının yanına dokunur?". Dansçı bir kız gibi giyinmeyi seven bir adamın Roma'nın en büyük generalini kadınsılıkla suçlaması biraz cesaret isterdi. Hele ki en yakın çevresinin çoğu da seks skandallarına karışmışsa. Marcus Antonius, Curio'yla ilişkisinden uzaklaşırken Clodius'un çok sevdiği karısı Fulvia'yla koklaşmaya başlamıştı; bu durum arkadaşlık kurallarının ihlali anlamına geliyordu ve kısa süre sonra iki adam birbirlerini öldürmekle tehdit edeceklerdi. Benzer bir soru Clodius'un daha da tutkuyla bağlı olduğu bir kadın için de ortaya çıkıyordu. Hybrida'yı muzaffer bir şekilde kovuşturmasının ardından Marcus Caelius, zaferini Clodius'tan Palatinus'taki lüks bir konutu kiralayarak kutlamış ve orada Clodia ile tanışmıştı. Esprili, yakışıklı ve uyumuyla meşhur olan Caelius, tam da dul bir kadına göre olduğunu göstermişti. Hırslı Caelius'un bir Claudia hanesi mensubuyla birlikte olmak için yüreklendirilmeye ihtiyacı yoktu ve kocasıyla soğuk olan Clodia, belli ki teselli arıyordu. Tabii ki onun kendine özgü yas tutma tarzı, bakışları üzerine çekmekten kendini alamazdı. Büyük hanımefendinin işleri Roma'nın skandal avcılarının ilgisini çekmeye devam etti ve Forum'da küfürlü sloganların favori konusu oldu. Ancak kendisine ve kız kardeşine karşı ne söylenirse söylensin, Clodius her zaman bunları bastırmayı başardı. Ahlaksızlıkla suçlanması onu sadece daha da öfkeli bir şekilde kendi suçlamalarını yapmaya

24 Plutarkhos, *Pompeius*, 48.

kışkırtıyordu. Tüm bunların çirkin ikiyüzlülüğü eğlenceyi daha da artırıyordu. Ve böylece Pompeius'a ve çapkınlığına yönelik tacizler devam etti.

Elbette Clodius, Clodius olduğu için gözdağının ne kadar ileri götürülebileceğini görmekten kendini alamadı. Ağustos ayında Pompeius Senato toplantısına katılmak üzere Forum'dan geçerken, Castor tapınağından taşa çarpan bir metal sesi duyuldu. Clodius'un kölelerinden biri bir hançer düşürmüştü. Pompeius hayatının tehlikede olduğuna inanarak bir çırpıda Forum'dan kaçtı ve evinin ön kapısının arkasına barikat kurdu. Clodius'un çeteleri onu takip ettiler ve dışarıda kamp kurdular. *Tribunus*, Pompeius'u daha önce Cicero'ya yaptığını yapmakla tehdit etti; malikanesine el koyacak, onu yerle bir edecek ve yerine Libertas için bir tapınak inşa edecekti. Pompeius, Cicero'nun aksine kaçıp gitmedi ama kendini abluka altında, evinden çıkamaz halde buldu. Cumhuriyet'in en büyük adamı için şaşırtıcı bir ters rüzgardı. Senato yeniden bencil bir memnuniyetle durumu izliyordu. Clodius'un arasını iyi tutmaya özen gösterdiği Crassus da doğal olarak generalin sırıtışını paylaşıyordu. Clodius'un kendisi için bu sarhoş edici, inanılması güç bir zafer anıydı. Aristokrasinin kahramanı, varoşların hamisi ve Roma'nın efendisi gibi görünüyordu.

Ancak bu kısa sürdü. Sokak şiddetiyle sağlanan fırsatları sınırlarına kadar zorlayarak, Clodius, başkalarının şimdiden takip etmeye hazırladığı bir yol açmıştı. Aralık 58'de Clodius'un görev süresi sona erdi. Yeni *tribunus*lar arasında huysuz ve acımasız bir Pompeili olan Titus Annius Milo da vardı. Patronu tarafından cesaretlendirilen Milo, Clodius'u şiddet uygulamakla resmen suçladı ki bu açık ve net bir davaydı. Clodius, o yıl *praetor* olan kardeşi Appius'a başvurarak suçlamayı bastırmayı başardı ve çetelerine intikam almak için Milo'nun evini yağmalamalarını emretti. Ancak Pompeius'un sonsuz kaynaklarıyla desteklenen ve şiddete şiddetle karşılık vermediği sürece ölü bir adam olduğunun farkında olan *tribunus* geri adım atmayı reddetti. Milo, Clodius'un yaptığı gibi sokaklardan acemilere rüşvet vererek değil, Pompeius'un mülklerinden iyi silahlanmış,

iyi eğitimli tecrübeli adamlar tutarak ve saflarını güçlendirmek için gladyatörler satın alarak kendi çetelerini kurmaya başladı. Bir anda Clodius'un sokak şiddeti üzerindeki tekeli sona erdi ve eski *tribunus* tahmin edilebileceği gibi bir meydan okumayla karşılaştı. Çete savaşı her geçen gün tırmanıyordu. Kısa süre içinde o kadar acımasız bir hal aldı ki, mahkemeler de dahil olmak üzere Forum'daki tüm devlet kurumları askıya alınmak zorunda kaldı. Günden güne Roma'nın kamusal alanlarında anarşi dalgaları yükselip alçalıyordu.

Pompeius böyle çaresiz önlemlerle kendini ve otoritesini, aylardır neredeyse ev hapsinde tutulduğu bir şehre geri dayattı. Ancak hem Senato hem de sokaklar onun iradesine boyun eğmek zorundaydı ve Clodius, o kibirli, zapt edilemez Clodius, kendi silahıyla vurulmanın ne demek olduğunu anladı. Bunu başarmanın en bariz yolu, o sırada Adriyatik'in karşı kıyısında abartılı bir keder içinde ellerini ovuşturuyordu. Bir yıl önce Cicero'yu kurtarmak için çaba göstermeyi reddeden Pompeius, şimdi sürgünün dönüşü için destek toplamak üzere İtalya'yı dolaşmaya başladı. Kırsaldaki ve eyalet kasabalarındaki yanaşmalar Roma'ya çağrıldı. Bütün bu kişiler 57 yılının yazın başkente yığıldılar. Bu sırada Galya'da çok uzakta bulunan Caesar, Cicero'nun geri çağrılmasına isteksizce de olsa onay vermesi için ikna edilmişti ve Senato'da yapılan bir oylamada 416'ya yalnızca 1 oyla destek kararı çıkmıştı. Muhalif ses kaçınılmaz olarak Clodius'a aitti. Uzun zamandır beklenen halk oylaması nihayet ağustos ayında, Campus Martius'ta yapıldı. Oylamayı bozmaya yeltenen Clodius'un çeteleri Ovile civarlarında tüm gün nöbet tutan Milo tarafından ezici bir rahatlıkla savuşturuldular. Cicero sonuçtan o kadar emindi ki oylama yapılırken çoktan İtalya'ya yelken açmış ve resmi geri çağırma haberleri kendisine Brundisium'da beklerken ulaştırılmıştı. O andan itibaren yanında çok sevdiği ve çok özlediği kızı Tullia'yla ilerleyişi, bir rüya gibiydi. Tezahürat yapan destekçileri via Appia'yı tutmuşlardı. Roma'ya yaklaşırken kalabalıklar onu selamlamak için akın ediyorlardı. Nereye gitse peşinden alkışlar geliyordu. "Sadece evime dönmedim," diye alçakgönüllülükle ifade etti, "göklere çıkarıldım." [25]

25 Cicero, *De Domo Sua*, 75.

Öte yandan Cicero bile esas zaferin Pompeius'a ait olduğundan şüphe edecek kadar kendini beğenmiş değildi. Hatibin eski tanıdık övünmesi her zamankinden de fazla korkuyla beslenmiş bir titizliğe sahipti. Her Romalı bir başkasına iyilik borçlu olmayı acı bulurdu ve şimdi Cicero, kariyerini Pompeius ile Caesar'a borçluydu. Senato binasında coşması bu yüzdendi. Caesar'ın fetihlerine övgüler yağdırmanın yanı sıra, Roma'nın tüm tahıl tedarikinin Pompeius'un ellerine geçmesini önerdi. Öneri kabul edildi, ancak yalnızca Clodius nefret dolu bir düşünceyle Senato'ya kararın kesin sonuçlarını ifade etti. Pompeius açlık çeken kenar mahalleleri ekmekle rüşvet verebilecekti; kendini demagojiye karşı bir kılıç olarak ilan eden Cicero ise şimdi bir demagoji üstadı olarak ortaya çıkmıştı. Bu suçlamaların açık sözlü küstahlığı, onların doğruluğunu azaltmadı. Cicero beklenildiği gibi öfkeyle söylenip durdu ve rahatsızlıkla kıvranmaya başladı.

Senato'da yaşananlar Clodius'un düşmanının dönüşünden hiç de rahatsız olmadığını göstermişti. Cicero Roma'nın rahiplerini Palatinus'taki malikânesinin Libertas'a hakaret edilmeden kendisine iade edilebileceğine ikna etmeyi başardığında, Clodius düpedüz terörizme başvurdu. Cicero'nun işçileri şantiyeden kovuldu; kardeşinin evi ateşe verildi; Cicero'nun kendisi via Sacra'da saldırıya uğradı. Aynı zamanda Clodius ve Milo arasındaki sokak kavgası yeni bir şiddet boyutuna ulaştı ve her biri diğerini açıkça öldürmekle tehdit eden iki çete lideri birbirlerini mahkemelerde de takip etmeye kalkıştı. Milo bir kez daha Clodius'u şiddet kullanmakla suçladı ve Clodius bir kez daha Senato'da torpil yaparak kendisini kurtardı. Şubat 56'da Clodius, kendi standartlarına göre bile dikkate değer bir ikiyüzlülükle Milo'ya karşı aynı suçlamayı yöneltti. Cicero ve Pompeius, adamlarının davasını destekleyerek Milo'yu savunmak için konuşmaya hazırlandılar. En ölümcül üç düşmanının kendisine karşı sıraya dizilmiş görüntüsü Clodius'u çılgına çevirdi. Pompeius konuşmak için ayağa kalktığında, Forum'u çığlıklar ve alaylar kapladı. Clodius, savcı kürsüsünden çetelerine tezahürat yapmaya başladı. Daha önce de yaptığı gibi ayağa kalktı ve togasını çekiştirerek, küfürler savuran destekçilerine işaretler verdi. Kısa süre içinde

Milo'nun adamlarına tükürmeye, ardından yumruklar ve taşlar savurmaya başladılar. Milo'nun çeteleri karşılık verdi. Clodius bizzat kürsüden sürüklenip indirildi ve tam anlamıyla bir savaş patlak verdi. Bu kargaşa sırasında dava tamamen yarıda bırakıldı.

Sarsılmış ve yaralanmış olan Pompeius, Forum'dan öfkeden solmuş bir halde ayrıldı. İsyanın arkasındaki dehanın kim olduğuyla alakalı hiçbir kuşkusu yoktu ve bu kişi Clodius değildi. Pompeius üç yıldır Crassus'la bir birlik içindeydi ve buna rağmen hala her skandalda olduğu gibi eski dostunu suçlamada gecikmedi. Fakat bu durumda zanni sağlam temeller üzerine kurulmuştu. Pompeius 57 sonbaharından ve Roma'nın tahıl memuru olarak atanmasından beri başka bir Doğu komutanlığı için uğraşıyordu. Crassus da öyle. İsyana kadar karşılıklı çıkarlar aralarındaki rekabeti gölgede bırakmıştı ama Clodius tipik bir şekilde bu örtüyü yırtıp atmıştı. Clodius "Doğuya bir yolculuğu gözleyen kim var?" diye bağırmıştı çetelerine. "Pompeius!" diye yanıtlamıştı çeteleri gürleyerek. "Onun yerine hepimiz kimin gitmesini istiyoruz?" sorusuna bu kez verilen yanıt sağır ediciydi ve Pompeius'a neredeyse inme indirebilirdi: "Crassus!"[26] Birkaç gün sonra Pompeius, Cicero'ya isyan için, Clodius için, her şey için *triumviratus*taki ortağını suçladığını söyledi. Daha sonra Crassus'un kendisini öldürtmeyi planladığını itiraf etti.

Haberler bir yangın gibi yayıldı. *Triumviratus* sona ermişti. En azından bu kadarı herkese açıkça görünüyordu. Eğer herhangi biri şaşkınlığını dile getirmişse bunun tek sebebi, birliğin bu denli uzun sürmesiydi. Ne de olsa mevsimler nasıl geçiyorsa büyük insanların iktidarları da öyle geçiciydi. MÖ 56 baharında çözülme tüm Cumhuriyet'e yayılmış gibiydi. *Triumviratus*un eski düşmanları olan Bibulus ve Curio hareketlenmeye, uzuvlarını germeye, kış uykusundan uyanmaya başladılar. Forum'daki isyan Senato'da resmen "Cumhuriyet'in çıkarlarına aykırı"[27] denerek kınandı ve bunun sorumluluğu Clodius'a değil, Pompeius'a yüklendi. Onuruna karşı yapılan bu hakaret büyük adamı başka bir büyük öfke patlamasına

26 Cicero, *Epistulae ad Quintum Fratrem*, 2.3.

27 *A.g.e.*

sürükleyince kaçınılmaz olarak Crassus'u suçladı. Ancak bu kısa süre onu neşelendirmeye hizmet etmiş olmasına rağmen tüm Senato'da popüler olmayışının kanıtı, artık yadsınamayacak derecede göze çarpıyordu. En büyük tutkularının hepsi -eşitlerinin övgüsünü ve saygısını kazanmak, Doğu'da parlak bir ikinci komutanlığı ele geçirmek- umutsuz fanteziler olarak ortaya çıktı. Görünüşe göre Büyük Pompeius için ihtişamlı günler sona ermişti. Öfkesi yatıştığında büyük bir küskünlüğe kapıldı.

Başarısızlığının kokusu, Roma'nın üzerinde bir leşin kokusu gibi asılıydı. Senato'daki akbabalar heyecandan sevinç çığlıkları atıyordu. Pompeius çaresizce sığ sularda debelenirken, dikkatler bir başka büyük canavarı karaya oturtma olasılığına çevrildi. Caesar'ın düşmanları, onu bitirmek için daha iyi bir fırsatın asla olmayacağını biliyordu. Üç yıl boyunca beklemişlerdi ve nihayet içlerinden biri harekete geçti.

Lucius Domitius Ahenobarbus kolayca cesaretlenmişti. Onun durumunda bu, aptallığa varacak kadar belirgin bir kibirden ayırt edilemezdi. Aşırı derecede zengin ve aşırı derecede soylu biriydi; Cicero, bu tür şeylere karşı hassas biri olarak onu "doğuştan *consul* adayı" olarak tanımlamıştı. 56 baharında Domitius doğuştan gelen hakkını talep etmeye hazırlanıyordu. Cato'nun eniştesi ve Pompeius'un kan düşmanı olan Domitius, iç savaşın karanlık günlerinde kardeşini idam eden Pompeius'a karşı derin bir kin besliyordu; bu nedenle sadakatinin nerede olacağı konusunda hiçbir şüphe yoktu. *Consul*luk için aday olacağını duyururken, eğer seçilirse Caesar'ın komutasını geçersiz ilan edeceğini açıkça ilan etti. Onun yerineyse bekleneceği üzere kendini önerdi. Gallia Transalpina, büyükbabası tarafından fethedilmişti ve bunu kalıtsal bir hak olarak görüyordu. Arkasındaki düzen de onu tasdik ediyordu. Önce Pompeius, şimdiyse Caesar... Aşırıya kaçanların, tiran olmak isteyenlerin sonu gelmişti.

Cumhuriyet'in dört buçuk asırlık tarihi öyle olduğunu söylüyordu. Gelenek tüm üçlü yönetimlerden daha güçlüydü. Biri gider, diğeri onun yerini alırdı. Bu hep böyle olmuştu. Bırakalım Pompeius, Cesar ve halefleri gölgede kalsınlar. Ancak ne olursa olsun, Cumhuriyet devam edecekti.

Ya da herkes öyle varsayıyordu.

9

ICARUS'UN KANATLARI

Crassus Kellesini Kaybediyor

Triumviratus parçalanırken, çıkar zincirinin altında bulunan diğerleri kendi ümitsiz mücadelelerine giriştiler. Marcus Caelius, Nisan ayının başında mahkemeye çıkarıldı. Renkli geçmişi yakından incelenmeye dayanamadı. İddia makamı geniş bir yelpazede ahlaksızlıklar ve suçlar ileri sürmekte zorlanmadı; bunlar arasında en şok edici olanı bir elçi heyetine saldırı ve liderinin öldürülmesi de vardı. Ancak duruşmaya skandal esintisi veren şey başka bir suçlamaydı; Caelius sevgilisi Clodia Metelli'yi zehirlemeye teşebbüs etmişti. Açıkçası ilişkileri iyi gitmiyordu.

Savcılar buna hiç değinmediler bile. Olayın ayrıntılarının Caelius'a Clodia kadar zarar vereceği düşünüldüğünden, savunma ekibinin de aynı derecede dikkatli olması gerektiği hesaplanmıştı. Oysa Cicero'yu hesaba katmamışlardı. Eski öğrencisiyle olan ilişkileri uzun zamandır sallantıdaydı ama Clodia'ya tam cepheden bir saldırı gerçekleştirme fırsatı kaçırılmayacak kadar iyiydi. Cicero olayın üzerine bir perde çekmek yerine onu tüm savunmasının odak noktası yapmayı seçti. "Bir kadının kocasını kaybettikten sonra evini cinsel tatmin arayan her erkeğe açtığını, alenen bir fahişe hayatı sürdüğünü, tamamen yabancıların verdiği partilere gitmekte bir sakınca görmediğini, bu şekilde Roma'da, zevk bahçelerinde ve Baiae'deki sefahat ortamlarında davrandığını varsayalım," diye gürledi. "O zaman Caelius gibi genç bir adamın onunla ilişki

kurmasını gerçekten skandal ve utanç verici mi buluyorsunuz?" [1] Tabii ki hayır! Sonuçta o sadece bir sokak kadınıydı ve bu yüzden adil bir oyun söz konusuydu! Roma'nın şıklık kraliçesinin bu şekilde ortaya saçılmasını dinleyen jüri üyeleri hem heyecanlanmış hem de dehşete düşmüşlerdi. Fark edemedikleri şey, Cicero'nun düşmanının kız kardeşinin peşinden giderek müvekkiline yönelik tüm ciddi suçlamaları bir kinaye bulutunun altında gizlemiş olmasıydı. Stratejinin tatmin edici derecede başarılı olduğu kanıtlandı; Caelius beraat etti. Cicero, başarıyla gerçekleştirdiği bir karalama kampanyasının ardından memnuniyetle içini çekebilirdi.

Performansı o kadar göz kamaştırıcıydı ki Caelius'un diğer vasisi tarafından duruşmada yapılan bir konuşma gölgede kalmıştı. Bu Crassus'u endişelendirecek bir şey değildi. Hiçbir zaman göz kamaştırıcı hareketleri seven biri olmamıştı. Bunlara hiç ihtiyacı yoktu. Caelius'un imdadına yetişmesindeki amacı genç adamın geleceğine yaptığı yatırımı korumaktı; bu amaca usulüne uygun olarak ve kendisine en az siyasi maliyetle ulaşmıştı. Doğrusu Clodia'nın uğradığı yıkıma ortaktı fakat mevzubahis ailesinin onurunu korumak olduğunda nadiren suskun olan Clodius bile Crassus'a saldırmaması gerektiğini biliyordu. Yöntemlerinde ince ve abartısız olabilirdi, açık tehditlerden ziyade fısıltıyla söylenen imaların ve vaatlerin adamıydı ama yine de Roma'daki en tehditkâr figür olarak kaldı. Nihayet 56 yılının baharında Crassus, bu tehdidin onu ne kadar uzağa taşıyacağını test etmeye hazırlanıyordu. Caelius'un duruşmasında konuşurken bile aklı başka yerdeydi. Ustaca bir siyasal darbe hazırlıyordu.

Bir önceki ay Crassus, Roma İtalya'sının sınırının hemen ötesinde Caesar'ın Galya eyaletindeki bir yerleşim olan Ravenna'ya gitmişti. Orada onu bekleyen iki güç simsarı daha vardı. Bunların biri Caesar, diğeri Clodius'un kendini beğenmiş ağabeyi Appius Claudius'tu. Üç adam arasındaki gizli bir toplantının ardından Crassus Roma'ya dönerken Caesar'ın yanında kalan Appius, batıya yöneldi. Nisan'ın ortasında iki komplocu, sınır kasabası Lucca'ya ulaştılar. Pompeius'ta Roma'dan kuzeye doğru ilerliyordu. İkinci bir

1 Cicero, *Pro Caelio*, 49-50.

toplantı düzenlendi. Kesin şartlar yine gizemli kaldıysa da buluşmanın haberleri o kadar hızlı yayılmıştı ki bunun için gelen Pompeius'a iki yüz senatör eşlik etmişti. Lucca caddelerinde yüzden fazla *fasces* demeti görülüyordu. Burun delikleri iktidar kokusuyla dolu olan senatörler yükselmek için çabalıyorlardı. Bu aristokratik ricacıların haykırışları, Roma'daki daha ilkeli meslektaşlarına uğursuz bir mesaj veriyordu. Bir kez daha otorite, Senato'dan uzaklaşıyor gibiydi. Belki de *triumviratus*, her şeye rağmen ölmemişti.

Ve yine de Pompeius ile Crassus'un ikinci kez bir ittifak kurabileceği pek inandırıcı görünmüyordu. Nasıl bir anlaşmaya varmış olabilirlerdi ki? Peki ya Caesar'ın bu karanlık işteki rolü neydi? O şimdi neyin peşindeydi? Bunu ilk öğrenenlerden biri Cicero'ydu. Sürgün deneyimiyle ıslah olmuş, artık *triumviratus*un müşterek gücüne direnebileceğine dair hiçbir yanılgısı yoktu. Clodius ile Clodia'ya karşı duruyordu, ancak "kaynaklarda, silahlı güçte ve kaba kuvvette"[2] sınırsızca üstün olanlara karşı değildi. Pompeius ona baskı yaptığında yıkılmıştı. Kırılgan ve sinirli, güzel konuşan ve saygı duyulan Cicero mükemmel bir araçtı. Hemen işe koyuldu. O yaz, Senato'da ayağa kalkıp Domitius Ahenobarbus'un umutla gözlediği Galya eyaletlerinin yalnız Caesar'a bırakılmasını önermek zorunda kaldı. Bu yüz seksen derecelik dönüşe şaşıran Domitius, öfkeyle patladı. Cicero neyin peşindeydi? Bir zamanlar rezilce olduğunu söyleyerek kınadığı şeyi şimdi niçin savunuyordu? Hiç mi utanması yoktu? Bu sorular, Cicero'yu ıstırap içinde hasta etmişti. İstismar edildiğini biliyordu ve bunun için kendinden nefret ediyordu. Yine de kamuoyunda, taraf değiştirmekle aslında devlet adamlığını sergilediğine dair ustaca bir argüman ortaya attı. "Katı ve değişmez durmak, Cumhuriyet'te hiçbir zaman büyük bir erdem olarak görülmemiştir." diye vurguladı. Yenilgiden uzak, yalnızca "zamana ayak uyduruyor"du.[3]

Buna pek kimse ikna olmamıştı, en azından Cicero'nun kendisi olmamıştı. Kendini küçümsemekten mahzunlaşan Cicero, kendisine kalan tek sabit şey olan Clodius'la olan kan davasına kendini

2 Cicero, *Epistulae ad Familiares*, 1.7.

3 *A.g.e.*, 1.9.

kaptırarak neşelenmeye çalıştı. Capitolinus'un tepesinde, sürgününü kutlayan bronz tablet hala halka sergileniyordu. Cicero, Milo eşliğinde bunu aşağı indirip söktü ve evinde sakladı.[4] Clodius yalnızca Cicero'yu anayasaya aykırı davranışlarla suçlama cesaretini göstermekle kalmadı –ki bu şikâyet Cato'nun en tumturaklı haliyle desteklendi– aynı zamanda Palatinus Tepesi'nde, Cicero'nun suçlarının uzun bir listesini ilan eden panolar dikti. Cumhuriyet'in hareketli zemininde dahi asla değişmeyen bazı şeyler vardı.

Ancak bu çekişmeleri bir o yana bir bu yana savrulurken, iki adamın kendilerini yalnızca karşılıklı nefretten fazlasıyla birleştirilmiş halde bulmaları da dikkat çekiciydi. Appius, *consul* olma vaktini geldiğinde karar kılmıştı; bu nedenle *triumviratus* ile görüşmek için Ravenna ve Lucca'ya gitti. Onlara 54 yılı seçimlerinde destek vermeleri karşılığında kendisinin ve en küçük kardeşinin desteğini teklif etmişti. Özellikle de iki yılını Clodius tarafından taciz edilerek ve aşağılanarak geçirmiş olan Pompeius için bu gerçekten de büyük bir ödüldü. Roma'nın en büyük demagogunun eşsiz yetenekleri artık *triumviratus*un istedikleri gibi kullanabilecekleri bir şeydi. Tıpkı Cicero'nun Caesar'ın çıkarlarına alet edilmesi gibi, Clodius da Pompeius ve Crassus'un çıkarlarına hizmet etmek üzere işe alındı. *Tribunus*lar ve çete liderleri ağına emirler gönderildi. Amacı 55 yılındaki *consul* seçimlerinin ertelenmesini sağlamak olan bir gözdağı kampanyası başlatıldı. Clodius'un karıştığı her olayda olduğu gibi şiddet hızla tırmandı. Bir grup senatör Clodius'un Senato binasına girişini engellemeye çalıştı; Clodius'un destekçileri de Senato binasını yakmakla tehdit ederek karşılık verdi. Bu arada seçimler hâlâ yapılmamıştı ve Roma, aralarında Galya'dan özel izinle gelen Caesar'ın gazilerinin de bulunduğu *triumviratus*un yanaşmalarıyla dolup taşıyordu. Öfkeli senatörler yas tutuyorlardı. Korkunç şüpheler zihinlerinde işgal ediyordu. Donunda aylardır Roma'yı çalkalayan soru, her ikisi de en devlet adamı tavrıyla kavganın dışında kalmaya çalışan Pompeius ve Crassus'a açıkça yöneltildi. 55'teki *consul*luk için aday olmayı planlıyorlar mıydı? Her zamanki gibi

4 Ya da yok etmişti, deliller belirsizdir.

kaypak olan Crassus, Cumhuriyet için en iyisi neyse onu yapacağını söyledi ama ısrarlı sorularla sıkıştırılan Pompeius sonunda gerçeği ağzından kaçırdı. Aralarındaki rekabeti örtbas etmelerini sağlayan bölünme tüm dünyaya açıklanmıştı.

Muhalefet ani ve yatıştırılamazdı. İki aday şaşkına döndü. Şehri Caesar'ın kıdemlileriyle doldurmak için seçimleri erteledikten sonra, şimdi kazanamayacakları için paniğe kapılmaya başlamışlardı. Rakip adayların evlerine gece yarısı ziyaretleri düzenlendi. Kaslar gerildi, zor kullanıldı. Yalnız Domitius geri çekilmeyi reddediyordu. Ocak ayı gelmişti. 55 yılının ilk haftalarında hiç *consul* yoktu ve seçimler artık ertelenemezdi. Domitius ve Cato, oylamanın başlamasına saatler kala gecenin bir köründe Campus Martius'ta yerlerini almaya çalıştılar. Orada meşalecilerini öldüren, Cato'yu yaralayan ve adamlarını kaçıran silahlı haydutlar tarafından baskına uğradılar. Ertesi gün Pompeius ile Crassus, bekleneceği üzere ikinci ortak *consul*uklarını kazandılar. Şimdi bile seçim hileleri bitmiş değildi. Cato bir *praetor*luk kazandığında Pompeius, sonucun geçersiz ilan edilmesini sağladı. *Aedilis*lik, utanmadan yandaşlar için parsellenmişti; öyle ki aslında Campus'ta yeni bir şiddet dalgası patlak verdi. Bu kez Pompeius olayların ortasında kaldı ve togası kana bulandı.

Kana bulanmış giysisi hamile karısının endişeyle haber beklediği evine götürülmüştü. Iulia kanlı togayı gördüğünde şoktan bayıldı ve bebeğini kaybetti. Hiç kimse üzerine yurttaşlarının kanı sıçrayan Büyük Pompeius'un görüntüsünün karısının düşük yapmasına sebep olmasına şaşıramazdı. Tanrılar, hükümlerini böyle işaretlerle bildiriyorlardı. Cumhuriyet, başarısızlığa uğramıştı. Gizlice Atticus'a yazan Cicero bitkin bir vaziyette, *triumviratus*un defterlerinin şüphesiz "gelecekteki seçim sonuçlarının listeleri"yle[5] dolu olduğu hakkında şaka yapıyordu. Pompeius ve Crassus'un suçları, akranları için o kadar açıktı ki, kutsal şeylere saygısızlık gibi görünüyordu. Oysa daha önce 59 yılında Caesar'ı vekil olarak kullanmışlardı, şimdiyse *consul*luğun kutsal makamını lekeleyenler kendileriydi. Peki ama hangi amaçla? Halihazırda ikisi de yeterince zafer

5 Cicero, *Epistulae ad Atticum*, 4.8a.

kazanmamış mıydı? Sırf *consul*luğu ikinci kez garantiye almak için neden bu kadar vahşi ve yasadışı aşırılıklara başvurmuşlardı?

Yanıtın gelmesi uzun sürmedi ve Pompeius ile Crassus bile bundan utanma lütfunu gösterdiler. Uysal bir *tribunus*, *consul*lara Suriye ve İspanya'daki beş yıllık komutayı verecek bir yasa tasarısı sunduğunda iki adam, yapmacık bir masumiyet takınarak şaşırdıysa da kimse buna inanmadı. Tasarının şartları ne kadar detaylı incelenirse o kadar dehşet verici görünüyordu. İki *proconsul* Senato'ya yahut halka danışmadan asker toplama ve harp ya da sulh ilan etme hakkına sahip olacaktı. Ayrı bir tasarı aynı ayrıcalıkları Caesar'a tanıyor, komutasını onaylayarak beş yıl daha uzatıyordu. Kartelin üç üyesi artık yirmi lejyonun ve Roma'nın en kritik eyaletlerinin doğrudan kontrolüne sahip olacaktı. Şehir sık sık "tiranlık" çığlıklarıyla yankılanmıştı ama hiçbir zaman şimdiki kadar haklı değildi.

İlk günlerinden itibaren kendi ideallerinin aleyhine dönebileceği kâbusu, Cumhuriyet'in peşini bırakmamıştı. Cicero, "Dahi ve parlak zekâlı insanların, sonsuz *magistratus*luk ve askeri güç arzusuyla, kuvvet ve şan tutkusuyla yanıp tutuşmaları rahatsız edicidir" diye yazıyordu."[6] Bu kadim bir içgörüydü. Romalılar, her zaman bir vatandaşta en görkemli buldukları her şeyin birer tehlike kaynağı olabileceğini takdir etmişlerdi. Bu, asırlar boyunca özgür ihtiras oyununda niçin bu kadar çok sınır geliştiğini açıklıyordu. Yasalar ve gelenekler, geçmiş örnekler ve mitler; Cumhuriyet'in dokusunu biçimlendiren bunlardı. Hiçbir vatandaş bunlar sanki yoklarmış gibi davranmayı göze alamazdı. Bunu yapmak demek, çöküş ve bitmez bir utanç riskini almak demekti. Gerçek Romalılar olan Pompeius ve Crassus, bunu damarlarında hissediyorlardı. Karadan ve denizden fetih yapabilen Pompeius'un yine de Cato gibi bir adamın saygısını özlemesi bu yüzdendi. Roma'daki en korkulan adam olan Crassus'un yine de gücünü gölgelerin ardında gizlemeyi tercih etmesi de bu yüzdendi. Lakin şimdi, vicdan azapları artık onları dizginlemeye yetmiyordu. Neticede Pompeius ikinci *consul*luğunu kazanmak için neredeyse Cato'yu öldürtecekti. Ve Crassus, *proconsul*

6 Cicero, *De Officiis*, 1.26.

komutası tartışması sırasında öyle kızışmıştı ki bir senatörün yüzüne yumruk atmıştı.

Sahiden de 55 yılının o yazında genel olarak eskiden sağduyulu olan bir adamın nasıl da telaşlı bir hale geldiği görülmüştü. Crassus, geveze ve övüngen birine dönmüştü. Kurayla Suriye valiliğini kazandığında, bununla alakalı konuşmayı kesememişti. Altmışlarında olmasa bile bu tür davranışlar yakışıksız görülürdü. İnsanlar birdenbire onun arkasından gülmeye başladılar. Daha önce hiç böyle bir şey olmamıştı. Crassus beğenilmemenin tüm ışıltısına adım attıkça, kötücül gizemi solmaya başlamıştı. Kendini çeteler tarafından itilip kakılırken buldu ve hatta bazen kuyruğunu kıstırıp korunma için Pompeius'a yalvarmak zorunda kaldı. Roma halkı Crassus'u Cumhuriyet'e ihanetinden dolayı bu tür aşağılamalarla cezalandırdı. Sonunda eyaletine doğru yola çıkma vakti geldiğinde, ona ne kutlamalar ne de tezahürat yapan kalabalıklar eşlik etti. Cicero, Crassus'un ayrılışının rezilliğine sevineren "Ne kötü bir adam!"[7] diye haykırıyordu. Fakat en fenası, heyecan verici bir uğurlamanın eksikliği değildi. *Proconsul* şehir kapılarından via Appia'ya doğru çıkarken, yolun kenarında kendisini bekleyen bir *tribunus* buldu. Daha önce aynı adam Crassus'u tutuklamaya kalkışmış ve bu girişim küçümsenerek bir kenara itilmişti. Şimdiyse bir maltızın yanında duruyordu. Maltızdan buhur bulutları yükseliyor, eski kahramanların mezarları boyunca yayılıyor, kış esintisini kokulandırıyordu. Crassus'a gözünü diken *tribunus*, ilahi söylemeye başladı. Kelimeler arkaikti, zar zor anlaşılabilirdi ama alametleri tamamen açıktı; Crassus lanetleniyordu.

İşte böyle bir refakatle, Doğu komutası için Roma'dan yola çıktı... Hiçbir şey ona bunu güvence altına almak için ödediği yüksel bedeli daha iyi hatırlatamazdı. Önceden Crassus için en değerli olan şey olan itibarı, paramparça edilmişti. *Consul*luğu sırasında sinir emarelerini ele vermesine şaşmamalıydı. Yine de bunlar düşmanlarının ima ettikleri gibi yaşlılığın ya da zayıflayan bir kavrayışın kanıtı değillerdi. Crassus'un zihin defterinde, maliyetler ve kazançlar

7 Cicero, *Epistulae ad Atticum*, 4.13.

her zamanki gibi alaycı bir şekilde dengeleniyorlardı. Ancak kıyaslanamayacak bir ödül onu Cumhuriyet'teki itibarını feda etmeye ikna edebilirdi. Suriye'nin kendi başına bir ödül olması zordu. İyi bilinirliğine karşılık Crassus, dünyanın zenginliklerinden başka şey istemiyordu.

Geçmişte olsa bu gibi fantezilerle alay ederdi. Üçüncü ve en görkemli zaferinde ezeli rakibinin ardından dünyayı temsil eden dev bir taşıyıcı gelmişti. Gerçi Büyük Pompeius, İskender rolünden canı gönülden keyif alamayacak kadar gergin ve kentinin geleneklerine fazla saygılıydı. Bunu anlayan ve Pompeius'un palavralarını küçümsediğini doğrulayan Crassus, başlangıçta dünya fatihini oynamaya gerek duymamıştı. Ancak daha sonra Caesar bu rolü üstlendi. İki kısa yıl içinde Pompeius'unkine rakip olacak kadar servet kazanmıştı. Soğukkanlı ve hesaplı Crassus bunun etkilerini fark etmekte geç kalmadı. Ravenna'ya giderken, Pompeius ve Caesar'la anlaşmaya varırken, acımasız seçim kampanyasını yürütürken, açgözlülük ve korku, azgın bir hırs ve geride bırakılma korkusunun karışımı onu harekete geçirmişti. Belki de suç ortaklarının her ikisinden de daha açıkça, rahatsız edici yeni bir düzen görmüştü. İçinde birkaç yüksek başarı sahibi kişi -belki iki, ama Crassus üç olmasını umuyordu- kendi vatandaşlarınınkinden o kadar orantısız bir güç kullanacaklardı ki Roma'nın kendisi onların gölgesinde kalacaktı. Nihayetinde eğer Cumhuriyet dünyanın efendisiyse o zaman onun kontrolünü ele geçirmeye cesaret eden ve kaynaklarını istediği gibi kullanan insanlar için ne gibi sınırlar olabilirdi? Belki gökyüzü bir sınır olabilirdi ama kesinlikle daha aşağısı değildi.

MÖ 54 baharında Crassus yeni eyaletine ulaştı ve doğu sınırına ilerledi. Fırat Nehri'nin ötesinde büyük bir anayol ta ki ufkun parıltısı içinde kaybolana ve bir daha görülemeyene kadar düz çöl boyunca uzanıyordu. Gerçi Crassus, yolun nereye gittiğini biliyordu. Yükselmekte olan güneşe bakarken, tahayyülünde baharatların özünü, oniksin, karnelyanın ve incilerin ışıltısını görebiliyordu. Doğu'nun zenginlikleriyle alakalı pek çok harikulade anlatı vardı. İran'da tamamen altından meydana gelen bir dağ olduğu;

Hindistan'da bütün ülkenin "fildişinden yapılma bir sur"la[8] savunulduğu ve Seres ülkesi Çin'de ipeğin, böceklerin iki katı büyüklükte yaratıklar tarafından dokunduğu söyleniyordu. Aklı başında hiç kimse bu tür gülünç hikâyelere inanmazdı elbette, ama bunların anlatılmış olması, şüphe götürmez ve ışıltılı bir gerçeği göstermeye yarıyordu: Kendini Doğu'nun efendisi yapan *proconsul*, kimseyle kıyaslanamayacak kadar zengin olurdu. Crassus'un Doğu'ya bakıp hülyalara dalmasına şaşırmamalıyız.

Elbette Roma halkının sancaklarını dış Okyanus'un kıyılarına götürmek istiyorsa, ilk önce kapısındaki barbarlarla uğraşmak zorundaydı. Fırat'ın hemen ötesinde Parth Krallığı uzanmaktaydı. Yerlilerinin tüm Doğulular gibi efemine ve hilebaz olmaları dışında haklarında pek bir şey bilinmiyordu. Lucullus da Pompeius da onlarla barış antlaşmaları imzalamıştı ki bu, Crassus'un saygıyla karşılamaya en ufak niyetinin olmadığı rahatsız edici bir detaydı. Dolayısıyla 54 yılının yazında Fırat'ı aştı ve bir dizi sınır yerleşimini ele geçirdi. Parthlar öfkeyle geri çekilmesini talep ettiler. Crassus bunu reddetti. Öte yandan savaşa sebep olduktan sonra zaman kollamaktan memnundu. Valiliğinin ilk senesini kazançlı yağmalarla geçirdi. Kudüs'teki Tapınak'ı ve diğer pek çoklarını soyup soğana çevirdi. "Günleri, kantarın üzerinde kamburlaşarak geçti."[9] Dikkatli hesaplaması sayesinde Crassus, gerçekten de hırslarına layık bir ordu; olarak yedi lejyon, dört bin hafif piyade ve yine aynı sayıda atlı toplayabilmişti. Süvariler arasında egzotik bir dokunuş olarak bin Galyalı da vardı. Bu atlıların komutanları, Crassus'un Caesar döneminde hayli başarılı bir şekilde hizmet eden ve şimdilerde atılgan sergüzeştlerini babası için tekrarlamak isteyen en küçük oğlu Publius'tu. Her şey hazırdı. 53 senesinin baharında Crassus ve ordusu Fırat'ı yeniden geçti. Büyük macera başlamıştı.

İlk başta karşılaştıkları ıssızlık, Crassus'un hazırlıklarının boyutuyla alay eder gibiydi. Ordusunun önünde doğuya ilerlerken sıcağın yarattığı bunalımdan başka hiçbir şey görünmüyor gibiydi.

8 Lucretius, 2.538.

9 Plutarkhos, *Crassus*, 17.

Sonra nihayet öncü birlikleri büyük bir süvari birliğine ait oldukları anlaşılan toynak izlerine rastladılar. Bunlar yoldan çekilip çölün içine doğru kayboluyorlardı. Crassus onları takip etmeye karar verdi. Çok geçmeden lejyonlar kendilerini ıssız bir ovada yürürken buldular; görünürde ne bir akarsu ne de bir tutam ot vardı, sadece kavurucu kum tepeleri görünüyordu. Romalılar takatlerini yitirmeye başladılar. Crassus'un en yetenekli teğmeni Cassius Longinus adında bir *quaestor*, generaline geri dönmesi için ısrar etti ama siyasi arenada stratejik geri çekilmeler yapmakta çok usta olan Crassus bunu şimdi duymak istemiyordu. Lejyonlar ilerledi. Ardından komutanlarının umduğu haber geldi. Parthlar yakındalardı ve sadece bir süvari tümeni değil, büyük bir ordu halindeydiler. Düşmanının kendisinden kaçmamasını sağlamaya hevesli olan Crassus, lejyonlarına emretti. Artık kavurucu sıcağın, kumlu ovanın merkezindeydiler. Önlerine toza bulanmış, perişan haldeki atlıları seçebiliyorlardı. Lejyonerler, kalkanlarını kilitlediler. Bunu yaptıklarında Parthlar, hem kendilerinin hem de atlarının ışıltılı zırhlara bürünmüş olduğunu belli etmek için cüppelerini bir kenara bıraktılar. Aynı anda ovanın her yerinden davulların ve çınlayan çanların tüyler ürpertici sesleri geldi; bu ses, "vahşi yırtıcı hayvanların kükremesine benzeyen, ama bir gök gürültüsünün keskinliğiyle karışan" bir gürültüydü.[10] Romalılar için, bu neredeyse insana benzemeyen, sıcağın dalgalanan etkisinden doğan bir halüsinasyon gibi görünüyordu. Bunu işitince ürperdiler.

Tüm o uzun gün bir kâbus gibiydi. Kum tepelerinde adeta birer serapmış gibi soluklaşan Parthlar, onlarla çatışmak için yapılan her çabadan kaçındılar, kum tepeleri üzerinde seraplar gibi kaybolarak geri çekildiler, ancak geri dönerken ve hızla dörtnala koşarken, silahlandıkları çelik uçlu oklarını, ter içinde ve susuz kalmış, hareketsiz lejyonların sıralarına yağdırdılar. Publius'un emrindeki Galyalılar takibe giriştiklerinde, düşmanın ağır süvarileri tarafından kuşatılıp ortadan kaldırıldılar. Publius'un kellesi alındı ve başını bir mızrağın üzerinde sallayan bir Parth atlısı, Romalıların saflarında

10 *A.g.e.*, 23.

dörtnala koşturarak onlarla alay etti ve Publius'un babasına hakaretler yağdırdı. Artık lejyonlar kuşatılmışlardı. Parthların ölümcül okları üzerlerine yağdı ve lejyonlar, bütün gün inatla kahramanca direndiler. Alacakaranlığın çökmesiyle birlikte Crassus'un büyük seferinin bölük pörçük kalıntıları geri çekilmeye başladılar ve adımlarını en yakın kent olan Carrhae'ya yönelttiler. Oradan Cassius'un becerikli liderliği altında, hayatta kalan birkaç kişi Roma sınırından geri gidebildi. Yurttaşlarının yirmi binini savaş alanında ölü olarak, on binini de esir olarak artlarında bırakmışlardı. Yedi kartal kaybedilmişti. Roma ordusu, Cannae'dan beri hiç bu kadar feci bir yenilgiye uğramamıştı.

Tüm ümitlerinin büsbütün yıkılmasıyla sersemlemiş olan Crassus, Parthlar tarafından görüşmeye çağrıldı. O kadar çok insanı kandırdıktan sonra, kendini kandırılmış buldu. Bir hengamenin ortasında kaldı ve vurularak öldürüldü. Ölüm, Crassus'u aşağılayıcı bir eziyetten kurtardı. Avlarını kaçıran Parthlar, eziyetlerini onun yerine mahkumlarının arasından seçtikleri bir taklitçinin üzerinde uyguladılar. Bir kadın kılığına sokulmuş, çubukları para keseleriyle süslenmiş ve başlarında lejyonerlerin balta taşıdığı *lictor*lar tarafından eşlik edilen, ardından ise alaycı fahişelerin takip ettiği esir, vahşi bir zafer alayının parodisi olarak yürütüldü. Açıkça Parthlar, Roma askeri geleneklerini Romalılardan daha iyi biliyorlardı.

Bu esnada gerçek Crassus'un başı, Parth kralının sarayına yollanmıştı. Crassus'un başı tam da ünlü bir aktör olan Trallesli Iason'un Euripides'in büyük trajedisi *Bakkhai*'dan bir sahneyi oynadığı sırada ulaşmıştı. Korkunç bir tesadüf ederi bu oyunda kesik bir baş vardı. Iason, gerçek bir profesyonelin hızlı düşüncesiyle kanlı ganimeti eline geçirip onu kollarının arasına aldı, sonra yerinde bir doğaçlama gerçekleştirdi. Şaşırtıcı olmayan bir biçimde, Crassus'un kendi trajedisinde bir dekor olarak görünümü büyük bir etki yarattı.

Bu kadar yüksek hedeflere ulaşmaya çalışan ve bu kadar alçalmış bir adam için, daha uygun bir son düşünülemezdi.

Sonuçta, gökyüzü, sınır olarak belirlenmemişti.

Yıldızlara Doğru

Romalılar için dünyadaki en ahlaklı insanlar oldukları bir inanç maddesiydi. İmparatorluklarının büyüklüğü başka nasıl açıklanabilirdi? Yine de Cumhuriyet'in büyüklüğünün kendi risklerini taşıdığını da biliyorlardı. Bunu kötüye kullanmak ilahi öfkeyi ortaya çıkarmak anlamına gelirdi. Romalıların tüm zorbalık suçlamalarını reddetme ve imparatorluklarını tamamen kendilerini savunmak için kazandıklarında ısrar etme kaygıları bundandı. Lejyonlar tarafından dümdüz edilmiş insanlar için bu argüman gülünç görünebilirdi ama Romalılar buna aynı şekilde ve çoğu zaman ölümcül bir ciddiyetle inanıyordu. Örneğin Crassus'un Parthia'ya karşı açtığı savaşa muhalefet çok sert olmuştu. Herkes bunun için açgözlülük dışında hiçbir mazeret olmadığını biliyordu. Carrhae'ın kana bulanmış kumları tanrıların da bunu bildiğini gösteriyordu.

Yine de Crassus, Roma'nın üstünlüğünü dünyanın sınırlarına kadar zorlamayı hayal eden tek adam değildi. Cumhuriyet'in havasında bir şeyler değişiyordu. Küreselleşme fantezileri havada uçuşuyordu. Küre, zafer taşıyan araçların yanı sıra sikkelerin üzerinde de yer alıyordu. Eski imparatorluk kuşkusu hızla kayboluyordu. Denizaşırı taahhütlerin işe yarayabileceği görülüyordu. Senato'daki en muhafazakâr unsurlar bile bunu kabul etmeye başlamıştı. 58 yılında Cato Kıbrıs adasına gitmek üzere Roma'dan ayrılmıştı. Görevi adayı ilhak etmekti. Başlangıçta böyle bir politikaya şiddetle karşı çıkmıştı, çünkü bu ilhak Kıbrıs'tan elde edeceği geliri kendi savurgan tahıl yardımını finanse etmek için kullanmayı planlayan Clodius tarafından önerilmişti. Ancak *tribunus*, tipik bir kötü niyetli kurnazlıkla en dürüst rakibinin Roma'nın yeni mülkünü yönetmek üzere gönderilmesini önerdiğinde ve Senato da bunu coşkuyla kabul ettiğinde, Cato gitmek zorunda olduğunu hissetmişti. Kıbrıs'a vardığında, görevlerini her zamanki titizliğiyle yerine getirdi. Kıbrıslılara barış ve iyi bir yönetim, Roma halkına da eski hükümdarın hazinesi verilmişti. Cato, gümüşle yüklü ve hesap defterlerinden oluşan bir kütüphaneyle evine dönmüştü. Senato, bu dürüst işlerin yazılı olduğunu görünce o kadar sevinmişti ki, Cato'ya mor kenarlı bir

toga giyme ayrıcalığını verdi. Cato ise bu abartılı teklifi sert bir dille reddetti.

Yine de Kıbrıs'ta yalnız Cumhuriyet için değil, eyalet sakinleri için de başardıklarıyla gurur duyuyordu. Dürüst bir Romalı idarecinin yönetiminin, o gelmeden önce Kıbrıs'ta hüküm sürmekte olan sefil anarşiye büyük ölçüde tercih edildiği açıkça görülüyordu. Elbette Yunan aydınları uzun zamandır bunu savunuyorlardı; Cato da bunu çok iyi biliyordu, zira yaptığı her şeye getirdiği ciddiyetle felsefeyle de uğraşan ciddi bir alimdi. Her Romalının en sevdiği öğretmen olan Posidonius, bağlı halkların Cumhuriyet tarafından fethedilmelerini memnuniyetle karşılamaları gerektiğini, çünkü bunun bir insan topluluğu kurulmasına katkıda bulunacağını savunmuştu. Şimdi, Romalıların kendileri de aynı argümana tutunuyorlardı. Birkaç on yıl önce dahi düşünülemez olan varsayımlar, sıradan hale geliyorlardı. İmparatorluk sevdalıları Roma'nın uygarlaştırıcı bir misyonu olduğunu, değerlerinin ve kurumlarının barbarlarınkinden apaçık üstün olduğu için bunları yaymakla yükümlü olduğunu, ancak tüm dünya onun egemenliğine girdiğinde evrensel bir barışın sağlanabileceğini savunuyorlardı. Ahlak, sadece emperyal yayılmanın kaba gerçeğine ayak uydurmakla kalmamış, daha fazlasını da istemişti.

Elbette imparatorluğun Roma'ya renk ve şamata getirmesi, yabancı ve uzak diyarlardan gelen fetih haberleri, sokaklarından altın akması yardımcı oldu. MÖ altmışlı yıllar boyunca Romalılar, bu tür zevkleri Pompeius'un adıyla ilişkilendirmişlerdi. Ellilerdeyse artık Caesar'ın izniyle bunların tadını yeniden çıkarabilirlerdi. *Proconsul*, Galya'nın en karanlık köşelerindeyken bile memleketindeki insanları asla unutmamıştı. Onlara cömertçe ilgi gösterdi. Başka insanlara para harcamaktan her zaman keyif almıştı ki bu, onu sevdiren özelliklerinden biriydi ve şimdi sonunda harcadığı kendi parasıydı. Galya'nın ganimetleri güneye akıyordu. Caesar herkese karşı cömertti; dostlarına, yararlı olabileceğini düşündüğü herkese ve tüm Roma'ya. Forum'un devasa bir şekilde genişletilmesi için hazırlıklar yapılmaya başlandı, ki bu da Caesar'ın adının herkesin dilinde

kalmasını sağlayabilirdi. Fakat Caesar vatandaşlarını devasa mermer kompleksleriyle elde etmeyi amaçlamışsa da aynı zamanda onları eğlendirmeyi ve başarılarının cazibesine kapılmalarını sağlamayı arzuluyordu. Gönderdiği raporlar savaş haberciliğinin başyapıtlarıydı. Hiçbir Romalı bunları heyecan ve gurur duymaksızın okuyamazdı. Caesar, yurttaşlarının kendilerini nasıl iyi hissetmeleri gerektiğini biliyordu. Daha önce sık sık olduğu gibi bir gösteri düzenliyordu ve bir arena olarak Galya'nın tüm muhteşem genişliğine sahipti.

Elbette MÖ 56 yılının Mart'ında, hızlı düşünme ve diplomatik becerileri olmasaydı, Domitius Ahenobarbus'a karşı kaybedebilirdi. Bu risk onu hızlı hareket etmeye zorlamıştı. Crassus ve Pompeius ile Ravenna ve Lucca'da buluşmayı öneren Caesar'dı. Üçlü hükümdarlıktaki iki ortağının hırslarına karşı özel bir kıskançlık duymamıştı. Ona göre Galya valisi olarak beş yıl daha kalmasına izin verildiği sürece istedikleri her şeye sahip olabilirlerdi.

Caesar, Ravenna ve Lucca'da bunu güvence altına alan diplomasiyi yürütürken, Bretonya'da kendisine acil ihtiyaç olduğunu biliyordu. Kış için oraya bir lejyon konuşlandırılmıştı ve gıda kaynakları azalırken, komutanı yiyecek arama ekipleri göndermek mecburiyetinde kalmıştı. Yerel bir kabile olan Venetii halkının topraklarında dolaşan bazı tedarik subayları kaçırılmıştı. Bir önceki sonbaharda rehineleri Romalılara teslim etmek zorunda kalan Venetii ahalisi umutla bir takas önermişlerdi, ancak bu onlara yeterince makul görünebilecek bir teklif olsa da, düşmanlarını feci şekilde yanlış anladıklarını gösteriyordu. Venetii halkı saflıkla Romalıların, vur-kaç baskınları ve pusular, misilleme çatışmaları ve rehine alma gibi olayların olağan kabul edildiği kabile savaşlarının kabul görmüş kurallarına göre oynadıklarını varsaymışlardı. Romalılar göre bu gibi taktikler terörizmdi ve bu şekilde cezalandırılabilirlerdi. Caesar, Venetii toplumuna yıkıcı bir ders vermeye hazırlandı. Denizci bir toplum olmaları sebebiyle en yetenekli subaylarından biri olan Decimus Brutus'a bir savaş filosu oluşturmasını emretti. Venetii gemileri gafil avlanıp yok edildiler. Kabilenin teslim olmaktan başka seçeneği yoktu. İleri gelenler infaz edildiler ve nüfusun geri kalanı köle olarak

satıldı. Normalde merhametiyle övünen Caesar, "gelecekte barbarların elçilerin haklarına saygı duyma konusunda daha özenli olmaları için düşmana örnek teşkil etmeye"[11] karar vermişti; elçilerden kastı, elbette tedarik subaylarıydı. İkiyüzlülük onun gerçek gündemini ele veriyordu. Galyalılar yeni bir gerçekliğe uyandırılmalıydı: bundan sonra kuralları Caesar koyacaktı. Kabile çekişmeleri ve isyanları geçmişte kalmıştı. Ülke barış içinde olacaktı ve bu barış Roma tarafından denetlenen ve desteklenen bir barıştı.

Venetii halkının acımasızca cezalandırılması arzu edilen etkiyi yarattı. O kış Galya'da karamsar bir teslimiyet havası vardı. Çoğu kabile hâlâ Romalılarla çatışmamıştı ama söylentiler işe yaramıştı ve artık bu korkunç yeni gelenlerin savaşta karşılaştıkları her yerde yenilmez olduklarını kanıtladıkları herkes tarafından biliniyordu. Yalnızca haberin Germania'nın sık ormanlarına ulaşmadığı anlaşılmaktadır. MÖ 55 baharında iki kabile, Ren Nehri'ni geçerek Galya'ya geçme hatasına düştü. Caesar'ın huysuz yerlilere karşı sabrı artık tükenmeye başlamıştı. İstilacılar, gecikmeden yok edildiler. Ardından bizzat Caesar, Ren'in ötesindeki barbarlara açık bir ihtar vermek için nehri geçti. Bunu "onuruna yakışmayan" bir ulaşım yöntemi olan bir tekneyle değil,[12] özel olarak inşa edilmiş bir köprü aracılığıyla gerçekleştirdi. Bunu inşa etmek için gerekli olan mühendislik dehası, üzerinden geçen lejyonların canlı disiplinleri kadar Roma'nın gücünü gösteriyordu: uzak kıyıdaki Germenler, akıntıların arasından yükselene devasa ahşap yapıya bir kere baktıktan sonra ormana karıştılar. Germania'nın bu efsanevi ormanları, pek çok abartılı hikâyenin konusuydular. Buraların tuhaf canavarların uğrak mekanları olduğu ve bir adamın iki ay yürüse de arkasında uzanan ormanın sonsuza kadar uzandığı söyleniyordu. Buraların karanlıklarına bakan Caesar'ın bu tür hikayeleri test etmeye hiç niyeti yoktu; Cermenleri gölgeler içinde sinmeye bıraktı, köylerini ve ekinlerini yaktı, sonra Ren Nehri'ni geçerek Galya'ya geri döndü. Büyük bir ustalık ve emekle inşa edilen köprünün yıkılmasını emretti.

11 Caesar, *Commentarii de Bello Gallico*, 3.16.

12 *A.g.e.*, 4.17.

Caesar'ın her zaman muhteşem yıkım eylemlerine yönelik bir tutkusu olmuştu. Sonuçta sadece on yıl önce yeni villasını yerle bir etmiş ve böylece Roma'nın diline düşmüştü. Eyerinin üzerindeyken askerlerinin tayınını kapıp götüren, cesaretiyle tüm lejyonlara ilham verebilen, adamlarına dayattığı her türlü zorluğu ve sıkıntıyı paylaşan, donmuş topraklarda sadece pelerinine sarınarak uyuyan çelik gövdeli general, hâlâ eski gösterişli Caesar'dı. Bir çapkın olarak heyecan ve büyük jestlere olan düşkünlüğü, şimdi Roma halkının *procunsul*u olarak stratejisine yansıyordu. Her zamanki gibi göz kamaştırmak ve aşırıya kaçmak istiyordu. Ren Nehri üzerinde bir köprü inşa etmek ve tesviye etmek sadece daha da görkemli kahramanlıklar için iştahını kabartmaya yaramıştı. Böylece Caesar adamlarını Galya'ya geri gönderdikten kısa bir süre sonra onları kuzeye, Manş kıyılarına ve çevreleyen Okyanus'a doğru yürütmeye başladı. Buzlu suların içinde yer alan şahane Britanya adasını gözlüyordu. Yağmur ve sis kadar girimle de kaplıydı. Roma'da insanlar, buranın var olup olmadığından şüphe ediyorlardı. Caesar'ın her zamanki bilgi kaynakları olan tüccarlar ve müteşebbisler bile sadece en kabataslak ayrıntıları verebiliyorlardı. Adada geniş çaplı seyahat etme konusundaki isteksizlikleri pek de şaşırtıcı değildi. Barbarların kuzeye doğru gidildikçe daha da vahşileştikleri, yamyamlık ve hatta -iğrenç bir şekilde- süt içmek gibi bir dizi ağza alınmayacak alışkanlıklara düşkün oldukları iyi biliniyordu. Onlara Cumhuriyet adına saygı göstermeyi öğretmek Homerosvari bir başarı olurdu. Kökeninin Troia Savaşı zamanına kadar uzandığını hiç kimsenin unutmasına izin vermeyen Caesar için bu cazibeye karşı koymak mümkün değildi.

Senato'ya sunduğu raporda, yerlilerin isyancı Venetii halkının yardımına koştuğunu ve zaten ülkenin gümüş ve kalay bakımından zengin olduğunu iddia ederek Britanya'ya saldırmayı haklı göstermeye çalıştı. Bu pek de inandırıcı değildi; çünkü Caesar'ın aklında her iki neden de gerçekten ön planda olsaydı, o zaman adaya bütün bir sefer dönemi boyunca harekât düzenleyebilirdi. Nitekim Roma donanması temmuz ayına kadar yola çıkmadı. Bu gerçekten de zamanda geriye doğru bir yolculuk olacaktı. Kent kayalıklarında

istilacıları bekleyen sahne efsanelerden fırlamış gibiydi: Savaşçılar tıpkı Hektor ve Akhilleus'un Troia ovasında yaptığı gibi savaş arabalarıyla bir aşağı bir yukarı gidip geliyorlardı. Britonlar tüm bunların egzotik doğasına katkıda bulunmak için garip sakallar takıyor ve maviye boyanıyorlardı. Lejyonerler öyle şaşırmışlardı ki nihayet bir alemdar kartalını ona doğru tutup dalgalara dalana ve kıyıda sığ suyun içinde yürümeye başlayana kadar sevk kayıklarında korkudan büzüşmüş halde durmuşlardı. Bu eylemden utanan yoldaşları peşinden suya daldılar. İçinden çıkılmaz bir savaştan sonra bir köprübaşı kuruldu. Birkaç tane daha savaş yapıldı, bazı köyler yakıldı ve rehineler alındı. Ardından kötü havalar yaklaşırken Caesar adamlarını toplayıp Galya'ya geri gönderdi.

Somut hiçbir şey elde edilememişti ama Roma'da Cumhuriyet ordusunun hem Ren'i hem de Okyanus'u geçtiği haberi sansasyon yarattı. Doğrusu Cato gibi birkaç müzmin oyunbozan, Caesar'ın şimdi her zamankinden daha korkunç bir şekilde görev süresini aştığına dikkat çekerek onu savaş suçlarıyla itham ettiler. Çoğu vatandaş, bunu umursayacak durumda değildi. Yağma eksikliği bile genel coşku havasını azaltmaya yetmedi. Birkaç ay sonra Cicero, "Artık Britanya'nın tamamında bir ons gümüş olmadığı kesin," diye bildiriyordu, "köleler dışında herhangi bir yağma olanağı da yok" "Ki o zaman bile," diye eklemişti burnunu çekerek, "iyi bir müzik ya da edebiyat bilgisine sahip bir kölenin Britanya'dan çıkmasını beklemeniz pek mümkün sayılmaz, değil mi?"[13] Gelgelelim onun neşeli kibri kimseyi ikna etmemişti. Cicero da herkes kadar heyecanlıydı ve 54 senesinde Manç Denizi boyunca ikinci bir yaz seferi sırasında olayları ateşli bir ilgiyle takip etti. Diğerleri de öyle yaptı: Roma, yeni haberler almak için can atıyordu. Caesar'ın Britanya'ya yaptığı seferlerin beklenti dolu bir halk üzerindeki etkileri, Ay'a ayak basılmasıyla kıyaslanır cinstendi: "Bunlar, hayal gücüne meydan okuyan bir destandı, hem teknolojik hem de macera öykülerinden fırlamış bir başarıydı."[14] Çok az insan tüm adanın yakında Cumhuriyet'in

13 Cicero, *Epistulae ad Atticum*, 4.16.

14 Goudineau, *César*, s. 335.

üstünlüğüne boyun eğmek zorunda kalacağından şüphe ediyordu. Yalnızca Cato savaş ateşinden etkilenmemişti. Başını salladı ve tanrıların öfkesi konusunda karamsarca uyardı.

Ve tabii ki Caesar gerçekten de çok ileri, çok hızlı gitmişti. Sinir bozucu bir şekilde ele geçirilmesi zor Britanyalıları aramak için Thames'i geçerken, ajanları ona uğursuz haberler getirdiler: Galya'daki hasat başarısız olmuştu ve isyan tehdidi vardı; Caesar'ın derhal şahsen geri dönmesi gerekiyordu. Kanal'da zaten şiddetli bir fırtına olmuştu ve lejyonerler ikinci bir fırtınanın filolarını yok edip onları kış boyunca mahsur bırakmasından korkuyorlardı. Caesar zararını azaltmaya karar verdi. Yerel bir kabile reisiyle yüz kurtaran bir anlaşma yapıldı. Dünyanın öbür ucuna ulaşma hayali askıya alınmak zorundaydı. Acı gerçeği yurttaşlarından olabildiğince iyi gizlemiş olsa da, Caesar kendini aşmıştı. Artık söz konusu olan Britanya'nın fethi değil, Roma Galyası'nın geleceğiydi.

O kış ve ertesi yaz çeşitli kabile ayaklanmaları, münferit isyan dalgaları tehlike yarattı. Bir lejyoner kampının garnizonu pusuya düşürülerek yok edildi ve neredeyse yedi bin adam kaybedildi. Bir diğeri kuşatma altına alındı ve ancak Caesar tarafından son anda kurtarıldı. İsyan alevlerinin yayılmasından endişe eden *proconsul* her yerdeydi, ülkeyi baştan başa dolaşıyor, kıvılcımları söndürüyordu. Bazen ateş söndürme işini Galyalılara bırakıyor, isyancı kabilelerin topraklarını istedikleri gibi yağmalamaları için komşularına teslim ediyordu. Böl ve yönet politikası hâlâ geçerliydi. MÖ 53 yazı geçti ve hâlâ genel bir isyan çıkmamıştı. Caesar rahatlamaya başladı. Bir önceki yıl kış boyunca sefere çıkmak zorunda kalmıştı ama artık öyle değildi. Yeni yılda kendini Ravenna'da valiliğinin sona ermesi ve Roma'ya görkemli bir dönüş için plan yaparken buldu. Endişeli yurttaşlarına bir kez daha Galya'nın hakimiyet altına alınacağını duyurdu.

MÖ 52'nin Ocak ayında kar yağışı hiç kesilmedi. Özellikle dağ geçitlerinde hayli yoğun bir yağış vardı. Caesar'ın ülkenin en kuzeyinde konuşlanmış lejyonlarının generalleriyle bağlantısı kesilmişti. Fakat kötü hava şartları, yakında problemlerinin en küçüğü haline gelecekti. Galyalılar kara rağmen birbirleriyle mükemmel bir şekilde

temas kurabiliyorlardı. Ülkenin düzlüklerinde savaş grupları toplanıyordu. Görünüşe göre her şeye rağmen, kuzey ve orta Galya'daki kabilelerden oluşan büyük bir kalabalık, ortak düşman karşısında aralarındaki farklılıkları bir kenara bırakarak bir anlaşma yapmaya başlamıştı. Bu ittifakın tertipçisi ve tartışmasız lideri Vercingetorix isimli heybetli bir asilzadeydi. "Bir komutan olarak ayrıntılara ve disipline azami dikkat gösteriyordu, çünkü tereddüt edenleri yola getirmeye kararlıydı."[15] Bunlar Caesar'ın dahi saygı duyabileceği niteliklerdi çünkü bir Romalının nitelikleriydiler. Vercingetorix istilacılardan nefret ediyordu ama onları titizlikle incelemiş ve başarılarının sırlarını öğrenmeye karar vermişti. Her bir kabileye kendisine belirli sayıda birlik göndermesini emrederken Galya'yı ve çok ötesini kapsayan bir düzenin temsilcileri olan Romalı idarecilerin ve vergi tahsildarlarının yöntemlerini taklit ediyordu. Dünya küçülüyordu. Kazansalar da kaybetseler de, Galyalılar bunun değiştirilmesini umamazlardı. Yeni birlikleri, hem umutsuzluktan hem de Roma'nın küresel etkisinden doğmuştu. Galyalılara ulus olma bilincini öğreten kişi Caesar'dı. Şimdi ise bu başarı, onu yok etme tehdidi oluşturuyordu.

Ya da öyle görünüyordu. Gerçekte Galya kabilelerinden meydana gelen ittifak, Caesar'ın altı yılını ümitsizce kaçınmak için harcadığı şey olmasına rağmen ona iştah kabartıcı bir fırsat da sunmuştu; direnişi tek seferde ebediyen ezme fırsatı. Her zaman yapmayı tercih ettiği gibi, doğrudan direnişin kalbine yöneldi. Vercingetorix'in eski Roma eyaletinin sınırında toplanan ve Cumhuriyet'in Alplerin ötesindeki tüm Galya üzerindeki yönetimini tehdit eden ordusuna karşı Caesar, isyanın merkezine doğru hızla ilerledi. Bunu yapmak için iki metre karla kaplı geçitleri aşmak ve düşman topraklarının vahşi bölgelerinde sadece en küçük bir koruma birliğiyle dörtnala gitmek zorunda kaldı. Cesareti meyvelerini aldı. Caesar lejyonlarına ulaşmayı başardı. Lakin şimdi Caesar da İtalya'dan kopmuştu. Romalılar açlıktan kırılıyorlardı çünkü Vercingetorix müttefiklerini nefret edilen düşmanın ikmallerini kesmek için erzaklarını

15 Caesar, *Commentarii de Bello Gallico*, 7.4.

yakmaya ikna etmişti. Yiyecek bulmakta çaresiz kalan Caesar bir şehre saldırmayı başardı ama bir diğerinden geri püskürtüldü; altı yıllık *proconsul*luğundan sonra açık savaşta aldığı ilk yenilgiydi bu. Haberler daha da fazla kabileyi Vercingetorix'in tarafına geçmeye teşvik etti. Caesar'ın teğmenlerinden bazıları umutsuzluğa kapılmaya başlamışlardı: generallerine savaşarak güvenli bir şekilde geri dönmeyi denemesini, yıkımdan koruyabildiği kadarını korumasını ve Galya'yı terk etmesini tavsiye ettiler.

Caesar bu teklifi reddetti. "Bu utanç verici ve aşağılayıcı olurdu"[16] ve nedenle düşünülemezdi. Kendi şüpheleri ve yorgunluğu ne olursa olsun, dışarıya yansıyan güveni her zamanki gibi egemendi. Caesar'ın enerjisinde şeytani ve yüce bir şey vardı. Cesaret, azim ve en iyi olma arzusundan etkilenen bu enerji, Cumhuriyet'in en ilham verici ve ölümcül ruhuydu. Askerlerinin ona tapmasına şaşmamalıyız, çünkü onlar da Romalıydı ve generallerinin büyük macerasını paylaştıkları için kendilerini ayrıcalıklı hissediyorlardı. Yıllarca süren seferler sayesinde savaşta sertleşmişlerdi ve şimdi içinde bulundukları durumun tehlikesi karşısında paniğe kapılacak durumda değillerdi. Caesar'a ve kendi yenilmezliklerine olan inançları tamdı.

Vercingetorix aksini düşünerek onların işini bitirmeye çalıştığında, Caesar'ın birlikleri süvarilerine ağır kayıplar verdirdi ve onları geri çekilmek zorunda bıraktı. Takviye kuvvet beklemeye karar veren Vercingetorix, günümüz Dijon'unun kuzeyinde yer alan ve daha önce hiç ele geçirilememiş bir kale olan Alesia yerleşimine çekildi. Emsallerinden nadiren etkilenecek biri olan Caesar, burayı hemen kuşatma altına aldı. Neredeyse otuz kilometre uzunluğundaki devasa bir siper hattı, Vercingetorix ile adamlarını kaleye hapsetti. Alesia'nın otuz gün yetecek kadar yiyeceği vardı ama otuz gün geçtiğinde, kuşatma hala devam ediyordu. Galyalılar açlıktan kırılmaya başladılar. Her ne pahasına olursa olsun savaşçılarının gücünü korumaya kararlı olan Vercingetorix, savaşamayacak durumda olan herkesi Alesia'dan kovmak gibi acımasız bir yöntemde karar kıldı. Kadınlar ve çocuklar, yaşlılar ve hastalar, hepsi şehrin surlarından sürüldü. Ancak Caesar

16 *A.g.e.*, 7.56.

onların geçmesine izin vermeyi, hatta yalvarmalarına rağmen onları köle olarak almayı reddetti. Bunun yerine Vercingetorix'i mültecilerin Alesia'ya geri dönmesine izin vermesi için utandırmaya kararlı bir şekilde, onları ot yedikleri ve yavaş yavaş hastalıktan ya da soğuktan öldükleri açık alanda bir arada bıraktı.

Sonunda Caesar'ın kendini hazırladığı haberler ulaştı. İki yüz bin Galyalı liderlerini kurtarmak için imdada yetişiyordu. Caesar derhal bu defa dışa dönük ikinci bir tahkimat hattı inşa edilmesini emretti. Çığlık atan, kılıç sallayan savaşçılar dalga dalga savunmaya saldırdılar. Roma surları bütün gün dayandı. Alacakaranlık bir soluklanma getirmiş olmasına rağmen bu savaşın sonu değildi. Galyalılar Roma ablukasını test ettiler, en zayıf noktasını araştırdılar ve nihayetinde onu buldular. İki lejyonun kamp kurduğu kasabanın kuzeyinde, tahkimatı doğrudan gören bir tepe vardı ve savaş grupları şafakta saldırılarını buradan başlattılar. Siperleri doldurarak surların üzerine üşüştüler, önlerinde Romalıların arkasından Vercingetorix'in adamlarının savaş çığlıkları geliyordu. Bu kıskacın arasında kapana kısılmış lejyonerler, umutsuz bir vahşilikle karşılık verdiler. Her iki taraf da kader anının geldiğini biliyordu. Romalılar sadece saflarını korumayı başardılar. Galyalılar kazıkları çekmek için kancalarla duvarı yıkmaya çalışırken, gözetleme kulelerinin çatırdayarak kırılmasına sevinip bağırırken, boşlukları koruyan lejyonerlerden karşılık olarak bir çığlık yükseldi. Uzakta konumlarına bakan tepenin ucunda, kızıl bir parıltı görmüşlerdi: bu komutanlarının peleriniydi.

Bütün gününü tahkimat hattı boyunca dörtnala koşarak, adamlarına cesaret verici sözler söyleyerek ve umutsuz mücadelenin ritmini takip ederek geçiren Caesar, nihayetinde son yedeklerini de kullanmaya karar vermişti. İstihkâmlardan fark edilmeden sıvışan ve Galyalıları tamamen gafil avlayan Roma süvarileri tepeden aşağıya doğru hücuma geçtiler. Kılıçlarını sallayan lejyonerler istihkamlardan ilerleyerek onlarla karşılaştılar. Şimdi kıskaca düşme sırası Galyalılara gelmişti. Katliam korkunç, Roma zaferiyse kesindi. Vercingetorix'in adamları, yurttaşlarının ölüm çığlıklarını duyarak Alesia'ya geri çekildiler. Sıkıştırdığı ordu sayıca azken kendisini

sıkıştıran ordu sayıca çok fazlaydı ve Caesar ikisini de mağlup etmişti. Bu, onun kariyerinin en büyük, en hayret verici zaferiydi.

Ertesi sabah Vercingetorix parıltılı zırhıyla Alesia'dan yola çıktı ve fatihinin ayaklarına kapandı. Caesar merhametli davranmayarak onu zincirlere vurdurdu ve hapse attırdı. Savaş henüz bitmemişti ama çoktan kazanılmıştı. Zafer korkunç bir bedelle elde edilmişti. Alesia duvarları ile Roma surları arasında bir deri bir kemik kalmış kadın ve çocuk cesetleri yatıyordu. Üstlerinde lejyonlar tarafından kesilen savaşçıların bedenleri vardı ve onların ötesinde, Alesia'dan kilometrelerce uzağa uzanan dış surların etrafına yığılmış sayısız ceset vardı; atların ve insanların uzuvları korkunç bir şekilde birbirine karışmış, karınları şişmiş, kanları çamurlu tarlaları, Galya özgürlüğünün katledildiği toprağı suluyordu. Yine de Alesia sadece tek bir savaştı. Galya'nın fethi toplamda bir milyon kişinin ölümüne, bir milyon kişinin köleleştirilmesine ve sekiz yüz şehrin ele geçirilmesine mal olmuştu -ya da eskiler böyle iddia ediyordu.[17]

Bu neredeyse soykırıma uzanan bir rakamdır. Doğrulukları ne olursa olsun -ki bunları makul kabul etmeye hazır tarihçiler vardır- Caesar'ın çağdaşları arasında Galyalılara karşı verdiği savaşın istisnai bir şey olduğu, hem korkunç hem de kıyaslanamayacak kadar görkemli olduğu algısını yansıtıyorlardı.[18] Romalılara göre bir adamın, yorgunluğun ve kanın acımasız çilelerine dayanma kapasitesinden daha doğru bir ölçüsü bulunamazdı. Caesar böyle bir hesaplamaya göre kendisinin Cumhuriyet'in en önde gelen adamı olduğunu kanıtlamıştı. Bir vatandaşın en çetin görevine sıkı sıkıya bağlanmış; asla teslim olmamış, asla geri adım atmamıştı. Bunu yapmanın bedeli, daha önce nadiren gerçekleşen bir ölçek ve dehşette bir savaşsa o halde hem kendisi için hem de Roma için kazanılacak onur çok daha fazlaydı. MÖ 51'de Alesia'dan bir sene sonra, Caesar kendisine karşı silah tutan herkesin ellerini keserek başka bir asi kenti cezalandırmaya karar verdiğinde "merhameti o kadar iyi biliniyordu ki hiç kimsenin böyle ağır bir tedbiri sebepsiz zalimlikle karıştıramayacağını"

17 Plutarkhos, spesifik olarak bkz. *Caesar*, 15.

18 Örneğin bkz. Goudineau, *César*, s. 317–28.

düşünebilirdi.[19] Haklıydı. Caesar gerçekten de Romalılar arasında merhametiyle ünlüydü. Ama zafer aşkıyla daha da ünlüydü ve bu uğurda Galya'nın tamamı ve ötesi kana bulanmıştı.

Ancak nihayetinde büyük görev tamamlandı ve barış sağlandı. Cumhuriyet Caesar'a çok şey borçluydu. Görev süresi artık sona ermek üzereyken, Roma'da onu bekleyen muhteşem onurlar olacaktı. Minnettar yurttaşlarının alkışları, görkemli bir zafer, bir kez daha yüksek bir makam? Ne de olsa Galya fatihi Caesar için bunlardan herhangi birini kim reddedebilirdi ki?

Neredeyse on yıllık bir aradan sonra evine dönmeye hazırdı.

Filler için Ağlamak

Elbette Roma'da Caesar'dan bile daha ünlü ve zengin bir adam vardı. Büyük Pompeius kimsenin gölgesinde yaşamıyordu. Özellikle de Pompeius'un her zaman çırağı olarak gördüğü Caesar'ın. Doğal olarak Roma'nın önde gelen generaline yakışan küçümseyici bir tavırla kayınpederinin başarılarıyla gurur duyuyordu, fakat daha fazlası değildi. Caesar'ın ona rakip olabileceği, hatta onu geçebileceği fikri büyük adamın aklının ucundan bile geçmemişti.

Bazıları çaresizce gözlerini açmaya çalıştı. MÖ 55 yılında Crassus Doğu seferine hazırlanırken ve Caesar uzakta Galya'da düşüncelerini Britanya'ya çevirirken, beklenmedik bir ziyaretçi Pompeius'un kapısını çalmıştı. Cato birkaç aydır çok yıpranmıştı. Ocak ayında Pompeius ile Crassus'un ikinci *consul*luklarını engellemeye çalışırken Pompeius'un eşkıyaları tarafından fena biçimde dövülmüştü. O zamandan beri iki *consul*a beş yıllık komutalar ihsan edilmesine karşı yorulmadan ve cesurca kampanya yürütmüştü ama nafileydi. Şimdi Pompeius, Caesar'ın da özdeş bir komutaya sahip olmasını istiyordu. Gururunu çiğneyen Cato, hasmına yeniden düşünmesi için yalvarmaya gelmişti. Omuzlarında bir canavar yükselttiğini göremiyor muydu? Artık Caesar'ı atacak ya da ağırlığını taşıyacak kuvvete sahip olamayacağı bir zaman gelecekti. Bu olduğunda her iki

19 Caesar, *Commentarii de Bello Gallico*, 8.44.

adam da sendeleyecek, bir ölüm kıskacına yakalanıp çökeceklerdi. Peki ya Cumhuriyet? Böylesi iki devin ağırlığı altında Cumhuriyet toz duman olacaktı.

Pompeius itirazı reddetti. Tüm yıllar içinden en çok 55 senesinden kendini gücünden ve iyi talihinden son derece emin hissedebiliyordu. İşçilerin yıllardır büyük tiyatrosu için çalıştıkları Campus Martius'taki iskele nihayet kaldırılmıştı. Roma halkının şaşkın bakışları arasında, şehrin tarihindeki en muazzam yapı kompleksi ortaya çıkmıştı. Güzel bir parkın içerisinde yer alan yapı sadece bir oditoryumdan değil, halka açık bir revaktan, Senato için bir mekândan ve Pompeius'un kendisi için yeni bir evden oluşuyordu. Pompeius'un yapımını ilk etapta haklı çıkarabildiği ve onu kıskanç rakiplerinin yerle bir etme içgüdülerinden sonsuza dek korumaya hizmet edeceğine güvendiği bir yapı olan Venus tapınağı hepsinin üzerinde yükseliyordu

Bu mantıklı bir önlemdi çünkü tüm kompleks, kıskançlığı kışkırtmaya yarayan bir girişimdi. Hiçbir masraftan kaçınılmamıştı. Bahçelerdeki nadir bitkiler Pompeius'un Doğu'yu fethinin rahatlatıcı bir hatırlatıcısı olan kokular saçıyorlardı. Portikoda sütunların arasına altın dokumalı perdeler asılmıştı, arka planda ise sayısız çeşmeden gelen sular yavaşça çağlayarak akıyordu. Gölgede nazlı bir şekilde poz veren yarı saydam dökümlü kumaşlarla kaplı tanrıçalar, Roma'nın en romantik noktası olarak bir gecede kendini kuran ambiyansa katkıda bulunuyorlardı. Tüm heykel ve resimler, o bilgili uzman Atticus ile diğer uzmanlardan oluşan bir kurul tarafından özenle seçilen meşhur şaheserlerdi, zira Pompeius sergilerinin mutlak kalitede olmasını istemişti. Fakat hepsinden heybetli olan parça bir antika değil, özel yaptırılmış olan Pompeius'un kendi heykeliydi. Stratejik olarak yeni Senato binasına yerleştirilen bu heykel, büyük adam yokken bile gölgesinin orada olmasını sağlıyordu.

Böyle bir ihtişamın sponsorunun kendini kanıtlamak için barbarların peşine düşmesine ne gerek vardı? Doğrusu kendisine verilmiş İspanya eyaletinin kuzeyinde hala ehlileştirilmeyi bekleyen vahşiler vardı ancak bunlar, bir dünya fatihinin ilgisine pek de

layık olmayan önemsiz meselelerdi. Pompeius komutasından ya da onunla birlikte gelen lejyonlardan vazgeçmek istemiyordu. Aksine, İspanya'yı uzaktan subayları aracılığıyla yönetmeyi planlıyordu. Bırakın Crassus gidip Parthlarla, Caesar da Galyalılarla savaşsın ve Pompeius zaten üç kıtada zafer kazanmıştı. Şimdi tiyatrosu tamamlandığında Cumhuriyet adına kazandığı birçok zafer muhteşem eğlenceler olarak yeniden sahnelenebilirdi. Büyük Pompeius için dünyanın sınırlarına seyahat etmek yoktu. Aksine onun komutasıyla dünyanın sınırları Roma'da buluşacaktı.

Ve kaba bir form alacaklardı. Yirmili yaşlarında erkenden olgunlaşmış genç bir komutan olarak Pompeius, Libyalıları ezip geçmekten vakit bulup aslan avına çıkmıştı "Afrika'da yaşayan vahşi hayvanlara bile" demişti, "Roma halkının gücüne ve cesaretine saygı göstermeleri öğretilmelidir."[20] Cumhuriyetin imparatorluğunun sınırlarında lejyonerin titrek kamp ateşinin ışığının ötesinde, aslanlar dünyanın yaratılışından beri olduğu gibi geceyi arşınlıyordu; insanın huzurunu avlayan, dehşetinin ilkel sembolleri. Fakat şimdi ellilerinde tiyatrosunun adanmışlığını kutlamak isteyen Pompeius, aslanların tiyatrosuna getirilmelerini emredebilirdi ve öyle de yaptı. Üstelik getirilenler sadece aslanlar değildi. Bir yüzyıl sonra doymak bilmez egzotik hayvanlarla dolu filolar, Cumhuriyet'in yeni küresel eriminin mükemmel birer sembolü olarak görüleceklerdi. "Altın bir kafeste taşınan, insan kanını içen ve kalabalıklar tarafından alkışlanan bir kaplan."[21] Böyle yazan Nero'nun tören üstadı Petronius bir çağı özetliyordu.

Pompeius'un amacı için ithal ettiği hayvanların vahşiliğinin eğlendirmenin yanı sıra eğitmeye de hizmet etmesi önemliydi. Bu yüzden hayvanlar nadiren hayvanat bahçelerinde tutulurdu. Pompeius ancak onları insanla canavarın mücadelesinde sergileyerek yurttaşlarına dünyayı yönetmek için nelerin gerekli olduğunu öğretebilirdi. Bazen bu ders yurttaşların katlanamayacağı kadar ağır oluyordu. Eşi benzeri görülmemiş bir sayı olan yirmi fil mızraklıların saldırısına

20 Plutarkhos, *Pompeius*, 12.

21 Petronius, 119.17-18.

uğradığında, acı dolu çığlıkları seyircileri öylesine üzdü ki tiyatrodaki herkes ağlamaya başladı. Seyirciler arasında bulunan Cicero bu durum karşısında şaşkına döndü. Bu kadar etkileyici bir gösterinin bu kadar az zevk vermesi nasıl mümkün olabilirdi, diye merak etti.

Kendi duygularını tarttı. Şiddet onu heyecanlandırmak yerine hissizleşmesine yol açmıştı. Aslanlar tarafından parçalanan mahkumlar, mızraklara geçirilen mağrur ve görkemli vahşi yaratıklar; ikisi de kültürlü bir adama keyif verecek türden bir eğlence gibi görünmüyordu. Yine de eğlenceler konusunda Cicero'yu diğerlerinden daha çok bunaltan bir şey varsa o da bunların ölçüsüydü. Yirmi filin katledilmesi Cumhuriyet'in azametinin eşsiz bir göstergesinin, "tüm zamanların en müsrif ve muhteşem gösterisi"[22] olduğunu rahatça kabul ettiği şeyin yalnızca doruk noktasıydı. Pompeius tiyatrosunu imparatorluğun her köşesinden harikalarla doldurmuştu: Sadece aslanlar, kaplanlar ve filler değil, leoparlar, vaşaklar, gergedanlar, geyikler ve kurtlar, hele Etiyopya'dan gelen ve bir insanın el ve ayaklarına sahip olan gizemli bir yaratık olan *cephos*tan[23] bahsetmiyorum bile ki bu yaratık o kadar enderdi ki Roma'da bir daha hiç görülmedi. Yine de şehrinin başarılarından gurur duyan bir vatandaş ve Roma'nın, Cumhuriyet'in şimdiye dek ürettiği küresel kaderinin en açık sözcüsü olan Cicero, kahramanın oyunlarından sıkılıp bunalmıştı: "Eğer bunlar görülmesi gereken görüntülerse, o halde birçok defa görmüşsünüzdür."[24] Hem zevk hem heyecan aşırılık yüzünden körelmişti. Cicero, Pompeius'un hissetmesini istediği duygularla artık özdeşleşemiyordu. Cumhuriyet'i yüceltmek için tasarlanan oyunlar, sadece sponsorun kendisini yüceltmeye hizmet ediyordu. Tiyatronun etrafına yayılmış olan katliama alçakgönüllülükle bakan on dört heykelin her biri Pompeius tarafından fethedilen bir ulusu temsil ediyordu.[25] Mermer ve kan, Cumhuriyet tarihinde eşi benzeri olmayan bir öz tanıtım fantezisi yaratmak için

22 Cicero, *in Pisonem*, 65.

23 Genellikle *cephos*un bir babun türü olduğu varsayılır. Bkz. yaşlı Plinius, 8.28.

24 Cicero, *Epistulae ad Familiares*, 7.1.

25 Yaşlı Plinius, 36.41. On dört esir ulusun, Pompeius'un tiyatrosu yerine heykeli etrafında toplanmış olması mümkündür. Latincesi iki anlamlıdır.

birleştirilmişti. Romalılar, daha önce hiç kendileri gibi bir vatandaş olan bir adama karşı bu denli değersiz hissettirilmemişlerdi. Acaba fillerin kederi bu yüzden mi onları mızrakçıların ustalığından daha derin etkilemişti? Oyunların sonunda, "komutanı ve özellikle de onları onurlandırmış olan cömert gösteriyi alkışlamak yerine ayağa kalktılar ve gözyaşları içinde onun başına lanetler yağdırdılar."[26]

Muhakkak ki Roma halkı kararsızdı: Pompeius'a olan kızgınlıkları nadiren uzun sürerdi. Yine de onun büyüklüğüne ve cömertliğine dair şüpheleri devam ediyordu. Pompeius'un oyunları MÖ 55 Eylül'ünde sahnelenmiş, haftalar sonra yurttaşları sandık başına gitmişti. Arka planda dev gibi baş gösteren yeni tiyatro kompleksine rağmen -yahut belki de onun yüzünden- Pompeius'a sert bir karşılık verdiler. Bir önceki yıl Pompeius, Domitius Ahenobarbus ile Cato'nun adaylıklarını engellemişti; şimdi 54 yılında Domitius *consul*, Cato *praetor* olarak seçilmişlerdi. İşin aslı Pompeius'un desteklediği ve *consul*luk için seçilmeyi garantileyen bir aday vardı, ne var ki Appius Claudius, Lucca'daki komploculardan biri olmasına rağmen pek güvenilir bir müttefik sayılmazdı. Vakurdu, kendi çıkarlarını gözetir ve kendinden başka kimsenin emrini yerine getirmezdi. Bir tiyatro inşa etmemiş olabilirdi ama görgü kuralları vardı ve fikrince bu çok daha mühimdi.

Sonuçlar, Pompeius'a pozisyonunun tüm belirsizliğini gösterdi. Her türlü değerlendirmeye göre Cumhuriyet'teki birinci vatandaştı. İkinci *consul*luğunu henüz tamamlamıştı, İspanya'nın valisi ve ordu komutanıydı, cömertliği bir Roma harikasıydı. Yine de gücünü pekiştirmeye çalıştıkça, parmaklarının arasından kayıp gidiyor gibiydi. Üstünlük sağlamak için sarf ettiği çaba, eşdeğer bir yenildi getirdi. Yöntemlerinde giderek daha fazla suça bulaşan Pompeius, hayallerinde konformist kaldı. Her ikisi de kibriyle dillere düşmüş olan Appius ile Domitius'un *consul*luğu, sonradan görmenin güvensizlikleriyle alay ediyordu. Cato'nun *praetor*luğu da aynıydı ve hatta daha acımasızdı. Bu çileden çıkarıcı, inatçı, sıra dışı adamın ne lejyonları ne de yurttaşlarına rüşvet olarak verebileceği büyük bir serveti vardı.

26 Yaşlı Plinius, 8.21.

Rütbe olarak bırakın Caesar ile Pompeius'u, bir *consul*a bile denk değildi. Ancak yine de ikisinden de daha az olmayan bir otoriteye sahipti. Senatörler Pompeius'un tiyatrosunda yerlerini alsalar ya da Galya'dan gelen armağanları el altından kabul etseler dahi ilkeleri ve inançlarıyla kendilerini hala Cato'yla özdeşleştiriyorlardı. Cato yıllar geçtikçe meşruiyetin, neredeyse Cumhuriyet'in vücut bulmuş haline dönüşüyor gibiydi. Uzakta, Galya'da bulunan Caesar bu tür iddialarla alay edebilirdi. Ama yüreğinde hala Cato'nun onayına hasret olan Pompeius, bunu yapamazdı.

Böyle bir onay, şimdi her zaman olduğu gibi uzak görünüyordu. Pompeius'un *consul*luğu ele geçirirken sergilediği acımasız davranışlar kolay kolay affedilmeyecekti. Ordusu değişmez bir tehdit olarak kalmıştı. Pompeius'un da tek bir askerden vazgeçmeye niyeti yoktu. Yine de kurulu düzenin gözünü korkutmakta ısrar ederken bile onun kalbini kazanma umuduna sarıldı. Roma gibi bir cumhuriyetin vatandaşları için yalnızlık şaşırtıcı, neredeyse anlaşılmaz bir durumdu. Sadece kanun kaçakları -ya da krallar- bunu gerçekten bilebilirdi. Pompeius'un akranlarını ne kadar şiddetle kızdırırsa kızdırsın, yine de onlara kur yapmasının nedeni buydu. Sevgiyi arzulamayacak ve sevgiye ihtiyaç duymayacak kadar uzun süre, çok ateşli bir şekilde sevilmişti.

Bu durumda tam da Senato'yla olan pek de muhtemel görünmeyen yakınlaşmasını sürdürürken, özel hayatının – onu bu kadar mutlu eden ve teselli kaynağı olan yaşamının – aniden kararması acı bir ironi oldu... MÖ 54 yılının Ağustos'unda sevgilisi karısı Iulia'nın doğumu başladı. Yine düşük yaptı ama bu sefer bebeğiyle birlikte kendi hayatını da yitirdi. Hem babası hem de kocası perişan oldular. Ancak Caesar için keder, endişeyle birleşti. Hem onun hem de Pompeius'un Iulia'ya duyduğu sevgi, aralarındaki sayısız siyasi gerilime rağmen güçlü bir bağ oluşturmuştu. Şimdiyse bu bağ yitip gitmişti. Galya'daki isyanlarla meşgul olan Caesar, başkentteki konumunun zayıflamasından endişe ediyordu. Pompeius'un ona ihtiyaç duymasından daha çok, onun Pompeius'a ihtiyacı vardı ve her iki adam da bunu biliyordu. Ortak yasları bir süre için onları

birleştirmeye devam edecekti, fakat bu sonsuza kadar sürmeyecekti. Pompeius ne kadar bekar kalacaktı? Onun tercih edilebilirliği, sömürülemeyecek kadar değerli bir şeydi. Evlilik piyasasına dönüşü, ona beklenmedik bir manevra alanı sağlayacaktı. Ve ortağını bu kadar rahatsız eden şey, elbette ki buydu.

Yine de Pompeius hala yükümlülüklerle sarılıydı. Tehditkâr Crassus figürü ufukta kaldığı sürece Caesar'ı gücendirmekten endişeli olacaktı. *Triumviratus*un tutkalını sağlayan şey şefkat değil, karşılıklı korkuydu. Hiçbir ortak, diğer ikisine karşı duramazdı. Üç komplocunun, Cumhuriyet'in imparatorluğunu bölüşürken güç üslerini kenetlemeye özen göstermesindeki neden buydu. Bunu yaparak kendilerini ortak düşmanlarından olduğu kadar birbirlerinden de korumayı amaçlıyorlardı. Fakat sonra Iulia'nın ölümünden bir sene sonra MÖ 53'ün ortalarında, Carrhae'dan Crassus'un öldüğü haberi geldi. Caesar için bu ikinci yıkıcı darbeydi ama Pompeius'un çok gözyaşı dökmesi olası sayılmazdı. Ne de olsa bir rakibin başarısızlığından daha tatlı bir başarı ölçütü olabilir miydi? Bırakın Roma halkı titresin: Parthların zaferi, Doğulu barbarlara karşı kazanılan zaferlerin asla hafife alınmaması gerektiğini onlara hatırlatacak bir ders olacaktı. Sınırdaki durum gerçekten çirkinleşirse, Pompeius'un yurttaşları nereye döneceklerini bileceklerdi. Ancak Parthların – gerçekten olduğu gibi – avantajlarını Suriye'ye taşımamaları durumunda bile, Pompeius yine de rahatlayabilir ve yeni bir duygunun keyfini çıkarabilirdi. Hayatından kötü niyetli bir varlık uzaklaştırılmıştı. Artık onu gölgelemeyecek, sınırlamayacak, rahatsız etmeyecekti. Crassus artık yoktu.

Şimdi birdenbire her şey Pompeius'un için iyiye gidiyormuş gibi görünüyordu. Bayağılık, Senato'nun ahlaki otoritesini aşındırmaya başlamıştı. Appius ve Domitius'un *consul*luğu, her iki adamın yaklaşan *consul* seçimlerini ayarlamak için rüşvet almakla suçlanmasıyla büyük bir infial içinde sona ermişti. Dört aday vardı ve dördü de suçlanmıştı. Her zamankinden daha karanlık anlaşmalara yönelik giderek artan söylentilerin ortasında, seçimler altı ay ertelenmek durumunda kalmıştı. Domitius ve sözcüsü olduğu senatörlük

saygınlığı davası için skandal özellikle bir felaketti. Cicero'nun titizlikle işaret ettiği üzere Appius'un kaybedecek itibarı yoktu "fakat meslektaşı, tamamen saygınlığını yitirmiş, kırık bir kamış olarak kalmıştı."[27] Kargaşa gibi düzeni de sadece bir adamın yeniden tesis edebileceği düşünülüyordu. Pompeius'un yalakaları, *dictator* yapılması gerektiğini mırıldanmaya başladılar. Cato öneri karşısında hiç kimseyi şaşırtmayacak şekilde köpürdüğünde Pompeius teklifi gösterişli bir şekilde geri çevirdi. Fakat yine de uğultular susturulamayacaktı. Fısıltılar hararetli ve sıkıntılı başkentin her yerinden duyuluyordu: Senato Binası'nda, Forum'da, gecekondu mahallelerinde. Cumhuriyet çöküyordu. Bir güçlü adama ihtiyaç vardı. Sadece Pompeius bunu yapabilirdi. Pompeius sükunetini korudu, mütevazı göründü ve zamanını bekledi.

Bu mükemmel bir stratejiydi. Kriz duygusu giderek derinleşirken, Cumhuriyet'teki ruh hali de kokuşmuş olduğu kadar acımasız bir hal almaya başlamıştı. Pompeius'a karşı güçlü bir denge unsuru bulmak için çaresiz kalan Cato, sıra dışı bir seçim yapmaya karar vermişti. 52 yılının *consul*luğu için gözde namzeti Clodius'un eski düşmanı ve sokak kabadayısı Milo'dan başkası değildi. Bir zamanlar Pompeius'un azılı bir partizanı olan Milo, büyük adam tarafından belirsiz bir şekilde terk edilmişti ve bu nedenle Cato ve planlarına katılmaktan mutluluk duyuyordu. Pompeius eski çırağını geri çekilmesi için uyardı ve Milo bunu reddedince ağırlığını rakip adayların arkasına koydu. Ancak onun öfkesi elbette Milo'nun en ölümcül düşmanınınkiyle kıyaslanamazdı. Clodius üç yıl boyunca elinden gelenin en iyisini yapmış, kendini sağlam ve ayık bir devlet adamı olarak yeniden parlatmaya çalışmıştı ama Milo'nun *consul* olma ihtimali çok fazlaydı. Islah olmuş bir alkoliğin şişeye uzanması gibi, Clodius da sokaklara geri döndü. Eski çeteleri yeniden dirildi. Buna karşılık Milo gladyatör okullarını satın aldı. MÖ 53 yılı sona ererken, Roma anarşiye sürüklendi. Cumhuriyet de öyle. Dört yıl içinde üçüncü kez seçimler ertelendi, çünkü bu kez başkanlık eden memur bir tuğla ile yere serilmişti. Tüm kamu işleri askıya alınırken, eli

27 Cicero, *Epistulae ad Atticum*, 4.17.

sopalı haydutlar sokaklarda kol geziyor, yasalara saygılı vatandaşlar ise bulabildikleri her yerde saklanıyorlardı.

İşlerin bundan daha kötüye gidemeyeceği görülüyordu. Sonra MÖ Ocak 52'de ise işler daha kötüye gitti. Clodius ve Milo, via Appia'da karşı karşıya geldiler. Hakaretler havada uçuştu; Milo'nun gladyatörlerinden biri bir kargı fırlattı ve Clodius omzundan vuruldu. Korumaları yaralı liderlerini yakındaki bir meyhaneye götürseler de peşlerindeki Milo'nun adamları onların hakkından geldiler. Clodius meyhaneden dışarıya atıldı ve burada hızla öldürüldü. Cesedi orada Boną Dea'ya ait bir tapınağın yanında toz içinde, parçalanmış ve çıplak olarak bırakıldı. Görünüşe göre tanrıça sonunda intikamını almıştı.

Ancak Clodius'un arkadaşları farklı şeyler iddia ettiler. Cesedi bulunup Roma'ya getirildikten sonra öldürüldüğü haberi bir kavşaktan diğerine hızla yayıldı. Varoşlar ağıt feryatlarıyla yankılanmaya başladı. Çok geçmeden kalabalıklar Clodius'un Palatinus'taki konağının önünde toplanmaya başladı. Fulvia onlara kocasının parçalanmış cesedini gösterdi ve her bir yarayı dikkatle işaret etti. Kalabalık sefalet ve öfke içinde haykırdı. Ertesi gün, halk kahramanının cesedi Palatanis'tan Forum'a taşındı ve rostraya yatırdı. Bu arada komşu Senato binasında sıralar tekmelendi, masalar kırıldı, kâtiplik kayıtları yok edildi. Sonra salonun zemininde bir ateş yakıldı. Clodius üzerine yatırıldı. Bir meşale getirildi. Iuppiter'in Capitalinus'taki tapınağının yıkılmasının üzerinden otuz yıldan fazla bir zaman geçmiş, Roma halkı yaklaşan felakete karşı uyarılmıştı. Şimdi Forum bir kez daha şiddetli bir alevle aydınlanmıştı. Titrek parıltılar içinde Clodius'un taraftarlarıyla katilinin taraftarları arasındaki çatışmalar yeni ve sarhoş edici bir vahşet boyutuna ulaşmıştı. Alevler hâlâ şiddetliydi ve Senato binası kararmış bir harabeye dönüşürken alevler komşu bir anıta da sıçradı: Porcia Bazilikası. Burası Cato'nun atalarından biri tarafından inşa edilen Roma'nın ilk daimî hukuk mahkemesinin inşa edildiği yerdi. Sivri ve kasıtlı sembolizmle dolu bir gösteride, o da yok oldu. O gece Clodius'un taraftarları ölü liderlerinin onuruna ziyafet çektiklerinde, bunu Senato'nun otoritesinin külleri arasında yaptılar.

Nihayet Pompeius'un zamanı gelmişti. Atalarının anıtının kömürleşmiş iskeletine bakan Cato bile bunu kabul etmek durumundaydı. Hiçbir şey anarşiden daha kötü olamazdı. Hala bir diktatörlüğü kabul edemiyordu, ancak Pompeius'un bir yıl boyunca tek *consul* olarak hizmet etmesini bir uzlaşma olarak önerdi. Böyle bir memuriyetin paradoksal tabiatı, zamanın canavarca tabiatının yeterli bir göstergesiydi. Senato, Pompeius'un tiyatrosunda toplandı ve Bibulus'un önergesi üzerine büyük adamı Cumhuriyet'i kurtarmaya davet etti. Pompeius, hızlı ve askeri bir verimlilikle emri yerine getirdi. İç savaştan beri silahlı birlikler ilk kez Roma'ya yürüdüler. Clodius ve Milo'nun çeteleri Pompeius'un lejyonerleriyle boy ölçüşemediler. Milo ivedilikle yargılandı. Suçlama Clodius'u öldürmek olduğundan Cicero onu savunma şansına balıklama atladı. Onun beklentisi, böyle bir dava için hayatının konuşmasını yapmaktı. Fırsat, duruşmanın son gününde geldi. O sabah Palatinus'taki malikanesinden mahkemeye geçti. Tüyler ürpertici ve eşi benzeri görülmemiş bir sessizlik şehri örtmüştü. Bütün dükkanlar tahtalarla kapatılmıştı. Her sokağın köşesine nöbetçiler yerleştirilmişti. Pompeius mahkemelerin yanında konuşlanmıştı, etrafı bir asker duvarı ile çevriliydi, güneş miğferlerinin metalini parlatıyordu ve bu Roma'nın tam kalbindeki Forum'da gerçekleşiyordu. Manzaradan şaşkına dönen Cicero cesaretini kaybetti. Bir kaynağın bize aktardığına göre konuşmasını "alışılagelmiş özgüveni olmadan"[28] yapmıştı. Diğer kaynaklar onun bir kelime dahi etmediğini iddia ederler. Milo suçlu bulundu. Aynı hafta Marsilya'ya sürüldü. Haydut şiddetinin diğer liderlerine de benzer şekilde muamele edildi. Hemen hemen bir ay içerisinde Roma'da barış yeniden tesis edildi.

Cato bile Pompeius'un iyi iş çıkardığını kabul etmek mecburiyetindeydi fakat bunu adet edindiği bir nezaketsizlikle yaptı. Pompeius onu desteğinden dolayı teşekkür etmek için kenara çektiğinde Cato sert bir şekilde Pompeius'u değil Roma'yı desteklediğini söyledi. "Tavsiyeye gelince, istenirse bunu özel olarak memnuniyetle verirdi ve istenmezse, yine de halka açık olarak verirdi."[29] Bu teklif

28 Asconius, 42C.

29 Plutarkhos, *Pompeius*, 54.

yüzüne tokat gibi çarpan Pompeius, bunu minnetle kabul etti. On yıl önce Doğu'dan dönüşünden beridir böyle bir an için bekliyordu. Cato isteksizce de olsa onun birinci vatandaş statüsünü kabullenmişti. Uzun bir gecikmeden sonra Pompeius'un güce ve saygıya birlikte sahip olmuş gibi görünüyordu

Caesar aynı yıl, partnerine uygun bir gelin bulmak için uğraşırken nihayetinde kendi büyük yeğeni Octavia'yı teklif ettiğinde, Pompeius'un bu teklifi şaşırtıcı olmayan bir biçimde reddetti. Bu reddedişle dostluğunun sonunu işaret etmeyi amaçlamamıştı, yalnızca bunun garantiye alınmaması gerektiğini vurgulamak istemişti. Artık Senato müessesesinin gözünde saygınlığa kavuştuğuna göre, Caesar'dan daha fazlasını teklif edebilecek talipleri vardı. Pompeius, bir süredir kaymak tabakanın kızlarına gözlerini dikmişti. Özellikle biri onun gözüne takılmıştı. Genç Publius Crassus'un Carrhae'daki ölümü karısı Cornelia'yı dul bırakmıştı. Güzel ve kültürlüydü, aynı zamanda hayli iyi bağlantılara sahipti. Babası Quintus Caecilius Metellus Pius Scipio Nascia'nın soyağacı, isimlerinin sıralamasına da yansımıştı. Metellus Scipio'nun kendisinin, müstehcen sahne şovları düzenlemek dışında hiçbir alanda öne çıkmayan ve kötü bir kimse olduğu gerçeği, en ufak bir öneme sahip değildi. Mühim olan, çok sayıda *patricius*la yakından ilişkili olan ve Hannibal'i yenip Kartaca'yı ele geçiren Scipio'nun soyundan gelen Metelli hanesinin başı olmasıydı. Cornelia'nın nitelikleri de ilave bir ikramiyeydi. Roma sokaklarını temizlemeye ara veren Pompeius, düğün çelenklerini hazırlamaya başladı. Bunu yaptığı beşinci seferdi. Bu kez yeni gelininin iki katı yaşındaydı. Öngörülebilir tüm alayları bir kenara bırakmıştı. Evlilik hayatı ona uygundu. Her şeyden öte bu, ona Iulia'ya duyduğu keder için bir merhem olmuştu. Mutlu çift, çok geçmeden şaşırtıcı bir biçimde âşık olmuşlardı.

Cornelia gibi bir kadının kollarındaki bir adam aristokrasinin tam bağrında olduğunu bilebilirdi. Bu, Pompeius'u yeğeninin elini tutmaya layık görmediğini söylemiş bir adam olan Cato'nun kendisinin de bir zamanlar Cornelia'nın annesi tarafından terk edilmiş olduğu gerçeğiyle daha da tatlanan bir memnuniyetti. Eski kinler

derinlerdeydi ve Cato ile Metellus Scipio arasında hiçbir sevgi yoktu. Yine de Pompeius Roma'daki olağanüstü halin kontrol altına alındığını ilan ettiğinde ve kayınpederini MÖ 52'nin geri kalanında kendisiyle birlikte *consul* olarak görev yapmaya davet ettiğinde Cato itiraz edemedi. Ne de olsa Pompeius anayasaya kusursuz bir saygıyla uyuyordu. Cumhuriyet hastaydı ve şimdi ihya edilmişti. Her şey geçmişte olduğu gibiydi.

Pompeius'un yurttaşları da buna inanmak için can atıyorlardı. Uzun zamandır onun hırslarından şüphelenenlerin bile artık onun üstünlüğünü tanımak için kendi nedenleri vardı. Pompeius'un o büyük pornocu Metellus Scipio adına neler başarabildiğini gören kibirli aristokratlar, küçümseyişlerini hafifletmeye başlamışlardı. Cato hâlâ Pompeius anayasaya aykırı bir şey söylediğinde ellerini kulaklarına götürebilirdi ama genel olarak ve ilk kez eski rakibini dinlemeye hazırdı. Ve tabii sonra Caesar vardı. Pompeius'un ortağı Galya'da, Alesia'nın kanı ve dumanı arasında hala onun dostluğunu arıyordu. Birçoğu uzlaşmaz bir şekilde karşı karşıya gelen birçok farklı çıkar vardı ve yine de hepsi, tek bir kişiden destek arıyordu.

Bu, Cumhuriyet tarihinde eşi görülmemiş bir şeydi. Cicero'nun, Pompeius'un "hiç kimsenin yapamadığını başarmasını sağlayan yeteneklerine ve iyi talihine"[30] hayran kalması şaşırtıcı değildi. Gerçi büyük adam üstünlüğüyle iftihar etse bile onun ihsanları için yarışan her hizip, diğerlerini yok etmek ve Pompeius'u yalnız kendileriyle özdeşleşmeye zorlamak için manevra yapıyordu. Kim kimin üzerinden bir oyun oynuyordu? Bu, henüz tam olarak çözülememiş bir soruydu. Ama yakında, yıkıma ve ötesine kadar çözülmesi kaçınılmaz olacaktı.

Karşılıklı Güvence Altına Alınmış Yıkım

Tiyatro inşa etme işi Pompeius'un mermer canavarının dikilmesiyle sona ermedi. Bilakis hırslı soylular taştan değil fakat Roma halkının sevgisinin derinlerinde temel atmak için yarıştıkça, rokoko

30 Cicero, *Pro Milone*, 79.

ustalığının yeni zirvelerine yükseldi. En sıra dışı olanı ise Clodius'un zeki ve genç yakını Curio tarafından inşa edilen bir tiyatroydu. MÖ 53'te Curio'nun babası ölmüştü. Curio o zamanlar Asia'da eyalet görevinin başındaydı ama Roma'ya dönmeden önce bile sahiden muhteşem bir dizi cenaze oyunu için planlar yapmaya başlamıştı. Onları sahnelemek için tasarlanan tiyatro nihayet ortaya çıktığında seyirciler heyecanla kendilerinin de gösterinin birer parçası olacaklarını fark etmişlerdi. Her ikisi de döner bir dayanak üzerinde tehlikeli bir şekilde dengelenmiş oturma sıralarıyla tamamlanmış iki farklı sahne inşa edilmişti. Aynı anda iki oyun sahnelenebilirdi ve sonra öğle vakti oyunculuk bittiğinde, muazzam bir mekanizmanın sesi duyulur, tiyatrolar döner, birbirlerine kilitlenir ve tek bir sahne oluştururlardı. "Gladyatörlerin savaşacakları yer burasıydı, hatta Roma halkı oturaklarında dönerlerken bile gladyatörlerden çok daha büyük tehlike altındaydılar." Bir asrı aşkın süre sonra yaşlı Plinius, tasarım karşısında sadece şaşkınlıkla kafasını sallayabildi. "Ve yine de bu en şaşırtıcı şey değildi!" diye haykırdı. "Daha da inanılmaz olan halkın çılgınlığıydı. Orada tamamen memnun bir şekilde, tehlikeli ve çökmeye meyilli koltuklarda oturuyorlardı!"[31]

Burada Roma gibi alametlere karşı hassas bir şehirde, tehditlerle dolu bir harikanın olduğu düşünülebilirdi. Sonraki nesiller için Cumhuriyet'in Curio'nun çok görkemli ve çok güvenilmez amfitiyatrosuyla özdeşleştirilmesi, açık bir şey olmalıydı. Hakikaten de bunun anısının korunmasının nedeni kesinlikle buydu. Ancak, boyunlarını tehlikeye atarak tribünlere tırmanan seyircilerden herhangi biri yaptıklarının uğursuz doğasının farkında olsaydı, bunun kaydı günümüze ulaşamazdı. Cumhuriyet'in ruh hali bozuktu ama karamsar değildi. Niçin başka türlü olsundu ki? Roma'nın yönetim sistemi neredeyse beş yüz yıldır varlığını sürdürüyordu. Ona dünyadaki hiçbir kralın karşı koyamayacağı kadar üstün bir büyüklük kazandırmıştı. Her şeyden önce her vatandaşa kendisinin ölçüsünü, bir tebaa veya köle değil, bir insan olduğunun güvencesini vermişti. Bir Romalı, kendisini bir Mısırlı veya Galyalı olarak hayal edemeyeceği gibi, Cumhuriyet'in

31 Yaşlı Plinius, 36.117-18.

çöküşünü de hayal edemezdi. Tanrıların öfkesinden korkmuş olabilir, ama imkansızı korku içinde bekleyecek kadar değil.

Bu yüzden Curio'nun tiyatrosunun gıcırtısında, yaklaşmakta olan bir felaketi duyacak kimse yoktu. Tam tersi bu, seçmenler için tanıdık bir ritmi ortaya koyuyordu. Curio'nun gözü, bir *tribunus*-luktaydı. Tiyatrosu sırf ölen babasını onurlandırmak için değil, ihtiraslarını ilerletmek için de tasarlanmıştı. Bu sebeple Pompeius'un fillerine dökülen gözyaşlarına rağmen moda haline geldiği üzere egzotik hayvanların kanının dökülmesi gerekiyordu. Curio daha fazlası için eyaletlerdeki bağlantılarını sürekli darlayan Caelius ile paylaştığı bir zevk olan panterler konusunda uzmandı. Her iki adam da seçmenler üzerinde güçlü bir izlenim bırakmanın ne kadar önemli olduğunu biliyordu. Caesar'ın onlardan önce yapmış olduğu gibi yüklü miktarda borçlanarak gelecekleriyle kumar oynadılar. Bu bir zamanlar onları önemsiz kimseler olarak damgalayabilirdi. Şimdiyse yükselen yıldızlar olarak işaretliyordu.

Zaman içinde kendini kanıtlamış diğer yetenekler de öyle. Cumhuriyet hâlâ hırslar, nefretler ve entrikalarla her zaman olduğu gibi şiddetli bir şekilde çalkalanıyordu ama Curio ve Caelius böylesine tehlikeli akıntılarla başa çıkma konusunda yetenekliydiler; ne zaman sabit duracaklarını ve ne zaman yeni rüzgârlara yelken açacaklarını biliyorlardı. Prensipleri onları nadiren kişisel avantajlarına karşı kör ediyordu. Kendi ilişkileri de bunun bir örneğiydi. Clodius'un öldürülmesinden sonraki tehlikeli günlerde, Cumhuriyet anarşinin eşiğindeyken, karşı taraflarda yer almış olmalarına rağmen, her biri diğerinde yararlı bir müttefik görebiliyordu. Clodius'un en eski müttefiki olan Curio, ölen arkadaşının anısına sadık kalmış ve Clodius'un dul eşi Fulvia'yı o kadar iyi teskin etmişti ki, sonunda ikisi evlendiler. Buna karşılık Caelius, Clodia ve onun erkek kardeşiyle olan davasını amansız bir zevkle sürdürdü ve MÖ 52'de *tribunus* iken, makamının tüm kaynaklarını Milo'nun destekçisi olarak hizmet etmek için kullandı. Ancak bir yıl sonra Caelius panter sıkıntısı çektiğinde, Curio ona kendi panterlerinden yirmi tane vermekte bir sakınca görmedi. Her zaman olduğu gibi bahis oynamak bir politikacının en akıllıca yöntemi olmaya devam ediyordu.

Ne var ki günün en ciddi ve en çözülmez sorununda bu iş giderek daha da zorlaşıyordu. İronik bir şekilde sorunu doruğa çıkaran Caelius'un kendisiydi. 52 yılının ortalarında Caesar'ın Alesia'daki zaferinin haberi Roma'ya ulaşmıştı. Şehir Galya'daki durumla ilgili karanlık önsezilerle doluydu ve bu nedenle intikamcı barbarlardan oluşan savaş çetelerinin güneye doğru akın etmeyeceğinin anlaşılması büyük bir rahatlamayla karşılandı. Yirmi günlük şükran kutlaması Senato tarafından oylanırken, Caelius *tribunus* rolüyle kendi tamamlayıcı tasarısını önerdi. Buna göre Caesar'a benzersiz bir ayrıcalık tanınacaktı: *consul*luk için Roma'ya bizzat gelmek zorunda kalmak yerine -örneğin önceki on yılda yapmak zorunda kaldığı gibi- Galya'da kalarak seçime katılma hakkına sahip olacaktı. Caelius'un görevdeki dokuz meslektaşının tamamı bu öneriyi destekledi. Tasarı usulüne uygun olarak kanunlaştı.

Ancak b meseleyi pek de çözmedi. Bunun yerine Senato'da her geçen ay daha da genişleyecek bir bölünmenin başlamasına hizmet etti ve sonunda tüm Roma halkının kendisini ölümcül bir uçurumun kenarında dururken bulmasına neden olacak kadar tehlikeli bir şekilde kutuplaştı. Krizin temelinde Caesar'ın Galya'dan ikinci bir *consul*luğa sorunsuz bir şekilde ilerlemesine izin verilirse, hiçbir aşamada yalnızca bir vatandaş olmayacağı basit gerçeği yatıyordu. Bu birçokları için tahammül edilemez bir durumdu, çünkü sadece görevlerinden azade bir yurttaş yargılanabilirdi. Caelius'un tasarısı kabul edilir edilmez Cato buna karşı feveran etmeye başladı. Caesar'ın ilk *consul*luğunda işlenen suçlar ne unutulmuş ne de affedilmişti. Düşmanları neredeyse on yıldır ondan hesap sormak için fırsat kolluyorlardı. Artık fırsat yaklaştığına göre, avlarından mahrum kalmaya hiç niyetleri yoktu.

Uzlaşmazları çözmeye çalışan pek çok kişi vardı. Caelius tasarısını sunarken, kendisini hem Caesar'ın hem de Cato'nun dostu sayan Cicero tarafından teşvik edilmişti. Tabii ki çok daha önemli bir biçimde Pompeius da öyle düşünüyordu. Tehlikeli birkaç ay boyunca eski müttefikinin ve başta Cato olmak üzere Caesar'ın bir dizi muhalifinin çıkarlarını dengelemeyi başarmıştı. Her zaman arzuladığı tartışmasız üstünlüğü sonunda kendisi için kazanmış olan

Pompeius, destekçilerinin rakip blokları arasında seçim yapmak zorunda kalarak bunun tehdit edildiğini görmek istemiyordu. Yine de gözlerini ne kadar kararlı bir şekilde kapatırsa kapatsın, ikilem ortadan kalkmayı reddediyordu. Caesar'ın geleceğiyle ilgili tartışmalarda iki taraf da herhangi bir uzlaşma imasını kabul etmedi. Her ikisi de tamamen haklı olduklarına inanıyorlardı.

Hâlâ Galya'nın çamurunda ve kavgasında debelenen Caesar'ın kendisi için Roma halkının *proconsul*u olarak, Cato gibi yerinden kımıldamayan küçük bir adamın entrikalarına karşı sırtını korumak zorunda kalması bir rezaletti. Neredeyse on yıldır Cumhuriyet uğruna devasa bir çaba sarf ediyordu ve şimdi ödül olarak yargılanmanın utancıyla mı yüzleşecekti? Milo'nun mahkûmiyeti başına gelebileceklerin korkunç bir örneğini sunuyordu: Forum silahlarla çevrilmiş, savunma sindirilmiş, mahkûmiyet aceleye getirilmişti. Bir mahkemede suçlu bulunduğunda, Caesar'ın büyük başarıları ona bir nebze olsun yardımcı olmayacaktı. Hayatlarında bir pusuya düşürülmüş lejyonu toparlamamış, donmuş kuzey denizlerinin ötesine bir kartal dikmemiş ya da tek bir savaşta iki devasa barbar sürüsünü bozguna uğratmamış olan cücelerin alkışları eşliğinde, sürgüne gitmeye zorlanacak ve Marsilya'nın güneşi altında beklentileri birer birer solup giderken Verres gibi adamların arasında hayatının geri kalanını geçirmek zorunda kalacaktı.

Yine de Caesar taleplerinin istisnai niteliğiyle övündükçe, birçok düşmanının tiksintisi daha da artıyordu. Taleplerinin ardında yasadışı vergilerle şişmiş ve maceralarının ateşiyle savaşta sertleşmiş ordusunun tehdidi yatıyordu. Eğer Caesar evine *consul* olarak dönerse, gazileri için çiftlikler ve kendisi için Pompeius'u bile gölgede bırakacak bir silahlı güç deposu sağlayacak yasaları çıkarmak konusunda hiçbir sorun yaşamayacaktı. Buna izin vermektense Cato ve müttefikleri her türlü yola başvurmaya hazırdı. Caesar'ın komutası üzerine bitmek bilmeyen tartışmalar Senato'nun her oturumuna hâkim olmaya başladı. Kaç lejyon bulundurmasına izin verilmeliydi? Ne zaman bir halef tayin edilmeliydi? Caesar'ın kendisi ne zaman çekilmek zorunda kalacaktı? Caelius, Cicero'ya, "Nasıl olacağını biliyorsun," dedi.

"Galya hakkında bir karara varılacak. Sonra birisi ayağa kalkacak ve bundan şikâyet edecek. Sonra sırayla bir başkası ayağa kalkacak… ve böylece uzayıp gidecek, uzun ve ayrıntılı bir tiyatro."[32]

Yine de tartışma sık sık gizemli görünse de Caelius'un can sıkıntısından esnemesi bir oyundu. Roma'daki herkes kadar ahmaklık ve hırs konusunda derin bir uzmandı ve tehdidin ne olduğunu fark etmeye başlamıştı: neredeyse inanılmayacak kadar korkunç bir felaket. Cumhuriyet'te her zaman var olan -aslında siyasetin özünü oluşturan- türden bir kan davası olarak başlayan şey, şimdi iki rakip hizbin saflarının çok ötesine bir kin ve düşmanlık yayıyordu. Caesar'ı sonsuza dek yok etmeye kararlı olan Cato, her türlü uzlaşmayı reddederek, düşmanını tecrit etmeye çalışarak, meşruiyeti ve Cumhuriyet'in adını ona karşı kullanarak en sevdiği taktiği tekrarlıyordu. Caesar ise Roma'yı rüşvet yağmuruna boğuyor, tüm çabasız cazibe gücüyle yurttaşlarına kur yapıyor ve onları kandırıyordu. Çoğu hâlâ tarafsız kalmak istiyordu. Bu onların kavgası değildi. Yine de riskler o kadar büyüktü ki, tartışmaların dalgasına kapılmaktan kendilerini alamıyorlardı. Günden güne, aydan aya Roma halkı ikiye bölünüyordu. Sulla'nın karanlık günlerinden beri nadiren bir önsezi olarak konuşulan kötü şöhretli bir ifade yeniden fısıldanmaya başladı: iç savaş.

Kimsenin bunun olabileceğine gerçekten inanmıyordu. Pompeius'u yenmek ve tartışmayı kazanmak: beklenti böyleydi. Durumun kontrolünü elinde tutmak için umutsuzca çabalayan büyük adamın kendisi de bocaladı. Yine de her iki tarafı da yabancılaştırmak istemediği için bir eliyle Caesar'a verirken, bir eliyle ondan alıyordu. Caelius'un da belirttiği üzere bu stratejideki sorun, "gerçek görüşlerini gözden uzak tutacak kurnazlıktan yoksun olmasıydı."[33] MÖ 51 yazıyla birlikte bu görüşler giderek daha net bir şekilde ortaya çıkmaya başlamıştı. Cato'nun tüyler ürpertici uyarıları etkisini gösteriyordu. Caesar'ın nihai yaptırımı ordusu olduğu için, bu Pompeius'un kendisine bir meydan okuma olarak algılamasına engel olamazdı. Hem onuru hem de kibri onu ayaklarının üzerinde

32 Cicero, *Epistulae ad Familiares*, 8.7.

33 *A.g.e.*, 8.1.

durmaya zorladı. Roma'nın en büyük generali Galya'daki lejyonlardan tedirgin görünemezdi. Eylül sonunda nihayet kesin bir karar verdi: Caesar bir sonraki baharda komutayı bırakmalıydı. Bu, *consul* seçimlerinden aylar önce olacaktı ve Cato'ya ya da başka birine dava açmak için bolca zaman sağlayacaktı. Peki ya Caesar böyle bir öneriyi veto edecek bir *tribunus* bulur ve yine de ordusunu elinde tutarak *consul*luğu kazanmaya çalışırsa? Bu soru Pompeius'a soruldu. Cevap yumuşak bir sesle ama açık bir tehditle verilmişti: "Ya oğlum bana karşı bir sopa kaldırmayı seçerse diye de sorabilirsiniz."[34]

Sonunda iki eski müttefikin arası açılmıştı. Damat Pompeius, Caesar üzerinde Romalı bir babanın korkutucu haklarını iddia etmişti. Galya fatihine asi bir çocuk gibi davranılacak ve muhtemelen cezalandırılacaktı. Bu Caesar'ın çıkarlarına olduğu kadar kendine olan saygısına da bir saldırı olduğu için, iki kat daha affedilemezdi. Ama savaşta kalacaksa yeni destekçilere ihtiyacı olacaktı. Her şeyden önce Pompeius'un tüm gücünü arkasına alan önerilere karşı koyacak cesaret ve ruha sahip bir ağır sıklet *tribunus*a ihtiyacı olacaktı. Veto hakkının olmadığı sürece Caesar işinin bittiğini biliyordu.

Ancak MÖ 50 seçimlerinin sonuçları açıklandığında talihinin daha da kötüye gittiği ortaya çıktı. Yeni *tribunus*ların en yeteneklisi ve en karizmatiği, muhteşem tiyatrosunun karşılığını alan Curio'dan başkası değildi. Caesar'ın *consul*luk yaptığı yazdan beri, neredeyse on yıldır Roma halkının sevgilisiydi. O zamanlar henüz yirmili yaşlarındayken *consul*un tehditlerine meydan okumaya cüret etmiş ve bu yüzden sokaklarda alkışlanmıştı. Takip eden dokuz yıl içinde iki adam arasındaki husumet daha da kötüleşmişti. Sonuç olarak, yakıcı yeni *tribunus*un enerjisinden en çok kimin korkması gerektiğine dair hiçbir şüphe kalmamıştı. İnsanlar artık Caesar'ın geri adım atmak zorunda kalacağını ummaya başlamıştı. Kriz geriliyor olabilir miydi?

O kış Roma titrerken, gerçekten öyle görünüyordu. Caelius'a göre şehir soğuktan ve ataletten uyuşmuştu. En şaşırtıcı olanı Curio'nun *tribunus*luğunun kendini gösterecek hiçbir şeyi yoktu. Caelius'un Cicero'ya yarı pişman bir tonda yazdığı gibi, "derin bir soğukluk"

34 *A.g.e.*, 8.8.

Ama mektubunun ortalarında birdenbire sözlerini yutmak zorunda kaldı: "Curio'nun olayları soğukkanlılıkla karşıladığını söylediğim yukarıdaki her şeyi geri alıyorum, muhakkak, birdenbire ateşi yükseltmeye başladı, hem de nasıl!"[35] Haberler şaşırtıcıydı ve inanılması zordu. Curio eski düşmanının arkasına geçmişti. Kendinden emin bir şekilde Cato ve anayasacıların tarafını tutması beklenen adam tam tersini yapmıştı. Nihayetinde artık Caesar'ın bir *tribunus*u vardı.

Bu sansasyonel bir tuzaktı. Caelius'un kendisi arkadaşının yüz çevirmesini sorumsuzluğa bağladı, ama daha sonra kabul edeceği gibi bu haksızlıktı. Diğerleri Curio'nun Galya altınıyla satın alındığını varsayacaktı ki bu muhtemelen gerçeğe daha yakındı ama yine de hikâyenin tamamını anlatmıyordu. Aslında *tribunus* klasik bir oyun oynuyordu. Cato'nun engellemelerini aşmaya çalışarak, Caesar'ın Pompeius için yaptığını Caesar için yapmayı ve benzer ödüller almayı umuyordu. Pek ilkeli sayılmazdı ama Curio yüzyıllardır benzer uygulamalarla alışılmışın dışında hiçbir şey yapmıyordu.

Ne Cato, ne Pompeius. Hatta Caesar bile değildi. Cumhuriyet'in yüzyıllar süren tarihi boyunca, büyük adamlar zafer kazanmaya ve düşmanlarını alt etmeye çalışmışlardı. Yıllar geçtikçe sunulan fırsatların büyüklüğü ve getirdikleri karşılıklı yıkımın kapsamı dışında hiçbir şey değişmemişti. Özgürlüklerinin ölümünün yasını tutan sonraki çağın Romalıları için bu durum trajik bir şekilde açıktı. "Artık," diye yazmıştı Petronius Cumhuriyet'in son kuşağı için, "fetihçi Romalı her şeye sahipti Dünya onun elindeydi, denizler, karalar, yıldızların seyri. Ama yine de daha fazlasını istiyordu[36]" Daha fazlasını istediği için daha fazlasını aldı; ve daha fazlasını aldığı için, daha fazlasını istedi. Böylesine korkunç iştahların eski gelenek ya da ahlak sınırları içinde doyurulması neredeyse imkansızdı. Roma'nın en büyük fatihleri Pompeius ve Caesar kendilerine önceki nesillerin hayallerinin ötesinde kaynaklar kazanmışlardı. Şimdi böylesine sınırsız bir gücün sonuçları acımasızca ortaya çıkıyordu. Her iki adam da Cumhuriyeti yok etme kapasitesine sahipti. İkisi de bunu yapmak istemiyordu ama

35 *A.g.e.*, 8.6.

36 Petronius, 119.

caydırıcılık, eğer bir değeri olacaksa, her ikisini de en kötüsüne hazırlanmak zorunda bırakıyordu. Caesar'ın Curio'yu işe almasının nedeni buydu. Riskler o kadar büyüktü ve güç dengeleri o kadar hassas bir şekilde ayarlanmıştı ki, Caesar tek bir *tribunus*un faaliyetlerinin dehşet dengesini değiştirmeye, onurlu bir barış ile felaket arasındaki farkı yaratmaya yeteceğini umuyordu. Curio da buna güveniyordu.

Ancak düşmanları blöflerini görmeye her zamanki gibi kararlıydılar. Curio, Caesar'ı komutasından uzaklaştırma çabalarını veto ettikçe, Pompeius'tan *proconsul*u geri adım atmaya zorlama işini yerine getirmesi talep edilmeye başlandı. Pompeius buna yatağa düşerek yanıt verdi. Hastalığı diplomatik olsun ya da olmasın, İtalya'yı endişeye boğduğu kesindi. Ülkenin en ücra köşesine kadar her kentte, büyük adamın hayatta kalması için kurbanlar sunuldu. Hasta şaşırtıcı olmayan bir şekilde son derece memnun oldu. Nihayet hasta odasından çıktığında, popülaritesine mükemmel bir güven duyuyordu. Savaşın nihai yaptırımına hazırlanmak için ihtiyaç duyduğu güvence kendisine verilmişti. Gergin bir destekçisi Caesar'ın akla hayale gelmeyecek bir şey yapıp Roma'ya yürümesi halinde hangi kuvvetleri sahaya sürebileceğini sorduğunda Pompeius sakince gülümseyerek ona endişelenmemesini söyledi. "Sadece ayağımı yere vuracağım ve İtalya'nın her yerinde lejyonerler ve süvariler topraktan fışkıracak."[37]

Ancak pek çok kişi aynı fikirde değildi. Caelius'e göre Caesar'ın ordusunun Pompeius'un toplayabileceği herhangi bir güçle kıyaslanamayacak kadar üstün olduğu aşikârdı. Cicero'ya yazdığı bir mektupta, "Barış zamanında, iç siyasete katılırken, doğru tarafta olmak en önemlisidir – ama savaş zamanında, en güçlü tarafta,"[38] diye belirtti. Bu alaycı değerlendirmede yalnız da değildi. Bunun ardında Curio'nun ulaştığı aynı hesap yatıyordu: Caesar'a destek vermek, iktidara giden kestirme bir yol sunabilirdi. Hemen sonuç elde etme hırsıyla, bir nesil meşruiyet davasından yüz çevirmeye başlamıştı. Hızlı yükselmek isteyenlerle Senato'nun, yılların verdiği itibarla süslenmiş, görevlerinin vakarına bürünmüş kıdemli devlet

37 Plutarkhos, *Pompeius*, 57.

38 Cicero, *Epistulae ad Familiares*, 8.14.

adamları arasındaki gerilim her zaman vardı; ancak şimdi, tüm bu savaş söylemleri arasında, karşılıklı küçümseme gerçekten tehditkâr bir uçuruma dönüşüyordu.

Bir tarafta düzenin kibirli timsali Domitius Ahenobarbus'un, diğer tarafta genç Markus Antonius'un yer aldığı sert bir seçim bunu herkese açıkça göstermişti. Bunaltıcı bir yazın sisi ve önsezileri arasında Hortensius ölmüş, ardında İtalya'nın en büyük özel hayvanat bahçesini, on bin şişe şarap ve bir *augur*luk bırakmıştı. Cumhuriyet görünüşte felakete doğru sürüklenirken, kehanet okulunda bir boşluk bırakmanın zamanı değildi. Zira Roma'nın *magistratus*ları, ister kuşların uçuşunu inceleyerek, ister yıldırımların şeklini çözerek, ister kutsal tavukların yemek alışkanlıklarını yorumlayarak tanrıların iradesini anlamaya ve öfkelerini yatıştırmanın en iyi yolunu belirlemeye çalıştıklarında, doğru kararın alındığını tasdik eden *augur*lar olurdu. Bu makam son derece prestijli olduğu için, Domitius doğal olarak bunu hakkı olarak görüyordu. Genç rakibi aynı fikirde değildi. Doğrusu Curio'yla çok çirkin bir şekilde birlikte olan ve karısının sevgisi yüzünden Clodius'la kavga eden bu çapkında hâlâ itibarsızlık izleri vardı ama Antonius gençliğinin vahşi günlerinden bu yana uzun bir yol kat etmişti. Galya'da görev yaparken şan şöhret kazanmış ve şimdi Roma'ya döndüğünde Caesar'ın en parlak subaylarından biri olarak anılıyordu. Domitius, senatörlük kurumunun tüm ağırlığını arkasına alarak, ezici bir çoğunlukla favori olarak kalmaya devam etti, ama Antonius, Alesia'da ve başka yerlerde yüksek olasılıkları karşı zafer kazanmayı öğrenmişti. Şimdi yine öyle yaptı. Caesar'ın *pontifex maximus* olarak seçilmesinin yanına konulmaya değer ünlü bir zaferle *augur*luk makamını kazandı. Domitius öfkeyle yanıp tutuşmaya başladı ve Cumhuriyet'teki iki hizip arasındaki uçurum biraz daha genişledi

Artık siyasi hayatta ortaya çıkan her çatışmanın benzer bir etki yarattığı görülüyordu. Her iki tarafı da umursamayan yurttaşların büyük çoğunluğu umutsuzluk içindeydi. "Curio'yu çok severim," diye feryat etti Cicero, "Caesar'ın hakkı olan şekilde onurlandırıldığını görmek isterim ve Pompeius'a gelince, onun için hayatımı

feda ederim; yine de benim için asıl önemli olan Cumhuriyet'in kendisidir[39]". Ancak onun ya da onun gibi düşünen herhangi birinin yapabileceği hiçbir şey yoktu. Barış sözcüleri giderek daha fazla yatıştırıcı olarak görülüyordu. Rakip gruplar kendi sonlarını hazırlıyorlardı. Sanki uçurumun kenarından bakarken baş dönmesi onları atlamaya teşvik ediyordu. Kana susamışlığın heyecanı kış havasında olgunlaşmıştı ve konuşulan tek şey savaştı.

MÖ 50 yılının Aralık ayında iki *consul*dan biri olan Gaius Marcellus, makamının tüm ihtişamıyla Pompeius'un Alba Tepelerindeki villasına gitti. Yıla Caesar karşıtı olarak başlayan meslektaşı, tıpkı Curio gibi ve şüphesiz benzer nedenlerle taraf değiştirmeye ikna edilmişti. Ancak Marcellus, tüm teklifleri reddederek Caesar'a olan düşmanlığını amansız bir şekilde sürdürmüştü. Şimdi görevde sadece birkaç gün kalmışken, Pompeius'un cesaretini biraz daha arttırmanın zamanının geldiğini düşünüyordu. Çok sayıda senatör ve gergin, heyecanlı bir kalabalık tarafından izlenen Marcellus, önderine bir kılıç uzattı. "Seni Caesar'a karşı yürümekle ve Cumhuriyet'i kurtarmakla görevlendiriyoruz," dedi kasvetli bir sesle. Pompeius, "Başka bir yol bulunamazsa bunu yapacağım," diye cevap verdi.[40] Ardından kılıcı ve Capua'daki iki lejyonun komutasını aldı. Ayrıca yeni vergiler toplamaya başladı. Tüm bunlar son derece yasa dışıydı. Caesar'ın destekçileri tarafından tahmin edilebileceği gibi çok fazla utanç verici bir durumdu. Ravenna'da 13. Lejyon'la birlikte tehditkâr bir şekilde konuşlanmış olan Caesar, artık görev süresini tamamlamış olan ve Roma'da kalıp kovuşturmaya ya da daha kötüsüne maruz kalmak istemeyen Curio sayesinde haberi aldı. Bu arada başkente döndüğünde *tribunus* olarak yerini Antonius almıştı ve aralık ayı boyunca Pompeius'a karşı kan dondurucu bir dizi saldırı başlatarak ve karar kılınan her şeyi veto ederek onu meşgul etmişti. Tansiyon yükseldikçe çıkmaz da devam ediyordu.

Sonra MÖ 1 Ocak 49'da, her ikisi de Marcellus gibi şiddetli Caesar karşıtı olan yeni *consul*ların sert muhalefetine rağmen

39 *A.g.e.*, 2.15.

40 Appianus, 2.31.

Antonius Senato'ya bir mektup okudu. Mektup Curio tarafından elden teslim edilmiş ve bizzat Caesar tarafından kaleme alınmıştı. *Proconsuk* kendisini barışın dostu olarak gösteriyordu. Birçok büyük başarısını uzun uzun anlattıktan sonra, hem kendisinin hem de Pompeius'un komutanlıklarını aynı anda bırakmalarını önerdi. Bunun kamuoyu üzerinde yaratacağı etkiden tedirgin olan Senato bunu bastırdı. Daha sonra Metellus Scipio ayağa kalktı ve uzlaşmaya dair son, titrek umutlara ölümcül darbeyi indirdi. Caesar'ın lejyonlarının komutasını teslim etmesi ya da Cumhuriyet'in düşmanı olarak kabul edilmesi için bir tarih belirledi. Bu önerge hemen oylamaya sunuldu. Sadece iki senatör buna karşı çıktı: Curio ve Caelius. Bunun üzerine Antonius, *tribunus* olarak tasarıyı derhal veto etti.

Senato için bu bardağı taşıran son damla oldu. 7 Ocak'ta olağanüstü hâl ilan edildi. Pompeius derhal Roma'ya asker sevk etti ve *tribunus*lar güvenliklerinin artık garanti edilemeyeceği konusunda uyarıldılar. Antonius, Curio ve Caelius tipik bir melodram gösterisiyle köle kılığına girdiler ve arabalara saklanarak kuzeye, Ravenna'ya doğru kaçtılar. Caesar orada hâlâ tek lejyonuyla bekliyordu. Pompeius'un acil durum yetkilerinin haberi ayın onunda ona ulaştı. Hemen bir birlik müfrezesine güneye saldırmalarını ve sınırın öte yanındaki, İtalya içindeki en yakın kenti ele geçirmelerini emretti. Ancak Caesar'ın kendisi adamları yola çıkarken, öğleden sonrayı banyo yaparak geçirdi, ardından bir ziyafete katıldı ve sanki dünyada hiçbir şey umurunda değilmiş gibi konuklarla sohbet etti. Ancak akşam karanlığında divanından kalktı. Karanlık ve kıvrımlı yollarda hızla ilerleyerek sonunda Rubicon kıyısında askerlerine yetişti. Bir anlık korkunç bir tereddüt yaşadı ve sonra Rubicon'un kabarmış sularını geçerek İtalya'ya, Roma'ya doğru ilerledi.

O sırada kimse bunu bilemezdi ama 460 yıllık özgür Cumhuriyet sona eriyordu.

10

DÜNYA SAVAŞI

Yıldırım Harekâtı

Galya'da barbarlara karşı Caesar riskler ne olursa olsun, en az beklendiği yerde sert ve hızlı bir şekilde saldırmayı tercih etmişti. Şimdi hayatının en büyük kumarını oynadıktan sonra, aynı stratejiyi yurttaşlarına karşı da uygulamayı hedefliyordu. Caesar, Pompeius'un beklediği gibi Galya'dan lejyonlarının tamamının gelmesini beklemek yerine, terör ve sürprizin etkilerine güvenmeye karar verdi. Rubicon'un ötesinde ona karşı koyacak kimse yoktu. Adamları İtalya'yı rüşvetle yumuşatmakla meşguldü. Şimdi önlerinde belirdiği anda, sınır kasabaları kapılarını açtılar. Roma'ya giden büyük ana yollar kolayca emniyete alındı. Yine de başkentten kimse ilerlemedi. Caesar hala güneye saldırıyordu.

Saldırı haberi Roma'ya mülteci kalabalıkları tarafından taşındı. Onların gelişinin etkisi, yeni mültecilerin kentin dışına akın etmesine yol açmak oldu. Kuzeyden gelen istilalar Cumhuriyet'te ataların-dan kalma kâbusları canlandırdı. Cicero, Caesar'ın ilerleyişiyle ilgili haberleri saplantılı bir dehşetle takip ederken, "Roma halkının bir generalinden mi yoksa Hannibal'dan mı bahsediyoruz?" diye merak ediyordu.[1] Ancak memleket dışında tarihin daha yakın bir dönemine ait başka hayaletler de vardı. Marius'un mezarının yanındaki tarlalarda çalışan çiftçiler, mezarından kalkmış yaşlı generali gördüklerini bildirdiler; Sulla'nın cesedinin yakıldığı Campus Martius'un

1 Cicero, *Epistulae ad Atticum*, 7.1.

ortasında, "kıyamet kehanetleri" söyleyen hayaleti görüldü.[2] Sadece birkaç gün önce çok mutlu ve kendinden emin olan savaş ateşi gitmişti. Pompeius tarafından zaferin kolaylıkla kazanılacağı konusunda temin edilmiş olan panik halindeki senatörler, şimdi isimlerinin yakında Caesar'ın yasaklılar listesinde yer alıp almayacağını hesaplamaya başlamışlardı. Senato ayağa kalktı ve tek vücut olarak başkomutanlarını kuşattı. Bir senatör açıkça Pompeius'u Cumhuriyeti kandırmak ve felakete sürüklemekle suçladı. Bir diğeri olan Cato'nun yakın arkadaşı Favonius, ayağını yere vurması ve söz verdiği lejyonları ve süvarileri getirmesi için onunla alay etti.

Ama Pompeius Roma'dan çoktan vazgeçmişti. Senato'ya bir tahliye emri verildi. Pompeius, geride kalan herkesin hain sayılacağı uyarısında bulundu. Bununla birlikte güneye yöneldi ve başkenti kaderine terk etti. Onun ültimatomu Cumhuriyet'teki bölünmeyi kesin ve onarılamaz hale getirdi. Her iç savaş aileleri ve dostlukları keser ama Roma toplumu bağlılıklarında her zaman özellikle incelikli olmuş ve kaba bölünmeleri küçümsemiştir. Pek çok yurttaş için Caesar ve Pompeius arasında bir seçim yapmak her zamanki gibi imkânsızdı. Bazıları için bu özellikle acımasızdı. Sonuç olarak tüm gözler onların üzerindeydi. Örneğin Marcus Iunius Brutus gibi bir adam ne yapmalıydı? Ciddi, saygılı ve derin düşünen, ancak her iki rakibe de büyük ölçüde bağlı olan bu adamın kararı özel bir ağırlık taşıyacaktı. Marcus Brutus hangi tarafa atlamayı seçecekti?

Onu Caesar'ın kampına katılmaya teşvik edecek çok şey vardı. Annesi Servilia, Caesar'ın hayatının en büyük aşkıydı ve hatta Brutus'un onların aşk çocuğu olduğu bile iddia ediliyordu. Bu söylentinin doğruluğu ne olursa olsun, Brutus'un yasal babası ilk iç savaş sırasında genç Pompeius'un birçok kurbanından biriydi ve bu yüzden yaygın olarak annesinin eski aşkını kocasının katiline tercih etmek zorunda olduğu varsayılıyordu. Ancak bir zamanlar "genç kasap" olan Pompeius artık Cumhuriyet'in kahramanıydı ve nadiren dürüst ve onurlu bir entelektüel olan Brutus meşruiyet davasını terk etmeyi kendine yediremiyordu. Caesar'a bağlı olabilirdi ama hem

2 Lucanus, 1.581. Bu, şüphesiz şiirsel fakat rahatsız edici ve muhtemeldir.

amcası hem de kayınpederi olan Cato'ya daha da yakındı. Brutus, Pompeius'un emirlerine itaat etti. Roma'yı terk etti. Senato'nun büyük bir kısmı da bir gece boyunca el pençe divan durduktan sonra aynısını yaptılar. Geriye sadece bir avuç insan kalmıştı. Şehir daha önce *magistratus*larından hiç bu kadar azade olmamıştı. Caesar'ın Rubicon'u geçmesinin üzerinden ancak bir hafta geçmişti ve dünya şimdiden alt üst olmuştu.

Elbette Pompeius başkentin teslim edilmesi için sağlam askeri nedenler olduğunu iddia edebilirdi ve öyleydi de. Yine de bu trajik ve ölümcül bir hataydı. Cumhuriyet bir sürgün durumu olarak varlığını sürdüremezdi. Onun canlılığı Roma'nın sokaklarından ve kamusal alanlarından, yılların kararttığı tapınaklardan yükselen dumanlardan, her yıl yapılan seçimlerin ritminden besleniyordu. Kökünden sökülen Cumhuriyet, tanrıların iradesine nasıl sadık kalabilir ve Roma halkının istekleri nasıl bilinebilirdi? Senato şehirden kaçarak, toparlanıp evlerini terk etmeye gücü yetmeyen herkesten – yani büyük çoğunluktan- kopmuştu. Sonuç olarak, en yoksul yurttaşı bile devletin ideallerine bağlayan ortak topluluk duygusuna ihanet edilmişti. Atalarından kalma evlerini terk eden büyük soyluların yağmacılardan ve varoşların öfkesinden korkmalarına şaşmamak gerekir.

Belki de savaş Pompeius'un söz verdiği kadar kısa sürseydi, bunların hiçbiri önemli olmayacaktı. Ancak sadece Caesar'ın yıldırım zaferi kazanma umudu olduğu şimdiden belli olmaya başlamıştı. Pompeius İtalya'nın güneyine doğru çekilirken bile rakibi hız kazanmaya devam ediyordu. Cumhuriyet'in savunmasına çağrılan dağınık lejyonlar, yarımadanın topuğuna sıkışmış Spartacus'un ordusuyla aynı kaderi paylaşabilir gibi görünüyordu. Onları böyle bir felaketten ancak tam bir tahliye kurtarabilirdi. Senato düşünülemez olanı düşünmeye başladı: memleket dışında yeniden toplanması gerekiyordu. Eyaletler önemli liderlere çoktan tahsis edilmişti: Sicilya Cato'ya, Suriye Metellus Scipio'ya, İspanya Pompeius'un kendisine. Bundan böyle Cumhuriyet'in kaderini belirleyenler kendilerine rütbelerini bahşeden şehirde değil, uzak ve uğursuz barbarlar arasında savaş lortları olarak hüküm süreceklerdi. İktidarları güçle ve yalnızca

kuvvetle onaylanacaktı. O halde Caesar'dan ne farkları vardı? Hangi taraf kazanırsa kazansın, Cumhuriyet nasıl yeniden kurulacaktı?

Kuruluş davasıyla en çok özdeşleşmiş olanlar bile bu sorudan acı duyduklarını gösterdiler. Cato hayatının en büyük ve yıkıcı kumarının sonuçlarını değerlendirirken, her askeri çarpışmanın – zafer ya da yenilgi – haberine ağıt yakıp yas tutarak takipçilerinin moralini iyice bozdu. Elbette tarafsızlar Cumhuriyet'in iyi bir amaç uğruna yok edildiğini bilmenin tesellisinden bile yoksundu. Pompeius'un emri üzerine itaatkâr bir şekilde Roma'yı terk eden Cicero, başkentten uzakta olduğu için kendini histeri noktasına kadar şaşırmış buldu. Haftalar boyunca Atticus'a ne yapması, nereye gitmesi ve kimi desteklemesi gerektiğini soran ağlamaklı mektuplar yazmaktan başka bir şey yapamadı. Caesar'ın yandaşlarını bir caniler çetesi, Pompeius'u ise suç işleyecek kadar beceriksiz olarak görüyordu. Cicero asker değildi ama Roma'nın terk edilmesinin nasıl bir felaket olduğunu çok net görebiliyordu ve emlak fiyatlarından Cumhuriyet'in kendisine kadar değer verdiği her şeyin çöküşünden bunu sorumlu tutuyordu. "Hal böyleyken, eşlerimiz ve çocuklarımızla dilenciler gibi dolaşıyoruz, tüm umutlarımız yılda bir kez tehlikeli bir şekilde hastalanan bir adama bağlı ve yine de kovulmadık bile, şehrimizden çağrıldık[3]!". Hep aynı ıstırap, aynı acı, hiç iyileşmeyen yaradan kaynaklanıyordu. Cicero, senatör arkadaşlarının yakında öğrenecekleri şeyi zaten biliyordu: sürgündeki bir yurttaş aslında bir vatandaş bile sayılmazdı.

Roma terk edildiğinden, karşı koyacak başka bir yer de yoktu. Caesar'ı tutmak için yapılan tek girişim fiyaskoyla sonuçlandı. Pompeius ve Caesar'a aynı ölçüde nefret duyan Domitius Ahenobarbus geri çekilmeyi kesinlikle reddetti. Bu büyük bir stratejik vizyondan ziyade aptallık ve iş bilmezlikten kaynaklanan bir eylemdi. Caesar orta İtalya'ya doğru ilerlerken, Domitius kendini kavşak noktası olan Corfinium'a kapatmaya karar verdi. Burası kırk yıl önce İtalyalı isyancıların başkent yaptığı yerleşimdi ve o büyük mücadelenin anıları henüz tamamen tarihe karışmamıştı. Onlara

3 Cicero, *Epistulae ad Atticum*, 8.2.

vatandaşlık hakkı verilmiş olabilirdi ama kendilerini hâlâ Roma'ya yabancı hisseden pek çok İtalyalı vardı. Cumhuriyet'in davası onlar için pek bir şey ifade etmiyordu ama Caesar'ınki öyle değildi. Ne de olsa Caesar, İtalyalıların büyük hamisi Marius'un varisi ve Sulla'nın yandaşı Pompeius'un düşmanıydı. Yeniden alevlenen eski nefretler Domitius'un pozisyonunu bozdu. Corfinium'un onun savunmasında yok olmaya niyeti yoktu: Caesar surların önünde belirir belirmez teslim olmak için yalvarmaya başladılar. Domitius'un tecrübesiz askerleri, artık beş lejyondan oluşan bir orduyla karşı karşıyaydılar ve bunu kabul etmekte gecikmediler. Caesar'a elçiler gönderildi ve o da teslimiyetlerini nezaketle kabul etti. Domitius öfkelendi ama nafileydi.

Kendi subayları tarafından Caesar'ın huzuruna çıkarıldığında ölmek için yalvardı. Ancak Caesar bunu reddetti. Onun yerine Domitius'u serbest bıraktı. Bu sadece görünüşte bir merhamet jestiydi. Bir yurttaş için hayatını bir başkasının iyiliğine borçlu olmaktan daha büyük bir aşağılanma olamazdı. Domitius başka bir gün savaşmak için bağışlanmış olmasına rağmen, Corfinium'dan küçülmüş ve yara almış olarak ayrıldı. Caesar'ın merhametini sadece bir politika aracı olarak görmek haksızlık olurdu. Domitius, eğer konumları ters olsaydı, Caesar'ı kesinlikle öldürtürdü, ancak bu onun amaçlarına yeterince iyi hizmet etti. Çünkü bu sadece kendi tarifsiz üstünlük duygusunu tatmin etmekle kalmıyor, aynı zamanda her yerde tarafsızlara onun ikinci bir Sulla olmadığı konusunda güven vermeye yardımcı oluyordu. En azılı düşmanları bile eğer boyun eğerlerse, affedilecekleri ve canlarının bağışlanacağı güvencesine sahip olabilirlerdi. Caesar'ın Forum'a asılacak yasaklama listeleri için bir planı yoktu.

Mesele sevinçle ele alındı. Çok az yurttaş Domitius'un gururuna sahipti. İşgal ettiği kentin halkı bir yana, topladığı askerler bile fatihlerinin hoşgörüsüne sevinmekte tereddüt etmediler. Corfinium'un affedildiği haberi hızla yayıldı. Artık Caesar'a karşı bir halk ayaklanması olmayacaktı ve İtalya'nın Pompeius'un arkasında birleşip aniden onun yardımına koşması ihtimali de yok olmuştu. Domitius'un askerlerinin düşman tarafına geçmesiyle Cumhuriyet

ordusu artık eskisinden daha da zayıftı ve tek kalesi Doğu'ya açılan kapı konumundaki büyük bir liman olan Brundisium'du. Pompeius burada kalmış, gemilere çılgınca el koyarak Yunanistan'a geçmeye hazırlanıyordu. Caesar'la açık bir savaşı göze alamayacağını biliyordu, henüz hazır değildi ve Caesar da Brundisium'u ele geçirebilirse, savaşı bir hamlede bitirebileceğini biliyordu.

Böylece her iki taraf için de zamana karşı umutsuz bir yarış başladı. Corfinium'dan güneye doğru hızla ilerleyen Caesar'a düşman ordusunun yarısının iki *consul*un komutasında çoktan yola çıktığı, ancak Pompeius'un komutasındaki diğer yarısının hâlâ limanın içinde sıkışmış bir şekilde beklediği haberi geldi. Donanma Yunanistan'dan dönene kadar orada saklanmak zorunda kalacaklardı. Brundisium'un dışına varan Caesar, adamlarına hemen liman ağzına dubalar çekmelerini ve boşluğa bir dalgakıran inşa etmelerini emretti. Pompeius buna ticaret gemilerinin güvertelerine üç katlı kuleler inşa ettirerek ve ardından bunları Caesar'ın mühendislerinin üzerine mermiyat yağdırmak üzere limanın karşısına göndererek karşılık verdi. Günlerce süren mücadele, sapanların, yükselip alçalan kirişlerin ve alevlerin umutsuz kargaşası içinde devam etti. Sonra dalgakıran hâlâ tamamlanmamışken, yelkenlerin denize açıldığı görüldü. Pompeius'un filosu Yunanistan'dan dönüyordu. Liman ağzından geçerek başarılı bir şekilde yanaştı ve Brundisium'un tahliyesi nihayet başlayabildi. Operasyon Pompeius'un alışılagelmiş etkinliğiyle yürütüldü. Alacakaranlık derinleştikçe nakliye filosunun kürekleri limanın sularında dalgalanmaya başladı. Şehrin içindeki sempatizanlar tarafından uyarılan Caesar, adamlarına surlara saldırmalarını emretti ama Brundisium'a çok geç girildi. Pompeius'un gemileri kuşatmanın onlara bıraktığı dar boğazdan geçerek gecenin açıklarına doğru ilerlediler. Onlarla birlikte Caesar'ın savaşa hızlı bir çözüm bulma konusundaki son umudu da yok oldu. Rubicon'u geçmesinin üzerinden ancak iki buçuk ay geçmişti.

Şafak söktüğünde deniz bomboştu. Pompeius'un filosunun yelkenleri kaybolmuştu. Roma halkının geleceği artık kendi şehirlerinde ya da hatta İtalya'da değil, durgun ve alaycı ufkun ötesinde,

Forum'dan, Senato binasından ya da oylama sıralarından uzak barbar ülkelerde bekliyordu. Cumhuriyet sendeledikçe, sarsıntılar tüm dünyada hissediliyordu.

Pompeius'un Zafer Ziyafeti

Doğu, Roma'nın aksine krallara aşinaydı. Cumhuriyetçiliğin sert incelikleri, monarşiden başka bir yönetim biçimi düşünemeyen ve hatta zaman zaman hükümdarlarına ilahi olarak tapınabilen insanlar için çok az şey ifade ediyordu. Doğal olarak Romalılar için bu batıl inanç aşağılayıcı görünüyordu. Yine de *magistratus*ları uzun zamandır tebaalarının panteonlarında kendilerine yüksek bir yer edinmişlerdi: övgüleri yoğun tütsü bulutları üzerinde göklere yükseliyor, betimlemeleri yabancı tanrıların tapınaklarına yerleştiriliyordu. Her büyüklük gösterisine kıskançlık ve şüphenin eşlik ettiği bir cumhuriyetin vatandaşı için bunlar baş döndürücü zevklerdi; ancak aynı zamanda tehlikelilerdi. Roma'daki rakipleri kraliyet hayallerine dair her türlü belirtiyi kınamakta gecikmediler. "Unutma sen bir fanisin[4]" cümlesi, Doğu fatihi Roma'da üçüncü kez zafere ulaşarak en göksel mutluluğunu yaşadığı anda bir köle tarafından Pompeius'un kulağına fısıldanıyordu. Ancak düşmanları, Cumhuriyet'in gelecekteki sağlığı için bu kadar hayati önem taşıyan bir mesajı sadece bir köleye bırakmak istememişlerdi. Pompeius'u öylesine kıskanıyorlardı ki, tüm entrikalarını ona karşı kullanmışlar ve böylece onu Caesar'ın kollarına itmişlerdi. Şimdi aynı düşmanlar onun sürgündeki müttefikleriydi. Selanik'te sıkışıp kalan Senato, Pompeius'un tanrısal ününe duyduğu kızgınlığı bastırmaya çalışmak zorundaydı. Ne de olsa eve dönmek için buna ihtiyaçları vardı.

Neyse ki davası için yeni İskender'in itibarı hâlâ yerindeydi. Doğu eyaletlerinden lejyonları çekerken bile Pompeius, tahtlarına oturttuğu ya da onayladığı çeşitli hükümdarlara buyurgan çağrılar gönderdi. Bu bağımlı kralların ona karşı gösterdikleri coşku, muhteşem Doğu'yu

4 Bu meşhur ifade, yalnız çok daha sonraki kaynaklarda karşımıza çıkar fakat uydurma olsa bile Cumhuriyet'in ruhuna ve değerlerine tamamen uygundur.

elinde tutanın Cumhuriyet'ten ziyade Pompeius olduğunu gösteriyordu. Yunanistan'daki yurttaş askerlerden oluşan lejyonlara, göz alıcı ve hiç de Romalı olmayan isimlere sahip prensler tarafından yönetilen tuhaf görünümlü yardımcı birlikler de katılıyordu: Galatya'dan Deiotarus, Kapadokya'dan Ariobarzanes, Kommagene'den Antiochus. Bu kayda değer kişilerin Selanik yakınlarındaki eğitim kampına akın ettiği Pompeius'un, bir Roma *proconsul*undan ziyade bir Doğu şehinşahı gibi görünmeye başlamasına şaşmamak gerekir.

Ya da Domitius onunla böyle alay ediyordu. Bu, Corfinium'daki yenilgisi öfkesini yatıştırmak için hiçbir şey yapmamış bir adamdan gelen tipik bir hakaretti. Yine de bir bam teline dokunmuştu. Büyük adama uzun zamandır bir Doğulu kokusu sinmişti. Cicero bir keresinde arkasından ona Pers despotuna uygun, barbarca hecelenmiş bir isim olan "Sampsiceramus" demişti. Ama bu bir hicivdi ve sevgiyle söylenmişti. Şimdi hâlâ Campania'da perişan bir halde olan Cicero artık bu şakayı umursamıyordu. Ona öyle geliyordu ki, Cumhuriyet'in kahramanı rahat edemeyeceği kadar Mithradatesvari olmaya başlamıştı. Atticus'a, Pompeius'un Caesar'a diz çöktürme stratejisini kendisine açıkladığını ve bunun korkunç bir strateji olduğunu itiraf etti. Eyaletler işgal edilecek, tahıl kaynakları kesilecek ve İtalya açlığa terk edilecekti. Ardından katliam gelecekti. "En başından beri Pompeius'un planı tüm dünyayı ve denizleri yağmalamak, barbar kralları çılgına çevirmek, silahlı vahşileri İtalya kıyılarımıza indirmek ve büyük orduları harekete geçirmekti[5]" Cumhuriyet'in en etkili sözcüsünün kaleminden, en az bir asırlık kehanetlerin yankısı dalgalanıyordu. Cicero'nun hayalleri, Roma'nın tebaası arasında uzun zamandır salgın olan kıyametvari bir ateşe yakalanmıştı Kâhin, İtalya'nın kendi oğulları tarafından tecavüze uğrayacağını önceden söylememiş miydi? Ve Mithradates'in kendisi, dünyanın egemenliğiyle donanmış büyük bir hükümdarın Doğu'dan zaferle çıkacağını söylememiş miydi? O halde İtalya'daki insanların Pompeius'un hazırlıklarını duyduklarında ürpermelerine ve Cumhuriyet'ten umutsuzluğa kapılmaları şaşırtıcı değildi.

5 Cicero, *Epistulae ad Atticum*, 8.11.

Yine de bir savaş lordundan duyulan korku, diğerinin imajını güçlendirmek için çok az şey yaptı. Doğrusu Caesar propaganda konusunda bir dehaya sahipti: bir katliam planlıyor olabileceğine dair korkuları bastırmakta zekice bir başarı elde etmişti ve kendi haklarını, hakarete uğramış ve öfkeli bir halkın haklarıyla özdeşleştirmek konusunda titizdi. Öyle bile olsa, laf cambazlığındaki ustalığı en büyük ihanetten suçlu olduğu gerçeğini gizleyemedi. Mart ayının sonlarında Caesar nihayet Roma'ya girdiğinde, şehri mutsuz ve düşmanca buldu. Roma halkına ne kadar çok tahıl vaat ederse etsin, onlar büyülenmeyi reddettiler. Senato'nun başkentte kalan kısmı daha da az misafirperverdi. Caesar kendi gerekçelerini dinlemeleri için onları resmen çağırdığında, neredeyse hiç kimse gelmedi.

Caesar ortaya çıkan birkaç kişiden Roma'nın acil durum fonlarına el koyma hakkını talep etti. Ne de olsa, artık Galya istilasından korkmaya gerek olmadığını ve hazineyi Galya fatihi olarak kendisinden daha çok kimin hak edebileceğini belirtti. Korkmuş ve gergin olan senatörler pes etmeye hazır görünüyorlardı. Sonra bir *tribunus* olan Caecilius Metellus, veto etme cesaretini gösterdi. Caesar'ın sabrı tükenmişti. Artık halkın haklarını savunmak yoktu. Bunun yerine askerler Forum'a girdi, Saturnus tapınağının kapıları kırılarak açıldı, kamu hazinesine el konuldu. İnatçı Metellus bu saygısızlığı engellemeye çalışmakta ısrar edince Caesar yine öfkeden deliye döndü. *Tribunus*'u kenara çekilmesi, aksi halde öldürüleceği konusunda uyardı. Caesar dokuz yıldır her emrine itaat edilmesine alışmıştı ve şimdi bu emir verme alışkanlığını yumuşatacak ne zamanı ne de mizacı vardı. Metellus kenara çekildi. Caesar hazineyi aldı.

Roma'da geçirdiği iki sinir bozucu haftadan sonra ordusuna döndüğünde rahatlamıştı. Her zamanki gibi devam etmek için acele ediyordu. İspanya'da Pompeius'un aktif lejyonları vardı ve kazanılması gereken yeni bir sefer bulunuyordu. Arkasındaki hizipçi başkentin başında, yumuşak başlı bir *praetor* olan Marcus Lepidus'u bırakmıştı. Senato tamamen etkisizleştirilmişti. Lepidus'un kendisinin de çok soylu ve seçilmiş bir *magistratus* olması, bu atamanın anayasaya aykırı doğasını gizlemek için çok az şey yaptı. Doğal

olarak, öfke vardı. Caesar bunu görmezden geldi. Yasallığın görünüşü onun için önemliydi, ama gücün gerçekliği kadar değil.

Ancak Caesar dışındakiler, yani özgürlüklerinin kalesi ve geleneklerinin garantörü olarak yasaya güvenenler için her şey artık karmakarışıktı. Onurlu bir yurttaş ne yapmalıydı? Kimse emin olamıyordu. Eski yol haritalarının hain rehberler olduğu kanıtlanıyordu. İç savaş Cumhuriyet'i, tanıdık yollardan aniden çıkmaz sokaklara, sevilen simge yapıların moloz yığınlarına dönüşebildiği kafa karıştırıcı bir labirent haline getirmişti. Örneğin Cicero, sonunda cesaretini toplayıp Pompeius'un kampına doğru yola çıktığında, kendini yine de kaybolmuş halde bulmuştu. Cato onu bir kenara çekerek, gelişinin korkunç bir hata olduğunu ve "evinde kalıp tarafsız kalarak ülkesine ve dostlarına daha faydalı olacağını" söyledi.[6] Pompeius bile Cicero'nun savaş çabalarına tek katkısının bozguncu nükteler olduğunu anladığında, açıkça düşman tarafına geçmesini diledi. Bunun yerine, Cicero hüzünlü bir acizlik içinde oturdu ve somurttu.

Ancak böyle bir umutsuzluk zengin bir entelektüelin ayrıcalığıydı. Çok az vatandaşın buna gücü yetiyordu. Çoğu, zamanın kaosundan düzen çıkarmanın başka yollarını arıyordu. Bir Romalı için dostluktan, topluluk duygusundan yoksun hissetmekten daha üzücü bir şey olamazdı ve buna katlanmaktansa her türlü aşırılığa kaçabilirdi. Ama bir iç savaşta bir yurttaş sadakatini neye bağlayabilirdi? Ne şehrine ne atalarının sunaklarına ne de Cumhuriyet'in kendisine; çünkü bunların her iki tarafın da mirası olduğu iddia ediliyordu. Ama kendini bir generalin kaderine bağlayabilir ve o generalin ordusunun saflarında yoldaşlık ve generalin adının yansıyan ihtişamında kimlik bulacağından emin olabilirdi. Galya lejyonlarının Rubicon'u geçmeye istekli olmalarının nedeni buydu. Dokuz yıllık seferden sonra, ordugâhın yoldaşlığıyla kıyaslandığında, uzak Forum'un gelenekleri onlar için neydi? Ve generalleriyle kıyaslandığında Cumhuriyet ne ifade ediyordu? Askerlerine Caesar'dan daha tutkulu bir bağlılık aşılayabilecek hiç kimse yoktu. Savaşın tüm karmaşası içinde bu belki de onun büyüklüğünün en kesin ölçüsü

6 Plutarkhos, *Cicero*, 38.

haline gelmişti. MÖ 49 yazında Pompeius'un üç deneyimli lejyonuyla savaşmak üzere İspanya'ya vardığında, askerlerini bitkinlik ve acı çekmenin uç noktalarına kadar zorlayabildi, böylece düşman aylar içinde tamamen yenilmiş oldu. Böyle bir kuvvetle desteklendiğinde, Caesar'ın diğer yurttaşlara ve hatta bazen ete kemiğe bürünmüş olanlara konan sınırları küçümsemesine şaşmamak gerekir. "Senin ruhun", diyecekti Cicero daha sonra ona, "doğanın bize dayattığı dar sınırlar içinde asla mutlu olmadı."[7] Ama yıldızını takip eden adamların ruhları da öyle değildi: lejyonları, övünerek, "gökleri bile yıkabilirdi."[8]

Burada, Caesar'ın ve ordusunun ruhlarının birbirine karışmasında, yeni bir düzenin işareti vardı. Karşılıklı sadakat bağları Roma toplumunun dokusunu her zaman sağlamıştı. İç savaş zamanında da bunu yapmaya devam ettiler, ama giderek eski karmaşıklıklardan ve inceliklerden arındırıldılar. Sivil yaşamı her zaman karakterize etmiş olan çelişkili yükümlülükler girdabındansa bir borazan sesini takip etmek daha kolaydı. Yine de yüzyıllardır süregelen tabular ve geleneklerden oluşan bu yükümlülükler kolay kolay bir kenara bırakılamazdı. Onlar olmadan Cumhuriyet, en azından yüzyıllardır kurulduğu şekliyle ölürdü. Romalıların doğal şan şöhret aşkını her zaman yumuşatmaya ve onu kentleri için yararlı yollara yöneltmeye hizmet etmiş olan kontrol ve dengeler yakında ortadan kalkabilirdi. Eski bir gelenek ve yasa mirası sonsuza dek kaybolabilirdi. İç savaşın ilk aylarında, böyle bir felaketin yıkıcı sonuçları şimdiden görülebiliyordu. Siyasi hayat hala devam ediyordu, ama kendi kendisinin tüyler ürpertici bir parodisi olarak. İkna sanatları giderek terk ediliyor, bunların yerini şiddet ve korkutma alıyordu. Artık oylara bağlı olmayan *magistratus*ların hırsları, yurttaşlarının kanıyla ödenebiliyordu.

Caesar'ın yandaşlarından birçoğunun, bıktırıcı geleneklerin kısıtlamalarından ve engellemelerinden kurtulmuş olarak başarabileceklerinin sınırı yokmuş gibi görünen bir dünyanın sarhoşluğuna kapılmış olmalarına şaşmamalıyız. Ancak bazıları çok ileriye ve çok

7 Cicero, *Pro Marcello*, 27.

8 Anon., *İspanya Savaşı*, 42.

hızlı giderek bunun bedelini ödediler. Her zamanki gibi atılgan ve aceleci olan Curio, Afrika'da iki lejyonu felakete sürükledi; kaçmaya cesaret edemeyerek, etrafında öylesine sıkışık bir şekilde ölen adamlarıyla birlikte öldü ki cesetleri bir tarladaki buğday kamışlarıymış gibi ayakta kaldı. Hâlâ ölümcül bir entrika bağımlısı olan Caelius, siyasi köklerine geri döndü ve Catilina'nın eski borçları silme programını zorla kabul ettirmeye çalıştı. Roma'dan kovulunca kırsal kesimde Pompeius yanlısı bir isyan başlattı, ancak yakalanıp öldürüldü; bu hazin bir sondu. Antonius, Caesar'a kaçan üç arkadaşı arasında tek başına tökezlememeyi başardı. Bu büyük bir soğukkanlılığı değil, daha çok başka kaygılarla meşgul olduğunu yansıtıyordu. Caesar İtalya'nın komutasını ona bırakmış olsa da, Antonius enerjisinin çoğunu senatörlere aktrislerden oluşan bir harem kurmaya, halk meclisinde kusmaya ya da en sevdiği parti numarası olan şarap tanrısı Dionysos kılığına girip aslanlara bağlı bir arabayı sürmeye adamıştı. Yine de sahada ondan daha doğal bir asker yoktu ve Caesar gücün ve zekânın her türlü bayağılığını affedebilirdi. Antonius'un hızla terfi etmesinin nedeni buydu. O, komuta ettiği adamlara layık bir subaydı. Caesar nihayet MÖ 48'in başlarında, kışın ortasında Adriyatik'i geçerek Pompeius ile savaşmaya başladığında, Antonius fırtınaları ve Pompeis'un donanmasını atlatarak ona takviye olarak dört lejyon daha getirdi. İki rakip ordu birbiriyle temkinli bir şekilde çatışırken, kâh şiddetli bir şekilde saldırıp, kâh bir yanıltma yaparken, Antonius her zaman aksiyonun tam ortasında, hızlı, yorulmaz, her iki tarafta da en göz alıcı ve en çok konuşulan adamdı.

Ama generallerinin korkunç ve uğursuz enerjisinden bir şeyler Caesar'ın askerlerinin hepsinin içine işlemiş gibiydi. Sanki ölülerin ruhları gibi düşmanlarının can suyuyla beslenebiliyorlardı. Caesar'ın eski düşmanı Marcus Bibulus, Pompeius'un Adriyatik filosunun komutanı olarak "kışın soğuğunda bile gemide uyuyarak, kendisini sınırlarına kadar zorlayarak, görevleri devretmekten kaçınarak, düşmanıyla karşı karşıya gelmeye çalışmıştı[9]", fakat yine de Caesar kuşatmasını başarıyla aşmış ve parçalanmış Bibulus'u ateşli

9 Caesar, *Commentarii de Bello Civili*, 3.8.

bir hastalıktan ölmeye terk etmişti. Ardından gelen yıpratma savaşında Pompeius rakiplerini aç bırakarak boyun eğdirmeyi amaçladığında, Caesar'ın lejyonları kökleri kazıp ekmek haline getirdiler. Bunları meydan okumanın sembolü olarak düşman barikatlarının üzerine fırlattılar. Pompeius'un adamlarının "insandan çok vahşi bir hayvan türüne benzeyen düşmanlarının vahşiliği ve sertliği karşısında dehşete düşmelerine[10]" ve generallerinin Caesar'ın askerleri tarafından pişirilen somunlardan biri kendisine gösterildiğinde bunun haberinin yasaklanmasını emretmesine şaşmamak gerekir.

Ama Pompeius'un kendisi özel olarak rahatlamıştı. Caesar'ınkiler de dahil olmak üzere hiçbir adamın sonsuza kadar köklerle beslenemeyeceğini biliyordu. Hangi taraftan olursa olsun her yurttaşın ölümünün yasını tutmaya devam eden Cato'nun da desteğiyle, Caesar'ı ordusunun parçalanmasını bekledi. MÖ 48 Temmuz'unda Caesar, iki ordu arasındaki tarafsız bölgede sert bir geri çekilmenin ardından aniden Adriyatik kıyısındaki mevziisini terk edip doğuya yürüdüğünde, stratejisi işe yarıyor gibi görünüyordu. Pompeius'un, Cicero'nun öngördüğü gibi gerçekten bir tiran olsaydı, İtalya'ya karşı koymadan yelken açabileceği an gelmişti, fakat o kendi ülkesini işgalin dehşetinden kurtarmayı tercih etti. Bunun yerine o da kıyıdaki tahkimatlarını terk etti. Geride Cato komutasında sadece küçük bir garnizon bırakarak Caesar'ın peşinden doğuya doğru yola çıktı. Düşmanının her kıvrımını takip ederek Balkanlar'ın vahşi doğasından Kuzey Yunanistan'a ulaştı. Burada Pharsalus kenti çevresinde, savaş için mükemmel, düz ve açık bir arazi vardı. Caesar kesin bir çarpışmayı zorlamak için çaresizdi ve lejyonlarını Pompeius'un kampının görüş alanına çekti. Pompeius yemi yutmayı reddetti. Para, yiyecek kaynakları, yerlilerin desteği gibi önemli olan her şeyde zamanın kendi tarafında olduğunu biliyordu. Caesar günlerce savaş teklif etmeye devam etti. Pompeius günlerce kampında kaldı.

Ama savaş konseyinde sinirler geriliyordu. Pompeius'un maiyetindeki senatörler harekete geçmek için sabırsızlanıyor, Caesar ve ordusunun yok edilmesini istiyorlardı. Başkomutanlarının nesi

10 Plutarkhos, *Caesar*, 39.

vardı? Neden savaşmıyordu? Onlarca yıllık kuşku ve kızgınlığın beslediği cevap çok kolaydı: "Pompeius'un emir vermeye düşkün olduğundan ve eski *consul* ve *praetor*lara köleleriymiş gibi davranmaktan zevk aldığından şikâyet ediyorlardı."[11] Astlarına istediği gibi emirler verebilen ve bu yüzden alay konusu olmayan Pompeius'un sempatik olmayan hasmı da böyle yazıyordu. Ama bunun nedeni Caesar'ın her ne kadar aksini iddia etse de, Cumhuriyet'in kahramanı olarak savaşmıyor olmasıydı. Pompeius ise öyleydi. Onun için bu her şey demek olan bir unvandı. Şimdi her zaman olduğu gibi aşırı büyüklüğünü kıskanan meslektaşları, çoğunluğun isteklerine boyun eğerek kendilerini yönetmeye uygun olduğunu göstermesini talep ediyorlardı; Caesar'ı bir kez ve tamamen ezmeliydi! Pompeius isteksizce boyun eğdi. Emirler yayınlandı. Ertesi gün savaşa girişilecekti. Büyük Pompeius, kendisinin ve Cumhuriyet'in geleceğini tek bir atışa bağlayarak sonunda iyi bir vatandaş olduğunu kanıtlamıştı.

Ama o gece senatör arkadaşları zafer ziyafetleri hazırlatıp çadırlarını defnelerle donatırken ve Caesar'ın yüksek rahipliğini kimin devralacağı konusunda tartışırken, Pompeius bir rüya gördü. Kendisini Campus Martius'taki büyük tiyatrosuna girerken ve Venus tapınağına çıkan merdivenleri tırmanırken, orada Roma halkının alkışları ve tezahüratları arasında kazandığı tüm zaferlerin ganimetlerini tanrıçaya adarken gördü. Bu onu soğuk terler dökerek uyandırmaya yetmişti. Başka bir adam böyle bir hayalle neşelenebilirdi, ama Pompeius Caesar'ın Venus'un soyundan geldiğini hatırladı ve bu yüzden tüm şöhretini ve büyüklüğünü sonsuza dek kaybetme ve bunların rakibine geçmesinden korktu.

Ve öyle de oldu. Ertesi sabah düşman sayıca ikiye bir oranında üstün olmasına rağmen, Pompeius'un ordusu paramparça oldu ve geri çekildi. Rakiplerine mızraklarını atmamaları, onları mızrak olarak tutarak düşman süvarilerinin yüzlerine, hepsi soylu olan ve yakışıklılıklarına düşkün olanları hedef alarak saplamaları emredilmişti. Bir zamanlar kendisi de tam bir hanımevladı olan Caesar, mükemmel bir taktik geliştirmişti. Pompeius'un süvarileri dönüp kaçtı. Ardından

11 Caesar, *Commentarii de Bello Civili*, 3.82.

gevşek silahlı sapancıları ve okçuları öldürüldü. Sol kanadın başındaki Domitius lejyonları dağılırken öldürüldü. Pompeius'un savaş hattını geride bırakan Caesar'ın adamları daha sonra arkadan saldırdılar. Öğle vakti savaş sona erdi. O akşam Pompeius'un çadırında oturan ve Pompeius'un aşçısı tarafından hazırlanan zafer yemeğini Pompeius'un gümüş tabağından yiyen Caesar'dı.

Ama alacakaranlık derinleşip yıldızlar yakıcı Ağustos gecesinde parlamaya başlayınca kalktı ve savaş alanına döndü. Etrafında Romalı ölü yığınları vardı ve yaralıların çığlıkları Pharsalus Ovası'nda yankılanıyordu. Katliam alanını incelerken "Bunu isteyen onlardı[12]", dedi Caesar acı ve keder karışımı bir ifadeyle. Ama yanılıyordu. Katliamı kimse istememişti. Trajedi buydu. Henüz sonuçlanmamıştı da. Caesar'ın zaferi sarsıcı olmuştu ama Cumhuriyet'in ıstırabı çözüme yakın görünmüyordu. Roma ve dünya fatihin ellerine düşmüştü. Öyle görünüyordu. Ama onlarla ne yapacaktı? Ne yapabilirdi ki? Felaketten sonra Caesar neyi, nasıl yeniden inşa edecekti?

Pompeius'un ordusundan geriye kalanlara ünlü merhametini gösterdi. Bunu kabul edenler arasında hiç kimse ona Marcus Brutus kadar büyük bir sevinç yaşatmadı. Savaştan sonra Caesar, güvenliğinden endişe ettiği eski aşkının oğlu için özel bir arama yapılmasını emretmişti. Brutus sağ salim bulunduğunda, Caesar'ın en yakın danışmanlarının arasına kabul edildi. Bu atama kişisel bir sevgiyle ama aynı zamanda hesaplanarak yapılmıştı. Brutus çok saygı duyulan bir adamdı ve Caesar onun göreve getirilmesinin, daha sert diğer muhalifleri de benzer bir uzlaşma arayışına teşvik edebileceğini umuyordu. Tamamen hayal kırıklığına uğramayacaktı. Pharsalus'ta bulunmayan ve Cato'yla birlikte Adriyatik kıyısında kalan Cicero, savaşın artık bittiğine karar verenlerden biriydi. Bu düşünce neredeyse linç edilmesine neden oluyordu ve sadece Cato'nun müdahalesi onun bir Pompeius kılıcından kurtarabilmişti. Cato'nun kendisi doğal olarak teslim olma düşüncesini reddetti. Bunun yerine, garnizonuyla birlikte Afrika'ya doğru yelken açtı. Sadece bu bile savaşın devam etmesini sağladı. Cato, yılmazlığının bir işareti olarak sadece

12 Suetonius, *Divus Iulius*, 30.

saçını ve sakalını yas tutarak uzatmaya devam etmekle kalmayacağını, aynı zamanda bir daha asla yemek yemek için uzanmayacağını da ilan etti. Bir Romalı için bu gerçekten de korkunç bir karardı.

Ve sonra elbette Pompeius vardı. O da serbest kalmıştı. Pharsalus'tan sonra kampının arka kapılarından dörtnala Ege kıyılarına kaçmış ve oradan da peşine düşen ödül avcılarından kaçarak kendisini Mitylene'ye götürecek bir gemiye el koymuştu. Cornelia'yı kendi modeli olan tiyatronun gölgesinde, daha mutlu günlerin bir hatırlatıcısı olarak bıraktığı yer burasıydı. Şimdi ilk yenilgisiyle yaralanmış olan Pompeius'un sadece karısının sağlayabileceği teselliye ihtiyacı vardı. Kadın onu hayal kırıklığına uğratmadı. Pornocu babası ataları için bir utanç kaynağı olabilirdi ama Cornelia, Pharsalus haberini aldığında kendisinden ne beklendiğini çok iyi biliyordu. Bir baygınlık, gözyaşlarını silme, Mitylene sokaklarında bir koşu ve Cornelia kocasının kollarındaydı. Antik kahramanı oynamakta usta olan Pompeius, Cornelia'nın performansıyla sarsılarak kendi performansını sergiledi: Umudu asla terk etmemenin önemi üzerine sert bir ders. Hatta buna inanmış bile olabilirdi. Evet bir muharebe kaybedilmişti, fakat Doğu kaybedilmemişti ve dolayısıyla savaş devam ediyordu. Doğru tahtlarını Pompeius'a borçlu olan kralların çoğu Pharsalus'ta bulunarak ya ölmüş ya da teslim olmuşlardı, ama hepsi söz konusu değildi. Aralarında özellikle biri yoktu ve Akdeniz'de para, erzak ve gemi bakımından en zengin krallığın hükümdarıydı. Üstelik henüz bir çocuktu ve tahtı kendisi için isteyen kız kardeşi ona karşı açık bir isyan içindeydi ve ülkesini Doğu'nun efendisi için kolay bir lokma haline getirmişti. Ya da Pompeius öyle umuyordu. Emir verildi. Küçük filosu güneye yöneldi. Pharsalus'tan ancak bir ay sonra Pompeius Mısır'ın düz kıyılarında demir attı.

Kral'a elçiler gönderildi. Pompeius, kum bariyerlerinin açıklarında demir atarak geçirdiği birkaç günün ardından, MÖ 28 Eylül 48'de sığlıklarda gemisine doğru kürek çeken küçük bir balıkçı teknesi gördü. Önce Latince, ardından ikinci kez Yunanca selamlandı ve tekneye binmeye davet edildi. Pompeius bunu yapmadan önce Cornelia'yı kucakladı ve ona veda öpücüğü verdi. Kıyıya doğru kürek

çekerken arkadaşlarıyla sohbet etmeye çalıştı ama kimse ona cevap vermedi. Tedirgin olan Pompeius kıyıya doğru baktı. Orada tacı ve mor kıyafetlerini sarınmış bir çocuk olarak kral XIII. Ptolemaios'u görebiliyordu. Teknenin omurgasının kuma sürtündüğünü hissettiğinde ayağa kalktı. Bunu yaparken aniden Romalı bir hain kılıcını çekti ve onu sırtından vurdu. Başka kılıçlar da çekildi. Darbeler yağmur gibi yağdı. "Ve Pompeius, togasını iki eliyle yüzüne çekerek hepsine katlandı, ne bir şey söyledi ne de değersiz bir şey yaptı, sadece hafif bir inilti duyuldu[13]" Ve böylece Büyük Pompeius ölmüştü.

*Triremis*in güvertesinde mahsur kalan Cornelia her şeyi gördü. Ama ne onun ne de mürettebatın yapabileceği bir şey vardı; Mısırlıların kısa bir süre önce Roma Cumhuriyeti'nin en büyüğü olan adamın başını kestiklerini ve çıplak bedenini kıyıya attıklarını gördüklerinde bile bir şey yapamadılar. Bunun yerine takipçileri dönüp açık denize kaçmak zorunda kaldılar ve sadece eski efendisine balıkçı teknesinde eşlik eden Pompeius'un azatlı kölelerinden birini bir ateş yakmak için bıraktılar. Plutarkhos'un tuhaf ve unutulmaz anlatımına göre, bu iş sırasında ona Pompeius'un ilk seferlerinden kalma eski bir asker de katıldı ve iki adam birlikte dindar görevlerini tamamlarlar. Ceset yakıldıktan sonra yerini işaretlemek için taştan bir anıt dikildi, ancak kumullar kısa sürede onu yuttu ve hatırası kayboldu. Geriye hiçbir şey kalmadı. Sınırsız ve çıplak, yalnız ve düz kum çok uzaklara uzanıyordu.

Kosmopolis'in Kraliçesi

Nil Deltası'nın kıyı şeridi her zaman tehlikeli olmuştu. Alçak ve durgundu; bir denizcinin yolunu bulmasına yardımcı olacak hiçbir şey sunmuyordu. Yine de Mısır'a yaklaşan denizciler rehberlikten tamamen yoksun değillerdi. Geceleri kıyıdan çok uzakta, güney gökyüzünde alçakta bir ışık noktası yanardı. Gündüzleri ne olduğu görülebiliyordu: bir yıldız değil bir kuleye yerleştirilmiş, denizden kilometrelerce öteden görülebilen büyük bir fenerdi. Bu Pharos'tu,

13 Plutarkhos, *Pompeius*, 79.

sadece Yunanlılar tarafından inşa edilmiş en yüksek bina değil, aynı zamanda turistik biblolar üzerindeki sonsuz geri dönüşümü sayesinde en kolay tanınan binaydı. Görü ve mühendislik harikası olan bu büyük deniz feneri, tanıttığı şeyin mükemmel bir simgesiydi: megapolis – dünyanın en muazzam yeri.

Romalı ziyaretçiler bile İskenderiye'nin[14] özel bir yer olduğunu kabul etmek zorundaydı. Caesar, Pompeius'un öldürülmesinden üç gün sonra Pharos'un bulunduğu adanın yanından yelken açtığında, kendi şehrinden daha büyük,[15] daha kozmopolit ve kesinlikle çok daha güzel bir şehre varmaktaydı. Perişan ve labirent gibi Roma, Cumhuriyet'in sağlam erdemlerinin bir anıtı olarak duruyorsa, İskenderiye de bir kralın neler başarabileceğine tanıklık ediyordu. Ama herhangi bir kral değil. Büyük İskender'in mezarı, kurduğu şehirde hala bir tılsım gibi duruyordu ve cadde planı üç yüzyıl önce zaferle İskender tarafından belirlenen, ıssız denizin uğultusu eşliğinde çizilen ızgara şeklindeki şebeke, aynen hatırlanıyordu. Artık bir zamanlar kumlar ve dönüp dolaşan bataklık kuşlarından başka bir şey olmayan bu topraklarda, mükemmel yapaylıkla örülü bir manzara uzanıyordu. Burası adresleri olan ilk şehirdi. Kıyıları hem Doğu'nun hem de Batı'nın ticaretini besliyor, yük terminalleri dünya ticaretiyle dalgalanıyordu. Ünlü kütüphanesi yedi yüz bin parşömene sahipti ve yüce bir hayalin peşinde inşa edilmişti: şimdiye kadar yazılmış her kitabın tek bir yerde toplanması. Kumar makineleri ve otomatik kapılar bile vardı. İskenderiye'deki her şey bir üstünlüktü. Roma dışındaki her yeri "sefil bir belirsizlik" olarak gören Cicero'nun,[16] dünyanın merkezi olarak kendi şehrine rakip olan bu şehir için bir istisna yapmasına şaşmamalı. "Evet," diye itiraf etti, "İskenderiye'yi görmeyi hayal ediyorum, hem de uzun zamandır."[17]

14 Orijinal adıyla Aleksandreia. (ç.n.)

15 En azından hem İskenderiye'yi hem de Roma'yı ziyaret eden Diodorus Siculus'un (17.52) anlatısına göre böyleydi: "İskenderiye'nin nüfusu diğer tüm şehirlerinkinden fazladır."

16 Cicero, *Epistulae ad Familiares*, 2.12.

17 Cicero, *Epistulae ad Atticum*, 2.5.

Şehirle ilgili hayallere kapılan tek Romalı o değildi. Mısır rakipsiz bir bereket ülkesiydi ve İskenderiye'yi fetheden *proconsul* Akdeniz'in ekmek sepetini de eline geçirmiş olacaktı. Bu Roma siyasetinin zaten zehirli olan girdabını uzun zamandır zehirlemeye hizmet eden, bitmek bilmeyen entrikalar ve rüşvet skandalları doğuran bir ihtimaldi, ancak Crassus ve Pompeius başta olmak üzere hiç kimse Mısır idaresini güvence altına almayı başaramamıştı. Yazılı olmayan bir anlaşmayla bu kadar göz kamaştırıcı bir ödül çok uzak bir ödüldü. Yurttaşların çoğuna göre, iktidardaki hanedanı kendi sömürüsünün maliyetini yönetmekle baş başa bırakmak daha güvenli ve aynı derecede kârlıydı. Birbiri ardına gelen hükümdarlar Cumhuriyet'in fino köpeği rolünü mükemmel bir şekilde oynamışlardı: Patronları adına tebaalarını sıkıp kurutacak kadar güvenli, Roma'ya en ufak bir tehdit oluşturmayacak kadar zayıf. Aslen İskender'in bir generali tarafından kurulan ve bir zamanlar Doğu'nun en büyük gücü olan Yunanlıların son bağımsız krallığının böyle aşağılayıcı bir temel üzerinde can çekişmesine izin verildi.

Ama Mısır kralları hayatta kalmaktan başka bir şey yapmazlardı. Pompeius'un kayıkta katledilişini izleyen Ptolemaios, iktidarı elinde tutmak için her türlü rezilliği sineye çekmeye ve her türlü rezaleti işlemeye her zaman hazır olan uzun bir hükümdar soyunun tohumuydu. Ptolemaioslar Doğu'daki tüm Yunan hanedanlarını karakterize eden açgözlülük, gaddarlık ve şehvete, Mısır'ın firavun geçmişinden gelen kendi inceliklerini eklemişlerdi: alışkanlık haline gelmiş ensest. Akraba evliliğinin etkileri sadece Ptolemaiosların saray entrikalarının ölümcül niteliğinde değil, aynı zamanda çağdaş kraliyet standartlarına göre bile istisnai bir çöküşte de görülebilirdi. Romalılar Ptolemaiosları açıkça canavar olarak görüyor ve bunu her fırsatta yüzlerine vurmayı cumhuriyetçi görevleri olarak addediyorlardı. Eğer kral kaba ve zayıfsa, o zaman göreve giden *proconsul*lar onu İskenderiye sokaklarında sallanarak yürümeye zorlamaktan zevk alır, ince kumaşlardan yapılmış elbiseleriyle ter dökerken onu izlerlerdi. Diğer Romalılar küçümsemelerini ifade etmek için daha canlı yollar buldular. Kıbrıs'ı yönetirken Ptolemaios tarafından

çağrılan Cato, Mısır kralını müshil ilacının etkisiyle karşılamış ve tüm konuşmasını tuvalette otururak geçirmişti.

Öyle ki Caesar dahili bir ölüm kalım mücadelesinin ortasına ancak dört bin adamla gelmesine rağmen, asker eksikliğini önyargılarıyla fazlasıyla telafi etti. Ptolemaiosların kötü durumu, toprağa adımını attığı andan itibaren iyice pekişti. Liman rıhtımında hoş geldin hediyesi olarak Pompeius'un bedeninden ayrılmış kafası duruyordu. Caesar ağladı: Düşmanının ortadan kaldırılmasıyla gizliden gizliye ne kadar rahatlamış olursa olsun, damadının kaderinden iğrenmişti ve suçun tüm arka planını öğrendiğinde daha da üzüldü.

Büyük Pompeius'un, Ptolemaius'un baş nazırları, bir haremağası, bir paralı asker ve bir alimden oluşan sinsi bir komplo çetesinin kurbanı olduğu ortaya çıktı. Caesar'a göre hiçbir şey bundan daha saldırgan bir şekilde Roma'ya aykırı olamazdı. Yine de suçun arkasındaki beyin olan hadım Pothinus, Caesar'ın minnettarlığına güveniyor ve kendinden emin bir şekilde kız kardeşine karşı savaşta kralı desteklemesini bekliyordu. Bunun yerine ters rüzgârlar yüzünden İskenderiye'de kapana kısılan Caesar, hemen kendisi de bir kralmış gibi davranmaya başladı. Kalacak bir yere ihtiyacı vardı ve doğal olarak, yüzyıllar boyunca yayıldıkça yayılan ve şimdi şehrin neredeyse üçte birini kaplayana kadar geniş müstahkem bir bina kompleksi olan kraliyet sarayını seçti. Burası İskenderiye'nin üstünlüklerinden bir diğeriydi. Caesar bu kaleden fahiş mali taleplerde bulunmaya başladı ve nazik bir şekilde Ptolemaios ile kız kardeşi arasındaki iç savaşı taraf olarak değil, hakem olarak çözmeye hazır olduğunu duyurdu. Her iki kardeşe de ordularını dağıtmalarını ve kendisiyle İskenderiye'de buluşmalarını emretti. Ptolemaios, tek bir askerini bile terhis etmeden Pothinus tarafından saraya dönmeye ikna edildi. Bu arada kız kardeşi Kleopatra, başkente serbest geçiş hakkı olmadığı için Ptolemaius'un hatlarının ötesinde mahsur kaldı.

Ama sonra bir akşam İskenderiye alacakaranlığının derinleşen gölgeleri arasında, küçük bir tekne sarayın yanındaki iskeleye yanaştı. Sicilyalı tek bir tüccar omzunda bir torba içinde bir halı taşıyarak dışarı çıktı. Bu halı Caesar'ın huzuruna sokulduktan sonra

açıldı ve Kleopatra'nın beklenmedik ama büyüleyici görüntüsü ortaya çıktı. Caesar, kraliçenin kumar oynarken tahmin ettiği gibi bu tiyatro oyunundan çok hoşlanmıştı. Etkilemek onun için hiçbir zaman sorun olmamıştı. Her ne kadar efsanelerdeki gibi güzel olmasa da -en azından sikkelerinden biraz cılız ve kanca burunlu olduğu anlaşılıyordu- baştan çıkarıcılık kaynakları sınırsızdı. Plutarkhos, "Cinsel çekiciliği, sohbetinin cazibesi ve söylediği ya da yaptığı her şeyde kendini gösteren karizmasıyla birlikte, onu karşı konulmaz kılıyordu[18]" diye yazmıştır. Kleopatra'nın siciline bakınca kim bundan şüphe edebilir ki? Yatıp kalkmaya düşkün olduğundan değil, bilakis. Onun iyilikleri dünyanın en özel iyilikleriydi. Kleopatra için güç, tek afrodizyaktı. Ptolemaios türünün dişisi her zaman erkekten daha ölümcül olmuştu: zeki, acımasız, hırslı, iradeli. Şimdi Kleopatra'nın şahsında, tüm bu vahşi nitelikler bir araya gelip süzülmüştü. Bu haliyle tam Caesar'ın ayarındaydı: on yıldan fazla süren askerlikten sonra zeki bir kadınla arkadaşlık etmek nadir bir zevk olmalıydı. Tabii ki Kleopatra'nın sadece yirmi bir yaşında olması da yardımcı oldu. Caesar onunla o gece birlikte oldu.

Ptolemaios kız kardeşinin başarısını öğrendiğinde şiddetli bir öfke nöbetine tutuldu. Sokaklara fırladı, tacını tozun içine fırlattı ve tebaasının kendisini savunması için bağırdı. İskenderiye sakinleri ayaklanmaya çok meyilliydi ve Caesar'ın para için yaptığı zorbalıklar zaten popülaritesine pek bir şey katmamıştı. Şimdi de Ptolemaios kalabalıktan Romalılara saldırmalarını istediğinde, kalabalık bunu coşkuyla yerine getirdi. Nefret edilen yabancılar sarayda kuşatıldılar ve Caesar'ın konumu öylesine tehdit altına girdi ki, sadece Ptolemaios'u Kleopatra ile ortak hükümdar olarak tanımakla kalmadı, aynı zamanda Kıbrıs'ı ikisine geri vermek zorunda kaldı. Yine de bu tavizler onu içinde bulunduğu utanç verici durumdan kurtarmaya yetmedi. Kuşatmanın üzerinden birkaç hafta geçmişti ki isyancılara Ptolemaios'un yaklaşık yirmi bin kişilik ordusu da katıldı. Caesar durumunun kötüden çaresize doğru gittiğini fark etti. Hain haremağaları ve ensest ilişkiye giren asilzadelerle çevrili

18 Plutarkhos, *Antonius*, 27.

bir Mısır sarayının sıcak sarayında kapana kısılmıştı ve dış dünyayla bağlantısı tamamen kesilmişti. Yanıp sönen Pharos'un yaydığı ışığın çok ötesinde, Cumhuriyet hâlâ kendisiyle savaş halindeydi ve yine de Caesar Roma'ya bir mektup bile gönderemiyordu.

Sonraki beş ay boyunca önceki seferleriṇin korkunç kahramanlıkları maskaralık olarak tekrarlandı. Limandaki Mısır donanmasını yakarken, kitap düşkünü Caesar yanlışlıkla paha biçilmez kitaplarla dolu depoları da ateşe verdi[19]; Pharos'u ele geçirmeye çalışırken gemiden atlamak ve general pelerinini düşmana terk etmek zorunda kaldı. Ancak bu utançlara rağmen Caesar hem sarayın hem de limanın kontrolünü elinde tutmayı başardı ve otoritesini başka şekillerde de gösterdi. Entrikacı Pothinus'u öldürtmekle kalmadı, Pompeius'un başardığı her şeyi gölgede bırakacak bir kral yaratma eylemiyle Kleopatra'yı hamile bıraktı. MÖ 47 Mart'ında takviye kuvvetler nihayet Mısır'a ulaştığında Kleopatra, Caesar'ın yaptığı işin kanıtı ile gözle görülür bir şekilde şişiyordu. Paniğe kapılan Ptolemaios İskenderiye'den kaçtı. Kleopatra'yı tahtında rakipsiz bırakan uygun bir kazayla altın zırhının ağırlığı nedeniyle Nil Nehri'nde boğuldu. Caesar bir kez daha kazananı desteklemişti.

Ama ne pahasına? Görünüşe göre çok ağır bir bedel. İletişim hatlarının yeniden kurulması sayesinde Caesar artık ajanlarıyla tekrar temasa geçmişti ve gönderdikleri haberler pek de umut verici değildi. İskenderiye kaçamağı Pharsalus'ta kazanılan avantajın çoğunu heba etmişti. İtalya'da Antonius'un yönetimi yaygın bir kızgınlığa neden oluyordu; Asia'da Mithradates'in oğlu Kral Pharnakes, Pontus'u işgal ederek babasının tohumu olduğunu kanıtlamıştı; Afrika'da Metellus Scipio ve Cato büyük bir yeni ordu topluyorlardı; İspanya'da Pompeiusçular yeni bir huzursuzluk yaratıyorlardı. Kuzey, doğu, güney, batı; yani dünyanın her yerinde savaş vardı. Caesar'a umutsuzca ihtiyaç duyulmayan çok az yer vardı. Ama iki ay daha Mısır'da oyalandı. Cumhuriyet ölümcül bir şekilde parçalanmış ve Roma halkının imparatorluğu anarşiye doğru sürüklenirken,

19 Ya da muhtemelen Hristiyanların ve Müslümanların da suçlandıkları bir felaket olan İskenderiye kütüphanesinin tamamını.

huzursuz hırsı iç savaşı başlatan adam olan Caesar, metresinin yanında tembellik ediyordu.

Kleopatra'nın baştan çıkarıcılığının birçok Romalıyı neredeyse şeytani bir şey olarak etkilemiş olmasına şaşmamak gerekir. Enerjisiyle ünlü bir vatandaşı aylaklığa sürüklemek, onu görev yolundan çekmek, Roma'dan ve giderek tanrılar tarafından belirlenmiş gibi görünen bir kaderden uzak tutmak; bunlar uzun ve korkunç bir şiire layık bir konuydu. Ayrıca müstehcen şarkılara da. Caesar'ın libidosu uzun zamandır adamları için bir eğlence kaynağı olmuştu: "Karılarınızı kilitleyin," diye şarkı söylüyorlardı, "komutanımız belanın ta kendisidir/kel olabilir ama hareket eden her şeyi becerir[20]" Diğer şakalar kaçınılmaz olarak Nikomedes hakkındaki eski dedikodulara dayanıyordu. Generallerini inanılmaz zorluklarla takip etmiş olan erkekler için bile, onun cinsel gücü kadınsılık anlamına geliyordu. Caesar kendini kanıtlamış olsa da bedenen ve zihnen çelik gibi sert olsa da, Cumhuriyet'in ahlaki kuralları affetmezdi. Bir yurttaşın ayağının kaymasını asla göze alamazdı. Bir togadaki kir her zaman belli olurdu.

Elbette bir Romalıyı erkek olarak tutmaya yardımcı olan şey bu tür bir alay tehdidiydi. Caesar'ın zamanının en büyük bilgini, geleneğin "düzenli bir uygulama haline gelen bir düşünce kalıbı" olduğunu yazmıştı[21]: Cumhuriyet'in tüm vatandaşları tarafından paylaşılan ve kabul edilen bu kalıp, Roma'ya büyüklüğünün en sağlam temelini sağlamıştı. İskenderiye'de işler ne kadar farklıydı! Kumların üzerinde sıfırdan kurulan kent, derin köklerden yoksundu. Romalıların gözünde böylesine düşük bir karaktere sahip olmasına şaşmamak gerekirdi. Gelenek olmadan utanç olmazdı ve utanç olmadan her şey mümkün hale gelirdi. Gelenekleri solmuş bir halk, en iğrenç ve aşağılayıcı alışkanlıkların avı haline gelirdi. Bunu Ptolemaiosların kendilerinden daha iyi kim gösterebilirdi? Kleopatra bir kardeşini uğurladıktan kısa

20 Suetonius, *Divus Iulius*, 51.

21 Varro da Posidonius'un öğrencilerinden biridir. İlk İspanya seferi sırasında Caesar tarafından mağlup edilen üç komutandan biri olan bir Pompeiusçudur. Çoğunlukla Roma'nın en büyük bilgesi olarak ele alınır. Alıntı, onun Macrobius tarafından atıf yapılan "Gelenekler Üzerine" adlı tezinden alınmıştır, bkz. 3.8.9.

bir süre sonra bir başkasıyla evlendi. Ağır hamile kraliçenin on yaşındaki erkek kardeşini koca olarak alması, Clodia'nın tüm kahramanlıklarını gölgede bırakacak bir manzaraydı. Yunanlı Kleopatra, bir Romalının eğitiminin temelini oluşturan aynı kültürün kızı olabilirdi, ama aynı zamanda muhteşem, egzotik bir şekilde yabancıydı. Caesar'ın mizacında olan ve tabulardan hoşlanan bir adam için bu büyüleyici bir kombinasyon olmalıydı.

Yine de Kleopatra ona lezzetli bir erotik ara, birkaç aylığına bir Roma *magistratus*undan beklenen gardını düşürme fırsatı sağladıysa da, Caesar asla ne kendi geleceğini ne de Roma'nın geleceğini unutacak bir adam değildi. Bunları düşünürken İskenderiye'de bulduğu şey ona düşünmek için çok fazla besin sunmuş olmalıydı. Tıpkı kraliçesi gibi şehir de bilindik ve yabancı olanın kafa karıştırıcı bir karışımıydı. Kütüphanesi ve tapınaklarıyla tam bir Yunan şehriydi ve gerçekten de Yunan dünyasının başkentiydi. Ancak bazen hâkim rüzgârlar döndüğünde ve esintiler artık denizden gelen bir tazelik taşımadığında, güneydeki yanan çölden taşınan kumlar İskenderiye'ye doğru savrulurdu. Mısır'ın hinterlandı tamamen göz ardı edilemeyecek kadar geniş ve eskiydi. Başkentini rüya gibi, melez bir yer haline getirmişti. Geniş caddeler sadece Yunan heykeltıraşların orantılı şaheserleriyle değil, aynı zamanda Nil kıyılarından yağmalanan heykellerle de süslenmişti: sfenksler, hayvan başlı tanrılar, esrarengiz gülümsemeleriyle firavunlar. Ancak bir Romalının gözünde çarpıcı -ve tuhaf- olan, şehrin bazı mahallelerinde hiçbir tanrı tasvirinin bulunmamasıydı. İskenderiye, Yunanlılar ve Mısırlıların yanı sıra çok sayıda Yahudi'ye de ev sahipliği yapıyordu; neredeyse Kudüs'ün kendisinden bile daha fazla. Şehrin beş idari bölgesinden birine tamamen hâkimdiler ve Tevrat'ın Yunanca tercümesine güvenmek zorunda kalmalarına rağmen, diğer yönlerden meydan okurcasına asimile olmamışlardı. Yahudiler sinagoglarına girerken, Suriyeliler dışarıda bir Zeus heykelinin altında yerleşirken, hepsi de yağmalanmış bir dikilitaşın gölgesindeydi; işte kozmopolisin görünümü böyleydi.

Roma'nın geleceği de böyle mi olacaktı? Bundan korkan pek çok vatandaş olduğu kesindi. Romalılar için barbar kültürler tarafından

yutulma ihtimali her zaman geniş bir paranoya kaynağı olmuştur. Özellikle yönetici sınıf yabancı etkilere güvenmiyordu çünkü Cumhuriyet'in zayıflamasından korkuyorlardı. Dünyanın efendisiydi evet, ama bir dünya şehri değildi: Senato'nun Roma için manifestosu esasen buydu. Bu yüzden Yahudiler ve Babilli astrologlar durmadan şehirden kovuluyordu. Mısır tanrıları da öyle. Caesar'ın Rubicon'u geçmesinden önceki çılgın aylarda bile *consul*lardan biri eline bir balta alıp bir İsis tapınağının yıkımına bizzat başlamak için zaman bulmuştu. Ancak Yahudiler ve astrologlar her zaman geri dönmeyi başarmışlardı ve büyük tanrıça İsis, ilahi anne ve göklerin kraliçesi, kendisine tapanlar üzerinde kolayca şehirden sürgün edilemeyecek kadar güçlü bir etkiye sahipti. *Consul* ona karşı baltayı kaldırmak zorunda kalmıştı çünkü bu işi yapacak işçi bulunamamıştı. Roma göç dalgalarıyla değişiyordu ve Senato'nun onları durdurmak için yapabileceği çok az şey vardı. Yeni diller, yeni gelenekler, yeni dinler: bunlar Cumhuriyet'in kendi büyüklüğünün meyveleriydi. Artık tüm yolların Roma'ya çıkması boşuna değildi.

Bilinmez şeylerden hiçbir zaman korkmayan ve zaten uzun zamandır kendi şehrine yabancı olan Caesar, bunu akranlarının çoğunun göremediği bir netlikle görebiliyordu. Belki de bunu hep görmüştü. Ne de olsa çocukken Yahudiler onun komşularıydı ve onlara ailesinin korumasını sunmuştu. Roma'daki göçmenlerin varlığı onu endişelendirmek şöyle dursun, sadece kibrini pekiştirmeye yaramıştı. Şimdi Pharsalus'un galibi olarak, tüm ulusları himaye edebilecek bir konumdaydı. Doğu'nun her yerinde heykeltıraşlar Pompeius'un adını yazıtlardan kazıyıp Caesar'ın adıyla değiştirmekle meşguldüler ve doğal olarak Cumhuriyet'ten hiçbir yerde bahsedilmiyordu. Şehirden şehre Venus'un soyundan gelen kişi yaşayan bir tanrı, Efes'te ise insanlığın kurtarıcısı olarak selamlanıyordu. Bu Caesar'ın acımasız zekâsına sahip bir adam için bile baş döndürücü bir şeydi. Böyle bir övgüyü düşündürücü bulması için bütünüyle yutması gerekmiyordu. İnsanlığın kurtarıcısı rolünün Cumhuriyet'in anayasal düzenlemelerine kolaylıkla uymayacağı açıktı. Caesar ilham almak istiyorsa, o zaman başka bir yere bakması gerekecekti. İskenderiye'de

kalırken Kleopatra'yı bu kadar ilgi çekici bulmasına şaşmamalı. Genç Mısır kraliçesinin suretinde belli belirsiz çarpık bir şekilde, kendisi için olası bir geleceğin görüntüsünü yakalamıştı.

MÖ 47 yılının ilkbaharının sonlarında mutlu çift Nil'de bir gemi yolculuğuna çıktı. Bunu yapmak bir dünyadan diğerine yolculuk etmek demekti. Ne de olsa İskenderiye, ziyarete gelen Romalılara garip gelse de tamamen yabancı değildi. Vatandaşları tıpkı Romalılar gibi özgürlükleriyle gurur duyuyorlardı. Görünüşte İskenderiye özgür bir şehirdi ve hükümdarın Yunan yurttaşlarıyla ilişkisinin eşitler arasında bir ilk olması gerekiyordu. Klasik Yunan'dan gelen sivil gelenekler hâlâ yaşatılıyordu ve şimdi ne kadar belirsiz bir şekilde anlaşılsalar da, Kleopatra bunları tamamen göz ardı edemezdi. Ancak başkentinin sınırlarının ötesine geçtiğinde, mavnasıyla piramitlerin ya da Karnak'ın büyük direklerinin yanından süzüldüğünde, tamamen başka bir şey oluyordu. Firavun rolü Kleopatra'nın son derece ciddiyetle oynadığı bir roldü. Mısır dilini konuşan ilk Yunan hükümdarıydı. Kardeşiyle olan savaş sırasında destek için İskenderiye'ye değil, eyaletlerdeki yerli tebaasına başvurmuştu. O sadece eski tanrılara inanan biri değil onlardan biriydi; tanrısallığın ete kemiğe bürünmüş haliydi ve göklerin kraliçesinin vücut bulmuş biçimiydi.

İskenderiye'nin ilk vatandaşı ve yeni İsis: Kleopatra her ikisiydi. Caesar için uzaklardaki Cumhuriyet'in vicdanını daha önce göründüğünden daha da dar görüşlü göstermek için bir tanrıçayı yatağa atmak gibisi olamazdı. Askerleri şikâyet etmeye başlamasaydı, metresiyle birlikte Etiyopya'ya kadar yelken açacağı söyleniyordu. Bu kötü bir dedikoduydu ama tehlikeli ve makul bir gerçeğe işaret ediyordu. Caesar gerçekten de keşfedilmemiş diyarlara doğru bir yolculuğa çıkmıştı. Elbette önce kazanılması gereken bir iç savaş vardı ve Caesar bunu başarmak için mayıs ayının sonunda Nil gezisini terk ederek lejyonlarıyla birlikte yeni çabalar ve yeni seferler için yola çıktı. Ama zaferden sonra ne olacaktı? Kleopatra'yla geçirdiği zaman Caesar'a üzerinde düşünecek çok şey vermişti. Bu düşüncelerin meyvelerine çok şey bağlı olabilirdi. Belki sadece kendi geleceği değil, Roma'nın ve onun ötesindeki dünyanın geleceği de buna bağlıydı.

Anti Cato

MÖ 46 yılının Nisan ayı. Güneş Utica surlarının ötesinde batıyordu. Sahilin yaklaşık otuz beş kilometre aşağısında, bir zamanlar Kartaca olan yerin kalıntıları alacakaranlığın pusuyla örtülüyken, kaçaklarla dolu gemilerin Afrika denizini doldurduğu kıyı açıklarında gece çoktan gelmişti. Ve yakında Caesar da gelecekti. Sayıca çok üstün olmasına rağmen büyük bir savaş vermiş ve bir kez daha galip gelmişti. Metellus Scipio'nun, Caesar'ın Mısır ve Asia'da olmadığı uzun aylar boyunca topladığı ordusu korkunç bir katliamla bozguna uğratılmıştı. Afrika Caesar'ın eline geçmişti. Utica'yı ona karşı tutmak için hiçbir umut olamazdı. Kentin savunmasından sorumlu olan Cato artık Cumhuriyet'in sonunun geldiğinden emindi.

Ama Scipio'nun ordusundan geriye kalanlara kaçmaları için gemileri sağlayan o olsa da onlara katılmaya hiç niyeti yoktu. Bu Cato'nun tarzı değildi. O akşam yemekte Pharsalus'tan beri âdeti olduğu üzere ayakta otururken hiçbir telaş belirtisi göstermedi. Caesar'ın adı bile anılmadı. Bunun yerine şarap aktıkça konuşma felsefeye döndü. Özgürlük konusu ve özellikle de sadece iyilerin gerçekten özgür olabileceği iddiası gündeme geldi. Konuklardan biri ince ve dolambaçlı argümanlar öne sürerek bunun aksini savundu, ancak Cato telaşlanarak onu dinlemeyi reddetti. Bu onun herhangi bir şekilde kızgın olduğunun tek kanıtıydı. Ancak topluluğu sessizliğe gömdükten sonra konuyu değiştirmekte gecikmedi. Kimsenin duygularını tahmin etmesini ya da planını öngörmesini istemiyordu.

O gece yatak odasına çekilip kısa bir süre kitap okuduktan sonra kendini bıçakladı. Görevliler onu yerde bulduğunda hala hayattaydı, ancak yarayı sarmak için çılgınca girişimlerde bulunulurken, Cato doktorları itti ve kendi bağırsaklarını yırttı. Kısa sürede kan kaybından öldü. Caesar Utica'ya vardığında tüm şehri yas içinde buldu. Uzun zamandır düşmanı olan ve Pompeius gibi deniz kenarındaki bir mezara yeni gömülmüş olan adama acıyla seslendi: "Cato beni seni bağışlama fırsatından mahrum bıraktığın gibi, ben de seni bu ölümden dolayı kıskanıyorum."[22] Caesar büyük bir

22 Plutarkhos, *Genç Cato*, 72.

jestten mahrum bırakılmayı takdir edecek bir adam değildi. Roma özgürlüğünün sert ruhuyla Cato'dan daha fazla özdeşleşen kimse olmamıştı ve onu affetmek, Cumhuriyet'in hayal gücü üzerindeki çileden çıkarıcı etkisini yok etmek olurdu. Bunun yerine ölümünün kanlı kahramanlığı sayesinde, bu duruş artık onaylanmıştı. Cato bir hayalet olarak bile Caesar'ın en inatçı düşmanı olarak kaldı.

Kan, onur ve özgürlük: intihar Romalıların en sevdiği temaları örnekliyordu. Ve bir kitle manipülasyon ustası olan Caesar bunu biliyordu. MÖ 46 yılının Temmuz'unun sonunda Roma'ya döndüğünde, ölü düşmanlarını şimdi -özlemle- gölgede kalmaları gerektiğini düşündüğü yere koymaya hazırlandı. Cato'nun ölümü ne kadar teatral olsa da, Caesar bunu sahnelemeye kararlıydı. O Eylül ayında yurttaşlarını zafer kutlamalarını paylaşmaya davet etti. Yıllar geçtikçe Roma halkı abartılı gösterilerden bıkma eğilimine girmişti, ancak Caesar'ın eğlencelerine getirdiği organizasyon ve vizyon, azalan getiri yasasına meydan okumasını sağladı. Zürafalar ve Britanya'nın savaş arabaları, ipek gölgelikler ve yapay göller üzerindeki savaşlar, hepsi şaşkın kalabalıklar tarafından usulünce izlendi. Pompeius bile bununla kıyaslanabilecek bir şey yapmamıştı ve Caesar gibi üst üste dört zafer de kazanmamıştı.

Galyalılar, Mısırlılar, Asialılar ve Afrikalılar: tezahürat yapan kalabalığın önünde zincire vurulmuş halde yürüyen yabancı düşmanlar bunlardı. Ancak Caesar'ın yurttaşlarına karşı kazandığı zaferi bu şekilde kutlaması açıkça uygunsuz olsa da, ara sıra böbürlenmekten kendini alamıyordu. Kleopatra'yla Mısır kaçamağı ve Afrika'daki zaferi arasında kral Pharnakes'i alt etmek için zaman bulan Caesar, zaferinin hızı hakkında ünlü bir cümleyle övünmüştü: "Geldim, gördüm, yendim."[23] Şimdi bir duyuru panosuna yazılan ve Roma'da geçit töreninde taşınan aynı cümle Pompeius'u da küçültmeye hizmet ediyordu, zira Pharnakes'in babası Mithradates'i fethetmeyi bu kadar büyük bir olay haline getiren Pompeius'tu. Yine de bir rakibin hayaleti Caesar'ın arabasını toz içinde takip eden bilgili vatandaşlar tarafından ayırt edilebilse de, fatihin zincirlerine meydan okuyan bir

23 Suetonius, *Divus Iulius*, 37.

gölge hala vardı. Caesar, Pompeius'u yenmişti ama Cato'yu yenememişti ve bu başarısızlık onu nadir bir propaganda gafına sürükledi. Görünüşte Afrika'ya karşı kazandığı zaferi kutlamak için düzenlenen dördüncü zaferinde Caesar, Cato'nun intiharını gösteren bir arabanın sokaklarda dolaştırılmasını emretti. Buna gerekçe olarak da Cato'nun ve onunla birlikte savaşan tüm yurttaşların Afrikalıların kölesi olduğunu ve işbirlikçi olarak öldüğünü iddia etti. İzleyen kalabalıklar aynı fikirde değildi. Geçidi görünce ağladılar. Cato hâlâ Caesar'ın nefretinin ulaşamayacağı bir yerdeydi.

Ama Cumhuriyet'in kendisi artık güvenli bir şekilde onun ellerindeydi. Caesar'ın başarıları karşısında şaşkına dönen ve gücünün büyüklüğü karşısında dehşete düşen Senato, onun zaferini meşrulaştırmak ve bir şekilde geçmişin aziz gelenekleriyle uzlaştırmak için çabaladı. Bu çabanın yarattığı gerginlik yasa yapıcılara büyük acılara mal olmuştu. Caesar daha önce iki kez *dictator*luğu kabul etmişti: ilki MÖ 49'un sonlarında aceleyle *consul*luğa seçilmesine başkanlık ettiği on bir gün boyunca, ikincisi ise Ekim 48'de bir yıllığına bu göreve atandığında. Şimdi, 46 yılının baharında, üçüncü kez *dictator*luk ile ödüllendirildi, hem de on yıllık benzeri görülmemiş bir süre için. Halihazırda *consul* olan Caesar'a ayrıca Cumhuriyet'in tüm yargıçlarını atama hakkı verildi ve -alaycı bir ifadeyle- Roma'nın "*praefectura morum*u" olarak atandı. Daha önce hiçbir zaman Sulla döneminde bile, otorite tek bir adamın elinde bu kadar yoğunlaşmamıştı. Yine de Sulla örneği en azından bir umut ışığı sunuyordu. On yıl bir *dictator*luğa katlanmak için uzun bir süreydi ama sonsuz değildi. Acı ilaç daha önce de onarıcı olmuştu. Ve sonuçta Cumhuriyet'in gerçekten de çok hasta olduğunu kim inkâr edebilirdi?

Tedavisi ile yükümlü olan adama karşı bir ölçüde sempati bile vardı. "Biz onun köleleriyiz," diye yazıyordu Cicero, "ama o devrinin kölesi."[24] Hiç kimse Caesar'ın Cumhuriyet için planlarının ne olabileceğini gerçekten bilemezdi, çünkü hiç kimse Cumhuriyet'in iç savaşın yaralarını nasıl saracağını tahmin edemezdi. Yine de, düşmanları arasında bile krizden bir çıkış yolu bulabilecek biri varsa,

24 Cicero, *Epistulae ad Familiares*, 9.15.

o kişinin Caesar olduğuna dair belirsiz bir umut devam ediyordu. Zekâ ve merhamet gibi nitelikleri kesinlikle kıyaslanamazdı. Ona karşı çıkabilecek güvenilir biri de kalmamıştı: Pompeius, Domitius ve Cato, hepsi ölmüştü. Scipio da öyle fırtınaya yakalanmış ve Afrika kıyılarında kaybolmuştu. Doğru, Pompeius'un iki oğlu Gnaeus ve Sextus hâlâ kaçaktı ama gençtiler ve kötü bir şöhretleri vardı. MÖ 46 kışında, İspanya'da tehlikeli bir isyan çıkarmayı başardıklarında ve Caesar bununla yüzleşmek için aceleyle Roma'dan ayrıldığında, Pompeius'un eski yandaşları bile eski düşmanlarına iyi dileklerde bulundular. Carrhae'de çok iyi bir performans sergileyen ve Pharsalus'tan sonra Caesar tarafından affedilmeden önce Pompeius'un en parlak deniz komutanı olan Cassius Longinus buna tipik bir örnektir. "Yeni ve kana susamış biriyle şansımızı denemektense, eski ve merhametli efendimize sahip olmayı tercih ederim[25]" diye itiraf etti Cicero'ya, iki adam Caesar'ın İspanya'daki ilerleyişiyle ilgili haberleri tartışırken.

Yine de Cassius'un ses tonunda bir burukluk vardı. Bir efendi ne kadar nazik olursa olsun, efendi olarak kalırdı. İç savaş yıllarından sonra hayatta olmaktan memnun olan vatandaşların çoğu bunu umursamayacak kadar yorgundu. Ama Caesar'ın akranları arasında kıskançlık ve güçsüzlük, tıpkı aşağılanma gibi kök salmıştı. Bir köle olarak yaşamaktansa ölmek daha iyiydi: bir Romalının nefes gibi aldığı ders buydu. İnsan *dictator*a boyun eğebilir, ona minnettar olabilir, hatta ona hayranlık duyabilirdi, ama bundan kaynaklanan utanç duygusunu asla bastıramazdı. "Caesar'ın avantalarını kabul eden özgür insanlar için Caesar'ın bunları dağıtma gücü bir hakaretti."[26] Ve elbette Utica'da olanların hatırası nedeniyle daha da büyük bir utançtı.

Cato'nun hayaleti hâlâ Roma'nın vicdanını rahatsız ediyordu. Caesar'a boyun eğmiş ve bunun için ödüllendirilmiş olan eski yoldaşları, onun ölümünde kişisel bir suçlama görmekten kendilerini alamıyorlardı. Cato'nun yeğeni Brutus, başlangıçta amcasının

25 *A.g.e.*, 15.19.
26 Florus, 2.13.92.

intiharını felsefi gerekçelerle kınamış olsa da, bunun yarattığı örnekten giderek daha fazla rahatsızlık duymaya başlamıştı. Her ne kadar içten ve yüksek fikirli olsa da, Brutus bir işbirlikçi olarak görülmek istemiyordu. Caesar'ın özünde bir anayasalcı olduğundan hâlâ emindi ve diktatörü desteklemekle amcasının anısına sadık kalmak arasında bir çelişki görmüyordu. Bunu olabildiğince açık hale getirmek için Brutus karısının gitmesi ve Cato'nun kızı Porcia'nın onun yerini alması gerektiğine karar verdi. Porcia'nın önceki kocası Marcus Bibulus olduğundan, Caesar tarafından daha az sevilen bir gelin hayal etmek zor olurdu. Brutus amacına ulaşmıştı.

Ama henüz işi bitmemişti. Amcasının anısının ölümsüzleştirilmesini isteyen Brutus, bir ölüm bildirisi kaleme aldı. Roma'nın en büyük yazarı olan Cicero'dan da aynı şeyi yapmasını istedi. Görev gurur vericiydi ancak Cicero tereddüt ettikten sonra kabul etti, zira kibir kadar utanç da onu harekete geçirmişti. Cicero çok iyi farkındaydı ki, savaş sırasında pek iyi bir izlenim bırakmamıştı ve Caesar'dan aldığı af, yalnızca onun dalkavuk biri olarak çıkan adını pekiştirmişti. Yaygın aşağılama karşısında Cicero hâlâ cumhuriyetçi erdemin korkusuz sözcüsü imajına sarılıyordu ama gerçek şuydu ki, Caesar'la barış yaptığından beri cesaretinin doruk noktası ara sıra yapabildiği sivri şakalardı. Şimdi Utica şehidini alenen överek, biraz daha ileri gitmeye cesaret ediyordu. Cato diye yazıyordu Cicero, ününden daha büyük olan birkaç adamdan biriydi. Bu sivri bir yargıydı, sadece *dictator*u değil ima yoluyla onun üstünlüğüne boyun eğen herkesi hedef alıyordu ve elbette yazarın kendisi de buna dahildi.

Çok uzaklarda İspanya'da, toz ve kanla beslenen sineklerle çevrili Caesar, Roma'nın edebi ortamını takip etmeye devam ediyordu. Cicero ve Brutus'un yazdıklarını okuduğunda hiç de eğlenmemişti. Seferin belirleyici çarpışması yapılıp kazanılalı çok olmamıştı ki, öfkeli bir cevap yazdı. Cato'nun bir kahraman olmak bir yana aşağılık bir sarhoş, işleri baltalayan biri ve deli olduğunu, hiçbir değeri bulunmadığını savunuyordu. *Anticatones* isimli bu yazı daha sonra Roma'ya gönderildi ve burada anlattığı kişi o kadar tanınmaz bir

haldeydi ki yaygın bir neşeyle karşılandı. Cato'nun itibarı Caesar'ın saldırısıyla azalmak bir yana, yeni zirvelere yükseldi.

Caesar'ın kendisi de küskün ve hayal kırıklığına uğramıştı. Daha İspanya seferi sırasında, hatırı sayılır sabır rezervlerinin tükenmek üzere olduğuna dair işaretler ortaya çıkmıştı. Savaş son derece acımasız geçmişti. Caesar isyancılara alışılagelmiş merhametiyle davranmak bir yana, onları yurttaş olarak tanımayı bile reddetmişti. Cesetleri inşaat malzemesi olarak kullanılmış ve kafaları direklere asılmıştı. Pompeius'un küçük oğlu Sextus Caesar'ın intikamından kaçmayı başarmış olsa da, büyük oğlu Gnaeus yakalanmış, idam edilmiş ve kafası bir savaş ganimeti olarak sergilenmişti. Bunlar Galyalılara yakışır sahnelerdi. Yine de kelle avcılığına soyunan Caesar olmasına rağmen, ordusunun barbarlığa sürüklenmesinde hiçbir sorumluluk kabul etmedi. Bunun yerine, asıl suç rakiplerinin ihanetinde ve aptallığında yatıyordu. Roma halkının kaderini onun ellerine teslim eden kaderdi. Eğer şimdi yaralarını sarma çabalarında onu desteklemeyi reddederlerse, o zaman dökülen kan bile öfkeli tanrıları yatıştırmaya hizmet etmeyecekti. Roma ve onunla birlikte tüm dünya karanlığın dalgaları arasında kaybolacak ve barbarlık evrensel bir hal alacaktı.

Böyle bir kıyameti önleme ihtiyacıyla karşı karşıya kalan bir Cicero ya da Brutus'un hassasiyetleri neydi? Cumhuriyet gerçekten de neydi? Caesar'ın yurttaşları tarafından hâlâ kutsal kabul edilen geleneklere karşı sabırsızlığı gün geçtikçe daha da hissedilir hale geliyordu. Senato'ya danışmak ya da önlemlerini halka sunmak için başkente dönmek yerine taşrada oyalanıyor, gazi kolonileri kuruyor, imtiyazlı yerlilere imtiyazlarını genişletiyordu. Roma'da aristokrasi bu haber karşısında ürperdi. Galyalıların kokuşmuş pantolonlarını çıkarıp togalarını giyerek Senato binasının yolunu tuttuklarına dair fıkralar anlatılıyordu. Elbette bu tür yabancı düşmanlığı her zaman bir Romalının hakkı ve ayrıcalığı olmuştu. Neredeyse tanım gereği, en kötü züppeler Cumhuriyet'in özgürlükleriyle en çok gurur duyanlardı. Ama Caesar onları küçümsedi. Artık gelenekçilerin ne düşündüğünü umursama zahmetine katlanamıyordu.

Aslında geleneklerin kendisiyle de pek ilgilenmiyordu. Bu iyi de oldu, çünkü politikaları Cumhuriyet'in gelecekteki işleyişi hakkında garip sorular ortaya çıkardı. İtalya'daki yurttaşların oylarını kullanmak için Roma'ya gelmeleri yeterince pratik değilse, o zaman denizin ötesindeki uzak eyaletlerdekiler için bu imkânsız olacaktı. Sorun bir kenara itildi. Caesar bu tür tartışmalarla oyalanmayacaktı. Gerçek anlamda evrensel bir imparatorluğun temellerini atacaktı ve bununla birlikte, tesadüfi olmayan bir şekilde kendisi için küresel bir üstünlük sağlayacaktı. Hak sahibi kılınan her yerli ve yerleştirilen her sömürgeci, onun yeni düzeninde bir tuğlaydı. Romalı aristokratların her zaman yanaşmaları olmuştu ama Caesar'ın himayesi kumun ve buzun sınırlarına kadar uzanacaktı. Suriyeliler ve İspanyollar, Afrikalılar ve Galyalılar, küçülen bir dünyanın uzak halkları bundan böyle bağlılıklarını Cumhuriyet'in ölümcül amatörlüğüne değil, tek bir adama borçlu olacaklardı. Bu geleceğin bir sembolü olarak hiçbir şey Caesar'ın Kartaca ve Korinthos için yaptığı plandan daha güçlü olamazdı. İntikamcı lejyonlar tarafından dümdüz edilen bu iki şehir, yeni bir evrensel barış çağının ve hamilerinin ihtişamının anıtları olarak yeniden inşa edilecekti. Yeni Kartaca kolonisinin kıyısındaki Utica sonsuza dek gölgede kalacaktı. Gelecek, geçmişin enkazı üzerinde yükselecekti. Roma'da yaşayan yurttaşlar ilk kez tek bir dünyanın efendileri oldukları kadar parçaları olduklarını da hissedeceklerdi.

Bu Caesar'ın kendi şehrini ihmal ettiği anlamına gelmez. Roma için büyük planları vardı: bir kütüphane kurulacaktı; Pompeius'unkine rakip olacak yeni bir tiyatro Capitolinus'un kayasından oyulacaktı; Campus'ta dünyanın en büyük tapınağı inşa edilecekti. Caesar, Tiber Nehri'nin bile yönünün değiştirilmesi gerektiğine karar vermişti, çünkü yatağı inşaat planlarına engel oluyordu. Hiçbir şey onun üstünlüğünün şaşırtıcı doğasını bundan daha iyi gösteremezdi: sadece istediği yere ve istediği şeyi inşa etmekle kalmıyor, aynı zamanda sanki parmak ucuyla manzarayı çizen bir tanrıymış gibi şehrin topografyasının değişmesini emredebiliyordu. Caesar'ın on yıllık diktatörlüğünün Roma'nın çehresini sonsuza dek

değiştireceği açıktı. Her zaman köhne görünümüyle antik özgürlüklerini ifade etmiş olan bir şehir yakında tamamen farklı görünecekti; hatta neredeyse bir Yunan yerleşimi gibi görünecekti.

Özellikle de İskenderiye gibi. Caesar'ın misafir seçiminde bunun böyle olabileceğine dair erken bir ipucu vardı. MÖ 46 yılının Eylül ayında sevgilisinin zaferlerini izlemek için tam zamanında Kleopatra şehre gelmişti. Caesar'ın Tiber'in öte yakasındaki malikânesine yerleşen Kleopatra, cumhuriyetçi duyarlılıklar için herhangi bir izin vermeyi reddetmiş, bunun yerine Mısır kraliçesi rolünü sonuna kadar oynamıştı. Yanında sadece kocası olan kardeşi ve haremağalarından oluşan bir maiyeti değil, aynı zamanda bir yaşında bir prens olan bir varisi de getirmişti. Zaten evli olan Caesar, gayrimeşru oğlunu tanımayı reddetmişti, ama Kleopatra hiç korkmadan çocuğa Caeserion adını vererek açıkça gösteriş yapmıştı. Doğal olarak Roma skandalla çalkalanmıştı. Aynı derecede doğal olarak, herkes olanları izlemek için Tiber'e akın etti. Kleopatra'nın ziyaretçileri karşılama tarzı onların önemli olup olmadığına dair tahminini yansıtıyordu: Örneğin onu nefret dolu bulan Cicero'yu terslemişti. Elbette kraliçenin gözü sadece tek bir adamdaydı. Ağustos 45'te Caesar nihayet İtalya'ya döndüğünde, kraliçe aceleyle onu karşılamaya gitti.[27] İkisi birlikte kırlarda tatilin tadını çıkardılar. Caesar ancak Ekim ayında nihayet Roma'ya döndü.

Caesar döndüğünde çılgın dedikodularla çalkalanan bir şehir buldu. İmparatorluk merkezini İskenderiye'ye taşımayı planladığı söyleniyor ve buna inanılıyordu. Daha da gülünç olanı zaten bir karısı olmasına rağmen Kleopatra'yla evlenmek istediği de iddia ediliyordu. Caesar'ın kendisi de bu söylentileri boşa çıkarmak için bir şeyler yapmak yerine Venus tapınağına metresinin altın bir heykelini dikerek eşi benzeri görülmemiş ve şok edici bir onurlandırmaya imza attı. Venus, İsis'le en yakından özdeşleştirilen tanrıça olduğundan burada daha büyük ve daha uğursuz bir skandala dair bir ipucu vardı. Eğer Kleopatra Cumhuriyet'in kalbinde bir tanrıça olarak

27 Kaynaklar bunu hiçbir yerde özel olarak belirtmiyorsa da koşullar, bunu neredeyse kesin hale getirir.

temsil edilecekse, o zaman sevgilisinin kendisi için ne gibi planları vardı? Ve tam olarak neden işçiler malikânesine sanki bir tapınakmış gibi bir alınlık ekliyorlardı? Ve Antonius'un onun baş rahibi olarak atandığı söylentisinin doğruluk payı neydi? Caesar ipuçları dağıtmakta pek de çekingen davranmıyordu.

Tanrıça gelinler ve kendini tanrılaştırma: yurttaşlarının dehşete düşeceklerini biliyordu. Ama özellikle Doğu'da dehşete düşmeyecek başkaları da vardı. Roma Caesar'a boyun eğmiş olabilirdi ama dünyanın bazı bölgeleri hâlâ Roma'ya boyun eğmemişti. Bunların en inatçısı, Cumhuriyet'in iç savaşını fırsat bilen atlıları Suriye sınırını geçmeye cüret eden Parthia'ydı. Elbette Carrhae'nin intikamının alınması ve kaybedilen kartalların geri kazanılması da diktatörün dikkatini çekmeye değer sorumluluklardı. Yine de Roma'ya döner dönmez savaş için yola çıkma planı, şehri küçümsenmiş ve neredeyse göz ardı edilmiş hissettirmeden başka bir şeye yaramamıştı. Sanki Cumhuriyet'in sorunları, onları çözmekle görevlendirilen adamı sıkmış, sanki Roma onun hırsları için artık çok küçük bir sahne olmuştu. Doğu'da olsalar bunu takdir ederlerdi. Doğu'da zaten Caesar'a bir tanrı gibi tapıyorlardı. Doğu'da Cumhuriyet'ten çok daha eski olan, bedenin tanrısallaştığı ve kralların kralının hüküm sürdüğü gelenekler vardı.

Endişeli Romalılar için sorun da burada yatıyordu. MÖ 45 yılının sonlarında Senato, Caesar'ın bundan böyle Divus Iulius olarak onurlandırılacağını duyurdu: Tanrı Iulius. Şimdi kim onun en büyük tabuyu yıkmaya ve başına bir taç koymaya hazırlandığından şüphe edebilirdi? Böylesine korkunç bir şüphe için kesinlikle gerekçeler vardı. 44 yılının başlarında Caesar, bir zamanlar İtalya'nın efsanevi geçmişinde krallar tarafından giyilen yüksek kırmızı çizmelerle görünmeye başladı; aynı sıralarda heykellerinden birinde gizemli bir şekilde ortaya çıkan bir taç çıkarıldığında öfkeyle tepki gösterdi. Kamuoyundaki endişe büyüdü. Caesar çok ileri gittiğinin farkına varmış gibi görünüyordu. 15 Şubat'ta mor bir toga giymiş ve altın bir çelenk takmış olarak, Antonius'un taç teklifini gösterişli bir şekilde reddetti. O gün bir bayramdı ve Roma bayram kalabalığıyla dolup taşıyordu. Antonius teklifi yinelediğinde "Forum'un her

yanında bir inilti yankılandı[28]" Caesar tacı yine, bu sefer gelecekte hiçbir inkara yol açmayacak bir sertlikle reddetti. Belki de kalabalık alkışlasaydı Antonius'un teklifini kabul edebilirdi, ama bu pek olası görünmüyordu. Caesar, Romalıların bir kral Iulius'a asla tahammül edemeyeceklerini biliyordu. Son tahlilde umurunda da değildi. Büyüklüğün aldığı biçimler göreceliydi, ulustan ulusa değişiyordu. İskenderiye'de kaldığı süre ona bu dersi vermişti. Kleopatra nasıl Mısırlılar için hem bir firavun hem de Yunanlılar için bir Makedon kraliçesiyse, Caesar da aynı anda hem Asia'da yaşayan bir tanrı hem de Romalılar için bir *dictator* olabilirdi. Caesar'ın kendisinin de belirttiği gibi Cumhuriyet "hiçliğe, sadece bir isme, cisimsiz ve özsüz[29]" bir hale indirgenmişken, neden Cumhuriyeti ortadan kaldırarak yurttaşlarının hassasiyetlerini rencide etsindi ki?" Önemli olan biçim değil, iktidarın gerçekliğiydi. Ve Sulla'nın aksine Caesar'ın bundan vazgeçmeye hiç niyeti yoktu.

Antonius ona tacı teklif etmeden birkaç gün önce Senato onu resmen ömür boyu *dictator* olarak atamıştı.[30] Bu vahim kararla Caesar'ın bir gün Cumhuriyet'i yurttaşlarına geri verebileceğine dair son zayıf umut da sönmüş oldu. Ama Romalılar umursayacak mıydı? Caesar'ın hesabına göre umursamayacaklardı. Oyunlarla, refahla ve barışla halkı uyutmuştu. Senato'yu ise açık tehditlerle değil görevden alınmasıyla sonuçlanabilecek şeylerin tehdidiyle uyuşturmuştu: "Yasadışı bir tiran iç savaştan iyidir."[31] Cato'nun en sadık hayranı Favonius'un görüşü buydu. Bu yaygın olarak paylaşılan bir yargıydı. Caesar bunu bildiği için akranlarının nefretini küçümsedi. İki bin kişilik muhafız birliğini görevden aldı. Forum'da açık bir şekilde yürüdü, sadece makamının gereği olan *lictor*lar ona eşlik ediyordu. Muhbirler kendisine bir suikast söylentisi getirip komploculari yakalamasını istediklerinde, onların endişelerini elinin tersiyle itti. "Kendisinden korkulmasındansa ölmeyi tercih edeceğini söyledi."[32]

28 Cicero, *Philippicae*, 2.85.

29 Suetonius, *Divus Iulius*, 77

30 MÖ 44 yılının Şubat ayının 9'u ila 15'i arasında bir tarihte.

31 Plutarkhos, *Brutus*, 12.

32 Velleius Paterculus, 2.57.

Roma'da daha uzun süre kalacak gibi de görünmüyordu. Parthia'ya gitmek üzere 18 Mart'ta yola çıkacaktı. Doğrusu bir kâhin ona o ayın on beşine denk gelen Ides'e dikkat etmesini tavsiye etmişti ama Caesar batıl inançlara hiçbir zaman fazla itibar etmemişti. Sadece özel konuşmalarında ölümlülükle ilgili bir imada bulunmuştu. Ayın on dördünün akşamı ömür boyu diktatör olarak atandıktan bir ay sonra Caesar, MÖ 49'da davasına katılan ve şimdi *dictator*lukta yardımcısı olarak "*magister equitum*" unvanlı *patricius* Lepidus ile yemek yedi. Dostlarının arasında olduğundan emin olan Caesar gardını düşürdü. "Ölümün en tatlısı nedir?" diye sordu. Caesar'ın yanıtı gecikmedi: "Uyarılmadan gelen ölüm."[33]Uyarılmak korkmaktı; korkmak ise sakatlanmaktı. O gece Caesar'ın karısı kâbuslar görüp ertesi gün Senato'ya katılmaması için yalvardığında, Caesar güldü. Sabahleyin tahtırevanda taşınırken, kendisine Mart'ın Ides'inden sakınmasını söyleyen kahinle göz göze geldi. "Beni uyardığın gün geldi," dedi Caesar gülümseyerek, "ve ben hâlâ hayattayım" "Evet," diye hızla ve kaçınılmaz olarak cevap geldi kâhinden. "O gün geldi, ama henüz geçmedi."[34]

Senato o sabah Pompeius'un büyük toplantı salonunda toplanmayı kararlaştırmıştı. Bitişikteki tiyatroda oyunlar oynanıyordu ve Caesar tahtırevanından inerken, kan gösterileri karşısında heyecanlanan Roma halkının kükremelerini duyacaktı. Ama bu gürültü çok geçmeden portikonun serin mermeriyle ve daha da ötesinde bekleyen toplantı salonunun mermeriyle azalacaktı. Pompeius'un heykeli hâlâ Senato'nun toplantı alanına hâkimdi. Pharsalus'tan sonra alelacele yıkılmıştı ama Caesar tipik bir cömertlikle Pompeius'un diğer tüm heykelleriyle birlikte onu da restore ettirmişti. Cicero, kendisininkilerin kaldırılmasına karşı bir yatırım politikası diye alay etmişti ama bu kötü niyetli ve adaletsizdi. Caesar'ın heykellerinin geleceğinden korkması için hiçbir neden yoktu. Ne de o sabah toplantı salonuna girip senatörlerin onu selamlamak için ayağa kalktıklarını gördüğünde kendisi için.

33 Plutarkhos, *Caesar*, 63.

34 Cassius Dio, 44.18.

Bir grup insan altın kaplamalı koltuğuna otururken kendisine bir dilekçe sunmak üzere yaklaşıp, öpücükleriyle üzerine üşüştüğünde bile Caesar'ın korkması için bir neden yoktu. Ancak birden togalarının omuzlarından aşağıya çekildiğini fark etti. Şaşkın bir şekilde bağırdı: "Neden, bu ne şiddet!" Aynı anda boğazında keskin bir acı hissetti. Dönüp baktığında kendi kanıyla boyanmış bir hançer gördü.

Altmış kadar adam etrafında toplanmıştı. Hepsi de togalarının altından hançerlerini çıkarmışlardı. Hepsi Caesar tarafından iyi tanınıyordu. Birçoğu affını kabul etmiş eski düşmanlardı ama daha da fazlası Caesar'ın dostuydu.[35] Bazıları Galya'da onunla birlikte görev yapmış subaylardı, aralarında Venetii halkını yok eden savaş filosunun komutanı Decimus Brutus da vardı. Ancak en ağır ihanet Caesar'ın sonunda uyuşturan ve umutsuzca karşı koyma çabalarını durduran ihanet, daha yakın birinden geldi. Caesar arbedenin içinde bir başka Brutus'un, Marcus'un, yani meşhur oğlunun tuttuğu kasığına doğrultulmuş bıçağı gördü. "Sen de mi oğlum[36]?" diye fısıldadı, sonra yere düştü. Ölüm acısına tanık olunmasını istemediği için togasının şeridiyle başını örttü. Kan gölü Pompeius'un heykelinin kaidesini lekeledi. Öldüğünde, büyük rakibinin gölgesinde yatıyordu.

Ancak bunda bir sembolizm varmış gibi göründüyse de, bu hayali bir şeydi. Caesar herhangi bir hizip uğruna kurban edilmemişti. Doğru komplonun iki liderinden biri Pompeius'un eski subaylarından biri olan Cassius Longinus'tu. Ama Cassius sadece Caesar'ı değil, Antonius ve Lepidus'un da öldürülmesini ve *dictator*un rejiminin toptan yok edilmesini savunduğunda davası reddedilmişti. Diğer lider ve komplonun vicdanı olan Brutus bunu duymayı reddetmişti. Bir infaz gerçekleştirdiklerini, siyasi bir kavgada iğrenç bir manevra yapmadıklarını savunmuştu. Ve Brutus galip gelmişti. Çünkü Brutus onurlu bir adam olarak biliniyordu ve Cumhuriyet'in sözcüsü ve intikamcısı olarak hizmet etmeye layıktı.

35 Veya Seneca tarafından böyle olduğu söyleniyor, bkz. *De Ira*, 3.30.4.

36 Suetonius, *Divus Iulius*, 82.

Başlangıçta krallar vardı ve son kral bir tiran olmuştu. Brutus adında bir adam onu şehirden kovmuş, *consul*luğu ve özgür bir Cumhuriyetin tüm kurumlarını kurmuştu. Ve şimdi 465 yıl sonra, onun soyundan gelen Brutus ikinci bir tiranı devirmişti. Komplocu arkadaşlarını Pompeius'un büyük kompleksinden çıkarırken tökezledi ve heyecan içinde Campus boyunca koştu. Kanlı hançerini gururla havada tutarak Forum'a yöneldi. Orada, halkın buluşma yerinde sevinçli haberi duyurdu: Caesar ölmüştü, özgürlük geri gelmişti ve Cumhuriyet kurtulmuştu.

Sanki alaycı bir cevapmış gibi, Campus'un öbür ucundan çığlık sesleri geldi. Pompeius'un tiyatrosundaki seyirciler ayaklanmış, panik içinde birbirlerini eziyorlardı. Gökyüzüne dumanlar yükselmeye başlamıştı bile; yağmacılar işe koyulurken dükkânlar parçalanıyordu. Daha uzaktan Roma'nın Yahudileri her zaman hamileri olan adam için yas tutmaya başladıklarında ilk keder feryatları duyulabiliyordu. Ancak başka yerlerde olanlarla ilgili haberler şehre yayılırken, sadece sessizlik vardı. Kurtarıcıları alkışlamak için Forum'a koşmak bir yana, yurttaşlar evlerine koşuyor ve kapılarını kilitliyorlardı.

Cumhuriyet güvendeydi. Ama şimdi Cumhuriyet neydi ki? Sessizlik şehrin üzerinde asılı kaldı ve hiçbir yanıt bulunamıyordu.

11

CUMHURİYET'İN ÖLÜMÜ

Son Çırpınışlar

Kriz olsun ya da olmasın, mevsim değişmezdi. İlkbahar çiçeklerin parlaklığı ve berraklığıyla, sosyetenin şehir dışına kaçtığı zamanlardı. MÖ 44 Nisan'ı da durum farklı değildi. Caesar'ın öldürülmesini takip eden haftalarda Roma boşalmaya başladı. Malikânelerini kapatanların çoğu, panik içindeki ateşli şehri geride bıraktıkları için rahatlamış olmalıydılar. Ülkenin kendi baş ağrıları da yok değildi. Örneğin Cicero Roma'nın hemen güneyindeki gözde villasına vardığında burayı inşaatçılarla dolu buldu. Yoluna devam etmeye karar verdi ve Napoli Körfezi'ne doğru güneye yöneldi ve orada da hemen kadastrocular tarafından yakalandı. Puteoli'de kendisine miras kalan bir ticaret kompleksinde çatlaklar olduğu ortaya çıktı. İki dükkân gerçekten de çökmüştü. "Fareler bile taşındı," diye iç geçirdi Cicero, "kiracılardan hiç bahsetmiyorum bile. Ancak Sokrates örneğinden ilham alan ev sahibi, gayrimenkul sorunlarına karşı yüce bir kayıtsızlık içinde olduğunu itiraf etti: "Ölümsüz tanrılar, böyle önemsiz şeylerin benim için ne önemi var[1]?"

Yine de felsefenin tesellilerinin de bir sınırı vardı. Diğer zamanlarda Cicero sürekli bir sinirlilik hali içinde olduğunu itiraf ederdi. "Yaşlılık" diye yakınıyordu, "beni her zamankinden daha hazımsız yapıyor."[2] Artık altmışlı yaşlarındaydı ve kendini başarısız hissediyordu.

1 Cicero, *Epistulae ad Atticum*, 14.9.

2 *A.g.e.*, 14.21.

Çöküşe geçen sadece siyasi kariyeri değildi. Önceki birkaç yıl içinde aile hayatı da çökmüştü. Önce büyük bir acı ve karşılıklı suçlamaların ortasında, otuz yıldan uzun süredir evli olduğu karısından boşandı ve kendini vesayeti altındaki genç, zengin birine bağladı. Bu yaşta bir bakireyle evlendiği için eleştirilen Cicero, kızın uzun süre bakire kalmayacağını, ama gelin de kalmayacağını söyleyerek huysuzca karşılık verdi. Düğünden sadece birkaç hafta sonra Cicero'nun kızı Tullia doğum sonrası komplikasyonlar nedeniyle öldü. Cicero yıkılmıştı. Ganimetten istenmeyen bir dikkat dağınıklığına dönüşen yeni karısı annesine geri gönderilirken, Cicero saplantılı bir şekilde acısıyla meşgul olmaya girişti. Sevecen ve zeki Tullia babasının en yakın arkadaşı olmuştu. Şimdi o gidince, Cicero yalnız kalmıştı. Erkekçe olmayan bir duygusallık olarak gördükleri bu durumdan tedirgin olan arkadaşları ona bir vatandaş olarak görevlerini hatırlatmaya çalıştılar, ancak bir zamanlar ilham kaynağı olan eski sloganlar sadece umutsuzluk duygusunu derinleştirmeye yaradı. Acı içinde iyi niyetli birine açıklama yapmaya çalıştı: "Bir zamanlar evimde kamu hayatının sıkıntılarından kaçabileceğim bir sığınak bulabiliyordum. Ama şimdi, evdeki mutsuzluğun baskısı altında olduğum için, bunun tersini yapamıyorum; devlet işlerine ve bir zamanlar sundukları konfora sığınamıyorum. Bu yüzden hem Forum'dan hem de evden uzak duruyorum[3]" Cicero'nun kederinin aynasından bakıldığında, Cumhuriyet kızının görüntüsüne bürünmüş gibi duruyordu: genç bir kadın, tanrıça gibi, sevilen… ve ölü.

Sonra Mart'ın Ides'i. Brutus, Caesar'ın kanıyla ıslanmış hançerini kaldırarak Cicero'nun adını seslenmiş ve özgürlüğün geri kazanılmasından dolayı onu kutlamıştı. Cicero da şaşkınlık ve sevinç içinde komploculari kahraman, Caesar'ın öldürülmesini de şanlı bir olay olarak selamlayarak karşılık vermişti. Ama bu sadece bir başlangıçtı ve belki de Cicero çok geçmeden bunun bile olmayacağından endişeleniyordu. Brutus ve Cassius Caesar'ı öldürmeyi başarmış olabilirlerdi ama onun rejimini yıkmak için hiçbir girişimde bulunmamışlardı. Bunun yerine diktatörün suikastçıları ve yandaşları

3 Cicero, *Epistulae ad Familiares*, 4.6.

arasında garip bir ateşkes sağlanmıştı ve sonuç olarak avantaj her geçen gün komplocuların elinden kayıp gidiyordu. Brutus ve Cassius daha şimdiden Caesar yanlısı demagogların tehditleri yüzünden Roma'dan kaçmak zorunda kalmışlardı. Onlara daha fazla acımasızlık ve kararlılık telkin eden Cicero, stratejilerini "saçma" diye eleştirdi. Komplocuların onu planlarının dışında tutmaya karar verdikleri, çünkü yaşlandıkça çekingenleşmesinden korktukları söyleniyordu. Şimdi yaşlı adam onlara uygun bir şekilde karşılık verdi. Komplocuların cumhuriyeti tiranlıktan kurtarmak gibi kutsal bir görev için "erkeklerin ruhunu fakat çocukların öngörüsünü[4]" getirdiklerinden yakındı.

Doğal olarak umutsuzluğunun derinliklerinde bile, yaşlı devlet adamı rolü Cicero'nun yardım edemediği ama zevk aldığı bir roldü. Çok az kişi onun bu hakkını inkâr edebilirdi. Arpinumlu bir yeni yetme, genç nesiller için neredeyse ikonik bir figür, geleneğin vücut bulmuş hali, yok olmuş bir devler çağının yaşayan bir kalıntısı haline gelmişti. Liderlerinin öldürülmesine sevinmesine rağmen, Caesarcılar için bile bir merak konusu olmaya devam etti. Bunlardan biri özellikle şaşırtıcı bir ziyaretçi, Cicero hala Puteoli'nin dışında tatil yaparken saygılarını sunmak için uğrayan sarı saçlı, parlak gözlü, en fazla on sekiz yaşında genç bir adamdı. *Dictator*un büyük yeğeni Gaius Octavius sadece bir ay önce Parthia seferine katılmak üzere Balkanlar'a gitmişti. Caesar'ın öldürüldüğü haberi kendisine ulaştığında hemen Brundisium'a doğru yelken açtı. Orada Caesar'ın vasiyetinde resmen evlat edinildiğini öğrenerek vasiyetin şartlarına göre Gaius Iulius Caesar Octavianus adını aldı ve evlat edinen babasının gazilerinden oluşan kalabalıklar tarafından etrafı kuşatıldı. Onların tezahüratları hâlâ kulaklarında çınlarken Roma'ya doğru yola koyulmuştu ama başkente koşmak yerine önce Napoli Körfezi'ni ziyaret etmek için bir kenara çekildi. Tatil villalarını gezerek Caesar'ın ağır toplarına danışmış ve Cicero'ya önemli bir ziyarette bulunmuştu. Saygıdeğer cumhuriyetçi bir kez olsun pohpohlanmaya dayanamayacağını kanıtlayarak, büyülenmeyi

4 Cicero, *Epistulae ad Atticum*, 14.21.

reddetmişti. Ne de olsa Caesar'ın varisi olarak Octavianus'un kutsal görevi, üvey babasının katillerinin peşine düşmekti. Böyle bir intikamcı nasıl iyi bir vatandaş olabilirdi ki? Cicero, "İmkânsız,"[5] diye burun kıvırdı. Genç adamdan -Octavianus'un artık kendisine hitap edilmesini tercih ettiği gibi- sadece Iulius Caesar olarak değil, asıl adı olan Octavius olarak bahsetti.[6] Cicero için bir Iulius Caesar fazlasıyla yeterliydi.

Yine de Octavianus'un beklentileri onu ciddi anlamda endişelendirmiş olamazdı. Genç adam Puteoli'den yola çıkarken isminin büyüsünden ve mirasına tam olarak sahip çıkma kararlılığından başka bir şey taşımıyordu. Roma'nın yılan çukurunda bunlar belirleyici nitelikler değildi. Aslında Caesar'ın düşmanları bir yana, yerleşik Caesar taraftarları için bile kışkırtıcılığın sınırındaydılar. *Dictator* Octavianus'u yasal varisi olarak seçmiş olabilirdi ama başkaları da vardı; önemli pozisyonlardaki güvenilir subaylar, gözlerini ölen efendilerinin mirasına dikmişlerdi. Caesar öldüğüne göre Roma'nın önde gelen adamlarının ihtirasları bir kez daha serbest kalmıştı ama bu Brutus ve Cassius'un beklediği şekilde olmamıştı. Cicero şaşkınlık içinde, "Özgürlük geri geldi," diye not düştü, "ama Cumhuriyet geri gelmedi."[7]

Bu kendisinin de belirttiği gibi, "eşi benzeri görülmemiş" bir durumdu ve dehşet verici bir beklentiye yol açıyordu. İç savaşla zehirlenen eski kuralların, eski geleneklerin sonsuza kadar geri getirilemeyecek şekilde yerleşmiş olması mümkün müydü? Eğer öyleyse kafa karıştırıcı ve kana bulanmış yeni bir düzenin tehdidi söz konusuydu; bu düzende bir *magistratus*un bir ordudan ve meşruiyetin kaba şiddetten daima daha az önemli olurdu. Daha MÖ 44 yazında böyle bir geleceğin ana hatları görülebiliyordu. Müstakbel savaş lortları Caesar'ın gazilerini yerleştirdiği kolonileri geziyor, rüşvet teklif ediyorlardı. Brutus ve Cassius bile bu işe dahil olmaya çalışmıştı. Caesar'ın gazilerinden gördükleri karşılama şaşırtıcı olmayan bir

5 *A.g.e.*, 14.12.

6 Gaius Octavius olarak doğan adam, kariyerinin ilk yıllarında adını düzenli aralıklarla değiştirdiğinden, kafa karışıklığını önlemek için tarihçiler tarafından genellikle Octavianus diye anılır.

7 *A.g.e.*, 14.4.

şekilde soğuktu. Yaz sonunda İtalya'nın artık kendileri için güvenli olmadığı sonucuna gönülsüzce varmışlardı. Sessizce uzaklaştılar; Doğu'ya gittikleri söyleniyordu ama kimse bundan emin olamazdı. Özgürleştirici olduklarını iddia eden adamlar için herhangi bir yere sürgün edilmek acı bir yenilgiydi.

Ve liderlik için onlara güvenenler için bu bir felaketti. Şimdi Brutus ve Cassius'un gidişiyle geride kalmak, Cumhuriyet'i hâlâ en önemli olduğu yerde, özgürlüklerini doğuran şehirde, Senato ve Roma halkı önünde savunmak daha da fazla cesaret gerektirecekti. Böyle bir duruş sergileyecek kim kalmıştı? Gözler Cicero'ya çevrildi; ama panik içinde ve doğuştan sivil olan o da Roma'dan kaybolmuştu. Epey bir bocalamanın ardından niyeti, Atina'ya yelken açmaktı; burada okuyor olması gereken oğlu, üniversitenin en önde gelen ayyaşı olarak isim yapmakla meşguldü. Ancak varisini yeniden doğru yola sokmaya hevesli olan endişeli baba daha yelkenleri açmadan kötü hava koşulları yüzünden limana geri dönmüş ve fırtınanın dinmesini beklerken yolculuğunun Roma'da nasıl temsil edildiğini öğrenmişti. "Güzel! Ülkeni terk et[8]" diye yazmıştı ona, soğukkanlı Atticus bile. Cicero mahcup olmuştu. Hem utanç hem de kibir, çırpınan sinirlerini çelikleştirmeye yaradı. Ama aynı zamanda savaş ağalarını inlerinde karşılamak için yerinde durması gerektiğinin bilinci de öyleydi. Eşyaları kargo ambarından çıktı. Kavgaya kendini hazırlayan Cicero, Roma'ya geri döndü.

Bu hayatının en cesur kararıydı. Ama tamamen pervasızca da alınmamıştı. Doğru Cicero silahlı ve agresif ölüm kalım mücadelesine lejyonlar getirmemişti ama eşsiz hitabet gücünü, siyasi it dalaşındaki ustalığını ve prestijini getirmişti. Roma'ya gelişinin haberi onu karşılamak için tezahürat yapan kalabalıkları ortaya çıkardı ve Caesar'ın ağır toplarının en yüksek kademeleri arasında bile bağlantı eksikliği çekmedi. Cicero, bunlardan bazılarını anayasa davasına bağlayabilirse, o zaman her şeyin yoluna girebileceğini umuyordu. Özellikle iki hedefi vardı: Aulus Hirtius ve Vibius Pansa. Her ikisi de Caesar'ın önde gelen subaylarıydı ve diktatör tarafından bir sonraki

8 *A.g.e.*, 16.7.3.

yıl, MÖ 43 için *consul* adayı olarak atanmışlardı. Elbette Cicero'ya göre *magistratus*ların seçmenlere hiç başvurulmadan önceden tahsis edilmiş olması bir rezaletti, ama şimdilik bunu sineye çekmeye hazırdı. Hirtius ve Pansa sıkıntılı zamanların standartlarına göre ılımlıydılar, hatta Cicero'dan topluluk önünde konuşma dersi isteyecek kadar. Kuşkusuz, Cicero'nun *consul*luktan dışlandığını görmeyi tercih edeceği başka Caesarcılar da vardı. Ve ona göre bunların arasında en tehlikelisi bir ordu ve Caesar'ın hazinesinden bahsetmek bir yana, zaten makamı elinde tutan Marcus Antonius'tu.

Cicero'ya göre Antonius'un karakterinin en çekici yönleri bile -cesareti, cazibesi ve cömertliği- *consul*u daha da tehditkâr kılmaktan başka bir işe yaramıyordu. Kadınlara olan düşkünlüğü de öyle: Yıllarca Fulvia'nın peşinden koştuktan sonra Antonius sonunda Clodius'un otoriter dul karısına bağlanmayı başarmıştı. Zevk düşkünü ve teşhirci olduğu kadar Antonius, Cicero'ya Clodius'un yatağının değerli bir varisi ve bu nedenle de apaçık bir kamu tehlikesi olarak göründü. Ama Antonius'un omzunda duran daha da korkunç bir hayalet daha vardı. Cicero, "Neden benim kaderim olmalı ki," diye düşündü, "son yirmi yıldır Cumhuriyet'in benim de düşmanım olmayan bir düşmanı olmadı[9]?" Catilina'nın hayaleti hiç şüphesiz bu soruya boş boş gülerdi. Gerçekten de Cicero'nun MÖ 44 yılındaki kibri, *consul*luğu sırasında olduğundan daha da büyüktü. Antonius'u ihbar ederek, Catilina gibi açık bir isyancıya değil bizzat devlet başkanı olan bir adama savaş ilan etmiş oluyordu. Ama Cicero hiç utanmıyordu. Catilina'da olduğu gibi Antonius'ta da bir canavarla karşı karşıya olduğuna inanıyordu. Sadece başını keserek, Cumhuriyet'in en azından yarı yarıya sağlığına kavuşacağına inanıyordu. Böylece meşruiyetin sözcüsü Cicero, bir consulu yok etmek için çalışmaya hazırlandı.

Kampanyalarının çoğunda olduğu gibi büyük hatibin Antonius'a saldırısı da aynı ölçüde ilham verici ve spekülatif olacaktı. Cicero, Senato'da yaptığı bir dizi heyecan verici konuşmayla yurttaşlarını umutsuzluğun uyuşukluğundan uyandırmaya, onları en derin

9 Cicero, *Philippicae*, 2.1.

ideallerinde eğitmeye, onlara ne olduklarını ve hala ne olabileceklerini hatırlatmaya çalıştı. "Hayat sadece nefes almaktan ibaret değildir. Kölenin gerçek bir hayatı yoktur. Diğer tüm uluslar köleliğe dayanabilir ama bizim şehrimiz dayanamaz." Burada, Cicero'nun hitabetinde, Roma özgürlüğü için değerli bir ağıt vardı: hem Cumhuriyet'in kahramanca geçmişinin yükselen bir iddiası hem de ışığın ölmesine karşı bir öfke. "Özgürlüğü geri kazanmak o kadar görkemlidir ki, onu geri kazanmaktan çekinmektense ölmek daha iyidir."[10]

Bu iddiaya eski nesiller tanıklık etmişti ve Cicero hayatını ortaya koyarak, uzun süredir savunmayı amaçladığı ideallere layık olduğunu nihayet kanıtlıyordu. Ancak konuşmalarının tanıklık ettiği, en az onun kadar eski başka gelenekler de vardı. Cumhuriyet'in kamusal yaşamında partizanlık her zaman vahşi, siyasi retoriğin hileleri ise acımasız olmuştu. Şimdi, Cicero'nun Antonius'u hırpalamasında, aynı hileler doruk noktasına ulaşmıştı. Cicero'nun konuşmaları boyunca sarhoş Antonius'un karikatürleri -et kusan, oğlanların peşinden koşan, aktrisleri mıncıklayan- canlandırılırken, yüce silahlanma çağrıları en kaba küfürlerle dönüşümlü olarak yapıldı. Kötü niyetli, hınç dolu ve haksızdı; lakin özgür bir Cumhuriyetin işareti yurttaşlarının konuşmalarının da özgür olmasıydı. Cicero çok uzun zamandır ağzının kapatıldığını hissediyordu. Şimdi veda konuşması için hiç çekinmeden konuştu. Sadece onun yapabileceği gibi yükseklere dokundu ve bir sonraki nefesinde derinliklere daldı.

Yine de sözleri tıpkı fırtınaya tutulmuş kıvılcımlar gibi tutuşturulmaya ihtiyaç duyuyordu ve Cicero bunu ancak karanlık ve zamanın kutsal kıldığı siyasi şike sanatıyla elde etmeyi umabilirdi. Caesar'ın savaş ağaları birbirine düşürülmeli ve Antonius'a karşı zehirlenmeliydi, tıpkı Cumhuriyet tarihi boyunca rakip asilzadelerin kudretlilere karşı cephe almaya ikna edilmeleri gibi. Antonius'tan zaten şüphelenen Hirtius ve Pansa'nın cesaretlendirilmeye ihtiyacı yoktu ama Cicero *consul* adaylarına kur yapmakla yetinmiyor, çok daha dramatik bir adayı da davaya çekiyordu. Sadece birkaç ay önce Octavianus'a soğuk davranmıştı; şimdi MÖ 44'ün son günlerinde,

10 *A.g.e.*, 10.20.

bunu yapmaya cüret edecek çok az kişi vardı ve kesinlikle Cicero bunlardan biri değildi.

Tanrılar bile genç Caesar'ı lütuflarının müthiş bir kanıtı ile kutsamışlardı. Octavianus bulutsuz bir gökyüzünün altında Roma'ya ilk kez girdiğinde, güneşin etrafında gökkuşağı şeklinde bir hale belirmişti. Üç ay sonra daha da muhteşem bir olay meydana geldi. Octavianus öldürülen babasının onuruna oyunlar düzenlerken, Roma'nın üzerinde bir kuyruklu yıldız parladı. Heyecanlı seyirciler tarafından Caesar'ın ruhunun göklere yükseldiği şeklinde selamlandı. Kuyrukluyıldızı kendi yüceliğinin bir işareti olarak gören Octavianus da bunu açıkça kabul etmişti, çünkü bir tanrının oğlu olmak Caesar'ın varisi için bile küçük bir terfi sayılmazdı. "Sen evlat, her şeyi adına borçlusun,"[11] diye alay etmişti Antonius. Ama Octavianus'un talihi ne kadar büyükse, mirasını kullanma becerisi de o kadar büyüktü. Daha şimdiden tecrübeli popülist Antonius bile kendisini oyun dışı bulmaya başlamıştı. Halka vaat edilen bazı mirasların ödenebilmesi için Caesar'ın hazinesini teslim etmesi istendiğinde, bunu engellemek istediğini kanıtlamıştı; bu arada Octavianus biriktirmek için spekülasyon yaparak, kendi mülklerinden bazılarını soğukkanlılıkla açık artırmaya çıkarmış ve elde edilen gelirden mirasları ödemişti.

Ödül olarak sadece şehirdeki kalabalıklar arasında değil, Caesar'ın gazileri arasında da olağanüstü bir popülerlik kazandı. Antonius'la başa baş mücadele eden Octavianus'un kısa süre içinde üç bin kişilik özel -ve tamamen yasadışı- bir koruması oldu. Bununla Forum'u kısa süreliğine işgal etti ve kısa süre sonra Antonius'un çok daha büyük ordusu karşısında geri çekilmek zorunda kalsa da, rakibinin hırsları için hissedilir bir tehdit olmaya devam etti.

Artık yılın sonlarıydı ve Antonius'un görev süresi sona ermek üzereydi. İktidarını devam ettirmek isteyen *consul* kuzeye yürüdü, Rubicon'u geçerek Galya'ya girdi ve kendisini eyaletin valisi ilan etti. Yolunu kesen, Caesar'ın katili Decimus Brutus'tu ve o da bu göreve talip olmuştu. Decimus, eyaletini Antonius'a teslim etmek yerine Modena'da barikat kurup kışı geçirmeyi tercih etti. İlerleyen

11 *A.g.e.*, 13.24-5.

Antonius, onu açlıktan öldürmek için yerleşti. Uzun zamandır tehdit olarak görünün yeni iç savaş nihayet başlamıştı. Ve tüm bunlar olurken Caesar'ın iki eski subayı birbirine girmişti ve Caesar'ın varisi onların arkasında, tehditkâr ama sadakati belirsiz bir biçimde hırsları daha da belirsiz bir faktör olarak gizleniyordu.

Sadece Cicero'ya ruhunu açtığını iddia etmişti. Octavianus ilk karşılaşmalarından beri yaşlı devlet adamına kur yapmaktan vazgeçmemişti. Bu tür pohpohlamalara hâlâ şüpheyle yaklaşan Cicero, Octavianus'un kendisine sunduğu cazibeyle acı içinde boğuşuyordu. Bir yandan Atticus'a ağlamaklı bir şekilde feryat ettiği gibi, "Sadece ismine, yaşına bak[12]!" Genç maceraperest bitmek bilmeyen tavsiye talepleri gönderirken, ona "Baba" diye hitap ederken ve kendisi ile takipçilerinin Cumhuriyet'in hizmetinde olduğu konusunda ısrar ederken, Cicero Caesar'ın varisini nasıl gerçek değeriyle kabul edebilirdi? Ama öte yandan krizin umutsuz doğası göz önünde bulundurulduğunda, kaybedecek ne vardı? Aralık ayına gelindiğinde kuzeyden gelen savaş haberleriyle birlikte, Cicero nihayet kararını vermişti. Ayın yirmisinde tıklım tıklım dolu bir Senato'ya hitap etti. Meşru *consul* Antonius'un yok edilmesi için baskı yapmaya devam ederken, Octavianus'un -"evet, hala genç bir adam, neredeyse bir çocuk[13]"- özel bir ordu kurduğu için kamusal onurla ödüllendirilmesini talep etti. Cicero bu öneriden ürktükleri anlaşılan mütereddidlere Octavianus'un Cumhuriyet için zaten parlak bir itibarı olduğunu söyleyerek karşı çıktı. "Bunu garanti ediyorum, Senato'nun babaları, söz veriyorum ve ciddiyetle yemin ediyorum!" Elbette, Cicero'nun kendisinin de çok iyi bildiği gibi, çok fazla protesto ediyordu. Yine de, özel hayatında bile Octavianus'un beklentileri konusunda tamamen kötümser değildi. Kimse dizinin dibinde oturup bilgeliğini ve Cumhuriyet'in eski ideallerini öğrenen bu genç adamın nasıl başarılı olacağını söyleyemezdi. Ve Cicero'nun eğitimi altında olsa da, Octavianus layık bir öğrenci çıkmazsa, o zaman fırsat ve durum uygun olduğunda onunla baş etmenin yolları olacaktı.

12 Cicero, *Epistulae ad Atticum*, 16.8.1.

13 Cicero, *Philippicae*, 3.3.

"Genç adam övülmeli, yüceltilmeli – sonra göklere çıkarılmalı."[14] Diğer bir deyişle, tıpkı Caesar gibi.

Elbette bu tam da Cicero'nun geçmişte başını derde sokan türden patavatsız bir espriydi. Şaka hızla yayıldı ve kaçınılmaz olarak Octavianus da bunu duydu. Ne var ki Cicero bu utancı görmezden gelebilirdi. Ne de olsa Octavianus, bir araya getirdiği koalisyonun sadece bir parçasıydı, hatta en önemli parçası bile değildi. MÖ 43 yılının Nisan ayında Roma halkının iki *consul*u Aulus Hirtius ve Vibius Pansa, nihayet Antonius'a karşı ilerlediler. Octavianus iki lejyonla onların yardımcısı olarak yer aldı. Birbirini izleyen iki savaşta Antonius yenildi ve Alpler'in ötesine çekilmek zorunda kaldı. Çifte zafer haberi bekleyen Roma'ya getirildiğinde, Cicero'nun yüksek riskli ve düşük ihtimalli politikasının nihai haklılığı ortaya çıktı. Cicero'nun kendisi *consul*luk yaptığı yıl olduğu gibi, ülkesinin kurtarıcısı olarak selamlandı. Antonius resmen halk düşmanı ilan edildi. Cumhuriyet kurtarılmış gibi görünüyordu.

Sonra Roma'ya yeni haberciler geldi, kötü ve acı haberler getirdiler. İki *consul* da ölmüştü; biri savaş alanında, diğeri ise yaralarından dolayı. Octavianus şaşırtıcı olmayan bir şekilde, Decimus Brutus ile herhangi bir yakınlaşmayı reddediyordu. Antonius, o karmaşada kaçıp gitmişti. Şimdi Alpler'in ötesindeki sahil boyunca, Caesar'ın bir başka subayı olan Marcus Lepidus'un bölgesine doğru ilerliyordu. "*Magister equium*un yedi lejyonluk ordusu güçlü bir yapıya sahipti ve Antonius ona yaklaştıkça sadakatleri birdenbire umutsuz, hatta belirleyici bir mesele haline gelmişti. Lepidus Senato'ya yazdığı mektuplarda Senato liderlerine bağlılığının devam edeceğine dair güvence veriyordu ama hepsi de tecrübeli Caesarcılardan oluşan adamları çoktan onun yerine başka türlü düşünmeye başlamışlardı. 30 Mayıs'ta, Antonius ve Lepidus'un orduları arasında günler süren dostluk, iki general arasında resmi bir anlaşma yapılması ve güçlerinin birleştirilmesiyle doruğa ulaştı. Sayıca az olan Decimus Brutus kaçmaya çalıştı ama bir Galya reisi tarafından ihanete uğradı ve öldürüldü. Senato'nun orduları şaşırtıcı bir hızla tamamen eriyip

14 Cicero, *Epistulae ad Familiares*, 11.20.

gitmişti. Sadece birkaç hafta önce kaçan Antonius her zamankinden daha güçlü bir şekilde ortaya çıkmıştı. Artık Roma üzerine yürümesiyle arasında sadece genç Caesar kalmıştı.

Octavianus hangi yöne dönecekti? Başkent dedikodularla çalkalanıyor ve cevap için mesai harcanıyordu. Yanıtın gelmesi uzun sürmeyecekti. Temmuz sonlarında Octavianus'un ordusundan bir yüzbaşı aniden Senato binasında belirdi. Toplananlardan, generali için hâlâ boş olan *consul*luğu talep etti. Senato reddetti. Yüzbaşı pelerinini geriye attı ve elini kılıcının kabzasına koydu. "Eğer onu *consul* yapmazsanız," diye uyardı, 'o zaman bu yapacak[15]" Ve öyle de oldu. Bir kez daha bir Caesar Rubicon'u geçti. Octavianus'un ordusu artık sekiz lejyona ulaşmıştı ve ona karşı koyacak kimse yoktu. Cicero tüm umutlarının yıkıcı sonu karşısında hasta bir halde, Senato'nun geri kalanıyla birlikte fatihi karşılamak için dışarı çıktı. Umutsuzca Octavianus'a yeni teklifler, yeni planlar sundu. Ancak Octavianus, Cicero'nun kendisini karşılamaya gelen son dostu olduğunu söyleyerek alaycı bir cevap vermekten başka bir şey yapmadı.[16]

Roma'dan ayrılmasına izin verilen -ya da emiredilen- hatip, en sevdiği kır villasına çekildi. Villadaki inşaat çalışmaları tamamlanmıştı ama sahibinin harap olmuş kariyeri artık onarılamazdı. Her şey bitmişti ve beraberinde pek çok şey de yitip gitmişti. Cicero çırağının ilerleyişini sessiz bir çaresizlikle izledi. 19 Ağustos'ta Octavianus, henüz yirmisine basmamış olmasına rağmen resmen *consul* seçildi. Ardından Caesar'ın suikastçılarının vatan haini olarak mahkûm edilmesini sağlayarak Roma'dan ayrıldı ve kuzeye, Antonius ve Lepidus'un ilerleyen ordusuna doğru yürüdü. Artık tüm Batı imparatorluğunun rakipsiz efendileri olan rakip Caesarcı liderler arasında savaş olmayacaktı. Bunun yerine Medina yakınlarındaki bir nehirde bulunan bir adada orduları her iki kıyıda dizilmişken, Antonius ve Octavianus buluştular, kucaklaştılar ve birbirlerinin yanaklarından öptüler. Sonra Lepidus'la birlikte dünyayı parçalamak ve Cumhuriyet'in öldüğünü ilan etmek için konuşlandılar.

15 Suetonius, *Divus Iulius*, 26.

16 Appianus, 3.92.

Doğal olarak amaçlarını aldatıcı ve tanıdık kelimelerle gizlediler. Cumhuriyet'in ölüm ilanını vermediklerini, onu yeniden düzene soktuklarını iddia ettiler. Gerçekte ise onu idam ediyorlardı. Ada konferansı sonucunda bir *triumviratus*un kurulmasına karar verildi, ancak bu Pompeius, Caesar ve Crassus arasında kurulduğu gibi gevşek ve değişken bir ittifak olmayacaktı. Bu kez resmi olarak kurulacak ve vahşi güçlerle donatılacaktı. İttifakın üyeleri beş yıl boyunca tüm imparatorluk üzerinde *proconsul*ar otoriteye sahip olacaklardı. Senato'ya ya da Roma halkına danışmadan istedikleri yasaları çıkarma ya da iptal etme hakkına sahip olacaklardı. Savaş hukuku Roma'nın kutsal alanına kadar genişletildi. Bu dört yüz yıldan fazla süren Roma özgürlüğünün fiilen sonuydu.

Ve Cumhuriyet'in sonu uygun bir şekilde, kanla mühürlendi ve imzalandı. Ölü liderlerinin merhamet politikasının başarısız olduğunu ilan eden yeni idarenin üyeleri, bunun yerine ilham almak için daha önceki bir diktatöre baktılar. Yasaklama listelerinin geri dönüşü Roma'da korkunç ve açık alametlerle haber verildi: köpekler kurtlar gibi uludu ve kurtlar Forum'da koşarken görüldü; silahların çarpışması ve görünmeyen toynakların çarpmasıyla birlikte gökyüzünde yüksek sesler duyuldu. Listeler *triumviratus*un üyelerinin şehre girişinden birkaç gün sonra ortaya çıkmaya başladı. Üç adam arasındaki acımasız pazarlıklar listelerde kimin adının yer alacağını belirlemişti. Bir faktör diğerlerinden daha fazla kararlarını etkilemişti: altmıştan fazla lejyona ödeme yapılması gerektiğinden, *triumviratus*un umutsuzca paraya ihtiyacı vardı. Sonuç olarak Sulla döneminde olduğu gibi zenginliğin meyvesi ölüm oldu. Güneş altında sürgünde haksız kazancının tadını çıkaran Verres gibi bir sürgün yasaklanmıştı, ki onun "Korinthos bronzları[17]" için öldürüldüğü söyleniyordu. Bazıları hizipçi nedenlerle, aslında yeni rejimin potansiyel rakiplerini ortadan kaldırmak için öldürülürken, diğerleri ise kişisel düşmanlıkların ve kan davalarının kurbanı oldular. En tüyler ürpertici olanı da, üçlü hükümdarlığa bağlılıklarının kanıtı olarak Antonius, Lepidus ve Octavianus'un her birinin, başka türlü

17 Yaşlı Plinius, 34.6.

kurtarmak zorunda hissedebilecekleri bir adamı kurban etmeleriydi. Böylece Antonius amcasının ve kardeşi Lepidus'un yasaklı ilan edilmesini kabul etmiş oldu. Bu arada Octavianus, bir zamanlar "Baba" diye hitap ettiği adamın adını bir listeye yazmıştı.

Öyle olsa bile Cicero kaçabilirdi. Yasaklandığı haberi ona ödül avcılarından çok önce ulaşmıştı. Ancak tipik olarak paniğe kapıldı ve ne yapacağı konusunda kararsız kaldı. O sırada Doğu'da büyük bir kurtuluş ordusu kurmakta olan Brutus ve Cassius'a katılmak için yelken açmak yerine, uzun süredir olduğu gibi sürgünün gölgesinden kurtulamayarak umutsuzca bir villadan diğerine kaçtı. Ne de olsa Cato'nun ona öğrettiği gibi, ölümden daha kötü kâbuslar vardı. Sonunda cellatları tarafından kapana kıstırılan Cicero, oturduğu yerden kalktı ve boğazını kılıca dayadı. Bu bir gladyatörün hareketiydi ve her zaman hayranlık duyduğu bir hareketti. Tüm oyunların en büyüğü ve en ölümcülünde yenilmiş, kaderini korkusuzca kabullenmişti. Kesinlikle dilediği gibi öldü: cesurca, hürriyet ve ifade özgürlüğü için bir şehit olarak.

Düşmanları bile bunu biliyordu. Kesik başı ve elleri ödül avcıları tarafından teslim edildiğinde Clodius'un dul eşi ve şimdi Antonius'un karısı olan Fulvia sevinmek için acele etti. Tüyler ürpertici hatıraları toplayarak Cicero'nun kafasına tükürdü, sonra dilini kopardı ve bir saç tokası sapladı. Ancak kesip biçmeyi bitirdiğinde kafayı halka göstermeye razı oldu. Antonius'a karşı büyük konuşmaları yazan el de çivilenmişti. Susturulmuş ve iğnelenmiş, Roma halkının bakışlarına maruz kalmış olsa da, dil hala belagat sahibiydi. Cicero, Cumhuriyet'in eşsiz siyasi hatibiydi ve şimdi hitabet ve özgür siyaset çağı ölmüştü.

Kazanan Her Şeyi Alır

*Triumviratus*un kurulmasından bir yıl sonra, özgür bir cumhuriyetin hayatta kalması için son umutlar da Makedonya'nın Philippi kentinin dışında yok oldu. Bir Balkan ovasında kapana kısılmış ve neredeyse açlıktan ölmek üzere olan Caesarcı ordu, düşmanlarını

bir kez daha ölümcül bir çatışmaya sürüklemeyi başarmıştı. Brutus ve Cassius Doğu'yu lejyonlarını toplamış, denize hâkim olmuş ve zapt edilemez bir mevziiyi işgal etmişlerdi: Pompeius'un Pharsalus'ta yaptığı gibi zaman kazanmayı göze alabilirlerdi. Bunun yerine savaşmayı seçtiler. Roma tarihinde görülmemiş büyüklükteki iki savaşta önce Cassius, sonra da Brutus kılıçtan geçirildi. Diğer ünlü isimler de katliamda can verdi: bir Lucullus, bir Hortensius, bir Cato. Bunlardan sonuncusu miğferini çıkarıp Caesarcı safların derinliklerine doğru ilerlerken, ölümü köleliğe tercih etme konusunda bilinçli bir şekilde babasını takip etti. Kız kardeşi de öyle. Roma'da sade ve erdemli Porcia, Philippi'den gelecek haberleri bekliyordu. Haber geldiğinde ve hem kardeşinin hem de kocası Brutus'un öldüğünü öğrendiğinde, ne yapabileceğinden korkan arkadaşlarının elinden kurtuldu, bir mangala koştu ve yanan kömürleri yuttu. Ne de olsa kadınlar da Romalıydı.

Ama artık özgür olmayan bir devlette bu ne anlama gelir? Tanımı gereği artık eski cevap olan, özgürlüğü her şeyin hatta yaşamın bile üstünde tutma anlayışı olamazdı. Kahramanca olabilirdi ama Porcia'nın tüyler ürpertici örneği pek taklit edilmedi. Cumhuriyet'in ideallerine en sadık şekilde yaşamış olanların çoğu, Philippi'nin üzerine yeniden sükûnet çöktüğünde ölmüştü. Böyle yurttaşların kaybını telafi etmek imkânsızdı ve kayıpların orantısız bir kısmı soylulardan geldiği için daha da zordu. Roma halkının evrensel görüşüne göre, ünlü bir ismin varisi kentinin tarihini damarlarında taşıyordu. Bu yüzden büyük bir hanenin yok olması her zaman halkın yas tutması gereken bir mesele olarak görülmüştü ve bu yüzden, ister cellatların elinde ister Makedonya'nın tozu ve sinekleri arasında olsun, soyluların bütün bir neslinin tırpanlanması Cumhuriyet için ölümcül bir felaketti. Dökülen şey kandan çok daha fazlasıydı.

Muzaffer *triumviratus*un arasında bunu en net hisseden Antonius'tu. Özgürlüğün bir slogandan daha fazlası olduğu bir dönemde yetişmişti ve onun ölümünün yasını tutmaktan aciz değildi. Philippi'deki savaş alanında Brutus'un cesedini ararken onu saygıyla bir pelerinle örtmüş, sonra yaktırmış ve küllerini Servilia'ya

göndermişti. Artık üstünlüğünü garantilemişti ve bunu başka katliamlarla kötüye kullanmadı. Sefalet içindeki İtalya'ya dönmektense, üçlü hükümdarlığın büyük ortağı olarak Doğu'da kalmayı ve Büyük Pompeiusçuluk oynamayı tercih etti. Yunanistan ve Asia'da ilerlerken yaptığı zevkler Cumhuriyet'in *proconsul*ları arasında uzun zamandır geleneksel olan zevklerdi: Yunan kültürünün aşığı gibi görünüp Yunanlıları sömürmek; yerel prensleri himaye etmek; Parthlarla savaşmak. Sıkı cumhuriyetçiler için tüm bunlar güven verici bir şekilde tanıdıktı ve Philippi'yi takip eden aylar ve yıllarda, Brutus'un silahlı kuvvetlerinin parçalanmış kalıntıları daha iyi bir seçenek olmadığı için yavaş yavaş Antonius'a yönelecekti. Doğu'da onunla birlikte meşruiyet davası yaralarını sararken yaşam kaynağı yavaş yavaş tükeniyordu.

Çünkü sadece Roma'da özgür bir cumhuriyeti yeniden kurma umudu olabilirdi ve Roma, en ölümcül düşmanı gibi görünen bir adamın elindeydi. Soğukkanlı ve intikamcı Octavianus, Philippi'de yenilenlerin özgürlüğün katili olarak en çok öfke duydukları adamdı. Savaş meydanında, zincire vurulmuş olarak fatihlerinin önünden geçirilen cumhuriyetçi tutsaklar Antonius'u kibarca selamlamış, ama genç Caesar'a küfrederek onunla alay etmişlerdi. Philippi'yi izleyen yıllarda Octavianus'un ünü de daha az uğursuz hale gelmemişti. Lepidus'un iki meslektaşı tarafından Afrika'ya gönderilmesi ve Antonius'un Doğu'ya hükmetmesiyle, üçlü hükümdarlığın en genç üyesine en çetin görev düşmüştü: geri dönen savaş gazileri için toprak bulmak. Yerleştirilmeyi bekleyen üç yüz bin savaş yorgunu askerle Octavianus programı geciktirmeyi göze alamazdı; ne de programı uygulamak için getirdiği tüm verimliliğe rağmen, kırsal kesime sosyal devrimin sefaletini çektirmekten kaçınabilirdi. Özel mülkiyete saygı her zaman Cumhuriyet'in temel taşlarından biri olmuştu, ama şimdi Cumhuriyet'in yerini alan özel mülkiyete bir komiserin kaprisiyle el konulabiliyordu. Topraklarından tazminat ödenmeksizin çıkarılan çiftçiler kendilerini köle ağıllarına kaçırılmış bulabilir ya da başka bir geçim kaynağından yoksun oldukları için eşkıya olabilirlerdi. Spartacus zamanında olduğu gibi, İtalya

haydutlar diyarı haline geldi. Kasaba ve şehirleri bile basmaya cüret eden silahlı çetelerle birlikte isyanlar alevlendi, acı ve umutsuzluğun güçsüz patlamaları yaşandı. Tüm bu kargaşanın ortasında ekinler mahvoldu ve hasatlar kayboldu. Kırsal kesim anarşiye sürüklenirken, Roma da açlıktan ölmeye başladı.

Kıtlık tanıdık bir veba salgınıyla daha da kötüleşti. Pompeius'un korsanları denizden süpürmesinden yirmi yıldan fazla bir süre sonra korsanlar geri dönmüştü ve bu kez başlarında Pompeius'un kendi oğlu vardı. İspanya'da Caesar'ın intikamından kaçan Sextus, Sicilya'nın efendisi ve iki yüz elli geminin amirali olmak için zamanın kaosundan yararlanmıştı. Nakliye yollarını keserek kısa sürede Roma'nın boğazını sıkmaya başladı. Halk açlıktan zayıf düştükçe, şehrin etleri de kemiklerinden sıyrılıyordu. Dükkânlar kapatıldı, tapınaklar yıkılmaya terk edildi, anıtların altınları söküldü. Her yerde bir zamanlar lüks sahneleri olan yerler savaşın ihtiyaçlarına dönüştürüldü. Parlak ve ışıltılı Baiae bile Octavianus'un mühendislerinin çekiç sesleriyle çınlıyordu. Komşu Lucrine Gölü'nde, efsanevi istiridye yataklarının üzerine zamana yakışır bir saygısızlıkla bir donanma tersanesi inşa edildi. Tarihin kendisi küçülmüş görünüyordu ve tanıdık bir hikâye çizgisini tekrarlayan destan, küçültülmüş bir parodiye indirgenmişti. Bir kez daha bir Pompeius bir Caesar'la savaştı, ama her ikisi de dev babalarının yanında cüce hırsızlar gibi görünüyordu. Bir korsan ve bir haydut: artık özgür olmayan bir şehir üzerinde kapışmak için uygun generaller.

Yine de Sextus sürekli bir tehdit olmasına ve ülkesine sefalet getirmeye fazlasıyla muktedir olmasına rağmen, Caesarcılar için hiçbir zaman ölümcül bir tehdit olmadı. Çok daha büyük ve tüm dünyanın üzerine gölgesini düşüren bir tehlike, ilk *triumviratus*un sonunda kendini yok etmesi gibi ikincisinin de parçalanabileceğiydi. MÖ 41'de, Octavianus'un Philippi'den dönüşünden sadece birkaç ay sonra, bu tehlikeli bir şekilde gerçekleşmeye yaklaştı. Antonius Doğu'da yokken karısı, her zaman hırçın olan Fulvia, İtalya'da bir isyanı kışkırttı. Octavianus hızlı ve hesaplı bir gaddarlıkla karşılık vererek isyanı bastırmayı ancak başarabildi. Ancak Fulvia'dan aldığı

intikam, onun nemfomanisi hakkında küfürlü dizeler kaleme almakla sınırlı kaldı. İtalya'daki gücü hâlâ istikrarsızdı ve Antonius'u kışkırtma riskini göze alamazdı. Fulvia'nın Doğu'ya ve kocasına gitmesine izin verildi.

Ancak uygun bir şekilde ona katılamadan öldü. MÖ 40 yılının Eylül ayında Antonius'un mümessilleri ve Octavianus'un memurları Brundisium'da huzursuz bir ateşkes için bir araya geldiler. Uzun pazarlıklardan sonra iki adam arasındaki anlaşma yeniden onaylandı. Bunu pekiştirmek için Octavianus dul adama sevgili kız kardeşi Octavia'yı verdi. Roma'nın imparatorluğu, daha önce olduğundan çok daha düzgün bir şekilde, şimdi ikiye bölünmüştü. Sadece Sextus ve Lepidus bu bölünmeyi hala perdeliyorlardı ve kısa süre sonra oyun tahtasından silindiler.

MÖ 36 Eylül'ünde Octavianus nihayet Doğu'ya kaçan Sextus'un filosunu yok etmeyi ve Antonius'un görevlilerinin onu infaz etmelerini sağladı. Aynı zamanda Lepidus kenara itilmesine olan kızgınlığını çok ileri götürdüğünde, ortaklığın üçüncü üyesine herhangi bir atıfta bulunmadan Octavianus tarafından sahnelenen bir aşağılama ile *triumviratus*a yetkileri resmen elinden alındı. Artık Roma'da üvey babasının hiç olmadığı kadar sağlam bir şekilde yerleşmiş olan genç Caesar, Antonius'un kaçınılmaz protestolarını bir kenara bırakabilirdi. Hâlâ sadece yirmi yedi yaşındaydı ama çok yol kat etmişti. Artık sadece Roma ya da sadece İtalya değil, dünyanın yarısı onun egemenliğini kabul ediyordu.

Yine de onun ve Antonius'un hâkimiyeti bir despotunki gibi kalmıştı. Bir yıl önce sona erdikten sonra 37'de alelacele yenilenen *triumviratus*un hiçbir temeli yoktu; sadece Roma halkının yorgunluğu ve sefaleti vardı. Cumhuriyet'in diğer halklara aşıladığı çaresizlik duygusu artık kendi halkına da aşılanmıştı. Daha MÖ 44 yılında, Caesar'ın öldürülmesinin ardından, arkadaşlarından biri Roma'nın sorunlarının içinden çıkılmaz olduğu konusunda uyarıda bulunmuştu: "Böylesine dahi bir adam bir çıkış yolu bulamadıysa, şimdi kim bulacak[18]?" O zamandan beri Roma halkı kendini her zamankinden

18 Cicero, *Epistulae ad Atticum*, 14.1.

daha fırtınalı ve başıboş buldu. Geleneklerin dayanakları ortadan kalkmıştı ve onların yerini alacak hiçbir şey yok gibiydi.

O halde, umutsuzluk ve yerinden edilmişliğin Cumhuriyet vatandaşlarında garip fanteziler doğurmaya başlamasına şaşmamak gerekir:

> *Şimdi Sibylla'nın şarkılarında önceden bildirilen taç giyme çağı geliyor.*
> *Zamanın doğurduğu büyük yeni bir döngü yeniden başlıyor.*
> *Şimdi bakire Iustitia ve altın çağ geri dönüyor,*
> *şimdi onun ilk doğanı göklerden indirildi.*
> *Bu çocuğun doğumuyla demir nesli sona erecek*
> *ve bir altın nesil tüm dünyayı miras alacak.*[19]

Bu satırlar MÖ 40 yılında, İtalya'nın çektiği acıların tam ortasında yazılmıştır. Yazarı P. Vergilius Maro toprak komiserlerinin özellikle aktif olduğu bir bölge olan Po Nehri'nin verimli havzasından geliyordu. Vergilius başka şiirlerinde de mülksüzleştirilenlerin sefaletini unutulmaz bir şekilde tasvir etmişti ve onun ütopya vizyonu da esin kaynağı olarak daha az umutsuz değildi. Roma halkının başına gelen felaketin boyutu o kadar büyüktü ki, Yunanlıların ya da Yahudilerin uzun zamandır düşkün olduğu türden belirsiz kehanet özlemleri onlara kalan tek teselli gibi görünüyordu. "Sibylla'nın şarkıları": bunlar Capitolinus'taki kitaplarda yer aldığı şekliyle Sibylla'nın şarkıları değildi. Tanrıların öfkesini yatıştırmak için hiçbir reçete, Cumhuriyet'e barışı geri getirmek için hiçbir program içermiyorlardı. Bunlar rüyaydı, başka bir şey değil.

Yine de otokratlar için rüyaların bir faydası vardı. Vergilius'un cennetten gönderilen mesih bebeklerden söz etmesine rağmen, kurtarıcı rolü için sadece iki aday vardı ve bu ikisi arasında en düşündürücü geleneklere sahip olan Octavianus değil Antonius'tu. Roma iç savaşlarında birbirini izleyen taraflarca kana bulanan Doğu, yeni bir başlangıcı İtalya'dan bile daha tutkulu bir şekilde arzuluyordu.

19 Vergilius, *Eclogae*, 4.4–9.

Yunanlıların, Mısırlıların, Suriyelilerin ve Yahudilerin hayallerinde hâlâ kıyamet vizyonları dönüyordu. Mithradates hırslı bir savaş lordunun bu tür umutları nasıl kendi lehine çevirebileceğini göstermişti; ama bunu Roma'nın düşmanı olmayan hiç kimse yapmamıştı. Kendini Doğu kahinlerinin uzun zamandır vaat ettiği kurtarıcı tanrı olarak sunmak: Bir Cumhuriyet vatandaşı için bundan daha korkunç bir suç düşünülemezdi. Bir yüzyıldan fazla bir süredir *proconsul*lar Doğu'ya seyahat ediyor, kendilerinin tanrısal olarak selamlandığını duyuyor, İskender'i taklit ediyor, taçlar dağıtıyorlardı ve bu tür şımarıklıkların nereye varabileceğini takip etmekten her zaman korkuyorlardı. Senato buna izin vermezdi; Roma halkı buna izin vermezdi. Ama artık Cumhuriyet ölmüştü ve Antonius ne Senato'ya ne de Roma halkına hiçbir şey borçlu olmayan bir idareciydi. Ve ayartılma görkemli ve büyüleyici bir kraliçe şeklinde geldi.

Caesar'un sevgisini bir halının içine saklanarak kazanmış olan Kleopatra, Antonius'a en başından beri abartılı bir gösteriyle kur yapmıştı. Onu eskiden beri tanıyordu -gösteriş merakını, zevk düşkünlüğünü, Dionysos gibi giyinmesini- ve kalbini en iyi nasıl kazanacağını hesaplamıştı. Kleopatra, MÖ 41'de Antonius'un Doğu'daki ilerleyişi sırasında gemisinin kürekleri gümüşten, küpeştesi altınla kaplanmış, hizmetçileri Eros ve nedimeleri deniz perisi gibi giyinip kendisi de aşk tanrıçası Aphrodite kılığına girmiş olarak onu karşılamak üzere Mısır'dan yola çıkmıştı. Antonius onu çağırmıştı -bu akıl almaz bir aşağılamaydı- ama Kleopatra, sersemlemiş sakinlerinin şaşkın bakışları arasında karargâha girerek durumu muhteşem bir şekilde tersine çevirmişti. İlgi odağı olmayı uzun süre sürdürecek kadar aptal olduğundan değildi bu. Bunun yerine Antonius'a bu gösteride kendi rolünü vermişti. "Ve Aphrodite'nin Asia'nın ortak iyiliği için Dionysos'la birlikte ziyafete geldiği haberi her yere yayıldı."[20] Antonius'un hayal gücünü harekete geçirecek daha iyi bir rol tasarlanamazdı ve üstelik yatak arkadaşı da yoktu. Tam da istediği gibi Kleopatra'yı hemen metresi yaptı ve onunla İskenderiye'de keyifli bir kış geçirdi. Roma'daki başrahibeler Mısırlıların doğum

20 Plutarkhos, *Antonius*, 26.

kontrol yöntemleri üzerine yemin ederlerdi ama Kleopatra'nın -en azından dünya liderlerini yatağa atarken- timsah dışkısından yapılmış diyaframlarla uğraşacak vakti yoktu. Caesar'la olduğu gibi Antonius'la da kısa süre sonra hamile kaldı. Caesar'a bir erkek çocuk doğuran Kleopatra, şimdi bir adım daha ileri gitti. Aphrodite, Dionysos'a ikizler vermişti.

Baba için burada tehlikeli bir cazibenin parıltısı vardı. Bir kral soyu kurmak: bu en büyük, en ölümcül tabuydu. Antonius'un buna sırt çevirmesine şaşmamalıyız. Dört yıl boyunca -Kleopatra'ya âşık olduğu dedikodularını yalanlarcasına- metresinden uzak durdu. Güzel, zeki ve sadık Octavia ona bolca telafi sağladı ve bir süreliğine Atina'ya yerleşip entelektüel geliniyle derslere katılan Antonius bir şehvet modeli sundu. Yine de Octavia ile birlikteyken bile Kleopatra'nın gözlerini açtığı daha ışıltılı olasılıkları unutamıyordu. Antonius'un Dionysos tiyatrosunda, tanrı gibi panter postuna bürünerek alemler düzenlediği; Parthenon'a kadar meşaleli alaylar tertip ettiği; sarhoş evlilik teklifleriyle tanrıça Athena'yı rahatsız ettiği gibi rahatsız edici hikayeler anlatılmaya başlandı. Bunların hepsi hiç de Romalılara yakışmayan şeylerdi ve hikâyelerin yeniden anlatılmasıyla çok daha iyi bir hale geldiğine şüphe yoktu. Atina'da ya da Antonius'un diğer tebaası arasında büyük bir skandal yaşanmadı. Aslında tam tersi: Doğu'da bir yöneticinin tanrı olması beklenirdi.

MÖ 36'da Antonius ve Octavianus, Roma dünyasının ikiz efendileri olarak rakipleri tarafından dikkatleri dağıtılmadan karşı karşıya geldiklerinde, yönetimlerinin doğaları güç tabanlarının farklı geleneklerinden her zamankinden daha fazla etkileniyordu. Her iki adam için de meydan okuma aynıydı: sadece kılıçtan ibaret olmayan bir meşruiyet sağlamak. Burada Octavianus, Batı'nın hükümdarı olarak çok önemli bir avantaja sahipti. Hem o hem de Antonius Romalıydı ama sadece o Roma'ya sahipti. Octavianus, Sextus'un yenilgisinden sonra başkente döndüğünde ilk kez gerçek bir coşkuyla karşılandı. Yurttaşlarının doğuştan gelen muhafazakârlığı özgürlüklerinin kaybından sonra da devam etmişti ve şimdi Octavianus'un kendilerine kazandırdığı barış için minnettarlık

duyarak, eski haklarının diliyle saygılarını sunuyorlardı. Fatih'e kutsal bir ayrıcalık sundular: bir *tribunus*un dokunulmazlığı. Bunun ancak yeniden kurulan bir Cumhuriyet'te bir anlamı olabilirdi ve Octavianus bunu kabul ederek, tam da böyle bir beklentisi olduğunun işaretini veriyordu. Elbette bu hiçbir şeyi garanti etmiyordu, çünkü Romalılar artık retorik süslemelere güvenmemeyi öğrenmişlerdi. Yine de Sextus'un donanmasının batması ve Lepidus'un utanç verici bir şekilde emekliye ayrılmasıyla, Octavianus nihayet barış uğruna çalıştığı iddialarını ete kemiğe büründürmeye başlayabilirdi. Vergiler iptal edildi, tahıl tedariki yeniden sağlandı, kırsal kesime düzen getirmek için komiserler atandı. İç savaşlarla ilgili belgeler gösterişli bir şekilde yakıldı. Yıllık *magistratus*ların görevleri iade edilmeye başlandı. Gerçekten de geleceğe dönüş vardı.

Ama elbette sonuna kadar değil, yani henüz değildi. Antonius kendi gücünü korurken Octavianus'un *triumviratus* güçlerini teslim etmeye niyeti yoktu ve doğduğu şehirden çok uzakta olan Antonius için Cumhuriyet'in yeniden kurulması acil bir mesele olarak görülmüyordu. Bunun yerine hırsları çok farklı bir tarafa yönelmişti. Üç yüz yıl boyunca, İskender'den beri evrensel imparatorluk hayalleri Yunanlıların hayallerine musallat olmuştu; Cumhuriyet de sonunda bu hayalleri paylaşmaya başlamıştı. Yine de bu hayallere duyulan kuşku devam etmiş ve en büyük yurttaşları bile -Pompeius, hatta Caesar'ın kendisi bile- bu hayallerin peşinden sonuna kadar gitmekten korkmuştu. Makedonyalı bir kraliçenin cazibesinden kaçarak ağırbaşlı bir Romalı kadının kocası olan Antonius da öyle. Ama dört yıl geçmişti; bu daha önce Doğu'da hiçbir yurttaşın kullanmadığı kadar açık bir iktidarla geçen dört yıldı ve bu güçle beslenen cazibeler içten içe kemirmeye devam ediyordu. Sonunda Antonius bunlara karşı koyamayacak kadar kendini beğenmiş, kendi iddialarıyla büyülenmiş olduğunu kanıtladı. Kocasının anısına sonuna kadar sadık kalacak olan Octavia Roma'ya geri gönderildi. Bu arada Aphrodite bir kez daha yeni Dionysos'un huzuruna çağrıldı.

Bu kez olaydan geri dönüş olmayacaktı. Roma'da skandal patladı. Cumhuriyet, Doğu'nun işlerine karışmaya başladığından beri bir

yurttaşın "doğululaşması" kadar ahlaki öfkeyi körükleyen başka bir şey olmamıştı ve Antonius raporlara bakılırsa, bu durumu abartılı bir şekilde yaşıyordu Davranışlarındaki dehşetin sınırı yok gibiydi. Altın bir lazımlık kullanıyor, tören alanında sinekliklerin altında barınıyor, hatta metresinin ayaklarına masaj yapıyordu! Savurganlık, kadınsılık, hizmetkârlık: suçlama sayfası her Romalı politikacı için tanıdıktı. Dünyanın blöf yapan adamı rolündeki Antonius, tüm bunları küçümsemeyle karşılamayı seçti. Octavianus'a, "Kraliçeyle sevişiyorsam ne olmuş yani?" diye yakındı. "Ereksiyonunu nereye soktuğunun ne önemi var[21]?"

Ama Antonius samimiyetsiz davranıyordu. Onun suçları seks alanıyla sınırlı değildi. Kleopatra'yı fahişe olarak damgalayan iftiralar Roma kadın düşmanlığının bir parçası olsa da, bu nedenle göz ardı edilmeleri gerekmiyordu. Düşmanları ondan korkmakta ve baştan çıkarmalarına güvenmemekte haklıydı. Bunlar, kaba propagandacıların iddia ettiği gibi sadece vücudunun zevkleri değil, çok daha sinsi ve tehlikeli cazibelerdi. Kleopatra Antonius'un kulağına fısıldadığında, en tatlı sözleri tensel zevk değil, tanrısallık ve evrensel imparatorluk vaatleriydi.

Ve bu hayallere kapılan Antonius, Caesar'ın bile ayak basmaya korktuğu yerleri çiğnemeye başladı. Daha önce hanedan hırslarına sırtını dönmüşken, şimdi onları sergilemeye başladı. Önce Kleopatra'dan olan çocuklarını kabul etti. Sonra onlara kışkırtıcı ve hatta tahrik edici unvanlar verdi: İskender Helios, yani "Güneş" ve Kleopatra Selene, yani "Ay" Tanrısal olanla hanedanlığı birbirine karıştıran bu isimler İskenderiye'ye uygun olabilirdi ama Roma'da tepkilere yol açmak için daha uygun olamazdı. Antonius'un umurunda mıydı? Onun köle Yunanlıların ve Doğuluların tezahüratlarına boyun eğişini izleyen yurttaşları şaşkınlıkla kaşlarını çattı. Ve sonra tam da saldırganlığı daha ileri gidemezmiş gibi göründüğünde, onun ve Kleopatra'nın en muhteşem gösterisi geldi.

MÖ 34 yılında İskenderiye halkı göz kamaştırıcı yeni bir dünya düzeninin açılışına tanıklık etmeye davet edildi. Törene Roma

21 Suetonius, *Augustus*, 69.

triumviri ve yeni Dionysos olan Antonius başkanlık ediyordu. Yanında yani İsis olarak Makedonya kraliçesi ve Mısır firavunu Kleopatra oturuyordu ve göklerin hanımı olarak görkemli bir şekilde giyinmişti. Onların önünde aynı derecede egzotik ulusal giysiler içinde, Kleopatra'nın hem Caesar'dan hem de Antonius'tan olan çocukları duruyordu. İskenderiyeliler için bu prens ve prensesler kurtarıcı-tanrılar, uzun zamandır vaat edilen ve artık yaklaşmakta olan evrensel uyumun mirasçıları olarak sunuluyordu. Pers kralların kralı olarak giydirilen genç İskender'e Parthia ve ötesindeki tüm diyarlar vaat edilmişti. Diğer çocuklara daha mütevazı bir şekilde, aslında Antonius'un verme gücüne sahip olduğu topraklar sunuldu. Bunlardan bazılarının Roma halkı için emanet olarak tutulan Cumhuriyet eyaletleri olması, Antonius'un cömertliğini engelleyemedi. Bunun nedeni kısmen, bir anlamda hiç de cömert olmamasıydı. Antonius'un Roma eyaletlerinin yönetimini çocuklarına devretmek gibi gerçek bir niyeti yoktu ve en azından bu ölçüde tören gösterişten başka bir şey değildi. Ama gösteriş önemliydi ve Antonius'un ilan etmesini istediği mesaj, Doğu'daki cüzdanlarda şıngırdayan gümüş sikkelerinde de bulunabilirdi. Bir yanda onun başı, diğer yanda Kleopatra'nınki: bir Romalı ve bir Yunanlı; bir *triumvir* ve bir kraliçe. Roma yönetiminin Sibyl'in kehanet ettiği şekilde harmanlanacağı yeni bir çağ başlıyordu: Doğu ve Batı'nın ilahi olarak emredilmiş sentezi, tüm farklılıklar azaltılmış, bir imparator ve bir dünya imparatoriçesi tarafından yönetiliyordu.

Ama İskenderiye'nin eti elbette Cumhuriyet'in zehriydi. Roma'ya döndüklerinde, Antonius'un dostları -ki sayıları hâlâ çoktu- dehşete kapıldılar. Halkla ilişkiler felaketinin farkına varan Antonius'un kendisi de aceleyle Senato'ya mektup yazdı. Büyük ama muğlak bir şekilde, *triumviratus* yetkilerini bırakmayı ve Cumhuriyeti yeniden kurmayı teklif etti. Ama artık çok geçti. Anayasacılığın pırıl pırıl parlayan beyaz tolgası çoktan çalınmıştı. Görkemli Doğu hayalleriyle dikkati dağılmış olan Antonius, bakışlarını Roma'ya çevirdiğinde çok rahatsız edici bir manzarayla karşılaştı: Caesar'ın varisi, maceraperest ve terörist Octavianus, Cumhuriyet'in savunucusu, geleneklerin ve

halkının kadim özgürlüklerinin kahramanı olarak poz veriyordu. Ve sadece poz vermekle kalmıyor, bu rolü büyük bir tarzla üstleniyor.

Doğrusu genç Caesar'ın anayasacı taklidi herkesi ikna etmemişti ve taktığı maskenin kendisi hala zaman zaman yüzünden kayabiliyordu. MÖ 32'de her ikisi de Antonius'un destekçisi olan *consul*ların gözünü korkutmak isteyen Octavianus, Senato binasına silahlı muhafızlarla girdi ve adamlarını tehditkâr bir şekilde *magistratus*ların koltuklarının arkasına yerleştirdi. Bu güç gösterisi istenen etkiyi yarattı: Octavianus rejiminin muhalifleri derhal dışarı atıldı. İki *consul* Doğu'daki Antonius'a kaçtı ve onlarla birlikte Senato'nun neredeyse üçte biri yani toplamda yaklaşık üç yüz senatör de gitti. Bunların çoğu Antonius'un adamlarıydı, ama yıkılmış bir davanın mirasçıları olan bazılarının, Cumhuriyet'in kalkanı olarak bir Caesar'ı hazmetmeyi reddetmek için daha ilkeli nedenleri vardı. Örneğin Antonius'a kaçan iki *consul*dan biri, Iulius Caesar'ın eski düşmanının oğlu Domitius Ahenobarbus'tu. Ayrıca kaçınılmaz olarak Cato'nun torunu da Antonius'un kampındaydı.

Octavianus onların sadakat seçimiyle alay etti. Böyle adamların sonunda bir kraliçeye saray soytarıları olmaları gerekirdi! Domitius, Kleopatra'yı ne zaman fırsat bulsa küçümsemeyi özellikle bir mesele haline getirmişti ve sürekli olarak Antonius'a onu Mısır'a geri göndermesini tavsiye ediyordu. Ancak Octavian, her zaman belden aşağıya darbe indirme konusunda ustaydı. MÖ 32 yazında bir hainin ihbarıyla, Antonius'un vasiyetini bıraktığı Vesta Tapınağı'nı basmak ve belgeyi Vestal Bakireleri'nin elinden almak gibi son derece saygısızca bir adım bile attı. Belgenin içeriği beklendiği gibi patlayıcı bir etki yarattı ve Octavianus, bunu Senato'nun önünde yüzünde ciddi bir ifadeyle açıkladı. Caesarion meşrulaştırılacak; Kleopatra'nın çocuklarına büyük miraslar verilecek; Antonius öldüğünde Kleopatra'nın yanına gömülecekti. Hepsi belki de kuşku uyandıracak kadar çok şok ediciydi.

Yine de Octavianus'un propagandasında gerçeklere dayanan pek çok şey olsa da, hepsi düzmece değildi. Antonius'un Kleopatra'yla 32 yılında Octavia'dan boşandığında resmileşen ortaklığı, Romalıların

çoğu tarafından içgüdüsel olarak Cumhuriyet'in en derin ilke ve değerlerine ihanet olarak kabul edilmişti. Cumhuriyet'in kendisinin ölmüş olması bunların yasını daha az tutmasına ya da önyargılarının daha az vahşi olmasına neden olmamıştı. Bir yurttaşa yakışmayan bir şeye teslim olmak: Romalıların her zaman en çok korktuğu şey buydu. Bu nedenle özgür olmayan bir halkın Antonius'u erkeklikten uzak ve yabancı bir kraliçenin kölesi olarak aşağılaması gurur vericiydi. Roma halkı son kez savaşa hazırlanıyor ve hem Cumhuriyet'in hem de kendi erdemlerinin tümüyle ölmediğini hayal edebiliyordu.

Yıllar sonra Octavianus övünerek şöyle diyecekti: 'Tüm İtalya hiç beklenmedik bir şekilde bana bağlılık yemini etti ve onu savaşa götürmemi istedi. Galya, İspanya, Afrika, Sicilya ve Sardinya eyaletleri de aynı yemini etti."[22] Burada dünyanın yarısını kapsayan bir oylama şeklinde tamamen emsalsiz bir şey, Antonius ve Kleopatra'nınkini gölgede bırakmak için bilinçli olarak tasarlanmış, Doğu'nun değil Roma Cumhuriyeti'nin geleneklerinden alınan bir evrenselcilik gösterisi vardı. Tartışmasız bir otokrat ve şehrinin en eski ideallerinin savunucusu olan Octavianus, savaşa her ikisi olarak da yelken açtı. Bu, karşı konulamaz olduğunu kanıtlayacak bir kombinasyondu. Yirmi yıldan kısa bir süre içinde iki Roma kuvveti Balkanlar'da üçüncü kez karşı karşıya geldiğinde, zafer kazanan yine bir Caesar oldu. MÖ 31 yazı boyunca donanması sığlıklarda çürürken ve ordusu hastalıktan ölürken, Antonius Yunanistan'ın doğu kıyısında abluka altındaydı. Ordugâhı moral bozucu bir şekilde boşalmaya başladı ve Domitius bile firar edenler arasındaydı. Sonunda yenilginin kokusu Antonius'un daha fazla görmezden gelemeyeceği kadar ağırlaştığında, umutsuz bir hamle yapmaya karar verdi. 2 Eylül'de filosuna Actium Burnu'nu geçerek açık denize çıkma emri verdi. Günün büyük bir bölümünde iki büyük filo, berrak körfezin sessizliğinde hareketsiz bir şekilde karşı karşıya geldiler. Sonra aniden öğleden sonra, bir hareket oldu: Kleopatra'nın filosu ileri atıldı, Octavianus'un hattındaki bir boşluktan geçerek serbest kaldı. Antonius, daha hızlı bir gemi için dev amiral gemisini terk

22 Augustus, *Res Gestae*, 25.2.

ederek onu takip etti ama filosunun ve lejyonlarının çoğu geride kaldı. Çabucak teslim oldular. Bu kısa ve onurdan yoksun savaşla Antonius'un tüm hayalleri ve yeni İsis'in tüm umutları yok oldu. Günler sonra dalgalar altın ve mor renkleri kıyıya vurdu.

Bir yıl sonra Octavianus ölüm için hareket etti. MÖ 30 yılının Temmuz ayında lejyonları İskenderiye'nin önünde belirdi. Ertesi akşam alacakaranlık gece yarısına doğru derinleşirken, görünmez müzisyenlerin gürültüsü bir alay halinde şehrin içinden geçerek yıldızlara doğru yükselirken duyuldu. "Ve insanlar bu gizem üzerine düşündüklerinde, Antonius'un her zaman taklit etmeye ve kopyalamaya çalıştığı tanrı Dionysos'un en sevdiği kişiyi terk ettiğini anladılar."[23] Ertesi gün İskenderiye düştü. Antonius, Cato'nun yaptığı gibi intiharı beceremeyerek sevgilisinin kollarında öldü. Octavianus'un zaferi için kendisini zincire vurarak geçit töreni yapmayı planladığını öğrenen Kleopatra dokuz gün sonra onu takip etti. Bir firavuna yakışır şekilde, Mısırlıların zehrinin ölümsüzlük bahşettiğine inandıkları bir kobra ısırığından öldü. Bu dünyanın müstakbel imparatoru ve imparatoriçesi için uygun bir şekilde çok kültürlü bir sondu.

Kleopatra'nın Roma'ya verdiği korku hanedanının sonunu getirdi. Iulius Caesar'dan olan oğlu Caesarion sessizce idam edildi, Ptolemaioslar da resmen tahttan indirildi. Mısır'daki tapınaklarda zanaatkârlar yeni krallarının resmini yontmaya başladılar: Octavianus. Bundan böyle ülke bağımsız bir krallık, hatta bir Roma eyaleti olarak değil - her ne kadar yeni firavun aksini iddia etmekten hoşlansa da - özel bir derebeylik olarak yönetilecekti. Octavianus daha sonra merhametiyle övünecekti: "Yabancı halkları affetmek güvenli olduğunda, onları yok etmektense korumayı tercih ettim."[24] İskenderiye, Kartaca'dan bu yana bir Romalı generalin eline geçen en büyük şehirdi ama kaderi çok farklıydı. Güç peşinde koşarken acımasız olan Octavianus, gücü kullanırken soğukkanlı ve alaycı olduğunu kanıtlayacaktı. İskenderiye yok edilemeyecek kadar zengin, ayartıcı bir yerdi. Kleopatra'nın heykelleri bile kırılmaktan kurtulmuştu.

23 Plutarkhos, *Antonius*, 75.

24 Augustus, *Res Gestae*, 3.2.

Böyle bir merhamet elbette bir efendinin ayrıcalığıydı, büyüklüğünün ve gücünün bir göstergesiydi. Tüm dünya Octavianus'un eline geçmişti ve artık rakibi olmadığı için kan dökmek ve vahşet onun amacına hizmet etmeyi bırakmıştı. Seneca neredeyse bir yüzyıl sonra, "merhamet demekte isteksizim" diye yazmıştı, "aslında zalimliğin tükenişiydi[25]". Ama Octavianus tükenmişse bile bunu göstermeyi göze alamazdı. İskender'in mezarını ziyaret ederken yanlışlıkla cesedin burnunu kırdı. Benzer bir şekilde fatihin itibarını da zedeledi. Octavianus sert bir şekilde, en büyük zorluğun imparatorluğu kazanmak değil, onu düzenlemek olduğunu savundu. Otoriteyle konuşuyordu, çünkü kendisine koyduğu meydan okuma buydu. Artık katletmek değil, bağışlamak; artık savaşmak değil, barışı sağlamak; artık yok etmek değil, onarmak. Eve dönerken Octavianus böyle bir iddiada bulunmaktan memnundu.

Onarılan Cumhuriyet

M.Ö. 27 Ocak günü. Senato Binası beklentiyle kaynıyor. Senatörler sıralara doluşmuş, kendi aralarında aceleyle fısıldaşıyorlardı. Görünüşe göre tarihi bir duyurunun zamanı gelmişti. Sadece geniş çapta takip edilmekle kalmamış, aynı zamanda bazı senatörler, meclisin önde gelen üyeleri, beklenen tepki hakkında bilgilendirilmişti. *Consul*un konuşmasına başlamasını beklerken ve bir yandan şaşırmış görünmeye hazırlanırken, bir yandan da dillerinin altında saklanan cevapların provasını yapıyorlardı.

Aniden sesler kesildi. Hala zayıf olan henüz otuz beş yaşındaki *consul* ayakta duruyordu. Devletin kurtarıcısı genç Caesar için derin bir sessizlikti. Her zamanki gibi soğukkanlı bir şekilde salondakilere hitap etmeye başladı. Sözleri ölçülü, soğukkanlı ve bir anın yükü altındaydı. İç savaşın sona erdiğini ilan etti. Kendisine verilen genel rızaya uygun ancak anayasaya aykırı olağanüstü yetkiler artık haklı gösterilemezdi. Görevi tamamlanmış, Cumhuriyet kurtarılmıştı ve şimdi nihayet, tarihinin en kötü ve en sarsıcı krizinden

25 Seneca, *Clementia*, 1.2.2.

sonra onu ait olduğu kişiye, yani Senato'ya ve Roma halkına geri verme zamanı gelmişti.

Oturduğunda huzursuzluk mırıltıları giderek artıyordu. Senato'nun liderleri protesto etmeye başladı. Roma halkını kesin bir yıkımdan kurtaran Caesar neden şimdi onları terk etmeyi planlıyordu? Evet, anayasal kuralların yeniden tesis edildiğini ilan etmişti ve Senato da buna minnettardı. Ama Cumhuriyet'in gelenekleri yeniden yeşerecek diye, neden bu Caesar'ın devlet bekçiliğinden istifa etmesi gerektiği anlamına geliyordu? Halkını ebedi anarşi ve iç savaşa mahkûm etmek mi istiyordu? Çünkü bu onsuz, kesinlikle onların kaderi olurdu!

Belki de Cumhuriyeti felakete terk etmektense, karşı bir öneriyi dinlemek ister miydi? Caesar, anayasaya aykırı olan her türlü eylemini ya da onurlandırmasını yasadışı ilan etmişti; pekâlâ, o zaman herhangi bir *consul* gibi ona da bir eyalet verilsindi. Evet bu eyalet yirmiden fazla lejyon içeriyor, İspanya, Galya, Suriye, Kıbrıs ve Mısır'ı kapsıyordu; ancak sonuçta bir eyaletti. *Consul*un on yıl boyunca burasını elinde tutmasının ne sakıncası var; ne de olsa duyulmamış bir süre değildi, zira Caesar'ın babası, büyük Iulius Galya'da on yıl boyunca görev yapmamış mıydı? Burada emsal teşkil edecek bir şey yoktu. Cumhuriyet gelişecek, Caesar Roma'ya karşı sorumluluklarını yerine getirecek ve tanrılar her ikisine de gülümseyecekti. Senato'dan bir onay çığlığı yükseldi.

Octavianus kim oluyordu da böyle bir çağrıyı reddediyordu? Cumhuriyet'in ona ihtiyacı vardı, o da bir yurttaş olarak görevi olan nezaketle bu yükü omuzlamaya hazır olduğunu açıkladı. Senato'nun minnettarlığı sınır tanımıyordu. Caesar'ınki kadar büyük bir yüce gönüllülük muhteşem ödülleri hak ediyordu. Bunlar ona usulüne uygun olarak verildi. Evinin kapı direklerine defne yaprakları takılması ve kapısının üzerine bir yurttaşlık tacı konulması kararlaştırıldı. Senato binasına cesaret, merhamet, adalet ve görev bilinci gibi Roma'da zaman içinde kendini kanıtlamış erdemleri sıralayan altın bir kalkan yerleştirilecekti. Ve yeni ve yüce son bir onurlandırma daha vardı; tam da uygun olduğu gibi. Caesar'ın bundan böyle "Augustus" olarak anılmasına karar verildi.

Bu, Gaius Octavius olarak doğan adam için etkileyici isimler toplayarak geçirdiği tüm bir kariyerin doruk noktasıydı. On dokuz yaşında Caesar olan Augustus, iki yıl sonra üvey babasının resmen tanrılaştırılmasının ardından kendisine "Divi Filius", yani "Tanrının Oğlu" demeye başladığında bir adım daha ileri gitmişti. Böyle bir isim her ne kadar sıra dışı olsa da, Caesar Divi Filius'un kariyeri başarılarla kutsanmaktan asla vazgeçmediği için ilahi onayla karşılaştığı açıktı. Şimdi, "Augustus" olarak, sıradan ölümlülerden daha da ayrılacaktı. Bu unvan onu doğaüstü bir gücün parıltısı içinde bir nimbus gibi örtecekti. Çünkü bu onun bir insandan daha fazlası olduğunu gösteriyordu. En kutsal ve onurlu şeylerin tümü "yüce" olarak tanımlanır[26]" idi.

Buna Roma'nın kendisi de dahildi. Her yurttaşın zihninde yer etmiş olan ünlü bir deyiş, şehrin "kutlu bir kehanetle ile kurulduğunu[27]" iddia ediyordu ve şimdi Octavianus Augustus olarak bu deyişi kendi deyişi haline getirmişti. Roma'yı yeniden kurmak: işte bu onun hayatının misyonuydu ve yurttaşları onun adını her andıklarında bunu hatırlayacaklardı. Böyle bir çağrışımın kurnazca neredeyse bilinçaltı doğası tamamen hesaplanmıştı, çünkü Octavianus daha belirgin olan "Romulus isminden etkilenmiş olsa da bunu reddetmişti: Roma'nın ilk kurucusu bir kraldı ve kardeşini öldürmüştü, her ikisi de talihsiz detaylardı. Octavianus artık üstün güce sahip olduğuna göre, bu gücü nasıl kazandığına dair anıları canlandırabilecek her şey bastırılacaktı. On yıl önce dalkavuk bir Senato tarafından kendisine verilen seksen gümüş heykel çoktan eritilmişti. Kariyerinin resmi anma törenlerinde, Philippi ve Actium arasındaki yıllar boş bırakılmıştı. Ve elbette en önemlisi "Octavianus" isminin kendisi unutulmaya terk edilmişti. Augustus Caesar yeniden markalaşmanın önemini çok iyi anlamıştı.

Bunu anladı çünkü Roma halkının kendisini anlıyordu. Augustus onların en derin hayallerini ve arzularını paylaşmıştı. Ne de olsa ona dünyayı kazandıran şey buydu. Cumhuriyet'in güçlü adamlarının sonuncusu ve en büyüğü olarak, bir patoloğun acımasız gözüyle

26 Cassius Dio, 53.16.

27 Ennius, *Annales*, fragman 155.

kentinin en soylu ideallerini yozlaştıran habisliği fark etmiş ve bunu sömürmekten asla vazgeçmemişti. Posidonius, Homeros'un kusursuz otoritesine atıfta bulunarak Pompeius'a, "Her zaman cesurca savaş ve diğerlerinden üstün ol," diye öğüt vermişti. Ancak kahramanların çağı geçmişti ve cesurca savaşma ve diğerlerinden üstün olma arzusu artık Roma'nın yıkımını da kapsayabilirdi. Bahisler o kadar yükselmiş, hırslıların elindeki kaynaklar o kadar muazzam, onlara açık yöntemler o kadar yıkıcı ve ölümcül hale gelmişti ki, Cumhuriyeti ve tüm imparatorluğunu yok olma noktasına getirmişlerdi. Roma artık ortak varsayımlara ve sınırlamalara bağlı yurttaşlardan oluşan bir yönetime değil, sadece zalimlerin ve kardeş katillerinin ilerlemeyi umabileceği bir kelle avcıları anarşisi haline dönüşmüştü. Henüz on dokuz yaşındaki Octavianus'un kendini attığı av alanı buydu ve en başından beri amacının devletin hakimiyetini ele geçirmek olduğuna şüphe yoktu. Ancak bunu başardıktan sonra, rakipleri ölmüş ya da ehlileştirilmiş ve halkı tükenmişken, çok önemli bir kararla karşı karşıya kalmıştı. Ya belki de babası gibi bir savaş lordu olarak veya Antonius gibi bir tanrı olarak kentinin geçmişinin geleneklerini ayaklar altına almaya devam edecek ve gücü çıplak bir şekilde kılıçla kullanacaktı; ya da kendini geleneğin mirasçısı olarak gösterecekti. "Augustus" olarak seçiminin sinyalini verdi. Cumhuriyet'e karşı değil onunla birlikte yönetecekti. Vatandaşlarına kadim bir ders verecekti: hırs genelin iyiliği için yapılmazsa suç olabilirdi. Ve kendisi de, "Romulus'un halkının en iyi koruyucusu[28]", yurttaşlık ideallerini yeniden canlandıracak, böylece bir daha asla kendilerini aşıp vahşete ve iç savaşa dönüşmeyeceklerdi.

Elbette bu Olimpos düzeninin ikiyüzlülüğüydü, ama Romulus'un halkı artık pek umursayacak durumda değildi. Vatandaşlar artık kaderlerinin acımasız olduğunu düşünüyorlardı.

Geçen zamanın kana susamışlığı neleri alıp götürmüyor ki?
Bizim atalarımızın nesli, onların atalarından daha kötü,
Bizi doğurdu, daha da kötüsü yakında
Daha da ahlaksız çocuklarımız olacak.[29]

28 Horatius, *Odes*, 4.5.1-2.

29 Horatius, *Odes*, 3.6.45–8.

Bu, savaş yorgunluğundan daha fazla bir kötümserlikti. Romalı olmanın ne anlama geldiğine dair eski kesinlikler zehirlenmişti ve kafası karışmış ve korkmuş bir halk, bir zamanlar onları birbirine bağlayan şeylerden umudunu kesmişti: onurları, zafer aşkları, askeri şevkleri. Özgürlük onlara ihanet etmişti. Cumhuriyet özgürlüğünü kaybetmişti ama daha da kötüsü ruhunu kaybetmişti. Ya da Romalılar bundan korkuyordu.

Augustus'un önündeki zorluk -ve büyük fırsat- onları bunun tam tersine ikna etmekti. Bunu yaparsa rejiminin temelleri sağlamlaşacaktı. Yurttaşlarına sadece barışı değil, aynı zamanda geleneklerini, geçmişlerini ve gururlarını da geri verebilen bir yurttaş gerçekten de yüce bir konuma yükselirdi. Ancak bunu sadece yasa çıkararak yapamazdı, "çünkü onları canlandıracak gelenekler olmadan boş yasalar ne işe yarar[30]? idi. Kararnameler kendi başlarına Cumhuriyeti diriltmezdi. Bunu yalnızca Roma halkı, Augustus'un emeklerine layık olduğunu kanıtlayarak yapabilirdi ve politikanın dehası ve büyüklüğü de burada yatıyordu. Yeni dönem, Romalıların geçmişte sık sık karşılaştıkları ve zaferle çıktıkları türden ahlaki bir meydan okuma olarak görülebilirdi. Augustus, başarıları ve saygınlığı sayesinde sahip olduğu yetkiden daha fazlasını talep etmeden, yurttaşlarını Cumhuriyeti yeniden canlandırma gibi kahramanca bir görevi kendisiyle paylaşmaya çağırdı. Kısacası onları yeniden vatandaş gibi hissetmeleri için cesaretlendirdi.

Program geleneksel olduğu üzere mağlupların altınlarıyla finanse edildi. Augustus'un hayallerinin gerçekleşmesi Kleopatra'nın yıkıntılarından uygun bir şekilde karşılanacaktı. MÖ 29 yılında Octavianus, Ptolemaiosların efsanevi hazinesiyle Doğu'dan Roma'ya dönmüş ve hemen harcamaya başlamıştı. İtalya'da ve tüm eyaletlerde devasa araziler satın alındı, böylece Augustus bir daha asla gençliğindeki korkunç suçu işlemek zorunda kalmayacaktı: emekli askerlerini el konulan mülklere yerleştirmek. Hiçbir şey bu kadar sefalete ve yerinden edilmeye neden olmamıştı ve hiçbir şey Romalıların kendileriyle ilgili duygularına bu kadar acımasızca saldırmamıştı.

30 Horatius, *Odes*, 3.24.36–7.

Şimdi Augustus büyük masraflar yaparak suçunu telafi etmeye çalışıyordu. "Her yurttaşın mülkiyet haklarının güvence altına alınması" yeni rejimin kalıcı bir sloganı olacak ve yaygın popülaritesini desteklemek için çok şey yapacaktı. Romalılar için mülkiyet güvencesi sosyal ya da ekonomik olduğu kadar ahlaki bir değerdi. Bunun geri dönüşünden yararlananlar bunu yeni bir altın çağdan başka bir şey olarak görmüyorlardı: "tarlalara yeniden ekim, kutsal olana saygı, insanlığa kaygıdan uzak özgürlük[31]"

Yine de bu altın çağ ondan zevk alanlara görevler yükleyecekti. Burası, Vergilius'un tarif ettiği ütopyanın aksine zahmet ve tehlikeden arındırılmış bir cennet olmayacaktı. Bu, dayanıklı yurttaşlar yetiştirmeye pek hizmet etmezdi. Augustus, Ptolemaioslar'ın hazinesini sadece yurttaşlarını efemine Doğululer gibi aylaklık etmeye teşvik etmek için yatırmamıştı. Bunun yerine onun fantezisi tüm Romalı reformcuların eski fantezisiydi: eski köylülüğün sert erdemlerini yenilemek, Cumhuriyeti temellerine geri döndürmek. Bu, Roma efsanesinin hammaddesini oluşturduğu için derin bir etki yarattı: saygı duyulan bir geçmişe duyulan nostalji; evet ama aynı zamanda sert ve duygusuz bir ruh, çelik gibi sert yurttaşların nesillerini şekillendiren ve Cumhuriyet'in standartlarını dünyanın sınırlarına taşıyan ruh. "Yıpratıcı emek ve çetin yoksulluğun zorlamaları; bunlar her şeyi fethedebilir[32]!" Octavianus Doğu'da Kleopatra'yı yenip iç savaşlara son verirken Vergilius böyle yazmıştı. Artık tembel bir cennet vizyonu yoktu, bunun yerine daha belirsiz, zorlu ve Romalı gözünde daha değerli bir şey vardı. Onur, Cumhuriyet'te hiçbir zaman tek başına bir amaç olmamış, sonsuz bir amaca ulaşmak için bir araç olmuştu. Bu, Romalı vatandaşlar için ne kadar doğruysa, Roma'nın kendisi için de o kadar doğruydu. Mücadele onun varoluşu olmuştu; felakete meydan okumaksa onun doğasıydı. İç savaşları yaşamış kuşak için tarihin sunduğu teselli buydu: Felaketlerden büyüklük doğabilirdi. Mülksüzlükten, medenî bir düzenin yenilenmesi çıkabilirdi.

31 Velleius Paterculus, 2.89.

32 Vergilius, Georgica, 1.145-6.

Çünkü Caesar Augustus'un kendisi de bir mültecinin varisi değil de neydi? Roma diye bir var olmadan çok önce, Iulia klanının atası Venus'un oğlu prens Aeneas, yanan Troia'dan kaçmış ve küçük filosuyla İtalya'ya doğru yola çıkmıştı; Iuppiter'in ona verdiği görev yeni bir başlangıç yapmaktı. Roma halkı Aeneas ve Troialılardan doğmuştu ve ruhlarında hâlâ gezginden bir şeyler taşıdıkları düşünülebilirdi. Sahip olduklarıyla yetinmeyip her zaman daha fazlası için çabalamak ve savaşmak Cumhuriyet yurttaşlarının kaderi olmuştu ve bu Augustus'a ve misyonuna zamanın kutsanmış ışıltısını veriyordu.

Romalıların başlangıcı onların sonlarıydı. MÖ 29'da Octavianus'un yenilenme programını ilerletmek için Doğu'dan döndüğü yıl Vergilius, Aeneas konulu bir şiire başladı. Bu, Roma halkının hem ilkel köklerinin hem de yakın tarihlerinin bir keşfi olan büyük destanı olacaktı. Ḥayaletler gibi gelecekten gelen ünlü isimler Troialı kahramanın vizyonuna musallat oluyorlardı: Caesar Augustus doğal olarak, "altın çağını geri getiren bir tanrının oğlu"ydu,[33]; "Furia'nın karşısında titreyen" Catilina ve "doğrulara kanunlar koyan" Cato gibi diğerleri de vardı.[34] Afrika kıyılarında gemisi batan Aeneas, Roma'nın geleceği için tanrı vergisi görevlerini ihmal edip Kartaca Kraliçesi Dido'yla düşüp kalktığında, okuyucu Troialıların torunları Iulius Caesar ve Antonius'a ne olacağını bilmekten rahatsız olur; Kartaca, İskenderiye'yle; Dido, ikinci bir ölümcül kraliçe olan Kleopatra'yla birleşir ve kaybolurdu. Gitmiş olan ve gelecek olan, her ikisi de gölgelerini birbiri üzerine düşürür, buluşur, birleşir, tekrar ayrılırdı. Aeneas Tiber'e yelken açtığında, bin yıl sonra Augustus'un Roma Forumu'nun yeri olacak tarlada sığırları gütmüştü.

Tekrarlanan iç savaşların tüm çalkantılarına rağmen muhafazakâr bir halk olarak kalan Romalılar için geçmişin bugünü gölgeleyebileceği algısında şaşırtıcı bir şey yoktu. Ancak Augustus'un eşsiz başarısı, her ikisini de birleştirmekti. Kaybettikleri ahlaki yüceliği onlara geri getirme iddiası Romalılarda, en derininde bir Vergilius'a ilham verebilecek ve topraklarını bir kez daha kutsal ve efsanevi bir

33 Vergilius, *Aeneis*, 6.792–3.
34 Vergilius, *Aeneis*, 8.669–70.

yer haline getirebilecek derin duyarlılıklar ve hayaller uyandırdı. Ancak bu özlemler başka, daha programatik amaçlara da hizmet ediyordu. Örneğin eski askerlerin çiftliklerinde kalmalarını, sürekli olarak Roma'ya akın etmeyip, kılıçlarını ambarlarının tavan aralarında çürütmelerini teşvik etti. Ve kölelerin zincirli gruplar halinde çalıştırıldığı devasa çiftlik arazilerinin üzerinde, bir hayal örtüsü örttüler.

Mutluluk nedir? Hengameden uzaklaşmaktır,
tıpkı eski insanlar gibi,
atalarınızın tarlalarını kendi öküzlerinizle işlemektir,
borçların korkusundan sıyrılmaktır.
Şiddetli boru sesiyle kan pompalayan bir asker olmamaktır,
kızgın denizde titrememektir.[35]

Vergilius'un arkadaşı Horatius da hassas bir ironiyle böyle yazmıştı, çünkü Vergilus iyi yaşam vizyonunun taşradaki varoluşun gerçekleriyle çok az ilişkisi olduğunu çok iyi biliyordu. Yine de bu yüzden onun için daha az değerli değildi. Horatius iç savaşlarda kaybeden tarafta savaşmış, Philippi'den onursuzca kaçmış ve İtalya'ya döndüğünde babasının çiftliğine el konulduğunu görmüştü. Siyasi bağlılıkları gibi mütevazı bir villa, toprağa yakın bir yaşam hayalleri de, ne kadar alaycı bir şekilde ifade edilirse edilsin nostaljiden kaynaklanıyordu. Horatius'un gençlik patavatsızlıklarını hiçbir zaman kendisine karşı kullanmayan Augustus, şaire dostluk teklif etti ve onun hayallerine yatırım yaptı. Yeni rejim ölen Antoniusların devasa mülklerini destekçilerine parsellerken bile, Horatius'un Roma'nın dışında, bahçesi, pınarı ve küçük ormanı olan cennet gibi bir yerde yaşaması için destekliyordu. Horatius'un kendisi bir propagandacı olarak satın alınamayacak kadar incelikli ve bağımsızdı ama Augustus'un ondan ya da Vergilius'tan istediği şey kaba propaganda değildi. Roma'nın önde gelen yurttaşları nesiller boyunca kişisel çıkarları ve geleneksel idealleri arasında seçim yapmak zorunda kalarak işkence çekmişlerdi. Augustus keskin dehasıyla, kendisini her ikisinin de patronu yaptı.

35 Horatius, *Epistulae*, 2.1-6.

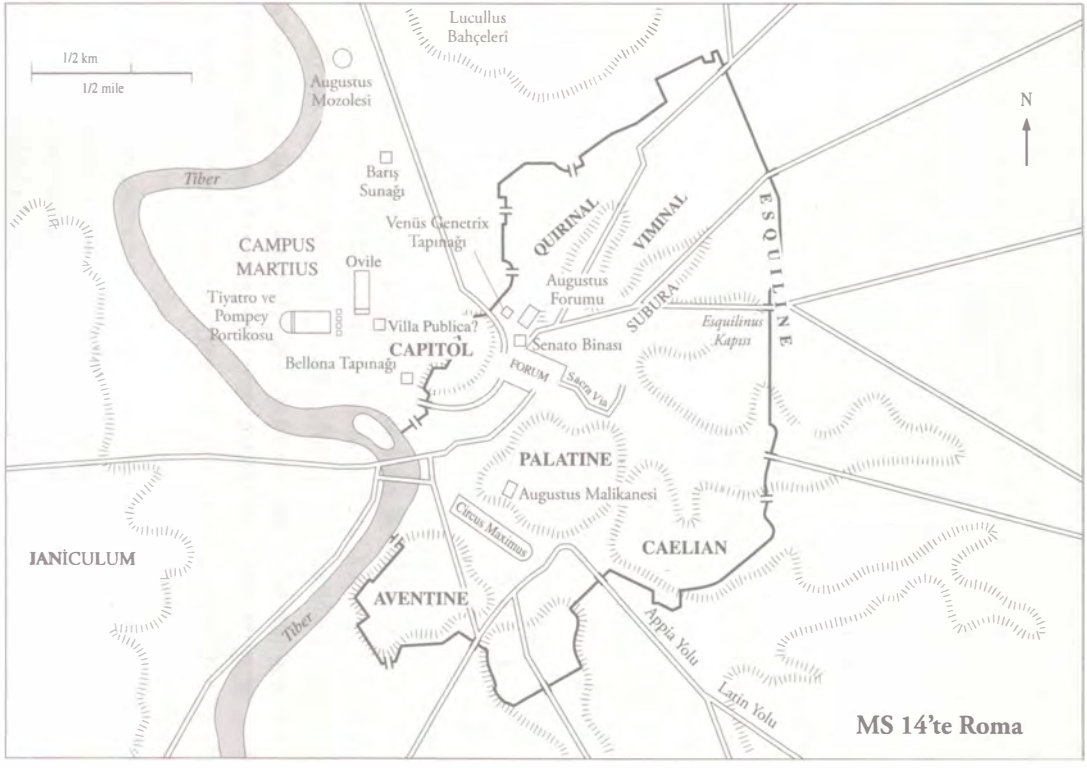
Bunu yapabiliyordu çünkü her yıldız oyuncu gibi o da istediği rolleri seçebiliyordu. Ancak gerçek kabul edilemezdi: Augustus'un Senato binasında öldürülmek gibi bir niyeti yoktu. Bunun yerine gerçeğin yüzüne bakmaktan çekinen yurttaşlarının gönüllü iş birliğiyle, Cumhuriyet'in antika kereste kutusundan topladığı cüppelerle örtündü, geçmişin onaylamadığı hiçbir makamda bulunmayı reddetti ve çoğu zaman hiçbir makamda bulunmadı. Önemli olan makam değil otoriteydi: Catulus'a ya da Cato'ya saygınlık kazandıran o gizemli nitelik. Cicero bir keresinde, "Bir insanı oluşturan niteliklerin tamamında," demişti, "M. Cato birinci yurttaştı[36]" "Birinci yurttaş" yani "princeps": Augustus bundan daha gurur verici bir unvan isteyemeyeceğinin bilinmesine izin verdi. Iulius Caesar'ın oğlu Cato'nun da varisi olarak kabul edilecekti.

Sonunda bunu başardı da. Augustus'un bir aktör olarak yeteneklerine övünmesine şaşmamalı. Sadece üstün bir takiyye yeteneğine sahip bir adam bu kadar farklı rolü bu kadar ustalıkla ve bu kadar başarıyla oynayabilirdi. *Princeps* yüzüğünde bir sfenks resmi taşıyordu ve kariyeri boyunca yurttaşlarına bir bilmece sundu. Romalılar güçleriyle övünen, büyüklüklerinin parlaklığı ve ihtişamıyla coşan yurttaşlara alışıktı ama Augustus farklıydı. Devlet üzerindeki hakimiyetini ne kadar sıkılaştırırsa, o kadar az gösteriş yapıyordu. Paradoks elbette Cumhuriyet'i her zaman etkilemişti ve Augustus da onun kalbine girerek bukalemun gibi aynı özelliğe büründü. Sivil yaşamın belirsizlikleri ve incelikleri, kararsızlıkları ve gerilimleri, hepsi kendi karakterinin ve rolünün gizemine gömülmüştü. Sanki nihayetinde parlak bir paradoks olarak, Cumhuriyet'in kendisi haline gelmişti.

Son hastalığı sırasında artık yetmiş beş yaşında olan Augustus, dostlarına "yaşam gösterisinde" yeterli performans gösterip göstermediğini sordu.[37] Kırk yıldan fazla bir süre yüce iktidarı elinde tutmuş olması; tüm bu süre boyunca Roma'yı ve onunla birlikte dünyayı iç savaştan uzak tutmuş olması; kendisi için yasaların onaylamadığı

36 Cicero, *Philippicae*, 13.30.

37 Suetonius, *Augustus*, 99.

1/2 km
1/2 mile
Lucullus Bahçeleri
Augustus Mozolesi
N
Tiber
Barış Sunağı
Venüs Genetrix Tapınağı
QUIRINAL
VIMINAL
ESQUILINE
CAMPUS MARTIUS
Ovile
Augustus Forumu
SUBURA
Tiyatro ve Pompey Portikosu
Villa Publica?
Esquilinus Kapısı
CAPITOL
Senato Binası
Bellona Tapınağı
FORUM
Sacra Via
PALATINE
Augustus Malikanesi
Circus Maximus
IANICULUM
CAELIAN
AVENTINE
Tiber
Appia Yolu
Latin Yolu
MS 14'te Roma

hiçbir özel rütbe talep etmemiş olması ve lejyonlarını kendi çevresinde değil de uzaklarda, ormanların ya da çöllerin arasında, barbar sınırlarda konuşlandırmış olması; sonunda hançer yaralarından değil, bir düşman heykelinin dibinde değil de yatağında huzur içinde ölüyor olması: bunlar herhangi bir yurttaş için göz kamaştırıcı olaylardı. Evet, Augustus'un iyi bir gösteri yaptığı düşünülebilirdi. Ne de olsa kendisini şehirdeki tek yıldız yapmıştı.

Sonunda MS 14 yazında Nola'da öldü. Burası Sulla'nın bir yüzyıl önce Roma üzerine kader yürüyüşünü başlattığı şehirdi. Senatörler tarafından başkente götürülen ve kokuşmasını önlemek için geceleri taşınan Augustus'un cesedi, Sulla'nınki gibi Campus Martius'ta büyük bir odun yığınının üzerinde yakıldı. Eski diktatör eğer hayaleti hâlâ ovada dolaşıyor olsaydı, bu ortamı hayattayken bildiğinden çok daha farklı bulacaktı. Caesar Augustus'un külleri yanan ateşten saygıyla taşınarak mozolesine defnedildi; bu mozole o kadar muazzamdı ki kendi kamusal parkıyla birlikte inşa edilmişti: hem ölçeğinin hem de dairesel formunun Büyük İskender'in mezarından esinlendiği söyleniyordu. Bir zamanlar Romalı gençlerin eğitim alanı olan Campus Martius, şimdi *Princeps*'in erdemlerinin büyük bir göstergesiydi. Çünkü güneyde Pompeius tiyatrosu hâlâ görülebiliyordu; Caesar'ın düşmanının adı ve ganimetleri Caesar'ın oğlunun lütfuyla korunmuştu. Çünkü bir zamanlar Cumhuriyet yurttaşlarının silah talimi yapmak ve savaşa hazırlanmak için toplandıkları yerde şimdi Ara Pacis bulunuyordu. Onun cömertliğinin sembolü olarak Pompeius tiyatrosundan bile daha uzun olarak, yaklaşık bir buçuk kilometre uzunluğundaki ışıldayan revaklardan oluşan bu alan, MÖ 26'da tamamlanmasından bu yana hızla Roma'nın en önemli eğlence mekânı haline gelmişti ve Augustus burada şehrin gördüğü en gösterişli gösterilerden bazılarını sahnelemişti. Resmen, burası oylama salonu, Ovile, eski ahşap kalemlerin mermere dönüştürülmüş abartılı bir yükseltmesiydi. Ancak oylama için nadiren kullanılıyordu. Bunun yerine, Roma halkının bir zamanlar yargıçlarını seçmek için toplandığı yerde, artık gladyatörler dövüşüyor ve tuhaf canavarlar -örneğin, neredeyse doksan fit uzunluğunda dev yılanlar- sergileniyordu. Ve

MS 14'te Roma Dünyası

...yu renkli bölgeler doğrudan Roma tarafından
...netiliyor

eğer gösteriler olmazsa, vatandaşlar her zaman lüks alışveriş için oraya akın edebilirdi. Burası resmi oylama mekânı olan Ovile'ydi ve eski ahşap hücreleri mermerlerle süslenerek yapı gösterişli bir biçimde yenilenmişti. Ancak burada nadiren oylama gerçekleştirildi. Bunun yerine Roma halkının bir zamanlar *magistratus* seçmek için toplandığı yerde gladyatör dövüşleri yapılıyordu ve garip canavarlar –örneğin, neredeyse otuz beş metre uzunluğundaki dev yılanlar– sergileniyordu. Ve eğer gösteri yoksa, vatandaşlar her zaman lüks alışveriş yapmak için buraya akın edebilirlerdi.

Cumhuriyet uzun zamandır ölüydü ve şimdi modası da geçiyordu. "Sadelik, kabalık eskidendi, altın gibi parlıyor şimdi Roma; dize getirdiği dünyanın en zengin kaynakları şimdi onda."[38] Büyüklük Romalılara özgürlüklerine mal olmuş olabilirdi, ama onlara dünyayı vermişti. Augustus yönetiminde lejyonları eskinin tüm savaşçı özelliklerini sergilemeye devam etmişti; imparatorluğun sınırlarını korumak, barbarları katletmek. Lakin Campus Martius'taki kibar tüketiciler için bu sadece uzak bir gürültüden ibaretti. Savaş artık onların hesaplarını bozmuyordu. Ne ahlak ne görev ne de geçmiş. Hatta göklerden gelen uyarılar bile. "Alametler", diyordu çağdaş bir tarihçi şaşkınlıkla, "günümüzde asla rapor edilmiyor ya da anlatılmıyor."[39] Ama bunun açık bir açıklaması vardı: Tanrılar, Roma'nın huzur ve barış içinde olan manzarasına bakarak söyleyecek hiçbir şeyleri olmadığını açıkça karar vermişlerdi.

Cicero'nun kederli yargısı "Fazla özgürlüğün meyvesi köleliktir[40]" şeklindeydi ve özgür bir Cumhuriyet'in son nesli olan kendi neslinin bunun doğru olduğunu kanıtlamadığını kim söyleyebilirdi? Ama köleliğin meyvesi neydi? Bu, yeni bir nesil ve yeni bir çağın kanıtlayacağı bir şeydi.

38 Ovidius, *Ars Amatoria*, 3.112-113.
39 Livius, 43.13.
40 Cicero, *De re publica*, 1.68.

Zaman Çizelgesi

Aksi belirtilmediği müddetçe bütün tarihler milattan öncedir.

753	Roma'nın kuruluşu.
509	Monarşinin yıkılması ve Cumhuriyet'in kurulması.
390	Roma'nın Galyalılar tarafından ele geçirilmesi.
367	*Plebs*ler *consul* olmalarına ilişkin yasal kısıtlamaların kaldırılması.
343-40	Birinci Samnit Savaşı.
321	Romalıların Furculae Caudinae'da yenilgiye uğraması.
290	Romalıların Samnium'un fethini tamamlaması.
264-41	Kartaca'ya karşı ilk savaş.
219-18	Kartaca'ya karşı ikinci savaşın başlaması. Hannibal'in İtalya'ya, Güney Galya'ya ve Alplere doğru ilerlemesi.
216	Cannae Savaşı.
202	Hannibal'in Afrika'da yenilmesi.
148	Makedonya'nın Roma eyaleti olması.
146	Kartaca ve Korinthos'un yıkımı.
133	Tiberius Gracchus'un *tribunus*luğu ve öldürülmesi. Pergamonlu III. Attalos'un vasiyetiyle krallığını Roma'ya bırakması.
123	Gaius Gracchus'un ilk *tribunus*luğu (başlangıcı 10 Aralık 124). Pergamon'un vergiye tabi tutulması.
122	Gaius Gracchus'un ikinci *tribunus*luğu.
121	Gaius Gracchus'un öldürülmesi.
118	Güney Galya'dan İspanya'ya giden yolu güvence altına alan bir eyaletin kurulması. Muhtemelen Lucullus'un doğum tarihi.

115 Crassus'un doğumu.
112 VI. Mithradates'in kendini Pontus kralı ilan etmesi.
107 Marius'un ilk *consul*luğu. Orduya alım için mülkiyet yeterliliklerini kaldırması.
106 Pompeius ve Cicero'nun doğumu.
104-100 Marius'un *consul*luğu. Kuzeyden gelen barbar istilacılara karşı başarılı seferler.
100 Caesar'ın doğumu.
93 Clodius'un doğumu.
92 Rutilius Rufus'un gasptan hüküm giyip sürgün edilmesi.
91 Roma'ya karşı İtalya isyanının patlak vermesi.
90 Roma'ya sadık İtalyalılara vatandaşlık teklif edilmesi.
89 Sulla'nın Samnium'a sefer yaparak İtalya isyanına etkili bir son vermesi. Mithradates'in Roma'nın Asia Eyaleti'ni işgali.
88 Sulla'nın *consul*luğu. Marius'un *tribunus* Sulpicius yardımıyla Mithradates komutasını kendine devretmesi. Sulla'nın Roma'ya yürümesi. Sulpicius'un infazı ve Marius'un sürgüne kaçışı. Asia'da Mithradates'in seksen bin Romalı ve İtalyalının katlini emretmesi.
87 Cinna'nın *consul*luğu. Sulla'nın Mithradates'e karşı savaş için Yunanistan'a gitmesi. Pompeius Strabo'nun ölümü. Marius'un Roma'da iktidara dönmesi.
86 Cinna'nın *consul*luğu. Marius'un ölümü. Atina'nın Sulla tarafından zaptı.
85 Cinna'nın *consul*luğu. Sulla'nın Mithradates ile barış antlaşması imzalaması.
84 Cinna'nın *consul*luğu. İsyancılar tarafından öldürülmesi.
83 Crassus'un Yunanistan'da Sulla'ya katılması. Sulla'nın Pompeius'un katıldığı İtalya'ya geçmesi. Porta Collina Savaşı ve Villa Publica'daki Samnit mahkumların katli.
82 Roma'da yasaklamalar. Caesar'ın gizlenmesi.
81 Sulla'nın *dictator*luğu. *Tribunus*luğun baltalanması da dahil olmak üzere kapsamlı anayasal reformlar başlatması. Cicero'nun ilk davası.

80 Sulla'nın *consul*luğu. Caesar'ın askeri görevle Asia'ya gitmesi.
79 Sulla'nın *magistratus*luklarından feragat etmesi. Cicero'nun Doğu'ya iki yıllık yolculuğa çıkması.
78 Catulus'un *consul*luğu. Sulla'nın ölümü.
77 Pompeius'a İspanya'da bir komuta verilmesi.
75 Cicero'nun *quaestor*luğu. Mithradates'in Roma'ya savaş ilan etmesi.
74 Lucullus'un *consul*luğu, Mithradates'in Asia Eyaleti'ni ikinci kez işgali. M. Antonius'a korsanlara karşı bir komuta verilmesi.
73 Spartacus öncülüğünde bir köle isyanının patlak vermesi. Lucullus'un Mithradates'i Asia'dan kovması.
72 Crassus'un, Spartacus'a karşı savaşın komutasına atanması. Pompeius'un İspanya'daki seferinin sonu. Lucullus'un Pontus'taki Mithradates'e galip gelmesi. M. Antonius'un Girit açıklarındaki korsanlara yenilmesi.
71 Spartacus'un mağlubiyeti ve ölümü. Pompeius'un İtalya'ya dönüşü. Lucullus'un Pontus'un fethini tamamlaması. Mithradates'in Ermeni Tigranes'e sığınması.
70 Pompeius ile Crassus'un *consul*luğu. Sulla tarafından kaldırıldıktan sonra *tribunus*luğun tam yetkilerinin geri iadesi. Verres'in kovuşturması.
69 Tigranocerta Savaşı ve yağması.
68 Lucullus'un ordusunun ayaklanması. Kleopatra'nın doğumu.
67 Pompeius'un denizleri korsanlardan arındırması.
66 Doğu *proconsul*u olarak Lucullus'un yerini Pompeius'un alması. Cicero'nun *praetor*luğu.
65 Caesar'ın *aedilis*liği.
64 Pompeius'un Suriye'yi yeni bir Roma eyaleti olarak tesis etmesi. Cato'nun *quaestor*luğu.
63 Cicero'nun consulluğu. Caesar'ın *pontifex maximus* olması. Lucullus'un zaferini kutlaması. Pompeius'un Kudüs saldırıları. Mithradates'in ölümü. Catilina tertibi ve elebaşlarının infazı. Catilina'nın Kuzey İtalya'da bir ordu kurması. Octavianus'un doğumu.

62 Caesar'ın *praetor*luğu. Catilina'nın yenilgisi ve ölümü. Pompeius'un İtalya'ya dönüşü. Clodius'un Bona Dea'nın ayinlerine saygısızlık etmesi.

61 Caesar'ın İspanya valiliği. Clodius'un yargılanıp beraat etmesi. Pompeius'un üçüncü zaferi.

60 Caesar'ın Roma'ya dönüşü. Caesar, Pompeius ve Crassus arasında gayri resmi bir ittifakın kurulması.

59 Caesar ile Bibulus'un *consul*luğu. "İlk *triumviratus*". Pompeius'un Caesar'ın kızı Iulia'yla evlenmesi. Clodius bir *pleb* olması ve *tribunus*luğa seçilmesi.

58 Caesar'ın Helvetii halkına karşı sefer düzenlemesi. Clodius'un *tribunus*luğu. Cicero'nun sürgün için Roma'dan ayrılması, Cato'nun Kıbrıs'a gidişi.

57 Caesar'ın Belgae'ya karşı seferleri. Clodius ve Milo'nun çeteleri arasında sokak kavgası. Cicero'nun sürgünden dönüşü.

56 Caelius'un yargılanıp beraat etmesi. Lucca buluşması ve *triumviratus*un yenilenmesi. Cato'nun Kıbrıs'tan Roma'ya dönüşü.

55 Pompeius ile Crassus'un *consul*luğu. Pompeius'un tiyatrosu. Caesar'ın Ren'i geçmesi, ardından Britanya'ya bir keşif gezisine çıkması.

54 Domitius ile Appius'un *consul*luğu, Cato'nun *praetor*luğu. Crassus'un Suriye'ye gidişi. Caesar'ın Britanya'ya ikinci bir sefer düzenlemesi. Pompeius'un eşi Iulia'nın ölümü.

53 Carrhae Savaşı ve Crassus'un ölümü.

52 Clodius'un öldürülmesi ve Milo'nun mahkûm edilmesi. Ağustos sonuna kadar Pompeius'un tek *consul* olması ve Scipio'nun kızı Cornelia'yla evlenmesi. Caelius'un *tribunus*luğu. Vercingetorix'in Galya'yı Caesar'a karşı isyana sürüklemesi ve Alesia'da mağlup edilip teslim olması.

50 Curio'nun *tribunus*luğu. Hortensius'un ölümü. *Consul* Marcellus'un Pompeius'a "Cumhuriyet'i kurtar" çağrısında bulunması.

49 Caesar'ın Rubicon'u geçmesi. Senato'nun Roma'dan tahliyesi. Domitius'un Corfinium'a yenilmesi. Pompeius'un İtalya'dan Yunanistan'a gitmesi. Curio'nun Afrika'daki mağlubiyeti ve ölümü. Caesar'ın İspanya'daki Pompeiusçu orduları yenmesi ve *dictator* seçilmesi.

48 Milo ve Caelius'un ölümü. Pharsalus Savaşı. Pompeius'un öldürülmesi. Caesar'ın İskenderiye'de mahsur kalması.

47 Caesar'ın Kleopatra ile Nil'in aşağısına yolculuğu. Caesarion'un doğumu. Caesar'ın Mithradates'in oğlu Pharnakes'i yenip İtalya'ya dönmesi, ardından Afrika'ya geçmesi.

46 Caesar'ın Scipio'yu yenmesi. Cato'nun intiharı, Scipio'nun boğulması. Caesar'ın dört zaferini kutlaması. Kleopatra'nın Roma'ya gelişi. Caesar'ın İspanya'ya gidişi.

45 Caesar'ın Pompeius'un oğullarını yenip Roma'ya dönmesi. *Anticatones*'i yayımlaması.

44 Caesar'ın ömür boyu *dictator* olarak atanması. Antonius'un *consul*luğu. Caesar'ın mart ortasında suikasta uğraması. Octavianus'un Roma'ya ulaşması. Brutus ve Cassius'un Doğu'ya gitmesi. Cicero'nun Antonius aleyhinde bir dizi konuşma yapması.

43 Hirtius ve Pansa'nın *consul*luğu. Antonius'la savaşta öldürülmeleri. Antonius, Octavianus ve Lepidus'la ikinci *triumviratus*un kurulması. Octavianus'un ilk *consul*luğu. Yönergeler. Cicero'nun ölümü.

42 Caesar'ın ilahlaştırılması. Philippi Savaşı: Brutus ile Cassius'un intiharı.

41 Antonius'un İskenderiye'de kışlarken Kleopatra'yla tanışması. İtalya'da toprak hacizleri. Octavianus ve Fulvia arasında savaş.

40 Fulvia'nın İtalya'dan kaçıp ölmesi. Antonius ve Octavianus'un barış yapması ve Antonius'un Octavianus'un kız kardeşi Octavia'yla evlenmesi. Kleopatra'nın ikiz çocuklar doğurması.

37 Antonius'un Kleopatra'yla evlenmesi.

36	Lepidus'un *triumviratus*tan çıkarılması. Sextus Pompeius'un yenilip Doğu'ya kaçması.
35	Sextus Pompeius'un ölümü.
34	Antonius'un krallıkları ve eyaletleri İskenderiye'deki çocuklarına vermesi.
32	Octavia'nın Antonius tarafından boşanması. Octavianus'un vasiyetini alıp Senato'ya sunması.
31	Actium Savaşı.
30	Antonius ve Cleopatra'nın intiharı. Octavianus'un İskenderiye'yi zaptı ve Caesarion'u idam etmesi. Mısır'da Ptolemaios idaresinin sona ermesi.
29	Vergilius'un Aeneis üzerinde çalışmaya başlaması.
27	Octavianus'a "Augustus" unvanı verilmesi. Cumhuriyet'in "restore" edilmesi.
19	Vergilius'un ölümü.
MS 14	Augustus'un ölümü.

Bibliyografya

Antik...

Klasik kaynaklara çoğunlukla "birincil" etiketi verilmekle beraber gerçekte böyle bir şey olmayabilirler. İmparator Claudius döneminde doğmuş olan Plutarkhos'a Cumhuriyet'in çöküşü için birincil kaynak diyebilirsiniz; Carlyle'a da Büyük Frederick'in hayatı için birincil kaynak diyebilirsiniz. Yine de bu kitabın kapsadığı döneme ait belgeler korunmuştur ve antik tarih standartlarına göre bunların sayısı oldukça fazladır. Çoğu, Cicero tarafından yazılmıştır; söylevler, felsefi eserler ve mektuplar... Onun çağdaşlarının birkaç eseri de günümüze ulaşmıştır; bunların en önemlileri Caesar'ın yorumları, Sallustius'un iki monografisi, büyük bilge Terrentius Varro'nun eserlerinden fragmanlar, bir pantomim yazarı olan Publilius Syrus'un dramalarından çıkarılan vecizeler ve iki şairin, Lucretius ile Catullus'un eserleridir. Lucretius'un şiiri *De Rerum Natura* (Şeylerin Doğası Üzerine), Cicero'nun mektuplarına büyüleyici bir kontrast sunar: Bu, kamusal yaşamın cazibesinden ve çılgınlığından bilinçli olarak çekilen bir adamın eseridir. Claudia Metelli'nin neredeyse kesinlikle bir sevgilisi ve Caelius'un bir arkadaşı olan Catullus -Wiseman'in *Catullus and His World* kitabına bakın-, başkentin alem ortamının, başkentin parti takımının bazen acıklı, çoğu zaman da aşağılayıcı, nükteli ve küfürlü canlı taslaklarını çizer.

Ayrıca Yunanlar da Roma meseleleri hakkında yazmışlardır. Bunu ilk yapanlardan biri MÖ 168'de rehin olarak Roma'ya getirildiğinde Scipio Aemilianus'un dostça davrandığı ve Kartaca'nın yıkımına tanık olan Polybios'tur. Onun *Historiai*'si, Roma anayasasının ve

Cumhuriyet'in tüm Akdeniz üzerinde hâkim oluşunun derinlemesine bir analizini sunar. Posidonius'un yazdıklarından pek azı; şurada burada birkaç kırıntı günümüze ulaşmıştır. Cumhuriyet çökerken bile yazan bir Sicilyalı olan Diodorus Siculus tarafından yazılan kırk ciltlik muazzam bir evrensel tarih olan *Bibliotheca Historica*'dan daha büyük parçalar korunmuştur. Bir nesil sonra, Mithradates'in eski Pontus krallığından gelen coğrafyacı Strabon, İtalya ve Roma da dahil olmak üzere Roma dünyasının kapsamlı bir atlasını kaleme aldı. Bu, bir giriş olarak yazılan *Rhomaike Arkhaiologia* kitabında en eski Romalı yıllık yazarlarından elde edilen paha biçilmez bilgileri ihtiva eden Halikarnassoslu Dionysios'un çalışmasıyla desteklenmiştir.

Bir bakıma, Augustus döneminin tüm edebiyatı Cumhuriyet'in yıkılışı üzerine bir yorum olarak görülebilirler: Vergilius'un, Horatius'un ve Ovidius'un şiirlerinde ve Livius'un büyük Roma tarihinde son derece farklı şekillerde işlenen bir temadır bu. Bu tarihin Cumhuriyet'in son dönemlerini kapsayan kitapları kaybolmuş olsa da, Livius'un eserinin MS birinci yüzyılın sonlarında yaşamış şair Florus tarafından yapılan bir kısaltması günümüze ulaşmıştır. Bir de Octavianus'un kendi tanıklığı vardır: *Res Gestae Divi Augusti* imparatorluk genelinde halka açık alanlara dikilen, oldukça uzun bir kendini haklı çıkarma metni ve etkileyici bir propaganda örneğidir.

Augustus'un ölümünden sonra bile Romalı yazarlar, Cumhuriyet'in sonunun kahramanlık yıllarına dönmeye devam ettiler. Döneme ait ayrıntılar Valerius Maximus'un *Factorum et Dictorum Memorabilium* adlı derlemesi ve Velleius Paterculus'un Augustus'un ardılı Tiberius döneminde kaleme aldığı *Historiae Romanae* eserini doldurdu. Nero'nun hocası ve danışmanı olan filozof Seneca, ihanete uğrayan özgürlüğün dersleri üzerine kafa yormuştur. Yeğeni Lucanus, iç savaşlar üzerine yazdığı epik şiiri *Pharsalia*'da ve Petronius daha az yüceltilmiş düzyazı çalışması *Satyricon*'da aynını yaptılar. Sonunda üçü de intihar etti; bu, Caesarların yönetimi altında Romalı soylularına hala izin verilen tek cumhuriyetçi meydan okuma hareketiydi. MS ikinci yüzyılın başında yazan Tacitus, ülkesinin yakın tarihini lekeleyen yargısal cinayetleri "birbirine benzeyen

çöküşlerin monoton bolluğu" olarak tanımlamıştı. Roma'nın eski özgürlük mirası yok olmuş, kanlar içinde boğulmuş gibiydi. Tarihçilerin en kasvetlisi olan Tacitus'ta Cumhuriyet'in hayaleti, şehrin yeni haline musallat oluyordu.

Bakış açısının açıklığı ve acımasızlığı sebebiyle yakın çağdaşlarının hiçbiri Tacitus'a rakip olamaz. Bunun yerine çoğu için Cumhuriyet tarihi, eğlencenin veya keyifli anekdotların çıkarılacağı bir taş ocağı haline gelmişti. Yaşlı Plinius'un *Naturalis Historia*'sı, Caesar, Pompeius ve Cicero'nun karakter eskizlerinin yanı sıra tükenmez, daha eklektik bir bilgi kaynağı sağlıyordu. Retorik üzerine yaptığı inceleme *Institutio Oratoria*'da Quintilianus, sık sık Cicero'ya ve Cumhuriyet'in son yıllarının diğer hatiplerine atıfta bulunuyordu; bu sayede ilgili eser aksi takdirde kaybolabilecek yazarlar için paha biçilmez bir alıntı kaynağıdır. Aulus Gellius'un *Noctes Atticae* adlı sohbet tadındaki deneme derlemesi de öyledir. *De Vita Caesarum* adlı sansasyonel eserin yazarı Suetonius, iki ilahlaştırılmış savaş lordu olan Iulius ve Augustus'un çarpıcı portrelerini kaleme almıştır. Ancak biyografi yazarlarının kralı, Cumhuriyet'in son dönemlerindeki büyük adamların portrelerini çizen Plutarkhos'tur; çünkü bu portreler tarihçiler arasında en okunabilir olanlardır. Ahlaki öğütler ve dedikodularla dolu olan bu eserler, Cumhuriyet'in çöküşünü bir devrim ya da toplumsal bir çözülme olarak değil, eskilerin görme eğiliminde olduğu gibi, hırslı ve istisnai adamların dramı olarak tasvir ederler.

Vatansever bir Yunan olan Plutarkhos, Roma tarihinin imparatorluğun tabi halkları üzerinde kullandığı sihri gözler önüne serer. MS ikinci yüzyıldan itibaren giderek artan şekilde Cumhuriyet'in çöküşü hakkında yazan tarihçiler, bunu Yunanca yapma eğilimindeydiler. Bunların en mühimi, Roma'nın ve onun imparatorluğunun ayrıntılı bir tarihini yazan İskenderiyeli bir avukat olan Appianus'tu. Tiberius Gracchus'un *tribunus*luğundan MÖ 70'e kadar olan olayları ele alan kitabı *İç Savaşlar*, günümüze ulaşan tek anlatı kaynağımızdır. Ancak MÖ 69'dan sonraki olaylar MS üçüncü yüzyılın başlarında, Roma dünyasının kendini bir kez daha parçalara ayırdığı bir zamanda yazan bir diğer tarihçi Cassius Dio tarafından

tamamlanır. Roma ölümcül bir düşüşe geçerken bile ölmekte olan imparatorluğun vatandaşları, artık hakikaten çok eski bir tarih haline gelmiş bir dönemi incelemeye devam ettiler. Bunu en son yapanlar arasında, MS 400 civarında *Saturnalia*'sı geç Cumhuriyet'in kayıtlarından sevgiyle çıkarılan anekdotlarla ve şakalarla dolu olan Macrobius vardır. Birkaç yıl sonra Aziz Augustinus'un bir arkadaşı olan Orosius, bu dönemi de kapsayan bir dünya tarihi yazsa da imparatorluğun ve beraberinde klasik geleneğin kendisinin, yaşamak için sadece birkaç on yılı kalmıştı. Roma'nın çöküşüyle birlikte şehrin tarihi de efsaneye dönüştü.

Modern...

APA = The American Philological Association
JRS = Journal of Roman Studies

Adcock, F. E.: *Marcus Crassus: Millionaire* (1966, Cambridge)
Badian, E.: *Foreign Clientelae, 264–70 BC* (1958, Oxford)
——: 'Waiting for Sulla' (1962, *JRS* 52)
——: *Roman Imperialism in the Late Republic* (1967, Oxford)
——: *Lucius Sulla, the Deadly Reformer* (1970, Sydney)
——: *Publicans and Sinners: Private Enterprise in the Service of the Roman Republic* (1972, Oxford)
Balsdon, J. V. P. D.: 'Sulla Felix' (1951, *JRS* 41)
——: *Julius Caesar: A Political Biography* (1967, New York)
Barton, Carlin A.: *The Sorrows of the Ancient Romans: The Gladiator and the Monster* (1993, Princeton)
——: *Roman Honor: The Fire in the Bones* (2001, Berkeley ve Los Angeles)
Beard, Mary ve Crawford, Michael: *Rome in the Late Republic: Problems and Interpretations* (1985, Londra)
Beard, Mary, North, John ve Price, Simon: *Religions of Rome, Volume 1: A History* (1998, Cambridge)
Bell, Andrew J. E.: 'Cicero and the Spectacle of Power' (1997, *JRS* 87)
Broughton, T. R. S.: *The Magistrates of the Roman Republic*, 2 vols (1951/2, New York)
Brunt, P. A.: 'Italian Aims at the Time of the Social War' (1962, *JRS* 52)
——: *Italian Manpower, 225 BC–AD 14* (1971, Oxford)
——: *Social Conflicts in the Roman Republic* (1971, Londra)
——: *The Fall of the Roman Republic, and Related Essays* (1988, Oxford)

Cambridge Ancient History: The Last Age of the Roman Republic, 146–43 BC, ed. J. A. Crook, Andrew Lintott ve Elizabeth Rawson (1994, Cambridge)
Cambridge Ancient History: The Augustan Empire, 43 BC–AD 69, ed. Alan K. Bowman, Edward Champlin ve Andrew Lintott (1996, Cambridge)
Carney, Thomas F.: *A Biography of C. Marius* (1961, Assen)
Casson, Lionel: *Travel in the Ancient World* (1994, Baltimore)
Chauveau, Michel: *Egypt in the Age of Cleopatra*, trans. David Lorton (2000, Ithaca)
Claridge, Amanda: *Rome: An Archaeological Guide* (1998, Oxford)
Clarke, M. L.: *The Noblest Roman: Marcus Brutus and His Reputation* (1981, Londra)
Collins, J. H.: 'Caesar and the Corruption of Power' (1955, *Historia* 4)
Crawford, M. H.: *The Roman Republic* (1978, Glasgow)
——: *Coinage and Money under the Roman Republic* (1985, Londra)
Dalby, Andrew: *Empire of Pleasures: Luxury and Indulgence in the Roman World* (2000, Londra)
D'Arms, John H.: *Romans on the Bay of Naples: A Social and Cultural Study of the Villas and Their Owners from 150 BC to AD 400* (1970, Cambridge, Mass.)
——: *Commerce and Social Standing in Ancient Rome* (1981, Cambridge, Mass.)
Dixon, Suzanne: *The Roman Family* (1992, Baltimore)
Dupont, Florence: *Daily Life in Ancient Rome*, trans. Christopher Woodall (1992, Oxford)
Edwards, Catharine: *The Politics of Immorality in Ancient Rome* (1993, Cambridge)
Earl, D. C.: *The Moral and Political Tradition of Rome* (1967, Londra)
Epstein, David F.: 'Cicero's Testimony at the *Bona Dea* Trial' (1986, *Classical Philology* 81)
Evans, John K.: *War, Women and Children in Ancient Rome* (1991, Londra)
Evans, Richard J.: *Gaius Marius: A Political Biography* (1994, Pretoria)
Everitt, Anthony: *Cicero: A Turbulent Life* (2001, Londra)
Fagan, Garrett G.: 'Sergius Orata: Inventor of the Hypocaust?' (1996, *Phoenix* 50)
Favro, Diane: *The Urban Image of Augustan Rome* (1996, Cambridge)
Frederiksen, Martin: *Campania* (1984, British School at Rome)
Gabba, Emilio: *Republican Rome, the Army and the Allies*, trans. P. J. Cuff (1976, Oxford)
Galinsky, Karl: *Augustan Culture* (1996, Princeton)
Garnsey, Peter, Hopkins, Keith ve Whittaker, C. R. (ed): *Trade in the Ancient Economy* (1983, Londra)
Gelzer, Matthias: *Julius Caesar: Politician and Statesman*, trans. Peter Needham (1968, Cambridge)
——: *The Roman Nobility*, çev. Robin Seager (1975, Oxford)
Goudineau, Christian: *César et la Gaule* (2000, Paris)

Grant, Michael: *Cleopatra* (1972, Londra)
Green, Peter: *Classical Bearings: Interpreting Ancient History and Culture* (1989, Berkeley ve Los Angeles)
——: *Alexander to Actium: The Historical Evolution of the Hellenistic Age* (1990, Berkeley ve Los Angeles)
Greenhalgh, Peter: *Pompey: The Roman Alexander* (1980, Londra)
——: *Pompey: The Republican Prince* (1981, Londra)
Griffith, R. Drew: 'The Eyes of Clodia Metelli' (1996, *Latomus* 55)
Gruen, Erich S.: *The Last Generation of the Roman Republic* (1974, Berkeley ve Los Angeles)
——: *The Hellenistic World and the Coming of Rome* (1984, Berkeley ve Los Angeles)
——: *Culture and National Identity in Republican Rome* (1992, New York)
Gurval, Robert Alan: *Actium and Augustus: The Politics and Emotions of Civil War* (1998, Ann Arbor)
Hallett, Judith P. ve Skinner, Marilyn B. (eds): *Roman Sexualities* (1997, Princeton)
Hanson, J. A.: *Roman Theater-Temples* (1959, Princeton)
Harris, William V.: *War and Imperialism in Republican Rome, 327–70 BC* (1979, Oxford)
Higginbotham, James: *Piscinae: Artificial Fishponds in Roman Italy* (1997, Chapel Hill)
Hoff, Michael C. ve Rotroff, Susan I.: *The Romanization of Athens* (1992, *Oxbow Monograph* 94)
Hopkins, Keith: *Sociological Studies in Roman History, Volume I: Conquerors and Slaves* (Cambridge, 1978)
——: *Sociological Studies in Roman History, Volume II: Death and Renewal* (Cambridge, 1983)
Horden, Peregrine ve Purcell, Nicholas: *The Corrupting Sea: A Study of Mediterranean History* (2000, Oxford)
Horsfall, Nicholas: 'The Ides of March: Some New Problems' (1974, *Greece & Rome*, 21)
Hughes, J. Donald: *Pan's Travail: Environmental Problems of the Ancient Greeks and Romans* (1994, Baltimore)
Hughes-Hallett, Lucy: *Cleopatra: Histories, Dreams and Distortions* (1990, Londra)
Jashemski, W. F.: *The Origins and History of the Proconsular and Propraetorian Imperium* (1950, Chicago)
Jenkyns, Richard: *Virgil's Experience: Nature and History, Times, Names and Places* (1998, Oxford)
Kahn, Arthur D.: *The Education of Julius Caesar* (1986, New York)
Keaveney, Arthur: *Sulla: The Last Republican* (1982, Londra)
——: *Lucullus: A Life* (1992, Londra)

Keppie, L.: *The Making of the Roman Army: From Republic to Empire* (1984, Londra)
Lacey, W. K.: 'The Tribunate of Curio' (1961, *Historia* 10)
——: *Cicero and the End of the Roman Republic* (1978, Londra)
Lintott, Andrew: *Violence in Republican Rome* (1968/99, Oxford)
——: 'Cicero and Milo' (1974, *JRS* 64)
——: *The Constitution of the Roman Republic* (1999, Oxford)
Lo Cascio, E: 'State and Coinage in the Late Republic and Early Empire' (1981, *JRS* 71)
Luce, T. J.: 'Marius and the Mithridatic Command' (1970, *Historia* 19)
Machiavelli, Niccolò: *The Discourses*, ed. Bernard Crick (1970, Londra)
Marshall, B. A.: *Crassus: A Political Biography* (1976, Amsterdam)
Mattern, Susan: *Rome and the Enemy* (1999, Berkeley ve Los Angeles)
McGing, B. C.: *The Foreign Policy of Mithridates VI Eupator, King of Pontus* (1986, Leiden)
Meier, Christian: *Caesar*, trans. David McLintock (1995, Londra)
Millar, Fergus: 'The Political Character of the Classical Roman Republic, 200–151 BC' (1984, *JRS* 74)
——: *The Crowd in Rome in the Late Republic* (1998, Ann Arbor)
——: *The Roman Republic in Political Thought* (2002, Hanover)
Mitchell, Thomas N.: *Cicero: The Ascending Years* (1979, New Haven)
——: *Cicero: The Senior Statesman* (1991, New Haven)
Mouritsen, Henrik: *Plebs and Politics in the Late Roman Republic* (2001, Cambridge)
Néraudau, Jean-Pierre: *Être Enfant à Rome* (1984, Paris)
Nicolet, Claude: *L'Ordre Équestre à l'Époque Républicain*, 2 vols (1966/74, Paris)
——: *The World of the Citizen in Republican Rome*, trans. P. S. Falla (1980, Londra)
—— (ed.): *Des Ordres à Rome* (1984, Paris)
North, J. A.: 'The Development of Roman Imperialism' (1981, *JRS* 71)
Ormerod, Henry A.: *Piracy in the Ancient World* (1924, Liverpool)
Parke, H. W.: *Sibyls and Sibylline Prophecy in Classical Antiquity* (1988, Londra)
Patterson, John R.: 'The City of Rome: From Republic to Empire' (1992, *JRS* 82)
Plass, Paul: *The Game of Death in Ancient Rome: Arena Sport and Political Suicide* (1995, Madison)
Pomeroy, Sarah B.: *Goddesses, Whores, Wives and Slaves: Women in Classical Antiquity* (1994, Londra)
Porter, James I.: *Constructions of the Classical Body* (1999, Ann Arbor)
Raaflaub, Kurt A. ve Toher, Mark (ed): *Between Republic and Empire* (1990, Berkeley ve Los Angeles)
Rathbone, D. W.: 'The Slave Mode of Production in Italy' (1983, *JRS* 71)
Rawson, Elizabeth: 'The Eastern Clientelae of Clodius and the Claudii' (1973, *Historia* 22)

——: *Cicero: A Portrait* (1975, Londra)
——: *Intellectual Life in the Late Roman Republic* (1985, Londra)
Richardson, J. S.: 'The Spanish Mines and the Development of Provincial Taxation in the Second Century BC' (1976, *JRS* 66)
Richardson, Keith: *Daggers in the Forum: The Revolutionary Lives and Violent Deaths of the Gracchus Brothers* (1976, Londra)
Robinson, O. F.: *Ancient Rome: City Planning and Administration* (1992, Londra)
Rosenstein, Nathan: *Imperatores Victi: Military Defeat and Aristocratic Competition in the Middle and Late Republic* (1990, Berkeley ve Los Angeles)
Rousselle, Aline: 'The Family under the Roman Empire: Signs and Gestures', in *A History of the Family*, Vol. 1 (1996, Cambridge)
Sacks, Kenneth S.: *Diodorus Siculus and the First Century* (1990, Princeton)
Salmon, E. T.: *Samnium and the Samnites* (1967, Cambridge)
——: *The Making of Roman Italy* (1982, Londra)
Santosuosso, Antonio: *Storming the Heavens* (2001, Boulder)
Schiavone, Aldo: *The End of the Past: Ancient Rome and the Modern West*, çev. Margery J. Schneider (2000, Cambridge, Mass.)
Scullard, H. H.: *From the Gracchi to Nero* (1959, Londra)
Seager, Robin J.: *Pompey: A Political Biography* (1979, Oxford)
—— (ed.): *The Crisis of the Roman Republic* (1969, Cambridge ve New York)
Sedley, David: 'The Ethics of Brutus and Cassius' (1997, *JRS* 87)
Shackleton-Bailey, D. R.: *Cicero* (1971, Londra)
Shatzman, Israël: *Senatorial Wealth and Roman Politics* (1975, Brussels)
Shaw, Brent D.: *Spartacus and the Slave Wars* (2001, Boston)
Sherwin-White, A. N.: 'Violence in Roman Politics' (1956, *JRS* 46)
——: *The Roman Citizenship* (1973, Oxford)
Skinner, Marilyn B.: 'Pretty Lesbius' (1982, *APA* 112)
——: 'Clodia Metelli' (1983, *APA* 113)
Staveley, E. S.: *Greek and Roman Voting and Elections* (1972, Londra)
Stockton, David: *Cicero: A Political Biography* (1971, Oxford)
——: *The Gracchi* (1979, Oxford)
Syme, Ronald: *The Roman Revolution* (1939, Oxford)
Tarn, W. W.: 'Alexander Helios and the Golden Age' (1932, *JRS* 22)
Tatum, W. Jeffrey: *The Patrician Tribune: Publius Clodius Pulcher* (1999, Chapel Hill)
Taylor, Lily Ross: *The Divinity of the Roman Emperor* (1931, Middletown)
——: *Party Politics in the Age of Caesar* (1948, Berkeley ve Los Angeles)
Tchernia, André: *Le Vin de l'Italie Romaine* (1986, École Française de Rome)
Ulansey, David: *The Origins of the Mithraic Mysteries: Cosmology and Salvation in the Ancient World* (1989, Oxford)

Walker, Susan ve Higgs, Peter: *Cleopatra of Egypt: From History to Myth* (2001, Londra)
Wiseman, T. P.: 'The Census in the First Century BC' (1969/70, *JRS* 61)
——: *Catullus and His World: A Reappraisal* (1985, Cambridge)
Woolf, Greg: *Becoming Roman: The Origins of Provincial Civilization in Gaul* (1998, Cambridge)
Yakobson, A.: *Elections and Electioneering in Rome: A Study in the Political System of the Late Republic* (1999, Stuttgart)
Yavetz, Zwi: 'The Living Conditions of the Urban Plebs in Republican Rome' (1958, *Latomus* 17)
——: *Plebs and Princeps* (1969, Oxford)
——: *Julius Caesar and His Public Image* (1983, Londra)

Dizin

A

Actium Savaşı 408
Aeneas 52, 395
Afrika 36, 38, 68, 101, 114, 118, 137, 167, 225, 232, 301, 334, 337, 344, 349-52, 377, 387, 395, 403, 407
Alesia 296-8, 310, 313, 319, 406
Alexander (filozof) 414
Alexander Helios 416
Alpler 37, 171, 250, 261, 372
Antiochus, Suriye Kralı 330
Antonius, Marcus 15, 154-5, 194, 196-8, 225, 231, 255-7, 271, 319-21, 334, 343-4, 357-8, 360, 368-88, 392, 395, 405, 407, 408
Apeninler 78, 80
Appian Yolu 79
Appius Claudius Pulcher 183
Aquillius, Manius 73, 75, 87
Ariobarzanes 330
Aristion 108
aristokrasi 54, 57-8, 164, 214, 225, 354
Arpinum 83, 91, 154, 157
Asculum 81, 84-5
Aslanlar 302
Atina 21, 29, 104-10, 125, 132, 155-6, 186, 367, 382, 401, 404
Atticus, Titus Pomponius 156, 245, 252-3, 255-6, 259, 281, 300, 326, 330, 367, 371
Aurelia (Caesar'ın annesi) 139-41, 145, 222, 233, 237

B

Baiae 89, 213-4, 277, 378
Balkanlar 39-40, 250, 335, 365, 387
Basilica Porcia 307
Belgae 267, 268, 406
Bellona 50, 112-3, 122, 398
Bibulus, Marcus 246-9, 251, 275, 308, 334, 353, 406
Borgia, Cesare 22
Brundisium 273, 328, 365, 379
Brutus, Marcus Junius 155, 157, 290, 324-5, 337, 352-4, 358, 360-1, 364-7, 370, 372, 375-7, 407, 413, 416
Büyük İskender 19, 39, 105, 241, 340, 399

C-Ç

Caelius Rufus, Marcus 222
Caesar, (Gaius) Iulius 13, 18-9, 22, 24, 26-7, 137-9, 141-8, 150-1, 153, 180, 193, 198, 215, 219-23, 227, 230, 233-4, 238, 245-53, 255-70, 273-4, 276, 278-82, 284-5, 289-99, 301, 304-5, 309-10, 312-21, 323-37, 340, 342-61, 363-74, 377-9, 381-91, 395, 397, 399, 404-7, 409, 411-7
Caesarion 386, 388, 407-8
Campania 10, 77, 79-80, 90, 93-4, 118, 133-5, 168, 170, 330, 413
Campus Martius 119, 133, 135, 190, 227, 243, 273, 281, 300, 323, 336, 399, 402

Cannae Savaşı 403
Capua 42, 77, 320
Carrhae Savaşı 406
Cassius Longinus, Gaius 286, 352, 360
Catiline (Lucius Sergius Catilina) 247
Cato, Marcus Porcius 122, 190, 217-8, 220-1, 229-31, 241, 243-54, 258, 262, 276, 280-2, 288-9, 293-4, 299, 303-4, 306-10, 313-7, 324-6, 332, 335, 337, 342, 344, 349-54, 358, 375-6, 386, 388, 395, 397, 405-7
Catulus, Quintus Lutatius 162-4, 167, 176, 180-1, 183, 198, 208, 218, 220-4, 229, 230, 238, 243, 397, 405
Cenevre 261, 264
Cethegus, Publius 163-4, 168, 183
Cicero, Marcus Tullius 11, 13, 26, 35, 40, 42-3, 55, 94, 103-4, 116, 131-2, 134, 138-40, 143, 149-52, 154-62, 164, 169, 193-4, 211-2, 215-6, 218, 222-31, 235-9, 242, 244-5, 249, 252-61, 267-70, 272-83, 293, 302, 306, 308, 310, 313, 315-6, 318-9, 323, 326, 330, 332-3, 335, 337, 340, 351-4, 356, 358-9, 363-73, 375, 379, 397, 402, 404-7, 409, 411-6
Cinna, Cornelius 101-2, 112, 114-7, 144-5, 404
Circus Maximus 51, 149
Claudii (aile) 182, 183, 214, 415
Cloaca Maxima 46
Clodius, Publius 183, 191-3, 212, 215, 219, 225, 233-4, 236-8, 243, 252, 254-61, 269-75, 278-80, 288, 306-8, 311-2, 319, 368, 375, 404, 406, 415-6
Collegia 259
Comitium 112
Compitalia 47, 252-3, 258
Corfinium 82, 326-8, 330, 407
Cornelius 90, 101
Cotta, Marcus 183
Crassus, Marcus Licinius 115-8, 123, 126, 138, 164-6, 168, 173-7, 181-2, 198, 203, 206, 222, 224-5, 228, 230, 235, 243, 245, 247-53, 268, 270, 272, 275-88, 290, 299, 301, 305, 309, 341, 374, 404-6, 412, 415
Curio, Gaius Scribonius 237-8, 256, 257, 271, 275, 311-2, 316-21, 334, 406-7, 415
Cursus 149-50, 158, 160
Çin 285

D
Delos 106-7, 195
Dido, Kartaca Kraliçesi 395
Discrimen 19
Domitius Ahenobarbus, Lucius 276, 279, 290, 303, 319, 326, 386

E
Efes 347
Egnatia 40
Ensest 215, 218, 236, 341, 343
Ermenistan 184, 185, 189, 270
Esquilinus Kapısı 50, 398
Etiyopya 302, 348

F
Fasces 92, 95, 128, 170, 249, 279
Faşizm 20
Favonius 324, 358
Festivaller 47, 51, 83, 232, 237, 242, 252-3
Fırat, Nehir 185, 284-5
Filler 299
Forum 10, 21, 111-3, 115, 125, 128, 132, 142-3, 152, 155, 157-8, 161-2, 169, 177, 197, 221, 224, 230-2, 237-8, 243, 248-9, 251, 257, 259, 261, 262, 271-5, 289, 306-8, 314, 327, 329, 331-2, 357-8, 361, 364, 370, 374, 416

Fulvia (Clodius'un karısı) 271, 307, 312, 368, 375, 378-9, 407

G

Gallia Togata 78, 250
Galya 17-8, 37, 68, 78, 250, 252, 259-62, 264-8, 273, 278-80, 289-96, 298-9, 304, 310, 313-7, 319, 323, 331-2, 360, 370, 372, 387, 390, 403, 406
Garibaldi, Giuseppe 82
Gecekondu mahalleleri 44
Girit 29, 194, 197, 405
Gladyatörler 220
Gracchus, Gaius 57-9, 66, 69, 190-1, 403, 411, 416
Grönland 71
Gümüş 62, 71, 172, 220, 288, 292-3, 337, 381, 385, 391

H

Hannibal 37-40, 128, 130, 223, 262, 309, 323, 403
Helvetii 261, 262-63, 406
Herculaneum 80
himaye 15, 214, 347, 377
Hindistan 204, 285
Hirtius, Aulus 367-9, 372, 407
hitabet 154-5, 157, 367, 375
Homeros 65, 200, 392
Horace (Quintus Horatius Flaccus) 396, 410
Hortensius Hortalus, Quintus 153
hukuk 117, 151-8, 161, 307
Hybrida, Antonius 225, 231, 255-6, 271

I-İ

Ianiculum Tepesi 120
Iudaea 14, 70, 205-6
Iulia Maior (Sezar'ın kız kardeşi) 140
Iulia Minor (Sezar'ın kız kardeşi) 140
Iuno, kutsal kazlar 262-3
Iuppiter 33, 61, 99, 111, 112, 115, 122, 132, 143, 144, 145, 146, 162, 177, 207, 307, 395
İran 196, 284
İspanya 37-8, 40, 70-2, 116, 167-8, 174, 180-1, 195, 234, 245, 282, 300-1, 303, 325, 331, 333, 344-5, 352-4, 378, 387, 390, 403, 405-7
istiridye 76-8, 89, 378

K

Kartaca 28, 36-8, 63-4, 71, 78, 114, 309, 349, 355, 388, 395, 400, 403, 409
Kıbrıs 29, 288-9, 341, 343, 390, 401, 406
Kilikya 192, 194
Kleopatra 13, 15, 26, 342-6, 348, 350, 356, 358, 381-2, 384-8, 393-5, 405, 407
Kleopatra Selene (Antonius'un kızı) 384
Korinthos 29, 64-5, 73, 355, 374, 401, 403
Köleler 165, 171-2, 177, 267
Krallar 32, 119, 179, 188

L

lejyon 68, 89, 96, 99, 101, 114-5, 173, 262, 265, 285, 290, 314, 334, 390
Lepidus, Marcus 331, 359-60, 372-5, 377, 379, 383, 407-8
Lucca 278-80, 290, 303, 406
Lucrine Gölü 79, 378
Lucullus, Lucius 181-5, 188-9, 191-3, 195, 197-8, 200-1, 204-5, 207-9, 211-3, 215, 217-8, 220, 236, 238, 250, 254, 285, 376, 398, 403, 405, 414

M

Machiavelli, Niccolò 22, 415
mahkeme 152, 212

Makedon 105-6, 358
Marcellus, Gaius 320, 406
Marcius Rex 193
Marsilya 28, 161, 229, 264, 308, 314, 400
Metelli (aile) 214, 254, 277, 309, 409, 414, 416
Metellus Celer, Quintus Caecilius 214, 244, 249-50
Metellus Pius Scipio, Quintius Caecili 309
Mısır 40, 193, 338-9, 341-2, 344, 346-50, 356, 381, 385-8, 390, 408
Midilli 146, 186
Milo, Titus Annius 272-5, 280, 306-8, 312, 314, 406-7, 415
Mithridates, Pontus Kralı 415
Moda 219
Modena 370
Molon 157, 193
Mytilene 146-7

N

Nakliye 378
Napoli 28, 76-80, 89, 94, 133, 208, 213, 363, 365, 400
Nero 4, 21, 213, 301, 410, 416
Nil, nehir 339, 344, 346, 348, 407
Nisibis 189
Nola 77, 79-80, 93-6, 99, 114, 133-4, 170, 399

O-Ö

Octavia 309, 379, 382-3, 386, 407-8
Octavian (Gaius Julius Caesar Octavianus, *daha sonra* Augustus) 386
Octavius, Gnaeus 101-2, 114, 365-6, 391
Olimpiyat Oyunları 110
Orata, Sergius 76, 77, 80, 89, 90, 210, 413
Ostia 197
Ovile 120-1, 124, 243, 273, 399, 402
özgürlük 19, 21, 27, 32, 65, 74, 107, 172-3, 350, 361, 394, 411

P

Palatinus Tepesi 49, 51, 53, 56, 111, 237, 242, 260, 271, 274, 280, 307-8
Pansa, Vibius 367-9, 372, 407
Parthenon 21, 105, 156, 382
Parthia 288, 357, 359, 365, 385
pax Romana 205
Pergamon 29, 66-70, 72-3, 75, 403
Perseus 196
Petra 206
Petronius, Gaius 'Arbiter' 11, 14, 301, 317, 410
Pharos 339, 340, 344
Pharsalus Savaşı 407
Philippi Savaşı 407
Picenum 85
Piyade
Plutarch
Pomerium
Pompeia (Caesar'ın karısı) 220, 233, 234
Pompeii 80, 98
Pompeiopolis 200
Pompeius Rufus 95, 99, 102
Pomponius, Titus 156
populares 57, 147
Posidonius 106, 108, 156, 195, 199-200, 204, 265-6, 289, 345, 392, 410
Pothinus 342, 344
Praeneste 118, 124, 128, 163
proletarii 119
Ptolemaioslar (hanedan) 341, 388, 394
Publicola, Gellius 104, 171
Publius Crassus 268, 309
Puteoli 76, 82, 157, 211, 363, 365, 366

R
Ravenna 278, 280, 284, 290, 294, 320-1
Ren, nehir 261, 264-5, 291-3, 406
Rodos 29, 106, 156-7, 199
Rostra 114
Rubicon 2, 4, 13, 16-20, 24, 321, 323, 325, 328, 332, 347, 370, 373, 407
Rutilius Rufus 72, 106, 156, 404

S-Ş
Sacra 44, 100, 221, 222, 274
Sallust (Gaius Sallustius Crispus) 24, 27
Scipio Aemilianus, Publius 63, 409
Seçimler 44, 175, 243
Selanik 186, 329, 330
Seneca, Lucius Annaeus 166, 211, 213, 360, 389, 410
Servilia (Caesar'ın metresi) 220, 324, 376
Spartacus 13, 170-5, 190, 195, 203, 246, 325, 377, 405, 416
Stabiae 80
Strabo (Gnaeus Pompeius) 85, 96, 102, 103, 117, 143, 404
Subura 53, 113, 142, 222, 224
su kemerleri 46
Sulla, Lucius Cornelius 90-104, 108-12, 114-9, 121-5, 137, 145-9, 153, 155, 159, 162-4, 166, 167, 170, 176-7, 180-2, 198, 209, 214, 220-1, 226, 239, 315, .323, 327, 351, 358, 374, 399, 404-5, 412, 414
Sulpicius Rufus, Publius 94
Suriye 40, 204-5, 282-4, 305, 325, 357, 390, 405-6
Surrentum 80

T
tane 31, 49, 82, 293, 312
Tanrılar 281, 370, 402
Tapınak 285
Tiber, nehir 43, 120, 123, 133, 197, 355-6, 395
Ticaret 195
Tigranes, Ermenistan Kralı 184-5, 188-9, 197, 201-5, 208, 270, 405
Tigranocerta 185, 188-9, 191, 207, 405
Trakyalılar 169
Tullia (Cicero'nun kızı) 273, 364
Tusculum 208

U
Utica 349, 352-3, 355

V
Varro, Marcus Terentius 32, 211, 345, 409
Venüs 398
Vercingetorix 295-8, 406
vergi 69-70, 72, 86, 109, 250, 295
Verres, Gaius 158-63, 314, 374, 405
Vestal Bakireleri 386
Vesuvius, Mount 75, 77, 80, 170
vici 47
Villalar 125
Villa Publica 121-3, 125, 245, 404
Virgil 414

Y
Yunan 4, 19, 37-9, 42, 54, 61-2, 64-6, 74, 76, 86, 104, 107, 125, 130, 133, 139, 143, 159, 165, 182, 188, 191, 195-6, 203, 241, 243, 289, 341, 346, 348, 356, 377, 411
yüzme havuzları 125

ROMA CUMHURİYETİ'NİN YÜKSELİŞİ VE ÇÖKÜŞÜ

"Roma Cumhuriyeti'nin kanla kaplı son yılları... muazzam bir zekâ, anlatım gücü ve içgörüyle yeniden anlatılıyor."

"Bu kitap, Kral Tarquin ile İmparator Augustus arasındaki Roma tarihini tek kitapta en iyi anlatan eser. Caesar, Pompeius, Cato ve Cicero gibi devlerin yaşadığı Roma'daki cumhuriyet deneyinin hikayesini mükemmel bir tazelik ve ince bir zekâyla anlatıyor."

ANDREW ROBERTS

Usta tarihçi Tom Holland'ın çok satan Roma Tarihi üçlemesinin ilk cildi olan *RUBICON*, Roma tarihine ilgi duyanlar için vazgeçilmez bir kaynak olmasının yanı sıra, akıcı diliyle de okurlarına büyüleyici bir anlatı sunuyor. Roma Cumhuriyeti'nin görkemli yükselişini ve dramatik çöküşünü sanki bir film izlermişçesine soluksuz takip edeceksiniz.

Eşsiz dramların yaşandığı, Iulius Caesar'ın, Pompeius'un, Cicero'nun, Kleopatra'nın, Marcus Antonius'un, Brutus'un, Spartacus'un ve daha nicelerinin esip gürlediği bir yüzyıl. Gücün, hırsın, fedakârlığın, arzuların ve entrikaların merkezinde bir şehir. *RUBICON*'la tiranlara baş kaldırıp cumhuriyet kuracak, Akdeniz'in dört bir yanında savaşıp fetihler yapacak ve Caesar'la Rubicon Irmağı'nı geçip imparatorluk ihtişamına ulaşacaksınız.

Kronik
kronikkitap.com kronikkitap
ISBN: 978-625-6228-64-3
9 786256 228641